STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00943

BLETLEKH FUN A TOG-BUKH

Hayim Greenberg

•

Permanent preservation of this book was made possible by
Tome Kurtzman
in memory of
beloved parents, Professor Arthur & Fay Freedman

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בלעטלעך פון אַ טאָג־בוך

חיים גרינבערג

חיים גרינבערג

בלעטלעך
פון
אַ טאָג־בוך

פאַרלאַג אידישער קעמפער

ניו־יאָרק 1954

Copyright 1954 *by*
LEAH GREENBERG
New York, N. Y.

Printed in the United States of America by
SHULSINGER BROS. LINOTYPING & PUBLISHING CO.
21 East 4th Street, New York 3, N. Y.

אינהאַלט:

„גלות־איד" 7
I Want Speed 14
בשכנות מיטן טויט........ 18
1) אויג אויף אויג מיט פעליקס דזשערזשינסקין; 2) די אמונה פון אַן אַפּיקורס; 3) פּאַראַדאָקס; 4) שוואַרצבאַרד; 5) דיאַלאָג.
דרום און צפון........ 25
דאָס רעכט אויף אַסימילאַציע........ 29
וועגן וואָס מיר היטן זיך צו רעדן........ 34
משומדים 43
מנחם מענדל ווערט אַן אַפּאָסטאָל........ 52
זעלבסטמאָרד 59
פון באַכמוט ביז ווין........ 67
„פרייע אַסאָציאַציעס"........ 73
בעסאַראַביש 80
נוסח טאָקסידאָ........ 83
חוש פאַר הומאָר........ 88
דער אונטערגאַנג פון סעקטן־קאָמוניזם........ 90
מיט אַלעקסאַנדער קערענסקין........ 101
מאַרק טוועין — אַן אַנטיסעמיט ?........ 106
וועגן דער „לאָגיק" פון אַנטיסעמיטיזם........ 116
אָן אַן אַרמיי........ 122
שיר השירים אין מאָסקווע........ 130
דער מענטש וואָס האָט ניט געוואָלט הייסן יאָסל........ 136
וואַשינגטאָן סקווער........ 144
„אַ רחמנות אויף ענגלאַנד"........ 151
איך גיי אין מעדיסאָן סקווער גאַרדען........ 157
הלכות טרעמפּ........ 161
אַמאָל איז געווען אַ מלך........ 167
לעוו טראָצקי........ 173
א. צו זיין 60טן געבורטסטאָג. ב. טראָצקיס טויט. ג. טראָצקיאַנאַ.
טאָוואַרישטש לייזערסאָן חי וקים........ 195
נעגער 203
אָן ווידוי........ 209
„נצח ישראל"........ 215
„ביבל איז דינאַמיט"........ 222
איוואַן און יונה........ 228
דער פּאַל קריוויצקי........ 236

די באַזאָרגטע מאַמע און „יענע מיידלעך" 241
„קאַסאַ דע מאַניאַנאַ" 250
„שאַמבאַט" 257
„וואַט'ס יור ניים?" 266
בראשית ברא... יאפאן 272
הונדערט מנינים 280
דער „אינטערנאַציאָנאַל פון טפשים" 285
סאָלדאַטן אָן ביקסן 294
דוד זאַסלאַווסקיס נדר 300
אַמעריקאַנער נעגער־„ציוניזם" 309
אַמעריקאַניש 317
1. די שריי־פּאַרטיי און די שווייג־פּאַרטיי; 2. אַ באַזוך ביי אַן אבל;
3. סאַראַיאַנס אַמעריקע.
דער קריסטלעכער „ברוך דיין אמת" 324
אַ שמועס אין פּאַנאַמאַ 330
קאַראַאימער 339
„די נעץ פון גלויבן" 345
„די זריעה אונטער שניי" 352
אין אַ „טי־רום" פון אָהאַיאָ 358
דער דיבוק 368
גלויבן — און „אהבת ישראל" 376

„גלות־איד״

«Два достоянья дала мне судьба:
Жажду свободы и долю раба».

ש. פרוג

אין דעם „זשאַרגאָן״, אויף וועלכן איך האָב זיך געכאָוועט אין מיינע אינגל־שע יאָרן, איז „גלות״ געווען אַ מין אומגליקלעכער „אַקצידענט״. אמת, דאָס איז אַן „אַקצידענט״ וואָס דויערט שוין צוויי טויזנט יאָר, אַ פּעריאָד וואָס איז גענוג פאַר אַ גרויסער ציוויליזאַציע געבוירן צו ווערן, זיך צו אַנט־וויקלען ביז צו איר העכסטער מדרגה און פאַרשווינדן פון דער וועלט, אָבער דאָך אַן „אַקצידענט״. איז „גלות־איד״ געווען אַ זידל־וואָרט. אַז אין אונ־זער שנעקישער חברה האָבן מיר געוואָלט אַמאָל איינער דעם אַנדערן באַליידיקן, איז אין אונזער וואָרט־אוצר ניט געווען קיין ערגערער אויסדרוק ווי „גלות־איד״. איך געדענק נאָך ווי היינט, ווי איינער פון אונזערע קריסט־לעכע חברים האָט אויפגעכאַפּט דאָס וואָרט און געבעטן מיר זאָלן אים פאַר־טייטשן וואָס דאָס מיינט. ער האָט געקראָגן פון איינעם פון אונז אַ ריין־עטימאָלאָגישע דערקלערונג, וואָס האָט אים, דעם „שייגעץ״, ניט צופרידנ־געשטעלט: „יעווריי וו׳איזגנאַניאי״. ער האָט ניט פאַרשטאַנען, מיט וואָס איז דאָס אַ זידל־וואָרט. ביז אַן אַנדער אידיש בחור׳ל איז געקומען צו הילף און אים געגעבן צו פאַרשטיין, אַז דעם מיין פון דעם דאָזיקן אויסדרוק דאַרף מען אויף רוסיש בעסער באַצייכענען מיטן וואָרט „זשידאָק״ אָדער „זשידיאַנאָק״. ווען מיר האָבן אין אונזער קרייז ארויסגעזאָגט דאָס וואָרט „גלות־איד״, האָט דאָס אָפּטמאָל געהייסן אַ נעבעכ׳דיק באַשעפעניש — אַן קראַפט, אָן מאַניערן, אָן מענלעכן גלייכגעוויכט, אָן שטאָלץ; גרייט צו קריכן אויף אַלע פיר און זיך „אוניזשאַיען״ פאַר אַ שטאַרקערן, פול מיט מורא פאַר אַ גוי און מיט התבטלות פאַר אַ גוי. מיר גופא שטאַמען טאַקע פון אַט יענער מיזאַרעבעלער באַשעפעניש; אָבער דערפאַר האָבן מיר דאָך דעם ציוי־ניזם, וואָס זיין עובדה איז צו מאַכן אַ סוף צום גלות און פאַרוואַנדלען דעם גלות־איד אין אַ מענטש מיט מענטשן גלייך, אָדער אין אַ נאָרמאַלן איד.

„נער הייתי וגם זקנתי״, האָב איך זיך היפש באַפרייט פון מיין אַמאָליקן „זשאַרגאָן״. איך האָב אויך איבערגעשפּאַנט אַקעאַנען, זיך באַקאַנט מיט קאָנ־טינענטן — פון וועלכע איך האָב פריער בלויז געהערט — און איצט, ווען פאַר מיינע אויגן וואַקסט אַ נייער דור, אַ דור אין וועלכן עס איז אינוועסטירט אויף מיין אייגן ביסל פלייש און בלוט, הער איך נאָך אַלץ (כאָטש אויף אַן אַנדער

לשון און אַן אַנדער נוסח, מיט אַביסל אַ געענדערטער אינטאָנאַציע, מיט ווייני־קער פאַראַכטונג אָבער מיט נאָך גענוג גרינגשעצונג) אויב ניט דעם אויסדרוק גופא, איז דעם באַגריף — „גלות־איד". איך דערמאָן זיך דערביי, אַז די מייסטע אידן — צו וועלכע יענער אויסדרוק, באַגריף אָדער פאָרשטעלונג „פּאַסט זיך" אַממערסטן און אַם נאַטירלעכסטן — האָבן אין די לעצטע יאָרן אויסגעהויכט זייער אָטעם אין טרעבלינקע און אין בוכענוואַלד, אויף פּוסטע פעלדער און אין וויסטע וועלדער, אויף תליות, אויף שייטער־הויפנס און אין גאַז־קאַמערן... אַז מיט יענע מיליאָנען אידן זענען אַוועקגעגאַנגען אין דער אייביקייט זייער לשון און זייערע תנועות, זייער חיתוך־הדיבור און חיתוך־המחשבה, זייערע „שלעכטע מאַניערן" און זייערע גוטע מידות, זייערע לאַנגע עצבות'ן און זייערע קורצוויילעקע פריידן — האָב איך דאָס געפיל ווי מען שענדעט קברים; די קברים פון אייגענע, פון די אייגנסטע וואָס מיר האָבן ווען עס איז פאַרמאָגט...

* * *

ביאַליק האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט: „אַ פאָלק פאַרמאָגט אַזויפיל הימל איבערן קאָפּ, וויפל עס פאַרמאָגט ערד אונטער די פיס". איך אַליין האָב אַ סך מאָל געניצט, בשם אומרו, דעם דאָזיקן אַפאָריזם און אויף פרעמדע און זייטיקע האָט דאָס שטענדיק געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק. איך בין נאָך איצטער זיכער — איצטער אפשר נאָך זיכערער ווי אַמאָל — אַז אין אים שטעקט אַ גרויסער אמת. אָבער אַ גרויסער אמת איז ניט דער פולער, ניט דער אַבסאָלוטער אמת; ניט קיין אמת וואָס קען אָנגעווענדעט ווערן אומעטום, אין אַלע היסטאָרישע פעריאָדן און אין אַלע לעבנס־סיטואַציעס פון אַ פאָלק. און ביאַליק אַליין האָט געוואוסט מער און טיפער ווי די, וואָס קעגן זיי האָט ער געצילט מיט זיין אַפאָריזם, אַז אָט האָבן מיר, אידן, אַ קיימא לן פון אַ פּאָר יאָר־טויזנטער ניט פאַרמאָגט קיין שפּאַן ערד אונטער די פיס, און פונדעסטוועגן האָבן מיר פאַר־מאָגט ניט ווייניק הימל איבערן קאָפּ; אַז ניט איינמאָל האָט מען אונז געהאַסט און געפּייניקט און געזוכט אונז עוקר מן השורש זיין אויך דערפאַר, וואָס אונזער הימל איז געווען בלויער און ריינער, העכער און טיפער, און אין די פינסטערע נעכט מער באַשטערנט, ווי דער הימל פון אַנדערע, פון אומות העולם מיט אַ סך „ריעל עסטעיט". אַ הימללאָז פאָלק קען ניט שאַפן ניט קיין גמרא און קיין מדרשים, ניט קיין קבלה און קיין משיח'ישע באַוועגונגען, ניט קיין שולחן־ערוך און ניט קיין חסידות... דער היקף „הימל" וואָס אַ פאָלק פאַרמאָגט קען געמאָסטן ווערן מיט איין מאָס: ווי גרויס איז זיין גרייטקייט אויף קידוש־השם? און אויב דאָס איז די מאָס, דער קריטעריום, דאַרף ערשט געבוירן ווערן יענער האָמער, וואָס זאָל באַזינגען דעם העראָאישן עפּאָס פונם — „גלות־איד".

* * *

איך ווייס, אַז איך שרייב באַנאַליטעטן, אָבער פֿרישע, רײנע לופט אױפֿן פֿרײען לאַנד איז אויך „באַנאַל" (טערפּקע, אָדער עיפּושדיקע, אָדער פֿערוועדז־פּאַרפֿיומירטע ריחות זיינען „אָריגינעל"), און נאָכן טרינקען אַ סך טשיקאַווע, אינטריגירנדיקע משקאות — מיט וואָס קען מען זיך דערפֿרישן, אויב ניט מיט אַביסל „באַנאַל" וואַסער פֿון אַ קוואַל, פֿון אַ דאָרפֿישן ברונעם? כ'האָב דאָ בלויז איין אַמביציע — און ניט קיין גרויסע: רעווידירן אַ פּאָר אויסדרוקן אין אונזער ווערטערבוך, אָדער ריכטיקער: לאָזן די אויסדרוקן אָדער די ווערטער וואו און ווי זיי שטייען, אָבער ענדערן די אינטאָנאַציע, מיט וועלכער אייניקע פֿון אונז ברענגען זיי אַרויס פֿונם מויל. „גלות־איד" דאַרף אויפֿהערן צו זיין אַ זידל־וואָרט, אַ וואָרט פֿון גרינגשעצונג, פֿון קוקן פֿון אויבן אַראָפּ.

* * *

עס איז היינט פֿאַראַן געגוג יסוד (היינט מער ווי נעכטן, מער ווי אייער־נעכטן) צו „פֿאַרניינען" דעם גלות, זוכן וועגן ווי אַזוי אים צו ליקווידירן, ניט אָנערקענען פֿאַר אים קיין עקזיסטענץ־בארעכטיקונג אין דער צוקונפֿט, רע־וואָלטירן קעגן אים. אָבער וואָס האָט דאָס צו טאָן מיט דער אָפּשאַצונג פֿון זיין אינעוויניקסטן ווערט, פֿון זיין אייגנציקאַרטיקן וועזן אין דער פֿאַרגאַנגענהייט? און, דער עיקר: וואָס האָט דאָס צו טאָן מיטן מאָראַלישן און עסטעטישן פֿאַר־טרעט פֿונם גלות־איד?

גלות איז אַ סומע פֿון באַדינגונגען — שלעכטע, ביטערע, אונטערדיקענ־דיקע, באַליידנדיקע באַדינגונגען — אָבער דער גלות־איד איז דער וואָס האָט געלעבט, געהאַנדלט, געווירקט, געקעמפֿט, געבלוטיקט, זיך געראַנגלט אין יענע באַדינגונגען; און משפּט'ן דאַרף מען אים ניט לויט די באַדינונגען גופֿא, נאָר לויט דעם וויאַזוי ער האָט זיך צו זיי צוגעפּאַסט אָדער גאָר זיי צו זיך צוגעפּאַסט; לויט דעם, צי ער איז געוואָרן דער שקלאַף פֿון יענע באַדינגונגען, אָדער (נאָך אַלע פּשרות, מפּלות און מימיקרי־צופּאַסונגען) איז ער דאָך גע־בליבן, אין לעצטן חשבון, דער מייסטער איבער זיי.

ניט יעדער, וואָס איז פֿון אַנדערע געפֿאַנגען און פֿאַרקויפֿט געוואָרן פֿאַר אַ קנעכט, איז טאַקע אַ שקלאַף. פֿאַרלירט דעם צלם פֿון אַ פֿרייעם מענטש. אַ שקלאַפֿישע נאַטור איז ניט דער, וואָס מ'נעמט ביי אים צו מיט ברוטאַלער מאַכט זיין פֿרייהייט צו האַנדלען און זיך צו באַוועגן, זיין פֿרייהייט צו פֿורעמען דאָס לעבן לויט אייגענעם געשמאַק און ווילן, זיין „זעלבסטבאַשטימונג"; נאָר דער, וואָס מאַכט שלום מיט אַזאַ צושטאַנד, זאָגט זיך אָפּ פֿון זיין ווילן און פֿון זיין רעכט אויף אייגענע באַשלוסן און אַנטשלוסן, גיט אויף זיין פּערזענלעכ־קייט. נאַפּאָלעאָן אויפֿן אינזל פֿון דער „היליקער העלענאַ" איז געווען אַן אַרעס־טאַנט, אָבער ניט קיין שקלאַף; רב שניאור זלמן אין דער רוסישער תּפֿיסה איז געווען אַ געפֿאַנגענער, אָבער ניט קיין קנעכט. טורמע איז אַ פּייניקונג און

אַ באַליידיקונג; אָבער אין טורמעס, ווייסן מיר, האָבן געשמאַכט די פריסטע גייסטער פון דער וועלט — און דווקא דערפאַר וואָס פרייהייט איז געווען דער פּאַטאָס פון זייער נאַטור — אָבער מיטן שמאַכטן דאָרט זיינען זיי קיין שקלאַפן ניט געוואָרן.

דער חילוק צווישן גייסטיקער פרייהייט און אומפרייהייט איז אַ גאַנץ פשוט׳ער: צי איז איינער פעאיק, קעגן דער אויסערלעכער אונטערדריקונג און שקלאַפעריי, זיך צו האַלטן ביי זיינע ווערטן אָדער ניט? צי איז ער מסוגל פאַר יענע ווערטן צו קעמפן אויך אונטער דער בייטש פונם נוגש, אָדער די ווערטן ווערן פאַר אים ווערטלאָז און ער קען שוין מער ניט ברענגען קיין קרבנות פאַר זיי? אויך דער ענין שטאָלץ און הכנעה דאַרף רעדוצירט ווערן צו דעם פלאַץ, וואָס קנינים, ווערטן, היילקטימער פאַרנעמען אין אַ מענטש׳ס אָדער אין אַ פאָלק׳ס נשמה. אויב הכנעה האָט אירע פעסטע גרעניצן; אויב איינער איז מסוגל זיך צו דערנידעריקן אונטערן דרוק פון ברוטאַלע אומ־שטענדן און הונדערטער קלייניקייטן (אָדער אין הונדערטער פאַלן, וואָס ער, לויט זיין מאָס פון ווערטן, באַטראַכט פאַר קלייניקייטן, וואָס רירן ניט אָן דעם הויפּט־קרן פון זיין פערזענלעכקייט) אָבער ער איז גרייט אויף קידוש־השם, מסוגל אויסצוקעמפן זיין „שטאָלץ", זיין פרייהייט און זיין טרייהייט צו ווערטן דענסמאָל ווען, לויט זיין געפיל און איבערצייגונג, עס ווערט אָנגערירט דער „עיקר" אָדער איינער פון די „עיקרים" — וואָלט געווען די גרעסטע אומ־גערעכטיקייט אים צו באַטראַכטן פאַר אַ שקלאַפישער נאַטור, פאַר אַ מענטש אָן שטאָלץ. דער פסעוודאָ־עמאַנציפירטער איד (און דער ציוניזם איז אויך ניט קיין גאַראַנטיע אין אַלע אינדיווידועלע פאַלן קעגן אַ געוויסן מין פסעוודאָ־אויטאָ־עמאַנציפאַציע) מעג זיך טויזנט מאָל דערלויבן צו רעדן וועגן דעם „מה־יפית"־איד אויף דער אַמאָליקער פוילישער לאַנדשאַפט ווי וועגן אַ מענטש אָן דרך־ארץ צו זיך אַליין. ער קען אָבער ניט אָפּווישן דעם פאַקט, אַז יענער איד איז נאָר געווען גרייט — צוליב פרנסה, צוליב דעם ער זאָל קיין קלעפּ ניט קריגן, אָדער ניט אַרויסגעטריבן צו ווערן פון זיין וואוין־אָרט — זיך טויזנט מאָל מבזה צו זיין. דאָס זיינען געווען זאַכן וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר אומוויכטיק, פאַר קלייניקייטן וואָס געפינען זיך אין דער פּעריפעריע, ניט אין צענטער פון לעבן. ער האָט אָבער אַרויסגעוויזן אַ שטאַרקן ווילן, האַרט־נעקיקייט און טאַלאַנט פאַר מאַרטירערטום, ווען מ׳האָט פון אים געפאָדערט זיך אָפּצוזאָגן פון דעם, וואָס האָט פאַרנומען דעם אויבן־אָן אויף דעם לייטער פון זיינע ווערטן.

נאָר אונזער אומפעאיקייט צו באַטראַכטן און משפּט׳ן מענטשן אין קאָנ־טעקסט פון זייערע אייגענע באַגריפן און שעצונגען (אין יסוד: אַ מאַנגל פון קינסטלערישער פאַרשטעלונגס־קראַפט) האָט געקאָנט אַרויסרופן תרעומות

צוריק מיט אַ פּאָר יאָר אויף שלום אַש'ן פאַר זיין דערציילונג „יתגדל ויתקדש". אַש, האָט מען געשריגן, האָט אונז אַלעמען באַליידיקט. ער האָט געשריבן מיט סימפּאַטיע און ליבע וועגן אַ איד וואָס האָט אין נאַצישן קאָנצענטראַציע־לאַגער אַרויסגעוויזן קנעכטשאַפט אַנשטאט פריהייט, הכנעה אַנשטאָט אידישן שטאָלץ. ער האָט אויסגעפּאָלגט מיט אַ קריכערישן שמייכל אַלץ וואָס דער געסטאַפּאָ־אויפזעער האָט אים באַפוילן צו טאָן; ער האָט זיך און אונז מבזה געווען ווען ער האָט, לויטן נאַצישן דיקטאַט, געזאָגט אויף זיך: „איך בין אַ שווייַן, איך בין אַ שמוציקער איד" — און אַלץ כדי צו ראַטעווען דאָס בידנע ביסל לעבן. די קריטיקער איז גאָר אויף דער מחשבה ניט געקומען, אַז דאָס דאָזיקע הכנעה'דיקע אויספּאָלגן אַלע נידערטרעכטיקע באַפעלן איז געווען אָנגעזאַפּט מיט אַזויפיל פּאַראַכטונג צום באַפעלער, אַז נאָר מחמת דער אַבסאָלוטער געפּאַלנקייט און טעמפּקייט פון יענעם נאַצי האָט ער די דאָזיקע פּאַראַכטונג ניט באַמערקט. ווי שטאָלץ איינער פון אונז זאָל ניט זיין, וועט ער זיך פון קיין חיה־רעה ניט באַליידיקן. אַ בזיון קען אָנטאָן בלויז איינער וואָס געהערט מער אָדער ווייניקער צו אונזער „גזע" — און לויט אַש'ס איטשע־מאיר (פאַרן „מה־יפית"־איד, פאַרן גלות־איד בכלל) האָט דער גוי'עשער אונטערדריקער, דער סאַדיסט און בזיון־אַנטוער געהערט גאָר צו אַן אַנדער „קיניגרייך" פון באַשעפענישן, ווי ער.

אין דער דאָזיקער טיפער פּאַראַכטונג פונם גלות־איד צו דער אַרומיקער חיה־רעה'דיקער וועלט — און אין דעם אינטענסיוון געפיל פון זיין זעלבסט־ווערט — איז אָפּטמאָל געלעגן דער סוד פון זיינע טויזנטער קליינע הכנעות אין זאַכן, וואָס ער האָט באַטראַכט פון זיין sub - specia - alternitatis פּאָר אומוויכטיק און סאַי פון יענעם שטאָלץ, יענער זעלבסט־באַהויפּטונג, יענעם מסירת־נפש'דיקן דינען צו איבערפּערזענלעכע צוועקן, וואָס ער פלעגט אַנטפּלעקן ווען עס איז געשטאַנען אין קאָן דאָס וואָס ער האָט באַטראַכט פאַר אומבאַדינגט הייליק. דאָס איז געווען דער סוד — אויב מיר זאָלן נוצן היינע'ס לשון — סאַי פון זיין וואָכעדיקער „הינטישקייט" און סאַי פון זיין שבת'דיקער „פּריצישקייט".

מען דאַרף זיין אַ היפּש ביסל קאָליר־בלינד — און בלינד פאַרן אמת'ן זינען פון דערשיינונגען — נישט צו דערזען, ווי אָפּט דעם גלות־איד'ס התבטלות איז גאָר געווען אַ מאַסקע פאַר ביטול, פאַר מבטל זיין „כעפרא דארעא", דעם, פאַר וועמען ער האָט לכאורה'דיק געפּראַוועט התבטלות. ער האָט גע'חנפ'עט די פרעמדע און שטאַרקערע פון אים. ער האָט עס אָבער געטאָן מיט אַ געפיל, אַז ער און זיי פאַרמאָגן ניט (דערווייל?) קיין שותפות'דיקן סטאַנדאַרד פאַר מידות און מעשים; אַז זיי רעדן אויף פאַרשיידענע לשונות, כדי זיך איינער דעם צווייטן צו פאַרשטיין אין באַאיינפלוסן אויף אַ נאָרמאַלן אופן. זיין חניפה

איז אָפּטמאָל געווען ניט מער דערנידעריקונג, ניט מער „אָפּאָרטוניזם", ווי, להבדיל, זיך איינקויפן אין לאַסקע ביי אַ בייזן הונט דורכן צוואוואַרפן אים אַ ביין; אָדער דורך רופן אים מיט דעם געצערטלטן נאָמען וואָס זיין בעל־הבית האָט אים געגעבן. דאָס איז אויך געווען דער „אָפּאָרטוניזם" פונם שתדלן, וועלכער האָט אונז באַגלייט דור נאָך דור אויפן וועג פון אונזער גלות־פּיין. שוין אָפּגערעדט פון יענע (ניט ווייניקע) פאַלן, ווען דער שתדלן איז אין תוך געווען אַ מקובל; ווען די שתדלנות איז פאַר אים בלויז געווען אַ מין עקס־פּעדיציע אין דער שאול־תחתיה פון טומאה, כדי אויסצולייזן פון איר די קדושה׳דיקע „ניצוצות" וואָס האָבן זיך דאָרט פאַרבאָרגן...

* * *

דער גלות־איד האָט ניט ווייניק געלעבט, געפילט און געהאַנדלט לויט הלל הזקנ׳ס „פּאַראַדאָקס": „עלה למטה". שטייענדיק אויף דעם נידעריקסטן שטאַפּל פונם סאָציאַלן לייטער, איז ער געווען פעאיק דאָס אויפצונעמען ווי אַן — עליה. „אדום" האָט פאַרנומען אַ פּלאַץ אויף דעם העכסטן שטאַפּל, ווייל ער האָט זיך אָריענטירט אויף דעם אַ סך באַנאַלערן און איבערפלעכלעכערן פּאַ־ראַדאָקס: „רד למעלה". אין זיינע נכפּה־מאָמענטן פון „איבער־מענטשנטום" האָט דאָס ניטשע באַצייכנט מיט קאָנוואולסיווער פאַראַכטונג: „שקלאַפן־מאָ־ראַל" און „שקלאַפן־עסטעטיק". אין זיינע ריינערע און ערלעכערע מאָמענטן האָט ער אויף דעמזעלבן גלות־איד געקוקט מיט באַוואונדערונג, מיט שטילער אַנטציקונג...

* * *

דער גלות־איד איז דער גרעסטער גייסט־אַוואַנטוריסט אין דער מענטש־לעכער געשיכטע, אויך דער גרעסטער אַנטי־פּעסימיסט. ער האָט גענומען אַ פלאַנץ, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין אַ באַשטימט לאַנד (אָדער גאָר, אויף צו להכעיס אַלע נאַטור־געזעצן, אין מדבר, וואו עס „קען" גאָר ניט וואַקסן) און האָט זיך געזאָגט: „אָט די פלאַנץ וועל איך מאַכן לעבן, בליען און געדייען, אויף אַלע באָדנס און אונטער אַלע הימלען, און אומעטום וועט זיך מיין פלאַנץ פילן ,היימיש׳. אויב די דערנער וועלן זי שטעכן — וועט זי ווערן פאַרוואונ־דעט; אָבער לעבן וועט זי קיינמאָל ניט אויפהערן און דורך די וואונדן וועט איר זאַפט ניט אויסרינען". קלימאַט, האָט ער זיך געוואָלט איינרעדן, האָט אויף יע־נער פלאַנץ קיין שליטה ניט. דער וועטער מוז פאָלגן דעם גערטנער...

* * *

וואָס איז פאַרן גלות אידנטום געווען „שמע ישראל"? אַ מין סיגנאַליזאַ־ציע. איך און דו, און נאָך אַזעלכע ווי מיר ביידע, ווייסן אַ סוד, דעם סוד פון

אַלץ. אַן אומגעזעענער טעלעגראַף האָט געטראָגן די פאָרמולע פונם סוד אין די ווייטסטע מרחקים; פון איין איינזאַמעם איד צום צווייטן...

* * *

אין די ערשטע טעג פון זיין רעליגיעזן רעוואָלט האָט מען לוטער'ן גע־פרעגט: „וואו וועסטו זיין, אויב די קירכע וועט דיך אַרויסטרייבן?" האָט ער לאַנג ניט געטראַכט און געענטפערט: „אונטער גאָט'ס הימל". דער גלות־איד איז דור־איין דור־אויס געווען אַ כראָניש־אַרויסגעטריבענער. ער איז אָבער ניט געשטאַנען אין דרויסן. הימל, האָט ער זיך געזאָגט, איז אויך אַ דאַך אי־בערן קאָפּ. ניין: אַ חופה...

* * *

דער גלות־איד האָט געשפּאַנט איבער אַ וועלט פון פינסטערניש (יעדנ־פאַלס האָט ער אַזוי געזען די וועלט) מיט אַ לאַמטערן אין דער האַנט. דער לאַמ־טערן איז געבליבן אין די הענט אָבער דער בוימל האַלטביים אויסברענען. דער איד הויבט אָן צו לעבן אין דרויסן מיט אַן אויסגעלאָשענעם לאַמטערן. פון דאַנען — דער קריזיס, די פרעמדקייט צו זיך אַליין, די אויסגעוואָרצלטקייט און דאָס לעכצן נאָך וואָרצלען.

פאַרענדיקן מיר דאָס גרויסע דאָן־קיכאָט־קאַפּיטל פון אונזער ביאָגראַפיע? ווארשיינלעך. אָבער ארץ־ישראל טאָר ניט ווערן דאָס לאַנד פון סאַנטשאָ־פּאַנטשאָ. דעם גלות־איד'ס שפּאַנונגען, עפּעס פון זיין טאַלאַנט אַריבערצו־שפּרייזן תהומות; עלעמענטן פון זיין פרומקייט און זיין שטענדיקן זינדיקייט־געפיל מוזן ווערן אַ טייל פונם נייעם נוסח.

און לאָמיר געדענקען: גלות איז געווען טראַגיק, ניט בלויז אַ סדרה אומ־גליקן. און פון טראַגיק מעג מען וועלן אַנטלויפן (אויב מ'קען...) — אָבער שעמען זיך מיט איר? נאָר אַ לומפּ שעמט זיך. און טאָמער זעט איר איינעם מיט העכערן גייסט, וואָס זאָגט אַז ער שעמט זיך, גלויבט אים ניט: ס'איז מסתמא ניט דער ערשטער בלבול וואָס ער האָט אויף זיך אויסגעטראַכט...

* * *

אידעאַליזאַציע? ס'קען זיין. אָבער דאָס איז אַמאָל דער איינציקער ענטפער אויף וואולגאַריזאַציע. דער ענטפער און דער תיקון.

1945

I WANT SPEED

איך ווייס ניט, ווער און וואָס זי איז. איך ווייס בלויז, אַז זי איז אַן אַמעריקאַנער מיידל פון אייאָוואַ, אַז זי הייסט נילא קראַם־קוק און אַז זי האָט אַ קינד אין שול־עלטער. אַ שטיק צייט האָט זי, ווער ווייסט צוליב וואָס און אפשר גאָר אָן אַ פאַרוואָס, זיך אַרומגעבלאָנקעט אין אינדיען און סוף־כל־סוף איז זי געוואָרן גאַנדי׳ס אַ פאַרברענטע תלמידה, אַזוי ווייט אַז זי איז אפילו איבערגעגאַנגען צו זיין גלויבן. זי האָט גענומען אויף זיך נדרים און איסורים, זיך באַזעצט אין אַ פלאַץ, וועלכער איז א מין קבוצה־ישיבה־מאָנאַסטיר און געפינט זיך אונטער גאַנדי׳ס דירעקטער השגחה. ערשט די טעג האָבן אירע אַמעריקאַנער פריינט באַקומען אַ ידיעה, אַז דאָס עקסצענטרישע מיידל פון דער „מידל־וועסט" איז נעלם געוואָרן פונם מאָנאַסטיר. זי האָט זיך באַוויזן אין ניו דעלהי, וואו זי האָט דערציילט וועגן אַ גרויסער אַנטוישונג, וואָס זי האָט דורכגעלעבט אין גאַנדי׳ס וועלט פון סיגופים און תעניתים.

מילא, אַנטוישונג איז אַנטוישונג. נישט די ערשטע און ניט די לעצטע. ווער ווייסט, וואָס זי האָט אין אינדיע געזוכט און ווער קען וויסן וויאַזוי זי האָט אָפגעשאַצט דאָס, וואָס זי האָט דאָרט געפונען. איך האָב שוין געזען געוועזענע מאָנאַכן אין מאָנטע קאַרלאָ און מי שהיו רבנים — אין בערלינער נאַכט־לאָקאַלן. איך גלויב אויך אַנאַטאָל פראַנס׳ן ווען ער זאָגט, אַז ער האָט שוין געזען דעם היפוך אויך: טאַאיס אין אַ מאָנאַסטיר. ס׳קען זיין, אַז אין דעם פאַל האָבן מיר בכלל ניט צו טאָן מיט קיין זייער ערנסטער דערשיינונג — מילא וואָס אַן אַמעריקאַנער מיידל, אויב זי האָט נאָר אַ פאָר טשעקס פון „אַמעריקען עקספרעס", קען זיך פאַרגלוסטן? איך וועל ניט זיין שטאַרק אַנטוישט, אויב איך וועל זי באַגעגענען קומענדיקן פרילינג אין האָליוואוד, וואו זי וועט שפילן אין אַ קינאָ־מאַכערייקע וואָס וועט הייסן „די גרייט פעשאָן" אָדער „הויר האָזבאַנד׳ס וואַיף". פאַר אַ האָליוואוד־„פראָדיוסער" קען אַזאַ מיידל ווערן אַן אוצר און זי אַליין קען נאָך אַמאָל אריינכאַפן אַ מיליאָן פון אַ גט־פראָצעס אין רינאָ, אָדער נעוואַדאַ. און — ווער ווייסט? — אפשר זינדיק איך? אפשר רעד איך רכילות אויף אַ גוי׳אישער טאָכטער? בלויז אונזערע אימיגראַנטישע בעל־גאווה׳ניקעס מיינען, אַז ביי אַן אַמעריקאַנער איז די נשמה פון „לאַליפאַפ"; אַז ער איז ניט פעאיק אויף קיין גרויסע ליידנשאַפטן, אויף אמת׳ע דראַמעס און טיפע קריזיסן. אַזוי אָדער אַנדערש — אָבער שוין עטלעכע טעג פאַרפאָלגט מיך די עטלעכע ווערטער, מיט וועלכע זי האָט „אַרויסגעפלאַצט" ווען זי איז אָנגעקומען קיין ניו־דעלהי: —„אַי וואָנט ספיד, אַי וואָנט

טו פלאַי, אַי וואָנט טו אַטענד אָרקעסטראַ דאַנסעס" (איך וויל שנעלקייט, איך וויל פליען, איך וויל באַזוכן אָרקעסטער־טענץ). אַז דאָס איז ניט געווען סתם קיין פראַזע, קען מען זען פון דעם, וואָס זי האָט געגומען אין מוטראַ (אַזוי הייסט דער פלאַץ פון גאַנדי׳ס מאַנאַסטיר) אַן אויטאָמאָביל און אים אַליין גע־טריבן צו זיבעציק מייל אַ שעה ביז זי האָט זיך איבערגעקערט און געקומען קיין ניו דעלהי אַ צע׳מזיק׳טע — „אַי וואָנט ספּיד".

נילאַ קראַם־קוק וויל „ספּיד" — און גאַנדי האָט איר געגעבן די פּיזישע אומבאַקוועמלעכקייט פון מעדיטאַציע. זי וויל פליען און ער האָט זי געלערנט זיצן שעה׳ן־לאַנג אויף דער האַרטער פּאָדלאָגע און קוקן מיט מיסטישער כוונה אין איין פּינטל אַריין. זי וויל אָרקעסטער־טענץ — און לויט זיין שולחן־ערוך דאַרפן די פיס בכלל שווייגן; און די שליחות פון די הענט איז אָדער צו שפּינען גראָב אינדיש געוואַנט פאַר אָרימע לייט׳ס בגדים אָדער תפילה׳דיק זיך אויס־שפּרייטן צו דעם בלויען ים פון אומענדלעכקייט. חדשים־לאַנג האָט זי עס איבערגעטראָגן: געפאַסט תעניתים, געשלאָפן אויף שטיינער, דורכגעמאַכט די גאַנצע האַרטקייט פון אָריענטאַלישע סיגופים. אויף דעם איז זי דאָך געגאַנגען! דאָס האָט זי אפשר אויפריכטיק געוואָלט, ווען זי האָט געגעבן נדרים און אַרויפגעלייגט אויף זיך איסורים. און מיטאַמאָל: נידער מיט דעם אַסקעטיזם! אַוועק פון „גאַנדי, דעם טיראַן", לעבן זאָל דער אויטאָמאָביל, וואו קריגט מען דאָ אַן עראָפּלאַן? וואו איז דאָ אַ טאַנץ־לאָקאַל מיט אַן אָרקעסטער, מיט אַ ווינער וואַלס? עס מעג זיין אויך אַן אַרגענטינער טאַנגאָ...

וועט גאַנדי פאַרשטיין דעם רעוואָלט קעגן זיך, די מרידה פון אַ מיידלשער, דורך און דורך „יצר־הרע׳דיקער", „זינדיקער" נשמה? „ספּיד"? וואוהין דאַרף מען זיך עס אַזוי איילן? אַניאַגן אייביקייט קען מען ניט. אַחוץ דעם: די אייבי־קייט אַנטלויפט ניט, זי איז שטענדיק פאַראַן. זי בלייבט גאַנץ און אויף אַ האָר ניט געמינערט. פליען? צוליב וואָס? קיין עראָפּלאַן קען ניט דערגרייכן די ברעגעס פון אומענדלעכקייט. אָרקעסטער־טענץ? דאָס אַבסאָלוטע קען קיינער ניט אויסטאַנצן. דעם דופק פון דער וועלט קען מען נאָר דערפילן ווען מען איז שטיל, אומבאַוועגלעך, פאַרציקט, „פאַרלוירן" אין דעם „שהכל". וואָס פעלט איר דען אין מאַנאַסטיר, אָט דער אומרואיקער, נערוועזער קינעמאַטאָגראַפי־שער „וועסטערן סאָאָל" (מערב־נשמה)?

וואָס פעלט דיר מיס נילאַ קראַם קוק? אפשר זאָל איך פּרוּוון שלום־מאַכן צווישן דיר און דיין גרויסן רבי׳ן? קענט איר נאָך רעדן איין שפּראַך, אַזוי אַז איר זאָלט זיך, לכל הפּחות, פאַרשטיין איינער דעם אַנדערן? אָדער זייט איר טאַקע באמת, אין שורש, צוויי ווייטע, פרעמדע וועלטן?

דאָס איז ניט נאָר אַ פראַגע פון מזרח און מערב, פון דעטראָיט און באָמבעי. איך ווייס, אַז דאָס איז ניט די פראַגע פון קדושה און טומאה, ניט די סתירה

צווישן יראת־שמים און הפקרות. דאָס זיינען אפשר גיכער צוויי שיטות אין קדושה אַליין, צוויי דרכים פון — „עבודה״. רב בער מעזריטשער האָט גע־קעמפט קעגן סיגופים. דעם בעל־שם׳ס גרעסטער תלמיד — האָט ער געזוכט און געפונען קדושה ניט אין אַסקעטיזם נאָר אין פרייד פון לעבן. אַליין אַ קראַנקער, האָט ער ליב געהאַט יענעמ׳ס אַ ריקוד, אַ לעבן פון באַוועגלעכקייט, פון „כל עצמותי תאמרנה״. וואַקסט ביי אים אויף אַ זון — רופט מען אים אברהם דער מלאך. אַ מלאך — ווייל אַן אַסקעט, ווייל „ניט פון דער וועלט״, ווייל ער האָט ניט קיין הנאה פון... הנאות. קעמפט רב בער מיט זיין אייגענעם זון, וויל ער אים „מחזיר למוטב״ זיין, פאָדערט פון אים ער זאָל תשובה טאָן, ער זאָל ברעכן אין זיך... די תאווה פון תעניתים.

יאָ, די תאווה פון תעניתים. ווער האָט עס אויסגעטראַכט, אַז דער אַסקעט איז — אַ סריס; אַז ער ווייסט ניט פון קיין פאַרגעניגנס, אַז (ריידנדיק אויף דער שפּראַך פון נילא קראַם קוק) ער ווייסט ניט וואָס ס׳הייסט „טריל״? די אמת׳ע, די גרויסע אַסקעטן זיינען געווען גרויסע בעלי־הנאות, ראַפינירטע בעלי־תאוות, נאָר די הנאות זייערע זיינען געווען פון אַן אַנדער שניט און די תאוות פון אַן אַנדער מין. דער „אַרום״, זייער סביבה האָט זיי פשוט ניט פאַרשטאַנען — פונקט ווי רבי עקיבאַ׳ס תלמידים, וועלכע האָבן אַזוי פיל מאָל געהערט פון זייער לערער, אַז עונג שבת איז אַ גרויסע מצווה, האָבן ניט פאַר־שטאַנען, ווי דערלויבט ער עס זיך צו זיצן אום שבת און — וויינען. „זה הוא עונג שבת שלי״ (אָט דאָס טאַקע, דאָס וויינען, איז מיין עונג־שבת) האָט זיי געענטפערט דער „פאַראַדאָקסאַלער״ רבי עקיבא. אברהם דער מלאך האָט גע־האַט הנאה פון פאַסטן, געפונען זיין וועלט, די איינציקע און די ריאַלע וועלט פון התפעלות און התלהבות אינעם זיך אָפּזונדערן פון דעם וואָס מיר רופן „וועלט״, אין באַיקאַטירן אירע (פאַר אים) ניט־ממשות׳דיקע, פיקטיווע הנאות. ווער פון זיי איז גערעכט — דער פאָטער רב בער אָדער דער זון רב אברהם?ביידע זיינען גערעכט, יעדער אפשר אויף זיין אופן, יעדער פאַר זיך, יעדער אין כביכול׳ס אויגן. און אפשר איז גאָר גערעכט אַ קלענערער פון זיי ביידע — אַן „עפּיגאָן״, אַן אייניקל פון חסידות — ר׳ ישראל רוזשינער, וועלכער האָט געוואָלט אַז אַ מענטש זאָל זיין „אַ טאָג אַ מלאך און אַ טאָג אַ גלח״? אפשר איז לעבן; אמתדיק, אויפריכטיק, פול לעבן אַ ריטם פון אַסקעטיזם און אָרגיאַזם, פון קריסטוס און דיאָניס, פון בודאַ און (זאָל מיר דער דאַלאַי־לאַמאַ מוחל זיין מיין „חילול־השם״)... איזאַדאָראַ דאַנקען? דער מקובל פאַרמאָגט תאווה און דער עראָפּלאַן־פליער פאַרמאָגט קדושה; דער מאָנאַך איז אַ בעל־הנאה און דער עראָפּלאַן־פּילאָט קען לעבן מיסטיש, גיין צום שורש דורך עראָטיק, זיך מזדווג זיין מיטן השם יתברך, ווי דער בעל־שם האָט ער אַמאָל געמיינט, דורך אַ פרוי. דער איינציקער חטא איז אפשר — טראָגן קייטן;

די איינציקע מצווה — נוצן אונזערע פליגל. און פליגל קענען האָבן זייערע פֿאַרשיידענע דרכים: אַמאָל מעדיטאַציע און אַמאָל אַן עראָפּלאַן; אַמאָל אַ קאַפּיטל תהלים און אַמאָל אַן... אָרקעסטער־טאַנץ; אַמאָל התבודדות און אַמאָל „חברותא״; אַמאָל דער שוואונג פון מיסטישער פֿאַרגליווערטקייט און אַמאָל דער שוואונג פון אַ שטורמישן טאַנץ. ווער האָט עס אויסגעטראַכט, אַז בלויז איין וועג פירט צו גאָט? אַסקעטיזם און עראָטיזם זיינען מיטלען, ניט קיין צוועקן, דרכים ניט קיין ענד־פונקטן. פֿאַרוואָס פֿאַרוואַנדלען מיר זיי אין עבודה־זרה׳ס, אין פעטישן? פֿאַרוואָס נעמען מיר אָן אַ פּראָפיל פֿאַרן גאַנצן פנים?

ניטשע האָט פֿאַרשטאַנען דאָס פּראָבלעם. ער האָט עס משיג געווען גראָד אין יענער מינוט, ווען ער האָט אין איטאַליען „פֿאַרלוירן דעם באַלאַנס״. גראָד אין מאָמענט פון משוגעת האָט אין אים אַ בליץ געטאָן דער אייביקער אמת, אין יענעם מאָמענט ווען ער האָט אָנגעשריבן אַ קוויטעלע און זיך גע׳חתמ׳עט: „דער געקרייציקטער דיאָניס״ — אי קריסטוס, אי אַ גריכישער גאָט, ביידע אין איינעם, ביידע איינס, קינסטלעך נאָר אָפּגעזונדערט איינער פונם צווייטן, אין תוך פון איין שורש. פֿאַרשיידענע צווייגן רייסן זיך צו דער זון — דער בוים איז איינער. ניט קיין סתירות, נאָר אַחדות.

נילא קראָם קוק, עס איז נישטאָ קיין סתירה צווישן דיר און גאַנדי׳ן. בלויז אַ מיספֿאַרשטענדעניש, בלויז איינזייטיקייט סאַי ביי דיר און סאַי ביי אים. דעם אמת׳ן „אחד״ האָט איר נאָך אפשר ביידע ניט משיג געווען. ווען איר וועט אים משיג זיין, וועט ער זיך איבערבעטן, וועלן מיר זיך אַלע אי־בערבעטן.

1933

בשכנות פון טויט

1. אויג אויף אויג מיט פעליקס דזשערזשינסקי׳ן

אַ ן „איש נאמן״ האָט מיר דערציילט און איך האָב זיינע ווערטער פאַרצייכנט: דורך האַלב־פינסטערע קאָרידאָרן האָבן מיך בערדיקע און באַוואָפנטע מענטשן אַמאָל אריינגעפירט אין דעם אַרבעטס־צימער פון דעם שטאַרקן מאַן אין דער אַמאָליקער אַל־רוסישער טשעקאַ. די השגחה האָט מיך פערזענלעך אויסגעהיט אין יענע גוג־ומגוג טעג פון אָנפאַנג בירגער־קריג, אַז איך זאָל ניט געבראַכט ווערן אין טשעקאַ אַלס אַ שולדיקער אָדער פאַרדעכטיקער. נאָך לאַנגע מאַטערנישן איז מיר געלונגען צו קריגן אַן אוידיענץ ביי דעם מאַן, וואָס מיליאָנען מענטשן האָבן פאַר אים געציטערט און אים באַטראַכט אַלס דעם הורדוס פון דער רוסישער רעוואָלוציע. איך בין געקומען בעטן ביי אים פאַר אַן אַרעסטירטן פריינט, וועלכער — ווי איך האָב געוואוסט — האָט זיך מיט גאָרנישט פאַרזינדיקט. נאָר צוליב אַ מאָדנעם און לעפּישן טעות האָט זיין אַרעסט געקאָנט זיך ענדיקן מיט טויט־שטראָף.

אַ זוניקער סעפּטעמבער־פאַרנאַכט. דורך די פענסטער פון דזשערדזשינ־סקי׳ס קאַבינעט זעט מען די גליענדיקע, גאָלדענע קופּאָלן פון די מאָסקווער קירכן, אַ וויכן דינעם נעפּל איבער דעם רואיקן טייך און דאָס מעלאַנכאָלישע רויט פון האַלב־פאַרוויאַנעטע האַרבסט־בלעטער אויף די שלאַנקע בוימער. איך קוק אויף זיין פּנים מחמת העפלעכקייט. איך קוק דירעקט, אָבער מע־כאַניש, אָן זעעוודיקייט. איך געדענק שוין ניט פאַרוואָס איך האָב זיך אין דער דאָזיקער „קונסט״ געאיבט אין מיינע קינדער־יאָרן; אָבער מיר געלינגט אויך איצט צו קוקן און ניט צו זען. איך ווייס ניט, צי דזשערדזשינסקי באַמערקט עס; איך פיל נאָך זיין — ווי מיר דוכט זיך — רואיק, קאַלטבלוטיק און „עקזאַ־מינירנדיק״ אַריינקוקן אין מיין פּנים. איך בין פולשטענדיק „מפקיר״ מיין פּנים און שווייג. ער שווייגט אויך. אַ בלאָנד מיידל מיט דעם אייגנאַרטיקן חן פון אַ האַלב־קורנאָסער רוסישער נאָז, וואַרפט אויף אונז ביידע בלויע אויגן־בליקן, דורך וועלכע עס שאָטנט זיך אַדורך אַביסל שרעק: וואָס איז דאָס פאַר אַ פאַנטאָמימע?

דאָס שווייגן ברעכט דזשערדזשינסקי: „גלויבט איר טאַקע אַז אייער קו־מען צו מיר איז ניט אומזיסט?״

— איך פאַרשטיי ניט אייער פראַגע, „חבר״ דזשערדזשינסקי.

— כ׳מיין, גלויבט איר טאַקע אַז איך וועט געלינגען אייער פריינט צו באַפרייען?

— יאָ, — זאָג איך, — איך גלויב — און זעץ פאַר מיין „פּאַקוס״ פון קוקן און ניט זען.

— זייט איר בכלל אַ מאמין, אָדער איר גלויבט בלויז אין זיך און אין אייער קראַפט מיך צו באַאיינפלוסן?

מיין „פּאַקוס״ פּלאַצט. מיין בלינד קוקן ווערט זעעוודיק.

— דאָס איז, — זאָג איך, — אַ מעטאַפיזישע פראַגע, און איך שטעל מיר ניט פאַר, אַז איר זאָלט איצט האָבן צייט און געדולד פאַר אַזעלכע ענינים.

— יאָ, — זאָגט ער און וואַרפט אַ מעלאַנכאָלישן בליק דורכן האַלב־אָפּע־נעם פענסטער אויף די טובערקולאָז־רויטע האַרבסט־בוימער. — לאָמיר ריידן וועגן דעם ענין: איז אייער אַרעסטירטער פריינט אַ באַווייבטער?

— יאָ.

— האָט ער קינדער?

— ניין.

— האָט ער עלטערן?

— ניין.

— וואָס זשע זאָרגט איר זיך אַזוי? די פרוי וועט אַ וויין טאָן, אויב זי וועט אים פאַרלירן. און איבעראַיאָר וועט זי געפינען טרייסט מיט אַן אַנדער מאַן. קיין ראַמעאָ׳ס און קיין דזשוליעט׳ס דרייען זיך איצט ניט אַרום אויף די מאָסקווער גאַסן. אַ רחמנות איז בלויז אויף אַלטע לייט און קליינע קינדער. ס׳איז נישטאָ קיין צייט רחמנות צו האָבן סתם אויף מענטשן. האַרטע, ברוטאַלע טעג — וואָס פאַר אַ ממשות האָבן נאָך עטלעכע טראָפּן בלוט אין אַ בלוטיקן אָקעאַן וואָס פאַרפּלייצט אונז איצטער? טויט איז אַן אומפאַרמיידלעכקייט. זייט איר אַ קעגנער פון טויט?

איך האָב גאָרניט געענטפערט. ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערן: וואָס הייסט עס, אַ „קעגנער פון טויט״?

דזשערדזשינסקי וואַרפט נאָכאַמאָל אַ בליק — דאָסמאָל אַ לאַנגן און מרה־שחורה׳דיקן — דורכן פענסטער אויף די ביימער.

— יאָ, — דערמאָנט ער זיך, — די פאַרשאָלטענע סענטימענטאַליטעט... זיך פאַרטראַכט וועגן די האַרבסט־ביימער... איר פאַרשטייט פּויליש? די פּוילישע שפּראַך האָט די שענסטע נעמען פאַר די חדשים פון יאָר. וואָס פאַר אַ פּראַכטפולער נאָמען: „ליסטאָפּאַד״! דער חודש פון „בלעטערפאַל״... עס דערמאָנט אַן גסיסה, אַן שטילער רעזיגנאַציע פון לעבן... איר געדענקט שאָפּען?... אין דער צוקונפט וועלן מענטשן שטאַרבן ווי עס שטאַרבן אַקאָרדן אויף אַ פּיאַנאָ, ווי עס פאַלן בלעטער אין סעזאָן פון „ליסטאָפּאַד״...

יעדער מענטש וועט זיין אַ זון, וואָס וועט שטיל פאַרגיין אין איר מערב, זיך באַהאַלטן הינטער איר אייגענעם באַרגיקן האָריזאָנט... איצטער — מלחמות, רעוואָלוציע, אַ האַק איבערן קאָפּ, אַ קויל אין האַרצן, אַ שטריק איבערן האַלדז... דער שמוציקער, פייכטער קאָרידאָר פון דעם הויז מיט טעמפּע באַוואָפנטע מוזשיקעס, טשעקאַ, דזשערדזשינסקי... בר... אַט האָט איר געהערט קאָנטער־רעוואָלוציאָנערע מחשבות אין טשעקאַ אַליין... זאָגט נאָר, איר אַליין זייט ניט קיין קאָנטער־רעוואָלוציאָנער?

— עס ווענדט זיך אָן דעם, וואָס מען פאַרשטייט אונטער קאָנטער־רעוואָלוציע...

— אַ נאַרישע פראַגע... און אַז יאָ, וועט איר מיר זאָגן? אַט טראַכט איר זיך מסתמא: אַזוי האָט אויסגעזען צוריק מיט דורות יאָהאַן דער שרעקלעכער — נו, זייט איר מחויב מיר עס צו זאָגן? זאָגט, האָט ניט מורא, זאָגט מיר אין די אויגן אַלץ וואָס איר טראַכט פון מיר. אויב איר וועט מיר זאָגן אָפן און דרייסט, אַז איך בין אַ רוצח, אַ סאַדיסט, באַפריי איך באַלד אייער פריינט. איר ווילט דאָך אים באַפרייען?

— איר וועט אים סיווי באַפרייען.

— פאַרוואָס?

— ווייל ער איז אומשולדיק.

— אומשולדיק, אומשולדיק... אַלע זיינען אומשולדיק... ריינע לעמעלעך, ווייסע טייבעלעך... איך בין דער איינציקער שולדיקער... דער שטן, דער אַנטיקריסט... אַ יאָ?... נו, גענוג פּוסטע דיבורים... זיך פאַרשמועסט... אַ מאָדנער טאָג... „ליסטאָפּאַד״... באַלד וועל איך שוין אָנפאַנגען שרייבן לידער, זינגען סערענאַדעס, זאָגן תהלים... ס׳אַרא צעלאָזנקייט... וואָס זייט איר געקומען? כ׳האָב קיין צייט ניט פאַר פוילע אינטעליגענטישע שטיק... געקומען בעטן פאַר אַ פריינט... אַ קלייניקייט — פריינטשאַפט... וויל מיך איבערשרעקן מיט צאַרטקייט... כ׳האָב קיין צייט ניט, כ׳האָב קיין צייט ניט... ווער האָט אייך געגעבן די אידייע, איר זאָלט מיר קומען שטערן? כ׳בין אַ פאַרנומענער מענטש. ווי אַזוי האָט מען אייך אַריינגעלאָזן אַהער? אַהאַ, אַ פּראָטעקציע! יענער אידיאָט האָט געבעטן פאַר אייך... אין אַזאַ צייט, אין אַזאַ צייט...

דאָס בלאָנדע מיידל האָט זיך אויפגעהויבן פון איר טיש און האָט מיר, ניט זאָגנדיק אַ וואָרט, דערלאַנגט מיין הוט.

— אַנטשולדיקט, זאָגט מיר דזשערדזשינסקי, דערלאַנגנדיק די האַנט.

— אַנטשולדיקט, זאָגט ער נאָכאַמאָל אין אַ מילדערן און ווייכערן טאָן, — כ׳האָב אייך ניט געמיינט, כ׳האָב פּשוט פיינט אַט די פאַרשאָלטענע ווייבערישקייט אין זיך. ווען איר דאַרפט עפּעס האָבן, קומט אַריין אָדער, בעסער,

שרייבט מיר פריער אָן. כ׳בין ניט קיין גזלן. איך טו נאָר מיין חוב, מיין טרויעריקע פליכט... מיליאָנען ווילן עס, מיליאָנען דאַרפן עס... זייט געזונט...

אין אַ פּאָר מינוט אַרום בין איך שוין געווען אין דרויסן. ס׳איז טונקעלער, פרישער, קעלטער. דער קילער האַרבסט־אָוונט לאָזט זיך אַראָפּ אויף דער אַל־טער מאָסקווע, וואָס האָט אַנגעזאַפּט אין זיך אַזוי פיל אומקלאָרע חלומות, מוט־נע באַגערן און העלע רויטקייט פון מענטשלעך בלוט. ווי לאַנג האָט געדויערט אונזער „שמועס״? אַ יאָר, אַ דור, אַן אייביקייט? מיט וואָס האָט זיך מיין באַ־זוך געענדיקט? איז עס אַ חלום? בין איך משוגע?

שפּעט ביינאַכט בין איך אַהיים געקומען, נאָך אַ לאַנגען עולם־התוהו׳דיקן שפּאַנען איבער די פּאַראייניזאַמטע מאָסקווער גאַסן.

אין דער היים האָט געוואַרט אויף מיר אַ סיורפּריז — מיין באַפּרייטער פריינט.

2. די אמונה פון אַן אפּיקורס

עס איז מיר די טעג אַריינגעפאַלן קלאַרענס דאַראָו׳ס אַ שריפט קעגן טויט־שטראָף. זיין אוממיטלבאַרער געפיל רעוואָלטירט קעגן דעם, וואָס די גע־זעלשאַפט נעמט אויף זיך די ראָלע פון אַ רוצח. איז עס פאַרשטענדלעך. ווער וואָלט מיט אים געקאָנט פּאָלעמיזירן, ווען ער וואָלט געזאָגט אָן חקירות: „מיך עקלט יעדער מאָרד און נאָך מער דער קאַלטבלוטיקער מאָרד, וואָס ווערט דורכגעפירט פון דער מלוכה״? באַווייזן אָבער, אַז טויט־שטראָף איז אַ פאַר־ברעכן, קען ער ניט. דאָס קען קיין שום מאַטעריאַליסט ניט באַווייזן. אויב אַ מענטש איז דאָס, וואָס קלאַרענס דאַראָו וויל זען אין אים — אַ סכום כעמישע שטאָפן, פון וועלכע מען קען מאַכן אַזויפיל און אַזויפיל חלב׳נע ליכט, טשווע־קעס און שטיקלעך צוקער; אויב נשמה איז אַ שטיק מיטאָלאָגיע; גייסט — אַ לעגענדע און פסיכיש לעבן — אַן אילוזיע, טאָ וואָס הייסט מאָרד? פאַר לכתחילה־טויטע איז נישטאָ קיין טויט.

דאַראָו׳ס „פילאָזאָפיע״ וועט אַמאָל שטיין אין מוזעאום פון אַפּיקורסישן אידיאָטיזם. בלייבן וועט יענער דירעקט־מענטשלעכער געפיל, וואָס האָט אים אַזוי פיל מאָל געטריבן צו פאַרטיידיקן אין אַמעריקע מענטשן, וואָס ס׳האָט זיי געדראָט טויט־שטראָף. דער מענטש איז גרעסער פון זיינע געדאַנקען, קלוגער פון זיינע חכמות, טיפער פון זיין פילאָזאָפיע. דאַראָו האָט מער אמונה אין דער הייליקייט פון דער מענטשלעכער פערזענלעכקייט, איידער זיין „פילאָזאָפיע״ דערלויבט עס אים.

3. פּאַראַדאָקס

פּאַרן פּאַראַדאָקס עקזיסטירן ניט קיין גרעניצן. אין אַ רוסישער טורמע, דערמאָן איך זיך, איז מיר אַמאָל אויסגעקומען צו פאַרברענגען אַ וואָך אין איין צימער מיט אַ מערדער. זיבן נעכט זיינען מיר געשלאָפן צוזאַמען אין דער נאָענטסטער שכנות. איינמאָל, אין אַ קאַלטער, שלאָפלאָזער נאַכט, האָט ער מיר בסוד דערציילט דאָס, וואָס ער האָט אַזוי קונציק אויסבאַהאַלטן פאַרן פּראָקוראָר — אַז ער האָט שוין דערמאָרדעט זעקס מענטשן. איך האָב אים שטילערהייט אַ פרעג געטאָן: „ווי קענסטו נאָך לעבן אויף דער וועלט נאָך אַזעלכע פאַרברעכנס?״ ער האָט זיך ברייט צעלאַכט און מיר געענטפערט:

„דאָס איז, פריינט מיינער, אַן אַפּיקורסישער שטאַנדפּונקט. פאַר אייך, אומגלויביקע, עקזיסטירט ניט קיין יענע וועלט און אַלע חשבונות ווערן גע־ענדיקט דאָ, אויף דער וועלט. פאַר אייך איז אַ מאָרד — די פאַרניכטונג פון אַ מענטשן, אויף שטענדיק, אויף אייביק. איך אָבער גלויב אין גאָט, אין עולם־הבא, אין אייביקן לעבן. אַ מענטש קען מען ניט פאַרניכטן. מיינע הרוגים לעבן נאָך, וועלן אייביק לעבן. איך האָב זיי נאָר איבערגעפירט פון איין וואוי־נונג אין אַן אַנדערער. דאָס איז מסתמא אויך אַ פאַרברעכן, אָבער איך וועל זיך נאָך באַגעגענען מיט זיי. איך וועל נאָך האָבן אַ מעגלעכקייט צו בעטן ביי זיי מחילה און זיי וועלן זיך נאָך מיט מיר אויסגלייכן. אונזערע חשבונות זיינען סאַי־ווי־סאַי נאָך ניט פאַרענדיקט. אין דער אייביקייט זיינען נאָך פאַראַן גענוג סטאַנציעס, וואו מיר וועלן זיך טרעפן״.

איך האָב זיך דענסטמאָל דערמאָנט אָן פרידריך דעם גרויסן, וועלכער האָט זיך פּונקט אויף אַזאַ אופן איינגעשמועסט, אַז ער האָט אַ היתר אויף זעלבסט־מאָרד: „וואָס פאַר אַ פאַרברעכן איז עס, אויב איך פיל זיך ענג און שלעכט אין ערשטן שטאָק פון מיין הויז און איך פיר זיך אַריבער אין צווייטן שטאָק? זיך פאַרניכטן איז סאַי־ווי אוממעגלעך ווייל איך בין — אייביק״.

מיין מערדער־פריינט האָט וועגן פרידריך דעם גרויסן קיינמאָל ניט געהערט. זיין פּאַראַדאָקס איז ניט קיין פּלאַגיאַט.

4. שוואַרצבאַרד

כ׳האָב אים איינמאָל באַגעגנט. אַ פיין, אָפן, גוטמוטיק פּנים מיט אוק־ראַאיניש־אידישן חן. מאָדנע, וויפיל גוטמוטיקע, צאַרטע מענטשן עס זענען פאַראַן צווישן טעראָריסטן. איך געדענק גוט פּנחס דאַשעווסקין, דעם וואָס האָט געמאַכט דעם אַטענטאַט אויף קרושעוואַנ׳ען. עס האָט זיך מיר שטענדיק גע־דוכט, אַז ער וואָלט ביי אַ קאַץ געבעטן מחילה, ווען ער טרעט איר צופעליק אָן

אויף דעם עק. כ׳האָב מורא, אַז שוואַרצבאַרד קלערט אויך זיבן מאָל איבער, ביז ער באַשליסט זיך אַ פּאַטש טאָן אַ פליג אויף דער וואַנט. און דאָך...

אָבער נאָך וואָס פאַרט ער אַרום אויף דער וועלט? ריכטיקער: ווער און נאָך וואָס פירט מען אים אַרום? נאָך וואָס האַלט ער רעדעס, „קאָסירט איין" אַפּלאַדיסטמענטן, לאָזט זיך טיטולירן ווי אַ נאַציאָנאַלער העלד, דעקלאַמירט וועגן דבורה הנביאה און בר־כוכבא׳ן? ווען ער איז געגאַנגען דערמאָרדן פּעטלורא׳ן, איז ער קיין שליח־ציבור ניט געווען. קיינער האָט אים ניט געשיקט. דאָס איז געווען זיינס אַן אינדיווידועלער אַקט, דער אויפברויז פון ווייטאָג, דער טעמפּעראַמענט פון גואל־הדם, זיין פאַרשטענדלעכע באַדער־פעניש אין נקמה. אַז דער מאָרד האָט פּאַסירט, האָבן מיר אים קיין יישר־כח ניט געזאָגט (סאַי ווי האָט ער דאָך פאַרניכטעט דאָס וואָס אידן רופן אַ „גברא קטילא", אַ שוין געהרגטן מאַן — אַ קראַנקען, אָרעמעם, איינזאַמעם עמיגראַנט, אַן מאַכט פאַר נייע רשעות, אַן קראַפט פאַר נייע רציחות), אָבער באַשיצן אים האָבן מיר געמוזט. ס׳איז געווען אונזער חוב. נאָכדעם ווי ער איז באַפרייט געוואָרן וואָלט געווען דאָס נאַטירלעכסטע און שענסטע, ווען ער פאָלגט זיין אייגענעם אינסטינקט און ציט זיך צוריק אין זיין פּריוואַט לעבן. איך וויל דערמיט, חס ושלום, ניט זאָגן, אַז אויב אַ מענטש איז באַגאַנגען אַ ניט־אויטאָריזירטן פּאָליטישן מאָרד (אין דעם פאַל אַ נקמה־מאָרד), דאַרף ער זיך אַליין פאַרמשפּטן אויף התבודדות און זיך ניט מישן אין עפנטלעכן לעבן. אויב ער האָט די בויטיקע פעאיקייטן, דעם בויטיקן דראַנג און חוש פאַר עפנטלעכן לעבן און טעטיקייט; אויב ער האָט עפּעס צו זאָגן, וואוהין צו רופן, אָדער וואָס אויפצוטאָן — זאָל עס טאָן און זאָלן זיינע הענט געבענטשט זיין, אויב ער לייגט זיי־צו צו גוטע און ריינע זאַכן. אָבער זאָל ער עס טאָן — ווי זאָל איך מיך אויסדריקן? — אָן וועלכער עס איז פאַרבינדונג מיט דעם טעראָריסטישן אַקט. זאָלן, דער עיקר, די אַרומיקע ניט אַפּישירן דעם דאָזיקן אַקט אַלס אַ פאַרדינסט פאַרן פאָלק, אַלס אַ נאַציאָנאַל־העראָאישע טאַט, אַלס יענעם מאָמענט וואָס מאַכט דעם מענטש פאַר אַ מאַן.

אַ טעראָריסט פון דעם שוואַרצבאַרד־טיפּ האָט אין עפנטלעכן לעבן ניט וויניקער רעכט ווי יעדער אַנדערער, אָבער אויך ניט קיין באַזונדערע רעכט. דאָס פראַווען באַנקעטן און מאַכן אָוואַציעס אַ טעראָריסט אַלס טעראָריסט הייסט געבן אַ סאַנקציע, דערהויבן טעראָר צו אַן אידעאַל, שטעלן עס אַלס אַ מוסטער פאַר דער יוגנט. דאָס איז, פאַר אַלעמען, שלעכטע פּעדאַגאָגיק.

מיין כוונה איז ניט אין וועלכער ניט איז מאָס צו וואַרפן כאָטש אַ ברעקל שאָטן אויף שוואַרצבאַרד׳ס פּערזענלעכקייט. איך וואָלט מיר פריער „אָפּגעביסן די צונג" איידער צו זאָגן עפּעס, וואָס קען מוסיף זיין ווייטאָג אַ מענטש, וואָס האָט יאָרנלאַנג געטראָגן אין זיך אַזוי פיל צער און צאָרן, וואָס האָט געטראָגן

אין זיך אויך מיין וויטאָג, די יסורים און באַליידיקונגען פון יעדן פון אונז. אָבער מיך פאַרדריסט, וואָס ער פאַלגט אַנדערע און ניט זיך אַליין, וואָס ער ווייזט ניט אַרויס געגוג כאַראַקטער ניט צו דערלויבן די אַנדערע אים אַרומ־צופירן, אים צו אַפּישירן, אים צו דעמאָנסטרירן. באַגיין אַ טעראָר־אַקט הייסט דורכלעבן אַ טיפע טראַגעדיע — און טראַגיק איז ניט קיין „העלדנטום". ס'איז אפשר עפּעס טיפערס, אינטימערס און ... שטילערס.

5. דיאַלאָג

דאָס אינגעלע: פּאַפּאַ, וואָס הייסט אַ פּאַסיפיסט?

דער פאָטער: אַ מענטש, וואָס איז קעגן מלחמה.

דאָס אינגעלע: ביזט דו אַ פּאַסיפיסט?

דער פאָטער: אַוודאי.

דאָס אינגעלע: הייסט עס, דו ביזט קעגן הרג'ענען מענטשן פון אַ פרעמד לאַנד, אָבער דו ביזט גרייט צו הרג'ענען מענטשן פון דיין אייגן לאַנד. דאָס איז דאָך אַ רעוואָלוציע. הייסט דאָס אַ פּאַסיפיסט?

דער פאָטער: דו ביזט נאָך צו קליין צו פאַרשטיין אַזעלכע זאַכן. וועסט אויסוואַקסן...

דאָס אינגעלע: נאָך אַמאָל דער זעלבער „טריק". אַלע מאָל, ווען דו ווייסט ניט וואָס צו ענטפערן, לייגסטו אָפּ אויף ביז איך וועל אויסוואַקסן. איך בין שוין אויסגעוואַקסן.

דער פאָטער: חצוף!

1934

דרום און צפון

גייט דייטשלאַנד צו אַ ליקווידאַציע פון קריסטנטום? וועלן די פּריש־געבאַקענע נביאים פון די אַלט־גערמאַנישע געטער, פון וואָטאַן און פריא, דערגרייכן זייער צוועק? גייט דאָס דריטע רייך צוריק צום מיטלאַל־טער, אָדער נאָך ווייטער אויף צוריק, צו די פאַר־קריסטלעכע, „באַרבאַרישע", טויטאָבורגער צייטן?

איך וועל ניט ספּעקולירן מיט נבואות. עס ווערט מיר אַלץ שווערער צו „שפּענגלערירן" — סתם זיך אַזוי מאַכן ברייטע גענעראַליזאַציעס, אַפּאָקאַ־גראַפירן מיט אַ מעטאַפיזישן „קאָדאַק" נאַציאָנאַלע קולטורן, ראַסן־גייסטער, קאָנטינענטן און קלימאַטן, און אויף דעם סמך אַרויסטראָגן לעבנס־און טויט־אורטיילן, אַנטשיידן גורלות. די גאַנצע קולטור פון דער אייראָפּעאישער אָדער אייראָפּעאיזירטער מענטשהייט איז שוין אפשר איבערגעגאַנגען אין אַ מעבר־יבוק־פּעריאָד. עס קען זיין אַז דייטשן זיינען איצט אין אַ געוויסן זין אַן „אויסדערוויילט פאָלק"; אַ פאָלק וואָס איז אויסדערוויילט פון דער געשיכטע, עס זאָל מיט אַ פּאָר יאָר פריער אריינפאַלן אין יענער משוגעת, פון וועלכער דער גאַנצער וועלט איז אפשר באַשערט מטורף צו ווערן. ווער עס האָט געהערט ניטשע'ס היסטערישע אויסברוכן מיט אָפענע אויערן, האָט דעם דייטשן טירוף געקענט פאָראויספילן — פונקט ווי דער, וואָס האָט זיך גוט צוגעקוקט צו דאָסטאָיעווסקי'ס קאָנוואולסיעס, האָט אין זיי געקאָנט דער־שפירן דעם אָנקומענדיקן דזשינגיס־כאַנישן מאַרקסיזם פון דער באָלשע־וויסטישער סטיכיע. אין איינער און דער זעלבער קראַנקהייט רעדט יעדער פון היץ אויף זיין שפּראַך: איינער באָלשעוויסטיש און דער אַנדערער פאַשיסטיש, איינער עוואַנגעליש־חולה־נופל'דיק און דער אַנדערער אַנטיקריסטלעך־בלאָנ־דע־בעסטיע'דיק. דער טערמאָמעטער פאַרשטייט אָבער ביידע שפּראַכן, און דעם וואָס טאַפּט דעם דופק, איז אַלץ איינס, צי האָט ער צו טאָן מיט אַ בלאָנדן אָדער ברונעט. אויב אַ סוף —וועט עס אפשר זיין אַ שותפות'דיקער סוף. וואָס ס'וועט זיין מיט כלל־אייראָפּע, וועט זיין אויך מיט „רב"־אייראָפּע, אָדער מיט דעם, וואָס האָט געוואָלט זיין דער רבי פון אייראָפּע.

אָט אַזוי וויל איך זיך אויסהיטן פון ספּעקולאַציע, און דאָך — עס ספּע־קולירט זיך אַליין...

* * *

מיין פריינט קאָראַלניק ספּעקולירט אָבער באַוואוסטזיניק, מיט אַ כיוון. אין דעם רעוואָלט קעגן קריסטנטום־אידנטום, וועלכער קומט איצט פאָר אין

דייטשלאַנד מצד די עקסטרעם־היטלעריסטישע קרייזן, זעט ער „דעם אויפ־שטאַנד פון דעם צפון, די מרידה פון שניי און אייז קעגן זון און בלויען הימל" („הער דאַוויד פון טויטאָבורג", אין ניו יאָרקער „טאָג"). די „קאַלטע לענדער", מיינט דר. קאַראַלניק, קענען ניט האָבן קיין „שייכות צו דעם גאַנצן ענין

קריסטנטום, און זיין פּראַלאַג און אַקאַמפּאַנימעט — אידנטום". דער צפון איז אין זיין עצם מהות אַנטי־קריסטלעך און ממילא אַנטי־אידיש. אַזוי איז דייטש־לאַנד און אַזוי איז רוסלאַנד מיט אירע „אָרימע, שניי־פאַרשאָטענע, שטורם־געפּאַטשטע דערפלעך". „וואָס פאַר אַ שייכות", פרעגט ער, „קען זיין צווישן די דאָזיקע (צפון־) מענטשן און צווישן דוד און שאול און די מדבר־גליענדיקע נביאים און דער ליידנשאַפט פון אַ פאָלק, וואָס האָט געזוכט גאָט אויף אַלע וועגן?" די פאַרשפּרייטונג פון אידנטום אין זיין עוואַנגעלישער פאָרם אין די צפון־לענדער איז געווען לכתחילה, ווי דר. קאַראַלניק מיינט, „אַ שלעכטער שידוך", אַ מין היסטאָרישע מיספאַרשטענדעניש, און דערפאַר „זיינען זיי אייגנטלעך געבליבן, די דייטשן: זיי האָבן ניט געפּאַסט איינער צום צווייטן, דער ליידנשאַפטלעכער מגיד פאולוס, דער פרושי פון די פרושים, און דער שווערער הערמאַן פון טויטאָבורג".

הייסט עס, קריסטנטום און אידנטום (ביידע צוזאַמען, ווייל סאַי פאַר דר. קאַראַלניק און סאַי פאַר מיר איז קריסטנטום איינע פון די מאַניפעסטאַציעס פון אידנטום) זיינען, אַזוי צו זאָגן, קלימאַט־דערשיינונגען. ביז אַ געוויסן מערידיאַן קען זייער פאַרשפּרייטונג גיין אויף אַ דרך הטבע, אָבער וואָס ווייטער פון יענעם מערידיאַן — אַלץ קינסטלעכער ווערט דער ענין, קינסטלעכער און נוצלאָזער; אַזוי ווי עס איז, למשל, נוצלאָז צו פלאַנצן אָראַנזשן־בוימער אין אַלאַסקאַ. „אין דעם דרום — אין רוים, אין נעאַפּאָל, אין סאַן יאַגאָ די קאָמ־פּאָסטעלאַ אָדער אין דער קאַטעדראַלע פון סעווילאַ, איז דער צוזאַמענהאַנג (צווישן דעם פאָלק און קריסטנטום) קלאָר"; איטאַליענער, שפּאַניער, אפילו פראַנצויזן זיינען, אַזוי צו זאָגן, פון די חסידי אומות העולם — אָבער „נאָר־דיקס"? וואָס קענען זיי האָבן צו טאָן מיטן באַרג סיני, מיט דער גאָלגאָטאַ? דר. קאַראַלניק באַצאָלט די אָנהענגער פון דער נאָרדיקס־סופּעריאָריטעט־טעאָריע מיט דער זעלבער מאָס, מיט וועלכער זיי באַהאַנדלען אונז: מיט אַ קוק פון אויבן אַראָפּ. דאָס אויבערשטע פּונם שטויסל זיינען מיר — דרום־מענטשן און דרום־פעלקער. דער צפון, רחמנא ליצלן, באַשטייט פון לענדער „הדומים לחמור".

אָט אַזוי ווערן מיר אויך ביסלעכוויז אָנגעשטעקט מיט „ראַסיזם", מיט באַגריפן און פּאַשטעלונגען וועגן איינמאָל פאַר אַלעמאָל פיקסירטע „נאַציאָ־נאַלע גייסטער", וואָס קענען פון זייערע גרעניצן ניט אַרויסגיין. ווערן אַזעלכע באַגריפן אַ וואַריאַציע פון אַן אַנדער אידייע — אַז עס זענען פאַראַן אַריסטאָ־

קראַטישע קלימאַטן און פּלעבייאישע קלימאַטן; ראַסן־מיוחסים און ראַסן פון אַ נידעריקן יחוס. ווערט דערפון שטילערהייט אַנטי־גוי־איזם, וועלכער איז ניט קיין העכערע מדרגה פון אַנטיסעמיטיזם...

* * *

מיט וואָס שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, פראַנקרייך און גריכנלאַנד זיינען קריסטלעכער און דערמיט נעענטער צום אידישן מקור איידער, לאָמיר זאָגן, די סקאַנדינאַווישע פעלקער — ווייס איך ניט. קיין „גאָט׳ס קיניגרייך" האָט קיינער פון זיי ביי זיך אין לאַנד ניט איינגעפירט. און וואָס ס׳איז שייך „מענ־טאַליטעט" — ווער קען עס אַזוי עקזאַקט מעסטן? עס איז פונדעסטוועגן ניט אין גאַנצן קיין צופאַל, וואָס די ביבל איז פּאָפּולערער גראָד ביי די נאָרדישע און פּראָטעסטאַנטישע פעלקער, איידער ביי דרום־קאַטוילישע. עס איז ניט אין גאַנצן קיין עפּיזאָד, וואָס אַ בירגער־קריג אין ענגלאַנד איז געווען דורך און דורך אָנגעזאַפּט מיט ביבל־מאָטיוון; וואָס אָליווער קראָמוועל האָט זיי־נע סאָלדאַטן סטימולירט מיט... תהלים־זאָגן. דזשאָרדזש פאָקס, דער גרינ־דער פון דער קוויקער־באַוועגונג אין ענגלאַנד, איז ניט אַראָפּגעפאַלן פון הימל. ער איז אַרויסגעוואַקסן פון דעם נאָרדישן באָדן, פון די בריטישע אינזלען. וויליאַם פּען האָט, ניט ביי זיך אין ענגלאַנד און ניט שפּעטער, אין די דעמאָלסטיקע מדבריות פון פּענסילווייניע, ניט געבאָרגט זיין ביבליש־עוואַנגעלישן פּאַטאָס פון שפּאַניער אָדער פּאָרטוגעזער אָדער פון אַנדערע דרום־מענטשן. אויך אין דייטשלאַנד גופא איז נאָך אַ שטיקל פראַגע, ווער עס איז טיפּישער פאַרן לאַנד און פאַרן פאָלק: אַזעלכע עקזאַלטירטע מקובלים ווי מייסטער עקהאַרט און יעקב בעהמע, צי גראַף רעווענטלאָוו, היטלער און ראָזענבערג? די פלעמען זיינען אויך צפון־מענטשן — און איך קען ביי זיך ניט פועל׳ן, אַז רויסברוק דער וואונדערבאַרער, וועלכער האָט איבער־געלאָזט נאָך זיך אויף דורות־לאַנג אַזאַ אַראָמאַט פון קריסטלעך־מיסטישער שטילער אַנטציקונג, איז געווען נישט מער ווי אַ צופאַל. און כאָטש רוסלאַנד פאַרמאָגט „שניי־פאַרשאָטענע, שטורם־געפּאַטשטע דערפלעך" און אין שפּאַ־ניען שמעקן פּאָמעראַנצן און עס בליען מילגרוימען, איז נאָך אַ פראַגע, צי סערגיעוו־פּאָסאַד אָדער אָפּטינאַ פּוסטין זיינען ניט נעענטער קיין ירושלים און קיין בית לחם איידער מאַדריד און סעווילאַ. עס איז נאָך אַ פראַגע, ווער עס פאַרשטייט מערער און לעבט איבער אָרגאַנישער די געשיכטע פון דעם נס אין קנה וואָס אין גליל אָדער די טיפע מיסטעריע פון דער „לעצטער סעודה" — דער נאָרדישער פּאָלקסטימלעכער רוס, ביי וועמען דאָסטאָיעווסקי האָט געשעפּט זיין יניקה, אָדער דער גענועזער איטאַליענער צי דער קאָרדאָווער שפּאַניער, וועלכער איז פאַרבלענדעט און האַלב־פאַר׳שיכור׳ט פון דער טעאַט־ראַלער דעקאָראַציע און זיין פּאָמפּעזער קאַטוילישער קירך...

עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס גראָד די צפון׳דיקע פעלקער האָבן דורכ־געמאַכט דעם שטורם פון רעפאָרמאַציע, די ראַנגלעניש מיט אַלטע, שווערע אויטאָריטעטן, דעם קאַמף קעגן דער איקאָנע, דעם רעוואָלט קעגן רוימישער עבודה זרה. די רעפאָרמאַציע איז ניט געווען קיין באַרבאַרישער אויפשטאַנד קעגן דעם עכטן קריסטנטום, נאָר פונקט פאַרקערט, אַ מין „תשובת המשקל״, אַ צוריקקער צו די עכטע מאָטיוון פון רייניערן, „אידישערן״ און מער אַלט־טעסטאַמענטלעכן קריסטנטום. דער נאָרדישער באַפּטיסט איז אין שורש, (איידער ער איז פאַרגליוועט און דעגענערירט געוואָרן) מער „איד״, נענטער צו די מקורות פון יענעם אידנטום וואָס האָט באַפּרוכפּערט דאָס קריסטנטום, נענטער צו יענעם נשמה־צושטאַנד, וואָס האָט געהערשט אין די עוואַנגעלישע געמיינדעס אין ירושלים און אין קליינע שטעטלעך פונם פאַר׳חלומ׳טן גליל, איידער דער שטייפער, דאָגמאַטישער, דורך און דורך פון „אויטאָריטעט״ גע־פּענטעטער קאַטאָליק פון דרום.

* * *

אין אונזערע טעג פון אויפגעשרויפטן, ספּאַזמאַטישן נאַציאָנאַליזם, הויבט זיך אָן צו בענקען נאָך דעם אַמאָליקן, נאַאיוון קאָסמאָפּאָליטיזם. איך האָב אים שוין ניט געטראָפן אויף דער וועלט — און איך קען ניט זאָגן אַז איך האָב דערפון גרויס צער. אָבער אין פאַרגלייך מיט די איצטיקע פּרוּוון צו מאַכן דעם נאַציאָנאַליזם פאַרן מלך מלכי המלכים פון אונזער גאַנצן לעבן; אין פאַר־גלייך מיט די מאָדערנע ראַסן־טעאָריעס, וועלכע שטעקן אָן מיט זיך מענטשן וואָס לויט זייער גאַנצן מהות וואָלט זיי געדאַרפט עקלען פון דער „בלוט״־עבודה־זרה; אין פאַרגלייך מיט דער איצטיקער טענדענץ צו „געאָגראַפיזירן״ אמת׳ן און גייסטיקע ווערטן, איז יעדער נאַאיווער און סכעמאַטישער קאָס־מאָפּאָליט געווען... ווי זאָל איך זאָגן? אַ בן־מלך אין קיניגרייך פון קולטור.

אויב אידנטום איז עפּעס, איז עס סאַי אין מזרח און סאַי אין מערב; אויב קריסטנטום איז אַ שורש׳דיקער צוגאַנג צום וועלט־אמת און צו אייביקייטס־ווערטן, מוז עס זיין איינס און דאָסזעלבע (אַחוץ ניואַנסן, אַחוץ „לאָקאַלן קאָליר״) סאַי אין דרום און סאַי אין צפון. דער דרום איז ניט דער איינציקער „וועג״ צו גאָט, און דער כביכול האָט ניט באַהאַלטן זיין פּנים פאַר די, וואָס מוזן אַרויפקוקן צו אים פון צפון.

אין אונזערע כמאַרנע, מוטנע טעג בענקט זיך נאָך אַ רב לוי יצחק בערדיטשעווער און נאָך זיין פּשוט׳ער און חנ׳עוודיקער תפילה:

„איה אמצאך ואיה לא אמצאך? מזרח — דו, מערב — דו,
וואו קען איך דיך געפינען?... צפון — דו, דרום — דו,
און וואו קען איך דיך ניט געפינען?... רק דו, אַלץ דו, נאָר דו...״

לאָס־אַנדזשעלעס, 1934

דאָס רעכט אויף אַסימילאַציע

ווען ר' שניאור זלמן מליאדי ווערט דערציילט, אַז אין דעם נאַפּאָלעאָניש־רוסישן קריג איז ער געווען אַ רוסאָפיל, נאַפּאָלעאָנ'ס אַ קעגנער. ער האָט אויף דעם געהאַט זיינע מאָטיוון. פון אונזער היינטיקן שטאַנדפּונקט זעען זיי אויס צו זיין משונה'דיק, אָבער פון זיין אייגענעם שטאַנדפּונקט זענען זיי זייער לאָגיש און קאָנסעקווענט. נאַפּאָלעאָנ'ס חיילות האָבן אין יענע צייטן געטראָגן מיט זיך גייסט־עלעמענטן פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע: פּאָ־ליטישע פרייהייט, בירגער־רעכט פאַר אונטערדריקטע און עמאַנסיפּאַציע פון אידן. האָט דער גאון און ירא־שמים געמאַכט אַ חשבון, אַז די אַלע זאַכן זיינען אפשר אַן און פאַר זיך גוט פאַר דער וועלט בכלל — אָבער נאָר פאַר די אומות־העולם. אידן און, דער עיקר, אידישקייט, וועלן פון נאַפּאָלעאָנ'ס פרייהייטן קריגן אַ שטאַרקן קלאַפּ. צוזאַמען מיט עמאַנסיפּאַציע הויבט זיך אָן ביי אידן, בעוונותינו הרבים, הפקרות און אפיקורסות, וועלכע קענען מיט דער צייט פירן צו אַ מאַסן־שמד. איז שוין גלייכער, אַז אידן — לכל הפחות, רוסישע אידן — זאָלן בלייבן אונטער אַ באַרבאַרישער הערשאַפט פון רוסישע דעספּאָטן, אונ־טערדריקט און רעכטלאָז, איידער עס זאָל זיגן אַ ליבעראַלער רעזשים, וואָס וועט אָנפּלאָדיען אָן אַ שיעור פושעי־ישראל. איך וואָלט זיך ניט אונטערגענו־מען צו אַרגומענטירן מיט דעם חסיד'ישן גאון, ווען ער וואָלט איצט, לאָמיר זאָגן, אויפגעשטאַנען תחית המתים. ער, פון זיין שטאַנדפּונקט — פון יענע לעבנס און וועלט־ווערטן, וואָס זיינען פאַר אים געווען די העכסטע און די הייליקסטע — איז געווען אַבסאָלוט גערעכט און אויסגעהאַלטן. האָבן איך דעם גרעסטן דרך־ארץ פאַר דעם מאָראַלישן קוראַזש, וואָס ער האָט אין זיין צייט אַרויסגעוויזן.

אָבער 1937 איז ניט די צייט פון די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות, ניו־יאָרק איז ניט ליאַדי און ד״ר זשיטלאָווסקי (מיט דעם אויפריכטיקסטן רעספּעקט וואָס איך האָב אַלע יאָרן צו זיין אַזוי אימפּאָנירנדיקער פערזענלעכקייט) איז, סוף־כל־סוף, זייער ווייט פון ר' שניאור זלמנ'ס פרומקייט. איך בין דערפאַר דערשטוינט געוואָרן לייענענדיק זיין אַרטיקל „אַלערליי גזירות אויף אידן" (אין „טאָג" פונעם 10טן מאַי). דער איבער־פרומער אַדוואָקאַט פון אידישיזם פילט זיך שאָקירט פונעם פאַקט, וואָס „אונזערע נאַציאָנאַליסטן און ציוניסטן, איך מיין, אַט די נאַציאָנאַל־פרומע אידן, פאַר וועמען די אַנטוויקלונג פון אַן אייגענער קולטור און אַן אייגענער שפּראַך איז אַ הייליקייט; פאַר וועמען

די אַסימילאַציע אין דער לאַנד־שפּראַך און אין דער לאַנד־קולטור איז נאָך אַ סך טריפה׳ער איידער פאַר דעם פרומען איד חזיר" — אָרגאַניזירן פּראָטעסט־מיטינגען און דעמאָנסטראַציעס קעגן דעם, וואָס „אין אַנטיסעמיטישע, פּאַשיסטישע און האַלב־פּאַשיסטישע לענדער הויבט זיך אויף אַ באַוועגונג, וואָס וויל אַרויסשטויסן אַלע אידן פון דער ניט־אידישער שפּראַך־און־קולטור־ספערע".

ד"ר זשיטלאָווסקי איז זיכער, אַז ווען אַ רעגירונג וואָלט אַרויסגעלאָזט, לאָמיר זיך פאַרשטעלן, אַ גזירה, אַז „עס זאָל מהיום והלאה זיין פאַרווערט יעדן איד, אונטער אָט די און די שטראָפן, צו עסן אין ניט־אידישע רעסטאָראַנען; צו באַנוצן זיך אין זייערע שפּייזן און געטראַנקען מיט געשיר, וואָס זענען פריער באַנוצט געוואָרן פון ניט־אידן; ניט צורירן זיך צו חזיר־פליש, ניט צו שינקען, ניט צו קאָלבאַס, ניט צו אַנדערע פּראָדוקטן פון דער זעלבער חיה" — וואָלטן פרומע אידן קעגן דעם ניט פּראָטעסטירט: „נעמען זיך צום האַרצן, וואָס מען פאַרווערט אידן עסן טריפות — ווערלן זיי ניט. זאָלן זיך וועגן דעם רייסן אויף די גלייכע ווענט די טריפ׳ניאַקעס און חזיר׳ניקעס, ניט זיי". אומגעפער אַזוי וואָלטן, לויט דר. זשיטלאָווסקי׳ן אויך געדאַרפט רעאַגירן נאַציאָנאַלע אידן אויף די „קולטור־גזירות" אין די פּאַשיסטישע און האַלב־פּאַשיסטישע לענדער: „זאָלן זיך די קולטור־טריפ׳ניאַקעס און די קולטור־חזיר׳ניאַקעס, די „אַסימילאַטאָרישע פּושעי־ישראל", רייסן אויף די גלייכע ווענט. אָבער מיר — נאַציאָנאַליסטישע „יראי־שמים" — וואָס געוואָלדעווען מיר? אנשטאט צו קעמפן קעגן יענע גזירות, וואָלטן מיר גאָר געדאַרפט רופן דאָס גאַנצע פאָלק, טאָג־איין טאָג־אויס, צו קומען צו זיך, אין גאַנצן זיך אָפּצורייסלען פון דער עבודה־זרה, וואָס רופט זיך שפּראַך־אַסימילאַציע".

וואָס שייך רופן דאָס פאָלק, עס זאָל קומען צו זיך און צו זיינע אייגענע קוואַלן — איז עס שטענדיק אונזער חוב, אונטער אַלע אומשטענדן. מיר דאַרפן עס טאָן אויך אין אַ צייט ווען עס שיטן זיך ניט קיין גזירות אויף אונזערע קעפּ און אפילו ווען אונזערע שכנים, אָדער די רעגירער פון אונזערע שכנים, ווילן אונז ניט אַרויסשטויסן פון דער ניט־אידישער שפּראַך־און קולטור־ספּערע. וואָס האָט עס אָבער צו טאָן מיט קאַמף קעגן דיסקרימינאַציע, קעגן ווידעראויפלעבן פאַר אונז די אַמאָליקע געטאָ, קעגן צונעמען ביי אונז די פרייהייט זיך אויסצולעבן קולטורעל ווי מיר ווילן, ווי יעדער איינער פון אונז וויל — נאַציאָנאַל צי אַסימילאַטאָריש? דר. זשיטלאָווסקי׳ס אַרטיקל איז געשריבן אין טאָן פון אַ געוויסער צופרידנקייט מיט יענע גזירות: ס׳איז גוט פאַר אידן און, דער עיקר, פאַר „אידישקייט"! עס איז גוט פאַר אונזער גאַנצקייט, עס קען אָפּשוואַכן אונזער פאַרשאָלטענע ציגיינערישקייט — און, דער עיקר קען עס פאַרשטאַרקן די קולטור פּאָזיציעס פון אונזער אידישן לשון.

אַט אַזאַ „פרומקייט" וויזט איצט אַרויס דר. זשיטלאָווסקי, אַזאַ כמעט־רעלי־גיעזן ברען פאַר אידישיסטישן נאַציאָנאַליזם.

האָב איך בטבע ליב פרומע מענטשן, און פרומע אידן אוודאי און אוודאי; איך האָב ליב אַלערליי „פרומקייטן", אַלץ איינס וואָס פאַר אַן אינהאַלט זיי האָבן און וואָס עס איז דער אָביעקט פון זייער קדושה. אָבער אויך פרומקייט דאַרף זיין מיט אַ שטיקל שׂכל — און איין „יראה" און ניט געגליכן צו דער אַנדערער. זשיטלאָווסקי׳ס משל מיט די פרומע אידן — און מיט דעם אופן, ווי זיי וואָלטן רעאַגירט אויף אַ פאַרבאָט פאַר אידן צו עסן חזיר — איז ניט געגליכן צו דעם נמשל מיט די נאַציאָנאַלע אידן און דעם אופן וויאַזוי זיי וואָלטן געדאַרפט באַהאַנדלען דעם פאַרבאָט, אָדער די גזירות אויף קולטור־אַסימי־לאַציע. פאַר דעם פרומען איד איז חזיר אסור בהנאה אונטער אַלע אומשטענ־דן. אַ פרומער איד זאָגט ניט אַז אויף אַ אידישער סעודה וועט ער עסן נאָר כשר, אָדער אויף אַ סעודה צוזאַמען מיט גויים איז ער גרייט צו עסן אָיסטערס; ער וועט גאָר קיינמאָל ניט גיין אויף אַ גוי׳אישער סעודה. אונזערס אַ איד, אַ נאַציאָנאַליסט, וועט זיך נישט לאָזן לאַנג בעטן אויף אַ גוי׳אישער קולטור־סעודה, אויב עס וועלן דאָרט זיין אָנשטענדיקע גוים (זיך אָפּשליסן פון דער וועלט ווילן מיר ניט און אויך ד"ר זשיטלאָווסקי וויל עס ניט). שוין קומענ־דיק אויף דער סעודה איז אַלץ איינס, צי איינער פון אונז איז אַ אידישיסט אָדער אַ העברעאיסט, וועט ער דאָרט רעדן גוי׳איש און אָסור צי ער וועט דערביי פילן אַז ער טוט אַן עבירה. אַ פרומער איד האָט זיין יסוד צו גלויבן אין אַ צייט ווען גויים וועלן זיך אַלע מגייר זיין און קיינער אין דער גאַנצער וועלט וועט שוין קיין חזיר ניט עסן (ווייל אין תוך, האַלט ער, דאַרפן מענטשן בכלל זיך ניט מטמא זיין מיט חזיר). אָבער אַ פרומער אידישער נאַציאָנאַ־ליסט דאַרף פריער אָראָפּגיין פון זינען, בכדי ער זאָל אָנהויבן גלויבן, אַז אידיש (אָדער העברעאיש) וועט אַמאָל ווערן — אין משיח׳ס צייטן — די שפּראַך פון אַלע אומות העולם, ווייל אַנדערע שפּראַכן אָדער קולטורן זיינען אַן און פאַר זיך טריף.

עס זענען נישטאָ קיין טריפה׳נע שפּראַכן און קולטורן אויף דער וועלט. יעדע שפּראַך איז אַ — לשון־קודש. ווי ערנסט מיר זאָלן ניט נעמען אונזער קולטור און שפּראַך־נאַציאָנאַליזם, באַטראַכט קיינער פון אונז ניט אַ פרעמדע שפּראַך אַלס „אַ שטיק חזיר". דער רמב"ם, ר׳ יהודה הלוי, איבן גבירול זיינען ניט געווען קיין „קולטור־משומדים" דערפאַר וואָס אַ גרויסן טייל פון זייערע ווערק האָבן זיי געשריבן אויף גוי׳איש. אַפילו אַזעלכע נאַציאָנאַלע „אַפּיקור־סים" ווי מאַרקס, לאַסאַל און היינע, וועלכע האָבן געשריבן אויף גוי׳איש (ניט ספּעציעל פאַר אידן, נאָר אויך פאַר גויים) און שפּינאָזאַ, וואָס האָט זיך איבערגע׳שמד׳ט אויף לאַטיין, כדי ער זאָל קענעןריידן (ווי ער האָט געגלויבט)

צו דער גאַנצער וועלט, זיינען אויך פאַר אונז, נאַציאָנאַלע אידן, ניט די ערגסטע „הולטאַיעס״.

אָבער ניט וועגן דעם האַנדלט זיך דאָ. עס לוינט ניט, בשייכות דער־מיט נאָכאַמאָל אויפצומישן דאָס משונה׳דיקע קאַפּיטל פון אונזערע קולטור־מחלוקת׳ן און קולטור־מיספאַרשטענדענישן. וואָס מיך אינטערעסירט אין דעם איצטיקן זשיטלאָווסקי־פאַל איז גאָר עפּעס אַנדערש: דער עצם פּרינציפּ פון פרייהייט און פון גלייכבאַרעכטיקונג.

לאָמיר אָננעמען, אַז אַ איד וואָס רעדט גוי׳איש און ווירקט אין אַ ניט־אידישער קולטור און שפּראַך־ספערע איז אַ משומד און אַ פאַררעטער און אַז אויף יענער וועלט וועט אים דער גאָט פון שפּראַך־און־קולטור־נאַציאָנאַליזם שיקן פאַר זיינע חטאים אין גיהנום אַריין. אָנגענומען — כאָטש אַ מינימום פון קולטור־שמד איז פאַר די אידישע מינאָריטעטן אין גלות אַן אומפאַרמיידלעכ־קייט. מיר מוזן האָבן אַ בשותפות׳דיקע שפּראַך מיט אונזערע ניט־אידישע שכנים און די דאָזיקע שפּראַך מוז, אין יעדן לאַנד באַזונדער, זיין די לאַנד־שפּראַך. אָנגענומען און אָנגענומען וואָס איר ווילט. אָבער וואָס קער זיך דאָס אָן מיט גזירות? מיט צווינגען אונז צו זיין אידן? מיט יענע חורבנ׳דיק־עקאָנאָמישע קאָנסעקווענצן, מיט וועלכע עס איז אומעטום פאַרבונדן „דאָס אַרויסשטויסן אידן פון דער ניט־אידישער שפּראַך־און־קולטור־ספערע?״ מיט יענער סאָ־ציאַלער איזאָלאַציע, מיטן חרם אויף אידן, וואָס יענע גזירות ווילן דערגרייכן? מיט רעכטלאָזיקייט בכלל?

גבריאל ריסער, איינער פון די אָנגעזעענסטע קעמפער פאַר אידישער עמאַנסיפּאַציע אין דייטשלאַנד, זאָל אַמאָל האָבן געזאָגט: „איך בין ניט קיין אָרטאָדאָקס און איך האַלט ניט פון מצוות מעשיות. אָבער ווי שטאַרק איך זאָל ניט וועלן, אַז אידן זאָלן קריגן זייער פולשטענדיקע עמאַנסיפּאַציע — בין איך זיך גרייט אָפּצוזאָגן פון איר, פאַר מיר און מיינע קינדער, אויב עס וועט מיר געשטעלט ווערן אַ תנאי, אַז צוליב בירגער־רעכט דאַרף איך מוותר זיין אויף חרוסת צום סדר — כאָטש איך דאַרף פאַר זיך קיין חרוסת ניט האָבן״. צוליב וואָס דערמאָן איך דאָ ריסער׳ן? ווייל די ווערטער, וואָס ווערן אים צוגעשריבן, דריקן אויס אין אַ בולט׳ער און זייער פשוט׳ער פאָרם זיין באַגריף פון פרייהייט, פון רעכט און גערעכטיקייט. מיר, היינטיקע נאַ־ציאָנאַלע אידן ווילן ניט קיין אַסימילאַציע, אויך ניט קיין קולטור־און שפּראַך־אַסימילאַציע, אָבער סאַי אַלס אידן און סאַי אַלס בירגער ווילן מיר ניט און מיר טאָרן ניט דערלאָזן, אַז מ׳זאָל אונז צווינגען צו זיין אידן, צווינגען צו לעבן נאַציאָנאַל. אַלס ציוניסט וויל איך (אויב עס זאָל נאָר מעגלעך זיין), אַז אַלע זעכצן מיליאָן אידן זאָלן מאָרגן, אין איין טאָג, אויסוואַנדערן פון די לענדער וואו זיי געפינען זיך און זיך באַזעצן אין ארץ ישראל. איך פיל אָבער, אַז ס׳איז

מיין הייליקסטער חוב צו קעמפן מיט אַלע מיטלען וואָס געפינען זיך אין מיין רשות קעגן אַרויסטרייבן כאָטש איין איד פון איין לאַנד. איך קען ניט קיין פּויליש און איך קלייב זיך קיינמאָל ניט צו לעבן אין פּוילן. אָבער ווען די פּוילישע רעגירונג זאָל היינט אַרויסלאָזן אַ גזירה, אַז אידן טאָרן זיך קיין פּויליש ניט לערנען — אָנגענומען אַז איך בין גרייט צו נעמען געווער אין דער האַנט און אַז געווער קען אין אַזאַ פאַל העלפן — בין איך גרייט צו נעמען אַ ביקס אין דער האַנט און פאַרטיידיקן דאָס רעכט פון פּוילישע אידן צו לערנען און רעדן פּויליש; צו ווירקן און צו לעבן אין „אַ פרעמדער שפּראַך־און־קולטור־ספערע", זיך צו אַסימילירן, אויב זיי ווילן עס. איך וועל עס זאָגן נאָך „גרעבער" און משומד'יקער: איך וויל זיך בשום אופן ניט אָפּזאָגן פון מיין רעכט אויף אַסימילאַציע — און איך האַלט, אַז עס איז אַ מצוה פאַר יעדן נאַציאָנאַלן איד, אויך פאַר יעדן ציוניסט, צו קעמפן אומעטום פאַר דעם רעכט צו באַגיין אַט־די האַרבע עבירה, וואָס הייסט אַסימילאַציע. דעם קאַמף קעגן אַסימילאַציע צווישן אידן וויל איך פירן מיט מיינע אייגענע מיטלען, מיט מיין אייגענעם גוטן ווילן, ניט מיט דער הילף פון פּאָליציי און זשאַנדאַרמעריע. יעדע גזרה „קעגן אידישער אַסימילאַציע" וואָס קומט פון אויבן און פון דרויסן, איז אין איר תוך אַ פאַרניכטונג פון מיין ברירה — זיך צו אַסימילירן אָדער זיך ניט צו אַסימילירן (כאָטש אין תוך איז אפשר די דאָזיקע ברירה אַ פיקטיווע, לעבט זי אָבער אינם באַוואוסטזיין פון הונדערטער טויזנטער אידן). איך וויל ניט זיין קיין מוז־איד; איך וויל זיין אַ וויל־איד. איך האָב ליב אידיש, איך האָב ליב העברעאיש, איך האָב ליב אידנטום (אַלץ איינס, וואָס דאָס דאָזיקע וואָרט מיינט), אָבער נאָך מער פון אידיש און העברעאיש און אידנטום צוזאַמענגענומען האָב איך ליב — פרייהייט און גלייכבאַרעכטיקונג. אויך די פרייהייט ניט ליב צו האָבן אידיש, זיין גלייכגילטיק צו העברעאיש און ניט מאַכן קיין ווען פון אידנטום. אויך קולטור־אַסימילאַציע געהערט צו מיינע עלעמענטאַרסטע, מענטשלעכע רעכט — און ווער עס נעמט צו ביי מיר דאָס דאָזיקע רעכט (אפילו ווען איך וויל זיך מיט איר ניט באַנוצן) הויבט אויף זיין מערדערישע האַנט אויף מיין גאַנצן ווען.

ניט פּראָטעסטירן קעגן גזירות, ניט באַקעמפן אַ טענדענץ וואָס שטרעבט אויסצושליסן אידן פונם אַלגעמיינעם בירגער־לעבן אין אַ לאַנד, ווייל... ווייל די דאָזיקע גזירות זיינען גוט פאַר „אידישקייט" — פאַר דער מאָדערנער, וועלטלעכער און נוצט נאָך וויפיל איר ווילט אַדיעקטיוון צום וואָרט „אידישקייט" — אויף אַזוי פיל „פרום" וויל איך ניט זיין. די „פרומקייט" וואָס מאַכט שלום מיט דער באַגרעניצונג פון מיין פרייהייט און פונם שטח פון מיינע ברירות, איז — דער וועג צו כל'ערליי טומאות.

1937

וועגן וואָס מיר היטן זיך צו רעדן

אויף דעם וועג צווישן באָפאַלאָ און וועללאַנד קומט אַריין דער קאַנאַדישער אימיגראַציע־אינספּעקטאָר. ער איז נאָך אַ יונגער בחור, רעדט ענגליש מיט אַ פראַנצויזישן אַקצענט (מסתמא פון קוויבעק), ווייזט אַרויס מער דער־פאַרונג און מענטשן־קענטעניש ווי מ׳וואָלט געקאָנט דערוואַרטן לויט דער פרישקייט פון זיינע געדיכט־שוואַרצע האָר און אינגלשע אויגן. ער דערקענט מיך פון מיינע פריערדיקע, אָפטע נסיעות (ער האָט אַמאָל ביי מיר קאָנפיסקירט אַ פּאָר נומערן „פּראַוודאַ״) און ווינטשט מיר אַ „גוד־טאַים״ אין טאָראָנטאָ. ער גייט איבער צו אַ מיידל וואָס זיצט אין פולמאַן־וואַגאָן, בשכנות פון מיר:

אייער נאָמען? נאַציאָנאַליטעט? וואו זייט איר געבוירן געוואָרן? אין רוסלאַנד? „טו בעד״. נאָך וואָס פאָרט איר קיין טאָראָנטאָ? ווי לאַנג וועט איר דאָרט שטיין? אייער באַשעפטיקונג? צי זייט איר פאַראיאָרן ניט געווען פאַרמישט אין אַ סקאַנדאַלעכל מיטן יאַפּאַנעזישן קאָנסולאַר־אַגענט אין אָטאָ־וואַ? ניין? איר זייט זיכער? דערמאָנט זיך אָן שאָטאָ לאָריע (אַ באַרימטער האָטעל אין אָטאָוואָ). נו, איר ווילט זיך ניט ווי געהעריק אידענטיפיצירן? אָי עם סאָרי, אין וויללאַנד וועט איר מוזן אַראָפּגיין. מיטן נעכסטן צוג וועט איר מוזן צוריקפאָרן אין די שטאַטן. זייט אַזוי גוט און גייט אַריבער אינם קלוב־וואַגאָן: דאָרט זיצט מיין קאָלעגע. איר וועט אים דערקענען לויט זיין אוניפאָרם. ער וועט פאַר אייך אויסמאַכן די נויטיקע פּאַפּירן.

דאָס מיידל, אַ שלאַנקע ברונעטין מיט אַ מאָדנעם רמז אויף סעקטאַנ־טישער עקשנות אין אירע טיפע אויגן, ענטפערט גאָר ניט אויף דער גזירה. זי הויבט זיך אויף, מיטן לעצטן נומער „ביישאָן״ אין דער האַנט, און לאָזט זיך שטיל אַוועק צום קלוב־וואַגאָן.

— ווער איז זי? טו איך אויס נייגעריקייט אַ פרעג דעם אינספּעקטאָר, נאָך דעם ווי דאָס מיידל איז שוין אַרויס פון מיין וואַגאָן.

— אַ צנועה פון די צנועות. ביז צוריק מיט אַ יאָר איז זי געווען אַן אָפטער גאַסט אין קאַנאַדע. זי טוט זיך אָן ווי אַ נאָנע, פאַרקעמט די האָר ווי אַן אַמאָליקע רוסישע רעוואָלוציאָנערקע, רעדט אַלע לשונות, לייענט אָדער פּרעטענדירט צו לייענען „האַי־בראַו־סטאָף״; אָבער זי איז איינע פון די געפערלעכסטע פּראָ־סטיטוטקעס, מיט וועלכע די שטאַטן זיינען מזכה אונזערע צוויי־דריי גרעסערע שטעט... אונזערע „רויטע״ זאָגן, אַז אין רוסלאַנד האָט מען שוין די פּרנסה אויסגעראָטן מיטן סאַמע שורש... „באָנק״... „סאָו לאָנג״...

* * *

איך דערמאָן זיך, אַז אין מיין קרייז האָט מען שוין לאַנגע, לאַנגע יאָרן ניט אָנגערירט די דאָזיקע טעמע אין שמועסן, אין דיסקוסיעס. קיין „טאַבו" אויף דער טעמע עקזיסטירט זיכער ניט. מיין סביבה איז ניט קיין „פּוריטאַ־נישע"; אָבער וועגן דער דאָזיקער פּרנסה — איינע פון די עלטסטע פּרנסות אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט — האָט מען, ווייזט אויס, פאַרגעסן. אפשר געוואָלט פאַרגעסן...

איז עס דערפאַר וואָס אין אַמעריקע איז עס שוין זינט יאָרן אַ פאַרבאָטע־נע פּראָפעסיע? אָבער אַז פאַרבאָטן, איז וואָס? איז פּראָסטיטוציע געוואָרן אויס פּראָבלעם אין אַמעריקאַנער לעבן? זענען דען אין די יאָרן פון דעפּרעסיע די גאַסן פון די אַמעריקאַנער גרויס־שטעט ניט געווען פאַרפּלייצט מיט פּראָ־סטיטואירטע יונגע פרויען? עקזיסטירט דען ניט ביי אונז קיין פאַרצווייגטע זיטן־פּאָליציי, אַלץ איינס ווי מאָראַליש זי פירט איר קאַמף פאַר עפנטלעכער מאָראַל? קומען דען ניט פאָר יעדע וואָך קיין געריכטס־פּראָצעסן, וואָס דורך זיי דערזעט מען ערשט ווי מאוים׳דיק די דאָזיקע פּראָבלעם איז נאָך אומעטום, אויך אין אַמעריקע? צי איז אונזער שווייגן, אונזער איגנאָרירן די פּראָבלעם, ניט אַ פּועל־יוצא פון רעזיגנאַציע, פון פאַרצווייפלונג, פון דערוויל ניט זען קיין תּרופה פאַר איינער פון די אַמטיפסטן־איינגעוואָרצלטע מכּות, מיט וועלכע דער מין מענטש איז באַשווערט כּמעט פון זינט ער געדענקט זיך?

* * *

דער דאָגמאַטישער, פרומער סאָציאַליסט האָט שוין ביי זיך גע׳פּועל׳ט: נישטאָ קיין תּרופה און עס וועט ניט זיין קיין תּרופה ביז... משיח וועט קומען. דאָס איז איינע פון די אומפאַרמיידלעכע קראַנקהייטן, זאָגט ער, וואָס באַגלייטן דעם קאַפּיטאַליזם. ערשט „בעגלא ובזמן קרוב", ווען די סאָציאַלע רעוואָלוציע וועט אָנקומען, וועט די קראַנקהייט וואָס האָט זיך איינגעפרעסן אין אָרגאַניזם פון דער גאַנצער מענטשהייט נעלם ווערן. דאָס איז, אַזוי צו זאָגן, אַ בייזער חלום וואָס מ׳קען פון אים ניט פּטור ווערן אַזוי לאַנג ווי מען שלאָפט; אָבער ווערט מען וואַכעדיק — איז מיטאַמאָל אויס חלום, אויס קאָשמאַר. אָבער פּראָסטיטוציע איז עלטער פון קאַפּיטאַליזם, עלטער פון פעאָדאַליזם, עלטער, האָב איך מורא, פון אַלע אונז־באַקאַנטע עקאָנאָמישע ציוויליזאַציעס. ריין־דיאַלעקטיש איז דערפאַר באַרעכטיקט אַן אַפּיקורסישע פראַגע: צי איז טאַקע אַזוי קלאָר, אַזוי לחלוטין קלאָר, אַז אַ סאָציאַלע איבערקערעניש מוז פאַר־ניכטען דעם סאַמע יסוד פון סעקסועלער קאָרופּציע, אין אַלע אירע פאָרמען, אין אַלע אירע גראַדן?

* * *

אַז עקאָנאָמישע אומשטענדן האָבן עפּעס אַ שייכות, אַ גאָר־גאָר גרויסע שייכות, צו סעקסועלער קאָרופּציע, האָט קיינמאָל ניט געדאַרפט באַוויזן ווערן.

אַז דער קאַפּיטאַליזם האָט (ביז היינט יעדנפאַלס) געשאַפן אַ באַזונדערס־גיגּ־סטיקן באַדן פאַר דעם ווערעמדיקן וואוקס פון פראָפעסיאָנעלער פּראָסטיטו־ציע — ווער ווייסט עס ניט? איך דערמאָן זיך אין בערלין, אין די צוויי־דריי יאָרן פון אינפלאַציע: אַ העלפט טעכטער פונם רואינירטן דייטשן „בירגערטום" זיינען פּראָסטיטואירט געוואָרן, אויב ניט בפועל, איז בכח; געווען, אַזוי צו זאָגן, גרייט פּראָסטיטואירט צו ווערן. ביישפּילן קענען געגעבן ווערן אין די טויזנטער — פון אַלע קלאַסן און פון אַלע סאָציאַלע שיכטן. עס איז גאָר נישטאָ יענע סאָציאַלע שיכט וואָס פאַרמאָגט אַ מין אימוניטעט קעגן דער קאָרופּציע. לאָמיר זיך דערמאָנען אין די פרויען פון דער רוסישער אַריסטאָקראַטיע און וואָס פאַר אַ תכלית עס איז פון זיי געוואָרן אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל אָדער אין אַנדערע גרויס־שטעט פון געצוואונגענער אימיגראַציע. מיר דאַרפן אויך ניט פאַרגעסן אין די פראַנצויזישע פרויען וואָס האָבן חתונה געהאַט מיט אָרעמע דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן, פּאָליטיקער, פון וועלכע אויגוסט בעבעל האָט אונז נאָך צוריק מיט יאָרן דערציילט אין זיין בוך „די פרוי און דער סאָציאַליזם". עס איז שוין לאַנג, לאַנג געוואָרן אַ באַנאַלער אמת: זינדיקע פרויען זיינען ניט נאָר זינדיק, נאָר אויך קרבנות פון אונזער עקאָנאָמישער אָרדנונג. די פראַגע איז נאָר: צי בלויז פון דער עקאָנאָמישער אָרדענונג, אין שטרענגן, בוכשטעב־לעכן זין פון וואָרט?

* * *

דאָסטאָיעווסקי האָט גענומען דעם פּרצוף־פּנים פון אַ פּעטערבורגער פּראָסטיטוטקע און געמאַכט פון איר אַן איקאָנע. סאָניע מאַרמעלאַדאָוואַ איז אַ הייליקע: אַ טאַטע — אַ שיכור, אַ שטיפמאַמע וואָס איז קראַנק מיטן אַן אַנ־שטעקנדיקער היסטעריע, אַ שטוב מיט הונגעריקע, נאַקעט־באָרוועסע, חולה־נופל'דיקע קינדער — „ווער עס איז אַליין ריין פון זינד, זאָל וואַרפן אין איר דעם ערשטן שטיין". אויף יענער וועלט, גלויבט דאָסטאָיעווסקי, וועט מען איר מוחל זיין אַלע אירע עבירות. זי האָט געבראַכט אַלס קרבן איר ריינקייט, די קדושה פון איר צאַפּלדיק־דערשראָקענעם קערפּער, פאַר אירע נאָענטסטע, אויס ליבע צו אירע מיטמענטשן. אירע עבירות זיינען גאָר דיקטירט געוואָרן פון אַ פּאַראַדאָקסאַלער, ניט־געשריבענער מצווה: „האָב ליב דיין חבר מער ווי דיך אַליין, מער ווי דיין אייגענע ריינקייט, מער ווי דיין אייגענע נשמה". דאָסטאָיעווסקי האָט ניט גענעראַליזירט. ער האָט גוט געוואוסט, אַז זיין סאָ־ניעטשקע איז ניט קיין טיפּ, נאָר אַן אויסנאַם. אָבער אויך אין דעם פאַל פון דער דאָזיקער הייליקער איז דער הינטערגרונט אַן עקאָנאָמישער, כאָטש ניט קיין עגאָאיסטישער. סאָניאַ מאַרמעלאַדאָוואַ האָט פּראַקטיצירט — רעדנדיק אויף טערמינאָלאָגישן זשאַרגאָן — עקאָנאָמישן אַלטרואיזם צוליב זיך אַליין; צוליב עקאָנאָמישן עגאָאיזם וואָלט זי „אין גאַס ניט אַרויסגעגאַנגען". זי וואָלט

זיך גיכער אויפגעהאַנגען אָדער זי וואָלט זיך גאָר אַוועקגעלייגט אין אַ ווינ־טער־נאַכט ערגעץ־וואו אַרויס פון דער שטאָט, אויף דעם מעלאַנכאָלישן ברעג פון דער נעוואַ: זאָל זיין וואָס ס'וועט זיין — „בידך אפקיד רוחי". די מערסטע פרויען פון דער פּראָפעסיע זינדיקן, לאָמיר אָננעמען, צוליב עקאָנאָ־מישן עגאָאיזם, אויס אייגענער פּיינלעכער נויט. אָבער איז דען ניט נויט אַליין רעלאַטיוו? האָט דען ניט די פילבאַרקייט פון נויט אירע טויזנטער גראַדן און וואַריאַציעס? „איינע ווייִנט וואָס די יויך איז שיטער, די אַנדערע ווייִנט וואָס אירע פּערל זיינען שיטער". גיריקייט איז ניט קיין קלענערער פאַקטאָר אין סעקסועלער קאָרופּציע ווי אמת'ע, נאַקעטע נויט.

אָט איז אַ פאַל פון מיינע יוגנט־יאָרן, פון דעם עלטער וואָס איך רוף אָן „יוגנט־יאָרן". באמת זיינען עס גאָר געווען קינדער־יאָרן, אָבער סקאַנדאַליעז רייפע, איבער־רייפע. מיר האָבן צו־פרי זיך אָנגעהויבן צו טומלען מיט וועלט־פּראָגן. צו פערצן יאָר — אינטעלעקטועלע קריזיסן, אַנטוישונגען, פאַרצווייפל־דיקע ליידנשאַפט (מיין קרייז האָט אָנגעפאַנגען פרי, דערפאַר האָט ער, אפשר אַזוי האָפנונגסלאָז, פאַרשפּעטיקט אין תכלית, אין אמת'ע לייסטונגען). פיר חברים זיינען מיר געווען. אַלע פיר „עילויים", וואָס האָבן אַרויסגעגעבן וועקסלען, וועגן וועלכע קלוגע מענטשן וואָלטן לכתחילה געדאַרפט וויסן, אַז זיי וועלן קיינמאָל ניט באַצאָלט ווערן. האָבן מיר אַמאָל צווישן זיך אָפּגערעדט צו באַגיין ניט מער און ניט ווייניקער ווי אַ מאָרד. אַלע פיר זיינען מיר געווען פאַרליבט איבער די אויערן אין אַ גריכיש מיידל. אַלע פיר האָבן וועגן דעם געוואוסט, דאָס מיידל אַליין האָט אָבער פון אונזער זיפץ־קוואַרטעט קיין ברעקל אַנונג ניט געהאַט. זי איז שוין אַלט געווען גאַנצע זעכצן יאָר, מיט צוויי יאָר עלטער פון אונז; שוין אַ צו־גרויסע — און באַזונדערס גרויס־זיך־האַלטנ־דיקע — צו נעמען ערנסט אַזעלכע שנעקעס ווי מיר.

דערוויסן מיר זיך פּלוצים אַז קסעניאַ (אַזוי האָט זי געהייסן) איז פאַר־קנס'ט געוואָרן — און ניט פאַר איינעם פון אירע חברים, נאָר פאַר אַן אַלטן, רייכן אַדוואָקאַט, וואָס האָט שוין צוויי ווייבער אויף יענער וועלט און איז צו זיבעציק יאָר גרייט נאָכאַמאָל חתונה צו האָבן. דאָס מיידל, האָט מען אונז דערציילט, האָט צוויי וואָכן געוויינט און געקלאָגט ביז זי האָט מסכים געווען. די שדכנ'טע איז געווען די מאַמע גופא און איר לאָגיק איז געווען זייער „אי'בער־צייגנדיק": דער אַלטער תרח קען נאָך לעבן מאַקסימום פינף יאָר. קיין קינדער האָט ער ניט (מסתמא, האָט זי מוסיף געווען, איז ער בכלל אימפּאָטענט) — איז צו איין־און־צוואַנציק יאָר וועסטו, טאָכטער־לעבן, ירש'ענען זיין געלט, זיינע צוויי גיטער און וועסט קענען אָנהויבן לעבן ווי דו ווילסט. אָבער קסעניאַ'ס משפחה אַליין איז אויך קיין אָרעמע ניט געווען: אַ גוט הויז מיט אַ גרויסן גאָרטן, אַ פּאָר הונדערט דעסיאַטינעס ערד אין די בעסאַראַבער בערג, צוויי

דינסטן און אַ קוטשער אויף צו טרייבן זייערע דריי פערד — וועגן וועלכע מבינים האָבן געזאָגט, אַז זיי שטאַמען פון אַ גאָר־גאָר געהויבענעם „יחוס". קסעניאַ, הייסט עס, האָט מסכים געווען ניט מחמת הונגער, ניט צוליב נויט, נאָר אויס גיריקייט וואָס די מאַמע האָט אין איר איינגעפּלאַנצט. דער מוטער איז עס אויך נאָר געלונגען, ווייל קסעניאַ אַליין האָט הינטער איר מאַדאָנאַ־פּנים געטראָגן אירן אַן אייגענעם פּאַנד פון גיר־אינסטינקטן. דער דאָזיקער פאַל פון פּראָסטיטואירן אַ יונג מיידל צוליב „נאָך", צוליב „אַ סך", צוליב מער, האָט אין אונז, יונגע נשמות, אָנגעצונדן אַ פלאַם פון רעוואָלט. מיר האָבן באַשלאָסן אָפּצוראַמען דעם „אַלטן ציינלאָזן נואף" פון דער וועלט. אין אים און אין זיין געלט־מאַכט האָבן מיר געזען דעם מקור פון דער גאַנצער טומאה. דער איינציקער גוי צווישן אונז האָט שוין צוליב דעם צוגע׳גנב׳עט ביים טאַטן איינעם פון זיינע דריי רעוואָלווערן און מיר האָבן צווישן זיך געדאַרפט וואַרפן גורל, ווער פון אונז עס זאָל קריגן די זכיה משלח צו זיין אויף יענער וועלט דעם „סטאַריקאַשקאַ". עס איז ניט וויכטיק איצטער איבערצודערציילן, ווי אַזוי די השגחה האָט צעשטערט אונזער מאָרד־פּלאַן, כדי איך זאָל בלייבן ביז היינט, לכל הפחות, מיט הענט ריין פון בלוט (איך בין עס געווען דער „זוכה־בגורל"; איינער פון אונז פיר האָט אין שפּעטערדיקע יאָרן געפונען אַ תיקון פאַר זיין רעוואָלווער־מאָראַל אינם רוסישן בירגער־קריג). איך דערמאָן זיך אין דעם פאַל צוליב עפּעס אַנדערש. קסעניאַ איז פאַר מיר שטענדיק געבליבן דער סימבאָל פונם גיריקייטס־מאָטיוו אין סעקסועלער קאָרופּציע, וועלכער איז ניט שוואַכער — אָמאָל פיל שטאַרקער — פון דעם וואָס מיר רופן אָן נויט־מאָטיוו.

איך האָב זיך נאָכדעם אויף מיין לעבנס־וועג מיט דעם דאָזיקן מאָטיוו ניט איינמאָל באַגעגנט. מעג איך אויסזאָגן? איך האָב געקאָנט פּראָסטיטואירטע פרויען אין מיין אייגענעם קרייז. מיט אַ פּאָר פון זיי בין איך אפילו געווען באַפריינדעט. איינע פון זיי איז מיינע אַ יוגנט־פריינדין. זי איז אויסגעוואַקסן אין אַן אינטעליגענט, רייך הויז, געקראָגן אַ „גוטע דערציאונג" אין אויסלענדישע פּאַנסיאָנען, דעקלאַמירט, געשפּילט סקריאַבינען, געטאַנצט אַ לאַ דאַלקראָז, געמאָלן... אַ וועלט מיט טאַלאַנטן. דערוויס איך זיך פּלוצים, אַז זי האָט חתונה געהאַט מיט אַ בחור, וועלכן איך האָב גוט געקאָנט. אַ בחור — אַן אָפּגעריסענער נאָר, לאַנגווייליק ווי אַ הערבסט־רעגן אין אַ נאָרדיש, רוסיש דערפל, אָן טעמפּעראַמענט, אָן פאַרשטענדעניש פאַר אַ וויץ, די פאַרקערפּערונג פון אַ זאַטן געניץ; אַביסל שטומפּיק אויף די לאַנגע, פערדישע אויערן. שפּעטער מיט אַ פּאָר יאָר האָט זי געהאַט די צינישע חוצפּה מיר צו פאַרטייטשן דעם פירוש פון איר חתונה: ער איז זייער רייך און אַ קינפטיקער יורש פון מיליאָנען. נאָכאַמאָל: פּראָסטיטוציע — ניט אויס נויט, קאָרופּציע — צוליב „אַ סך", צוליב „מער", צוליב סאָציאַלער שטעלונג און „מאַכט";

צוליב דעם, אַז איך זאָל נאָכדעם קענען באַגעגענען אויף אירע פּעטערבורגער זשורפיקסן די באַרימטסטע פאַרטרעטער פון ליטעראַטור און קונסט. די איינציקע ערלעכע שעה׳ן אין איר לעבן זיינען געווען, ווייס איך, יענע שעה׳ן ווען זי האָט „געזינדיקט״ מיט איר שוועדישן לאַקעי, וועלכער האָט פאַר איר פאַרמאָגט (ווי זי האָט זיך מודה געווען) לכל הפחות, אַ ריין־פיזישע צוציאונגס־קראַפט.

בורזשואַזע דעגענעראַציע? אַלטע און פּוסטע רייד! אין שורש זיינען פּראָלעטאַריער געמאַכט פון דעמזעלבן שטאָף. אין אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט קענען מיר אפשר אָפּשאַפן ניט מער ווי דעם נויט־מאָטיוו, די „על־פת־לחם״־זינד. דעם דראַנג נאָך מער, דאָס דאָרשטן נאָך פּיקטיווער מאַכט, די גיריקייט, ווייס איך ניט צי מ׳קען באַזייטיקן דורכן איינפירן אוניווערסאַלע זאַטקייט. די גראַדן און פאָרמען פון קאָרופּציע קענען זיך ענדערן אין אַ קאָלעקטיוויסטישער געזעלשאַפט. אָבער די קאָרופּציע גופא? — ווער ווייסט?

* * *

איך האָב אין רוסלאַנד געקאָנט אַ באַרימטן טעאַטער־קריטיקער. ער האָט אין זיין צייט אויפגעבויט קאַריערעס און פאַרניכטעט קאַריערעס. חברה אַקטיאָרן און אַקטריסעס אין אַ גרויסער געגנט האָבן פאַר אים געציטערט ווי פאַרן מלאך־המות: אַ קליניקייט? דער דיקטאַטאָר פון טעאַטער! האָט „כאַליאַסטרע״ געוואוסט וואָס פאַר אַן „עקזאַמען״ אַ שיינע אַקטריסע דאַרף דורכגיין ביי אים, בכדי ער זאָל איר העלפן אָדער, לכל הפחות, ניט שטערן צו מאַכן איר קאַריערע. פון אַ צוויי־דריי האָט ער טאַקע געקראָגן סימנים אויף זיינע פּאַסקודנע ראַזאָווע באַקן, נאָר צענדליקער אַנדערע האָבן „אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען״. צווישן זיינע אינטימע מקורבים פלעגט ער נוצן אַן אויסדרוק „זשענסקאָיע פּראַדאָוואָלסטוויע״ (אומגעפער: פרויען־פּראָוויאַנט); אַן אויסדרוק וועלכן ראַספּוטין האָט שפּעטער איבערגענומען פאַר זיין פרומען וואָרטשאַץ. מיר איז באַקוועמער צו דערציילן וועגן אַמאָליקן פּעטערבורג אָדער מאָסקווע, איידער פונם היינטיקן האָליוואוד. אָבער וואָס איז דען די נפקא־מינה? אין דעם אָדער אין אַנדערן גראַד — איינס און דאָסזעלבע אומעטום. וואָס איז אַן אַרטיסטישע קאַריערע? וואָס איז דער אָפּטמאָל־פּאַטאָלאָגישער דורשט נאָך אַזאַ קאַריערע? איינע פון די אַנטפּלעקונגען פונם מאַכט־אינסטינקט; פון זיך, אָדער פון אַנגענומען ווערן ביי אַנדערע אַלס מער, אַלס גרעסער, אַלס וויכטיקער. מיט ברויט־און־פּוטער, מיט ברויט אַפילו גראָבגראָב באַשמירט מיט פּוטער, קען מען די מלאכי־חבלה פון די ליידנשאַפטן ניט פאַרטרייבן.

* * *

עס איז ניט וויכטיק צי ער איז אַ גרויסער שרייבער און צי זיין פּיעסע איז אַן אמת שטיק קונסט. מיך אינטערעסירט דאָ ניט ליטעראַטור און ניט לי־טעראַטור־קריטיק. אָבער אַלגינ׳ס אַמאָליקע פּיעסע „איר פאַרברעכן״ (וועלכע האָט געדאַרפט, לויט זיין פּלאַן, ווערן אַ מין קאָמוניסטישע „איבערשאַצונג פון ווערטן״) איז אינטערעסאַנט צוליב דעם מאָראַלישן פּאַראַדאָקס, וואָס ער האָט אין איר אויסגעדריקט. אַ קאָמוניסטיש מיידל, אין די צייטן פון בירגער־קריג, באַקומט אַ באַפעל צו בלייבן וואוינען אין אַ שטאָט, פון וועלכער די רויטע אַרמיי עוואַקוירט זיך. זי איז פון אַ רייכער אַריסטאָקראַטישער פאַמיליע. זי וועט מען אין קאָמוניזם ניט חושד זיין. די אָפיצירן פון דער וויס־גוואַרדיי־אישער אַרמיי וועלן מסתמא סטאַציאָנירט ווערן אין איר באַקוועמעם, גרויסן הויז. איז איר אויפגאַבע צו ווערן מיט די אָפיצירן אַ „גוטע שוועסטער״ און אויסגעפינען ביי זיי מיליטערישע סודות. דאָס איז אויף פּראָסט לשון — שפּיאָנאַזש. אָבער ס׳איז נישטאָ מיט וואָס צו שעמען זיך. שפּיאָנאַזש פאַר די אינטערעסן פון קאַפּיטאַליזם איז די גרעסטע נידערטרעכטיקייט; שפּיאָנאַזש לטובת סאָציאַליזם איז — לעילא ולעילא. אָבער צוליב שפּיאָנאַזש דאַרף מען אַביסל צופלירטעווען מיט די אָפיצירן און וואו עס איז נויטיק — גיין אַ סך ווייטער ווי פלירט. ווייסט אַלגינ׳ס אַריסטאָקראַטישע קאָמוניסטקע דעם גאַנצן שולחן־ערוך וועגן אירע פליכטן, אָבער — זי איז אַ „געשטראָפטע״, זי שטאַמט פונם אַדל. די קאָמוניסטישע תורה קען זי ווי אַ וואַסער, אָבער איר מענטאַליטעט איז ניט קיין קאָמוניסטישע; די פּראָלעטאַרישע יראת־שמים איז איר נאָך פרעמד. עס קומט די שעה פון אמת׳ן עקזאַמען — און זי האַלט אים ניט אויס. איר געליבטער — אַן אָנגעזעענער קאָמוניסט וועלכער איז גע־בליבן אומלעגאַל אין שטאָט צוליב קאָנספּיראַטיווע צוועקן — איז שוין אין טורמע ביי די וויסע. די אינטערעסן פון דער רעוואָלוציע פאָדערן, מ׳זאָל טאָן אַלץ, אַבי ער זאָל באַפרייט ווערן. קען אָבער די העלדין אַלץ ניט טאָן. זי קען זיך נישט דעצידירן צו באַצאָלן מיט איר קערפּער דעם קאָמאַנדיר פון דער וויסער אַרמיי, וועלכער וויל פאַר דעם פּרייז באַפרייען איר געליבטן. שיסט זי אין אַ מינוט פון פאַרצווייפלונג דעם קאָמאַנדיר. איז עס אַ בפירוש׳־דיקער ברוך פון דיסציפּלין, קעגן אַלע פּלענער פונם רעוואָלוציאָנערן שטאַב. אַלץ האָט זיך טאַקע געענדיקט מיט אַ „כי טוב״ — גראַד אין יענעם מאָמענט האָט זיך אַלגינ׳ען פאַרגלוסט אַריינצופירן אין שטאָט אַריין די רויטע אַר־מיי — אָבער איר טאַט האָט זיך דאָך געקאָנט ענדיקן מיט אַ מיליטערישער קאַטאַסטראָפע. דערפאַר קריגט זי איר עונש פונם פּאַרטיי־געריכט. אויך איר פרומער געליבטער זאָגט זיך אָפּ פון אַזאַ עגאָאיסטישער, פונם קאָמוניסטישן שטאַנדפּונקט, הפקרות׳דיקער פרוי — וואָס האָט געשטעלט די אומבאַרירלעכ־קייט פון איר קערפּער העכער פון די „אינטערעסן פונם פּראָלעטאַריאַט״.

דאָס גערינכט, איר געליבטער, דער מחבר אַליין האָבן געהאַלטן אַז דאָס איז אַ מין בורזשואַזע „אויסגעלאַסנקייט״; אַז זי האָט זיך בעסער געדאַרפט פּראָ־סטיטואירן... אין די אינטערעסן פון דער רעוואָלוציע.

אַ נייע מאָראַל? אפשר אַלט ווי די וועלט. אין געצנדינערישע לענדער, אין לענדער מיט אַ פאַרהעלטניסמעסיק הויכער קולטור, האָבן פּראָסטיטוט־קעס אַמאָל געהערט צו די טעמפּלען. זייער פונקציע איז גאָר געווען... אַ רעליגיעזע.

יעדנפאַלס, אַלגין האָט אין יענע יאָרן אַליין ניט געוואוסט, וואָס פאַר אַ „מסירה״ אויף סאָציאַליזם ער האָט אָנגעשריבן.

* * *

אַלס אַ פּראָפּעסיע, אין אונזער היינטיקן קאַפּיטאַליסטישן זין פון וואָרט, וועט פּראָסטיטוציע מיט דער צייט פאַרשווינדן. ניט מסתמא אין דעם לאַנגן, פּיינפולן און פּסיכיש־אומסטאַבילן איבערגאַנגס־פּעריאָד צום סאָציאַליזם, נאָר אין אַ רייפער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט (אין אַ געזעלשאַפט וואָס וועט זיין סאָציאַליסטיש רייפער ווי דער איצטיקער ראַטן־פאַרבאַנד). אָבער אַלס קאָרופּציע פון סעקסועלע באַציאונגען בכלל איז ביי מיר נאָך אַלץ אַ גרויסער ספק, צי דאָס וואָס איך וויל אָנרופן פּראָסטיטוציע — אַלע באַציאונ־גען צווישן מאַן און פרוי וואָס זיינען ניט „לשמה״, אין וועלכע עס פעלט די דירעקטע פּסיכאָ־פיזישע אורקראַפט פונם אינסטינקט — וועט אונטערגיין צוזאַמען מיטן קאַפּיטאַליזם, ממילא, פון זיך אַליין. די מאַכט־הונגערן און די עקסהיביציע־דאָרשטן ווערן דורך עקאָנאָמיק נישט געשטילט און ווערן פונם סאָציאַליזם ניט ליקווידירט. עס איז גאָר אַ סברא, אַז אין אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט וועט פאַר זיי זיין מער און פרייערע ענערגיע, אַ גינסטיקערער באָדן פאַר זייער וואוקס. אין דער מאָס אין וועלכער יענע מאַכט־און־עקסהיבי־ציע־גלוסטעניש זיינען גרייט צו גיין אויפן וועג פון קאָרופּטירן זיך און אַנ־דערע, וועט פּראָסטיטוציע אין דעם ברייטערן זין פון וואָרט ניט באַזייטיקט ווערן.

אָבער דאָ שטויסן מיר זיך אָן אין אַ גאָר אַנדער פּראָבלעם; אין דער פּראָבלעם פון אַ נייער ציוויליזאַציע און אַ נייער עסטעטיק. עס האַנדלט זיך וועגן באַפרייען אונז, זינדיקע מענטשן, פון אַ „טאַלאַנט״ וואָס מיר האָבן אין זיך אַנטוויקלט — פונם טאַלאַנט צו זאָגן ליגן, פון טראָגן מאַסקעס, פון חנפ׳ענען, פון חנ׳דלען זיך. אַזוי לאַנג ווי מיר זיינען פּעאיק, אַלץ איינס צוליב וואָס, צו זאָגן ליגן אין אונזערע רייד, אויסדריקן פאַלשע באַגייסטערונגען און שקר־וכזב׳דיקע לאָיאַליטעטן צו אונזערע מיטמענטשן, צו זאָגן ליגן מיט דער פּען, מיט די אויגן, מיט אַ שמייכל, מיט הויבן די הענט ביי אַן אָפּשטימונג, — וועלן זיך שטענדיק געפינען צווישן אונז מענטשן — פרויען און מענער —

וואָס וועלן אין געוויסע סיטואַציעס זיין גרייט צו זינדיקן מיט זייער גאַנצן קערפּער מיט זייער גאַנצן וועזן; וועט זיין פאַרקויפטע ליבע, כאָטש ניט אין געלט־טערמינען.

אפשר זיינען מיר גאָר ליגנעריש אויס מורא, ווייל פון זינט מיר געדענקען זיך אויף דעם פּלאַנעט זיינען מיר דערשראָקן. שרעקן מיר זיך איינער פאַרן אַנדערן? אָבער כדי אָפּצושאַפן די מורא און כדי די ענערגיע פון אונזערע מאַכט־אינסטינקטן (וואָס זיינען אַליין, אין לעצטן חשבון, אויפגעבויט אויף מורא) זאָל קריגן אַ „תיקון", זאָל קריגן אַנדערע קאַנאַלן פאַר אירע שטראָמען, מוז געשאַפן ווערן, ווי דער נביא וואָלט געזאָגט, „אַ נייע ערד און נייע הימלען". די וועלט מוז באַהערשט ווערן פון אַ נייער פרייהייט. סאָציאַליזם אַן און פאַר זיך קען אונז די דאָזיקע פרייהייט ניט געבן. איך גלויב אָבער, אַז ער איז איר מפנה־דרך. פאַר יענער פרייהייט דאַרף מען האָבן אַ מער־ווי־סאָציאַליזם, אָבער אַ מער־ווי־סאָציאַליזם איז אוממעגלעך אָן — סאָציאַליזם.

1937

משומדים

איך האָב די טעג געפּרובט זיך צו דערמאָנען, ווען איך האָב צום ערשטן מאָל דערהערט דאָס וואָרט „משומד".

איז פאַר מיין זכרון אויפגעשוואומען אַ גרויער האַרבסט־פאַרנאַכט אין אַ בעסאַראַביער דאָרף. ביי איינעם פון די ווייניקע אידישע שכנים איז מען געזעסן שבעה און מ'האָט מיך, אַ קוים פיר־יאָריק קינד, אַרומגעשיקט רופן אידן צו אַ מנין. נאָך גרויס מי האָב איך איבערגעציילט אויף די פינגער די צאָל אידן וואָס זיינען שוין דאָ אין שטוב: עס זיינען געווען בלויז ניין. ווען איך האָב פּלוצים דערזען משה־געאָרגי'ן אָנקומען רייטנדיק פון פעלד, האָב איך זיך דערפרייט און אים אָנגעזאָגט אַז מ'וואַרט אויף אים, אויפן צענטן. האָט משה־געאָרגי (מאָדנע: די דאָזיקע ווילדע קאָמבי־נאַציע פון צוויי נעמען האָט מיר אין יענע יאָרן ניט אויסגעזען אומנאַ־טירלעך) שטיל און מיט אַ שמייכל מיר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז ער טאָר ניט דאַוונען, ווייל ער איז אַ משומד.

שפּעטער אין אָוונט האָב איך זיך נאָכגעפרעגט, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין באַשעפעניש אַ משומד, וואָס כאָטש ער איז שוין אַ גרויסער טאָר ער ניט דאַוונען צוזאַמען מיט אַנדערע אידן, האָט מען מיר געענטפערט, אַז ער האָט „אויסגעביטן דאָס רענדל", און ווען איך האָב דאָס אויך ניט פאַרשטאַנען, האָט מען מיר געזאָגט פּשוט'ער: משה־געאָרגי איז געוואָרן אַ גוי. מער האָב איך שוין ניט געפרעגט קיין קשיות, כאָטש מיר איז געווען ניט קלאָר ווי אַזוי נעמט מען און „מען ווערט" אַ גוי. עס האָט מיך אַרומ־גענומען אַ שווערער אומעט: מיין געפיל איז געווען, אַז ניט משה־געאָרגי האָט עפּעס אָפּגעטאָן, נאָר אַז עפּעס האָט מיט אים פּאַסירט אַן אומגליק. איינער בלייבט אָן אַ פוס, דער אַנדערער פאַרלירט אַן אויג, משה־געאָרגי האָט פּלוצים פאַרלוירן דאָס וואָס ס'מאַכט איינעם פאַר אַ איד. אויף קיינעם האָב איך נאָכדעם אין מיינע נאַריש־קינדישע יאָרן ניט געהאַט אַזאַ רחמנות־געפיל ווי אויף משה־געאָרגי'ן: ווען ער וועט שטאַרבן, וועט ער ליגן אויפן גוי'אישן „צווינטער", צווישן די שטעכיקע גראָזן וואָס הינטער דעם קלויסטער, און אין געוויסע טעג פון יאָר וועלן ווייבער איינגעוויקלט אין קאָלירטע פאַטשיילעס קומען אויף זיין קבר און עסן פון זיין כבוד ווענן האַרטע אייער, געזאַלצענע פיש און „פּלאַטשינטעס" באַשמירט מיט חזיר־שמאַלץ. און דער אָרעמער משה־געאָרגי וועט דאָס אַלץ מוזן „אַריבערטראָגן".

* * *

מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, שוין אין שטעטל, האָב איך געוואוסט, אַז אַ משומד ווערט מען מיט דעם אייגענעם ווילן, אַז אַ משומד קושט דעם צלם און דעם גלח׳ס האַנט. אַז ער דאַוונט צום „גוי׳אישן גאָט״ און אַז מ׳דאַרף אים פּיינט האָבן. ווען יואל דעם בעקער׳ס מיידל, „די משומדת און די חצופה״, וואָס האָט זיך באַזעצט אין דאָרף ביי אירע מאָלדאַוואַנישע שווער־און־שוויגער, איז איינמאָל אום שבת דורכגעפאָרן איבערן שטעטל מיט איר „שראַץ״, האָבן אינגלעך געכאַפּט קאַטשערעס און לאַפּעטעס און נאָכ־געלאָפן דעם וואָגן מיט ווילדע געשרייען: „פאַרבערענט זאָלסטו ווערן, וויכ־רעסטקאַ״ (משומדת), „שלויכאַ״ (אויסגעלאָסענע פּרוי), „פּאַרקו די ני סאָראַט״ (אומגעזאָלצענער חזיר)״. האָב איך אויך געוואָלט כאַפּן אַ מין כלי־זין און אָפּלויפן און אָפּשרייען מיין חלק, נאָר אין הויז האָט מען מיך ניט געלאָזט: אויב ס׳איז אַ מצוה נאָכצולויפן און ווען שלאָגן אַ משומדת, זאָל עס טאָן דער רב און ניט אַ „באַנדע באָסיאַקעס״. שפּעטער האָב איך צופעליק אויסגעפונען, אַז איינע פון די סיבות פון מיין משפּחה׳ס „טאָ־לעראַנץ״ איז געווען אירער אַן אייגענער פּגם: עפּעס א קרובה, צירל, איז ערב איר חתונה אַנטלאָפן מיט אַ שייגעץ אין אַ ווייטער שטאָט, און אין אַ שכנות׳דיקן אויעזד איז געווען אַ גלח וואָס האָט געטראָגן אונזער פאַ־מיליען־נאָמען. קיינער פון די חברים האָט מיר מיין פאַרשמירטן יחוס ניט אויפגעוואָרפן, אָבער יאָרן־לאַנג האָב איך געטראָגן אין האַרצן אַ וואונד: ווי קומען צו אונז משומדים? איך האָב שוין דענסמאָל געוואוסט פונם באַגריף „איזמעניק״ (אַ פאַררעטער). מיין געפיל איז געווען, אַז זאָל נאָר אויסברעכן אַ פּאָגראָם, וועט יואל דעם בעקערס טאָכטער, און צירל; דער מיסטעריעזער גלח אינם שכנותדיקן אויעזד, און דער אַלט־איינגעזעסענער משומד וואָס קיינער פאַרשטייט ניט פון וואַנען קומט צו אים אַזאַ נאָמען ווי לעוו טאָלסטאָי (און ווען מען אַלע טאָלערירן אי דערפאַר וואָס ער גע־דענקט אויף אויסנווייניק גאַנץ תנ״ך, איז אַ בקי אין אבן־עזרא, און אי דערפאַר וואָס ער איז אַ „מקורב למלכות״) — וועלן זיי אַלע, אַלע קומען מיט לאַנגע העק, שרייען מיט הייזעריקע קולות „זשידי פּראָקליאַטיע״ און שפּאַלטן אידישע קעפּ. דער אַמאָליקער רחמנות־געפיל צו משה־געאָרגי איז אויסגעוועפּט געוואָרן און אין מיין אינגלשן האַרץ האָט געפלאַקערט אַ פלאַם פון שנאה.

* * *

אין נאָך שפּעטערע יאָרן, אין אָדעס, האָט די דאָזיקע שנאה אויפ־געוועקט אויפסניי אין מיר וולאַדימיר זשאַבאָטינסקי. אין יענע צייטן האָבן זיך הונדערטער יונגע־לייט אין רוסלאַנד גע׳שמד׳ט — הויפּטזעכלעך כדי צו קענען אַריינקומען אין אוניווערזיטעט. אין פּעטערבורג האָט זיך דענס־

מאָל קונה־שם געווען אַ פּראָטעסטאַנטישער גלח, פיר, ביי וועמען דער קורס צוזאַמען מיט דער צערעמאָניע פלעגן דויערן ניט מער ווי צוויי טעג און קאָסטן פלעגט עס אַ שיבוש: אינגאַנצן פערציק רובל. פון דרום־רוסלאַנד — און ספּעציעל פון אָדעס — פלעגן די שמד־אַספּיראַנטן פאָרן קיין אַקערמאַן, אַ פּראָווינציעלע שטאָט ביים אויסגוס פונם שוואַרצן ים. וואו אַן אַרמענישער גלח פלעגט פאַר אַ קליינער סומע אַרויסגעבן אַ סערטי־פיקאַט פון צוגעהעריקייט צו דער קירכע פון „גריגאָרי דעם ליכט־ברענגער" (אין יענער צייט האָבן מיר געשאַפן דעם אויסדרוק „אַן אָנהענגער פון דער אַקערמאַנאַ־גרעגאָריאַנישער אמונה": דער אָפיציעלער נאָמען פון דער אַרמענישער קירכע איז אַרמיאַנאָ־גרעגאָריאַניש). די מייסטע פון אונזער דעמאָלסטיקן קרייז האָבן אין אוניווערזיטעט ניט געקאָנט גיין צוליב זייער אידישקייט. זשאַבאָטינסקי גופא, דער עלטערער אין יאָרן און אין אינטע־לעקטועלער השפעה, האָט זיך ערשט אַרומגעטראָגן מיט אַ געדאַנק אַוועק־צופאָרן קיין יאַראָסלאַוועל און דאָרטן פּרובירן אַויסהאַלטן אַן אַדוואָקאַטן־עקזאַמען אַלס עקסטערן, כדי צו קריגן וואוין־רעכט אויסער דער „טשערטאַ" (כאָטש צווישן זיינע פּאַפּירן האָט זיך געוואַלגערט, ווי ער האָט עס אָנגערופן, אַ „שמאַרגעליצע", אַ דיפּלאָם, פונם רוימישן אוניווערזיטעט, וועלכן די רוסישע אויטאָריטעטן האָבן מיט סלאַוואָפילישער גדלות ניט געוואָלט אָנער־קענען). דאָס לייכטע אַריינקומען פון אידישע יונגעלייטלעך אין אוניווערזי־טעט דורך לאָזן זיך אָפּשפּריצן מיט עטלעכע טראָפּן „הייליק וואַסער" האָט נאַטירלעך ביי אונז אַרויסגערופן עקל און גרימצאָרן. האָבן מיר, אונטער זשאַבאָטינסקי׳ס השפעה, זיך געגעבן אַ נדר: אויסגעפינען ווער עס זיינען אין שטאָט די משומדים און זיי רודפ׳ן עד חרמה — איבעררייסן מיט זיי די באַציאונגען, ווירקן אויף אַנדערע מ׳זאָל זיי באָיקאָטירן און ניט לאָזן געבן זיי קיין אַרבעט. גוי׳אישע פריינט האָבן פון צייט צו צייט געהאָט אויף אונז פּאַראיבל, הלמאי מיר רודפ׳ן מענטשן צוליב דער ענדערונג אין זייערע „רעליגיעזע איבערצייגונגען"; פלעגן מיר פאַר יענע נאַאיווע „גוי׳אישע קעפּ" ציטירן איינעם פון די עלטסטע און דערפאָלגרייכסטע משומדים, פּראָ־פעסאָר כוואָלסאָן. מיר פלעגן רעקאָנסטרואירן, ווי איך דערמאָן זיך, אַ קורצן דיאַלאָג:

— פּראָפעסאָר, פאַוואָס האָט איר זיך גע׳שמד׳ט?

— אויס איבערצייגונג.

— וואָס פאַר אַ נייע איבערצייגונג האָט איר דען געקראָגן?

— איך האָב געקראָגן די איבערצייגונג, אַז ס׳איז בעסער צו זיין אַ פּראָפעסאָר אין פּעטערבורג איידער אַ מלמד אין שקלאָוו.

אָבער למען האמת דאַרף מען זאָגן, אַז ניט נאָר די גוי׳אישע קעפּ

האָבן ניט געקענט משיג זיין, פאַר וואָס מיר רודפ'ן משומדים. נאָך אַ בריוו, וואָס איך האָב אין יענער צייט פאַרעפנטלעכט וועגן דעם ענין שמד אין אַן אָדעסער רוסישער צייטונג, האָב איך געקראָגן אויסגעזידלט פון מענדעלע מוכר ספרים:

— אַזאַ שנעק און שוין גאָט'ס סטריאַפטשע... איר זייט מסתמא געבוירן געוואָרן מיט אַ טאַלאַנט פאַר אַ שפּיאָן... קיין אַנדער עובדה האָט איר שוין ניט ווי נאָר אויסצוגעפינען וואָס ביי יענעם טוט זיך און אים זאָגן מוסר... טפו, חטאים־זוכער...

און דער אַלטער לינעצקי האָט מיך איינמאָל אָפּגעשטעלט אין גאַס און זיך אויסגעשריען אויף מיר:

— אינגערמאַן, ווען וועט איר אָנהויבן בודק זיין די ציצית ביי אידן? אפשר וועט איר זיך נעמען מאַכן אַ רשימה פון אידן, וואָס לייגן ניט רבינו תם'ס תפילין, און זי אָפּדרוקן אין די גאַזעטן?

ביידע, דוכט זיך, האָבן זיי געהאַט „פּראַוואָסלאַוונע" זין. אָבער ניט מענדעלע און ניט לינעצקי האָט פאַרמאָגט אין יענע יאָרן דעם נויטיקן טאַקט... צו שווייגן און זיך ניט וויסנדיק צו מאַכן.

* * *

יאָ, איין משומד אין שטאָט האָבן מיר באַהאַנדלט מיט רעספּעקט. דאָס איז געווען דער באַרימטער אַדוואָקאַט פּערגאַמענט. די פון אונז, וואָס האָבן אים געקאַנט, פלעגן זיין אָפטע אַריינגייער צו אים אין הויז. טאַקע אַ משומד, אָבער דאָך: ווען ער איז אויסגעקליבן געוואָרן אין דער גאָסודאַרסטעוונאַיאַ דומאַ (פּאַרלאַמענט), האָט ער דאָרט געגעבן אַ פּיקאַנטן ענטפער אויף צוויי אומפאַרמיידלעכע שאלות בשעת דער רעגיסטראַציע:

— רעליגיע? גריכיש־קאַטוליש.

— נאַציאָנאַליטעט? אַ איד.

* * *

צוליב וואָס האָב איך זיך איצט דערמאָנט אָן משומדים? אין אַמעריקע קען איך ניט קיין גע'שמד'טע אידן. דער קאַטאַליק פון דער ליטעראַרישער קאַפּע האָט זיך שוין אויך דעם זומער צוריק־מגייר געווען און ער מאַכט דעם איינדרוק פון אַ פאַראינגטן און פאַרליבטן אויף אַ „האַנימון" מיט זיין אידישקייט. אָבער די ניו יאָרקער „טיימס" האָט די טעג פאַרעפנטלעכט אַ טעלעגראַמע פון איר ווינער קאָרעספּאָנדענט, אַז ביים דאָרטיקן אַנגליקאַנישן גלח האָבן זיך אין די לעצטע עטלעכע וואָכן אָפּגע'שמד'ט 500 עסטרייכישע אידן.

שמד אין ווין און אין בערלין איז ניט קיין נאָווינע. די אימפּאָזאַנטע „קאַיזער־ווילהעלם־געדעכטניס־קירכע" אין שאַרלאָטענבורג האָבן אין מיינע

יאָרן די גוים גערופן ניט אַנדערש ווי „טאַאוף־האַאוס דעס וועסטענס״ (אויף דעם משקל פון דעם גרויסן שאַרלאָטענבורגער דעפּאַרטמענט־סטאָר „קאַאוף־האַאוז דעס וועסטענס״), צוליב די גרויסע צאָלן אידן וואָס האָבן זיך אָפּגע־שמד׳ט אין יענער קירכע.

אין ווין איז מסתמא יעדער פערטער איד געווען אַ משומד (געגוג זיך צו דערמאָנען אין דער צאָל משומדים אפילו צווישן דער פירערשאַפט פון דער עסטרייכישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי...) האָט מען אָבער געמעגט דערוואַרטן, אַז איצטער, אויפן זעקסטן יאָר היטלעריזם אין דייטש־לאַנד און עטלעכע חדשים נאָך דער „גלייכשאַלטונג״ פון עסטרייך, וועט זיך ניט געפינען קיין איין־איינציקער איד, וואָס זאָל קריגן דעם קופערנעם יצר־הרע פאַר שמד. צוליב וואָס? די קירכע איז גע׳רודפ׳ט און באַשפּיגן און דער סטאַטוס פון משומדים איז אין דריטן רייך ערגער, גרויזאַמער און לעפּישער פונם אַלגעמיין־אידישן סטאַטוס. מ׳האָט געמעגט האָפן אַז גראָד אין דייטשלאַנד און אין עסטרייך האָבן די סאַמע פאַר׳גוי׳אישסטע, די טעמפּסטע און וואולגאַרסטע אידן עפּעס געלערנט וועגן פאַרלייקענונג און זעלבסט־פאַרלייקענונג אַלס שוץ־מעטאָדע; אַז רדיפות האָבן אויך אין זיי אַרויסגערופן אַ געפיל און זעבלסט־ווירדע.

די נייע משומדים האָבן אָבער זייער „לאָגיק״ און זייער „סטראַטעגיק״. זיי קלייבן זיך צו עמיגרירן מעבר־לים, אין ווייטע געגנטן; הויפּטזעכלעך אין ענגלישע דאָמיניאָנס און קאָלאָניעס, וואו זיי וועט אויסקומען צו לעבן צווישן פּראָטעסטאַנטן. און זיי האַלטן אַז ס׳איז גלייכער פאַר זיי אָנצוקומען אַהין אַלס ניט־אידן; אַז זיי וועט זיין גרינגער זיך סאָציאַל איינצובירגערן און אַקלימאַטיזירן, אויב צווישן זיי און זייערע נייע שכנים וועט — לכל הפחות, פאָרמעל — ניט שטיין קיין רעליגיעזע מחיצה. דאָס איז טאַקע די כוונה וואָס אין דער קאַטוילישער ווין האָבן זיי זיך גע׳שמד׳ט אויף פּראָ־טעסטאַנטן: דאָס איז שמד פאַר „עקספּאָרט״, ניט פאַר געברויך אויפן אָרט; אַ צופּאַסונג צו אַ ווייטער סביבה, מיט וועלכער מ׳דאַרף זיך ערשט פאַר־בינדן. פון אונזער נייער קאַטאַסטראָפע מאַכט זיך, הייסט עס, יעדער זיין פועל־יוצא: באַשליסט איינער זיך אומקערן צום מקור, אָננעמען זיין אידישן גורל און „סובלימירן״ אים, פאַרוואַנדלען אים אין אַ קוואַל פון נייער לעבנס־ענערגיע און נייער גייסטיקייט; פועל׳ט ביי זיך אַן אַנדערער, אַז ער דאַרף נאָך מער און נאָך ברוטאַלער אָפּווישן פון זיך די לעצטע שפּורן פון אידישן אָפּשטאַם.

* * *

איך מוז זיך מודה זיין: יענע ידיעה פון ווין האָט אין מיר איצט אַרויס־גערופן בלויז מעלאַנכאָלישע געפילן, ניט קיין כעס, ניט קיין גרימצאָרן.

אויב עס זאָל זיך איצטער געפינען אַ „באַנדע באַסיאַקעס", ווי מ'האָט יענע אינגלעך גערופן ביי מיר אין דער היים, וואָס זאָלן זיך לאָזן נאָכלויפן נאָך יענע פינף הונדערט ווינער משומדים מיט קאַטשערעס און לאָפּעטעס, וויל איך איצט ניט האָבן קיין ברעקל חשק מיטצומאַכן מיט זיי די האָס־און פאַראַכטונגס־צערעמאָניע. איך וואָלט מסתמא איצטער ניט נאָכגעגאַנגען אַ זשאַבאָטינסקי אין באַשטראָפן זיי מיט רעטאָרישע „קאַטשערעס און לאָ־פּעטעס". עס קען זיין אַז דאָס איז אַ סימן פון אַלטקייט, עס קען זיין אַז דאָס איז אַ פּועל־יוצא פון אָפּגעשוואַכטן דרך־ארץ פאַרן מין מענטש בכלל — אָבער אַ פאַקט איז עס: איך פאָדער היינט פון מענטשן אַ סך ווייניקער ווי אַמאָל און איך קען ביי זיך ניט פּועל'ן אַז עמיצער דאַרף באַשטראָפט ווערן פאַר ניט קענען זיין קיין העלד, פאַר ניט־פיינקייט, פאַר אומריטער־לעכקייט, פאַר פּחדנות.

און, סוף־כל־סוף, פרעג איך זיך, וואָס איז שמד? שמד איז „מימיקרי"; דאָס בייטן דעם קאָליר צוליב זעלבסט־שוץ, אַ פּראָצעס וועלכער איז אַזוי באַקאַנט אין דער זאָאָלאָגישער וועלט. שמד איז דאָס פאַרבויגן פון דעם אייגענעם איך; דאָס זיך אונטערגעבן די אַרומיקע אומשטענדן; דאָס אַנבויגן דעם קאָפּ פאַר אַן אונטערדריקער; דאָס שטעלן ביאָלאָגיש לעבן העכער פון ווירדע און נשמה־פּאַטאָס. האָב איך מורא אַז אַ האַלבע וועלט ווייניקסטנס באַשטייט איצטער פון קינדער און קינדס־קינדער פון משומדים; אַז זינט די וועלט געדענקט זיך איז זי, אין אַ גרויסער שרייענדיקער מאָס, אַ שמד־וועלט. פאַרוואָס זיינען די קרוב צו פופצן מיליאָן נעגערס אין אַמעריקע קריסטן, נאָך פּראָטעסטאַנטן דערצו? זייערע עלטערן האָבן זיך געלאָזט שמד'ן. אַנדערע האָבן פאַר זיי צעשמעטערט די געטער, וואָס זיי האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט פון אַפריקע. מ'האָט זיי געהייסן גלויבן אין אַ בלאָנדן איד פון אַ קליין שטעטל אין די בערג פון אַ ווייט אַזיאַטיש לאַנד, האָבן זיי „מסכים געווען צו גלויבן". היינט קענען זיי שוין זיין גלויביקע קריסטן, אפשר די גלויביקסטע אין אַמעריקע, אָבער אָנגעהויבן האָט זיך עס פון שמד — פון צביעות, פון ליגן, פון מקריב זיין די אייגענע יראה'ס.

גרויסע מאַסן רוסן און אוקראַאינער זיינען אין וולאַדימיר דעם הייליקנס צייטן געוואָרן קריסטן קעגן זייער ווילן און זיי האָבן נאָך שפּעטער יאָרנלאַנג געבענקט נאָך די אַלט־סלאַווישע געטער, וואָס דעם קיסר'ס מענטשן האָבן דערטרונקען אין דניעפּער. דאָס שפּעטערדיקע הייליקע רוסלאַנד („סוויאַטאַיאַ רוס") האָט זיך פאַקטיש אָנגעהויבן — ביי די מאַסן יעדנפאַלס — פון שמד, פון פאָלקס־פּחדנות און פאַרלוירנקייט, פון קנעכטישער צופּאַסונג צו דער רעליגיע פונם „הויף" מיט זיינע באַיאַרן. און וואָס איז פאָרגעקומען אין די דייטשע לענדער? האָבן די מאַסן דאָרט אָנגענומען דאָס קריסטנטום „אויס

איבערצייגונג", ווייל יעדער פון זיי האָט געהאַט זיין אייגענעם „גילוי אליהו"? אויך די דייטשע קריסטלעכע קולטור (און וואָס פאַר אַ קולטור האָבן זיי דען, מישטיינס געזאָגט, פאַרמאָגט פאַרן קריסטנטום?) האָט זיך אָנגעהויבן פון „שמד" פון צופאַסונג צו הערשער און דעראָבערער.

און ווי קומט דער איסלאַם צו ברוין־שוואַרצע שבטים אין אַפריקע, קיין פערסיע און קיין אַפגאַניסטאַן; און ווי קומען קיין אינדיע גאַנצע זיבעציק מיליאָן מוסולמענער? מוהאַמאַד'ס שווערד האָט געהאַקט קעפּ צווישן די „אומגלויביקע" און יענע „פאַרשאָלטענע אַפּיקורסים", וואָס האָבן ניט געוואָלט אָוועקגעבן זייער לעבן, האָבן זיך דערקלערט אַלס „גלויביקע". אין דעם פּרט זיינען אפשר אידן און אַרמענער די אָם וויניקסטן פּחדנ'ישע, די רע־ליגיעז־העראָאישסטע פעלקער אין דער וועלט, כאָטש... כאָטש מ'דאַרף ניט פאַרגעסן אַז נאָך דער גאַנצער מאַרטירעלאָגיע פונם אַרמענישן פאָלק זיינען דאָך פאַראַן הונדערטער־טויזנטער מוסולמענישע אַרמענער; און וואָס ס'איז שייך אידן — איז פאַראַן אַ יסוד צו גלויבן, אַז אַ סך מער אידן זיינען אַ'ן פּופצענטן יאָרהונדערט געבליבן אין שפּאַניע און זיך גע'שמד'ט איידער אויס־געוואַנדערט אין פרעמדע לענדער „על קידוש השם" (און וואוהין זיינען פאַר־שוואונדן געוואָרן די גרויסע צאָלן אידן, וואָס האָבן אַמאָל געלעבט אין די פאַרשיידענע איטאַליענישע פּראָווינצן?).

איך ווייס, דאָס איז אַן אכזריות אַרויסצוזאָגן. אָבער אין אונזערע אַכ־זריות'דיקע טעג מוז מען טיילמאָל זיין ברוטאַל מיט זיך אַליין. ווען היטלעריזם וואָלט ניט געווען פאַרבונדן מיט אַנטיסעמיטיזם, ווען דייטש־לאַנד וואָלט אין איר נאַציאָנאַליסטישער משוגעת געגאַנגען אויף דעם וועג, אויף וועלכן דער איטאַליענישער פאַשיזם איז ביז ניט לאַנג צוריק געגאַנגען, וואָלטן מסתמא דער רוב מנין פון דייטשע אידן געווען (אויסערלעך יעדנ־פאַלס) היטלעריסטן. מיט וואָס זיינען זיי נאָבעלער פון איטאַליענישע אידן, וואָס האָבן זיך אין זייער מערהייט אידענטיפיצירט אַלס פאַשיסטן? וואָלטן מיר דענסמאָל געהאַט צו טאָן מיט אַ דערשיינונג פון פּאָליטישן מאַסן־שמד. און — מעג מען גיין אַ שריט ווייטער? ווען אפילו דער איצטיקער זאָאָלאָ־גיש־אַנטיסעמיטישער היטלעריזם וואָלט אין זיין תוך ניט געווען אַטעאיסטיש און אַנטי־קירכלעך; ווען ער וואָלט זיינע רדיפות געווענדעט בלויז קעגן „אידישע אידן" און ניט קעגן משומדים ווי עס איז געווען אין מיטלאַלטער אין קאַטוילישע לענדער — וואָלט זיך גאַר־גאָר אַ גרויסער פּראָצענט אידן אויסגע'שמד'ט און געזוכט באַלזאַם פאַר זייערע וואונדן אין די צוויי קריסט־לעכע קירכן פון גרויס־דייטשלאַנד.

און האַנדלט זיך וועגן פּאָליטישן „שמד" — ווער ווייסט וויפיל מיליאָנען „משומדים" עס זיינען היינט פאַראַן צווישן גויים אין דייטשלאַנד און אין

עסטרייך, אין איטאַליע, אין סאָוועט־רוסלאַנד — מענטשן וואָס שווערן טריי־הייט צו אַ רעזשים וואָס זיי האָסן, וואָס דאַוונען צו געטער וועלכע זיי האַלטן פאַר געטשקעס, וואָס טראָגן דריי הונדערט פינף און זעכציק טעג אין יאָר מאַסקעס אויף זייערע פּנים׳ער און זיינען גרייט צו קושן די רוט וואָס שמייסט זיי? צוליב וואָס? אָט צוליב דעם בידנע ביסל לעבן און צוליב דעם בידנע שטיקל ברויט, וואָס מ׳מוז האָבן צום לעבן, און צוליב דעם מינימום פון (אפילו פיקטיווער) פרייהייט, וואָס די „פּריווילעגירטע" פאַרמאָגן. פּחדנות, פאַרראַט, אומטרייהייט צום אייגענעם איך, קריכעריי, אונטערגעביקייט, צביעות, מיט איין וואָרט: שמד איז אַזאַ אַלטע, פאַרשפּרייטע, כמעט אוני־ווערסאַלע דערשיינונג, אַז מ׳מוז זי, האָב איך מורא, אָנהויבן צו באַטראַכטן — אַז אָך און ווי צו דער נאַטור! — אַלס „נאַטירלעך". כדי די וועלט זאָל זיך דערפון באַפרייען, מוז זי, אין אַ געוויסן זינען, ווערן „איבער־נאַטירלעך", לאָזן הערשן אין לעבן יענע כוחות וואָס קענען גובר זיין געוויסע עלעמענטן פון דער „נאַטור".

וואָרפן שטיינער אין משומדים? אין וועלכע? אין אידישע אָדער אין ניט־אידישע? אין רעליגיעזע אָדער אויך אין פּאָליטישע, אין סאָציאַלע, אין אינטעלעקטועלע משומדים?

נישטאָ, האָב איך מורא, אַזוי פיל שטיינער אין דער וועלט. און די האַנט וואָלט גיך מיד געוואָרן.

איך געדענק שוין איצטער ניט (אויב איך האָב בכלל אַמאָל געוואוסט), צוליב וואָס דער האַלבער תם פון מיין קינדהייטס־דאָרף האָט זיך גע־שמד׳ט, אָבער איך ווייס אַז צו די איצטיקע משומדים אין ווין פיל איך מער יענעם רחמנות, וואָס האָט אין מיין האַרץ געצאַפּלט צו משה־געאָרגי׳ן, איידער דעם האַס וואָס איך האָב אין שפּעטערע יאָרן געטראָגן אויף אַזאַ משומד ווי פּראָפעסאָר כוואָלסאָן.

און איך וואָלט אפילו געווען אפשר גרייט אויף „חילול השם" און ווינטשן די פינף הונדערט ווינער משומדים דערפאָלג הינטער דער נייער מאַסקע, וואָס זיי האָבן אויף זיך אַרויפגעצוואונגען. מילא, וואָלט איך מיר געזאָגט, ניט אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען! זיינען זיי ניט שטאַרק גענוג פאַר דעם — און דער עקזאַמען איז אפשר אַ צו שווערער פאַר צערודערטע מוחות, דערשראָקענע הערצער, חרוב געוואָרענע נשמות, אין טעג פון דער וועלט׳ס ליקוי־חמה. אויב דאָס וואָס מיר רופן „נצח ישראל לא ישקר" האָט אין זיך אמתדיקע רעאַליטעט, איז דער באַגריף מער אַ קוואַליטאַטיווער איידער אַ קוואַנטיטאַטיווער: פינף הונדערט אַרויף, פינף הונדערט אַראָפּ — דער קרן וועט בלייבן.

איך קען זיי אָבער קיין „דערפאָלג" אין זייער מימיקרי־פאַרברעכן

ניט ווינטשן, ווייל אין אונזערע צייטן ווערט אַלץ שווערער און שווערער צו טראָגן אַ גוי'אישע מאַסקע איבערן אידישן פּנים; אפילו ווען איינער איז גרייט גובר צו זיין אין זיך דעם עקל פאַר מאַסקעס בכלל און פאַר אַזאַ מאַסקע ספּעציעל. די וועלט האָט איצטער בעסערע דעטעקטיוו־פעאיקייטן ווי אַמאָל און דער מאָדערנער איד איז צו שטאַרק צעשרויפט, דורך און דורך היסטעריש און דע־באַלאַנסירט, אַז ער זאָל לאַנג קענען שפּילן די ראָלע פון פאַרשטעלן זיך און זיך ניט פאַרראַטן. דער שכל פון שמד'ן זיך ערב אימיגראַציע באַשטייט דאָך אין דעם, אַז מ'זאָל קומען אין דעם נייעם לאַנד אַלס ניט־אידן, זיך לעגיטימירן דאָרט אַלס גוים סיי לויט אָפּשטאַם און קולטור און סיי לויט רעליגיע (קומען ערגעץ־וואו, אין אַ נייער סביבה, אַלס אָפיציעלע משומדים, אַלס „געוועזענע" אידן, איז היינטיקע צייטן ניט קיין סגולה קעגן די צרות, וואָס די ווינער נעאָ־פּראָטעסטאַנטן ווילן אויסמיידן מיט זייער שמד). וועלן זיי זיך מסתמא דאָרט אָנשטרענגען צו שפּילן די ראָלע ניט נאָר פון פּראָטעסטאַנטן, נאָר אויך — פון „אַריער". ווי לאַנג קען מען אַזאַ ראָלע שפּילן און זיך ניט פאַרראַטן, ניט נכשל ווערן און ניט מסר'ן זיך אַליין?

די פינף הונדערט ווינער אידן וואָלטן עפּעס געקאָנט לערנען ביי זייער גרויסן, מוטיקן און קרישטאָל־ערלעכן לאַנדסמאַן, ביי זיגמונד פרויד. אַ פּאַציענט האָט זיך אַמאָל פאַר אים געקלאָגט, אַז לעצטענס רעדט ער זאַכן, וואָס ער וויל גאָר ניט אַרויסרעדן, וואָס אים לוינט גאָר ניט אַרויסצורעדן, ווייל ער קען זיך, ווייזט אויס, ניט קאָנטראָלירן. איינער פון די פאַלן, אין וועלכע ער האָט זיך „פאַרשפּראָכן" (דער פּסיכאָאַנאַליטישער טערמין פאַר „זיך אויסגליטשן" מיט אַ וואָרט), איז זייער אַ כאַראַקטעריסטישער.

אין אַ גוי'אישער געזעלשאַפט, וועלכע האָט ניט געוואוסט אַז ער איז אַ איד, האָט ער איינמאָל געוואָלט זאָגן זיינע צוויי אינגלעך: „גו, מיינע יונגען, עס איז צייט איר זאָלט גיין אויף אַ שפּאַציר". נאָר אַרויסגעקומען פון זיין מויל איז גאָר דער זאַץ „גו, מיינע יודען"... דער גאַנצער עולם האָט זיך מיטאַמאָל דערוואוסט דעם סוד, וואָס ער האָט אַזוי „קונציק" געוואָלט באַהאַלטן פון זיי.

הלואי זאָל איך ליגן זאָגן: די פינף הונדערט משומדים וועלן אין די נייע לענדער איינציקווייז „נכשל" ווערן און אויספּלאַפּלען, אָדער ווי עס איז אויף אַן אַנדער אופן מאַניפעסטירן זייער פינסטערן סוד.

און דענסמאָל... אָבער נאָך וואָס זאָל איך זאָגן נביאות?

1938

מנחם־מענדל ווערט אַן אַפּאָסטאָל

אַ רומבלאָנדזשענדיק אין אַ זוניקן לאָנדאָנער נאָכמיטאָג אין דער געגענט פון ראַסעל־סקווער, האָב איך מיך אָנגעשטויסן אָן אַ מאַסיווער מיטל־אַלטערלעכער געביידע פון אַן אַנגליקאַנישער קירכע. די ווענט פון דרויסן פאַרשוואַרצט, ווי האַלב־אָפּגעברענט, גלייך ווי בכיוון פאַרנאַכלעסיקט; אַ ריי שטרענגע קאָלאָנען אויף דער פּלאַטפאָרמע, און אויף אַ סלופּ, ביים אַריינגאַנג, איז געווען אָנגעקלעפּט אַ פּלאַקאַט מיט העברעאישע אותיות. דער פּלאַקאַט האָט מודיע געווען, אַז יעדן שבת, עלף אַ זייגער אין דער פרי, ווערט דאָ גע־פּראַוועט אַ אידיש־קריסטלעכע ליטורגיע; אָדער, ווי עס שטייט אויף תרגום־לשון „סעודתא דמלכא קדישא", לויטן נוסח פון „משיח'ישע חסידים", און אונ־טערגעצייכנט אויף דער מודעה איז הרב פּ. פּ. לעווערטאָף.

וואָס איז דאָס פאַר אַ מאָדנע קריסטלעכע ליטורגיע, וואָס ווערט געפּראַ־וועט שבת, אנשטאט זונטיק, — און גראָד אויף העברעאיש? און פון ווען אָן עקזיסטירט עס אין לאָנדאָן אַ נוסח פון „משיח'ישע חסידים"? עטלעכע מינוט בין איך געשטאַנען דערשטוינט פאַרן פּלאַקאַט — ביז איך האָב זיך דערמאָנט, ווער „הרב" לעווערטאָף איז.

צוריק מיט יאָרן, ווייס איך, האָט ער געמאַכט אַ רושם אין דער פּראָ־טעסטאַנטישער וועלט פון דייטשלאַנד מיט זיין אָפּהאַנדלונג וועגן דער „רע־ליגיעזער דענקווייזע פון די חסידים" (אַרויסגעגעבן, אגב, פון דער לייפּצי־קער אוניווערזיטעט); שפּעטער — מיט זיין העברעאישער קריסטוס־ביאָ־גראַפיע, וועלכע קלויזנער דערמאָנט אין זיין מאָנומענטאַלן ווערק אַלס אַ זייער־טענדעציעזע אַרבעט. ערשט צוריק מיט עטלעכע יאָר האָט ער אַרויסגעלאָזט אין ענגלאַנד — נאָכאַמאָל אויף העברעאיש — זיין פּוילוס־ביאָגראַפיע, און אויב איך מאַך ניט קיין טעות איז ער עס דער ענגלישער איבערזעצער פון פראַנץ ווערפעל'ס „פּוילוס צווישן די אידן" (פאַרעפנטלעכט אין דעם ניו־יאָרקער „מנורה"־זשורנאַל).

„הרב" לעווערטאָף איז, הייסט עס, ניט קיין רב נאָר אַ גלח; און ניט סתם אַ גלח, נאָר אַ מיסיאָנער — דאָס וואָס פרומע אידן באַצייכענען אַלס „מסית ומדיח". אָבער מערקווירדיק: דער דאָזיקער משונה'דיקער גלח באַ־טראַכט זיך אַלע יאָרן פאַר אַ איד, און כאָטש ער איז שוין אַ לאַנגע צייט פאַר־בונדן מיט דער אַזוי־גערופענער „עסטאַבלישד טשוירטש" פון ענגלאַנד, האָט ער אַליין, דערציילט מען, „פיינט משומדים" און זוכט אויף פאַרשיידענע וועגן צו זיין פאַרבונדן מיטן אידישן נאַציאָנאַלן לעבן. ער פּאָלגט נאָך די אידישע

און העברעאישע פּרעסע און ליטעראַטור; ער פאַרמאָגט אַ שאַרף, קריטיש וואָרט פאַר אַסימילאַטאָרן — און ער האַלט זיך, אויב ניט פאַר קיין ציוניסט, איז פאַר אַן איבערגעגעבענעם חובב־ציון. ער האָט געשטעלט, ווייס איך, צוריק מיט אַ פאָר יאָר דעם פאַרשטאָרבענעם נחום סאָקאָלאָוו אין אַ פאַרלעגנהייט: ער איז געקומען, אין לאָנדאָן, אויף אַ אידישן באַנקעט לכבוד דעם דערשיינען פון אַן ענגלישער איבערזעצונג פון שניאור׳ס „נח פּאַנדרע״, און געבעטן מ׳זאָל אים לאָזן האַלטן אַ באַגריסונגס־רעדע. סאָקאָלאָוו איז געווען דער פאַר־זיצער און ער האָט נאַטירלעך ניט געקאָנט פּועל׳ן ביי זיך משתף צו זיין אַ „משומד״ צו אַ אידיש־ליטעראַרישער מצוה.

דער ניט־לאַנג פאַרשטאָרבענער דר. י. מ. זאַלקינד, דער אידיש־איבער־זעצער פון תלמוד בבלי — אַליין אַ זייער עקזאָטישע, אינטריגירנדיקע פיגור: אַן אַנאַרכיסט און אַן אָרטאָדאָקסיש־רעליגיעזער איד, אַ „בלוט־שונא״ די נביאים פאַר זייער „ברוטאַליטעט״ און „וואולגאַרע קללות״ און אַ באַגייסטערטער פאַרערער פון די „גרעסטע הומאַניסטן אין דער וועלט־געשיכטע״, די תנאים און אמוראים, אַן עקסטרעמער אינטערנאַציאָנאַליסט און אַ ראָמאַנטישער חובב־ציון, דערצו נאָך אַ פרומער אידישיסט — איז ער יאָרנלאַנג געווען „הרב״ לעווערטאָף׳ס אַן אינטימער פריינט. ווען איך האָב, דערמאָן איך זיך, צוריק מיט עטלעכע יאָר אַ פרעג געטאָן דר. זאַלקינד׳ן, ווי קען עס אַן אָרטאָדאָק־סישער איד, ווי ער, זיין באַפריינדעט מיט אַ משומד, מיט אַ מיסיאָנער — האָט ער מיך געבעטן, כ׳זאָל ניט נוצן קיין באַליידיקנדיקע ווערטער ווען עס רעדט זיך וועגן לעווערטאָף׳ן; ווייל „אויב עס זענען פאַראַן אין אייראָפּע אַ צענדליק הייליקע מענטשן, איז לעווערטאָף איינער פון זיי״. דר. זאַלקינד האָט שטאַרק געגלויבט אין זיין אויפריכטיקייט און קריסטלעכער פרומקייט. אים האָט נאַטירלעך ווי געטאָן, וואָס זיינער אַ נאָענער פריינט דינט דער „עבודה זרה״, אָבער פרומקייט, האָט ער פאַרשטאַנען, דאַרף געמאָסטן ווערן ניט לויט דעם אָביעקט פון גלויבן אָדער אינהאַלט פון דאָגמעס, נאָר לויט דער שפּאַנונג פון דער נשמה...

* * *

ווען איך האָב זיך ביי אַן אַנדער געלעגנהייט צעשמועסט מיט דר. זאַל־קינד׳ן וועגן לעווערטאָפ׳ן, האָט ער מיר דערציילט פון אַ טשיקאַווען עקספּערי־מענט, וואָס דער אידיש־קריסטלעכער מיסיאָנער האָט צוריק מיט אַ יאָר צען געמאַכט אין לאָנדאָן. אין די ראַמען פון דער אָפיציעלער, אַנגליקאַנישער קירכע, האָט ער געוואָלט רעסטאַווירירן די אַמאָליקע אידיש־עוואַנגעלישע קהילה — די אורגעמיינדע פון ירושלים. האָט ער, מיט דער דערלויבעניש פונם לאָנדאָנער בישאָף, גענומען אַ קירכע און אָנגעהויבן פראַווען אין איר יעדן פרייטיק־צו־נאַכטס „קבלת שבת״. דאָס האָט ער געמאַכט לויט אַן איי־

גענעם נוסח, אַ מין „סינטעז", ווי ער האָט געוואָלט גלויבן, פון קריסטלעכער ליטורגיע און טראַדיציאָנעל־אידישן צערעמאָניאַל פון אָנטקעגנגיין דער קע־ניגין שבת. נאָכן דאַוונען פלעגט ער מאַכן קידוש. דער זינען פון דער דאָזיקער משונה'דיקער „עבודה" איז, לויט לעווערטאָף'ס אויפפאַסונג, געווען דאָס אומקערן זיך צום „מקור" — צום אָריגינעלן אידישן קריסטנטום; אײדער זי איז געוואָרן אַ גוי'עשע אָדער אַ קאָסמאָפּאָליטישע רעליגיע און איידער זי האָט אַרונטערגענומען אונטער די פליגל גריכן, סיריער, רוימער און אַנדע־רע געצנדינער. די אידייע איז ניט ניי. יעדער ערנסטער פּראָטעסטאַנטישער טעאָלאָג ווייסט און אָנערקענט דעם אונטערשייד צווישן דער עוואַנגעלישער אורגעמיינדע פון יעזוס'ס צייט, פון דעם ערשטן אַפּאָסטאָלישן דור, און דער שפּעטערער אַנטי־אידישער געמיינדע וואָס פּוילוס, דער „שליח צו די גוים", האָט געשאַפן. ניי איז בלויז געווען די פּראַקטישע אָנווענדונג פון דער דאָזיקער ריכטונג און היסטאָרישער אויפפאַסונג. לעווערטאָף האָט זיך פאַר־מאָסטן אַריבערצושפּרינגען די גאַנצע קריסטלעכע אַנטוויקלונג, אָדער, ווי איניקע מיינען, אויסוויקלונג — איבער דער קאַטוילישער און גריכישער קירכע; ער האָט אויך געוואָלט איבערהיפּן די פּראָטעסטאַנטישע קירכן, וואָס האָבן זיך אַרויסגעשיילט פון קאַטויליציזם און שאַפן אין אונזער צייטן אַ אידישע געמיינדע לויט יעזוס'ס פּערזענלעכן נוסח און שטייגער פון זיינע ערשטע, בלויז אידישע, נאָכפאָלגער. מסתמא דערפאַר האָט ער זיין געמיינדע אָנגערופן „חסידים" — אַ רמז אויף יענע יאָרן ווען אידישע קריסטן זיינען נאָך באַ־טראַכט געוואָרן אין ארץ ישראל אַלס פולע אידן; ווען מ'האָט געקוקט אויף זיי (ווי רענאַן מיינט ריכטיק) ווי אויף איינער פון די גאַנץ לעגיטימע חסיד'ישע גרופּן, וואָס האָבן דענסטמאָל עקזיסטירט אין דער ראַם פון אָפיציעל־אידישן רעליגיעזן לעבן. לעווערטאָף האָט דערמיט מסתמא אויך געוואָלט באַטאָנען, אַז דער חילוק צווישן עוואַנגעליסטן און ניט־עוואַנגעליסטן איז אין ערשטן, אַפּאָסטאָלישן דור באַטראַכט געוואָרן אומגעפער אין די זעלבע טער־מינען, אין וועלכע מ'האָט באַצייכנט די חילוקי־דעות און חילוקי נוסחאות צווישן מתנגדים און חסידים אינם אַכצנטן יאָרהונדערט. זיין צוועק איז בכן געווען, ווי איך האָב פאַרשטאַנען פון דר. זאַלקינד'ס דערציילונג, אַ אידיש־קריסטלעכע רעליגיעזע „רעסטאַוראַציע". פאַר וואָס די אויטאָריטעטן פון דער אַנגליקאַנישער קירכע האָבן דעם אידישן מיסיאָנער מתיר געווען אַזאַ עקספּערימענט (די אַנגליקאַנישע קירכע, דאַרף מען ניט פאַרגעסן, איז אין רעליגיעזע ענינים גאָר ניט אַזוי ליבעראַל. אין איניקע פּרטים איז זי גע־בליבן ביזן היינטיקן טאָג „קאַטויליש", הגם זי האָט זיך אָפּגעריסן פון דער רוימישער ממשלה) — איז מיר ניט קלאָר. אפשר האָבן זיי געמיינט, אַז דורך אַזאַ „פאַראידישן" דאָס קריסטנטום וועט געלינגען צו „דערלייזן" גרויסע צאָלן

אידן. אַזוי אָדער אַנדערש, האָבן זיי געגעבן לעווערטאָוו'ן אַ גאַנץ ברייטע אויטאָנאָמיע פאַר זיין אידישן קרייץ־צוג און אין משך פון אַ געוויסער צייט האָט ער אפילו געפּראַוועט ביי זיך אין קירכע יעדן פרייטיק־צו־נאַכטס גאַנץ אידישלעכע סעודות. עסן צוזאַמען, ווי מען קען זען פון עוואַנגעליום, איז אַן אורקריסטלעכער אַקט. די אור־געמיינדע אין ירושלים האָט דעם דאָזיקן אַקט, לויט אַ סך סימנים, סיסטעמאַטיש דורכגעפירט אין משך פון יאָרן (דאָס איז, אגב, געווען איינער פון די וויכטיקסטע אויסדרוקן פון איר קאָמוניזם). האָט טאַקע לעווערטאָף צוליב דעם פּרובירט אַמאָל דורכפירן אַ פּעריאָדישע, גאַנץ קאָנקרעטע „סעודתא דמלכא קדישא" אין דער קירכן־געביידע — מיט אידישע געפילטע פיש, מיט זמירות, מיט חב"ד'סקע ניגונים און אוקראַאיניש־חסידישע ריקודים. סוף־כל־סוף האָבן די העכערע קירכן־אויטאָריטעטן פאַרבאָטן די שבת'דיקע סעודות, ניט מחמת וועלכע־ניט־איז פּרינציפּיעלע טעמים, נאָר אַ דאַנק אַ סקאַנדאַל, וואָס האָט איינמאָל בשעת אַזאַ סעודה אויסגעבראָכן און האָט אַרויסגערופן אין דער לאָנדאָנער פּרעסע אַרטיקלען קעגן „חילול־השם". „שקצים" פון דער אַרומיקער געגנט האָבן זיך דערוואוסט וועגן אַ „פּאַני טשוירטש", וואו מ'קען יעדע וואָך אָפּעסן, קריגן אַ גלעזל בראָנפן און כאַפּן אַ טענצל. האָבן זיי אָנגעהויבן קומען צוגאַסט אין לעווערטאָף'ס קירכע מיט זייערע מיידלעך; מיט דער צייט האָבן זיי אָנגעפאַנגען ברענגען אַהין אויך זייער אייגענעם „וויסקי" (דעם ביטערן טראָפּן האָט מען נאַטירלעך דאָרט סערווירט מיט אַ מאָס) — אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט ביז זיי האָבן זיך אַמאָל צעהיצט און צעאַמפּערט און אָנגעהויבן אַן ערנסטן געשלעג. פּאָליציי האָט זיך געמוזט אַריינמישן און לעווערטאָף האָט זיך צעקריגט אויף אַ געוויסער צייט מיט „נאַטשאַלסטוואָ". די העכערע קירכן־אינסטאַנצן האָבן געפאָדערט, ער זאָל אויפגעבן זיין עקספּערימענטירן מיט די פרייטיק־צו־נאַכטס־סעודות און ער האָט זיך ניט געוואָלט אונטערגעבן: אויב מ'איז איינמאָל געשטרויכלט געוואָרן מיט אַ פּאָר בויאַנעס, דאַרף מען צוליב דעם ניט אָפּשאַפן די מיסטעריע פון עסן בציבור. סוף־סוף האָט ער זיך, ווייזט אויס, אונטערגעגעבן: די אַמאָ־ליקע סעודות ווערן מער ניט געפּראַוועט. שבת אין דער פרי ווערט בלויז דורכגעפירט אַ מין סימבאָלישע סעודה.

* * *

איך בין געווען גענוג נייגעריק צו באַזוכן די קומענדיקע „סעודתא דמלכא קדישא".

אין אַ ווינקל פון דער אימפּאָזאַנט־גרויסער קירכע איז געזעסן די פּי־צינקע קהילה פון די „משיח'ישע חסידים". די קאָנגרעגאַציע איז ניט געווען קיין סך גרעסער פון אַ מנין. אַן אַלטע, אָפּגעבליאַקעוועטע פרוי מיט אויסגע־לאָשענע אויגן, אָנגעטאָן — לויטן לאָנדאָנער סטאַנדאַרד — אין שמאַטעס.

עטלעכע גוט־געקליידעטע יונגע מיידלעך מיט אויגן פון סאַמנאַבולאַס, פון לבנה־פּאַר׳כישופטע; אַן עלעגאַנטע, מיטליעריקע פרוי מיט איבער־סענסיטי־ווע ליפּן און מיט אַ מאָדנעם פייערל פון ניט־געשטילטער לײדנשאַפט אין אי־רע טונקל־גרויע אויגן; אַ פּאָר יונגע מענער מיט מער סלאַווישע ווי אידישע פּנים׳ער; צוויי־דריי אינגלעך אינם בר־מצוה־עלטער.

פאַרן אַלטאַר איז געשטאַנען לעווערטאָף, איינגעהילט אין אַ גרויסן טראַדי־ציאָנעלן טלית, מיט אַ יאַרמעלקע אויפן קאָפּ. ניט ווייט פון אים — אַ טיש, אויף וועלכן ס׳זיינען געלעגן צוויי חלות, אַ פלעשל ווין און עטלעכע גלעזלעך (פונם סידור, וואָס די אַלטע פרוי האָט מיר צוגעטראָגן צו איך, אַז אין די פּסח־טעג וועלן אָנשטאָט חלות ליגן אויפן טיש מצות). דער „כהן", ווי דער סידור באַציי־כנט דעם שליח־ציבור, דאַוונט אויף העברעאיש; קהל ענטפערט אויף ענגליש. איבער דער שטרענגער און אימפּאָזאַנטער קירך האָט זיך געטראָגן לעווערטאָף׳ס חסידיש־לירישע שטימע. אַביסל האָט מאָמענטעוויז געשטערט זיין געצער־טלטע ספרד׳ישע אויסשפּראַך; זי האָט זיך ניט געפּאָרט מיט דעם „מאָראַלישן" שטייגער פון זיין אוקראַאיניש־אידישער אינטאָנאַציע.

באַקאַנטע ווערטער: אב הרחמן... ברכו את ה׳ המבורך... אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב... זוכר חסדי אָבות... מגן אברהם... עס פעלט ניט דער אָראַטאָרישער „שמע ישראל, ה׳ אלהינו ה׳ אחד"... און אָט הער איך פון דער קאָנגרעגאַציע דעם אַלטן נאַציאָנאַליסטיש־בן־יחיד׳ישן „אהבת עולם":

"Thou hast loved us with an everlasting love, with great and exceeding pity hast Thou pitied us. . . ."

אויך דער אייביקער „ציוניזם" פון די אידישע תפילות האָט געפונען זיין לעגאַלן פּלאַץ אין דער אַנגליקאַנישער קירכע: „אור חדש על ציון תאיר, ונזכה כולנו מהרה לאורו". — ווערטער, וואָס רעפאָרם־אידן האָבן אַמאָל אויסגעשטראָכן פון זייער סידור... דעם זעלבן ארץ־ישראל־פּאַטריאָטיזם האָב איך נאָכאַמאָל געהערט אין דעם מי־שבירך, וואָס ער האָט געמאַכט דעם ענגלישן קיסר: „בימיו ובימינו תושע יהודה ויבוא לציון גואלנו". (צי ווייסן ענגליש־אידישע סופּער־פּאַטריאָטן, די וואָס אַרבעטן אַזוי פלייסיק קעגן דער „סכנה" פון אַ אידישער מלוכה, אַז דער „פּאַרראַט" אָדער די „דאָ־פּעלע לאָיאַליטעט" פאַרנעמט אַ פּלאַץ אין אַן אַנגליקאַנישער ליטורגיע?)... און אויב דאָס איז נאָך אַלץ ווייניק, האָט זיך דער „כהן" צעגאָסן אין אַ „שאָווי־ניסטישן" לויב־געזאַנג דעם אויבערשטן, אין אַן אתה־בחרתנו־דעקלאַראַציע: „הבוחר במשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק"... און עטוואָס שפּעטער — אַ סופּער־נאַציאָנאַליסטישע ברכה פאַר די קראַנקע: „ברוך אתה ה׳, רופא חולי עמך" (און וואָס הערט זיך, פרעג איך זיך, מכח קראַנקע

גויים? זאָלן זיי ווייטער קרענקען? אַ רמז פאַר יעזוס׳ דיסקרימינאַטאָרישע בייגונגען, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן היילן ניט־אידן?)... און אָט איז געקומען די מיסטעריע, די „קאָמיוניאָן”, דאָס קריסטלעכע אין דער אידי־שער עבודה. דער „כהן” האָט אויפגעהויבן אַ חלה פון טיש און געווענדט זיך צו קהל אויף אַראַמעאיש (יעזוס׳ס מוטער־שפּראַך): „הא לחמא דמשיחא, כל דכפין ייתי ויכול” — אָט דאָס איז משיח׳ס ברויט, ווער עס איז הונגעריק זאָל קומען און עסן; און ווייטער, נאָכן צוברעכן דאָס ברויט אויף שטיקלעך און אויפ־הויבן דעם כוס, איז שוין געקומען דאָס באַקאַנטע, דאָס קירכלעך־קאַנאָניזירטע, דער סוד פון פיזישער דבקות אין דעם דערלייזער: „דאָס איז דער קערפּער פון אונזער האַר, יעזוס דער דערלייזער, וואָס ער האָט אַוועקגעגעבן פאַר דיר, און דאָס איז דאָס בלוט פון אונזער האַר, וואָס איז פאַרגאָסן געוואָרן צוליב דיר”...

די ליטורגיע האָט זיך געענדיקט. איך האָב זיך געגרייט אַרויסצוגיין פון קירכע. די אַלטע פרוי מיט די אויסגעלאָשענע אויגן האָט מיך געפרעגט, צי איך וויל ניט בלייבן הערן לעווערטאָף׳ס דרשה (זי האָט מקפיד געווען אים אָנצורופן „אַאור ראַבאַי”, ניט חס וחלילה, „מיניסטער”). איך וואָלט בפירוש געבליבן — דאָך טשיקאַווע — אָבער עס איז געוואָרן שפּעט און איך האָב זיך „דערמאָנט”, אַז קיין לאָנדאָן בין איך געקומען צוליב ווייניקער הימלישע, אָבער דאָך וויכטיקע ענינים.

* * *

עטלעכע טעג נאָכאַנאַנד האָט מיך פאַרפאָלגט לעווערטאָף׳ס לירישע שטימע (צי ווייסט ער, וואָס פאַר אַ קאַריערע ער וואָלט געקאָנט מאַכן אַלס אַ טראַדיציאָנעלער אידישער בעל־תפילה?). אָבער אַלע מאָל, ווען איך טו אַ קלער, וועגן זיין עצם עקספּערימענט, דערמאָן איך זיך אָן מנחם־מענדלען. מנחם־מענדעל, זאָג איך מיר, אין דער ראָלע פון אַן אַפּאָסטאָל.

איך ווייס ניט, צי לעווערטאָוו איז אַ „הייליקער”, ווי ד״ר זאַלקינד האָט אים כאַראַקטעריזירט. איך גלויב, אַז ניין. אַ הייליקער איז פראָסטער, ווייניקער „קינסטלער” און ווייניקער „סטיליזאַטאָר”. אַ הייליקער, וואָס וואָלט באמת געוואָלט רעסטאַווירן די אידישע אור־עוואַנגעלישע געמיינדע, וואָלט ניט געגאַנגען זוכן הכנסת־אורחים ביי דער אַנגליקאַנישער קירכע, ביי אַ נאָך־אַלעמען „גוי׳ישער”, דריי פערטל־קאַטוילישער אינסטיטוציע, מיילן־ווייט פון דער אַמאָליקער ירושלים׳ער קהילה. ער וואָלט זיך ניט געקאָנט צופרידנ־שטעלן מיט אַ געטאָ׳לע, מיט אַ ווינקל אין אַ ניט־אידישער קירכן־מדינה. ער וואָלט אָנגעהויבן זיין מיסיע פון אונטן, ניט פון אויבן, פון אידישע מאַסן און ניט פון דער „אויטאָנאָמיע”, וואָס דער לאָנדאָנער בישאָף האָט אים געגעבן; ער וואָלט אפשר אָנגעהויבן פון אַ קעלער אין ווייטשעפּעל, אָן מיטלען, אָן סוב־

סידיעס, אָן דעם טשין פון אַן אַנגליקאַנישן „מיניסטער". מיין איינדרוק איז, אַז ער איז אויך ניט קיין שווינדלער, ווי אַ פּאָר לאָנדאָנער פּריינט טיטולירן אים. מ׳שטיינס געזאָגט, די קאַריערע, וואָס ער האָט געמאַכט מיט זיין פּיציני קער, איצט בלויז טאָלערירטער קאָנגרעגאַציע. מיט זיין לומדות וואָלט ער געקאָנט לייכט אָנגעשטעלט ווערן אַלס אמת׳ער גלח אין אַ גרויסער גויאיש־אַנגליקאַנישער קאָנגרעגאַציע. אויף צו טאָן לעפּישע זאַכן דאַרף מען ניט זיין קיין הייליקער און אוודאי נישט קיין שווינדלער. ס׳איז גענוג צו זיין דאָס, וואָס ניטשע פלעגט אָנרופן מיט אַזוי ווייניק רעספּעקט — „אַ ליטעראַט", אַ פאַנטאַזיאָר אָן פּאַר׳שיכור׳נדיקן טעמפּעראַמענט, אַ טרוימער אָן עכטן ווילן — אָדער, עס איז גענוג צו זיין אַ מנחם־מענדל. שלום־עליכם׳ס העלד האָט אויך פאַרמאָגט פאַנטאַזיע, טרוימעריי; אים האָט געפעלט בלויז איין „קליינינקייט" — טעמפּעראַמענט, אָרגיאַזם פון אַ פאַנטאַסט. אַ דאָן־קיכאָט בלויז אין זינען פון פאָרשטעלונגס־קראַפט, אָן דאָן קיכאָטיש בלוט אין די אָדערן. צופיל פאַר׳חלומ׳ט פאַרן רעאַלן און קאָנקרעטן, צו ניכטער און פליגללאָז פאַרן אויסגעטרוימטן און פאַנטאַסטישן. דערפאַר איז מנחם מענדל (אויך אַ „ליטעראַט") טאַקע געבליבן אויף שטענדיק מנחם־מענדל און דערפאַר, איז מיין איינדרוק, האָט לעווערטאָף געמוזט בלייבן — לעווערטאָף.

אַן אַפּאָסטאָל? ניין, ניט פון אַזאַ שטאָף ווערן „געמאַכט" אַפּאָסטאָלן. שיינע־שיינדעל׳ס מאַמע, תחיה, ווייסט בעסער: „אָרעמער דאַך, וואָס קנאַקסטו?"

1938

זעלבסטמאָרד

קורץ פאַר מיין אָפּפאָר קיין אייראָפּע האָב איך געהאַט אין ניו־יאָרק אַן אומדערוואַרטן און דערשיטערנדיקן באַזוך. אַ יונגע פרוי, וועמען איך קען שוין עטלעכע יאָר, איז געקומען צו מיר זיך געזעגענען און מיר אי־בערגעבן איר צוואה. זי האָט באַשלאָסן, האָט זי מיר דערקלערט מיט אַרויפגעצוואונגענער און אויסשטודירטער רואיקייט, צו באַגיין זעלבסטמאָרד. וואָלט זי וועלן, איך זאָל זיין אַזוי גוט און איבערנעמען די אַפּיטרופּסות איבער אירע צוויי קליינע קינדער. דער מאָטיוו? אַ ריין מאָראַלישער: שלאָפלאָזע נעכט און אַ האַפענונגסלאָז־היסטערישער צושטאַנד, אַרויסגערופן פון אַן אַנדער זעלבסטמאָרד, פון וועלכן זי זאָל זיין די דירעקטע סיבה. אירע אַ ווייטע קרובה פון היידעלבערג, וועמען די נאַציס האָבן געמאַכט פאַר אַן אלמנה (איר מאַן איז געשטאָרבן אין קאָנצענטראַציע־לאַגער), האָט ביי איר געבעטן אַן „אַפי־דייוויט", כדי זי זאָל קענען קומען קיין אַמעריקע און געפינען דאָרט אַ נייע היים און פאָטערלאַנד פאַר איר פערצניאָריקן זון. האָט זי דעם אַפידייוויט ניט געשיקט. זי האָט אָנגעשריבן אַ קורצן בריוו און אָפּגעזאָגט איר בקשה. זי האָט יענע קרובה כמעט קיינמאָל ניט געזען — בלויז אַ פאַרנעפּלטע דערמאָנונג פון די ערשטע קינדער־יאָרן. האָט זי ניט געהאַט צו איר קיין אינטימע באַציאונג, און זי האָט ניט געקאָנט פּועל׳ן ביי זיך צו נעמען אַ שווערע מאַטעריעלע אחריות פאַר אַן אויסגעמוטשעטער און, ווי זי ווייסט, הילפלאָזער פרוי מיט איר קינד. זי האָט אַליין, זאָגט זי, פאַרבראַכט אַ שווערע יוגנט אין אַמעריקע, יאָרן פון הונגער, היימלאָזיקייט און שיך־און־זאָקן־לאָזיקייט, ביז זי האָט זיך דערשלאָגן צו אַ געוויסער פּאָזיציע אין לעבן. זי מוז איצט אויסהאַלטן איר מאַן, אַ לאַ־יצלח׳דיקן סקולפּטאָר, וואָס האָט זיך גענומען צום ביטערן טראָפּן אַלס נקמה אַן דער רשעות׳דיקער וועלט, וואָס וויל ניט אָנערקענען זיין גאונות. איז זי טאַקע מחויב, האָט זי זיך געפרעגט, צו נעמען אויף זיך אַזאַ לאַסט ווי כראָניש אויסצוהאַלטן אין אַמעריקע צוויי מענטשן, מיט וועלכע עס פאַר־בינדט זי בלויז אַ בשותפות׳דיקע באָבע פון אונגאַרן, וועלכע איז געשטאָרבן נאָך איר געבורט? איז אויף איר בריוו געקומען אַן ענטפער, שוין ניט פון דער קרובה, נאָר פון דער היידלבערגער קולטוס־געמיינדע: „פרוי זאַ־אונד־זאָ" איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד; אפשר האָט איר אַן עצה, וואָס צו טאָן מיט איר זון?" הייסט עס, אַז זי האָט מיט איר פאַרברעכערישער האַרטקייט דערפירט צו אַ זעלבסטמאָרד — וואָס פאַר אַ רעכט האָט זי איצט צו לעבן? שוין עטלעכע וואָכן ווי עס פאַרפאָלגט זי טאָג און נאַכט דאָס געשטאַלט פון דער זעלבסטמער־

דעריין. זי הערט איר שטימע, זי זעט אירע ראַנגלענישן מיטן טויט און דאָס שטום־דערשראָקענע פּנים פון איר זון. זי קען מער ניט לעבן. עס איז געווען אַ מינוט ווען מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אָט־אָט נעמט מיין באַזוכעריך, געפּייניקט פון חרטה, און שפּרינגט אַרויס דורכן פענסטער פונם פיר־און־צוואַנציקסטן שטאָק, וואו מיין ביוראָ געפינט זיך.

פאַרוואָס איך האָב דערצו „זוכה געווען", ווייס איך ניט. אָבער מיין גורל האָט מיך גאָר אַ סך מאָל געבראַכט אין באַרירונג מיט מענטשן, וואָס האָבן מיר אָנגעזאָגט זייער באַשלוס צו וואַרפן דער וועלט דעם גט — אָדער, ווי איוואַן קאַראַמאַזאָוו האָט זיך אויסגעדריקט, „אומקערן די איינטריטס־קאַרטע צו דעם ספּעקטאַקל וואָס רופט זיך מענטשלעך לעבן". צווישן זיי זיינען געווען, זאָלן זיי מיר טויזנט מאָל מוחל זיין, „בלאָפערס" פון פאַרשידענע גראַדן: אַזעלכע וואָס זייער כוונה איז געווען מיך און אַנדערע מיטמענטשן אָפּצונאַרן, כדי פון זיי עפּעס אַרויסצוקריגן פאַר זיך, און אַזעלכע, ערלעכערע, וואָס האָבן גענאַרט אי מיך, אי זיך אַליין. עס זיינען אָבער געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבן ניט גע־סטראַשעט, נאָר בלויז „אַנאָנסירט" זייער אַוועקגיין פון לעבן. יענע האָבן גאָרנישט געפּאָדערט און האָבן זייער וואָרט געהאַלטן. עס זיינען געווען אויך „באַרימערס", וואָס האָבן נאָכדעם געהאַלטן וואָרט — אויף צולהכעיס מענטשן, וואָס האָבן ניט געגלויבט אין דער ערנסטקייט פון זייער באַשלוס. די גרעניץ צווישן „פּאָזירן" און אמת'ן גרייטן זיך צו זעלבסטמאָרד איז אָפּטמאָל זייער אַ דינע (ווי די גרעניץ צווישן משוגעת און סימולירן משוגעת) און איך וואָלט קיינעם ניט געראָטן צופיל צו בויען אויף דעם איינדרוק, אַז די באַטרעפנדיקע פּערזאָן „באַרימט זיך" אָדער איז בלויז אויסן צו דראָען. אין לעצטן פאַל האָב האָב איך ניט געהאַט דעם מינדסטן יסוד חושד צו זיין וועלכע ניט איז מדרגה פון „בלאָף" אָדער „סימולאַציע". דער באַשלוס האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון פולשטענדיקער ערנסטקייט — און דאָך, גלויב איך, אַז מיר איז געלונגען דעם זעלבסטמאָרד־קאַנדידאַט „אָפּצורייידן". איך האָב ניט פּרובירט צו פאַר־קלענערן איר זינד. סטראַטעגיש, האָב איך געפילט, איז גלייכער צוצוגעבן, אַז זי איז געווען די סיבה פונם היידלבערגער זעלבסטמאָרד. געהאָלפן האָט בלויז אַ קורצע, איינפאַכע און שטילע באַמערקונג, אַז איר זינד מאַכט זי נאָך מער פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן גורל פונם יתום, וואָס ווערט צייטווייליק אויסגעהאַלטן פון דער היידלבערגער קהילה. זי איז אַוועקגעגאַנגען פון מיר מיט אַ פייער־לעכער הבטחה אַריבערצוברענגען קיין אַמעריקע דאָס פּערצניאָריקע אינגל. אינם טאָג פון מיין אַוועקפאָרן האָט זי, ווייס איך, אָנגעהויבן דורכפירן אַלע פאָרמאַליטעטן פון אַדאָפּטאַציע. זאָל איר גאָט נאָר געבן יאָרן — וועט זי שוין לעבן און זוכן צו לעבן: איז זי דאָך אויפסניי געוואָרן אַ מוטער!...

* * *

מיינער אַ יוגנט־חבר, דערמאָן איך זיך, האָט זיך לאַנגע חדשים אַרומגע־טראָגן מיט זעלבסט־מאָרד מחשבות. זיין פאָטער איז געווען אַ וואַסער־טרע־גער, מיט אַ האַלבער נאָז, און גערופן האָט מען אים „זיידל קאַפּאַנפּע". זיין מאַמע'ס צונאָמען איז ניט דרוקבאַר. עס האָט געהאַט עפּעס צו טאָן מיט דער אומגעוויינלעכער דיספּראָפּאָרציע פון אַ געוויסן קערפּער־טייל. ער אַליין, דער בחור, איז געווען ראַכיטיש, מיט אויסגעדרייטע ציינער, מיט האָזן־ליפּן און מיט אַ מין עקזעמאַ־אויסשיט אויפן פּנים און האַלז־און־נאַקן. קינדער פלעגן זיך פאַר אים שרעקן. פויערטעס וואָס פלעגן קומען זונטיק אויפן מאַרק, האָבן זיך ניט איינמאָל איבערגע'צלמ'ט פאַר פחד, ווען ער איז זיי געקומען אויפן וועג. מיידלעך פלעגן אים אויסמיידן אין גאַס, און אַ רעגירונגס־באַאַמטער האָט אים אַמאָל געזאָגט: „אַזאַ באַשעפעניש ווי דו דאַרף קיין פּאַספּאָרט ניט האָבן, דיין פּנים אַליין איז אַ דאָקומענט". עלטערע גימנאַזיסטן פון אונזער שטאָט פלעגן אים צאָלן צו צען קאָפּיקעס פאַר יעדער קאָמפּאָזיציע, וואָס ער פלעגט פאַר זיי שרייבן און צו דריי קאָפּיקעס פאַר דער לייזונג פון אַ מאַטעמאַ־טישער אויפגאַבע. אָבער ער גופא, אַ כראָנישער „עקסטערן", האָט קיינמאָל קיין עקזאַמען ניט אויסגעהאַלטן. ער האָט זיך אַזוי פיל מאָל עקזאַמינירט אויף צו קריגן זיין „אַטעסטאַט זריעלאָסטי" (מאַטוראַ), ביז מ'האָט אים געשטעלט אַ שטעמפּל אויפן געבורטס־שיין, אַז ער האָט שוין מער קיין רעכט ניט אויף עקזאַמענס. אין יענעם טאָג איז ער געקומען צו מיר מיט זיין באַשלוס: זעלבסט־מאָרד. דורכגיין דאָס לעבן מיט זיין יחוס און מיט זיין פּנים איז ערגער ווי קאַ־טאָרגע. די עקזאַמינאַטאָרן וויסן, אַז ער קען גוט זיין קורס; זיי לאָזן אים ניט דורך נאָר דערפאַר וואָס ער איז מוקצה מחמת מיאוס. „איך האָב אין דר'ערד טאַטע־מאַמע, מיין קרעציק פּנים, אַלע שיינע מיידלעך, דיך און זיך! אַ רוח אין דער וועלט'ס טאַטן אַריין! אויב ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, זאָל ער אייביק זיין אַ שטיוול־פּוצער ביים טייוול... און טאָמער וועסטו וואַגן מיר צו ברענגען בלומען אויף דער לויה — זאָלסטו אַליין אין יענעם טאָג איינ־נעמען אַ מיתה־משונה".

ער האָט זיך פונדעסטוועגן דאָס לעבן ניט גענומען. ער האָט צוגע'גנב'עט ביי אַ באַקאַנטן אַ רעוואָלווער און אים אויפן צווייטן טאָג צוריקגעגעבן. ער האָט געפּאַקט ערגעץ סם און נאָכדעם פאַרגיפטעט מיט אים אַלע הינט פון זיין גאַס. זיך אַריינוואַרפן אין טייך האָט ער ניט געקאָנט, ווייל ער האָט ניט געוואָלט, ווי ער האָט אַמאָל דערציילט, זען די לעצטע מינוט פאַרן טויט זיין „פּאַסקודנע מאָרדע" אָפּגעשפּיגלט אין וואַסער. אַלערליי תירוצים האָט ער פאַרלייגט, ווייל עפּעס האָט נאָך אַלץ אין אים געזוכט אַ תיקון. ביז דער תיקון איז „אַליין געקומען": ער האָט אַנטדעקט, אַז אין אים רינט גאָר מלכות'דיק בלוט. די אלמנה־קייזערין פון רוסלאַנד האָט צוגעזינדיקט מיט אַן ענגלישן

בן־מלך און פון דעם געהיימעם זיווג איז ער אַרויסגעקומען. מ'האָט אים בלויז אונטערגעוואָרפן צו זיידל קאַפּאַנפּע און צו יענטע מ'טאָר ניט אויסזאָגן — און זיי האָבן אים דערצויגן אַלס זייער אייגן קינד. אַי דאָס פּנים אָדער די „פּאַסקודנע מאָרדע", וואָס זעט אויס אַזוי ניט מאַיעסטעטיש? האָט ער געמאַכט אַ צווייטע אַנטדעקונג: די אַלמנה־קייזערין האָט אויסגעשריבן פון מצרים אַ כישוף־מאַכערין און מ'האָט אים נאָך אַלס קינד „אַרויפגעשפּראָכן" אַ העס־לעך פּנים, כדי ער זאָל קיינמאָל ניט קענען פאָדערן זיינע קעניגלעכע רעכט. האָט ער יאָרנלאַנג געהאָפט, אַז די עגיפּטישע כישוף־מאַכערין וועט זיך אָפּזוכן און אַראָפּנעמען פון זיין פּנים דעם „שפּרוך"; האָט ער יאָרנלאַנג געשריבן בריוו דער אַלמנה־קייזערין און זי גע'מוסר'ט פאַרן באַהאַנדלען אַזוי נידער־טרעכטיק איר פליש און בלוט. ביי זיך האָט ער אָבער געוואוסט אַז ער איז אַ פּרינץ און מיט זיין פּרינצישער גדלות איז ער אַוועק פון דער וועלט אין אַ כאָלערע־יאָר.

ער האָט זיך ניט גענומען דאָס לעבן ווייל ער איז געווען... געגנוג „טאַ־לענטירט" דאָס לעבן איבערצופורעמען, טראַנספיגורירן, איבערפירן פון איין פלאַך אויף דער אַנדערער, אַ העכערער, אַ מער „אַנטשטייענדיקער". עס קען זיין, אַז אַלע לעבן מיר מער אָדער ווייניקער מיטן כח פון אַזעלכע „טראַנספי־גוראַציעס". דערפאַר טראַכט איך אָפט, אַז בלויז „טאַלענטלאָזע", אָדער די וואָס ס'האָט זיך אין זיי אויסגעשעפּט דאָס ביסל „פּיגמענט" אויף צו באַפאַרבן און באַמאָלן דאָס אייגענע און יענעמס לעבן, באַגייען זעלבסטמאָרד. „קינסטלערישע נאַטורן" האָבן נאָך אַ תיקון — אין משוגעת; רעליגיעזע נאַטורן — אין סוב־לימאַציע פון זייערע ליידן; נאַטורן מיט רעזערוון ליבע — אין לעבן פאַר יענעם.

עס איז גאָר נישטאָ יענער צושטאַנד, אין וועלכן מענטשן מיט אַ באַשטימ־טער קאָנסטיטוציע זאָלן דערפירט ווערן ביז צום אַקט פון זעלבסטמאָרד. איוב האָט אפילו קיין איין מאָל ניט אַ טראַכט געטאָן וועגן ענדיקן זיין פּיין דורך לייגן אויף זיך די האַנט. בלויז זיין פרוי האָט אים געראָטן צו „לעסטערן גאָט און שטאַרבן". אַזוי איז אויסגעקומען לויט איר שכל הישר. אָבער ווער לעבט עס און ווער שטאַרבט עס אויפן יסוד פון שכל־הישר?

* * *

אַן עלטערע פרוי האָט זיך ניט לאַנג צוריק גענומען דאָס לעבן אין וואַ־שינגטאָן אויס שרעק פאַר מלחמה. אַזוי יעדנפאַלס האָט זי געשריבן אין איר לעצטן בריוו. איך גלויב ניט, אַז דאָס איז געווען די ריכטיקע סיבה. דעם מאָ־טיוו פון איר זעלבסטמאָרד האָט זי מסתמא אַליין ניט געוואוסט. קען איך דאָך מוטערס וואָס האָבן איבערגעלעבט צוויי מלחמות, פאַרלוירן זין אין ביידע, און

האָבן כח איצט צו וואַרטן — מיט שרעק, מיט מעלאַנכאָליע, אָבער מיט אַ ווילן צום לעבן — אויך אויף אַ נייער מלחמה.

די וואַשינגטאָנער דאַמע האָט, ווייזט אויס, בלויז „ראַציאָנאַליזירט"; זיך צוגעטשעפּעט צו אַ תירוץ. אין גרונט האָט זי מסתמא פאַרווירקלעכט אַן אַלטן טרוים, אַ לעבן־פאַרניינענדיקע גלוסטעניש.

זי איז אין דעם פּרט ניט קיין אויסנאַם־טיפּ. אין אונזער וועלט גייען אַרום ניט ווייניק פּאָטענציעלע זעלבסט־מערדער „אָן אַ סיבה", אָן דעם קלאָרן באַוואוסטזיין פון זייער לעבנס־מידקייט. אַ פּאַראַדאָקסאַלע אינטואיציע זאָגט מיר, אַז דער גרעסטער טייל אויטאָמאָביל־אומגליקן פּאַסירט מיט זיי. אין שפּי־טאָלן, ווען זיי ליגן דאָרט קראַנק, „קעמפן זיי ניט קעגן זייער קראַנקהייט" (די לעצטע יאָרן אָן אָפטער אויסדרוק ביי דאָקטוירים); זיי באַגייען אַן אומ־דירעקטן זעלבסטמאָרד — דורך פּאַסיוויטעט, בכיוון׳דיקע אָפּגעלאָזנקייט, רעזיגנאַציע.

* * *

אַ מורא׳דיקער גורל האָט זיך אויסגעשפּילט אין קורצן לעבן פון מיין פריינדין ה. וו. אומצייטיקע מאָל האָט זי געמאַכט אַטענטאַטן אויף איר אייגן לעבן. די סיבה? ניט קיין מידקייט, ניט קיין אויסגעשעפּטקייט, נאָר פאַרקערט: אַ משונה׳דיקע מורא פאַר דער ווינציקייט פון איין אינדיווידועלן לעבן. זי איז געווען געשטראָפט מיט אַ ליידנשאַפטלעך־משוגענעם חשק צו „זיין" טויזנטער פערזאָנען און איבערלעבן טויזנטער באַרופן און גורלות. אויב מ׳קען ניט זיין, אין אַ געוויסער כראָנאָלאָגישער אָרדנונג, אַ איד און אַן ענגלענדער, אַ בעדואין און אַ פּאַפּואַס, אַ פרוי און אַ מאַן, אַ גענעראַל, אַ טענצערין, אַ קאָנ־טינענטן־אַנטדעקער און אַ פּריסטערין אין אַן אַסירישן טעמפּל — איז ניט כדאי צו לעבן. איין גורל־דיקייט און איין־טאָניקייט, לאַנגווייל, באַגרעניצונג. די גרעסטע קאַריערע איז אַ וואָרם־אין־כריין־עקזיסטענץ. זי האָט מסתמא אליין ניט געוואוסט דעם כאַראַקטער פון איר ליידנשאַפט, אָבער איר גאַנץ וועזן האָט געפּאָדערט אַן אַנדער מעשה־בראשית — אַ ביליאָן יונגע, טראַנספאָרמאַ־טאָרישע, קאַליידאָסקאָפּישע יאָרן. אויסגעדריקט האָט זיך עס אין איר שטענ־דיקן פאַרגעפיל פון אַ קומענדיקער קאַטאַסטראָפע: עפּעס מוז, און אין דער זייער נאָענטער צוקונפט, פּאַסירן מיט איר — אַן אומגליקס־פאַל, וואָס וועט אויף אַ ברוטאַלן אופן מאַכן אַ סוף אויך צו דעם באַליידיקנדיק־נישטיקן שפּלי־טער לעבן וואָס איז איר געגעבן געוואָרן. איז גלייכער, פלעגט זי זאָגן, אַליין צו מאַכן דעם סוף, איידער פּאַסיוו וואַרטן אויף אים. זי פלעגט דערביי ציטירן מאָנטעין: „דער פריי־ווויליקסטער טויט איז דער שענסטער". אַ באַרימטן דאָק־טאָר איז געלונגען זי טיילווייז אויסצוקורירן. ער האָט אויסגענוצט איר ליבע צו קינסטלערישן טאַנץ און ער האָט איר געהייסן אימפּראָוויזירן און „אויס־

טאַנצן" אַלע אירע מוראַ'ס און קאַטאַסטראָפע־דערוואַרטונגען. די סעריע פון קינסטלערישע איבערלעבענישן האָט געווירקט אויף איר באַפרייענדיק, צוגעוומען פון איר באַוואוסטזיין די שאַרפקייט פון אונטערגאַנגס־גלוסטענישן. דאָס אַפטע שפּילן אין קאַטאַסטראָפע האָט אפילו אַנגעהויבן אַרויסצורופן אין איר אַ פּיבערהאַפטן ווילן צום לעבן — און יעדן טאָג, אויף אַן אַנדער אופן, „אונטערגיין", „אומקומען". זי האָט אפילו באַשלאָסן וואָס זעלטענער צו פאָרן אויף שיפן, ווייל איר האָט זיך עטלעכע מאָל גע'חלומ'ט, אַז זי וועט פאַרניכטעט ווערן אויף אַ ברענענדיקער שיף.

און דאָך! איר לעבנס־„נבואה" איז מקויים געוואָרן. אַ ים־קאַטאַסטראָפע האָט זי אויסגעמיטן, נאָר די קאַטאַסטראָפע האָט זי געטראָפן אויף אַן עראָפּלאַן, וועלכער האָט געדאַרפט זיין איר רעטונג. אַז מ'וויל קען מען זאָגן „צופאַל", אויב עמיצער ווייסט וואָס דאָס איז; אויב מען וויל קאָן מען זאָגן „פאַטום", אויב דער באַגריף זאָל זיין אַ קלאָרערער. פאַר איר פערזענלעך, האָב איך שוין חדשים־לאַנג דעם געפיל, איז עס געווען פאַרווירקלעכונג; די דערפילונג פון אַן אַלטער ניט־זיין־גלוסטעניש, וועלכע איז געווען דער ענטפער אויף איר משונה'דיקן וואונטש פון אין־סוף־עקזיסטענץ. איך גיב זיך אָפּ חשבון ווי אַבסורד דאָס איז, דאָך קען איך זיך ניט באַפרייען פון די ווערטער, וואָס זיינען אומגעבעטן אויפגעשוואומען אין מיין באַוואוסטזיין ווען איך האָב זיך דערוואוסט וועגן איר פאַטאַלן טויט: „דאָס איז געווען אַ זעלבסטמאָרד בידי שמים". ווען איך האָב זיך אַליין געפרעגט, וואָס דאָס הייסט, האָב איך מיר געענטפערט מיט אַ צווייטן אַבסורד: „זי האָט זיך בכיוון אויסגעקליבן אַן עראָפּלאַן, וואָס איז פאַראורטיילט געווען פאַרברענט צו ווערן". נאָך אַמאָל: איך ווייס ווי לעפיש עס איז אַזוי צו דענקען, אָבער ווער ווייסט? אפשר איז פאַרט פאַראַן אַ פּונקט אָדער אַ שטח פון עקזיסטענץ, וואו פרייהייט און דעטערמיניזם. „צופאַל" באַגעגענען זיך?

נאָך אין מיינע גאָר־גאָר יונגע יאָרן האָב איך געהאַט דעם געפיל, אַז פּושקינ'ס און לערמאָנטאָוו'ס דועלן זיינען געווען פאַרמאַסקירטע זעלבסטמאָרדן...

* * *

אידנטום פאַראורטיילט זעלבסטמאָרד אַלס איינעם פון די האַרבסטע פאַרברעכנס. אין איסלאַם ווערט עס באַטראַכט פאַר דעם ערגסטן מין רציחה. די שטעלונג פון קריסטנטום איז אַם שאַרפסטן פאַרמולירט געוואָרן פון טאָמאַס אַקווינאַס: „זעלבסטמאָרד איז דער פאַטאַלסטער פון אַלע חטאים, ווייל עס איז דער איינציקער חטא, נאָך וועלכן עס איז שוין אוממעגלעך תשובה צו טאָן". אָבער ניט אַלע ציוויליזאַציעס און לעבנס־נוסחאות, אויך ניט אַלע רעליגיעס, זיינען אויסגעשפּראָכן קעגנעריש צו זעלבסטפאַרניכטונג. אין כינע און אין יאַפּאַן איז עס אין אַ געוויסן זינען אַ „מצווה" זיך „נוקם" צו זיין פאַר אַ שווע־

רער באַליידיקונג דורך דעם אַקט פון זעלבסטמאָרד; דורך אַנטאָן, הייסט עס, אַ חרפה דעם באַליידיקער. אין יאַפּאַן שעמט זיך ניט אַ פאַמיליע, אויב אײ־רער אַ מיטגליד האָט אויף זיך דורכגעפירט די כאַראַקירי־אָפּעראַציע. אין אינדיע איז אין געוויסע פאַלן, דער אַקט פון זיך־פאַרברענען אַ שטיק רע־ליגיעזע צערעמאָניע. קומען מיר צו נענטער צו „אונזערע" קולטורן, זעען מיר, אַז כאָטש מ'האָט אין אַלעקסאַנדריע עפנטלעך אַנגעקלאָגט דעם פּעסימיסטישן פילאָזאָף העגעזיאַס פאַר אַרויסרופן אַן עפּידעמיע פון זעלבסטמאָרדן, איז אין דער גריכיש־רוימישער וועלט געווען זייער פּאָפּולער די אויפפאַסונג, אַז „אַ מאַן דאַרף אָדער לעבן ערנהאַפט אָדער שטאַרבן ערנהאַפט". סענעקאַ האָט אפילו געשאַפן זיינס אַן איינפאַכע פאָרמולע: „פּונקט ווי איך האָב אַ רעכט זיך אויסצוקלייבן די באַקוועמסטע שיף פאַר מיין רייזע און דאָס באַקוועמסטע הויז פאַר מיין וואוינונג, אַזוי האָב איך אַ רעכט מיר אויסצוקלייבן דעם דערטרעגלעכסטן טויט, ווען איך וועל שטאַרבן. ווילט איר זיין מיזעראַבל? לעבט. ווילט איר עס ניט, האָט איר די מעגלעכקייט זיך אומצוקערן אַהין, פון וואַנען איר זייט געקומען. וואוהין איר זאָלט נאָר אַ קוק טאָן, קענט איר זען דעם סוף פון ליידן. איר זעט יענעם אָפּגרונט? דורך איין שפרונג קענט איר דאָרט דערגרייכן פרייהייט. איר זעט יענעם ים? אויף זיין באָדן זיצט — פרייהייט. דעם וועג צו פרייהייט קענט איר געפינען אין יעדן אָדער פון אייער קערפּער". איך געדענק איצט ניט, אין וועלכע צייטן דאָס איז געווען, נאָר פון געוויסע דאָקומענטן קען מען זען, אַז אין מאַרסעי פלעגן אַמאָל די ריכטער האָבן אין זייער רשות אַ געוויסן קוואַנטום גיפט — און אין יענע פאַלן ווען אַ בירגער האָט זיי איבערצייגט, אַז ער האָט אַ וויכטיקן גרונט פאַר זעלבסט־מאָרד, האָבן זיי געהאַט דאָס רעכט אים אַרויסצוגעבן די נויטיקע פּאָרציע. אַ ווילדע אינסטיטוציע? אָבער טאָמאַס מאָר האָט זיך ניט געשעמט, אין זיין סאָ־ציאַליסטישער אוטאָפּיע, איינצופירן די זעלבע אינסטיטוציע פון מאַרסעי. דער ענגלישער אוטאָפּיסט, הייסט עס, האָט זיך פאָרגעשטעלט, אַז אויך אין דער אידעאַלער געזעלשאַפט, וואו מענטשן וועלן זיך „באָדן אין גליק", וועלן נאָך זיין ערנסטע מאָטיוון — נאַטירלעך, ניט קיין עקאָנאָמישע — פאַר וועלן פּטור ווערן פון... אַלע גליקן. אויך דוד יום האָט זיך ניט אָפּגעשטעלט פאַר געבן אַ הכשר אויף זעלבסטמאָרד. און אפשר זייבען זיי אַלע גערעכט — יענע אַמאָליקע גריכן און רוימער, אונזערע מאָנגאָלישע ברידער אין וויי טן מזרח, און יום, און מאָנטען, און טאָמאַס מאָר און פרידריך דער גרויסער: אַ ראַ־ציאָנאַלן איסור אויף זעלבסטמאָרד קען מען טאַקע ניט געפינען, און אַ רע־ליגיעזער איסור איז ניט שטענדיק עפעקטיוו. עס איז וואַרשיינלעך פאַראַן אַזאַ זאַך ווי אַ „טאַלאַנט צום לעבן", און וועמען עס פעלט יענער „טאַלאַנט", אָדער אפשר ריכטיקער, ווער עס האָט יענעם „טאַלאַנט" פאַרלוירן, קען מען אים ניט

העלפן מיט קיין אַרגומענטן און אויך אפילו ניט מיט רעליגיע, וועלכע לעבט אפשר אַליין מיטן כח פון יענעם „טאַלאַנט”. אין יענע פאַלן, ווען עס שטייט פאַר אונז אַ מענטש מיט איין פוס ביים שלונג פונם אָפּגרונט, זיינען מיר שטענדיק הילפלאָז, אויב מיר קענען יענעם מענטש ניט אומקערן זיין אויסגעלאָשענעם „טאַלאַנט”, אָדער אויפוועקן אין אים נייע טאַלאַנט־קרעפטן און לעבנס־טראַנספאָרמירנדיקע פעאיקייטן. אַמאָל איז גענוג אַ וואָרט, אַ מוזיקאַלישע פראַזע, אַ רייצנדיקער און עפּעס־דערמאָנענדיקער אַראָמאַט, דאָס אַ טאַפּ־טאָן די טיר פון אַן אינסטינקט וואָס איז ערגעץ־וואו איינגעשלאָפן אין זיין קעמערל. דאָס זיינען אַלץ ניט קיין אוניווערסאַלע „מיטלען”. זיי זיינען בלויז אינדיווידועלע „שליסלען” צו לעבנס־ווילן־רעזערוון, וואָס שלומערן נאָך אין פיל זעלבסטמאָרד־קאַנדידאַטן. מיר האָבן זיך בלויז נאָך ניט אויסגעלערנט צוצוטרעפן דעם פּאַסיקן „שליסל” פאַר יעדן פאַר׳חתמ׳עטן רעזערוואואַר. אָבער דאָרט וואו יענער רעזערוואואַר איז שוין פּוסט, קענען נאַטירלעך קיין „שליסלען” ניט העלפן. דאָרט זיינען מיר הילפלאָז און ראַטלאָז. דאָרט איז די צוציאונגס־קראַפט פון אָפּגרונטן — זעלבסטהערשעריש, כמעט אומבאַגרעניצט...

1938

פון באַכמוט ביז ווין

ווען די צאַרישע פּאָליציי האָט מיך אַרעסטירט צום ערשטן מאָל, האָט מען מיך געהאַלטן גאַנצע דריי וואָכן צוזאַמען מיט קרימינעלע פאַרברעכער. די טורמעס אין יענע צייטן זיינען געווען איבערפולט, האָט מען דערפאַר אָפּטמאָל געמוזט צייטווייליק „אריינקוועטשן" דעם קיסר'ס שונאים אין יענע אָפּטיילן, וואו מען האָט געהאַלטן גנבים, מערדער און סעקסועלע פאַרברעכער. ווען איך קוק היינט אויף צוריק, בין איך דאַנקבאַר דעם גורל פאַר דער נאָענטער באַרירונג, אין וועלכער ער האָט מיך געבראַכט, כאָטש אויף אַ קורצער צייט, מיט מענטשן וואָס האָבן ביי זיך געפּועל'ט, אַז די עשרת הדיברות, זיינען געשריבן געוואָרן ניט פאַר זיי. איך ווייס ניט, צי און וואָס מיינע מיטזיצער אין דער באַכמוטער טורמע האָבן געלערנט פון מיר; איך פון זיי האָב געלערנט זאַכן, וואָס האָבן זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון אויפן גאַנצן לעבן.

דערמאָן איך זיך איצט אין דעם ערשטן אָוונט, ווען מ'האָט מיך אַריינגעבראַכט אין דער לאַנגער און שמאָלער „קאַמערא". דער „סטאַראָסטאַ" (דער עלטסטער, דער „דעקאַן" פון די אַרעסטאַנטן) האָט מיך באַקוקט פון אויבן ביז אַראָפּ און האָט מיר באַלד אָפּגעזאָגט דעם פּסוק, וואָס איך האָב דענסטמאָל, לויט זיין מיינונג, פאַרדינט: „זאָלסט ניט ווייגען ביינאַכט — דאָ איז נישטאָ קיין מאַמע־כלב'טע, וואָס זאָל דיר פאַרשטאָפּן דיין הינטיש מיילעכל מיט דער ברוסט" (אַ רמז אויף מיינע גאָר יונגע יאָרן). נאָך דער צערעמאָניע פון עסן וועטשערע, אין וועלכער איך האָב קיין אָנטייל ניט גענומען — זי איז באַשטאַנען אין שעפּן מיט הילצערנע לעפל ברודיקע זופּ פון אַ גרויסן קעסל, און די ערשטע פּאָר טעג האָב איך נאָך געהאַט כוח צו זיין אַ „מפונק" — האָט מיר דער „סטאַראָסטאַ" אָנגעזאָגט, כ'זאָל אויפשטיין פרי און זיך מטריח זיין מיט מיין אינטעליגענטישן כבוד ארויסטראָגן די „פּאַראַשאַ". אין יענע יאָרן האָט מען זיך אין פילע רוסישע טורמעס נוהג געווען, ניט אַרויסצולאָזן ביינאַכט די אַרעסטאַנטן, אויב זיי האָבן געדאַרפט אָנקומען צום בית־הכסא. אין אייניקע טורמעס האָט זיך די דאָזיקע אינסטיטוציע געפונען אין הויף און די אַדמיניסטראַציע האָט געהאַלטן אַז, נישקשה, ביינאַכט מעג זיי אָנשטיין, די אַרעסטאַנטן, צו נוצן פאַר אַלע פיזיאָלאָגישע צרכים די „פּאַראַשאַ" — אַ גרויסער צעבער וואָס מען פלעגט אַריינברענגען באַלד נאָך שקיעת החמה און לאָזן אַרויסטראָגן נאָך זונען־אויפגאַנג. איך האָב זיך לכתחילה געוואונדערט: פאַרוואָס קומט עס מיר די עליה שוין דעם ערשטן טאָג? אָבער מיט אַ פּאָר שעה

שפּעטער בין איך שוין געווען מער אָדער ווייניקער באַהאַוונט אין דער „סאָ־ציאָלאָגיע" פון דער באַכמוטער תּפיסה.

אין דער „קאַמעראַ" זיינען געזעסן צוויי און צוואַנציק קרימינעלע פאַר־ברעכער און בלויז פיר פּאָליטישע. די קרימינעלע, הייסט עס, זיינען געווען די מאַיאָריטעט, מיר — אַ מינאָריטעט. דערצו נאָך זיינען די קרימינעלע אָפּגעזעסן „סראָקן" (טערמינען) שוין נאָך זייערע פּראָצעסן, און מיר זיינען גע־ווען בלויז טראַנזיט־אַרעסטאַנטן, נאָך אין פּעריאָד פון אויספאָרשונג און יעדן טאָג האָט מען אונז, ווייניקסטנס טעאָרעטיש, געקאָנט באַפרייען אָדער אי־בערפירן אין אַן אַנדער תּפיסה. די קרימינעלע האָבן דערפאַר זיך באַטראַכט אַלס „בירגער" און אונז — אַלס פרעמדע, „אויסלענדער"; זיך — אַלס אַלט־איינגעזעסענע תּושבים, אונז — אַלס אומגעבעטענע געסט. זיינען אונזערע מינאָריטעטן־רעכט געווען געשיצט בלויז אין איין פּרט: ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אכילה (אויף דעם פּונקט איז אַ טורמע כמעט אַ פּערפעקטער קאָמוניסטישער שטאַט). מ׳האָט אונז צוגעלאָזט אַלס גלייכבאַרעכטיקטע בירגער צו דער שיסל און צו די גרויסע לאַבנס קאָרן־ברויט; אָבער אין אַלע אַנדערע פּרטים זענען מיר געווען „אונטערטאַנען". טראָגן די „פּאַראַשאַ", צום ביישפּיל, איז געווען אונזער פונקציע: די מאַכט פון דער מאַיאָריטעט (אַנ־דערע חברים האָבן מיר דערציילט וועגן אַ זייער בכבוד׳יקער און אָפּטמאָל רירנדיקער באַציאונג צו זיי מצד די קרימינעלע; אין מיין טורמע האָב איך צו אַזעלכע באַגעגענישן ניט זוכה געווען).

אין יענע טעג האָב איך מיין „פּאַראַשאַ"־פונקציע אויפגענומען אי־בערטריבן־טראַגיש. מיר האָבן געוואוסט, אַז פאַר ניט אויספאָלגן די באַפעלן קריגט מען קלעפּ.

צווישן היינט און יענעם שנעק־פּעריאָד זיינען שוין אָבער אַוועק אַ סך יאָרן און איך דערמאָן זיך איצטער אָן דער צוואַנגס־אַרבעט, אויף וועלכער אַנדערע אַרעסטאַנטן האָבן מיך פאַר׳משפּט, כמעט אָן ביטערקייט. יענע אומ־גליקלעכע מענטשן, זאָג איך מיר אָפּט, האָבן זיך דאָך מיט עפּעס געדאַרפט „קאָמפּענסירן" און קיין געלעגנהייטן פאַר אַנדערע קאָמפּענסאַציעס האָבן זיי ניט געהאַט. האָבן זיי דערקוויקט זייערע פאַר׳חושכ׳טע נשמות כאָטש דערמיט, וואָס זיי האָבן געהאַט מער „פּראַוועס" פון די פּאָליטישע „יאָלדן".

עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס דער „רעזשים" פלעגט געוויינלעך ווערן שטרענגער אין אַ טאָג, ווען אַ מיידל איז צוגעלאָזט געוואָרן אויף עטלעכע מינוט צו באַזוכן עמיצן פון די פּאָליטישע — און ווען דאָס מיידל איז געווען אַ שיינע...

* * *

ענדע 1917 אָדער אָנהויב 1918 אין לענינגראַד (דעמאָלסדיקער פּעטראָ־גראַד), אויף ניעווסקי פּראָספּעקט שטייען אַרום 70—80 עלטערע מענער אין „פּול־דרעס", מיט צילינדערס אויף די קעפּ. זיי מוטשען זיך אָפּצורייניקן דעם שניי פון די גאַסן מיט האַלב־צעבראָכענע לאָפּאַטעס. איך פרעג דעם מיליציאָנער, וואָס גיט אויף זיי אַכטונג, ווער זיי זיינען. לאָזט זיך אויס, אַז דאָס האָט מען מאָביליזירט געוועזענע בורזשויעס און ביוראָקראַטן אויף צוואַנגס־אַרבעט. דער מיליציאָנער, אַ יונגער, פרישער בחור מיט אַ קאָלאָריטער וואָלגאַ־איג־טאָנאַציע, איז אין כעס אויף דער גאַנצער מעשה. דער דיסטריקט־סאָוועט, זאָגט ער, האָט זיי היינט גאַנץ פרי מאָביליזירט פאַר דער אַרבעט און גע־פאָדערט פון זיי, זיי זאָלן זיך אָנטאָן אין זייערע בעסטע בגדים. ס'איז אפשר גוט, האַלט ער, אַז די פּראָלעטאַריער זאָלן צוזען מיט זייערע אייגענע אויגן, אַז איצט איז זייער ממשלה און די „פּריצים" האָבן שוין מער ניט קיין שליטה איבער רוסלאַנד. אָבער וואָס, פרעגט ער, איז די פּעולה פון אַזאַ מאָביליזאַציע? די דאָזיקע פאַרשאָלטענע עקספּלואַטאַטאָרן זיינען ניט בכוח צו טאָן די אַר־בעט, וויפל זיי זאָלן זיך ניט אָנשטרענגען (זיי שמעקן שוין אַלע, זאָגט ער, אין קבר אַריין); וועט מען מאַרגן סאַי־ווי־סאַי מוזן אַרויסרופן „נאַש בראַט"; אמת'ע, געבוירענע אַרבעטער.

פאַרן מיליציאָנער איז עס דערפאַר געווען ניט מער ווי „באַלאָווסטוואָ", אַ מין משוגע'נער קאַפּריז, הפקרות (אין יענע צייטן האָט מען זיך נאָך אין באָלשעוויסטישן פּאַטערלאַנד דערלויבט אַ פריי וואָרט אין די גאַסן). איך האָב אָבער אַ גוטע האַלבע שעה אָבסערווירט אַ גרופּע „עמך־מענטשן — אמת, אויף וויפל מ'קען משפּטן לויט די פּנים'ער, ניט קיין אַרבעטער, נאָר גיכער חברה פונם אונטערוועלט־טיפּ — וואָס זיינען געשטאַנען מן הצד, געהירזשעט, זיך איזדיעקעוועט און געקליבן סאָציאַל־סאַדיסטישן נחת. און פאַר וואָס דען ניט? מענטשלעכע רעכט ווערן צוגענומען פון יעדן, איז גוט, אַז ס'זאָל זיין אַ שיכט מענטשן וואָס האָבן נאָך ווייניקער רעכט פון מיר. מיך טאָר מען ניט נעמען אויף צוואַנגס־אַרבעט, אָט יענעם בלוט־זויגער און אַמאָליקן שאַמ־פּאַניער־טרינקער — מעג מען. יענעמס שקלאַפעריי איז מיין „פרייהייט".

* * *

זומער 1920, אין קיעוו. אַ נייער גילגול פון דער „פּאַראַשאַ"־יוסטיץ. אויפן קרעשטשאַטיק (די הויפּט־גאַס) שטייען יונגעלייטלעך מיט גראָבע מאַ־כאָרקע־ציגאַרעטלעך אין די מיילער און מאָביליזירן דורכגייענדיקע פרויען אויף אַרבעט. זיי עקזאַמינירן ביי פרויען די דאָקומענטן און ווען איינע קען ניט באַווייזן מיט אירע פּאַפּירן, אַז זי איז אַ פּראָלעטאַרישע פרוי אָדער אַז זי טוט „סאָציאַל־ניצלעכע" אַרבעט, שיקט מען זי רייניקן דעם בית־הכסא אין אַ קאַזאַרמע. וואָס אינטעליגענטער אָדער עלעגאַנטער די פרוי זעט אויס, אַלץ

זיכערער איז זי געשיקט צו ווערן אויף דער דאָזיקער אַרבעט, וואָס ווערט אַקאָמפּאַנירט פון סאָלדאַטישע אַפּלאָדיסטמענטן.

אין יענע טעג האָט זיך אין מיין אנוועזנהייט איין סאָלדאַט באַרימט פאַרן אַנדערן, אַז אין זיין קאַזאַרמע האָט אויסגערייניקט דעם בית־הכסא אַ גובער־נאַטאָר׳ס פרוי. האָט זיך דער אַנדערער געגרויסט דערמיט, אַז דעם בית־הכסא פון זייער רעגימענט האָט אויסגערייניקט אַ באַראָנעסע. ער, הייסט עס, האָט זיך איינגעקויפט אין אַ גרעסערן יחוס, איז מער עולה־לגדולה געוואָרן פון זיין חבר. זיי האָבן זיך נאָכדעם שיער ניט צע׳ממית׳ט אין זייער דיסקוסיע, ווער עס איז „נאָבעלער״ — אַ גובערנאַטאָרשע צי אַ באַראָנעסע. סוף־כל־סוף האָבן זיי שלום געמאַכט מיטן באַוואוסטזיין, אַז ווי די זאַך זאָל ניט זיין, זיינען זייביידע — אַריסטאָקראַטקעס...

* * *

מערץ, 1938, אין ווין.

נאַצישע כוליגאַנעס דעמאָנסטרירן זייער סופּעריאָריטעט, דעם יחוס פון זיין אַריער. שלעפּן זיי אידן פון די הייזער און צווינגען זיי צו רייניקן די גאַסן, וואַשן די טראָטואַרן. די אַרבעט פון אַ גאַסן־קערער, ווי זיי נעמען עס אויף, איז אַ מלאכה בזויה. זיינען זיי מבזה אידן, קלייבן זיי „אַריאַנישן״ נחת פון דעם ספּעקטאַקל: אויב שמוציקע אַרבעט, זאָל זי טאָן דער איד. ווי מיינע מיט־זיצער אין דער באַכמוטער טורמע, ווי די פּעטראָגראַדער פּראָלעטאַרישע „דוואָריאַנעס״ וואָס האָבן געשיקט געוועזענע מיוחסים אָפּצוראַמען דעם שניי, ווי די קיעווער יונגעלייטלעך וואָס האָבן געכאַפּט אויפן קרעשטשאַטעק דעם קלאַסן־שונא׳ס פרויען און זיי געשיקט אויף „סאָציאַל־ניצלעכער״ אַרבעט אין די קאַזאַרמעס, פילן זיך אויך די ווינער נאַצים דערהויבן, „אַריסטאָקראַטי־זירט״, דורך דערנידעריקן יענעם. אַן אַריער טאָר מען ניט נעמען אויף דער צוואַנגס־אַרבעט; אַ איד — מעג מען. מאָרגן, איבערמאָרגן וועט מען אַ איד די אַרבעט ניט וועלן געבן. טויזנטער אידן אין ווין וועלן מאָרגן זיין גרייט פריוויליק צו קערן די גאַסן, צוליב פּרנסה, צוליב אַ טרוקן שטיקל ברויט. דענסטמאָל וועט עס זיין פאַרבאָטן: אידן האָבן ניט קיין רעכט אויף אַרבעט און אויף פּרנסה. מען וועט זיך אָנזעטיקן מיטן ספּעקטאַקל, וועט אַריינטרעטן אין איר קראַפט די נאַצישע עקאָנאָמיק. קערן די גאַסן וועט דערקלערט ווערן אַלס אַן אָנשטענדיקע אַרבעט, מיט וועלכער אַ איד טאָר זיך ניט באַשעפטיקן. אָבער דערווייל איז הילולא וחינגא. דער איד, דער פרעמדער, דער אויס־לענדער, דער קאַפּיטאַליסט און קאָמוניסט, דער רעליגיעזער פאַנאַטיקער און אַטעאיסט, דער פאַנאַטישער נאַציאָנאַליסט און אינטערנאַציאָנאַליסטישער פאַרשווערער, דער טרוקענער ראַציאָנאַליסט און מיסטעריעזער כישוף־מאַכער, איז געצוואונגען צו טראָגן די נאַצישע „פּאַראַשאַ״. עלעמענטאַרע מענטשן־

רעכט ווערן ביי יעדן צוגעגנומען, איז גוט וואָס עס איז פאַראַן אַ שיכט פון דער באַפעלקערונג וואָס האָט נאָך ווייניקער רעכט פון מיר. וואָס מערער יענער ווערט באַשפיגן, אַלץ אַ גרעסערער מיוחס בין איך.

די אייביקע „קאָמפּענסאַציע״: אין צאַרישן רוסלאַנד — דער שוצלאָזער „זשיד״; אין פּראָלעטאַרישן רוסלאַנד, אין פּעריאָד פון מיליטערישן קאָמוניזם — דער רעכטלאָזער „בורזשוי״; אין נאַצישן עסטרייך — דער „סעמיט״. עס איז גאָר נישטאָ יענע קנעכטשאַפט, וואָס זאָל ניט שאַפן פאַר זיך די אילוזיע פון פרייהייט און הערשאַפט, אויב ס'איז נאָר פאַראַן ביי דער זייט עמיצער, וואָס איז נאָך מער פאַרקנעכטעט. עס לוינט אפילו זיך לאָזן אָנצוטאָן קייטן, אויב מלכות זאָגט אַז דאָס איז אַ כבוד און אויב ס'איז פאַראַן אַ געזעץ, לויט וועלכן אַנדערע טאָרן אפילו קיין קייטן אויך ניט טראָגן, זיינען ניט געגוג נאָבל אויף צו זיין שקלאַפן און האָבן בכלל ניט קיין רעכט אויף לעבן.

און ס'איז גאָר נישטאָ יענער פּרייז, וואָס דער מענטש אָן עכטן דרך־ארץ צו זיך זאָל ניט וועלן באַצאָלן פאַרן שטיקל פּיקציע פון יחוס, פאַרן רעכט צו באַהאַנדלען אַ צווייטן אַלס נידעריקער פון זיך.

* * *

נאָר נידעריקע — דערנידעריקן. נאָר פרײדלאָזע — פייניקן. אַלע, דוכט זיך, ווייסן עס; קיינער ווייסט עס ניט גענוג קלאָר, קיינער ציט דערפון ניט דעם ריכטיקן פועל־יוצא.

* * *

אונזער פּרעסע, זע איך, איז שטאַרק נתפּעל פונם ווינער אידישן גענעראַל, פאָן זאָמער. ווען נאַציס זיינען געקומען נעמען אים אויף צוואַנגס־אַרבעט, קערן די גאַסן, האָט ער געבעטן דערלויבעניש זיך איבערצוטאָן. איז ער אַריינגע־גאַנגען אין אַ צווייטן צימער, זיך אָנגעטאָן אין זיין גענעראַל־מונדיר, זיך דע־קאָרירט מיט זיינע מעדאַלן און אָרדנס. האָבן זיך די נאַציס, דערציילט מען, פאַרשעמט. זיי האָבן אים סאַלוטירט און באַלד אַוועק פון זיין וואוינונג.

ווי נידריק מיר זיינען געפאַלן, אַז מיר ווערן נתפּעל פון פאָן זאָמער'ס האַנדלונג! וואָלט דער אידישער גענעראַל דורכגעלעבט אין דער פולער מאָס די טראַגיק פון אונזערע טעג, וואָלט ער אפשר אַזאַ דעמאָנסטראַציע ניט געמאַכט. ער וואָלט זיך ניט באַנוצט מיט זיין גענעראַל־פּריווילעגיע (ווי לאַנג וועט זי אין איצטיקן ווין נאָך בלייבן ביי אידן אַ פּריווילעגיע?). ער וואָלט פאַרשטאַנען, אַז אויב מען צווינגט אידן צו קערן גאַסן, איז ער אַ איד, ניט קיין גענעראַל; דאַרף ער צוזאַמען מיט אַנדערע אידן — פוילישע, גאַליציאַנער, פאַספאָרטלאָזע, אָן מיליטערישע זכיות — נעמען אַ בעזעם און זיך לאָזן „דער־נידעריקן״. די נאַצישע בויאַנעס האָבן זיך פאַרשעמט (די איינגעוואָרצלטע מורא פאַר עפּאָלעטן)! — פאָן זאָמער האָט זיך געדאַרפט פאַרשעמען פאַר

זייער פֿאַרשעמען זיך: אַ איד אָן אַ גענעראַל־מונדיר מעג מען, הייסט עס, יאָ דערנידעריקן.

איך בין ניט גרייט אים צו זאָגן מוסר. ווער פון אונז איז עס אַזוי אַבסאָלוט זיכער מיט זיך, אַז ער וואָלט אין אַזעלכע אומשטענדן, אַנדערש געהאַנדלט? מיך שאָקירט בלויז דער „ענטוזיאַזם" אין דער אידישער פּרעסע. וואָס איז דאָ די שמחה? און, דער עיקר, וואָס איז דאָ די גדולה?

* * *

אַ שטימע פון אינדיע: „אַי עם עי סקווענדזשער", איך בין אַ גאַסן־קערער (גאַנדי). אַ ריזיק לאַנד רופט אים לערער. מיליאָנען רופן אים נביא. נאָר ער איז גרייט צו ווערן אַ גאַסן־קערער, אַראָפּנעמען די פּיקטיווע חרפּה פון „שמוציקער" אַרבעט.

אַ שטימע, וואָס קלינגט אַריין אין דער צוקונפט — אין יענע דורות ווען מענטשן וועלן קערן די גאַסן מאהבה און ניט מיראה, ניט ווייל עמיצער וועט צווינגען און ניט ווייל עמיצער וועט דערפֿאַר באַצאָלן מיט ברויט און וואַסער; ווען מען וועט עס טאָן אויס רעספּעקט צו זיך און ליבע צו אַנדערע: ווייל ס'איז ניט געזונט, עקלהאַפֿט, נידעריקער פון מענטשלעכער ווערדע ווען גאַסן זיינען שמוציק.

„אַי עם עי סקווענדזשער!" — היינט איז עס פֿאַר איינעם צוואַנג און דערנידערונג און פֿאַרן אַנדערן אומווירדיקע מלאכה. מאָרגן, איבערמאָרגן וועט עס זיין —

ע ב ו ד ה.

1938

„פרייע אַסאָציאַציעס"

קיינער אַ פריינט איז ניט לאַנג צוריק פאַרשוואונדן געוואָרן אויף אַ גאַנצער וואָך. ער איז ארויסגעגאַנגען פון זיין ניו־יאָרקער ביורא און ניט צוריקגעקומען — ניט אין געשעפט און ניט אַהיים. טעג און נעכט האָבן נאָענטע מענטשן און מיטגלידער פון זיין פאַמיליע הילפלאָז־לעפיש אים אַרומגעזוכט. פּאָליציי האָט אַלאַרמירט דאָס גאַנצע לאַנד, ביז אַ באַקאַנטער האָט אים צופעליק געטראָפן, נאַכלעסיק אַרומבלאָנדזשענדיק אין אַ שפּעטער נאַכט־שעה איבער די גאַסן פון מאַנהעטן. איך האָב יענעם פריינט נאָך ניט געזען זינט ער האָט זיך אָפּגעזוכט און מיר איז נאָך ניט קלאָר וועלכע פון די אומצייליקע השערות — וואָס מיר האָבן געבויט אין דער וואָך פון זיין נעלם־זיין — האָט זיך אַרויסגעוויזן צו זיין די ריכטיקע. איך קען מיר אָבער לייכט פאָרשטעלן, אַז קיין איינע פון יענע השערות איז ניט באַשטעטיקט געוואָרן: קיינער האָט אים ניט „געקידנעפּט". ער איז ניט אַנטלאָפן פון זיינע געשעפטלעכע שוועריקייטן אָדער פון אַ פלאָנטער אין אַ קהל'שן ענין, מיט וועלכן ער איז געווען פאַרבונדן; עס איז אים אויך ניט באַפאַלן קיין אַטאַקע פון „אַמנעזיע". איך וועל ניט זיין שטאַרק איבער־ראַשט אויב עס זאָל זיך אַרויסווייזן, אַז ער איז אַוועק פשוט דערפאַר וואָס ער איז מיד געוואָרן... פון מענטשן: פון ריידן צו זיי און אויס־הערן וואָס זיי ריידן, פון בריוו און טעלעגראַמעס, פון טעלעפאָן־שמועסן און — מעג מען נאָך דערצו עפּעס צוגעבן? פון ליבע: פון ליבע מיט וועלכער נאָענטע מענטשן רינגלען אים אַרום און פון זיין אייגענער, עכטער און זאָרגפולער ליבע צו זיי.

אונז איז לייכט צו פאַרשטיין, אַז אַ מענטש פאַרשפּילט זיך אויף עט־לעכע מעת־לעת אין קאָרטן; אַז ער פאַר'שיכור'ט זיך מיט דער אָנוועזנהייט פון אַ געליבטער און פאַרגעסט אַ וואָך צייט זיינע נאָענטע מודיע צו זיין, אַז מיט אים האָט גאָרניט פּאַסירט. אָבער מיר קענען נאָך אַלץ ניט משיג זיין דאָס אַנטלויפן פון אַ מענטש אויף אַן איינזאַמקייט־וואַקאַציע, זיין משונה'דיק פאַרבענקען זיך נאָך זיך אַליין, זיין ספּאָנטאַנעם באַשלוס זיך אַרויסצורייסן פון דער רוטין מיט דער איין און איינציקער כוונה: שווייגן און ניט הערן יענעמס ריידן. זיך גוט־גוט אָפּ'טובל'ען אין די שטילע און מעלאַנכאָליש־כשוף'דיקע וואַסערן פונם אַליין־זיין־אָקעאַן.

יאָ, מיר פאַרשטייען עס (אָדער מיר שעמען זיך צו זאָגן אַז מיר פאַר־שטייען עס ניט), ווען עס האַנדלט זיך וועגן פּאָעטן און מיסטיקער, אָדער

מקובלים און אינדישע „סאַדהו׳ס״. זיי האָבן אונז שוין לאַנג געצוואונגען צו אנערקענען זייערע פּריווילעגיעס. אָבער אַ פּשוט׳ער בשר־ודם? ווי קומט עס צו אים און אויף וואָס „באַדאַרף ער עס האָבן״? מיין פאַרשוואונדענער פריינט מעג אָבער דערקלערן אַז ער האָט דאָסזעלבע רעכט אויף התבודדות ווי רב מענדל קאָצקער, כאָטש ער איז ניט עוסק אין מעשי־מרכבה — און אַלע טאָג פון אַ גאַנץ יאָר איז ער גאָר פאַרנומען מיט סאָציאַל־עקאָנאָמישע פּלענער, מיט פינאַנצן, טשינאָוניקעס און בוכהאַלטעערישע ציפערן. רעכט אויף התבודדות האָט יעדער וואָס האָט דערצו אַ באַדערפעניש — אַלץ איינס אויב פון זיין התבודדות וועלן מיר אַרויסקריגן עפּעס „סאָציאַל־ניצלעכס״, אָדער ניט. זאָלן מיר אַלע „רביים״ מוחל זיין: אויך זייערע שמשים האָבן דאָס רעכט אויף אַן איינזאַמקייט־וואַקאַציע — פונם רבי׳ן, פון ווייב און קינד, פון תורה און פון תפילה און פון אַלע תרי״ג מצוות. זיי האָבן אויך אַ רעכט צו זיין אַמאָל צו־גאַסט ביי זיך. דאָס רעכט האָט אויך יעדער דריידל־און־גראַגער בעל־מלאכה. אויך איך...

* * *

מאַקסים גאָרקי האָט אַמאָל דערציילט אַ טשיקאַווע זאַך פון זיינעם אַ באַקאַנטן שוישפּילער. אָפטמאָל ווען ער פלעגט בלייבן איינער אַליין ביי זיך אין הויז, פלעגט ער צוגיין צום שפּיגל, זיך לאַנג און עקזאַמינירנדיק אַריינקוקן אין אייגענעם פּנים, נאָכדעם צוזאַמענפּרעסן די רעכטע האַנט אין אַ דראָענדיקער פויסט און אויסשרייען אויף זיך דריי מאָל דאָס וואָרט „פּאָדליעץ״ (מנוול).

איינמאָל האָט אים אַ נאָענטער פריינט געכאַפּט ביי דעם דאָזיקן, ווי ער האָט עס באַצייכנט, „פּאַטאָלאָגישן ריטואַל״. ער האָט זיך נאָכדעם מודה געווען, אַז ווען ער וואָלט אַ לענגערע צייט ניט געהאַט די געלעגנהייט דאָס צו טאָן, וואָלט ער עס ניט אויסגעהאַלטן: ער וואָלט זיך אַ מעשה אָנגעטאָן.

* * *

אַ קליינשטעטלדיקער מלמד אין אוקראַאינע האָט מיר אַמאָל געזאָגט: אַלע פאַרשטייען, אַז אַ פרומער איד דאַרף אויפשטיין ביינאַכט און פּראַווען „חצות״, וויינען אויפן חורבן פון בית־המקדש. אָבער וואָס וואָלט געווען ווען איינער פאַרבייגט אַמאָל דעם דאָזיקן מנהג און שטייט דאָך אויף אין מיטן נאַכט, נאָר כדי צו זאָגן קינות אויף זיך אַליין? מ׳וואָלט אים מסתמא באַלד פאַרשפּאַרט אין אַ משוגעים־הויז. אונזער שטאָט־משוגענער לויפט אַלע פאַרנאַכט אַוועק אין וועלדל אויף אַ פּאָר שעה. ווייסע־חברה־ניקעס האָבן ניט לאַנג צוריק אויסגעפונען אַז ער זאָגט דאָרט קדיש נאָך זיך אַליין. האָבן זיי געוואָלט פאַרפירן מיט אים אַ שפּיל און אים פאַרגעשלאָגן ער זאָל בעסער זאָגן זיין קדיש אין בית המדרש. האָט דער משוגענער „שכל״

צו זיינע זאַכן. אין בית־המדרש, זאָגט ער, דאַרף מען זאָגן קדיש נאָך יענעם; נאָך זיך דאַרף מען זאָגן ביחידות. ווען איך האָב אים אַמאָל אַ פרעג געטאָן, ווי לאַנג ער איז שוין אַן אָבל, האָט ער לאַנג ניט געטראַכט און אָפּגע־ענטפערט:

— שוין אַ שאָק מיט יאָרן... מששת ימי בראשית...

* * *

אין די מלחמה־יאָרן, אין אָדעס, האָט צו ביאַליקן אין הויז אָנגעהויבן אַריינצוקומען אַ יונגער אידישער דיכטער, אַ פּליט פון פּוילן. וואָס־וואָס, נאָר קיין „בעזליודניק״ איז ביאַליק, כידוע, ניט געווען: קיין גרעסערן נוח לבריות, קיין מער „צוגעלאָזטן״ מענטשן האָב איך אין מיין לעבן ניט געקאַנט. יענער יונגערמאַן האָט אָבער איבערגעכאַפּט די מאָס און איז געוואָרן אַ צו־אָפטער אַריינגייער. ביאַליק האָט זיך אָנגעהויבן פילן געשטערט, „טעראָ־ריזירט״. האָט ער זיך איינמאָל אַנטשלאָסן צו מאַכן אַ סוף צו די אומ־דערוואַרטע וויזיטן. צווישן די „צוויי דיכטער״ איז דאַן פאָרגעקומען פאָלגנ־דער דיאַלאָג:

— אפשר וואָלט געווען אַ יושר, איר זאָלט ניט קומען צו מיר אַזוי אָפט?

— וואָס׳זשע, איך שטער אייך דען?

— יאָ!

— דהיינו, מיט וואָס? איך בין, ווי איר ווייסט, ניט קיין נודניק און ניט קיין פּלאַפּלער. און ווען אייך ווילט זיך אַרבעטן, בין איך גרייט צו זיצן אין אייער קאַבינעט שעה׳ן־לאַנג און ניט אַרויסרעדן אַ וואָרט.

— אָ, ניין! חס וחלילה! צו דער אַרבעט שטערט איר מיר ניט. אָבער... איך מוז אייך איצט פאַרטרויען אַ סוד. אַזוי ווי איר קוקט מיך אָן, זע איך, דוכט זיך, אויס צו זיין אַ נאָרמאַלער מענטש. אָבער, צווישן אונז גערעדט, בין איך אַ שטיק משוגע׳נער. אַז עס קומט מיר אָן דער שגעון, טו איך מיך אויס נאַקעט, אָבער טאַקע ממש נאַקעט, ווי די מאַמע האָט מיך געהאַט. איך לייג זיך אַוועק אויף מיין שרייב־טיש און — און איר זעט דעם שטעקן? — אָט מיט אים שלאָג איך זיך שעה׳ן־לאַנג איבערן נאַקעטן לייב, ביז איך בלייב לחלוטין אָן כוחות. דער שגעון גייט מיר דענסמאָל איבער און איך ווער ווידער־אַמאָל אַ מענטש מיט לייטן גלייך. נו, פאַרשטייט איר דאָך, אַז איר שטערט מיר. איך מוז האָבן מיינע שעה׳ן און טעג פון אַבסאָלוטער יחידות.

ביאַליק האָט מיר עטליכע מאָל איבערדערציילט די מעשה און זיך פאַרגאַנגען פון געלעכטער, ווען ער פלעגט זיך דערמאָנען אָן דעם דער־

שראַקן־ערנסטן פּנים פונם יונגענמאַן און אין זיין פייערלעכער הבטחה „מיט־צונעמען מיט זיך דעם סוד אין קבר אַריין".

אָבער איינמאָל נאָכן דערציילן די דאָזיקע מעשה, האָט זיך אין ביאַליקס בלויע און ברייט־אויפגעמאַכטע אויגן באַוויזן עפּעס אַ מין אומגעוויינטלעך וואָלקנדל — און ער האָט, ווי צו זיך אַליין, אַ זאָג געטאָן:

— וואָס איך האָב יענעם יונגענמאַן דערציילט, איז געווען עקספּראָמט. מיט אַ מינוט פריער האָב איך ניט געוווּסט, וואָס פאַר אַ תּירוץ איך וועל פאַר אים אויסקלערן. מאָדנע: פאַרוואָס איז מיר גראָד אַזאַ משונה׳דיק בילד געקומען אין קאָפּ אַריין? עס איז דאָך ניט קיין צופאַל? איך האָב מורא, אַז דאָ האָט זיך אַזוי ווי מאַניפעסטירט עפּעס אינטימ׳ס און ערנסט־פאַרזענלעכס. ווער ווייסט? עס קען דאָך זיין, אַז ווען איך זאָל מיר „נאָכגעבן די תּאווה", וואָלט איך טאַקע פון צייט צו צייט אַזעלכע מלקות געקראָגן פון זיך אַליין. וואָס, אַ שטייגער, זאָגט וועגן דעם פרויד? כאָטש... איך וואָלט גראָד פרויד׳ן וועגן דעם ניט געפרעגט. ביי אים איז ווי ביי אַ כאַכאָל (אוקראַאינער): „ניעמא פיסני בעז דיווקי" (נישטאָ קיין ליד אָן אַ מיידל)...

* * *

אין זיינע אויטאָביאָגראַפישע פראַגמענטן („ספיח") דערציילט ביאַליק וועגן זיינעם אַ מערקווירדיקן חלום. ער איז נאָך אַ קליין אינגל און ער פאָרט צוריק מיט אַן עדה באַקאַנטע אידן פונם יאַריד. אין מיטן וועג שטעלט מען זיך אָפּ: זאָלן די פערד זיך אַביסל אויסרוען. דערזעט ער פאַר זיך אַ שמאָלע סטעזשקע, וואָס פירט אין וואַלד אַריין. לאָזט ער באַלד איבער די עדה אידן און ווערט נעלם צווישן די געדיכטע ביימער. די מתיקות פון זיין אַליין פאַר׳כישופ׳ט אים: גלייך ווי ער וואָלט געווען גרייט צו בלייבן אויף אייביק אין זיין וואַלד־איינזאַמקייט. אָבער פּלוצים נעמט אים דורך אַ ציטער: ער דערמאָנט זיך, אַז די נאַכט וועט אים אין־גיכן באַפאַלן און אַז די אידן פון זיין שטעטל קענען אַוועקפאָרן אַהיים אָן אים. לאָזט ער זיך דערשראָקן לויפן צום שליאַך, נאָכיאָגן די בויד. די אידן, דעם כלל.

איך ווייס ניט, אין וועלכער מאָס ביאַליק גופא האָט זיך אָפּגעגעבן חשבון וועגן דער טיפער סימבאָלישקייט פון דעם דאָזיקן חלום.

אַ גאַנץ לעבן האָט ער געגאַרט נאָך יחידות און... האָט פאַר איר מורא געהאַט.

ניט נאָר האָט ער ליב געהאַט מענטשן, נאָר ער האָט זיך „געטוליעט" צו זיי. מיט זיי האָט ער פאַרדעקט די תּהומות, וואָס התבודדות האָט פאַר אים פאַרגעצויבערט — די תּהומות וואָס האָבן אים אי געלאָקט, אי גע־שראָקן.

ער האָט אינסטינקטיוו מורא געהאַט פאַר מוזיק (וויטער אַמאָל צוליב אירע תהומות) און געלאָפן פון איר צו שפּראַך, צו וואָרט, צו דעם וואָס ער האָט אַליין אַמאָל באַצייכנט אַלס „פאַרהילונגען" פון די אָפּגרונטן.

* * *

אויך טאָלסטאָי האָט אַמאָל דערציילט פון זיינעם אַ סימבאָלישן חלום. ער איז נאָך אַ גאָר קליין קינד, אַ תושב אין זיין וויגעלע. אַרום אים שטייען מענטשן און ער פילט אַז דאָס זיינען אייגענע, געליבטע און ליבנדיקע. זיי ווילן אים אָבער אַרעסטירן אין „וויקעלעך" און ער לאָזט זיך ניט. בחוש ווייסט ער, אַז זיי טוען עס אויס ליבע, אים גוטס צו טאָן; אָבער ער רעוואָלטירט קעגן זיי מיט דער גאַנצער מאַכט פון זיינע הענטלעך און פיסלעך און מיטן גאַנצן רעזערוואואַר פון זיינע שריי־און־וויין־מעגלעכ־קייטן. אין די „וויקעלעך", פילט ער, וועט אים זיין ענג, אומבאַקוועם, דער־דריקנדיק.

אין יענעם חלום האָט ער זיך דערמאָנט אין זיינע גאָר־גאָר אַלטע יאָרן, ווען די בענקשאַפט נאָך אַליין־זיין איז אין אים דערגאַנגען צו דער מדרגה פון אַ קרענקלעכער ליידנשאַפט. ער איז געווען אַרומגערינגלט מיט ליבע; פרוי און קינדער, פריינט, תלמידים — אָבער יענע ליבע, האָט ער גע־וואוסט, האַלט אים אין די „וויקעלעך". האָט ער געוואָלט „אַ לעבּ טאָן" כאָטש אויף דער עלטער — אַוועקגיין ערגעץ־וואו אין אַ וויטן און שטילן מאָנאַסטיר און פאַרברענגען די טעג וואָס גאָט וועט אים שענקען אין אַן אייזאַמער צעל, אויף לאַנגע, יחיד'שע שפּאַצירן אין וואַלד.

איז זיין תפילה ניט אָנגענומען געוואָרן. טאָלסטאָי'ס אַנטלויפן „אין שווייגעניש און איינזאַמקייט" איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איינער פון די גרעסטע וועלט־סענסאַציעס. זיינען מיט אים מיטגעפאָרן אַ דאָקטאָר און אַ סעקרעטאַר, איז נאָכדעם אָנגעקומען סאָפיאַ אַנדרעיעווונאַ (פאַר איר, נעבעך, איז געווען קלאָר, אַז ער איז אַנטלאָפן פון איר, ווייל ער האָט זי אויף דער עלטער פיינט געקראָגן), און געשטאָרבן איז דער דעמב פון יאַסנאַיאַ פּאָליאַנאַ ניט ווי אַ מתבודד, נאָר כמעט פאַר די אויגן פון רעפּאָרטערן מיט פאָטאָגראַפישע אַפּאַראַטן.

ווי ווערט עס דאָרט דערציילט אין דעם אידישן פּאָפּולערן שפּאָס? אַז דער קיסר שלאָפט, נעמט מען אַן ספּעציעלע מיטלען, ער זאָל ניט זיין גע־שטערט. שטייען ביי דער טיר פון זיין שלאָפצימער צוויי ראָטעס סאָלדאַטן און שרייען אַ גאַנצע נאַכט: „שאַ, שאַ, דער קיסר שלאָפט!"

* * *

גאַנדי איז שוין אַ גרעסערער בר־מזל פון טאָלסטאָי'ן. אפשר דערפאַר וואָס ער פאַרמאָגט מער כאַראַקטער און עכטערן רעליגיעזן געפיל. שוין

יאָרנלאַנג אַז ער האָט יעדע וואָך אַ טאָג פאַר זיך — אַ טאָג ווען ער עסט ניט, לייענט ניט, שרייבט ניט, רעדט ניט און הערט אַנדערע ניט ריידן. קיין מיזאַנטראָפּ אָדער קיין „בעזליודניק" איז ער דערפון ניט געוואָרן. נאָך יענעם טאָג קומט ער צוריק צו זיין פאַמיליע, צו זיינע פריינט. אַן „אויס־געבאָדענער" אין זיך אַליין; אַ פרישער מונטערער און אויפריכטיק גרייט נאָכאַמאָל צו ווערן דאָס, וואָס אַריסטאָטעלעס האָט אָנגערופן „אַ סאָציאַלע חיה".

און אפשר איז עס ניט אינגאַנצן גאַנדי'ס פערזענלעכער זכות. אין אינדיע פאַרשטייט מען מער, טיפער און סימפּאַטישער אַזעלכע „קאַפּריזן"... אין אַמעריקע זיינען די קוועיקערס די איינציקע וואָס האָבן איינגעפירט אין זייערע שולן אַ שעה פון שווייגן.

* * *

פאַרליבטע זיינען מסוגל צו שווייגן לאַנגע שעה'ן. אין שפּאַנונגס־צו־שטאַנדן איז שווייגן ניט קיין פּוסטער חלל, און עס איז ניט פאַראַן יענע „דבקות", וואָס קען אויסקומען אָן שווייגן.

אַנומעלטן האָט מיינער אַ פריינט אַלס שפּאַס אויפמערקזאַם געמאַכט אַ פּאָר־פּאָלק אַז זיי ריידן צווישן זיך צופּיל. די פרוי האָט עס גענומען זייער ערנסט און האָט אים דערקלערט:

— מיר האָבן שוין לאַנג ניט, וועגן וואָס צו שווייגן.

* * *

מ'האָט מיר אַמאָל דערציילט פון אַ ראש־ישיבה, וועמען מ'האָט גע־פרעגט, צי ס'איז אמת, אַז אַ געוויסער תלמיד פון זיין ישיבה איז אַ גאון.

— איך ווייס ניט... אָבער איך גלויב ניט אַז ער איז אַזאַ גרויסער קענער. אַז אַ בחור לערנט אַכצן שעה א מעת־לעת, דאָס מויל פאַרמאַכט זיך אים ניט אַ גאַנצן טאָג און שטענדיק איז ער אַרומגערינגלט, קיין עין הרע, מיט אַזויפיל מענטשן — מיט רבא און אַביי, מיט רב הונא'ן און מיט רב פּפּא'ן, מיט רבי עקיבא און מיט ריש־לקיש'ן — פרעג איך איך ווען האָט ער צייט צו קענען?

„צייט" — דאָס איז ניט־טאָן, ניט־לערנען, ניט־ריידן, ניט־הערן, בלויז געטראָגן ווערן אויף די כוואַליעס פונם אייגענעם ים.

* * *

אַמאָל לויפט מיר דורך אַ געדאַנק, אַז שפּעטער מיט עטלעכע יאָר־הונדערטער וועלן היסטאָריקער דערציילן וועגן אונזער עפּאָכע ווי וועגן אַ באַרבאַרישער און אומהיגיענישער צייט: „אין יענע צייטן", וועט שטיין אין די טעקסט־ביכער, „זיינען יעדן טאָג געשטאַנען מענטשן פאַר אַן עולם און געהאַלטן רעדעס און עס זיינען געווען אפילו אַזעלכע אָראַטאָרן וואָס

האָבן גערעדט צו צוויי און צו דריי מאָל אַ טאָג". אין יענע טעקסטביכער, שטעל איך מיר פאָר, וועט אויך דערציילט ווערן, אַז מערסטנטייל מענטשן זיינען אין דער באַרבאַרישער עפּאָכע אַוועקגעגאַנגען פון דער וועלט און האָבן קיינמאָל ניט גענומען קיין שוויג־און־אליין־זיין־וואַקאַציע. און ווען אַ שילער וועט אַ פרעג טאָן, ווי קען עס געמאָלט זיין, וועט אים דער לערער ענטפערן:

— וואָס וואונדערסטו זיך? מיט אַ הונדערט יאָר פאַר יענער עפּאָכע זיינען געווען מיליאָנען מענטשן, וואָס האָבן זיך קיינמאָל ניט געבאָדן...

1938

בעסאַראַביש

אַיך לייען יעדן טאָג ידיעות פון רומעניע, און ווי עס זעט מיר אויס פון ווייטן — וועט די גרעסטע פּאַרציע סאַדיזם אויסגעגאָסן ווערן אויף דעם אידישן קיבוץ אין בעסאַראַביע.

דערמאָן איך זיך: עפּעס האָב איך אַ ספּעציפישע שייכות צו יענער געגנט און צו איר אידישער באַפעלקערונג. דאָרט בין איך געבוירן געוואָרן, דאָרט פאַרבראַכט מיינע קינדער־יאָרן און דאָרט אָנגעהויבן פרעגן יענע פראַגן, אויף וועלכע איך וועל שוין קיינמאָל קיין תשובה ניט קריגן.

די פעלזן־ברעגן פונם דניעסטער, די זיג־זאַגן־לענטעס פון די פּרוט־וואַסערן, דער „אונטערפוס" פון די קאַרפּאַטן־בערג, האַלב־צעבראָכענע פעסטונגען (שיריים פון אַמאָליקער טערקישער הערשאַפט), רוסישע קאַ־זאַרמעס אין די שטעט, גריכישע קירכן אין די דערפער — אַ תוהו־ובוהו פון סטילן, שפּראַכן, קאָסטיומען, האַלב־קולטורן.

קיין אידילישע צייטן אין יענער פּראָווינץ געדענק איך ניט. פאַר דער הערשנדיקער באַפעלקערונג, פאַר די רוסן, זענען מאָלדאַוואַנעס געווען „כאַ־מולעס"; אידן — בלוטזויגער; ציגיינער — גנבים; דייטשן — גזלנים און אַרמענער — שווינדלער. דער מאָלדאַוואַן האָט געקוקט אויפן רוס ווי אויף אַ „שליח פון גיהנום". פאַר דעם איד האָט ער ניט געהאַט קיין אַנדער נאָמען ווי פּיאַוקע. דעם ציגיינער האָט ער גערופן אין די אויגן קרעציקער הונט. דעם דייטש האָט ער אַרויסגעגעבן אַ דיפּלאָם פון אַ „חיה מיט די צוועלף הענט" (צוליב זיין אַרבעטסזאַמקייט), און יעדן אַרמענער איז ער געווען גרייט צו פרעגן, צי ער איז ניט אַ שד, פאַרשטעלט פאַר אַ מענטש. פאַרן איד איז סתם אַ רוס געווען אַ המן; אַ מאָלדאַוואַן — אַ „זשלאָב" (אַ גראָבער נפש); אַ דייטש, פלעגט ער זאָגן, האָט פאַרשלאָסן די נשמה אין אַ קעסטעלע און פאַרוואָרפן דאָס שליסעלע אין טייך (די נשמה זאָל זיך ניט קענען מישן אין זיינע געשעפטן); אַ ציגיינער האָט ביי אידן געשטאַמט פון פרעה'ן; אַן אַרמענער — פון עמלק'ן (דעם נאָמען אַרמענער פלעגט מען כמעט ניט נוצן! מ'פלעגט זאָגן אויף אַן אַרמענישן מאַן אַ „מחה", אויף אַ פרוי — אַ „מחה'טע", געשטיצט אויפן פסוק „מחה תמחה את זכר עמלק"). ציגיינער זיינען געווען מיט אַלעמען העפלעך און פריינט־לעך, אָבער ווער ווייסט, וואָס פאַראַ אַטעסטאַטן זיי האָבן אַרויסגעגעבן זייערע שכנים, ווען זיי פלעגן רעדן צווישן זיך שפּעט ביינאַכט, אין סטעפּ, אויף זייער אופאַרשטענדלעכן דיאַלעקט. דייטשן האָבן ניט דיסקרימינירט: אַלע

איינוואוינער, אַ חוץ זיי, זיינען שמוציק און האָבן ניט קיין רעספּעקט פאַרן געזעץ; פּאַסן דאַרף מען פון זיי אַלעמען שניידן — דער קיסר איז צו גוט צו זיי. אַרמענער? זיי זיינען געווען אַ קליינע, אָרעמע מינאָריטעט. פלעגן זיי שוויַגנדיק, מעלאַנכאָליש צושמייכלען מיט זייערע טרויעריקע אויגן, און שפּילן אויף דער גיטאַרע, — ווי אידן האָבן עס באַצייכנט — „מאַראַלישע" ניגונים... קוקנדיק אויף צוריק, דוכט זיך מיר אויס, אַז איבער די לאַנגע סטעפּעס אין איין טייל בעסאַראַביע און איבער די גראַציעזע בערג און טאָלן אינם אַנדערן טייל האָט תמיד געשוועבט דער גייסט פון האַס און קעגנזייטיקער מורא.

דערפאַר אפשר האָט מיך אַזוי טיף גערירט אַ באַגעגעניש בשעת איינעם פון מיינע שפּעטערדיקע באַזוכן אין בעסאַראַביע. מיר איז אויסגעקומען צו פאָרן ביינאַכט פון אָרגעיעוו קיין דובאָסאַר, מיט אַ מאָלדאַוואַנישן בעל־עגלה. נאָך עטלעכע שעה רייזע האָב איך אים אַ פרעג געטאָן, אויב עס איז נאָך ווייט צו אונזער ציל. עס איז פּונקט, ענטפערט ער מיר, אַ האַלבער וועג; מיר געפינען זיך איצטער לעבן „קרושע די לא לייבא". „קרושע די לאַ לייבא"? „לייב׳ס צלם"? איך האָב אויסגעדריקט מיין פאַרוואונדערונג. איך זע פאַר זיך, אין לבנה־שיין, אַ ברונעם — אַ טיפּישן בעסאַראַבער ברונעם, מיט אַ הילצערנער יעזוס־סקולפּטור אויף אַ לייטערל, מיט אַ הילצערנעם צלם אויף דער שפּיץ פונם לייטער. אַ געוויינלעך, באַקאַנט בילד; אַ טייל פונם פּייזאַזש. אָבער וואו קומט אַהער אַ איד, מ׳זאָל נאָך אים אַ נאָמען געבן? דערציילט מיר מיין בעל־עגלה אַ פאַרצייטיקע מעשה. אָט־דאָ ניט ווייט, ווייזט ער מיר אָן, אין דעם דאָרף פון דער רעכטער זייט, האָבן אַמאָל געלעבט אין שכנות אַ איד און אַ מאָלדאַוואַן. האָט מען דעם מאָלדאַוואַן באַשולדיקט אין אַ מאָרד, וואָס ער איז נישט באַגאַנגען. האָט זיין אידישער שכן, רב לייב, אויסגעגעבן כמעט אַלץ וואָס ער האָט פאַרמאָגט, געפאָרן אין שטאָט אַריין, אַנגעקלאַפּט אַזש ביז פּעטערבורג, געדונגען אַדוואָקאַטן, כדי אַראָפּצונעמען דעם בלבול פון זיין מאָלדאַוואַנישן פריינט. דעם מאָלדאַוואַן האָט מען סוף־סוף באַפרייט פון טורמע און דער איד איז אַ קורצער צייט אַרום געשטאָרבן. האָט דער מאָלדאַוואַן אויסגעגראָבן ביים וועג אַ ברונעם (אַ טראַדיציאָנעלע מצוה אין יענער געגנט), אַוועקגעשטעלט דאָרט אַלץ וואָס עס געהערט צו אַ ברונעם — אַן אויסגעשניצטע פיגור „פון דעם דערלייזער", אַ לייטערל און אַ צלם — כדי צו פאַראייביקן רב לייב׳ס נאָמען. דאָס האָט פּאַסירט, זאָגט ער, צוריק מיט פיל, פיל יאָרן, ווען דעם איצטיקן פריץ׳ס זיידע האָט נאָך געלעבט. אָבער אַלע פויערים אין דער סביבה רופן פון דענסמאָל אָן דעם פּלאַץ „קרושע די לאַ לייבאַ".

דער בעל־עגלה האָט זיך אויף אַ פּאָר מינוט פאַרטראַכט, דערנאָך אַ זאָג געטאָן:

„איצט לעבט מען ווי די וועלף, אַמאָל האָט מען געלעבט ווי מענטשן. וועט נאָך קומען אַמאָל אַ צייט, ווען אַלע וועלן ווערן פריינט?"

ער האָט איבערגענומען די לייצעס אין איין האַנט און מיט דער אַנדערער האַנט האָט ער פריער זיך און נאָכדעם מיך איבערגע'צלם'ט.

ער האָט זיך אָבער באַלד דערשראָקן פאַר זיין אייגענער העזה: איבערגע'צלם'ט אַ איד! ער איז אָבער שנעל געפאַלן אויף אַן המצאה און מיך געבעטן, איך זאָל אים איבער'צלם'ן „אויף אידיש". איך האָב ניט געוואוסט וואָס ער מיינט, נאָר ער האָט מיך דערמאָנט אָן דעם „אידישן צלם", וואָס הענגט איבער דער טיר ביים אַריינגאַנג אין בית־המדרש.

איך האָב געפילט, אַז איך טאָר אים ניט אָפּזאָגן, האָב איך אים (אַ חרפה צו דערציילן) „איבער־מגן־דוד'עט".

איך ווייס ניט, צי יענער „שייגעץ" לעבט נאָך. אויב ער לעבט, וואָלט איך אַ בעלן געווען צו וויסן, צי געדענקט ער נאָך יענע נאַכט און צי איז נאָך געבליבן אין אים עפּעס פון דעם געפיל, וואָס האָט אין אים דעמאָלט אויפגעציטערט און אַזוי משונה'דיק פון אים אַרויסגעשטראַלט.

1938

נוסח טאָקסידאָ

צוריק מיט אַ וואָך האָב איך צום ערשטן מאָל אין לעבן אָנגעטאָן אַ „טאָקסידאָ". אַמאָליקע יאָרן, אין מאָסקווע אָדער אין בערלין, פלעג איך טראָגן ביי פייערלעכע געלעגנהייטן — ווי מען רופט דאָס אין רוסיש — אַ „סיורטוק". היות ווי אין אַמעריקע איז עס ניט אין דער מאָדע, האָב איך מיר מתיר געווען צו גיין אין יענע הויכע פענסטער, וואָס מ'האַלט ניט צו הויך פאַר מיר, אין איינפאַכע טונקעלע בגדים. בלויז איין מאָל איז מיר אויסגעקומען זיך צו פאָרשטעלן, ווי מיין עלטער־באָבע פלעגט זאָגן, פאַר אַ „ליסטעקראַט", און דאָס — גראָד אין ירושלים. ליגט מיר נאָך ביז היינט גוט אין טעם יענער טאָג, ווען כ'האָב געדאַרפט גיין עסן אָוונטברויט ביים האַי־קאָמישאָנער און דאָס וואָרט „פאָרמעל" אויף דעם איינלאַדונגס־בריוו האָט מיר געהאַלטן אין איין שטעכן אין די אויגן. גוטע ברידער פון אַלע פיר עקן שטאָט האָבן מיר גע־בראַכט צו טאָסקען זייערע „טעילס" און אַ דאַמע אין תלפיות האָט זיך לאַנג גע'ישוב'ט, ביז זי האָט אַרויסגעזאָגט איר מבינות, וועלכער פרעמדער גאַר־ניטור איז אַם בעסטן צוגעפּאַסט צו מיין שטיקל אייגענער פיגור. איך וואָלט ניט וועלן אַז דער גוטמוטיקער און גאַסטפרייינטלעכער גענעראַל וואוקאָפּ זאָל זיך וועגן דעם דערוויסן, אָבער נאָך דריי שעה וואָס כ'האָב פאַרבראַכט אין זיין פאַלאַץ בין איך, געדענק איך, גלייך אַוועק אין אַן אַנדער פאַלאַץ — אין בן־צבי'ס רחביה־וואוינונג — וואו איך האָב באַלד אַראָפּגעוואָרפן פון זיך אַלע טעקסטיל־פייערלעכקייטן און געמאַכט די ברכה פון „מתיר אסירים". די גזרה פון דער לעצטער וואָך איז געווען ניט אַזאַ שטרענגע, ווי די גזרה אין ירושלים: ניט קיין „טעילס" (וואָס דאָס אינגעלע פון „מאה שערים", וועלכער האָט זיי אויפן צווייטן טאָג אָפּגעטראָגן צו זייערע אייגנטימער האָט באַצייכנט אַלס „גוי'עשע שבת'דיקע קאַפּאָטעס"), נאָר די קורצערע און באַקוועמערע „טאָק־סידאָ", אין וועלכער איך האָב געמוזט דערשיינען אויפן סאָציאַליסטישן פון אַלע אידישע „דינערס" אין ניו יאָרק, אויף דער נאַציאָנאַל־פאָנד־סעודה פאַר דער לעאָן־בלום־קאָלאָניע.

מילא, מ'זאָגט „טאָקסידאָ" איז „טאָקסידאָ". מ'שטייט אויס אין לעבן גרעסערע אומבאַקוועמלעכקייטן. איך קען אַ פאָר מענטשן, וואָס האָבן פאַר יענער אונטערנעמונג געבראַכט גרעסערע קרבנות, ווי זיך פילן אַ פאָר שעה אומבאַקוועם אין אומגעוויינלעכע בגדים. בטבע בין איך גאָר ניט אַזאַ ניהיליסט און כ'האָב קיינמאָל ניט געהאַלטן פון פראָלעטאַרישע מצוות וואָס איז נוגע הלבשה. אין די שטיפערישע אָדעסער יאָרן האָבן מיר אין מיין קרייז געקרוינט

די, מערסטנטייל אידישע, מיידלעך פון די רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציעס — וואָס האָבן געהאַלטן פאַר זייער פליכט אַרומצוגיין מיט לאַנגע ניט־געצוואָגענע און ניט פאַרקעמטע האָר און אין בכיוון־נאַכלעסיקער הלבשה — מיטן נאָמען „דריבקע". די עטימאָלאָגיע פונם וואָרט איז אונז ניט געווען קלאָר (פון מיינע קינדער־יאָרן געדענק איך, אַז בעסאַראַביער אידן פלעגן נוצן אויף זייער ניט־פּאָלירטן לשון אַן אויסדרוק „פּוילישע דריבקע", מיט וועלכער זיי האָבן באַצייכנט די אומריינקייט און טואַלעט־אָפּגעלאָזנקייט פון צוגעוואַנדערטע אידן), אָבער דער טערמין האָט זיך צוגעקלעפּט. זשאַבאָטינסקי, דערמאָן איך זיך, האָט אפילו איינמאָל אָנגעשריבן אַ גאַנצן טראַקטאַט וועגן דער פּסיכאָלאָגיע פון דער „ראַדיקאַלער־דריבקע", פאַר וועלכן מ'האָט אים געוואָלט פאַרשרייען אַלס אַנטיסעמיט און קאָנטער־רעוואָלוציאָנער. איך בין אַלע מיינע יאָרן אַ דם־שונא דער „דריבקע־קולטור" און כ'האָב גראָד הנאה פון זען מענטשן, ווען זיי זיינען פאַרקעמט, אָפּגעגאָלט, אָרדענטלעך און עלעגאַנט אָנגעטאָן. אין תוך וואָלט איך גאָר ניט געדאַרפט זיין קיין קעגנער פון „טאָקסידאָס" — און איך בין עס טאַקע ניט. וואָס עס פאַרדריסט מיך, איז גאָר עפּעס אַנדערש: די סטאַנדאַרדיזאַציע. איך קען ניט פאַרטראָגן קיין יונים וואָס האָבן אַלע איין פּנים; דעפּאַרטמענט־סטאָר־פאַרקויפערינס וואָס האָבן אויפן גאַנצן קאָנטינענט איין און דעמזעלבן שמייכל; מענער און פרויען וואָס טראָגן אַלע איין נוסח קליידער. עס קען זיין, אַז ווען מען לאָזט מיך, וואָלט איך גאָר געקומען אויף אַן עפנטלעכן יום־טוב אין אַ רוימישער טאָגע אָדער אין אַ אינדוסטאַנישן פיל־קאָלירטן כאַלאַט. פאַרוואָס גראָד אין אַ טאָקסידאָ? אפשר פאַסט זי מיר גאָר ניט? אפשר איז זי גאָר דער היפוך פון מיין עסטעטישן שורש־נשמה? פאַרוואָס דאַרף איך טראָגן בגדים פון אַ ריעל־עסטייט־בראָקער, ווען מיר איז לייכטער און נאַטירלעכער זיך צו „אידענטיפיצירן" מיט... אַ וואַנדערענדיקן מוזיקאַנט? פאַרוואָס האָבן עס גוטע עטלעכע הונדערט פרויען געדאַרפט דערשיינען אין איין אָוונט אין דעקאָלטירטע „איווינינג־גאַונס", ווען איך ווייס בפירוש אַז ביי אייניקע פון זיי וואָלטן די פּלייצעס און די הענט געווען אַ סך שענער ווען זיי וואָלטן געווען צוגעדעקט מיט שטאָף? אַ פּאָר פרויען האָב איך דאָרט געטראָפן, וואָס וואָלטן געקראָגן זייער תיקון, ווען זיי טוען זיך אָן אין שוואַרצע, אַלץ פאַרדעקנדיקע נאָנען־קליידער, כאָטש גראָד זיי זיינען געווען שלאַנק, גוט „אויסגעפורעמט" פון דער נאַטור, פּראָפּאָרציאָנעל (אויגן און אויסדרוק פון פּנים האָבן דאָך אויך עפּעס צו טאָן מיט טואַלעט). „ווען איך בין קיסר" וואָלט איך דערפאַר אַרויסגעגעבן אַן אַנדער באַפעל: ניט קיין טאָקסידאָס, ניט קיין „איווינינג גאַונס", נאָר — יעדער און יעדע לויט מיטלען, געוואוינהייטן, באַקוועמלעכקייט און פּערזענלעכן געשמאַק. יום־טוב זאָל זיין יום־טוב — אָבער אָן רעגימענטאַציע, אָן אַ מוז אויסצופאָלגן וואָס אַ שאַכער־מאַכער־

קליפּה פון אַ פּאַריזער סאַלאָן האָט געהייסן, אָדער נאָכצוקומען דעם דיקטאַט פון אַ לאָנדאָנער שניידער, וואָס באַרימט זיך, אַז ער נייט פאַרן פּרינץ־אָוו־וועילס. אָבער ווען איך וואָלט דאָס געקאָנט אויספירן, וואָלט איך אויסגעפירט נאָך אַ סך זאַכן: אַז לעידי אַסטאָר און מיין איטאַליענישע גראָסערי־פרוי פון מעקדוגאַל־סטריט זאָלן זיך ניט פאַרבן די נעגל און יונגע מיידלעך זאָלן זיך ניט אויסצופּן די ברעמען, טראָצדעם וואָס ביי אייניקע פון זיי זענען גראָד די געדיכטע, שפּע׳דיקע ברעמען אַ סימן פון „שטילער וואַסער וואָס גראָבט טיף״, פון עכטן טעמפּעראַמענט און — מעג מען דאָס זאָגן? — פון „גוטער ראַסע״.

* * *

אָבער ניט דאָס בין איך אויסן. איך ווייס, אַז מיר וועט ניט געלינגען צו רעפאָרמירן דעם ענין הלבשה און די צענדליקער אַספּעקטן פון „מאַכן אויס־זען״. איך ווייס, אַז יאָרנלאַנג וועט מען זיך נאָך פאַרבן די האָר (פון אַ שענערן קאָליר אויף אַ מיאוס׳ערן); אַז אידישע אַקטריסעס וועלן זיך נאָך אַלץ אָפּעריִרן די נעזער און אים ירצה השם, איבער אַ יאָר זומער, וועל איך ווייטער זוכה זיין צו זען אין „שאָרטס״ פרויען וואָס האָבן מער ווי איין סיבה ניט צו דעמאָנסטרירן זייערע נאַקעטע פיס. איך ווייס, אַז דאָס יאָר וועל איך מסתמא ווידער קריגן אַן איינלאַדונג פון אַ ראַבאַי צום ערשטן סדר און — ווי ס׳האָט מיט מיר איינמאָל פּאַסירט אין דער מיטל־וועסט — דעם ראַבאַיס פרוי וועט צושרייבן צום בריוו איין וואָרט: „פאָרמעל״ (קיין „אורח״ פון דער גאַס אָדער פון דער שול וועט מען צו יענעם ראַבאַי׳ס פּסח׳דיקן טיש נישט צולאָזן). אַז מ׳וויל, קען איך גאָר צו יענער „ראַבאַי׳טע״ קיין טענות ניט האָבן: שטאַט איז שטאַט! און מי לנו גדול ווי דער פּויפּסט אין רוים? האָט ער אויך ניט אויפגענומען גאַנדי׳ן, ווייל יענער האָט זיך אָפּגעזאָגט צו דערשיינען אין יענעם „פול־דרעס״, וואָס דער וואַטיקאַנישער עטיקעט האָלט פאַר אָנשטענ־דיק (כאָטש דער ענגלישער קעניג האָט דעם אינדישן פירער יאָ אויפגענומען אין זיינע עקזאָטיש־„בעטלערישע״ בגדים...).

וואָס מיך אַרט אין צוזאַמענהאַנג מיטן בלום־אָוונט איז גאָר עפּעס אַנדערש: די טאַקסידאָ אַלס סימבאָל, אַלס אַ באַצייכענונג פון אַ ריכטונג אין געזעל־שאַפטלעכער אַרבעט. איך האָב מורא אַז דער טאַקסידאָ־טרעגער ווערט אונזער הויפּט־אַדרעסאַט, אַז עס ווערט אָפּגעשוואַכט (אָדער ניט גענוג פאַרשטאַרקט) דער מאַסנהאַפטער, פאָלקסטימלעכער, „אַרבעטאַרישער״ אָדער עמך׳דיקער כאַראַקטער פון אונזער באַוועגונג. אויף דעם בלום־אָוונט האָב איך געזען צופיל פאַבריקאַנטן, סוחרים, פּראָפעסיאָנעלע אינטעליגענץ וואָס קלעפּט צום בעל־דעה וואָס שטיצט זיך אויף דער מאה — כמעט ווי אויף אַ באַנקעט וואָס קאָ־מוניסטן פלוס באַנקירן מאַכן פון צייט צו צייט דעם סאָוועטישן אַמבאַסאַדאָר. איז ווייטער אַמאָל אַ רעזערוואַציע: איך בין קיינמאָל ניט געווען אַזוי פּראָלע־

טאַריש־פּרום, אַז איך זאָל זיך ניט װעלן באַגעגענען מיטן „קלאַסן־שונא" אָדער איך זאָל ניט מסוגל זיין צו פאַרברענגען מיט אים אַן אָװנט „װי מיט מיין גלייכן". עס איז נישטאָ יענער ציוניסטישער פאָנד, פאַר װעלכן איך זאָל ניט זיין גרייט צו נעמען געלט פון „בורזשואַזע עלעמענטן" און זאָל דערביי ניט האָבן קיין ברעקל חרטה. אויב אַ בורזשוי װיל געבן געלט פאַר קריגן אידישן און דערצו נאָך נאַציאָנאַליזירטן באָדן אין ארץ־ישראל — אַ ברכה אויף זיין קאָפּ! מאָרגן, אויב מען װעט דאַרפן און אויף אַן אַנדער שטח, בין איך גרייט אים צו באַקעמפן; אָבער היינט בין איך אים אויפריכטיק דאַנקבאַר און איך באַטראַכט אים אַלס מיינעם אַ גלייכבאַרעכטיקטן שותף אין אַ גרויסער זאַך. אָבער דער בלום־פּראָיעקט איז אַ באַזונדערע פרשה אין אונזער אַרבעט. דורך דעם פּראָיעקט האָט געזאָלט קומען צום אויסדרוק אַ פאָלקסטימלעכער, אויב איר װילט, אַ אידיש־פּראָלעטאַרישער סענטימענט — אויפבויען אַ קאָ־לאָניע אויף סאָציאַליזירטן באָדן אין נאָמען פון אַ גרויסן אידישן סאָציאַליסט. דאָס האָט געזאָלט זיין דער ביישטייער פון אידישן אַרבעטער און פון סאָציאַליס־טיש־געשטימטע אידן און ניט־אידן, װאָס האָבן אַ ספּעציעלע באַציאונג צו דער סאָציאַל־פּאָליטישער דערשיינונג װאָס הייסט לעאָן בלום. די פּאָר צענדליק טויזנט פונט װאָס מ'דאַרף האָבן, כדי דורכצופירן דעם פּראָיעקט, האָבן געדאַרפט אָנגעזאַמלט װערן פון שװער־פאַרהאָרעװעטע דאַימס און קװאָרטערס, ניט פון קיין פינף־און־צװאָנציקערס. אויף נעמען געלט ביים רייכערן עולם פאַר דער אויסברייטערונג פון אידישן באָדן־באַזיץ זיינען פאַראַן אַנדערע קאַנאַלן. די אַקציע פאַר דער בלום־קאָלאָניע װאָלט געדאַרפט דורכ־געפירט װערן פונם אָנהויב ביזן סוף אויף אַן אַנדערן, ניט אויף אַ טאַקסידאָ־נוסח.

* * *

עס קען קלינגען, װי איך באַשולדיק דאָ עמיצן ספּעציעל. װייס איך ניט. צי עמיצער איז נאָך אַזוי דאַנקבאַר װי איך דעם זייער קליינעם קרייז טוער װאָס האָבן אריינגעלייגט אַזוי פיל מי, זאָרג און מסירת נפש אין דער אונטער־נעמונג. זיינען מיר דען ניט דאַנקבאַר דעם פראַנצויזישן אַמבאַסאַדאָר? איך װייס װי שװער ס'איז אים געװען צו פאַרברענגען מיט אונז יענעם אָװנט אין ניו־יאָרק. ער האָט אפשר אין יענעם טאָג געשטעלט זיין לאָיאַליטעט צו אונז העכער פון אַמטלעכע לאָיאַליטעטן. און זיינען מיר דען ניט דאַנקבאַר פרוי רוזװעלט, הגם, זי האָט ניט באַרירט מיט קיין איין װאָרט דעם ענין אידנטום און ארץ־ישראל? איר עצם אָנװעזנהייט איז געװען אַ גרויסע פּאָליטישע דע־מאָנסטראַציע און אַ דערמוטיקונג. אָבער — דער פאַרטרעטער פון דער פראַנ־צויזישער רעגירונג, די ערשטע לעידי פון אַמעריקע, דער קאָנסערװאַטיװער פּאָליטיקער עמערי, לעידי רעדינג, װעלכע האָט דעם עולם אַזוי גערירט מיט

איר רעדע פון לאָנדאָן — זיי אַלע האָבן ניט קיין ספּעציעלע באַציאונג און קיין באַזונדערע דאַנקבאַרקייט־געפילן צו לעאָן בלום דעם סאָציאַליסט. זיי זיינען מאָראַליש גאָר ניט מחויב געווען אונז צו העלפן שטעלן אַ מאָנומענט ביים לעבן דעם קעמפער פאַר אַ נייער וועלט. זיי זיינען געקומען צו אונז, ווייל מיר האָבן זיי גערופן און ווייל זיי האָבן אפשר געהאַט דעם געפיל, אַז אָן זיי קענען מיר די זאַך ניט דורכפירן. מיר זיינען זיי דערפאַר שולדיק נאָך אַ גרע־סערן דאַנק, ווי ווען זיי וואָלטן געקומען צו אַ געוויינלעכער, אַלגעמיינער, ציו־ניסטישער אונטערנעמונג. מיר זיינען פון טיפן האַרץ דאַנקבאַר אַלע יענע ניט־פּראָלעטאַריער, וואָס זיינען געקומען צום אָוונט און געמאַכט זייערע ביי־טראַגן.

אָבער — פאַרוואָס האָבן מיר אונזער אויפגאַבע ניט געקאָנט דורכפירן פון אָנהויב ביזן סוף אַליין? פאַרוואָס האָבן מיר ניט רעזערווירט די מעג־לעכקייט „אויסצונוצן" יענע גרויסע און ניט־סאָציאַליסטישע נעמען פאַר אַנדערע געלעגנהייטן פון אַ גרעסערן מאַסשטאַב ווי דער פּראָיעקט פון איין קאָלאָניע? פאַרוואָס איז אונז ניט געלונגען צו אַנטוויקלען אַ סאָציאַליסטישע עמק־אַקציע — טאַקע מיט דער שטיצע פון אַ וויליאַם גרין מיט זיין געזונטער, אַלטפרענקישער דעמאָקראַטישקייט און אויפריכטיקע סימפּאַטיעס פאַר אונזער זאַך — אָבער אָן יענע עלעמענטן וואָס זיינען לעאָן בלום'ען גאָרנישט ניט שולדיק?

1938

חוש פאַר הומאָר

װי גרויס איז דער פּראָצענט מענטשן, װאָס פאַרמאָגן אַ חוש פאַר הומאָר? דאָס קען מען נאַטירלעך ניט װיסן. און װאָלט זיך עמיצער אונטערגענומען צו מאַכן אַזאַ סטאַטיסטישע פאָרשונג, װאָלט מען אים אַליין געדאַרפט אַרייַנשטעלן אין אַלבאָם פון הומאָריסטישע פיגורן. עס איז אָבער קלאָר, אַז אומעטום זייַנען פאַראַן גרויסע צאָלן שװערע, לאַנגװייליקע, הומאָרלאָזע מענטשן.

דער הומאָרלאָזער טיפּ איז גאָר אַן אָפּטע דערשייַנונג, ספּעציעל אין אַמעריקע. דאָס האָבן מיר די טעג געהערט אויפן נאַציאָנאַל־ראַט פון די ענגליש־לערער, װאָס האָבן זיך פאַרזאַמלט אין באַפאַלאָ אויף זייער יערלעכער סעסיע. מיס נאַש, אַ באָסטאָנער פּעדאַגאָגין, האָט זיך דאָרט שטאַרק געקלאָגט אויף דער אַמעריקאַנער שולע, װאָס זאָרגט ניט גענוג צו אַנטװיקלען דאָס הומאָריסטישע געפיל. עס װאַקסן דאָרט, זאָגט זי, טױזנטער קינדער, װאָס װעלן אַדורכגיין זייער לעבן אַבסאָלוט טאַלענטלאָז אויף דעם געביט. זיי װעלן בלייבן אַן פאַרשטענדעניש פאַר הומאָריסטישע סיטואַציעס און במילא אָן פעאיקייטן תופס צו זיין כאַראַקטערן. מיס נאַש װייסט פון דערפאַרונג, אַז „העכערע אינטעליגענץ און אַ לעבהאַפטער חוש פאַר הומאָר גייען געװײנלעך צוזאַמען״, און פאַר סאָציאַלער דערציאונג, מיינט זי, „איז דער געפיל פאַרן לעכערלעכן אַ סך װיכטיקער פון גראַמאַטיק״.

עס איז ניט קלאָר פונם רעפּאָרט, װאָס מיס נאַש פאַרשטייט אונטערן װאָרט „הומאָר״. נאָך װײניקער איז קלאָר, װאָס פאַר אַ מעטאָדע זי האָט אָנצואװענדן ביים לערנען שפּראַך און ליטעראַטור, כדי צו אַנטװיקלען אין קינדער אַ ראַפינירטערן חוש פאַר קאָמיזם. אָבער בדרך כלל, גלויב איך, אַז זי איז גערעכט. די װעלט װאָלט אויסגעזען „אַ שיין ביסל שענער״, װען אַ גרעסערע צאָל מענטשן װאָלטן געװען מסוגל פון צייט צו צייט אַ קוק צו טאָן אויפן לעבן, פאַר אַלעמען אויף זייער אייגן לעבן, דורך אַ הומאָריסטישן שפּאַקטיװ.

איך בענק ניט נאָך סתם װערטל־זאָגער און קאַטאָװעס־טרייבער. זיי זייַנען אָפּטמאָל די לאַנגװייליקסטע, די סאַמע־נודנע מענטשן אין דער געזעלשאַפט. דער אַמעריקאַנער „סמאַרט אַלעק״ (בעסאַראַביער אידן פלעגן, געדענק איך, נוצן פאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון דעם טיפּ אַן אומגעלומפּערטן װאָרט — „אַ חכמ׳אַטש״) איז טרוקן װי אַ ביין, אָפּטמאָל רשעות׳דיק. ער איז אין תוך ניט קיין הומאָריסט, נאָר דאָס, װאָס דייטשן רופן „אַ בעסער־װייסער״: זאָג מיר װאָס דו װייסט, װעל איך דיר באַװייזן, אַז איך װייס עס אַ סך בעסער.

בענקען בענקט זיך נאָך יענעם „ווערטל־זאָגער״, וואָס זיין הויפּט־מידה איז באַשיידנקייט, וואָס אין אַ געוויסן זין איז ער גאָר אַן „ערגער־ווייסער״, ווייל ער גיט זיך אָפּ געננוג חשבון ווי רעלאַטיוו זיין פאַרשטאַנד איז, ווי רעלאַטיוו עס איז אונזער אַלעמענס פאַרשטאַנד. נאָר אַזאַ „קאַטאָוועס־טרייבער״ קען זיין אַן עכטער הומאָריסט און נאָר ביי אַזעלכן איז הומאָר פאַרבונדן מיט טאָלע־ראַנץ און מיטלייד.

איך האָב בטבע מורא פאַר צו־„ערנסטע״ מענטשן, פאַר אַזעלכע וואָס זיינען שטענדיק „אויסגעהאַלטן״ און שטרענג; אָן אינטעלעקטועלן קאַפּריז און אָן קינסטלערישער שפּילעוודיקייט. זיי נעמען זיך צו־ערנסט און אין אַ באַ־שטימטער סיטואַציע קענען זיי ווערן געפערלעך פאַר זייערע מיט־מענטשן. זיי וואַרפן אָפּטמאָל אָן די זעלבע אימה וואָס אַסקעטן. דער אַסקעט נעמט זיך אויך אומגעהויער ערנסט. אַ קלייניקייט? ער קעמפט מיטן שטן! דער מקור פון זיינע הנאות איז — מאַזאָכיזם, און ווער ס׳איז היינט אַ מאַזאָכיסט קען מאָרגן ווערן אַ סאַדיסט (אָמאָל אויך פאַרקערט). די וועלט־געשיכטע איז פול מיט ליידן, וואָס אַסקעטן און מאַזאָכיסטן האָבן אויף איר געבראַכט — און אויפן כדור־הארץ וואָלט ניט פאַרגאָסן געוואָרן אַזוי פיל טייכן בלוט, ווען עס וואָלט אויף אים ניט בעל הבית׳עוועט אַזוי פיל „ערנסטע״ און „אויס־געהאַלטענע״; אַזוי פיל הומאָרלאָזע, אַסקעטיש־„פּרינציפּיעלע״ מענטשן.

אָבער, צוריק קומענדיק צום חוש פאַר הומאָר: ווי אַזוי ברענגט מען אים אַרויס? קען ער ווערן אַ טייל פונם שול־לימוד, ווי מיס נאַש וואָלט עס וועלן האָבן? הומאָר אַלס אַ לימוד, האָב איך מורא, איז אַליין אַ הומאָרעסקע.

כ׳דערמאָן זיך אָן שלום־עליכמ׳ען. אַ יונגערמאַן, דערציילט מען, איז אַמאָל געקומען צו אים מיט אַ בקשה, ער זאָל אים „אויסלערנען״ ווי צו זיין אַ הומאָ־ריסטישער שרייבער. האָט שלום־עליכם לאַנג ניט געטראַכט און אים געגעבן אַן עצה: דו שרייב ערנסט, אַזוי טיף ערנסט ווי דו קענסט נאָר. זיי זיכער. מ׳וועט שוין לאַכן... אַי וועט מען לאַכן... מ׳וועט זיך האַלטן פאַר די זייטן...

1938

דער אונטערגאַנג פון סעקטן־קאָמוניזם

איך האָב שוין לאַנג ניט געהערט פון די דוכאָבאָרן. זינט מיין לעצטער רייזע איבער מערב־קאַנאַדע האָב איך שוין ניט געהאַט קיין געלעגנהייט צו קומען אין דירעקטער באַרירונג מיט די מיטגלידער פון דער דאָזיקער מערקווירדיקער פויעריש־עוואַנגעליש־קאָמוניסטישער סעקטע. פאַר־צוויי־יאָרן זיינען צו מיר דערגאַנגען קלאַנגען וועגן אינעווייניקסטע מחלוקת'ן; וועגן דער גרייטקייט פון אַ טייל פון דער יוגנט זיך אָפּצו'גט'ן מיט זייערע קאָמונעס, ווערן „מיט לייטן גלייך" און זיך אַסימילירן מיט דער זינדיקער קאַפּיטאַליסטישער וועלט. צוריק מיט עטלעכע חדשים האָב איך זיך דערוואוסט וועגן טויט פון זייער הויפּט־מנהיג און וועגן אַ געפיל פון פאַרלוירנקייט און הילפלאָזיקייט, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די דוכאָבאָרישע דערפער, אין סאַסקאַטשעוואַן און אין בריטיש־קאָלומביאַ: זיי זיינען געבליבן „כצאן בלא רועה", אָן דער שטאַרקער האַנט, וואָס האָט איבער זיי בעל־הבית'עוועט די לעצטע יאָרן. איצט ליגן אויף מיין טיש דירעקטע גרוסן: אַן אַרטיקל פון אַן אַמעריקאַנער זשורנאַליסט, ערני פּאַיל, וועלכער האָט לעצטנס געמאַכט זיינס אַ פּריוואַטע אויספאָרשונג פון דער לאַגע, און אַ בריוו פון אַן אינטעליגענטערן דוכאָבאָר, מיט וועמען איך האָב זיך צוריק מיט יאָרן באַפריינדעט.

ביידע גרוסן זיינען טרויעריקע. אַרום אַכט אָדער נײַן טויזנט דוכאָבאָרן זיינען שוין, אויב איך מעג זיך אַזוי אויסדריקן, געוואָרן „משומדים": זיי האָבן זיך אָפּגעטיילט פון די קאָמונעס, געוואָרן פאַרמערס פאַר זיך, מיט אייגענעם באָדן, אייגענע הייזער, פי און אינסטרומענטן, און — וואָס ס'איז פון דוכאָבאָרישן שטאַנדפּונקט נאָך אַ גרעסערער חטא — מיט אייגענע קיכן און אייגענע טעפּלעך. די אַזוי גערופענע „יעדיליטשניקעס" (אינדיווידועלע פאַרמערס און פּריוואַט־אייגנטימער) זיינען שוין היינט קרוב צו אַ העלפט פון זייער באַפעלקערונג. וואָס וועט זיין מיט דער אַנדערער העלפט? ערני פּאַיל מיינט, אַז ביסלעכוויז וועלן זיי אויך אַראָפּוואַרפן פון זיך די ברכות און די חומרות פון זייער קאָמוניסטישן רעזשים. נישטאָ מער יענער רעליגיעזער ברען, יענע פאַר'עקשנ'טע פרומקייט, מיט וועלכער די „קריסטלעכע געמיינדע פון אַל־וועלטלעכער ברודערשאַפט" (דער אָפיציעלער נאָמען, אונטער וועלכן די דוכאָבאָרן האָבן געלעבט אין קאַנאַדע) האָט זיך אַזוי פיל יאָרן אויסגעצייכנט. די וואָס זיינען די לעצטע יאָרן איבערגעגאַנגען אויף פּריוואַט־אייגנטום און אינדיווידועלערווירטשאַפט האָבן נאָך דערצו באַוויזן, ווי מען רעדט צווישן זיי, דעם מזל־ברכה פון עקאָנאָמישן עגאָאיזם: זייערע פאַרמס און הייזער זיינען

אין אַ בעסערן צושטאַנד, זייער הכנסה איז אַ העכערע אײדער אין דער קאָמונע. זײנען זײ אַנדערע מקנא, הױבן זײ אױך אָן צו טראַכטן װעגן „אָפּטײלונג" און „אױסטײלונג". דאָס װערט טײלװײז באַשטעטיקט פון מײן דוכאָבאָרישן קאָרעספּאָנדענט, כאָטש ער זעט די הױפּט־צרה אין עפּעס אַנדערש: „מיר װעלן אפשר אונטערגײן אין קורצע עטלעכע יאָר, בלױז דערפאַר װאָס מיר האָבן ניט קײן גײסטיקן מנהיג". „װאו", פרעגט ער, „נעמט מען אים? צװישן אונז איז אַזעלכער ניט פאַראַן". אַ גרױסער סאָציאַלער עקספּערימענט אָדער, ריכטיקער געזאָגט, אַן אײנגעפּונדעװעט און אינטים װינקל פון רעליגיעזן קאָמוניזם גײט צו גרונט, דערנענטערט זיך צו זײן באַנקראָט...

* * *

אײנע נאָך דער אַנדערער גײען אונטער אױפן אַמעריקאַנער קאָנטינענט די לעבעדיקע פאַרקערפּערונגען פון עטיש־קאָמוניסטישן אידעאַליזם. דער בית־עולם פון געפּלאַצטע עקספּערימענטן איז אַ סך גרעסער, װי מען שטעלט זיך געװײנלעך פאָר. פון די פוריע־אָאוען־פּלענער איז שױן לאַנג ניט געבליבן קײן שפּור; די „ברוק־קאָלאָניע" אין נײ־ענגלאַנד איז פאַרװאַנדלט געװאָרן אין אַ שטיק לעגענדע. צוריק מיט אַ יאָר זיבן איז מיר אױסגעקומען צו זײן, אַזױ צו זאָגן, אױף דער לויה פון אַן אַנדער עקספּערימענט, אױף די ברײטע קאָרן־פעלד־סטעפּעס פון אײאָװאַ. נאָך אַן עקזיסטענץ פון העכער אַכציק יאָר האָט זיך ליקװידירט די זיבן־דערפער־קאָמונע פון „אַמאַנאַ" (דער נאָמען איז אײגנטלעך אַ העברעאישער — „אמנה" — אַן אָפּמאַך, אַ בונד). אין דער צװײטער העלפט פונם פריערדיקן יאָרהונדערט איז אָנגעקומען קײן ניו־יאָרק פון דײטשלאַנד אַ גרופּע פאַרפאָלגטע סעקטאַנטן, כדי אױפצובױען פאַר זיך אױף אַ נײעם קאָנטינענט אַ נײ לעבן, לױט זײער אײגענעם נוסח און לױט זײערע רעליגיעזע איבערצײגונגען. משונה'דיקע מענטשן זענען זײ געװען, די עם־הארצ'ישע מיטגלידער פון יענער „געמײנדע דער װאָהרען אינספּיראַציאָן". זײ האָבן זיך אײנגערעדט, אַז דער קװאַל פון רוח־הקודש איז ניט פאַר'חתמ'עט געװאָרן נאָך קריסטוסן און די אַפּאָסטאָלן, און אַז אין יעדן דור קען יעדער מענטש קריגן „אינספּיראַציע פון אױבן" אָן דער פאַרמיטלונג פון די צדיקי הדור, אױף זײן אײגענעם חשבון און דורך קאַנאַלן װאָס ער אַלײן קען אַנטדעקן. און נאָך אַ געפּערלעכע זאַך האָבן זײ זיך אײנגערעדט: אַז פּריװאַט־אײגנטום קומט פון טײװול און אַז גאָט'ס געבאָט איז — חברותא, געמײנדע־װירטשאַפט, קאָמונע. האָט מען זײ געשמיסן פאַר אַזאַ אפיקורסות אין דײטשלאַנד, האָבן זײ נאָכדעם געהאַט אױסצושטײן נגישות און רדיפות אױף זײערע מאַרטירערישע װאַנדערונגען פון ניו יאָרק קײן מיזורי און פון מיזורי קײן אײאָװאַ. סוף־כל־סוף האָבן זײ אין אײאָװאַ געפונען זײער מקום־מנוחה און אױסגעבױט דאָרט זיבן ציכטיקע און זאַטע דערפער, אַ קאָמוניסטישע לאַנד־

ווירטשאַפט און אַ קאָמוניסטישע הויז־אינדוסטריע. כמעט דריי דורות האָבן זיך די דייטשע רוח־הקודש'ניקעס געהאַלטן ביי זייערן, געלעבט אויף זייער סאָציאַליסטישן אינזל, אַרומגערינגלט מיטן ריזן־ים פון אַמעריקאַנער קאַפּי־טאַליזם און שטאָלצירט מיט זייער פּיצינקער טעאָקראַטישער מלוכה: רעליגיע און ווירטשאַפט, קירכע און „שטאַט" זיינען ביי זיי געווען אזוי ענג און אָר־גאַניש צוזאַמענגעקניפּט און אַריינגעוועבט איינס אינם אַנדערן, אַז קיינער האָט ביי זיי ניט געוואוסט, וואו עס ענדיקט זיך דאָס ערשטע און וואו ס'הייבט זיך אָן דאָס צווייטע. אָבער אויף מיין גורל איז אויסגעפאַלן אָנצוקומען קיין אַמאַנאַ גראָד אין יענע טעג, ווען אַלע אין דאָרף זיינען געווען פאַרטאָן אין אַ פּיבער־האַפטער און אין דערזעלבער צייט פּאַטעטישער אַרבעט: צובויען צו זייערע זויבערע שטיבלעך קיכן, אַ באַזונדער קיך פאַר יעדער פאַמיליע. די קאָמונע האָט זיך געהאַלטן דעמאָלט אין ליקווידירן, מ'האָט אויסגעאַרבעט נייע תקנות וועגן איבערגעאַנג (דערוויילֹ?) צו קאָאָפּעראַטיווער ווירטשאַפט. רעדנדיק אויף ארץ־ישראל־לשון: אויפגעגעבן די קבוצה און איבערגעגאַנגען צו דעם מער־אינ־דיווידואַליסטישן מוסטער פון אַ מושב עובדים. אויס קאָמונאַלע קיך און קאָ־מונאַלע עס־צימערן! זאָל זיך יעדע פאַמיליע לעבן באַזונדער, ווער אויף אַ גרעסערער און ווער אויף אַ קלענערער הכנסה, ווי זיין דאַליע וועט זיין: איי־נער זאַטער, דער אַנדערער הונגעריקער.

איך דערמאָן זיך איצט אָן די שעמעוודיקע פּנים'ער פון די דאָזיקע דייטשע עקס־קאָמונאַרן. זיי איז געווען פּיינלעך צוצוזען, ווי א זייטיקער און אַ פרעמ־דער קוקט זיך־צו צו זייער חורבן. אויף זייער הילפלאָזן ענגליש און אויף זייער אָפּגעצערטן און איינגעשרומפּענעם דייטש זיינען זיי בכלל ניט געווען בכח צו געבן קלאָרע תשובות אויף מיינע אַביסל צו קאָמפּליצירטע שאלות און זיי האָבן מיר אָפּגעשיקט צום קאָמונאַלן דאָקטאָר, ווענען זיי האָבן אַלע באַ־טראַכט אַלס זייער לערער און מנהיג. דער גוטמוטיקער דר. נאָאַ, געדענק איך, האָט פאַרענדיקט דעם לאַנגען שמועס, וואָס האָט זיך צווישן אונז פאַר־קניפּט, מיט אַ מעלאַנכאָלישער דערקלערונג:

— וואָס ס'קומט ביי אונז איצטער פאָר, איז גאַנץ נאַטירלעך. קאָמוניזם איז קעגן דער זינדיקער נאַטור פונם מענטשן. מיט אייגענע כוחות קען מען דעם אינדיווידואַליסטישן יצר־הרע ניט אויסראָטן. אין אַ קאָמונע קענען מענטשן בלויז אַריינגעצוואונגען ווערן. און ווער קען עס צווינגען? אָדער דער רבונו־של־עולם אָדער, אַנטשולדיקט טויזנט מאָל פאַרן פאַרגלייך, אַ סטאַלין. קיין סטאַלין האָבן מיר ניט און הלואי זאָלן מיר אים קיינמאָל ניט האָבן. נו, און גאָט? גאָט איז „געשטאָרבן". ער לעבט מער ניט אין די הערצער פון אינגן דור. מיטן כח פונם אויבערשטן האָט זיך אונזער קאָמונע געהאַלטן כמעט דריי דורות, אָבער די הערצער זיינען אויסגעלאָשן, קיין אמת'ע אמונה איז

מער נישטאָ... דער קינעמאַטאָגראַף פון די אַרומיקע שטעטלעך האָט אָפּ־געטעמפּט דעם חוש פאַר אינספּיראַציע; און אָן אינספּיראַציע און גלויבן איז מער נישטאָ יענער צוואַנג, וואָס האָט אונז געהאַלטן אין דער קאָמונע. די גראַ־מאַפאָנען שפּילן שוין ביי אונז דזשעז. זונטיק נעמט מען אַ גלעזל משקה. אין אונזער קראָם פאַרקויפט מען שוין ביליקע און וואולגאַרע „לוקסוסן״, און — איר האָט דאָך מסתמא געהערט? — אונזער יוגנט וויל שוין קיין דייטש ניט רעדן. דאָס ענגליש־רעדן איז געוועזן ביי אונז דער ערשטער אָנזאָג, אַז דער סוף איז נאָענט. ווער עס האָט פאַרלוירן דעם גלויבן אין גאָט פון אינספּיראַציע, האָט אָנגעהויבן רעדן ענגליש. נאָך אַ צענדליק יאָר — און פון אונזער טראַ־דיציע וועט ניט בלייבן קיין שפּור... איך האָב געהערט, אַז ביי אייך, אין ארץ ישראל״ בליען די קאָמונעס און זייער צאָל וואַרט גרעסער פון יאָר צו יאָר. פאַר מיר איז עס אַ גרויסער חידוש. וואָס איז דאָרט זייער כוח? קיין לעגין און קיין סטאַלין האָט איר ניט, און וואָס ס'איז שייך גאָט — נו, איר ווייסט דאָך אַליין — זיינען דען מאָדערנע אידן ניט די גרעסטע אַטעאיסטן?... ווען איך וואָלט געוועזן אינגער, וואָלט איך פאַרלאָזט דעם פּלאַץ און זיך באַזעצט אין קאַנאַדע, מיט די דוכאָבאָרן. דאָרט, זאָגט מען, איז נאָך פאַראַן דער אַמאָליקער גייסט, האָט זיך נאָך ניט אויסגעוועפּט די אמונה. אָבער ס'איז צו שפּעט. אויך קיין שפּראַך האָב איך ניט פאַר זיין. גיי לערן זיך אויף דער עלטער רוסיש...״

* * *

אייאָוואָ איז וויט פון מערב־קאַנאַדע און דער אַלטער דאָקטאָר פון אַמאַ־נאַ האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַן איבערגעטריבענער פאָרשטעלונג וועגן די דוכאָבאָרן. אָבער מיט אַ פּאָר חדשים פריער איז מיר גראָד אויסגעקומען צו פאַרברענגען מיט זיי עטלעכע טעג אין דעם סאַסקאַטשעוואַנער צענטער פון זייערע קאָלאָניעס, וואָס רינגלען אַרום ווי אַ גרינער גאַרטל די באַן־סטאַנציע און דאָס שטעטעלע ווערעגין, און איך האָב שוין דעמאָלט געזען בולט'ע סימנים פון דראָענדיקן אונטערגאַנג. דער אַלטער קאַזאַקאָוו, זייער געשעפטס־פאַרוואַל־טער, וועלכער האָט זיך צוריק מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט קונה־שם געווען מיט זיין מאַרטירערישן העראָאיזם אין דער סיבירער קאַטאָרגע, האָט מיך אויפגענו־מען ווי אַן אייגענעם און מיט מיר אַרומגעפאָרן איבערן גאַנצן שטח פון די דוכאָבאָרישע ישובים. איך האָב באַוואונדערט זייער קרעפטיקן און זאַפטיקן רוסיש, וואָס זיי איז געלונגען אָפּצוהיטן אין די אומגעפער פערציק יאָר וואָס זיי האָבן פאַרבראַכט אין אַן ענגליש־רעדנדיקער געגנט. קיין נייגונג אַרויסצו־גיין פון דער קאָמונע האָב איך ביי זיי דערנסטמאָל ניט באַמערקט (אמת, קאַ־זאַקאָוו'ס זון גופא האָט שוין אין יענער צייט געלעבט אויף אַ פּריוואַטער פאַרם, אָבער אַלע האָבן זיך צו אים באַצויגן ווי פרומע אידן צו אַ משומד, און דער פאָ־טער האָט זיך געהיט צו דערמאָנען זיין נאָמען). זיי האָבן זיך נאָר געקלאָגט

אויף זייער שווערער מאַטעריעלער לאַגע, אויף חובות מיט וועלכע זייערווירט־שאַפט איז באַלאָדן אויף צו הויכע שטייערן וואָס די קאַנאַדער רעגירונג מאָנט פון זיי. זיי האָבן דערביי אויסגעדריקט זייער פאַרוואונדערונג, וואָס גראָד די פון זיי, וואָס האָבן זיך „אויסגעטיילט״ פון דער געמיינדע און געוואָרן בעלי־בתים פאַר זיך, לעבט זיך בעסער און לייכטער *). ווען איך האָב פּרובירט, געדענק איך, אויסצוגעפינען פאַרוואָס קאָמוניסטישע ווירטשאַפט ברענגט ביי זיי אַריין אַ קלענערע הכנסה פון דער אינדיווידועלער, האָב איך קיין טאָלק ניט געקאָנט דערגיין. קיין חשבון האָבן זיי ניט געוואוסט און אפילו קאַזאַקאָוו, דער געשעפטס־פאַרוואַלטער פון די עטלעכע טויזנט דוכאָבאָרן וואָס לעבן אין סאַסקאַטשעוואַן, האָט ניט געהאַט קיין קלאָרע פאַרשטעלונג וועגן דעם, וויפיל און וועמען זיי זיינען שולדיק, און ווי הויך עס זיינען די שטייערן וואָס זיי צאָלן דער רעגירונג. אין איין „גייסטיקער פאַמיליע״ האָט מיר אַן עלטערע פרוי דערציילט, אַז אַ חוץ די שטייערן וואָס זיי צאָלן אין קאַנאַדע, מוזן זיי נאָך יעדעס יאָר אַוועקשיקן אַ גרויסע סומע אַלס ספּעציעלן „נאַלאָג״ פאַרן ענגלישן קיסר. זי האָט מיר בשום אופן ניט געוואָלט גלויבן, אַז דער „ענגלישער קיסר״ האָט ניט קיין שום רעכט צו פאָדערן שטייערן אין קאַנאַדע: וואָס הייסט? זי האָט דאָך דאָס עס איינמאָל געהערט „פון פּיאָטר׳ס מויל״...

אָבער „פּיאָטר׳ס מויל״ (און ניט זעלטן „פּיאָטר׳ס האַנט״) איז די לעצטע יאָרן, ווי איך האָב נאָכדעם אויסגעפונען, געווען די תוכחה פון דעם דוכאָבאָרישן קיבוץ. יאָרנלאַנג האָבן זיי געלעבט אונטער דער פירערשאַפט פון פּיאָטר ווערינין — אַ מיליטאַנטער דוכאָבאָר וואָס איז נאָך זעכצן יאָר פאַרשיקונג אין סיביר אַוועקגעפאָרן קיין קאַנאַדע מיט לעוו טאָלסטאָי׳ס ברכה, העלפן זיין געמיינדע זיך איינצואָרדענען אין דער פרעמדער געגנט. דער אַמאָליקער מאַר־טירער פון צאַרישן רוסלאַנד האָט אין דער פרייער קאַנאַדע איינגעפירט אין זיין געמיינדע אַ שווערן, דעספּאָטישן רעזשים. אַן ענגלענדער, ווייס איך, מיט טאָלסטאָיאַנישע נייגונגען האָט נאָך אַ לענגערן באַזוך אין דעם דוכאָבאָרישן קיבוץ אים כאַראַקטעריזירט אַלס דעם „דיקטאַטאָר פון די איסיים״. ער האָט זיך ווייניק געמישט אין דעם אינטימען לעבן פון דער מיטגלידערשאַפט, אָבער אַלע ווירטשאַפטלעכע ענינים האָט ער קאָנצענטרירט אין זיינע הענט און קיינעם ניט געלאָזט זאָגן קיין דעה. ריין־געזעצלעך האָט ער נאַטירלעך ניט געהאַט קיין ברעקל מאַכט, אָבער ער איז געווען גראַמאַטנע, זיך אויסגעלערנט

*) געוויינטלעך לעבן די דוכאָבאָרן צו עטלעכע משפחות בשותפות: פון פיר ביז זיבן. די געוויינטלעכע פאַמיליע ווערט פון זיי באַטראַכט ווי אַ נידעריקע מדרגה („פּלאָטס־קאַיאַ סעמיאַ״, די בשר־ודם־משפחה). עטלעכע בשר־ודם־משפחות, אַז זיי לעבן צוזאַמען און פירן איין ווירטשאַפט ווערן זיי פאַרוואַנדלט אין אַ „גייסטיקער משפחה״ („דוכאָווניאַיאַ סעמיאַ״). דאָס לעבן בלויז אין אַ ביאָלאָגישער משפחה איז, לויט זייער גלויבן, אַ סימן פון ענגן עגאָאיזם און ניט־פרומקייט.

ריידן ענגליש, כדי צו רעפּרעזענטירן די געמיינדע פאַר דער רעגירונג, און — דער עיקר! — ער האָט פאַרמאָגט ברייטע פּלייצעס, אַגרעסיווע עלנבויגנס, אַ קאָמאַנדירנדיקע שטימע און... פּאַשיסטיש „פּירער־בלוט". ביסלעכווייז האָבן די דוכאָבאָרן, וואָס אַנערקענען ניט, לויט זייער לערע, קיין מאַכט איבערן מענטשן אַ חוץ דער ממשלה פונם בורא־עולם, זיך אונטערגעגעבן אונטער פּיאָטר ווערעגינ'ס יאָך. אין זייער הילפלאָזיקייט און שטענדיקן געפיל פון פאַרוואָרפנקייט האָבן זיי ניט באַמערקט, אַז פּאַקטיש איז אין זייער קליינער „מלוכה'לע" איינגעפירט געוואָרן דיזעלבע „סאַמאָדערזשאַוויע", קעגן וועלכער זיי זיינען אַמאָל געוועזן אַזוי פעאיק צו קעמפן דורך פּאַסיווער רעזיסטאַנץ אין רוסלאַנד. אָבער אַ סך ערגער איז געוואָרן די לאַגע נאָך פּיאָטר ווערעגינ'ס פּלוצימדיקן טויט פון אַן אייזנבאַן־אומגליק. די געמיינדע האָט זיך מיטאַמאָל דערפילט פאַר'יתום'ט. זיי האָבן ניט געוואוסט וואָס מ'הייבט אָן צו טאָן מיט דער „באַפרייאונג" פון זייער דיקטאַטאָר. אַ ווירטשאַפט פון עטלעכע טויזנט נפשות מוז דאָך פון עמעצן פאַרוואַלטעט ווערן; באַציאונגען מיט דער רעגירונג, צי מען וויל, צי מען וויל ניט, מוז מען דאָך אָנהאַלטן. ווער וועט דאָס אַלץ טאָן פאַר זיי? מערקווירדיק: פון 14—15 טויזנט נפשות האָט זיך נאָך ווערעגינ'ס טויט ניט געפונען קיין איינער, וואָס זאָל אַרויסווייזן מוט, ווילן און פעאיקייטן איבערצונעמען דעם מאַנטל פון פּירערשאַפט. אויף פרעמדן קאַנאַדער באָדן, אָפּגעריסן פון זייער מוטערלאַנד, איז ביי זיי קיינער ניט אויסגעוואַקסן, ווי איינער פון זיי האָט עס פאַר מיר אַמאָל כאַראַקטעריזירט, כדי „איבערצונעמען דעם שטעקן פונם פּאַסטוך". גלייך ווי זייער גייסטיקע יניקה וואָלטן זיי געצויגן פון דער ערד, פון דער רוסישער און נאָר פון דער רוסישער ערד. זענען זיי אַרומגעגאַנגען אַ שטיק צייט ווי קליינע, דערשראָקענע קינדער אין אַ ווילדן וואַלד, ביז זיי האָבן אָנגענומען דעם משונה'דיקסטן, דעם פּאַראַדאָקסאַלסטן באַשלוס, צו וועלכן אַ גרופּע מיט זייער הינטערגרונט האָט זיך געקאָנט דערטראַכטן: אַרויסרופן פון רוסלאַנד ווערעגינ'ס זון, אויך אַ פּיאָטר, אָדער „פּיאָטר דעם צווייטן", ווי מען האָט אים שפּעטער אַ נאָמען געגעבן מיט שפּאָט און פאַראַכט...

די דוכאָבאָרן האָבן אַליין ניט באַמערקט, ווי זיי האָבן פּאַקטיש איינגעפירט ביי זיך אַ דינאַסטיע. ווייל פּיאָטר ווערעגינ'ס איינציקער פאַרדינסט איז באַשטאַנען בלויז אין דעם, וואָס ער איז געוועזן אַ ווערעגין, דער יורש עצר אָדער דער פּרינץ אָוו וועילס פון דער עוואַנגעלישער געמיינדע. אין מאָסקווע, ווייס איך, איז ער געוועזן פּאָפּולער ניט נאָר צוליב זיין זכות־אָבות, נאָר אויך אַ דאַנק די ווילדע הוליאַנקעס, וואָס ער פלעגט דאָרט דורכפירן, ווער ווייסט מיט וועמענ'ס געלט. די סאָוועט־רעגירונג איז געוועזן זייער צופרידן איינמאָל פאַר אַלעמאָל פּטור צו ווערן פון אַ מיוחס'דיקן בויאַן, וועלכן מ'האָט ניט פאַר־

שיקט קיין סיביר נאָר דערפאַר וואָס שטענדיק האָבן זיך געפונען הויך־גע־שטעלטע מליצי־יושר, ווען עס איז ניט אָנגעשטאַנען מ׳זאָל שווער באַ־שטראָפן אַ זון פון טאָלסטאָי׳ס אַ פריינט. און אָט פון דעם „פּיאָטר׳ס מויל״ האָט עס מיין אַלטע דוכאָבאָרקע געהערט, אַז די געמיינדע מוז צאָלן גרויסע צינזן — „דעם ענגלישן קיסר״.

מען וואָלט געקאָנט, גלויב איך, אויסגעפינען ווי אַזוי און אויף וואָס „פּיאָטר דער צווייטער״ האָט פאַרטאַכליעוועט צענדליקער, אויב ניט הונדער־טער טויזנטער דאָלאַרן פונם שווער־פאַרהאָרעוועטן דוכאָבאָרישן געלט, אָבער אַזאַ אויספאָרשונג וואָלט מסתמא געפירט אויף צו פּיקאַנטע אַדרעסן... פון קיין חשבון האָט מען ביי אים יעדנפאַלס קיינמאָל ניט געקאָנט וויסן. פון צייט צו צייט האָט מען נאָר געהערט פון אים באַמערקונגען און רמזים וועגן זייער טשיקאַווע הוצאות: אַמאָל פופציק טויזנט דאָלאַר „פאַרן ענגלישן קיסר״, אַמאָל אַ גרעסערע געלט־שטראָף דער קאַנאַדער רעגירונג פאַר זיך אָפּזאָגן פון מיליטער־דינסט אין דער וועלט־מלחמה, אַמאָל האָט געגעלט דער מעקסיקאַנער רעגירונג פאַר באָדן וואָס ער זאָל דאָרט האָבן איינגעקויפט פאַר דוכאָבאָרן, וואָס דאַרפן אַהין אָנקומען פון רוסלאַנד... און איינמאָל, געדענק איך, האָט ער, אין אָטאַוואַ, אין מיין אָנוועזנהייט דערציילט אַ דריי־וואָכן־היִנטער־וואַרשע־מעשה וועגן צוויי הונדערט טויזנט דאָלאַר וואָס די סאָוועטישע רעגירונג האָט אים מיטגעגעבן קיין קאַנאַדע, כדי צו ראַטעווען די דוכאָבאָרישע געמיינדע פון באַנקראָט, און וועלכע ער מוז נעבעך איצטער צוריקצאָלן קיין מאָסקווע (ער איז געווען אַזאַ אומגעלומפּערטער און נאַרישער ליגנער, און דערציילט האָט ער די מעשה אין דער געזעלשאַפט פון מענטשן, וועגן וועלכע ער האָט קלאָר געוואוסט, אַז זיי זענען באַקאַנט מיט רוסישע באַדינגונגען און וויסן גאַנץ גוט, צי עמיצער קען קריגן פון דער סאָוועטישער רעגירונג גמילות־חסדים פאַר אַזעלכע צוועקן).

אַרום צען יאָר האָבן די דוכאָבאָרן געליטן פון „פּיאָטר דעם צווייטנס״ ממשלה און... ניט רעוואָלטירט. ער האָט זיי באַ׳גנב׳עט און באַ׳גזל׳עט, און זיי האָבן געשוויגן. ער האָט געגעסן בפרהסיה פלייש און געטרונקען בפרהסיה בראָנפן — אויף ביידע זאַכן עקזיסטירט אין דער דוכאָבאָרישער געמיינדע אַ שטרענגער רעליגיעזער פאַרבאָט — האָבן זיי געקרעכצט, אַמאָל געוויינט און ווייטער געטראָגן זיין יאָך. ער האָט געריכערט טאַבאַק, וואָס ווערט ביי זיי פאַר־רעכנט פאַר אַ האַרבער עבירה, און זיי האָבן ניט געהאַט קיין כח צו פּראָטעס־טירן. אין זיין שפּראַך האָט ער באַנוצט פאַרנאָגראַפישע זידל־ווערטער, האָבן די פרומערע צווישן זיי געבעטן גאָט, ער זאָל „רייניקן זיין מויל״. ער האָט זיי ניט איינמאָל אַריינגעוואָרפן אין אַ מיסטישן פחד, ברענגנדיק אין דאָרף אַריין

גרויסשטאָטישע גאַסן־מיידלעך. נאָר דערנאָך פלעגט ער זיי „קאָמפּענסירן" מיט זיין דאָסטאָיעווסקישער טעאַטראַלישקייט:

„ברידער און שוועסטער, שלאָגט מיך, ווייל איך בין זינדיק; פּאַטשט מיך אין פּנים אַריין, ווייל איך בין אומריין; שפּייט אויף מיר, ווייל דער גיהנום איז ווייניק, מיך צו באַשטראָפן. ווי קען איך זיין אייער פירער, אַז איר זייט אַלע ריינע טויבן, און איך בין אַ שמוציקער חזיר, אַ היענע, אַ רויב־פויגל, אַ שלאַנג, אַ זולל וסובא און אַ נואף. דאַוונט פאַר מיר און בעט פאַר מיר אויס ריינקייט, ווייל ריינקייט איז מיין איינציקער באַגער. דאַוונט פאַר מיר, ווייל דער שטן האָט זיך באַזעצט אין מיין קערפּער און ער מאָנט, און מאָנט, און מאָנט — נאָך פרעסן, נאָך זויפן, נאָך געלט און נאָך נאַפקעס... באַפרייט מיך פונם טייוול, טרייבט אים פון מיר אַרויס, שניידט אים אויס פון מיינע גלידערים; נעמט העק, זעגן, האַמערס; שלאָגט מיך, זעגט מיך, צעשניידט מיך אויף פּיץ־פּיצלעך און וואַרפט אַוועק מיין נבלה פאַר פאַרשיווע הינט... וואָס שטייט איר דאָ ווי ליימענע גולם׳ס? שטייניקט מיך לויטן געזעץ פון משה, דעם נביא פון די אידן"...

נאָך אַזאַ וואולקאַנישן אויסברוך פון תשובה און היסטערישער זעלבסט־דערנידערונג פלעגט מען אים מוחל זיין אַלע זיינע זינד: אַ קלייניקייט, דער שטן האָט זיך אין אים באַזעצט... ניט פּיאָטר זינדיקט, נאָר דער שטן אין אים... ער מוז מסתמא נאָכגעבן דעם שטן׳ס תאווה, כדי זיך צו באַפרייען פון זיין ממשלה... תשובה רייניקט... פּיאָטר איז שוין ריין.

פאַר אַ טייל פונם יונגערן עולם זענען די דאָזיקע ספּעקטאַקלען ניט געווען איבערצייגנדיק. האָבן זיי סקעפּטיש געשמייכלט, געמורמלט צווישן זיך, און... געוואַרט אַז פון ערגעץ־וואו זאָל עמיצער קומען, אויסרייניקן די ווערי־גינישע טומאה פון דער דוכאָבאָרישער געמיינדע און נאָכאַמאָל אָנצינדן זייער אַלטן נר־תמיד.

אָבער פון דרויסן איז קיינער ניט געקומען.

ווען בירױקאָוו, טאָלסטאָי׳ס תלמיד און ביאָגראַף, האָט זיך געוואָלט באַזעצן אין זייער געמיינדע און ווידמען זיינע לאַנדסלייט דאָס ביסל יאָרן וואָס זיינען אים געווען געשענקט, האָט אים דער יונגער ווערינין געמאַכט אַזוי ענג, אַז יענער איז אַן אַנטוישטער און צעבראָכענער צוריקגעפאָרן אין דער שווייץ. ווען טאָלסטאָי׳ס אַ טאָכטער, וואָס איז געבליבן געטריי איר פאָטער׳ס אידעאַלן, האָט מער ניט געקאָנט אויסהאַלטן דעם באָלשעוויסטישן רעזשים און האָט פון איר יאַפּאַנישן גלות געוואָלט קומען קיין קאַנאַדע און אַוועקגעבן דאָרט אַלע אירע כוחות דער דוכאָבאָרישער געמיינדע, האָט ווערינין צוגעשטעלט דער רעגירונג „דאָקומענטן", אַז זי איז געפערלעך פאַר דער דאָמיניע, ווייל אין תוך איז זי גאָר געשיקט געוואָרן פון מאָסקווע פאַר באָלשעוויסטישער פּראָפּאַגאַנדע.

פון דרויסן, הייסט עס, האָט קיינער ניט געקאָנט קומען, און פון אינווייניק איז קיינער ניט אויסגעוואַקסן. „פיאָטר דער צווייטער" איז געבליבן דער „צאַר" פון די דוכאָבאָרן ביז זיין טויט — בעיקר, מיטן כוח פון זיין יחוס.

איצטער זיינען די דוכאָבאָרן נאָכאַמאָל פּירערלאָז. לעצטן פרילינג איז פּיאָטר געשטאָרבן און, ווי מיין קאָרעספּאָנדענט שרייבט מיר, „האָט ער נאָך זיך קיין זין ניט איבערגעלאָזן". ווער וועט איצט אַרויף אויפן דוכאָבאָרישן טראָן? פון ערני פּאַיל׳ס אַרטיקל זע איך, אַז, ברוך השם, ס׳האָט זיך אָפּגעזוכט אַ „געזעצלעכער פּרעטענדענט". דער אַכצניאָריקער איוואַן וואָיקין איז דעם אַלטן ווערינגין׳ס אַן אייניקל, „פּיאָטר דעם צווייטנ׳ס" אַ פּלעמעניק, זיין שוועסטער׳ס זון. ער איז אויך, טענה׳ט ער, פון דער „גזע", און ער איז גרייט זיך צו לאָזן „קרוינען". ער האָט שוין באַצייטנס אפילו געביטן זיין פאַמיליע־נאָמען, פון וואָיקין אויף ווערינגין: די דינאַסטיע, הייסט עס, וועט ניט איבערגעריסן ווערן, „עוד לא נותקה השלשלת", און צווישן די דוכאָבאָרן זענען, ווי איך הער, פּאַ־ראַן געגנוג „לעגיטימיסטן", פאַר וועלכע דעם אַכצניאָריקן בחורל׳ס יחוס איז געהעריקע סיבה זיך אונטערצוּוואַרפן זיין ממשלה: אויב ניט אַ ווערינגין איז ווער?

אָט צו וואָס די אַמאָליקע הערעטישע געמיינדע האָט זיך דערקייקלט. דעם נאָמען „דוכאָבאָרן" האָט זיי אַמאָל געגעבן די גריכיש־אָרטאָקסישע קירכע: זיי באַקעמפן, האָט עס געהייסן, דעם הייליקן גייסט, זיי זיינען אַפּיקורסים און עס איז אַ מצוה זיי צו פאַרפאָלגן. האָבן די גע׳רודפ׳טע סעקטאַנטן אויפגעכאַפּט דעם סינאָדיש־פּאָליצייאישן נאָמען און אין אים אַריינגעטראָגן אַן אַנדער איב־האַלט: יאָ, מיר זיינען דוכאָ־באָרעו, מיר זיינען קעמפער פאַרן גייסט, פאַרן הייליקן גייסט. עטלעכע דורות נאָכאַנאַנד האָבן זיי טאַקע, לויט זייער אייג־זען און מיט זייערע מעטאָדן געקעמפט קעגן דער ממשלה פון איין בשר־ודם איבערן אַנדערן, פאַר דער ממשלה פון גאָט, פון זיין גייסט. סיבירער גלות האָט זיי ניט אָפּגעשראָקן, פון טורמע און קאַטאָרגע האָבן זיי זיך אויסגעלאַכט. דער אָפיציעלער קירכע האָבן זיי דערקלערט אַ ביטערן קאַמף, אין דער אַרמיי זיינען זיי ניט געגאַנגען, און ניקאָלאַי דעם צווייטנ׳ס באַרבאַרישער באַפעל צוצונעמען זייערע קינדער און זיי אפילו ניט אויסזאָגן וואוהין מען שיקט זיי אַוועק, האָט זייער קעמפערישן גייסט ניט געבראָכן. די צאַרישע רע־גירונג האָט זיי נאָכדעם דערלויבט אויסצוּוואַנדערן קיין קאַנאַדע, ניט אַזוי־פיל דערפאַר, וואָס טאָלסטאָי האָט מאָביליזירט פאַר דעם אַ געווויסן טייל פון דער איינפלוסרייכער רוסישער אַריסטאָקראַטיע, נאָר כדי פּטור צו ווערן פון „דעם געפערלעכן רעוואָלוציאָנערן עלעמענט", ווי דער אָבער־פּראָקוראָר פונם סינאָד, פּאָביעדאָנאָסצעוו, האָט זיי אַמאָל באַצייכנט. זייער רעליגיעזער הערעאיזם, האָט ער געפילט, קען נאָך מיט דער צייט אָנשטעקן אין רוסלאַנד

מיליאָנען מענטשן, און דאָס וועט זיין, האָט ער געהאַלטן, אַ סך אַ גרעסערע סכנה פאַר דער עקזיסטירנדיקער אָרדנונג איידער אַלע אַנדערע אידייען, וואָס מ׳האָט אַריינגעבראַכט קיין רוסלאַנד „פון דער פאַרפוילטער מערב־איראָפּע״. האָבן די דוכאָבאָרן פאַרמאָגט גענוג כח זיך אַנטקעגן צושטעלן די ראָמאַנאָוו׳ס, און האָבן שפּעטער, אויפן פרייען קאַנאַדער באָדן, ניט געפונען אין זיך דאָס ביסעלע קראַפט, כדי זיך צו באַפרייען פון זייער אייגענער דעספּאָטיע, פון אַ „דינאַסטיע״, וואָס באַהאַנדלט זיי ווי האַלבע קנעכט. פּוריטאַנער, קוועיקערס, אַנדערע מערב־איראָפּעאישע סעקטעס האָבן געפונען זייער סאָציאַלן תיקון גראָד אויף נייעם באָדן; דוכאָבאָרן זענען אין דער פרייער פרעמד, אויף דער פּרעריע פון מערב־קאַנאַדע, פאַרוויאַנעט געוואָרן און זיי ווייזן ניט אַרויס קיין סימן פון נייע שפּראָצונגען. איינער פון די טרויעריקסטע פּאַראַדאָקסן אין דער געשיכטע פון סאָציאַלע באַוועגונגען...

* * *

אַלץ איינס, צי איוואַן וואָיקין וועט איינגיכן באַשטייגן דעם דוכאָבאָרישן טראָן אָדער ניט, די אויפלייזונג ביי דער דאָזיקער קאָמוניסטישער סעקטע האָט זיך שוין אָנגעפאַנגען. קרוב צו אַ העלפט זיינען שוין אַרויס פון דער געמיינדע און די אַנדערע העלפט האָט ניט קיין גייסטיקן כח פאַר המשך. פאַרוואָס, ווייס איך ניט. דער מאַנגל אין אמת׳ער פירערשאַפט איז אַ צו פּשטנ׳ישע דערקלערונג. דאָס איז גיכער אַ סימפּטאָם, איידער די קראַנקהייט גופא: פאַרוואָס האָבן זיי זיך אַרויסגעוויזן אומפעאיק אויף עכט־דעמאָקראַטישער זעלבסט־פאַרוואַלטונג? פאַרוואָס לעבן זיי אַזוי... „קאַראַאימיש״־פאַרגליווערט, אָן מיסיאָנערישן ברען, אָן אַ ווילן פאַר עקספּאַנסיע, פאַר צוקריגן נייע כוחות און ניי בלוט פון דער אַרומיקער קאַנאַדיש־ענגלישער סביבה? ווייל זיי קענען ניט קיין ענגליש? נאָר דערפאַר? אָבער פאַרוואָס קענען זיי ניט, פאַרוואָס האָבן זיי ניט געהאַט דעם דראַנג, דעם „רוף״, זיך אויסצולערנען אָדער צו בעבען און שטאַמלען אויף ענגליש מיט יענער סוגעסטיווער קראַפט, מיט וועלכער עס האָבן געבעבעט און געשטאַמלט אויף גריכיש און לאַטיין די מערסטנטייל עם־הארצ׳ישע אַפּאָסטאָלן פון אור־קריסטנטום, אויף זייערע מי־סיאָן־וואַנדערונגען אין דער ציוויליזירטער וועלט פון אַלטערטום?

און אפשר דאַרף מען גאָר אַזעלכע פראַגן נישט שטעלן. איך ווייס די מאַרקסיסטישע דערקלערונג פאַר אַזעלכע דערשיינונגען, און אַ חוץ מאַרקסיזם זענען פאַראַן גלאַט שכל־הישר׳דיקע ענטפערס, וואָס באָטן זיך אָן דעם נאַאיוון פרעגער: קאָמוניסטישע אינזעלעך אין קאַפּיטאַליסטישע אָקעאַנען — האָט דען ניט געדאַרפט זיין קלאָר פונם אָנפאַנג אָן, אַז זיי וועלן קיין לאַנגן קיום ניט האָבן? אַסקעטיזם, מאַנגל אין מאָדערנער בילדונג און סעקטאַנטיש־דאָגמאַטישע פאַרגליווערטקייט זיינען אויך ניט קיין מעלות פאַר דער אַנטוויקלונג

און אויסברייטערונג פון קאָמוניסטישע צעלן. מען דאַרף מיר קיין פינגער אין מויל ניט אַריינלייגן און איך בין געווען „באַוואָפנט”, כדי אויפצודעקן די „געזעצמעסיקייט” אינם אונטערגאַנג פון אַזעלכע סענטימענטאַל־אוטאָפּישע פּרואוון. אָבער אונטערגאַנג איז אונטערגאַנג און עס כאַפּט אַרום אַן אומעט, ווען דו דערמאָנסט זיך, אַז דוכאָבאָרן און די דייטשע רוח־הקודש׳ניקעס פון אייאָוואַ זיינען ניט די איינציקע, וועמענס חלומות עס זיינען אויסגערונען; און אַז באַלד־באַלד וועלן אפשר פאַרשוואונדן ווערן אויפן אַמעריקאַנער קאָנטי־נענט די לעצטע שפּורן פון פּראַקטיש־קאָמוניסטישן אידעאַליזם.

אַ סך פאַרקערפּערטע גייסטיקע ענערגיע איז, אויפן אַנזעעוודיקן שטח פון דער געשיכטע, געגאַנגען לאיבוד. איז פון איר עפּעס געבליבן אויפן אוממיטלבאַרן שטח, אין „חלל העולם” ?

1939

מיט אַלעקסאַנדער קערענסקי׳ן

אין אַ באַשיידענעם ניו־יאָרקער האָטעל־צימער איז מיר די טעג אויסגעקומען צו פאַרברענגען אַ פּאָר שעה מיט אַ קליינער גרופּע אַמאָליקע רוסישע רעוואָלוציאָנערן: דאָגמאַטיש־פּאַר׳עקשנ׳טע סאָציאַל־דעמאָקראַטן, וואָס גלויבן אַז נאָך פלעכאַנאָוון קען שוין קיינער גאָרנישט מחדש זיין; אַ פּאָר סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן וואָס לעבן נאָך אַלץ אין זייער ראָמאַנטישער פאַרגאַנגענהייט און ריידן אין באַקאַנטן נוסח פון „נישטאָ אַמאָליקע יאָרן״; איינער אָדער צוויי פאָלקס־סאָציאַליסטן; אַ טעמפּעראַמענטפולער בולגאַר, וואָס קען שוין לאַנג ניט אַהיימקומען און האָט געפונען זיין גייסטיקע היים אין דער ניו־יאָרקער רוסישער קאָלאָניע. די געלעגנהייט וואָס האָט זיי אין יענעם אָוונט צוזאַמענגעבראַכט איז געווען — אַלעקסאַנדער קערענסקי. דער געוועזענער ראש פון דער פּראָוויזאָרישער רעגירונג געפינט זיך איצט אויף אַ לענגערן באַזוך אין אַמעריקע, און די „גרופּע״ (אַ לויזע פאַראייניקונג פון רוסלענדער מיט סאָציאַליסטישע טראַדיציעס) האָט נאַטירלעך געהאַט אַ באַדערפעניש אויסצוהערן, וואָס קערענסקי האָט איצט צו זאָגן.

נאָר קערענסקי האָט שוין לאַנג ניט וואָס צו זאָגן, סיידן — קינות. אָבער אויך אַלע מעגלעכע קינות האָט ער שוין לאַנג אָפּגעזאָגט אין די צוויי און צוואַנציק יאָר וואָס ער געפינט זיך אין די פאַרשיידענע גלות׳ן; און אַ חוץ דעם: מקוננים זיינען אין דער רוסישער עמיגראַציע פאַראַן אינטערעסאַנטערע פון אים — מיט שענערע און מעלאַנכאָלישערע שטימען, מיט אַ בעסערן חיתוך־הדיבור און אַ שאַרפערן חיתוך־המחשבה. ווער עס פאָלגט אַביסל נאָך די רוסישע עמיגראַנטן־ליטעראַטור האָט זיך שוין לאַנג צוגעוואוינט צו איר טיפן היים־ווי, צו איר לייטנדיקן „איכה״־מאָטיוו. וואָס קען קערענסקי מיט זיין איבערפלעכלעכער עמאָציאָנאַלישקייט צוגעבן ריין־קינסטלעריש צו אַ בוניך, צו אַ סטעפּון, אפילו צו אַן אָסאָרגין? און וואָס קען ער מחדש זיין פּאָליטיש? ער האָט זיך איינגע׳חזר׳ט אין 1917 אַ פּזמון — און וואו ער שטייט און וואו ער גייט רעדט פון אים אַרויס יענער פּזמון: די באָלשעוויקעס, ימח שמם וזכרם, האָבן „פאַרקויפט רוסלאַנד״.

וואָס פאַר אַ רוסלאַנד פאַרקויפט? צו וועמען, צוליב וואָס און פאַר וועלכן פּרייז? פרעגט ניט. אַז מ׳זאָגט פאַרקויפט, איז פאַרקויפט. אַ סימן האָט איר דאָך, אַז רוסלאַנד פון לעניגען און סטאַלינען איז קלענער ווי דאָס רוסלאַנד פון ניקאָלאַי דעם צווייטן — און, להבדיל, קערענסקי׳ן. וואו

זיינען די באַלטישע קאַנטן, און וואו איז פּוילן, און וואו איז בעסאַראַביע? פאַרקויפט! און אין געבליבענעם רוסלאַנד, האָב איך געהערט קערענסקי'ן זיך קלאָגן, האָט מען די אַלע יאָרן דערמוטיקט אַלערליי נאַציאָנאַליזמען און שאָוויניזמען; אַפילו פון אַזעלכע שבטים ווי זיריאַנער אָדער פּאַמאַרן. נאָר רוסישער נאַציאָנאַליזם איז געבעך אונטער די סאָוועטן פאַרבאָטן — כאָטש נעם אַ פאַטשיילע און גיי אַרום קלייבן נדבות נאָכאַמאָל אויפצובויען דאָס נאַציאָנאַלע באַוואוסטזיין פונם גרויס־רוסישן פאָלק.

אָט אַזאַ לעפּישן, פּסעוודאָ־ און איבערטריבן־פּאָליטישן פּזמון האָט זיך קערענסקי איינגע'חזר'ט אין 1917 — און באַזונדערס נאָך דעם בריסקער שלום — און אָט מיט דעם פאַרזשאַווערטן שטיקל געווער וויל ער עס ווייטער קעמפן קעגן דעם סאָוועטישן רעזשים. עס איז געווען פיינלעך צו הערן פון זיין מויל די „טעאָריע" אַז אימפּעריאַליזם איז (נעמט אַראָפּ דאָס היטל!) — אַ „נאַטור־דערשיינונג". און ס'איז היסטאָריש גאַנץ געזעצמעסיק, אַז אַזאַ גרויס פאָלק ווי דאָס רוסישע זאָל זוכן עקספּאַנסיע און זאָל נעמען אויף זיך די מיסיע צו אָרגאַניזירן און האַלטן אונטער זיין „השפּעה" אַנדערע פעלקער און לענדער. דער באָלשעוויזם, הייסט עס, האָט אַראָפּגענומען די קרוין פונם רוסישן פאָלק, אָפּגעשטעלט זיין אימפּעריאַליסטישע עקספּאַנסיע. פאַר אַ רוסישן פּאַטריאָט איז שוין דערמיט אַליין באָלשעוויזם — שמד.

קערענסקי האָט דערפאַר געמוזט צוגעבן אין זיין שמועס, אַז דאָס וואָס סטאַלין האָט איצט צוגענומען (אַלס פּועל־יוצא פונם פּאַקט מיט היטלערן) די אוקראַאינישע און ווייס־רוסישע געגנטן פונם אַמאָליקן פּוילן, איז אַן און פאַר זיך אַ פּאָזיטיווער פאַקט. קערענסקי פאַרגינט אָבער ניט סטאַלינען די קרוין פון פעטער דעם גרויסן: ערשטנס, האָט ער עס געטאָן ניט צוליב רוסישן נאַציאָנאַליזם און אימפּעריאַלער עקספּאַנסיע, נאָר צוליב די אינטער־נאַציאָנאַליסטישע צוועקן פון דער באָלשעוויסטישער באַוועגונג. און צווייטנס, יאָ, צווייטנס — „עס וועט ניט אויסהאַלטן". אונטערן סאָוועטן־רעזשים קען מען ניט, האַלט ער, פירן קיין „עכטע" און „קאָנסעקווענטע" נאַציאָנאַלע פּאָליטיק. און דערפאַר? נידער מיט סטאַלינען און לעבן זאָל...

וואָס, ווער און ווען האָט קערענסקי ניט דערזאָגט, ניט געהאַט וואָס צו דערזאָגן.

עס איז ביטער און שלעכט, ווען אַ מענטש לעבט־איבער זיך אַליין. די קערענסקי־לעגענדע האָט שוין לאַנג געפּלאַצט. אַלע ווייסן עס, דוכט זיך, אַ חוץ אים אַליין. ער קען נאָך אַלץ ניט שלום מאַכן מיטן געדאַנק, אַז אין דער געשיכטע פון רוסלאַנד איז ער געווען ניט קיין עפּאָכע — ניט קיין קראַפט, וואָס קען לעבן אַ פערטל יאָרהונדערט אין פאַריאָגטער באַ־

העלטעניש און נאָכדעם נאָכאַמאָל אַרויסקומען אויף דער אויבערפלאַך — נאָר בלויז אַן עפּיזאָד, כמעט אַן אַקצידענט.

ווען מ׳טראַכט אויף צוריק, דוכט זיך אָפטמאָל אויס, אַז אין 1917 האָט מען ערגעץ־וואו אין רוסלאַנד געצויגן קניפּלעך אין אַ פינסטערן חדר, מיט פאַרמאַכטע אויגן — און קערענסקי איז אַרויסגעקומען פון יענער לאָטעריע דער זוכה־בגורל. איז ער געשטאַנען עטלעכע חדשים אין צענטער פון רוסלאַנד, האָט ער געהאַלטן אַ קורצע צייט כמעט־דיקטאַטאָרישע מאַכט אין זיינע שוואַכע הענט און — ניט געוואוסט וואָס מיט יענער מאַכט צו טאָן. האָט ער זיך געלאָזט איינריידן פון מיליוקאָוו׳ן אַז אַן קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז דאָס לעבן פאַרן רוסישן פאָלק ווייניקער ווערט פון אַ פּעטרעשקע און איז צוליב דעם געווען גרייט צו פירן אַ מלחמה מיט מיליאָנען דעזערטירן, וואָס האָבן שוין דערנסמאָל פאַרפלייצט די שטעט און די אייזנבאַנען. האָט ער האָט זיך געלאָזט איינרעדן פון אַנדערע, אַז אַן אַגראַר־רעפאָרם אָן דער הסכמה פון אַ נייעם פאַרלאַמענט וואָלט געווען „אומגעזעצלעך". האָט ער געלאָזט אריינשמועסן אין זיך טויזנט און איין נאַרישקייטן און קורצזיכטיקייטן, וועלכע די באָלשעוויסטישע פּראָפּאַגאַנדע האָט אַזוי אויסגעצייכנט אויס־געניצט פאַר אירע אינטערעסן. קערענסקי איז בטל געוואָרן פאַר אַ שטרענג וואָרט, וואָס ער האָט געהערט פונם ענגלישן אַמבאַסאַדאָר אין פּעטערבורג („אויב איר שליסט אַ סעפּאַראַטן שלום מיט דייטשלאַנד, וועלן מיר זיך מיט אייך אָפּרעכענען נאָך דער מלחמה") און האָט גע׳פּועל׳ט ביי זיך, אַז מען דאַרף ניט נעמען ערנסט די אַגראַרע אומרוען, די פּסיכאָלאָגישע אוממעג־לעכקייט ווייטער צו האַלטן די מאַיאָנטקעס אין פּריצים׳שע הענט אפילו נאָך אַ פּאָר חדשים, און דאָס פעלן פון יעדן כח — פיזישן, מאָראַלישן, עקאָנאָמישן — פאַר ווייטערדיקער מלחמה. שפּעטער, שוין נאָך זיין קאַ־טאַסטראָפישן דורכפאַל, האָט ער זיך אַריינגעשמועסט, אַז דער הויפּט־אומגליק אין באָלשעוויזם איז זיין פאַרראַט פון רוסישע נאַציאָנאַלע אינ־טערעסן.

טראָגט ער זיך שוין יאָרנלאַנג אַרום מיט דער דאָזיקער תורה, אין וועלכער עס איז אַזוי שווער צו גלויבן. ווייל וואָס מ׳זאָל וועגן באָלשעוויזם ניט זאָגן, איז שווער עמיצן איבערצייגן, אַז אויף דעם שטח האָבן זיי גע־זינדיקט. זיי ווילן ניט ווייניקער פון אַנדערע, אַז רוסלאַנד — זייער רוס־לאַנד — זאָל זיין גרויס און מעכטיק. אויב און ווען זיי האָבן אונטער־געשריבן שלום־באַדינגונגען אויפן חשבון פון טעריטאָריע, איבער וועלכער עס האָט אַמאָל געפלאַטערט די רוסישע פאָן — האָבן זיי עס געטאָן ווייל זיי האָבן געמוזט, ניט ווייל זיי האָבן געוואָלט. קערענסקי וואָלט אין אַזאַ סיטואַציע ניט געקאָנט האַנדלען אַנדערש אָדער בעסער. באָלשעוויקעס האָבן

(די ערשטע יאָרן) ניט קולטיווירט דאָס וואָס ס׳איז סאַי־ווי־סאַי פאַראַן בשפע; ווייל קיינער פון די פעלקערשאַפטן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד האָט ניט אָפּגעלייקנט די רעכט פון רוסן אויף זייער באַזונדערער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ; ווייל אַזאַ עקזיסטענץ איז סאַי־ווי־סאַי — אונטער יעדן רעזשים — פולשטענדיק גאַראַנטירט דורך די גרויסע צאָלן פון זייער באַפעלקערונג און פון דער אָנפירנדיקער ראָלע וואָס זיי שפילן אָביעקטיוו אינם גאַנצן מלוכה־לעבן און אין קולטור־לעבן. עס קען גראָד געמאָלט זיין, אַז אַן באָלשעוויקעס וואָלט רוסלאַנד איצט געווען קלענער און וויניקער אימפּעריע ווי זי איז: אין אַלע געגנטן פון דער ראָמאַנאָוו־אימפּעריע מיט אַ ניט־רוסישער באַפעלקערונג איז קאָמוניזם געוואָרן אַ נייער, אידעאָלאָגישער, צעמענט, וואָס האָט זיי אויפסניי צוגעקלעפּט צו מאָסקווע. אוקראַאינע, ווייס־רוסלאַנד, אַרמעניע, גרוזיע וואָלטן אפשר אַרויסגעוויזן אַ סך אַ שטאַרקערן ווידערשטאַנד קעגן מאָסקווער צענטראַליזם, ווען ניט די קאָמוניסטישע פּראָ־פּאַגאַנדע וואָס האָט דאָרט געפונען אַ סך אַקטיווע אָנהענגער צווישן דער היימישער באַפעלקערונג. אין דעם פּרט קען מען זאָגן, אַז קאָמוניזם איז גאָר אַ סגולה פאַר רוסלענדישן אימפּעריאַליזם, ניט קיין קללה. דאָס קריגן מיליטערישע באַזעס אין ליטע, עסטלאַנד און לעטלאַנד — אַ ריין אימ־פּעריאַליסטישע דעראָבערונג פון די לעצטע וואָכן — איז פאַר דער באָל־שעוויסטישער מאָסקווע פּסיכאָלאָגיש אַ סך לייכטער, ווי דאָס וואָלט געווען פאַר אַ ניט־באָלשעוויסטישער: עס וואָלט געפעלט דער תירוץ, אַז מען דאַרף עס האָבן אין די אינטערעסן פון דער „רעוואָלוציע״.

קערענסקי׳ס טענות צו דער באָלשעוויסטישער מאַכט זענען, אין דעם פונקט, אויסגעטראַכטע: רוסלאַנד איז אַ גרויסמאַכט און קערענסקי׳ס דעקלאַראַציעס קענען זי גרויסמעכטיקער ניט מאַכן: פאַר די אינטערעסן פון רוסלאַנד זאָרגט דער גרוזין סטאַלין מיט מער ברוטאַליטעט, מיט מער ציטרעקייט און... מיט מערער „טאַלאַנט״. אָן דער הילף פון דער רוסי־שער עמיגראַציע קענען זיך די אַליאירטע זייער לייכט באַגיין: מישטיינס געזאָגט, ווי גרויס עס קען זיין די הילף פון צעבראָכענע מענטשן, צעזייט און צעשפּרייט איבער אַלע שבעה ימים, אָן השפּעה און אפילו אָן פאַר־בינדונג מיט דער באַפעלקערונג פון רוסלאַנד!

קערענסקי׳ס לעבנס־קללה איז די פראַזע, די גאָרניט זאָגנדיקע פראַזע, הינטער וועלכער ס׳שטייט ניט קיין ברעקל רעאַליטעט. זיין איצטיקע פראַזע איז נאָך דערצו אַן אויפגעבלאָזן־פּאַטריאָטישע, אַ רעאַקציאָנער־נאַציאָנאַליסטישע, און אין איר פּסיכאָלאָגישן שורש — אַן אַנטי־סאָציאַליסטישע. די מלאכה פון גרויס־רוסישן נאַציאָנאַליזם קענען אין רוסישן עמיגראַציע־גלות די שארית־הפּליטה פון די מאָנאַרכיסטן אָ סך בעסער פון קערענסקי׳ן. פון זייערע

טריפה׳נע מיילער קלינגען אַזעלכע רייד יעדנפאַלס „איבערצייגנדיקער״, ווי פון קערענסקי׳ס עקס־סאָציאַליסטיש מויל. די ישועה אין רוסלאַנד וועט ניט קומען פון קערענסקי׳ן און — מעג מען עס שוין זאָגן נאָך אַזוי פיל יאָרן? — ניט פון דער רוסישער עמיגראַציע בכלל. פאַר דער אומפאַרמיידלעכער פּאָליטישער ענדערונג אין רוסלאַנד מוזן, אונטער די שוידערלעכסטע באַדינגונגען, געבוירן ווערן און אויסרייפן זיך נייע כוחות אויפן אָרט; אויף די סטעפּעס באַדעקט מיט קאָלכאָזן, אין די פאַבריקן, צווישן דער יוגנט. די עמיגראַציע האָט פאַרלוירן דעם חוש פאַר רעאַליטעט און אין אַ גרויסער מאָס אויך פאַר ווערטן. ווער ווייסט, צי די פּאָליטישע עמיגראַנטן קענען נאָך האָבן אַ שפּראַך וואָס זאָל זיין פאַרשטענדלעך דעם היינטיקן איינוואוינער פונם סאָוועטן־פאַרבאַנד.

און קערענסקי פּערזענלעך? איך בין ניט מחוייב צו געבן עצות און קערענסקי גופא איז ווייט ניט גרייט זיי צו פרעגן ביי מיר. אָבער ווען ער וואָלט מיך וועלן פאָלגן, וואָלט איך אים פריינטלעך געראָטן, איינמאָל פאַר אַלעמאָל פועל׳ן ביי זיך, אַז זיין פּאָליטישע „קאַריערע״ האָט זיך שוין לאַנג געענדיקט; אַז קיין צווייטער שעת־הכושר וועט שוין פאַר אים ניט קומען.

אָבער — ס׳איז לייכט יענעם צו געבן אַזעלכע עצות. און אויב ס׳איז אַ קלוגע עצה — איז וואָס? קערענסקי האָט איינמאָל אין לעבן פאַרזוכט דעם טעם פון זיך פילן ווי דער אָפּגאָט פון מיליאָנען, קען ער יענעם טעם ניט פאַרגעסן. קוקט ער אויף די שטערן און פרעגט זיי: „ווען?״... די שטערן ענטפערן ניט, טייטשט ער אַריין אין זייער שוויגן אַ מיסטעריעזן יאָ. וואַרט ער, האָפט ער, גרייט ער זיך. ער האָט גענוג שכל צו פאַרשטיין, אַז ס׳איז ניטאָ אויף וואָס צו וואַרטן, אויף וואָס צו האָפן, און צו וואָס זיך גרייטן. און דאָך: קינדער אין זייערע „מעיק־בעליווו״־האַנדלונגען האָבן אויך שכל און פאַרשטענדעניש פאַר ווירקלעכקייט. דאָס שטערט זיי אָבער ניט אין דעם ערנסט פון זייער שפּיל.

קערענסקי׳ס „פּאָליטיק״ איז אויך אַ סעריע פון „מעיק־בעליווו״־האַנדלונגען. ער איז אַ קינד, אַ קינד לעולם־ועד. פּסיכאָאַנאַליטיקער האָבן וועגן דעם עפּעס צו זאָגן. אָבער וואָס איז דער חילוק? קערענסקי איז אַ „פּאַציענט״, וואָס איז גרייט אַראָפּצוואַרפן געוויסע דאָקטוירים פון אַלע טרעפּ. ס׳איז אים ניחא צו זיין אַ ניט־אויסגעהיילטער. נעמט צו ביי אים זיין קראַנקהייט — פון וואָס וועט ער דענסטמאָל לעבן? „געזונטקייט״ איז אַמאָל צו אַ האַרטער ביסן, און אַז מען צעבייסט זי שוין יאָ, האָט זי אַמאָל אַזאַ ביטערן טעם, אַז ס׳איז שוין „גלייכער״ אָנצוטאָן אויפן קאָפּ אַ פּאַפּירענע קרוין און וואַרטן אויפן טאָג ווען די הונדערט און זיבן און צוואַנציק מדינות וועלן סוף־כל־סוף דערקענען „זייער אחשורוש״...

1939

מאַרק טוועין — אַן אַנטיסעמיט?

שיין גוטע עטלעכע חדשים אַז מען דערציילט מיר פון פאַרשיידענע זייטן וועגן אַ קליינער בראָשור, אָנגעפּיקעוועט מיט ציטאַטן פון מאַרק טוועין, וואָס ווערט פאַרשפּרייט צווישן אַמעריקאַנער עולם דורך אַ געוויסער אַנטיסע־מיטישער אָרגאַניזאַציע.

צוריק מיט אַ יאָר דריי אָדער פיר, דערמאָן איך זיך, האָבן די שונאי־ישראל־העצער צירקולירט אין אַ סך טויזנטער עקזעמפּלאַרן אַן אַנטיסעמי־טישע רעדע, וואָס בענדזשאַמין פרענקלין זאָל האָבן אַמאָל געהאַלטן אין פּי־לאַדעלפיע. דער פרענקלין־פּאַמפלעט האָט געהאַט אַ גרויסן דערפאָלג, און אַ צאָל נידערטרעכטיקע אַנטיסעמיטישע פראַזן, נבואות און וואָרנונגען, וואָס מ'האָט אים אומפאַרשעמט אַריינגעלייגט אין מויל, האָבן זיך אין אַ קורצער צייט פאַרשפּרייט איבערן לאַנד ווי אַ ווילד פייער. עס קומט אַ דאַנק פּראָפעסאָר בירד, וואָס ער האָט אויפגעדעקט פאַר דער עפנטלעכקייט דעם פרענקלין־שווינדל. איינער פון די גרעסטע ספּעציאַליסטן אין אַמעריקאַנער געשיכטע און אַ בקי אין „פרענקליאַנאַ״ — האָט ער מיט זיין אויטאָריטעט דערקלערט, אַז אַזאַ רעדע איז קיינמאָל ניט געהאַלטן געוואָרן. אים איז ניט געווען שווער צו באַווייזן, אַז די אַנאָנימע מחברים פון דער רעדע זיינען ניט נאָר ליגנער און פעלשער, נאָר אויך ווילדע עם־הארצים: פרענקלין נוצט ביי זיי ווערטער און אויסדרוקן, וועגן וועלכע קיין איינציקער ענגליש־ריידנדיקער מענטש פון זיין צייט האָט ניט געקענט וויסן. האָבן אונזערע היגע אַנטיסעמיטן אַראָפּ־גענומען פרענקלינען פונם סדר־היום (אין דייטשלאַנד מאַכט מען זיך נאָך אַלץ ניט־וויסנדיק פון בירד'ס עקספּערטיזע און ביז היינטיקן טאָג נוצט מען נאָך דאָרט די פרענקלין־פאַבריקאַציע אַלס אַ באַוויז אַז „דער גרעסטער אַמעריקאַנער״ איז געווען אַן אַנטיסעמיט) און זיך גענומען איצטער צו מאַרק טוועין.

אַז דער אַמעריקאַנער הומאָריסט האָט אַמאָל אָנגעשריבן אַ לענגערן אַר־טיקל וועגן דער אידן־פראַגע, האָב איך געוואוסט פון לאַנג; אָבער מיר איז קיינמאָל ניט אויסגעקומען יענע אָפּהאַנדלונג צו זען. אין דער אויסגאַבע פון טוועינ'ס געזאַמלטע שריפטן, וואָס האָט זיך אַמאָל געפונען אין מיין ביבליאָ־טעק, איז יענער אַרטיקל נישט אַריינגענומען געוואָרן. אָבער דער האַרפּער־פאַרלאַג אין ניו־יאָרק, ווי איך האָב נאָכדעם אויסגעפונען, האָט נאָך צוריק מיט אַ יאָר פיר געהאַלטן פאַר נויטיק און צייטמעסיק אַרויסצוגעבן אין אַ באַ־

זונדער ביכל וואָס טווען האָט געשריבן וועגן אידן צוריק מיט פערציק יאָר *). די פאַרלעגער מיינען, ווי זיי זאָגן אין זייער קורצער הקדמה, אַז דער אינהאַלט פונם אַרטיקל קען אָנגעווענדט ווערן אויף די געשעענישן פון אונ־זערע טעג און אַז „אַ חוץ אַזעלכע מאַטעריאַלן ווי סטאַטיסטיק, וואָלט ער גי־כער געדאַרפט אָנגעשריבן ווערן אין 1934 איידער אין 1898". האָב איך גע־נומען דאָס האַרפּער־ביכל אין די הענט מיט אַ געפיל פון אומאָנגענעמער דער־וואַרטונג: איז אויך מאַרק טווען „געכאַפּט אין דער מעשה"? ניט וואָס איך האָב מורא געהאַט פאַר אַ שווערער פּערזענלעכער אַנטוישונג. אויב איך האָב „איבערגעלעבט" דאָסטאָיעווסקי׳ס אַנטיסעמיטישע נכפה־קאָנוואולסיעס און טאָלסטאָי׳ס לאַנג־יאָריקן „ניט האָבן קיין צייט" זיך אָפּצורופן אויף דער אי־דישער לאַגע אין רוסלאַנד — ווי אויך די פּאָר קאָמפּלימענטן וואָס ער האָט אונז צוגעטיילט דורך פּאָזדנישעוו׳ן אין זיין „קרייצער סאָנאַטאַ", — וואָלט איך שוין קיין קריעה ניט געריסן ווען איך געפין אויס, אַז אויך דער גוטמו־טיקער פּראָווינציאַל פון דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור איז ניט געווען צופיל פאַרליבט אין אונז. סוף־כל־סוף, האָב איך צו זיך געזאָגט איידער כ׳האָב זיך גענומען לייענען דאָס ביכל, האָב איך אין מיין פּריוואַטן פּאַנטעאָן טווען׳ס סקולפּטאָר ניט אַריינגעשטעלט. איך בין לחלוטין פריי פון וועלכע ניט איז אתה־בחרתנו־געפילן צו דער נייער אידישער ליטעראַטור, אָבער איך האָב זיך שטענדיק געפילט שאָקירט ווען אנשי־שלומנו האָבן געוואָלט „ארויפאַרבעטן" שלום־עליכמ׳ען און האָבן אים צוגעגעבן דעם גאַרניט־זאָגנדיק טיטל פון „אונ־זער אידישער מאַרק טווען". ביי מיר פערזענלעך וועט מען אָסור פועל׳ן, איך זאָל מסכים זיין צו באַטיטלען מאַרק טווען׳ען „דער אַמעריקאַנער שלום־עליכם". אויב עמיצער פון זיי ביידע איז גייסטיק און קינסטלעריש „פון קאָס־רילעווקע", איז עס גיכער מאַרק טווען איידער שלום עליכם: שלום־עליכם האָט דורך קאַסרילעווקע געזען די וועלט, מאַרק טווען האָט דורך דער וועלט געזען — מיזורי. פון די קינדער־יאָרן איז מיר פאַרבליבן אַ געוויסע דאַנק־באַרקייט צו מאַרק טווען פאַר זיין „פּרינץ און בעטלער", פון שפּעטערע יאָרן — פאַר זיין טאָם סאָיער, אָבער... כ׳האָב שוין געזען אַנדערע, געבענטשטערע פון אים, מיט ברייטערע האָריזאָנטן, מיט אַ טיפערן הומאַניסטישן שורש־נשמה, וואָס האָבן זיך אויך ניט געקענט באַפרייען פונם „קראָמיע־יעוורעיעוו"-הויקער. אָבער ריין־ליטעראַרישע אָפּשאַצונגען אָן אַ זייט: מאַרק טווען איז נאָך ביז היינט איינער פון די אָממערסטן געלייענטע אַמעריקאַנער שרייבער פונם פריערדיקן דור; אַ שרייבער וועמען מען פאַרשטייט און מ׳האָט ליב. ער האָט נאָך — און דאָס איז אפשר דער עיקר, ווען מען טראַכט וועגן השפעה —

---

* Concerning the Jews, by Mark Twain. Harper and Brothers, Publishers, N. Y. and London.

אַן אומגעהויער גרויס קינדער־פּובליקום. וואָס עס בלייבט ביי האַי־סקול־אינגלעך און מיידלעך פון מילטאָן און שעקספּיר, ווייס איך ניט; אָבער פון דיקענס׳ן בלייבט נאָך אַלץ זייער פיל, און (ספּעציעל אין אַמעריקע) פון מאַרק טווען׳ען — נאָך מערער. אַן אַנטיסעמיטישע אָפּהאַנדלונג פון אַ פּאָפּולערן און באַליבטן שרייבער איז, אין אַ באַשטימטער סאָציאַלער טעמפּעראַטור, אַזאַ סכנה, אַז ס׳איז דאָ פון וואָס אַלאַרמירט צו ווערן.

אָבער איז מאַרק טווען׳ס אָפּהאַנדלונג אַן אַנטיסעמיטישע?

דער שרייבער אַליין זאָגט אויף זיך, אַז ער איז אינגאַנצן פריי פון וועלכע ניט איז פּאַראורטיילן קעגן אידן: „וואָלט איך אַזעלכע פּאַראורטיילן געהאַט — וואָלט איך געהאַלטן פאַר מיין חוב איבערצולאָזן דעם דאָזיקן קעגנשטאַנד צו אַ פּערזאָן, וואָס איז אין דער פּרט ניט פאַרקריפּלט. צוריק מיט עטלעכע יאָר האָט מיך אַ איד געמאַכט אויפמערקזאַם אויפן פאַקט, אַז אין מיינע ביכער זיינען ניט פאַראַן קיין אומפריינטלעכע רעפערענצן צו זיין פאָלק. ער האָט מיך געפרעגט, מיט וואָס דאָס דערקלערט זיך. די סיבה איז אַ פּשוט׳ע: עס האָט מיר געפעלט יענע נייגונג („דיספּאָזיציע״). איך בין זיכער, אַז איך האָב ניט קיין ראַסן־פּאַראורטיילן אויך קעגן „קאָליר״, קעגן קאַסטעס אָדער אמונות״.

און ווייל ער איז זיך נישט חושד, אַז ער געפינט זיך אונטער דער השפּעה פון פאַראויס־אָנגענומענע מיינונגען אָדער אורטיילן, האַלט ער זיך פאַר באַרעכטיקט צו רעדן אויף ווען אידן פראַנק און פריי; אויסרעכענען זייערע מעלות און זייערע חסרונות און אַוועקשטעלן איינע קעגן די אַנדערע.

וואָס זיינען אונזערע מעלות? די אידישע מידות טובות וואָס ער רעכנט אויס, קלינגען אין מיינע אויערן ווי קאָמפּלימענטן פון אַ פּאָליציי־באַאַמטן אָדער אַ פּראָקוראָר:

„דער איד איז אין ערגעץ ניט קיין רו־שטערער. אפילו זיינע שונאים מוזן דאָס צוגעבן. ער איז ניט קיין לײדיק־גייער, ניט קיין שיכור, ניט קיין טומלער (פון ווען אַן?), ניט קיין יאַבעדניק, ניט קיין סקאַנדאַליסט, ניט קיין קריגעריי־זוכער. אין דער סטאַטיסטיק פון פאַרברעכנס באַגעגנט מען אים זייער זעלטן — אין אַלע לענדער. מיט מאָרד און אַנדערע פאַרברעכנס, פאַר וועלכע מען נוצט געוואַלט, האָט ער וויניק צו טאָן: דער תליון איז מיט אים ניט באַקאַנט. אין די לאַנגע, טעגלעכע רשימות פון די פּאָליציי־געריכטן, וואָס רעכענען אויס שלעגערס, שיכורים און פרידן־שטערער, זעט מען זעלטן אַ אידישן נאָמען. אַז די אידישע היים איז אַ היים אין דעם העכסטן זין פון וואָרט איז אַ פאַקט, וואָס קיינער קען ניט אָפּלייקענען... דער איד פאַלט ניט צו לאַסט אויף די צדקה־אינסטיטוציעס פון דער מלוכה אָדער פון דער שטאָט; יענע אינסטיטוציעס וואָלטן געקענט אויפהערן צו פונקציאָנירן און ער זאָל עס אפילו נישט פילן. ווען ער איז געזונט, אַרבעט ער; איז ער קראַנק, זאָרגן זיך

פאַר אים זיינע פּאָלקס־ברידער. דאָס ווערט געטאָן ניט אויף אַ קמצנ׳ישן אופן, נאָר מיט אַן אָפן האַרץ און אַ ברייט האַנט. זיין ראַסע האָט אַ רעכט אויפן טיטל פון דער סאַמע וואוילטעטיקסטער צווישן אַלע מענטשלעכע ראַסן. אַ אידישער בעטלער איז, דוכט זיך מיר, גאָר אַן אוממעגלעכקייט; אַזאַ זאַך עקזיסטירט אפשר — אָבער עס זיינען פאַראַן ווייניק מענטשן, וואָס קענען זאָגן, אַז זיי האָבן געזען אַזאַ ספּעקטאַקל. דער איד איז רעפּרעזענטירט געוואָרן אויף דער סצענע אין פאַרשיידענע אומאָנגענעמע פאָרמען; אָבער, אויף וויפיל איך ווייס, האָט אים קיין איין דראַמאַטורג ניט געטאָן די עוולה פון פאַרשטעלן אים אַלס אַ בעטלער. ווען אַ איד מוז באמת אָנקומען צו יענעם, ראַטעווען אים זיינע פאָלקס־ברידער פון דער נויטווענדיקייט דאָס צו טאָן. די אידישע צדקה־אַנשטאַלטן ווערן אויסגעהאַלטן פון אידיש געלט בשפע. די אידן מאַכן פון דעם ניט קיין טומל; עס ווערט געטאָן אין דער שטיל; זיי באַלעסטיקן אונז ניט, באַאומרואיקן אונז ניט, לייגן זיך אויף אונז ניט אָן, מיר זאָלן ביי־טראָגן צו זייער פילאַנטראָפּיע. זיי לאָזן אונז צורו און ווייזן אונז אַ ביישפּיל, וועלכן מיר האָבן זיך ניט אַרויסגעוויזן פאַר פּעאיק נאָכצופאָלגן. ווייל פון דער נאַטור זיינען מיר ניט קיין פרייע געבערס, און מען מוז אונז עקשנות׳דיק און געדולדיק נאָכלויפן, כדי עפּעס צו קריגן פון אונז פאַר די אומגליקלעכע".

בקיצור, אין אַ געוויסן זין לוינט זיך צו האָבן אידישע שכנים: זיי טשעפּען קיינעם ניט און זייער שכנות קאָסט כמעט גאָרניט. און טאָמער זיינען אונז ווייניק די אויסגערעכנטע מעלות, איז טווען גרייט צוצוגעבן נאָך עפּעס: וואָס ס׳איז שייך ערלעכקייט זיינען מיר ניט ערגער פאַרן ניט־אידישן דורכשניט. דער באַווייז פון אונזער ערלעכקייט ליגט פאַר אים אין דעם פאַקט, וואָס צווישן אונז זיינען פאַראַן אַזוי פיל דערפאָלגרייכע סוחרים. „דער יסוד פון דערפאָלג אין מסחר איז אָרנטלעכקייט; אַ געשעפט קען ניט גיין גוט ווען עס איז נישטאָ צו אים קיין צוטרוי. אין דער ריזיקער באַפעלקערונג פון ניו־יאָרק זיינען אידן אַ שוואַכע צאָל; אָבער אַז אידישע אָרנטלעכקייט אין אַן אָנערקענטער פאַקט קען מען זען דערפון וואָס די גרויסע האָלסעיל־געשעפטן אויף בראָדוויי, פון דער בעטערי ביז יוניאָן סקווער, זיינען הויפּטזעכלעך אין אידישע הענט".

נאָך אַזוי פיל קאָמפּלימענטן מעג שוין טווען איבערגיין צו אידישע חסרו־נות אָן דער ריזיקע פאַררעכנט צו ווערן, חס וחלילה, פאַר אַן אַנטיסעמיט. דער איד האָט אַ שלעכטן שם (און טווען זאָגט ניט, אַז דאָס איז אַן אומפאַרדינטע רעפּוטאַציע) פאַר פאַרשיידענע פאָרמען פון קליין־שווינדל, פאַר לייען געלט אויף אַ הויכן פּראָצענט, פאַר מאַכן שריפות כדי אַרויסצוקריגן געלט פון די פאַרזיכערונגס־געזעלשאַפטן; פאַר „אַראַנזשירן כיטרע קאָנטראַקטן אַזוי, אַז פאַר אים זאָל די טיר בלייבן אָפן און דער אַנדערער זאָל ווערן פאַרשפּאַרט", פאַר דורכגעטריבנקייט, וואָס גיט אים די מעגלעכקייט צו בלייבן „באַקוועם און

זיכער" און געשיצט פונם אות פון געזעץ, בשעת דאָס געריכט און די דזשורי וויסן גאַנץ גוט אַז ער האָט באַ'עוולה'ט דעם גייסט פונם געזעץ. דער איד איז אַ פעאיקער און לאָיאַלער באַאַמטער אין „סיוויל סירוויס" (אַ מעלה וואָס טוועין האָט פריער פאַרגעסן אריינצורעכענען אין דער רשימה פון קאָמפּלימענטן), אָבער פון דער אַנדערער זייט „ווערט ער באַשולדיקט אין ניט פאַרמאָגן די פּאַטריאָטישע גרייטקייט צו באַשיצן די פאָן אַלס סאָלדאַט" — אַ חסרון, וואָס אין טוועין'ס אויגן שטעלט עס אים אין איין שורה מיט די קריסטלעכע קוועיקערס.

וואָס זשע איז דער פּועל־יוצא? וואָס פאַר אַן אַלגעמיין בילד קריגט מען פון דעם איד, ווען מען לייגט אַוועק אויף איין וואָגשאָל זיינע מעלות און אויף דער אַנדערער וואָגשאָל זיינע חסרונות? טוועין מאַכט אַליין דעם חשבון און ער קומט צום אויספיר, אַז „דער קריסט קען זיך ניט באַטראַכטן פאַר העכער פונם איד, אויף וויפל עס האַנדלט זיך וועגן — גוד סיטיזענשיפּ".

וואָלט ער זיך דאָ אָפּגעשטעלט, וואָלט זיין אָפּהאַנדלונג געווען איינע פון די הונדערטער אָדער טויזנטער באַנאַלע שריפטן וועגן דער אידן־פראַגע, וואָס קענען קיינעם קיין שאָדן ניט ברענגען און זיינען אפשר מסוגל צו באַרואיקן דעם דורכשניטלעכן אַמעריקאַנער, וואָס טראָגט זיך אַרום מיט ספקות וועגן דעם וועזן פון זיינע אידישע שכנים. אַ מעלה אַרויף, אַ מעלה אַראָפּ, וויי‌ניקער אַ חסרון צי מערער אַ חסרון — וויכטיק איז דער אַלגעמיינער פּועל־יוצא. עס זיינען פאַראַן ביי אים געגנוג שבחים וואָס לאָזן זיך בפירוש אָפּפרעגן. טוועין האָט קיין אידישע ליידיק־גייער ניט געזען, איך האָב פון זיי געזען אַ סך. אידישע בעטלער זיינען גאָר ניט אַזאַ יקר־המציאות, ווי טוועין שטעלט זיך פאָר (מיר וויסן בעסער). זיין גאַנצע סאָציאָלאָגיע פון אידנטום שטיצט זיך בלויז אויף זיינע אייגענע, גאַנץ באַגרעניצטע, באָאָבאַכטונגען, באַגעגענישן אָדער ניט־באַגעגענישן. די גאַנצע באַגייסטערונג זיינע פאַר אַ פאָלק, וואָס האָט ניט קיין מענטשן וועלכע שטרעקן אויס די האַנט מ'זאָל זיי עפּעס געבן, שמעקט בכלל מיט דער פּסיכאָלאָגיע פונם אַמאָליקן האַרטן און פאַרהאַרטעוועטן אַמעריקאַנער פאַרמער וואָס קוקט אויף אַ הימלאָזן אָרעמאַן ניט נאָר ווי אויף אַ לא־יוצלח, נאָר אויך ווי אויף אַ פאַרברעכער. אָבער דאָס אַלץ איז פּראַגמאַטיש ניט וויכטיק. מען וואָלט געקענט אויסרעכענען אָדער אונטערשטרייכן אַנדערע אידישע מעלות, ווי אויך אַנדערע אידישע חסרונות — און דאָך קומען צו דעם זעלבן סך־הכל, וואָס טוועין האָט געמאַכט.

האָט זיך אָבער דעם אַמעריקאַנער הומאָריסט פאַרוואָלט זיין אויך אַ היסטאָריקער, אַן עקאָנאָמיסט, אַ סטאַטיסטיקער און אַ פעלקער־פּסיכאָלאָג. איז ער דערביי געווען צו נאַאיוו און צופיל דער היפּוך פון אַ געלערנטן, כדי צו פאַרשטיין אַז ער איז פאַר אַזאַ אַרבעט פּשוט ניט דערוואַקסן. די זעלבע נאַ־

איוויטעט, נישט צום מוחל זיין, האָט ער דאָך אַרויסגעוויזן אין זיין משונה׳־דיקן, פול מיט קוריאָזן „פילאָזאָפישן" ווערק — „וואָס איז דער מענטש" („וואָט איז מען"). ער האָט ביי זיך גע׳פועל׳ט, אַז מ׳מעג ניט קענען ניט פּלאַטאָנ׳ען און ניט ספּינאָזאַ׳ן, ניט קאַנטן און ניט אפילו הערבערט ספּענסערן (לודוויג לואיסאָן האָט אויסגעפונען, אַז ער האָט זיך ניט גענומען די טרחה צו באַ־קענען אפילו מיט עמערסאָנען) און דאָך „פילאָזאָפירן": אויפן גרונט פון צו־פעליקע באַאָבאַכטונגען און איינדרוקן, געשפייזט פון יענעם פאַרדעכטיקן קוואַל וואָס הייסט „קאָמאָן סענס" און אפשר נאָך פון אַ פּאָר דרשות, וואָס ער האָט אַמאָל מיט קעלבערנער התפעלות געהערט פון אַזאַ פלאַכקאָפּ ווי באָב אינגערסאָל.

לאָזט ער זיך וויטער וואוילגיין מיט וואולגאַר־אַמוזירנדיקע בויך־סברות. נעמט ער זיך אונטער צו באַווייזן, אַז דער אַנטיסעמיטיזם ציט זיין הויפּט־יניקה ניט פון רעליגיעזן פאַנאַטיזם (שנאה צו אידן האָט דאָך עקזיסטירט נאָך פאַר דער אַנטשטייאונג פון קריסטנטום), נאָר פון דער אידישער האַלז־שניידנדי־קער קאָנקורענץ אינם עקאָנאָמישן לעבן; פון אידישער געלט־גיריקייט און פון די אומהיימלעכע אידישע „טאַלאַנטן" איבערצוכיטרעווען און צו עקס־פּלואַטירן די גאַנצע וועלט (וואוהין עס איז מיט אַמאָל פאַרשוואונדן געוואָרן די אידישע אָרנטלעכקייט, וועלכע ער האָט פריער דעמאָנסטרירט דורך די האַלסעיל־געשעפטן, וואָס ציען זיך פון דער בעטערי ביז צו יוניאָן סקווער, איז שווער צו זאָגן). און בעת טוועין וויל אילוסטרירן זיין טעזע, געפינט ער ניט קיין אַנדער וועג ווי נעמען די מכירת־יוסף־לעגענדע און זי פאַרשוועכן. יוסף ווערט ביי אים פאַרוואַנדלט אין אַ פיפיקן עמיגראַנט, וואָס האָט אין אַ פרעמד לאַנד זיך אויפגעבויט אַ ריזיק פאַרמעגן דורך אַ גרויסער ספּעקולאַ־ציע. ער האָט אין די זאַטע יאָרן אין מצרים איינגעקויפט תבואה פאַר אַ שיבוש און זי ניט אַרויסגעלאָזט אויפן מאַרק ביז עס זיינען ניט אָנגעקומען די זיבן מאָגערע יאָרן, וועלכע ער האָט מיט זיין ספּעקולאַטיוון געניוס פאָראויסגעזען. ווען דער הונגער איז אָנגעקומען, האָט ער בוכשטעבלעך געשונדן די הויט פון די אָרעמע מצריים: „ער האָט אָפּערירט מיט הונדערטער מיליאָנען דאַ־לאַרס. און דער אומגליק איז געווען אַזוי פאַרניכטנדיק, אַז זיין עפעקט איז נאָך ניט אינגאַנצן אָפּגעווישט געוואָרן פון מצרים ביזן היינטיקן טאָג, נאָך העכער פון דריי טויזנט יאָר". אויב עס איז נאָך היינט פאַראַן אָרעמקייט און דחקות אין מצרים, דאַרף מען עס, הייסט עס, אין אַ געווויסער מאָס פאַררעכענען אויפן חשבון פון יענער קאָלאָסאַלער ספּעקולאַציע, וואָס דער „אויסלענדישער איד", יוסף בן יעקב, האָט דורכגעפירט אין דעם לאַנד פון די פרעה׳ס. מיט קיין איין וואָרט ווערן אין דער אילוסטראַציע ניט דערמאָנט די פיל טויזנטער אידישע קנעכט וואָס האָבן אויסגעבויט אין מצרים פיתום און רעמסס (האָבן זיי עפּעס

צוגעטראָגן צום רייכטום פונם לאַנד?), נאָר דער גאַנצער פּעריאָד פון אידישן לעבן אין מצרים, וועגן וועלכן טוועין רעדט מיט אַזוי פיל זיכערקייט — ווי ער וואָלט דערציילט וועגן אַ פאַקט וואָס האָט זיך ערשט נעכטן אָפּגעשפּילט פאַר זיינע אויגן אין אַ מיסיסיפּי־שטעטל — באַשטייט בלויז פון יוסף׳ס גרויסן און ברוטאַלן „שווינדל״. אָט פון וואָס, דאַרף עס הייסן, אידן האָבן אָנגעהויבן זייער עקאָנאָמישע טעטיקייט צווישן די אומות העולם. פון דענסטמאָל אָן האָט די וועלט מורא פאַר אידישע פעאיקייטן און פון יענער מורא נעמען זיך אַלע אומפריינטלעכקייטן און אַלע רדיפות קעגן אידן. בערך די זעלבע ראָלע, לייענען מיר ביי טוועין׳עז, האָבן אידן שפּעטער געשפּילט אין אַ סך לענדער. אין דעם לאַנגווייליקן און עם־האַרצישן ענגלאַנד פון דזשאָנ׳ס ציטן איז יעדער געווען שולדיק געלט די אידן. די חובות זיינען שוין געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט שוין ניט געקענט האָפן ווען עס איז זיי אָפּצוצאָלן. דאָס איינציקע מיטל ווי אָפּצואווישן די חובות און זיך אומקערן צו אַ מער אָדער ווייניקער נאָר־מאַלן עקאָנאָמישן לעבן איז געווען גירוש: האָט מען טאַקע די אידן פאַרטריבן פון ענגלאַנד. צוליב דער זעלבער סיבה האָט מען די אידן אַרויסגעטריבן פון שפּאַניע, און אין רוסלאַנד האָט מען געמוזט באַגרעניצן די רעכט פון אידן, ווייל דער פויער און דער שטעטלדיקער ניט־איד האָט דאָרט ניט געקענט „אויסהאַלטן״ די סוחרישע פעאיקייטן פון דער אידישער באַפעלקערונג: „דער איד (אין רוסלאַנד) איז שטענדיק געווען גרייט צו לייען געלט אויף דער גערעטעניש און צו פאַרקויפן וואָדקאַ און אַנדערע לעבנס־מיטל אויף קרעדיט ביז די גערעטעניש וועט פאַרטיק ווערן; אַז דער טערמין פון באַצאָלן איז אָנ־געקומען, איז ער געוואָרן דער בעל־הבית אויף דער תבואה; אַ יאָר שפּעטער איז ער שוין געווען דער בעל־הבית פון דער פאַרם, ווי יוסף אין מצרים״ (מאַרק טוועין האָט זיך ניט גענומען די טירחה אַריינצוקוקן, לכל הפחות, אין אַ רעפערענץ־בוך, כדי אויסצוגעפינען, וויפל פאַרמס עס זיינען אין צאַרישן רוסלאַנד איבערגעגאַנגען אויף אַזאַ אופן אין אידישע הענט; דאָס וויסן אַזאַ קליינינקייט, אַז לויט צאַרישע געזעצן האָט אַ איד בכלל ניט געקענט זיין קיין באַדן־באַזיצער, האָט ער אויך, ווייזט אויס, געהאַלטן נידעריקער פאַר זיין כבוד). נאָר אויב אונז איז ווייניק מצרים, שפּאַניע, ענגלאַנד, רוסלאַנד און דייטשלאַנד (וואו די אידן, ווי טוועין דערציילט, האָבן אַ דאַנק זייערע אויסער־געוויינטלעכע פעאיקייטן פאַרכאַפּט אין זייערע הענט כמעט אַלע ליבעראַלע פּראָפעסיעס), גיט ער אונז אַרויס אויך אַ פיינעם דיפּלאָם פאַר אונזערע מעשים טובים אין אַמעריקע גופא. „דער איד״ — ניט אַ געוויסע צאָל אידן, נאָר דער איד — האָט געעפנט קראָמען נאָענט צו די פּלאַנטאַציעס, האָט צוגע־שטעלט דעם נעגער אַלע זיינע הצטרכותן אויף קרעדיט, און צום סוף פונם סעזאָן איז ער געווען דער אייגנטימער פון נעגער׳ס חלק אין דער פאַרטיקער

גערעטעניש און פון אַ טייל פון זיין חלק אין דער קומענדיקער גערעטע־ניש. מיט דער צייט האָבן די ווייסע אַנגעהויבן פיינט צו האָבן דעם איד און עס איז אַ ספק צי דער נעגער האָט אים ליב״. קיין איין און איינציק וואָרט וועגן דער ראָלע פונם ניט־אידישן „ווייסן״ אין דער דורות־לאַנגער עקספּלו־אַטאַציע פון דער נעגער באַפעלקערונג אין אַמעריקע; דער ווייסער אַמעריקאַ־נער (באַזונדערס אין דער סאַוט) איז אַזאַ בעל־מידות און, כידוע, אַזאַ בעל־רחמים, אַז ער האָט ניט געקענט פאַרטראָגן ווי „דער איד״ באַהאַנדלט דעם נעגער, און — אויס ריין אַלטרואיסטישע מאָטיוון — איז ער „דעם איד״ געוואָרן אַ שונא.

אָבער גענוג. עס לוינט ניט מער צו ציטירן. עס זיינען פאַראַן אין דעם קליינעם ביכל גענוג שטעלן, וואָס וואָלטן זיך היינט אַריינגעפּאַסט אין פאַדער קאָגלינ׳ס „אַרגומענטאַציע״. און פרעגט ניט טוויין׳עןן, וואו עס ליגט די לייי־זונג פון דער אידן־פראַגע. זיין מורא פאַר אידן, וועלכע ער קען, מיט אַלע זיינע באַמיאונגען ניט פאַרמאַסקירן, האָט אים פאַרפירט אַזוי ווייט, אַז ער שרעקט זיך אויך פאַרן ציוניזם. „איך בין ניט״, שרייבט ער, „דער סולטאַן און איך פּראָטעסטיר ניט (קעגן דעם פּלאַן צו באַזעצן אידן אין ארץ־ישראל אַלס אַ קאָמפּאַקטע מאַסע); אָבער אויב אַזאַ קאָנצענטראַציע פון די געשליפנסטע מוחות אין דער וועלט וואָלט געדאַרפט פאַרקומען אין אַ פריי לאַנד, וואָלט מען עס געדאַרפט, דענק איך, אָפּשטעלן. עס וועט זיין ניט גוט צו לאָזן יענע ראַסע אויסצוגעפינען איר אייגענע קראַפט״. מורא פאַר אידן ווען זיי זיינען צעזייט און צעשפּרייט, נאָך אַ גרעסערע מורא פאַר זיי, אויב זיי וועלן האָבן אַן אייגן לאַנד. די לעצטע מורא טיילט מאַרק טוויין מיט דעם „קולטור־פילאָזאָף״ פון דעם איצטיקן נאַצי־דייטשלאַנד, מיט אַלפרעד ראָזענבערג׳ן...

* * *

פון די אַלע עם־הארצ׳ישע עקסקורסיעס אין פּסיכאָלאָגיע, עקאָנאָמיק און געשיכטע וואָלט דאָך טוויין געדאַרפט מאַכן געוויסע פּראַקטישע אויספירן וועגן דעם ווי אַזוי די ניט־אידישע וועלט זאָל זיך איצטער שיצן און פאַר־טיידיקן קעגן אידן. עס איז אָבער מערקווירדיק, אַז ווען עס קומט צו פּראַק־טישע פּועל־יוצא׳ס פאַרגעסט ער אַן גוי׳ישע צרות און האָט אין זינען בלויז די סכנות פון אנטיסעמיטיזם פאַר אידן. גיט ער אַ אידן אַן עצה, אַז היות מען האָט זיי היינט ניט ליב און מען וועט זיי מאָרגן אויך ניט ליב האָבן, זאָלן זיי זיך באַצייטנס אָרגאַניזירן און נעמען אַ זעלבסטשטענדיקן, נאַציאָנאַלן אנטייל אין פּאָליטישן לעבן פון די לענדער, וואו זיי געפינען זיך. אינדיווידועל קענען זיי לייכט צעריבן ווערן, אַלס אַ בלאָק קענען זיי זיך ווערן. זאָלן זיי אַרויס־שטעלן אייגענע קאַנדידאַטן פאַר פּאָליטישע אַמטן, שטימען פאַר זייערס אַן אייגענער רשימה און דעראָבערן אַ טייל פון דער מאַכט אין דער מלוכה־מאַשין

אַלס פאָלק; און טאָמער פאַרמאָגן זיי ניט גענוג פעאיקייטן פאַר אַזאַ פּאָליטי־שער אָרגאַניזאַציע (גראָד דאָ וועפּן זיך אויס אַלע אידישע טאַלאַנטן), זאָלן זיי — גיט אונז טוועין אַן עצה טובה — זיך ווענדן צו די אירלענדער. יענע קענען די מלאכה און זיי וועלן זי אויך אויסלערנען צו די אידן...

ווילט זיך זאָגן אַ פאַרשפּעטיקטן דאַנק מאַרק טוועינ׳ען פאַר זיין זאָרגן זיך פאַר אונז און פאַר אונזער צוקונפט. סוף־כל־סוף האָט ער דאָך געלאָזט די איבעריקע וועלט „אויף הפקר”, און אַנשטאָט צו געבן עצות ניט־אידן איז ער געקומען צו אונז מיט אַ קלוגער עצה. ער האָט זיך אָבער אויך אין דעם פּונקט געלאָזט צופיל וואויל־גיין; וויל אויב די מורא פאַר אידן איז דער מקור פון אַנטיסעמיטיזם — און יענע מורא, ווי מען קען זען פון זיינע אייגענע אילוסטראַציעס, איז אַ באַרעכטיקטע — וועט מען דאָך פאַרן אָרגאַניזירטן אי־דישן כלל, וואָס וויל אַלס אַזעלכער קריגן אַ חלק אין דער מלוכה־מאַשין, אַ סך מערער מורא האָבן און אַ סך באַרעכטיקטער ווי פאַר יעדן אידן באַזונדער. דער אַנטיסעמיטיזם וועט דאָ צוליב דעם מוזן ווערן נאָך שטאַרקער, ווי ער איז ווען עס איז געווען! ווען טוועין וואָלט זיך אָפּגעגעבן אַ קלאָרן דין־וחשבון וועגן דעם וועזן פון זיין אייגענעם, מ׳שטיינס געזאָגט, אַנאַליז — וואָלט ער אַליין געקאָנט תופס זיין, אַז ער ראָט אידן צו גיסן בוימל אויף אַ פייער, וואָס איז שוין אַזוי אויך גענוג העליש.

אָבער פּאָלעמיזירן וועגן דעם ענין מיט טוועינען הייסט: אַליין אַריינ־פאַלן אין אַ צושטאַנד פון מאָדנער תמימות. די גאַנצע שריפט זיינע וועגן דער אידנפראַגע איז אַ לויזער, סטיללאָזער אויסגוס פון אַ פּראָווינציעלן, אומגע־בילדעטן און קינדעריש־קליינשטעטלדיק־דענקענדיקן אַמעריקאַנער — אַ קאָמ־בינאַציע פון אויבערפלעכלעכער גוטמוטיקייט מיט אַלע סאָציאַלע און נאַציאָ־נאַלע פאָראורטיילן פון אַ „גוי פון אַ גאַנץ יאָר”. צו אַ טראַגישער וועלט־פּראָבלעם איז מאַרק טוועין צוגעגאַנגען מיט דער „איינשטעלונג” פון אַ וואויל־יונגערישן רעפּאָרטער (ער איז ניט צופעליק געווען אויך אין דער פּראָפעסיע) — אַן דעם נויטיקן וויסן און אַן דעם עמאָציאָנעלן דרך־ארץ פאַר מענטשלעכע יסורים און מענטשלעכע חטאים. די גאַנצע שריפט מאַכט דעם איינדרוק פון אַ לויזן, אומפאַראַנטוואָרטלעכן שמועס נאָך אַ זאַטן מיטאָג, ביי אַ גלעזל וויין — מיט וועלכן מאַרק טוועין פלעגט צוזינדיקן ווען ער האָט זיך ניט געפונען אונ־טער דער פּוריטאַנישער השגחה פון מאַדאַם קלעמענס (זיין פרוי). ווען איך וואָלט אים וועלן „אָפּצאָלן” מיט אַ שטיקל רכילות פאַר די גאַנצע צעבערס לשון הרע, וואָס ער האָט אויסגעגאָסן אין זיין קליין און נאַריש מסכתא׳לע, וואָלט איך געקאָנט דערמאָנען, אַז זי איז געשריבן געוואָרן אין ווין, וואו ער איז אַ לענגערע צייט געווען אַליין און זיך געקענט נאָכגעבן אַלע יצר־הרע׳ס, אויף וועלכע מאַדאַם קלעמענס האָט אין דערהיים געהאַט אַ גרויסע שליטה.

אָבער נאָך וואָס ? מען מוז ניט דווקא זיין שיכור, כדי נאָכצו׳דרש׳ענען די „תורות" פון „טרעווילינג סיילסמען" ; כדי איינצוזאַפּן אין זיך אַביסל „סאָציאָלאָגיע" פון ווינער אַנטיסעמיטן, מיט וועלכע ער איז מסתמא געקומען אין באַרירונג, אָדער, כדי בכלל צו זיין לייכטזיניק און אויבערפלעכלעך. מען קען זיין פולשטענדיק ניכטער און דאָך אַרויספּלאַפּלען מיט דער צונג אַלץ וואָס „ס׳איז אויף דער לונג". און אויף מאַרק טוועינס „לונג" איז געווען גענוג פון דעם שטאָף, וואָס מען געפינט ביז היינט ביי יעדן גייסטיק ניט אָפּגעהובליעוועטן אַמעריקאַנער. אין אַ גרויסער מאָס האָט טווען אין דער דאָזיקער שריפט געשפילט די ראָלע פון אַ גראַמאָפאָן : עס האָבן פון אים אַרויסגערעדט יענע מיליאָנען פון אונזערע ניט־אידישע שכנים (אָדער „בעל־בתים") אין אַמעריקע, וואָס זענען געוואָרן מענטשנפריינטלעך, אַז זיי זאָלן אונז ניט וועלן אומברענגען פון דער וועלט — און וואָס טראָגן אויף זיך אין דערזעלבער צייט אַזאַ הויקער פון היסטאָרישע פאָראורטיילן און עם־הארצות, אַז מיטן בעסטן ווילן קענען זיי אונזערע לאַיאַלע פריינט ניט זיין.

צענזור איז מיר פאַרהאַסט און מיך עקלט פון דעם געדאַנק, אַז וועלכע ניט איז שריפט וואָס אַן ערלעכער מענטש האָט אָנגעשריבן זאָל צוליב די אָדער אַנדערע מאָטיוון „אונטערדריקט" ווערן. דאָך איז ביי מיר אַ ספק, צי דער האַרפּער־פאַרלאַג האָט אויסגעקליבן די געהעריקע צייט אַרויסצוגעבן טוועינ׳ס בראָשור אין אַ באַזונדער אויסגאַבע. אָנגענומען אפילו, אַז די בראָשור איז אין איר לעצטן תוך ניט קיין אַנטיסעמיטישע ; קען זי אָבער לייכט און מיט דערפאַלג אויסגענוצט ווערן פאַר אַנטיסעמיטישער פּראָפּאַגאַנדע אין אונזערע קראַנקע טעג און אין אַן אַטמאָספערע פון צערודערונג און צעשרויפטקייט. פאַר מאַרק טוועינען איז די דאָזיקע שריפט ניט קיין גרויסער כבוד, פאַר אונז און פאַר אַמעריקע בכלל קען זי ווערן אַן אינסטרומענט פון גרויסן שאָדן.

1939

וועגן דער „לאָגיק" פון אַנטיסעמיטיזם

ווען ער עס האָט אויפמערקזאַם געהערט נאָרמאַן טאָמאַס'עס רעדע אויף דער שרייבער און לייענער מסיבה פונם „אידישן קעמפער", האָט זיך מסתמא ניט געקאָנט באַפרייען פון געפיל: אָט אַזוי רעדט אַ צובראָכענער מענטש. זיין טעמע איז געווען זייער אַ טרויעריקע — אַנטיסעמיטיזם אין אַמעריקע. די פאַקטן מיט וועלכע ער האָט אילוסטרירט זיינע באַטראַכטונגען זיינען געווען נאָך טרויעריקער: דער וואוקס פון אַנטיסעמיטישע נייגונגען און פאָראורטיילן אין פאַרשידענע געגענטן פון לאַנד, אויך אין פאַרשידענע קרייזן פון דער אַמעריקאַנער באַפעלקערונג. ער האָט זיך לכתחילה מודה געווען, אַז אים זיינען ווייט ניט קלאָר די סיבות פון אידנהאַס. אַלע דערקלערונגען מיט וועלכע ער איז באַקאַנט קענען אים ניט צופרידנשטעלן און צו קיין אייגענער פולשטענדיקער דערקלערונג קען ער זיך ניט דערגרונטעווען. ער נעמט נאָר אָן, אַז פאָליטישע אויפטרייסלונגען און פאַרשאַרפטע עקאָנאָמישע אומזיכערקייט זיינען דער באָדן, אויף וועלכע אַנטיסעמיטישע עקסצעסן וואַקסן אויס. און וואָס זענען די מיטלען צו באַקעמפן דעם אַנטיסעמיטיזם (אַ חוץ, נאַטירלעך, דער ראַדיקאַלער ענדערונג אין גאַנצן עקאָנאָמישן געבוי פון אונזער געזעלשאַפט)? האָט ער אויף דעם אויך קיין ענטפער ניט. אפשר איז בכלל, אונטער די איצטיקע אומשטענדן, קיין סגולה ניט פאַראַן.

דאָס איז געווען איינע פון די מרה־שחורה'דיקסטע רעדעס וואָס איך האָב אין די לעצטע יאָרן געהערט וועגן דער אידישער מערכה אין אַמעריקע. און דאָך, מוז איך זיך מודה זיין, איז אין זיין אויפטרעטן געווען עפּעס וואָס דערפרישט. אַ מאַן מיט אַ גרויסן נאָמען אין דער אַמעריקאַנער געזעלשאַפטלעכקייט איז געשטאַנען פאַר אונז און האָט ערלעך, אָפנהאַרציק און אָן אַ ברעקל אינטעלעקטועלער פּאָזע געזאָגט: „מיט אייך האַלט דאָ שלעכט און עס קען נאָך ערגער ווערן; יעדער אָנשטענדיקער ניט־איד פילט זיך שולדיק, זינדיק; איך בין איינער פון זיי, אָבער מיר איז ניט קלאָר וואָס מיר, ניט־אידן, קענען איצט טאָן און וואָס איר, אידן, דאַרפט טאָן, כדי אָפּצואָווענדן די סכנות וואָס לויערן אויף אייך. איך בין צוטומלט און בין ניט פעאיק אַלץ צו באַנעמען וואָס עס קומט איצט פאָר אַרום אייך און אונז, און איר מוזט מיר מוחל זיין פאַר דעם צושטאַנד פון הילפלאָזיקייט וואָס איך ווייז איצט אַרויס פאַר אייך".

מיר איז אַ גאַנץ לעבן שווער זיך צו באַגעגענען מיט יענעם טיפּ ניט־אידן, פאַר וועלכע „עס עקזיסטירט ניט" קיין אידן־פראַגע. איך פיל שטענדיק

אַ שטיקעניש אין זייער קאָנסעקוועגטן „ליבעראַליזם", און איך לעב איבער כמעט אַ פּערזענלעכע באַליידיקונג, ווען איך פיל, אַז זיי מיידן בכיוון אויס „דאָס טעמאַ" (די אגיני־הדעת אין דייטשלאַנד פלעגן אַזוי אַמאָל אָנרופן די אידן־פראַגע). דזשענטעלליַיט אַזעלכע: איך האָב אַ צעפּלעטשטע נאָז, היטן זיי זיך אין מיין אנוועזנהייט צו ריידן וועגן נעזער; אָדער ווייל מיין זיידע איז געווען אַ פערד־גנב — זיינען זיי אַזוי גוט און פיין, אַז זיי מיידן אויס דאָס וואָרט „האָבער". ניט לייכטער איז מיר מיט ניט־אידן, וואָס רעדן יאָ „איבער דאָס טעמאַ", נאָר זיי זעען ניט קיין שפּרענקעלע אויף אונזער פּנים. אַן אַר־מענישע פילאָסעמיטקע, מיט וועלכער איך בין אַמאָל געווען באַפריינדעט, האָט מיר געוואָלט איינריידן, אַז אפילו אידישע קאָנטראַבאַנדיסטן לערנען אַלע טאָג זוהר און פאַסטן יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק צוליב "התפשטות הגשמיות". אירע שטענדיקע שבחים האָבן מיט דער צייט אונטערגעגראָבן אונזער פריינטשאַפט. טאָמאַס האָט אונז קיין באַזונדערע קאָמפּלימענטן ניט געזאָגט און אונז ניט פאַרגעשטעלט פאַר אַן „עם הדומה למלאך". די איבער־געטריבענע תהלות ותשבחות, וואָס מיר הערן אָפט פון ניט־אידישע פריינט, זענען ניט־זעלטן אַ מין פאַרענטפערן זיך פאַר זיך אַליין; אַ קאָמפּענסאַציע פאַרן אחד משׂשים פון יענע אומאַנגענעמע געפילן צו אידן, וואָס מ'האָט אַמאָל גע'ירש'נט פון דער סביבה און וואָס מ'האָט ניט פולשטענדיק גובר געווען אין זיך. טאָמאַס פילט אַז ער דאַרף דערצו ניט אָנקומען און ער מוז זיך ניט אַנטשולדיקן דורך אויסטיילן אונז דיפּלאָמען פון איבערמענטשן. עס איז גוט צו באַגעגענען אַ ניט־איד וואָס פילט זיך פולשטענדיק פריי אין אַ אידישער גע־זעלשאַפט — אויף אַזוי פיל פריי, אַז ער האָט ניט מורא אָנצואווייזן אפילו אויף אונזערס אַ חיסרון אָדער אויף דעם וואָס ער מיינט, אַז ס'איז אַ חסרון. דאָס קען טאָן נאָר אַזעלכער, וואָס האָט ניט קיין שמץ חשד אויף זיך אַליין. און אַזאַ זויבערקייט האָט יענעם אָוונט אַרויסגערעדט פון נאָרמאַן טאָמאַס.

* * *

עס איז נאָך אַלץ אומגעהייער־שווער אויסצואוואָרצלען פונם גוי'עשן באַ־וואוסטזיין די פאַרשטעלונג אַז אידן זיינען ניט קיין „קהל" אין זינען פון אַל־געמיין־נאַציאָנאַלער זעלבסט־רעגימענטאַציע; אַז ערגעץ־וואו איז ניט פאַראַן עפּעס אַ סנהדרין וואָס פּסקנ'ט אַלע שאלות פאַר אַלע אידן און אַז אַלע אידן וואַרפן זיך אונטער זיין פּסק. אין 1918, דערמאָן איך זיך, איז צו מיר אין מאָס־קווע געקומען אַ ניט־אידישער גוטער־ברודער (אַן אייניקל פון גענעראַל גור־יעוו, וואָס מען ווייסט ניט קלאָר וואָס ער האָט אַזוינס אויפגעטאָן אין דער אַרמיי, אָבער ער האָט זיך קונה־שם געווען מיט דער באַרימטער „גוריעווסקע קאַשע", אַ געשמאַק מאכל וואָס ער האָט „דערפונדן") מיט אַ פּלאַן צו ראַטעווען דאָס רוסישע אידנטום. היות דער עולם איז שטאַרק אומצופרידן מיט די אכזריות'ן

פונם באָלשעוויסטישן רעזשים, און היות אַ גרויסן טייל פון יענע אכזריות פירט דורך טראָצקי, און טראָצקי איז דאָך אַ איד; און אין געוויסע שיכטן באַשולדיקט מען שוין אויף דעם יסוד סתם־אידן אין האָבן אַוועקגעשטעלט גאַנץ רוסלאַנד אונטער אַ טשעקאַ־רעזשים — זאָל איך רופן טראָצקי׳ן צום רב, און דער רב זאָל אויף אים גוזר זיין, ער זאָל זיך אָפּזאָגן פון זיין אָמט. דאָס עס־ערישע אייניקל פונם צאַרישן גענעראַל האָט גוט געוואוסט, אַז טראָצקי איז אַן אַטעאיסט און האָט מיט אידישן לעבן בכלל קיין שייכות ניט; ער האָט געוואוסט אַז אויך איך אָנערקען פאַר זיך ניט דעם רב׳ס אויטאָריטעט — און דאָך האָט ער קיין סך ניט געטראַכט און האָט מיט אַ גאַנץ ערלעכער און אידנפריינטלעכער כוונה מיר פאָרגעשלאָגן אָנצוסטראַשען טראָצקי׳ן, אַז מען וועט אים שטעלן אין קונע. ווען איך וואָלט געזאָגט אים אַליין, אַז כ׳וועל אים אָנקלאָגן פאַרן גלח אָדער פאַרן מעטראָפּאָליט, וואָלט ער זיכער געטראַכט, אַז איך בין משוגע געוואָרן. אָבער איך טראָצקי׳ן צום רב קען רופן: זיינען מיר דאָך אַלע דריי אידן! דאַרף מען זיך וואונדערן, וואָס אויף דער דאָזיקער קאָנצעפּציע האָב איך זיך ניט לאַנג צוריק אָנגעשטויסן ביי אַ יאַפּאַנעזער? איך האָב אַ פּרעג געטאָן אַ יאַפּאַנישן דיפּלאָמאַט, מיט וועלכן מיר איז אויסגעקומען צו פאַרברענגען אַ וואָך צייט אויף אַ שיף, וואָס פאַר אַ אַסאָציאַציעס עס ווערן איצט אַרויסגערופן אינם מח פון אַ דורכשניטלעכן יאַפּאַנישן אינטעליגענט, ווען ער הערט דאָס וואָרט איד. האָט ער לאַנג ניט געטראַכט און מיר געענטפערט: באַנקירן און באָלשעוויקעס. ער האָט זיך באַלד אַליין צעלאַכט. ער פאַרשטייט, זאָגט ער, אַז די צוויי אַסאָציאַציעס גראַמען זיך ניט און אַז זיי דריקן מיט זיך ניט אויס קיין איינהייטלעכן טיפּ. איר קענט אָבער, האָט ער מיר ווייטער געגעבן צו פאַרשטיין, לייכט פועלן ביי אונזערן אַ מענטשן, אַז עס גראַמט זיך יאָ: אידן זיינען אַ משפּחה מיט אַ זייער־ראַפינירטער און פאַרצווייגטער משפּחה־פּאָליטיק. און אין אַ משפּחה קען מען זיך לכתחילה צוזאַמענרעדן, ווער עס זאָל ווערן אַ באַנקיר און ווער אַ באָלשעוויק, כדי אויף פאַרשידענע וועגן און אומוועגן צו דערגרייכן די צוועקן, אין וועלכע זי פילט זיך פאַראינטערעסירט.

עס קען זיין, אַז די דאָזיקע אַזוי־ווייט פאַרשפּרייטע פאַרשטעלונג וועגן אידישער סאָלידאַריטעט און סובאָרדינאַציע נעמט זיך טאַקע אין אַ גרויסער מאָס פונם פאַקט, וואָס ביז צוריק מיט אַ פּאָר דורות זיינען מיר, אין אַ געוויסן זינען, געוועזן מער משפּחה ווי פאָלק. איך האָב אַמאָל דערציילט אַן אַמעריקאַנער גוי, אַז נאָך אין מיינע קינדער־יאָרן, אין קליינעם שטעטל, ווען עמיצער האָט שפּעט ביינאַכט אָנגעקלאַפּט אין טיר און מיר האָבן מורא געהאַט צו עפענען, איז געווען גענוג אַז דער אומבאַקאַנטער אורח זאָל אַ זאָג טאָן פון יענער זייט טיר „איך בין אַ אידיש קינד“ (דאָס „קינד“ האָט זיך אָפטמאָל אַרויסגע־

װיזן צו פאַרמאָגן אַ לאַנגע גראָע באָרד), כדי די מורא זאָל גלייך פאַרשװינדן און מ׳זאָל אים אַריינלאָזן. דער אַמעריקאַנער האָט לאַנג און האַרציק געלאַכט. ער האָט זיך געװאָלט פאָרשטעלן, װאָס פאַר אַ קבלת־פּנים ער װאָלט געקראָגן ערגעץ־װאו אין מאָנטאַנאַ אָדער אין איידאַהאָ, װען ער קלאַפּט אָן אין אַ װינ־טער־נאַכט צו אַ פאַרמער אין טיר און שטעלט זיך פאַר פון דרויסן אַלס „ען אַמעריקען טשאַילד״. אונזער אַמאָליקע משפּחה׳ישקייט (בעל מחשבות, עליו השלום, פלעגט אַמאָל אין שמועסן נוצן אַן אויסדרוק „דער מישפּאָכאַלישער כאַראַקטער פון דער אידישער ציװיליזאַציע״). װעלכע איז געװען אַ פּועל־יוצא פון רדיפות און פון יאָרהונדערטער זיך אַרומבלאָנקען אין דער פרעמד, האָט זיך מיטגעטיילט דער אַרומיקער װעלט — און מען מעסט אונז נאָך ביז היינ־טיקן טאָג מיט דער אַמאָליקער מאָס. איך בין פאַראַנטװאָרטלעך פאַר בראַנ־דייס׳עס „עקסטרעמיזם״, פאַר, להבדיל, אָלגינ׳ס קאָמוניזם, פאַר קאַפּאָנע׳ס אידישן שותף, פאַר די אידישע דירעקטאָרן פון דער יו־עס באַנק, פאַר איינ־שטיינ׳ס פּאַסיפיזם, פאַר דעם רב, װאָס האָט געהאַנדלט מיטן ביטערן טראָפּן אין די „פּראָהיבישאַן״־יאָרן און פאַר יעדער פעטער אידענע װאָס גייט אַרום אין קוני איילענד האַלב־נאַקעט. געהערן מיר דאָך אַלע צו איין „משפּחה״ און דער פּאַטריאַרך קען דאָך גוזר זיין אויף איינשטיינ׳ען, ער זאָל ניט זיין קיין פּאַסיפיסט, און אויף דער קוני־איילענדער אידענע, זי זאָל ניט זיין פעט...

* * *

אויף אייניקע פון אונז האָט טאָמאַס׳עס רעדע געמאַכט דעם איינדרוק, אַז ער איז אויך ניט אינגאַנצן פריי פון דער פאָרשטעלונג, אַז יעדער איד איז פאַראַנטװאָרטלעך פאַר אַלע אידן און אַלע פאַר יעדן.

װייל נאָך דעם װאָס ער האָט אַזוי באַטאָנט אַנגעװיזן אויף זיין הילפ־לאָזיקייט אין לייזן די פּראָבלעם פון אַנטיסעמיטיזם, האָט ער — זייער אומ־זיכער מיט זיך אַליין — געפּראָװוט אָנצואװייזן אויף אייניקע שװאַכע פּאָ־ליאַטיװן, מיט װעלכע אידן װאָלטן אפשר געקאָנט אין אַ געװיסער מאָס באַ־זייטיקן די װאַקסנדיקע אַנטיסעמיטישע סכנה. אין לואיזיאַנאַ, למשל, זיינען צװיי אידן יואי לאָנג׳ס פּאָליטישע יורשים — רופט עס אַרויס אַנטיסעמיטיזם. װאָלטן אידן אפשר געדאַרפט געפינען אָדער אַ מיטל װי אָפּצושטעלן זייערע מעשים תעתועים, אָדער אַ פאָרם, װי זיך אָפּצוגרעניצן פון זיי. אין אַ סך קליינע שטעטלעך זיינען די בעלי־בתים פון „שװיץ־פאַבריקלעך״ אידן, רופט עס אויך אַרויס אַנטיסעמיטיזם צװישן די פּראָסטע אַרבעטער. װאָלטן אידן געדאַרפט — װייטער אַמאָל — אָדער גוזר זיין אויף זיי, זיי זאָלן װערן מענטשן, אָדער זיך פון זיי אָפּגרענעצן. אידישע פּליטים, דערציילט מען טאָמאַס׳ן, ברענגען מיט זיך מאַנירן, װאָס זענען פון קאָנװענציאָנעלן אַמעריקאַנער שטאַנדפּונקט „שאָקירנדיק״ — דאַרף מען אפשר יענע פּליטים געבן צו פאַר־

שטיין, אַז זיי מוזן זיך אין אַ ניי לאַנד צופּאַסן צו אַ געוויסן, מער אָדער ווייניקער אָנגענומענעם סטאַנדאַרד פון אויסערלעכן זיך־באַנעמען. מיר פּערזענלעך איז לחלוטין ניט קלאָר, וועגן וואָס פאַר אַ „מאַניערן" מ'האָט טאָמאַס'ן דערציילט. דער דורכשניטלעכער איד פון דייטשלאַנד האָט בדרך כלל ראַפינירטע מאַניִרן און איז מער רעזערווירט פונם דורכשניטלעכן אַנגלאָזאַקס; אָבער טאָמאַס האָט דאָך ניט געמאַכט זיינע אייגענע אויספירן — ער האָט נאָר דערציילט, וואָס ער האָט געהערט פון אַנדערע, וואָס באַקלאָגן זיך אויף אידן. זיין אַלגעמיינעם און זייער ניט־זיכערן געדאַנקען־גאַנג וואָלט מען געקאָנט פאָרמולירן אומגעפער אויף אַזאַ אופן: אידן מוזן אפשר נעמען ערנסט אין באַטראַכט, אין די איצטיקע טראַגישע און ברוטאַלע טעג, די פּאָפּולערע נייגונג צו זוכן אַ כפּרה־הינדל און צו מאַכן גענעראַליזאַציעס („אויב איר האָט פיינט לאַיד־דזשאָרדזשן, וועט איר אויף דעם גרונט ניט אָנהייבן פיינט צו האָבן אויך נאָרמאַן טאָמאַס'ן, כאָטש זיי זיינען ביידע וועלשמענער; אָבער אויב אַן איינצלנער איד רופט אַרויס פאַרביטערונג, זיינען ליידער פאַראַן מיליאָנען גוים, וואָס זיינען גרייט איבערצוטראָגן זייער פאַרביטערונג אויף אַלע אידן, אויך אויף די וואָס האָבן אפשר יענעם איינצלנעם אידן נאָך מער פיינט").

איז נישטאָ קיין גרונט זיך צו באַליידיקן אויף אַזעלכע עצות, אין וועלכע טאָמאַס גופא איז באמת ניט קיין גרויסער מאמין. הערן מיר דאָך איצט אַזעלכע — און אומגעפער אַזעלכע — עצות אויך פון אידן, אויך פון פּראָמינענטע אידן, פון גוטע נאַציאָנאַליסטן — אפילו פון גייסטיקע פירער (מאַקס בראָד, סטעפאַן צווייג). אַזעלכע עצות קומען ניט פון נחת און דער בעל־עצה גופא האָט פון זיי זייער ווייניק פאַרגעניגן. יעדנפאַלס, צי דאָס זיינען קלוגע עצות אָדער נאַרישע, ווירקזאַמע אָדער „קאַלטע פּריפּאַרקעס"; אויב אַ איד מעג זיי געבן, האָט אויף זיי אַ רעכט אויך אַ ניט־אידישער פריינט.

* * *

יעדער קוקט פון זיין ווינקל און דורך זיינע ברילן און יעדער זעט דערפאַר די סכנה פאַר אידן אין עפּעס אַנדערש. פאַר טאָמאַס'ן האָט מען זיך געקלאָגט אויף יואי לאָנג'ס צוויי אידישע יורשים, וואָס פּראַקטיצירן איצט זיין היימיש־פאַשיסטישע „טעאָריע" אין לואיזיאַנאַ; ער באַגעגנט זעלטן אַזעלכע, וואָס באַקלאָגן זיך אויף דער „אָנפירנדיקער" ראָלע פון אידן אין אַמעריקאַנער קאָמוניזם; אָבער אַזעלכע זיינען דאָך פאַראַן גאַנצע לעגיאָנען. פאַר טאָמאַס'ן האָט מען זיך געקלאָגט אויף די אידישע בעלי־בתים פון די סוועט־שאָפּס; פאַר אַנדערע אָבער קלאָגט מען זיך אויף אידן, וואָס קומען אין דער סאַוט און „פאַרגיפטן מיט קלאַסן־שנאה" די שעיר־קראָפּערס און מיט „ראַסן־שנאה" די נעגער. ווען אַנטיסעמיטיזם וואָלט געהאַט אַ באַשטימטע לאָגיק, איין לאָגיק, וואָלט מען אפשר געקענט אויסאַרבעטן פאַר אידן אַ צייטווייליקע סטראַטעגיק:

דאָס און דאָס טו ניט, עד יעבור זעם, אָבער אַלדאָס־איבעריקע מעגסטו יאָ טאָן. די „מאָטיוון״ פאַר אַנטיסעמיטיזם זיינען אָבער אַזעלכע פאַרשידנאַרטיקע און סתירות׳דיקע אַז עס קומט אויס, מ׳דאַרף אָננעמען די עצה פון אַן אַנדער ניט־אידישן פריינט, וואָס האָט מיר די טעג אַ זאָג געטאָן: „פאַר יור סעיק, דאָנ׳ט בי קאָנספּיקיאָס״ (פון אייער אייגענער טובה וועגן, זייט ניט אויפפאַלנדיק, וואַרפט זיך ניט אין די אויגן). אָבער ווי אַזוי וואַרפט מען זיך ניט אין די אויגן, אַז אַזויפיל אויגן זיינען גרייט זיך צו וואַרפן אויף אונז? דער אָפּ־סטעיט קלערק פון אַ וועסטערן יוניאָן ביוראָ האָט מיר אַמאָל געזאָגט, אַז אידן וואָס קומען אין זיין געגנט רעדן אָדער אידיש, אָדער שלעכטן ענגליש מיט אַ אידישן אַקצענט, אָדער אַ סך אַ בעסערן ענגליש ווי עס רעדט דער דורכשניטלעכער אַמעריקאַנער („זיי דעמאָנסטרירן״, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, „זייער איבער־פיינעם ענגליש״) — און אַז אַלע דריי זאַכן זענען פאַר געוויסע גוים זייער אומאַנגענעם. וואָס האָב איך אים געקענט ענטפערן? כ׳האָב אים צוגע־זאָגט אַריינצוטראָגן דורך אַ באַקאַנטן קאָנגרעסמאַן אַ ביל, אַז פון היינט אָן און ווייטער זאָל מען אין קיין אַמעריקע אריינלאָזן בלויז טויב־שטומע אימיגראַנטן. „דאָנ׳ט בי קאָנספּיקיואָס!״ — אָבער ווי אַזוי מאַכט מען עס? אויב מיר זאָלן אַלע באַשליסן קיינמאָל ניט אַרויסצוגיין פון אונזערע דירות (אָנגענומען אַז מ׳קען דאָס דורכפירן), וועט זיך אין לאַנד אין גיכן אָנהויבן אַן עפּידעמיע פון היסטערישער מורא: וואו זיינען די אידן? פאַרוואָס זעט מען זיי ניט? פאַר־וואָס באַהאַלטן זיי זיך אויס? אפשר מאַכן זיי אין זייערע היימען פאַלש געלט, אָדער גיפט און באָמבעס, אָדער באַקטעריעס מיט וועלכע זיי וועלן אינגיכן פאַר־ניכטן דאָס גאַנצע לאַנד? אפשר זיינען זיי אַלע כישוף־מאַכערס?

* * *

די „לאָגיק״ פון אַנטיסעמיטיזם.

ווי האָט עס אַמאָל געזאָגט הערמאַן כהן? „ווען אַ אַנטיסעמיט ווערט אַן אַפּיקורס, שאַפט ער זיך אַ נייע פאָרמולע: ס׳איז אַ ליגן, אַז קריסטוס האָט ווען עס איז געלעבט אויף דער וועלט; ס׳איז אָבער אמת, אַז אידן האָבן אים געקרייציקט״.

1939

אָן אַן אַרמיי

זאָל איך זיך מודה זיין ? ס׳ערשטע מאָל אין לעבן ווען אַן עקזעקוציע האָט מיר פאַרשאַפט „פרייד״, כאָטש דער תלין איז היטלער און דער קרבן איז, לויט אַלע סימנים — אַ צדיק אין סדום.

לעצטן פרייטיק האָט מען אין בערלין דערשאָסן אַ אינגן דייטש, אויגוסט דיקמאַן, ווייל ער האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט צו גיין אויפן פראָנט. דאָס מיליטערישע געריכט האָט אים דערקלערט פאַר „אַ שונא פון פאָלק״ און אַ פּאָר שעה נאָכן משפט האָט מען אים אַוועקגעשטעלט פאַר אַ ראָטע סאָל־דאַטן, וועלכע האָבן אים דורכגעלעכערט מיט זייערע קוילן. דער „שונא פון פאָלק״, ווי עס איז אין דייטשלאַנד אָפיציעל אַנאָנסירט געוואָרן, איז געווען אַ פּאַסיפיסט: זיינע רעליגיעזע איבערצייגונגען האָבן אים ניט דערלויבט צו נעמען געווער אין דער האַנט. ער האָט געהערט, ווי די „יונאַיטעד פּרעס״ האָט אויסגעפונען, צו דער אינטערנאַציאָנאַלער פאַראייניקונג פון ביבל־סטודענטן, וועלכע שטעלן גאָט׳ס געבאָט העכער פון מענש־געמאַכטע געזעצן, און האַלט ניט פונם קאָמפּראָמיסלעכן כלל, אַז „דינא דמלכותא דינא״.

עס איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר אונזער צייט, וואָס דער ערשטער רעבעל־פּאַסיפיסט, וואָס דייטשלאַנד האָט אַרויסגעגעבן אין דער נייער מלחמה, שטאַמט ניט פון ליבעראַלן און ניט פון סאָציאַליסטן, איז ניט קיין פּראָדוקט פון „וועלטלעכער״ קולטור. דער איינציקער פּאַסיפיסט, וואָס האָט, דערווייל, אַרויסגעוויזן דעם כח אַוועקצושטעלן זיין מאָראַלישן ווילן קעגן דעם „אַלמעכ־טיקן״ פּאָליטישן ווילן פונם „פירער״, איז אַ רעליגיעזער סעקטאַנט. פון ניט־רעליגיעזע פּאַסיפיסטן איז אין דייטשלאַנד, ווייזט אויס, קיין שפור ניט געבליבן. אָדער דער פּאַסיפיזם האָט זיך ביי זיי שוין לאַנג אויסגעוועפּט, אָדער ער לעבט נאָך אין זיי ווי אַ טעמפּעראַמענטלאָזע, אַנעמישע „איבערצייגונג״, וואָס האָט ניט קיין קראַפט זיך צו פאַרוואַנדלען אין אַ טאַט, אין מסירת נפש. איז גוט, וואָס דער נר־תמיד איז נאָך ניט אינגאַנצן אויסגעלאָשן געוואָרן, וואָס אין דער נאַצישער סדום־און עמורה איז נאָך פאַראַן אַ קליינע סעק־טאַנטישע גרופּע מיט טאַלאַנט פאַר איר אמונה, וואָס יענע גרופּע האָט שוין גע־בראַכט איר ערשטן קרבן ; איז „גוט״ וואָס אויגוסט דיקמאַן האָט זיך געלאָזט אומברענגען. די מערהייט דייטשן, וואָס האָבן יענע וואָך געהערט דורכן ראַ־דיאָ די אַנאָנסירונג פונם פּראָפּאַגאַנדע־מיניסטעריום וועגן זיין משפט, באַ־טראַכטן אים מסתמא פאַר אַ חושים, פאַר אַן אָפּגעריסענעם נאַר. עס איז אָבער דאָך אַ טרייסט, וואָס אויך אין אונזער דור און אין דעם דורך־און־דורך

פאַרבעסטיאַליזירטן דייטשען־לאַנד קענען נאָך אַרויסוואַקסן פונם מגפה־באָדן איינצלנע „נאַראָנים״ פון דעם מין.

מיט איין בשר־ודם אין דייטשלאַנד ווייניקער, מיט איין „ניצוץ״ אין חלל־העולם מערער...

* * *

מאָדנע: איך וויל זיך דערמאָנען אין סעקולערע פּאַסיפיסטן אין רוסלאַנד אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און עס שווימען ניט אויף אין מיין זכרון ניט קיין נעמען און ניט קיין פאַקט. זיינען אַזעלכע ניט געווען אָדער איך האָב אין זיי פאַרגעסן?

איך געדענק אַ גרויסע צאָל דעזערטירן, וואָס זיינען אַנטלאָפן בפועל־ממש פונם פראָנט, און אַזעלכע וואָס האָבן איבערגעכיטרעוועט נאַטשאַלסטוואָ און זיינען לכתחילה אויפן פראָנט ניט געגאַנגען. מענטשן וואָס האָבן זיך אויס־באַהאַלטן אין קעלערס און אויף בוידימער, יונגעלייטלעך וואָס האָבן זיך „גע־מאָרעט״ אָדער זיך „געמאַכט אַן אויער״, האָבן ניט פרעטענדירט אָנגענומען צו ווערן פאַר פּאַסיפיסטן, ווי עס האָבן ניט פרעטענדירט אויף דעם אויך יענע בריות, וואָס האָבן אָפּגעהיט זייער געזונט און געלעבט פראַנק און פריי, הונ־דערטער מיילן פונם פראָנט, אויף פרעמדע און פאַבריצירטע פּאַסאָרטן. וויט פון פּאַסיפיזם זיינען געווען אויך באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן געגעבן זייער הסכמה אויף די אַנטי־מלחמה־רעזאָלוציעס פון קיענטאָל און צימערוואַלד. יענע זיינען שוין דענסטמאָל געווען איבערצייגט, אַז עס איז אַן עבירה צו הרג׳ענען דייטשן, נאָר עס וואָלט געווען די גרעסטע מצוה צו „ליקווידירן״ דעם בור־זשואַזן קלאַס אין דעם היים; אָנהייבן אַן אַויסראָטונג־מלחמה קעגן אייגן, רוסיש בלוט־און־פלייש (מ׳שטיינס געזאָגט, ווי פּאַסיפיסטיש עס האָבן שוין געקאָנט זיין פּאָטענציעלע טשעקיסטן). איך געדענק ניט איצט, אַז פון יענעם לאַגער זאָלן האָבן אַרויסגעקומען אויגוסט דיקמאַן׳ס, מענטשן וואָס זאָלן גיין אויף קידוש השם פאַר זייער אַנטי־מלחמה־פּרינציפּ. געוויינלעך האָבן זיי אָדער אויך געלעבט אויף פאַבריצירטע פּאַספּאָרטן, אָדער פאַרנומען פּאָסטנס צוליב וועלכע מ׳פלעגט באַפרייען פון דירעקטן אַרמיי־דינסט (געאַרבעט, ווי עס האָט דענסטמאָל געהייסן, „נאַ אָבאָראָנו״), אָדער, באין ברירה, טאַקע געגאַנגען אויפן פראָנט מיט אַ קללה אין האַרצן און אַ פייג אין קעשענע.

איך געדענק ניט קיין פּראָצעסן אין וועלכע מ׳זאָל האָבן געמשפּט באָלשע־וויסטישע אָדער לינק־סאָציאַל־דעמאָקראַטישע אַנטי־מלחמה׳ניקעס. עס לעבט נאָך אָבער פריש אין מיין זכרון דער מאָסקווער פּראָצעס פון אַ גרויסער גרופּע טאָלסטאָיאַנער, וועלכע האָבן זיך ניט באַהאַלטן און ניט געכיטרעוועט, ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסן פון קיין פּאַספּאָרט־פאַבריקלעך, נאָר אָוועקגעגאַנגען מיט שווערע מוזשיצקע־אַפּאַטישע טריט צו די ממונים אויף

דער מאָביליזאַציע און זיי פּראָסט און פּשוט, אָן אַ שמץ פון העראָאישער פּאָזע, אָנגעזאָגט, אַז מלחמה איז עבודה־זרה און אַז ס'איז נישטאָ יענער כוח אין דער וועלט, וואָס זאָל זיי קענען צווינגען צו נעמען אַ ביקס אין דער האַנט. לאַנגע טעג און לאַנגע וואָכן האָט זיך געצויגן יענער מערקווירדיקער פּראָצעס — און וואָס שייך „פּראָצעדור", האָבן די ריכטער געהאַט פאַר זיך דאָס שווערסטע שטיקל אַרבעט אין זייער קאַריערע. ביי קיין איין און איינציקן פון די אָנגע־קלאָגטע פּאָלקסטימלעכע טאָלסטאָיאַנער האָט מען ניט געקענט פּועל'ן, אַז ער זאָל אָנגעבן זיין פאָטער'ס נאָמען (פאַר פּולער אָפיציעלער אידענטיפיקאַציע מוז מען, אויך היינט, אין רוסלאַנד אָנגעבן, אַ חוץ דעם ערשטן און דעם פאַמיליע־נאָמען, אויך דעם נאָמען פונם פאָטער). קיינער האָט זיך ניט גע־וואָלט באַצייכענען אַלס אַ איוואַנאָוויטש אָדער אַ פּעטראָוויטש, וויל... אין תוך איז גאָר יעדער פון זיי ניט מער און ניט ווייניקער ווי „גאָט'ס אַ זון". קיין איינער פון זיי האָט ניט געענטפערט אויף דער פראַגע, ווי אַלט ער איז. דאָס איז אַ פראַגע, האָבן זיי אַלע גע'טענה'ט, וועלכע איז פאַר זיי אומפאַרשטענדלעך: ווי אַלט אָדער ווי יונג קען זיין איינער, וואָס לעבט אייביק, וואָס איז אין תוך קיינמאָל ניט געבוירן געוואָרן און וועט קיינמאָל ניט שטאַרבן (געבורט איז, לויט זייער לערע, ניט ווייניקער „פיקציע" ווי טויט)?

אויך פון רוסלאַנד געדענק איך אַלס מיליטאַנטע פּאַסיפיסטן כמעט בלויז רעליגיעזע סעקטאַנטן, ניט איבערגעשפּיצטע „שקצים", אָנגעטאָן אין דאָר־פישע סערמיאַגעס, חושים'ס, „אָפּגעריסענע נאַראָנים". איך געדענק שוין היינט ניט די שטראָף וואָס זיי האָבן געקראָגן, אָבער קיין טויט־אורטייל האָט דאָס געריכט פאַר קיינעם פון זיי ניט אַרויסגעטראָגן. איך שטעל זיך ניט פאָר, אַז ווער עס איז פון די מיליטערישע ריכטער אין מאָסקווע האָט אָנגע־נומען דעם „לעקיש"־שטאַנדפּונקט פון די אָנגעקלאָגטע, אָבער דער ברענענדי־קער „סוביעקטיווער" אמת פון די רעליגיעזע פאַנאַטיקער האָט אויף זיי גע־מאַכט אַ טיפן, דערשיטערנדיקן איינדרוק; און ניקאָלאַי דער צווייטער האָט נאָך ניט געוואוסט דעם סטאַלין־היטלער־סוד, אַז מען קען לייכט געפינען אומסענ־טימענטאַלע ריכטער, גרייט אַרויסצוטראָגן אורטיילן לויט אַ באַפעל פון אויבן (ווען דער צאַריזם וואָלט געוואוסט פון אַזעלכע באָלשעוויסטיש־נאַצישע מע־טאָדן, וואָלט ער זיי געוווען אָנגעווענדט, נאָך פאַר דער מלחמה, אין דעם ביי־ליס־פּראָצעס: די באַפרייאונג פונם אידישן „ריטואַל־מערדער" איז פאַרן בלוטדורשטיקן אימפּעראַטאָר געווען איינע פון די שווערסטע אַנטוישונגען אין זיין לעבן).

* * *

פריינט פרעגן מיך: וואָס פאַר אַ רעכט האָב איך נאָך נתפּעל צו ווערן פון פּאַסיפיסטן און פון זייער מסירת נפש? זיי פילן, זאָגן זיי, אַז אין מיר גופא

האָט זיך אויך דער פּאַסיפיזם אויסגעוועפּט און זיי וועלן ניט זיין איבעררעאַשט, אויב איך וועל מאָרגן פאָדערן פון יונגע מענטשן, אַז זיי זאָלן זיך אָנוועקלאָזן קיין אייראָפּע, „דערפילן זייער פליכט". ווי האָט מיר אַן אָפּנהאַרציקער גוטער־ברודער די טעג אַ זאָג געטאָן ?

„דיין איצטיקע באַציאונג צום פּאַסיפיזם איז אַ ריין־עסטעטישע, אַן אַר־טיסטישע, אַט, למשל, ווי ניטשע'ס באַציאונג צו דער פיגור פון יעזוס'ן. זיין לערע האָט ער געהאַלטן פאַר אַ פאַלשער און אין אים גופא האָט ער געזען הויפּטזעכלעך דעגענעראַציע. אָבער ניטשע איז געווען צופיל פּסיכאָלאָג און צופיל אַרטיסט, ניט צו דערזען די אייגנאַרטיקע דערהויבנקייט אויך אין אַ נביא פון דעקאַדענץ. אָדער לאָמיר נעמען אַן אַנדער ביישפּיל: טאָלסטאָי האָט, אפילו אין זיינע קריסטלעך־פּאַסיפיסטישע יאָרן, געקראָגן קינסטלערישע באַ־גייסטערונג פון מיליטערישער העלדישקייט, כאָטש זיינע עטישע אידעאַלן האָבן שוין אָנגעשפּאַרט אויף יענער זייט גרעניץ פון פראַנטן און באַריקאַדן. אַ מאַרטירערישער פּאַסיפיסט „אינטריגירט" דיך מיט זיין מאָראַלישער קראַפט, פּונקט ווי עס קען דיך „אינטריגירן" אַ רעוואָלוציאָנערער טעראָריסט; דו ביזט שוין היינט אָבער בכלל ניט זיכער, אַז זיין מאָראַלישע קראַפט ווערט פון אים אויסגענוצט אין דער געהעריקער ריכטונג".

עס קען זיין, אַז אין מיין פריינט'ס אָפּשאַצונג איז פאַראַן אַ סך אמת.

איך בין מקנא יעדן עכטן פּאַסיפיסט, וועלכער חקירה'ט ניט און פשט'לט זיך ניט און האָט גענוג קראַפט אויך היינט צו נעמען אויף זיך די פולע פאַר־אַנטוואָרטלעכקייט פאַר זיין פּאַסיפיסטישער האַנדלונג. איך בין מקנא יעדן איינעם וואָס איז גרייט אָנצוּוואָונדן אויך אויף דער איצטיקער סיטואַציע זיין קאַטעגאָרישן אימפּעראַטיוו, זיין יקוב הדין את ההר: עס קען גאָר ניט געמאָלט זיין קיין גערעכטע מלחמה, קיינמאָל ניט, אונטער קיינע אומשטענדן וואָס די געשיכטע קען אַרויסרופן מיט אירע קאַפּריזן; און אַלץ איינס, וואָס עס זאָלן ניט זיין די דירעקטע רעזולטאַטן — מלחמה איז נאָך ערגער. איך בין אים מקנא פאַר זיין אינעווייניקסטער גאַנצקייט, פאַר זיין גייסטיקער אָרגאַניזירט־קייט, פאַר זיין מאָראַלישער זיכערקייט. איך ווייס אָבער, אַז איך האָב ניט קיין כח היינט זיך מיט אים צו אידענטיפיצירן. אפשר איז עס דערפאַר וואָס איך טראַכט ווייניק און בין ווייניק באַזאָרגט וועגן מיין אינדיווידועלער „נשמה־רעטונג" און איך האָב זיך אין פריערדיקע יאָרן צוגעוואוינט צו טראַכטן וועגן פּאַסיפיזם אין ברייטע סאָציאַלע מאַסשטאַבן, ניט אין טערמינען פון יחיד'־ישער העלדישקייט און מאַרטירערטום. פאַר פּאַסיפיזם אַלס באַוועגונג, אפילו אַלס אַ באַוועגונג פון וועלכער־ניט־איז מער אָדער ווייניקער באַדייטנדיקער מינאָריטעט, זע איך היינט ניט קיין שום באָדן, ניט אין די לענדער וואָס שמאַכטן אונטער די יאָכן פוןביידע מינים דיקטאַטור, ניט אין די דעמאָקראַ־

טישע גרויס־מלוכות וואָס האָבן שוין אָנגעפּאַנגען זייער פּאַרצווייפלטן געראַנגל קעגן די חיילות פון מיליטערישן דעספּאָטיזם, און ניט אין די, דערוויל, נייטראַלע לענדער.

עס איז ניט קיין צופאַל וואָס דערזעלבער ראָמען ראָלאַן, וואָס האָט צוריק מיט אַ פערטל יאָרהונדערט געהאָט דעם מוט צו באַצאָלן אַזאַ טייערן פּרייז פאַר זיין פּאַסיפיסטישער שטעלונג, האָט די לעצטע יאָרן אַרויסגעגעבן איין היתר נאָכן אַנדערן אויף אַן אַנטי־פּאַשיסטישער „מלחמת־מצוה". עס איז אויך ניט קיין צופאַל דער פאַקט, וואָס איינשטיין, וועלכער איז אין זיין שורש־נשמה געבליבן אַ פלאַמיקער פּאַסיפיסט ביזן היינטיקן טאָג, האַלט אַז אויף נאַצי־דייטשלאַנד קען דער פּאַסיפיזם ניט חל זיין. עס איז אויך זייער סימפּטאָמאַטיש, וואָס גאַנדי — דער מאַן וואָס האָט אין אונזער דור דערהויבן פּאַסיפיזם צו דער מדרגה פון אַזאַ הויכן, פּראַקטיש־סאָציאַלן פּאַטאָס — האָט שוין די טעג גערעדט וועגן באַדינגונגען פאַר פריייוויליקער קאָאָפּעראַציע צווישן אינדיע און ענגלאַנד אין דער ניי־אויסגעבראָכענער מלחמה. איך דערמאָן די דאָזיקע נעמען ניט ווייל איך וויל זיך אָנהענגען, ווי אונזערע קדמונים פלעגן זאָגן, אין אַן „אילן גדול", ניט ווייל איך האַלט, אַז ראָמען ראָלאַן, אָדער איינשטיין, אָדער אפילו גאַנדי קען און מעג ווען עס איז אַרויסגעבן „הכשרים" אויף זאַכן וואָס שיינען איינעם צו זיין קרום אָדער טריף. די שטעלונג פון די דאָזיקע מענער איז אָבער אַן אויסדרוק פון אַ באַשטימטן איבערברוך, וואָס איז די לעצטע פּאָר יאָר פאָרגעקומען אין די נשמות פון אַ סך פּאַסיפיסטן. זיי האָבן ניט קיין כח אָנצוּוואָרפן זייער פּאַסיפיסטישן אני מאמין אויף דער איצטיקער וועלט־סיטואַציע. אפשר דערפאַר וואָס זיי דענקען ניט אין די טערמינען פון „איך און דער אוניווערסום", פון „איך און די אייביקייט", נאָר אין ענגערע און „היימישערע" טערמינען פון „איך און מיין דור", „איך און מיינע אוממיטלבאַרע היסטאָרישע אחריות׳ן". זייער גייסטיקע שפּאַנונג איז אפשר ווייניקער פון אַ מעטאַפיזישן כאַראַקטער (ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט די טאָלסטאָיאַנער אין מאָסקווע אָדער מיט דעם מאַרטירער־טויט פון אויגוסט דיקמאַן) און מער פון אַ סאָציאַלן כאַראַקטער. יעדנפאַלס, דער וואָס זיין פּאַסיפיזם איז ניט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַבסאָלוטן „טאַבו"־געפיל בנוגע צו אַלץ וואָס שמעקט מיט מלחמה, וואָס האָט ניט אויסגעפורעמט אין זיך אַ מענטאַליטעט פון אַזאַ רעליגיעזער אחריות וואָס גיט דעם כח אַבסאָלוט צו איגנאָרירן אַלע היסטאָרישע אחריות׳ן — זאָל די גאַנצע וועלט חרוב ווערן, אָבער איך וועל זיך ניט צורירן צו דעם וואָס ס׳איז מוקצה — קען, ווייזט אויס, היינט ניט האָבן קיין מאָראַלישן כח אָפּצוהיטן זיין פּערזענלעכע פּאַסיפיסטישע „אומשולד", ווען עס האַנדלט זיך וועגן דער סכנה פון אַ נאַצישער וועלט־פּאַרפּלייצונג.

איך ווייס, אַז אויך אין הינטערגרונט פון דער איצטיקער מלחמה שטייט די אַלט־באַקאַנטע מאַכט־פּאָליטיק פון קאָנקורירנדיקע אימפּעריאַליזמען און ענגהאַרציקע נאַציאָנאַליזמען, מער אָדער ווייניקער דיזעלבע אַפּעטיטן און אינסטינקטן, וואָס האָבן בייביידע צדדים געווירקט אין 1914. די מלחמה־מאָטיוון פון די רעגירונגען סײַ אין פראַנקרייך און סײַ אין ענגלאַנד זענען אפשר אויף אַ האָר ניט בעסער ווי די מאָטיוון, וואָס האָבן אַרויסגערופן די וועלט־קאַטאַסטראָפע צוריק מיט אַ פערטל יאָרהונדערט. אָבער היסטאָריש האָט אַזוי פּאַסירט, אַז אויב די דאָזיקע רעגירונגען זאָלן באַזיגט ווערן, ווערן מיט זיי צוזאַמען באַזיגט די פעלקער וואָס האָבן דורות־לאַנג אָקומילירט אוצרות פון סאָציאַלע ווערטן. דאָס זיינען זינדיקע פעלקער, וואָס האָבן געלאָזט בעל־הבית׳עווען איבער זיך בייזוויליקע און קורצזיכטיקע רעגירונגען, אָבער דאָך — פעלקער וואָס די היסטאָרישע השגחה האָט זיי געשאָנעוועט און ניט אַריינגע־וואָרפן אין יענעם מאָראַלישן טירוף, אין וועלכן עס קאָנוואולסירט איצט דאָס דייטשע פאָלק. מיט זייער מפּלה, ווייס איך, ווערט אויסגעלאָשן אין אייראָפּע און ווייט איבער די גרעניצן פון אייראָפּע דאָס ביסל ליכט פון הומאַניסטישער טראַדיציע וואָס צאַנקט נאָך אין דער פאַר׳חושכ׳טער וועלט — און וואָס קען נאָך דער באַזייטיקונג פון דער טאָטאַליטאַרער טומאה, זיך צופלאַקערן מיט פאַראייניקטן אימפּעט און אַרויספירן פעלקער אויף וועגן פון באַנייאונג. ווייל עס האַנדלט זיך שוין היינט ניט בלויז אין דער פראַגע צו וועמען עס זאָל געהערן דער אָדער אַנדערער שטח לאַנד; וואָס פאַר אַ פאָן עס זאָל פלאַטערן אין דער אָדער אַנדערער פּראָווינץ און וועלכעס מלכות זאָל דאָרט איינמאַנען צינזען, נאָר אין עפּעס וויכטיקערס, מענטשלעכערס, אַלגעמיין־מענטשלעכס: צי מען זאָל נאָך, נאָך דער איצטיקער מלחמה, קענען אָטעמען אויף אונזער פּלאַ־נעט אָדער ניט? איך ווייס, איך ווייס, אַז וויפל נצחונות די ממשלת זדון זאָל איצט ניט אָפּהאַלטן, וועט דער הימל ניט פאַרלירן אויף אייביק זיין פעאיקייט אויסצושפּרייטן בלויקייט אויף דער ערד; אַז פריער אָדער שפּעטער וועט די זיגרייכע טומאה פון זיך אַליין פּראָדוצירן באַצילן וואָס וועלן זי אויפפרעסן. אַ זיג קען אָבער געבן דער טומאה גענוג צו געוועלטיקן איבער אַ פאַרשקלאַפּ־טער וועלט יאָרן און יאָרן, אַ גאַנצן דור און — ווער ווייסט? — אפשר דורות. און אָט פאַר יענע דורות אָדער אפילו פאַר איין דור פילן זיך פּאַסיפיסטן — וואָס האָבן אין זיך ניט אַנטוויקלט די גלייכגילטיקייט פונם עמאַנציאַנעלן מע־טאַפיזיקער צום סאָציאַלן און צום היסטאָרישן (איך נעם זיך ניט אונטער צו באַהויפּטן, אויב דאָס איז זייערע אַ מעלה אָדער אַ חיסרון) — בלוטיק און פאַטאַל פאַראַנטוואָרטלעך. אַזוי פאַראַנטוואָרטלעך, אַז זיי זיינען גרייט זיך צו באַשליסן אויפן פאַרברעכן פון מלחמה.

ווער עס פילט זיך באַרופן אָדער באַרעכטיקט דערצו, זאָל ער אין זיי

וואַרפן שטיינער. אָבער אויך די שווערסטע און האַרטסטע שטיינער וועלן פאַר אייניקע פון זיי ניט זיין קיין גרעסערער עונש, ווי דער עונש וואָס זיי האָבן אַליין גענומען אויף זיך ווען זיי האָבן זיך אַנטשלאָסן צו זאָגן דער ביקס: „באַשיץ די וועלט״!

* * *

ביים אַריינגאַנג אין אַ לאָנדאָנער קירכע האָב איך פאַראַיאָרן געזען אַן אויפשריפט, אונטערגע׳חתמ׳עט פון אַן ענגלישן פּאַסיפיסטיש־געשטימטן גע־נעראַל: “Your job is to make my job impossible.”

איך געדענק שוין ניט דעם נאָמען פון יענעם טשיקאַוון גענעראַל, וואָס, דוכט זיך, נאָר אין דער ענגלישער אַרמיי קען אַ מענטש פון זיין טיפּ טאָלע־רירט ווערן. אויב ער האָט ערנסט געמיינט וואָס ער האָט אַרויסגעזאָגט אין זיין איינפאַכן און דאָך פּיקאַנטן זאַץ, האָט ער מסתמא געזוכט אין דער וועלט אַ נייע גייסטיק־סאָציאַלע קראַפט, וואָס זאָל מאַכן זיין „דזשאָב״ איבעריק, אוממעגלעך. ער האָט אפשר געהאָפט, אַז דאָס וועט טאָן די קירכע. האָט די קירכע זיינע האָפענונגען ניט דערפילט און די פּאַסיפיסטישע ווינקל־באַוועגונגען אין אייראָפּע און אַמעריקע האָבן אויך קיין קראַפט און קיין דערציערישע השפּעה נישט אַרויסגעוויזן. איז ווען איינער רעדט היינט וועגן פּאַסיפיזם, דערמאָנסטו זיך באַלד, אַז אין תוך איז נישטאָ מיט וועמען „צו גיין צום טיש״. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן מיר געהאַט אַרום צוואַנציק יאָר צייט פאַר דער אַנטוויקלונג פון אַ פּאַסיפיסטישער מאַסן־באַוועגונג — האָט מען יענעם פּעריאָד אין ערגעץ ניט אויסגענוצט. קיינער ניט! ניט די קירכן, ניט דער סאָציאַליזם, ניט די אַרבעטער־באַוועגונגען. מ׳האָט אין ערגעץ ניט צוגעגרייט, אויב מ׳מעג זיך אַזוי אויסדריקן, קיין פּאַסיפיסטישע אַרמיי, אין ערגעץ ניט אויסגעפורעמט קיין אַקטיוון פּאַסיפיסטישן ווילן, קיין געשמאַק און פעאיקייט פאַר פּאַסיפיסטישער העלדישקייט און מאַרטירערשאַפט. און וואָס קומט מיר אַרויס פון מיין איבערצייגונג, אַז די אידייע פון מיליטאַנטן פּאַסיפיזם האָט ניט באַקראַטירט; אַז אַלס אידייע קען זי גאָר קיינמאָל ניט באַנקראָטירן? און וואָס קומט מיר אַרויס פון מיין אמונה, אַז אפילו היינט, שטייענדיק פּנים אל פּנים אַנטקעגן מיליאָנען נאַצישע בעסטיעס, וואָלט מאַסן־זעלבסט־אַנטוואָפנונג אין פראַנקרייך און אין ענגלאַנד, אַ כוואַליע פון פּאַסיפיסטישער העלדן־סטיכיע, אין קורצע עטלעכע חדשים פּאַראַליזירט אַלע היטלער׳ס, מוסאָליני׳ס און סטאַלינ׳ס חיילות צוזאַמענגענומען? איך גלויב אויך היינט באמונה שלימה, אַז יענע הויך־געשפּאַנטע אַקטיוויטעט וואָס מען רופט געווײנלעך אָן מיטן ניט פּאַסיקן נאָמען „פּאַסיווע רעזיסטאַנץ״, וואָלט שנעל „דעמאָראַליזירט״ די טאָטאַליטאַרע אַרמייען, וואָלט זיי געמאַכט אומפעאיק צו דערפילן זייערע פליכטן — און דאָס עכט־מענטשלעכע, וואָס

איז אויך אין זיי טיף פֿאַרבאָרגן אונטער די שווערע פּלאַסטערן פֿון זייערע עבֿודה־זרה׳ס, וואָלט ביסלעכווייז אָנגעהויבן אויפֿצואוואַכן און אַרויסצושטראַלן. יענע אַקטיוויטעט איז אָבער היינט אין וועלכן ניט איז מאָסן מאַסשטאַב אומ־מעגלעך: צו שפּעט און — צו פֿרי. נישטאָ פֿאַר דעם ניט קיין אויער, ניט קיין האַרץ, ניט קיין פֿאַנטאַזיע. נישטאָ — דערפֿאַר וואָס יענע ספּעציפֿישע פֿע־איקייטן, אָן וועלכע פּאַסיפֿיזם איז אַ וואָרט אָן אינהאַלט, זענען ניט אַנטוויקלט געוואָרן; וואָס אין קיין איינציק לאַנד (אַ חוץ אינדיע) זענען ניט פֿאַראַן קיין דריי מנינים מענטשן, וואָס האָבן דורכגעמאַכט אין זייער לעבן פּאַסיפֿיסטישע איבונגען, די „גימנאַסטיק״ פֿון פּאַסיפֿיזם. אויך פּאַסיפֿיזם דאַרף האָבן אַן אַרמיי, אַ שטאַרקערע, אַ דיסציפּלינירטערע, אַ העלדישערע פֿון די אַרמייען, מיט וועלכע עס אָפּערירט מיליטאַריזם. אָבער קיין אַרמיי האָט קיינער פֿאַר אים ניט צוגעגרייט אין די אַלע יאָרן, ווען מען וואָלט זי געקענט צוגרייטן.

היינט איז שוין קיין ברירה נישטאָ. היינט קען מען ניט אויסקלייבן צווישן מלחמה און פּאַסיוויטעט. איז מלחמה, יעדע מלחמה, אַ פֿאַרברעכן, אָבער אין אַ געוויסער וועלט־סיטואַציע איז פּאַסיוויטעט אפֿשר אַ סך אַ גרע־סערער פֿאַרברעכן...

1939

שיר השירים אין מאָסקווע

"With love's light wings did I o'erperch these walls;
For stony limits cannot hold love out:
And what love can do, that dares love attempt;
Therefore thy kinsmen are no let to me."

(*Romeo and Juliet*)

אין די טעג פון בירגער־קריג אין רוסלאַנד איז מיר אַמאָל אויסגעקומען צו זיין אַ צופעליקער עדות, בשעת אַ הויכשטייענדיקער סאָוועטישער סאַטראַפּ האָט געזידלט אַן אַלטן דירעקטאָר פון אַן אוקראַאינישן טעאַטער: — וואָס מיינט איר? — האָט ער אויף אים גראָב געשריען און דערצו געטופעט מיט די פיס, — מיר וועלן איצט לייגן כבוד אויף אייך, ווייל אַמאָליקע יאָרן, אונטערן צאַרישן רעזשים, האָט מען אייך פאַרפאָלגט און געזוכט עוקר מן השורש זיין אייער שפּראַך און קולטור? איר מוזט איינמאָל פאַר אַלעמאָל אַרויסוואַרפן אייער רעאַקציאָנערן, אידיאָטיש־סענטימענטאַלן רעפּערטואַר! מיר וועלן לענגער ניט דולדן קיין „כאָכלאַצקע" טעאַטער. איר דאַרפט ווערן אַ סאָוועטישער, רעוואָלוציאָנערער טעאַטער אויף אוקראַאיניש. איך בין לעצטן חודש געווען פיר מאָל ביי אייערע פאָרשטעלונגען, און וואָס האָב איך דאָרט געהערט? נאָכאַמאָל „נעסטשאַסטנאָ קאָכאַניע" און אָבעראַמאָל „נעסטשאַסנאָ קאָכאַניע" (אומגליקלעכע ליבע). אין זשיטאָמיר שטייט פּעטלוראַ, אין יעקאַטערינאָסלאַוו — דעניקין, אין קרים — וראַנגעל, אין סיביר — דער שד וויסט ווער; און איר פאַרטשאַדעט די מוחות מיט אייער נאַטאַלקאַ, וואָס זיצט פאַרנאַכט ביים טייכל אונטער אַ פאַרטראַכטן טאָפּאָל־בוים און צעגייט זיך פון בענקעניש נאָך איר טאַראַס'ן. ווער איז ער, דער טאַראַס, וואָס אָן אים קען נאַטאַלקאַ ניט אויסקומען? אַ באַנדיט, אַן אויסוואורף און אַ קאָנטער־רעוואָלוציאָנער! וואו איז ער? מסתמא ביי פּעטלוראַ'ן, אָדער ביי מאַכנאָ'ן. ס'איז טאַקע פאַראַן נאָך וועמען צו בענקען און זיך אויסצוואוויינען די נאַרישע מיידלשע אויגן! זי איז אַליין מסתמא אַ באַנדיטקע, אייער חנ'עוודיקע נאַטאַלקאַ, מיט דעם רונד־ברייטן פילפאַרביקן קליידל פון מאַזעפּאַ'ס צייטן. עס זאָל ווערן אויס ליבע אין טעאַטער! איר הערט, וואָס איך זאָג אייך!? אויס ליבע, אויס ראָמאַנטישע זיפצעניש און קרעכצעניש, אויס קאָנטער־רעוואָלוציאָנערע שטיק. נאַ דיר גאָר ליבע אין מיטן דערינען... קראַנק זייט איר צו נעמען און צוגרייטן אַ פּיעסע לכבוד דער אַגראַרער רעוואָלוציע אין אוקראַאינע, אַוועק־

שטעלן אַן אוקראַאינישן יאַט מיט ביינער קעגן די פּוילישע פּריצים און פּעט־לוראַ׳ס פּאָגראָמשטשיקעס ? אָדער נעמען אייער נאַטאַלקאַ און זי אַוועקשטעלן אויף דער סצענע ביי אַ מאַשין־ביקס ? ווילט איר דינען די רעוואָלוציע אָדער ניט ? ווילט איר יאָ — זאָל ווערן אויס פאַרגלאָצטע אויגן און אויס כליפּעניש אין טעאַטער ; ווילט איר ניט — נו, איר זייט ניט קיין קינד און איר פאַרשטייט אַליין...

דער דירעקטאָר האָט „פאַרשטאַנען". ער האָט אין לכתחילה פּרובירט עפּעס צו מורמלען וועגן ליבע אַלס אַן „אייביקן מאָטיוו" אין לעבן און אין קונסט. נאָר דער באַאַמטער האָט זיך ציניש צעלאַכט — „אַזוי ? נעמאַ פּיסני בעז דיווקי ?" (אַן אוקראַאינישער פאָלקס־אויסדרוק : נישטאָ קיין לידל אָן אַ מיידל) — און דערנאָך האָט ער קאַלט און ערנסט צוגעגעבן, אַז ווער עס האַלט פון „אייביקע מאָטיוון" קען אים די טשעקאַ לייכט אַרויסהעלפן און אים אײַ־בערטראַנספּאָרטירן אין אַ וועלט וואָס איז „הוילע אייביקייט". האָט דער אַלטער טעאַטער־טוער צוגעזאָגט, אַז ער וועט נאָך דעמזעלביקן טאָג צוזאַמענרופן אַ קאָנפערענץ וועגן „רעפאָרמירן" זיין טעאַטער.

דער דאָזיקער פאַל איז אפשר ניט אינגאַנצן קיין טיפּישער פאַר יענע צייטן. ניט אַלע באָלשעוויסטישע סאַטראַפּן האָבן געהאַט די העזה אַזוי צו ריידן מיט אַרטיסטן און דירעקטאָרן. דער מאָסקווער קונסט־טעאַטער, מיט זיינע סטודיע־פאַרצווייגונגען, האָט יאָרנלאַנג געאַרבעט אונטערן קאָמוניסטישן רעזשים אומגעשטערט און כמעט פריי אין אויסוואַל פון רעפּערטואַר ; און אין יענע טיילן פון רוסלאַנד, וואוהין עס האָט דערגרייכט לונאַטשאַרסקי׳ס די־רעקטע השפּעה, איז דער טעאַטער געווען פאַרהעלטניסמעסיק־ווייניק „רעגי־מענטירט". די סצענע מיטן אוקראַאינישן טעאַטער־דירעקטאָר איז אָבער געווען כאַראַקטעריסטיש אין יענע יאָרן פאַר דער מענטאַליטעט פונם דורכ־שניטלעכן רעוואָלוציאָנערן טוער. ליבע, דערצו נאָך ראָמאַנטישע ליבע, דאָס פּיקסירט־זיין אויפן געשטאַלט פון איין מענטש איז אַ צו־אינדיווידואַליסטיש־אינטימע דערלעבעניש, אַז די רעוואָלוציע זאָל זי קענען און ווען טאָ־לערירן. די רעוואָלוציע דאַרף האָבן פאַר זיך דעם גאַנצן מענטש און זי קען ניט דערלויבן אַזאַ לוקסוס, ווי פאַרשווענדן פּסיכישע ענערגיע אַזוי... אומ־פּראָדוקטיוו. סאָציאַליזאַציע האָט זיך געדאַרפט, לויט דער באָלשעוויסטישער אמונה פון יענע יאָרן, אויסשפּרייטן אויך אויף גייסטיקע און פּסיכישע לעבנס־ספערן. ווי קען זיך פּאָרן סאָציאַליזאַציע מיט אַזאַ יחיד׳ישקייט, מיט אַזאַ פינטעלע־איך אָדער פינטעלע־דו־פאַרצוויבערטקייט — ווי ליבע ? האָט מען שטורמיש אַפּלאָדירט, געדענק איך, אַ יונגן סאָוועטישן פּראָפעסאָר פון ליטע־ראַטור, וואָס האָט ניט געפונען פאַר טורגעניעוו׳ן קיין אַנדער באַצייכנונג ווי „באַרסקי באַבניק" (אַ פּריצישער ווייבערניק) און ער האָט דאַנטע׳ן געקרוינט

מיטן טיטל „מאָנאָ־יובאַטשניק" (איין־קליידלניק", אָדער, אויף „ענגליש", the one-skirt-chaser) ווייל דער איטאַליענישער דיכטער איז אַ גאַנץ לעבן געווען באַנומען פון זיין ליבע צו איין מיידל, צו בעאַטריטשע'ן. אין דער דאָזיקער דע־ראָמאַנטיזירונג פון ליבע האָט מסתמא נאָך געשפּילט אַ גע־וויסע ראָלע די אָפּאָזיציע צו דער קירכע און צום גאַנצן רומל פון קירכן־קולטור: די גריכיש־אָרטאָדאָקסישע קירכע האַלט זיך כמעט אין דעמזעלבן פּרינציפּ וואָס די רוימיש־קאַטוילישע, אַז — אַ זיווג וואָס גאָט האָט איינמאָל פאַרבונדן טאָרן שוין מענטשן קיינמאָל נישט צעשיידן. אויך צוליב קאַמף קעגן רעליגיע האָט מען געדאַרפט אָראָפּרייסן פון ליבע דעם שלייער פון קדושה: גאָרנישט, מאַכט ניט קיין ווענן און פאַלט ניט אַריין אין צופיל התפעלות!

פאַר דער פּראָגנט־פּסיכאָלאָגיע פון יענע יאָרן איז עס געווען כמעט — נאַטירלעך. ווער ווייסט, אפשר איז געווען „נאַטירלעך" אויך דער אַנעקדאָטי־שער יונגער קאָמוניסט, וואָס איז געקומען לערנען אין אוניווערזיטעט, און ווען חברים האָבן אים געכאַפּט ביי אַ בורזשואַזער עבירה — געפונען צווישן זיינע זאַכן אַ ציין־בערשטל — האָט ער זיך געפּרוווט ריינצוואַשן אויף פאָלגנדיקן אופן:

„ערשטנס, איז דאָס ציין־בערשטל ניט מיינס, נאָר איך האָב עס צוגע־גנב'עט ביי מיין אָנקל; און צווייטנס, איך געברויך עס קיינמאָל ניט פאַר די ציינער, נאָר אַזוי ווי איך האָב ניט קיין לעפעלע, נוץ איך עס אויף צו מישן טיי".

* * *

איך בין שוין לאַנג ניט געווען אין רוסלאַנד און איך נעם זיך ניט אונטער צו משפּט'ן, צי און אין וועלכער מאָס די אַלטע פעאָדאַל־קליינבירגער־לעך־אינטעליגענטישע ליבע, די „ליידנשאַפט פון ראַפינירטע פּוסטעפּאַס־ניקעס" — איז דאָרט רעסטאַווירט געוואָרן אין אירע רעכט. די סאָוועטישע פילם־בילדער וואָס מען ברענגט אַהער אַריבער זיינען מערסטנטייל „ליבע־לאָזן", פול מיט מוסר און מיט מוסר־השכל'ס; אָנגעפּיקעוועט מיט דיסקוסיעס און באַלשעוויסטיש־משכיל'שער אָראַטאָריע. אין אַ ריי סאָוועטישע ראָמאַנען, וואָס זיינען מיר געקומען אין דער האַנט — איך בין צו ווייניק קענער פון דער גאָר־גאָר נייער רוסישער בעלעטריסטיק, כדי צו פעסטשטעלן, אַז יענע ראָ־מאַנען זיינען טיפּישע — האָב איך געזען אַן אומאויפריכטיקן פּרוּוו צו „עראָ־טיזירן" אָדער „ראָמאַנטיזירן" די באַציאונג פונם סאָוועטישן מענטשן צום דיזל־מאָטאָר אָדער צום טראַקטאָר. בלויז אין איין סאָוועטישער דערציילונג (אויב איך מאַך ניט קיין טעות, איז זי פאַרעפנטלעכט געוואָרן אינם נעפּ־פּעריאָד, ווען מ'האָט אין רוסלאַנד אויף אַ פּאָר יאָר אַביסל אָפּגעלאָזט די לייצעס) האָב איך מיך אָנגעשטויסן אויף אַן ערלעכער, אָפענער בענקשאַפט

נאָך דער „פּאַר־רעוואָלוציאָנערער" ליבע. וואָס קומט מיר אַרויס פון מיין ראָמאַן — קלאָגט זיך דאָרט אַ מיידל — אַז ער האָט ניט קיין אַראָמאַט, „אָן בעז טשעריאָמוכי" ער איז אָן טשעריאָמוכאַ (אַ פּאָפּולערע בלום אין צענטראַל־רוסלאַנד און ביי דער וואָלגאַ). ווייס איך ניט, צי דער גערוך פון „טשעריאָ־מוכאַ" האָט זיך נאָכאַמאָל אָנגעהויבן פילן צווישן די ער׳ס און די זי׳ס אין רוסלאַנד. לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן, איז דאָרט נאָך אַלץ נישטאָ קיין פרייע ענערגיע פאַר דויערנדיקע, טיפערע, יחיד׳ישע איבערלעבונגען. מען לעבט דאָרט דאָך נאָך אַלץ אין „מזל"־קאַזאַרמע. און מעג די קאַזאַרמע זיין פול מיט מצוות ווי אַ מילגרוים מיט קערנדלעך — און מעג דער צוועק פון איר עקזיס־טענץ זיין ניט קיין קלענערער ווי דאָס איינפירן פון מלכות־שמים אויף אונזער זינדיקער ערד, אָבער אַ קאַזאַרמע איז אַ קאַזאַרמע, און דער „בלויער פויגל" וויל אַהינצו ניט קומען צופליען.

* * *

אפשר דערפאַר האָט טאַקע בראַיאַן גראָוועד, דער הויכוואוקסיקער און בלאָנדער ענגלישער אינזשעניר, אַרויסגערופן אין מאָסקווע אַזאַ סענסאַציע מיט זיין דורך־און־דורך ריזיקאַלישן אָנקומען אויף אַ קליינעם, ביליקן עראָפּ־לאַן, וואָס ער האָט זיך ספּעציעל איינגעשאַפט פאַר זיין פלי־רייזע. גראָוועד האָט קלאָר געוואוסט, וואָס עס הייסט אַריינצוקומען אין ראַטן־לאַנד אָן אַ וויזע. אַריבערשמוגלען די גרענעץ הייסט: אַרעסטירט ווערן אויף דער באַשולדיקונג פון שפּיאָנאַזש — און ניט דער טריבונאַל דאַרף דיר באַווייזן, אַז דו ביזט אַ שפּיאָן, נאָר דו דאַרפסט באַווייזן אַז דו ביזט ניט קיין שפּיאָן — און קיי־נער אין דער וועלט איז דאָך ניט אימשטאַנד צו איבערצייגן מיט דאָקומענטן, אַז ער איז ניט קיין געהיימער שליח פון אַ פרעמדן גענעראַל־שטאַב. עס איז נישטאָ יענע רעגירונג וואָס זאָל פאַרעפנטלעכן די רשימה פון אירע שפּיאָנען אָדער באַשטעטיקן, אַז זי האָט דעם און דעם יאָ געשיקט אויף שפּיאָנאַזש־אַרבעט, כדי מ׳זאָל זיין אַמאָל געצייגט צו גלויבן ווען זי זאָגט עדות אַז זי האָט עמעצן ניט געשיקט. בראַיאַן גראָוועד האָט געוואוסט אַז ער שפּילט זיך מיטן טויט; אַז אָנקומען פון אויסלאַנד אויף אַ ניט־רעגיסטרירטן און ניט־דער־וואַרטן עראָפּלאַן הייסט באַלד אריינפאַלן אין די הענט פון פּאָליציי; אַז דער „מינימום" וואָס דער פּראָקוראָר וועט פאָדערן פאַר אים וועט זיין טויט־שטראָף, אַז זיין רעגירונג וועט זיך אַפילו ניט קענען אַריינמישן און זיך משתדל זיין פאַר אַ בירגער, וואָס איז באַגאַנגען אַזאַ משוגעת. ער האָט אָפּגעלעבט עט־לעכע יאָר אין רוסלאַנד, ער איז באַקאַנט מיט די דאָרטיקע געזעצן און מיט דער דאָרטיקער געריכטס־פּראָצעדור.

און דאָך האָט ער ריזיקירט. ערגעץ־וואו איז ער מסתמא געווען זיכער ביי זיך, אַז מ׳וועט אים באַהאַנדלען מער מיט מידת־הרחמים ווי מיט מידת־הדין.

ער האָט ספּעקולירט אויף דעם „אייביק־מענטשלעכן" אין סאָוועטישע רעגי־רונגס־לייט און אין סאָוועטישע ריכטער. ער האָט געוואָלט גלויבן, אַז ווען ער וועט זיי דערציילן דעם ריינעם אמת: — „אין אייער לאַנד געפינט זיך אַ פרוי, יעלענאַ פּעטראָוונאַ גאַליוס, וועלכע איך האָב ליב שוין אַ לענגערע צייט, אָן וועלכער איך קען ניט לעבן, און שוין פיר יאָר אַז איך האָב זי ניט געזען; און ניט איר האָט מיך געוואָלט אַריינלאָזן צוריק קיין רוסלאַנד, ניט איר האָט זי געוואָלט אַרויסלאָזן צו מיר קיין ענגלאַנד — בין איך געגאַנגען קעגן אייערע געזעצן און קעגן אייער ווילן, אַריבערגעפלויגן די גרענעץ אויף מיין אייגענעם אַן עראָפּלאַן וואָס איך האָב מיך איינגעשאַפט מיט מיין ביסל שווער־פאַר־האַרעוועט געלט, און אָט שטיי איך דאָ פאַר אייך און בעט אייך אָדער איר זאָלט מיר דערלויבן צו בלייבן דאָ אָדער איר דערלויבן מיט מיר אַרויסצו־פאָרן פון רוסלאַנד" — וועלן זיי אויס דרך־ארץ פאַר זיין גרויסער ליידנשאַפט אים שענקען דאָס לעבן און אפשר אויך דערפילן זיין בקשה. די ספּעקולאַציע פון אַ ליבע־מאַניאַק, פון אַ לבנה־פאַר׳כישופ׳טן נאַכט־וואַנדלער, פון אַ — „באַזעסענעם".

און ווי איך זע, האָט זיין ספּעקולאַציע געווירקט. אין דער קאַזאַרמע־לופט האָבן אויף אַ מינוט אַ פלאַטער געטאָן די פליגלען פונם בלויען פויגל. סאָוועטישע מאַכטהאָבער האָבן זיך אָן עפּעס דערמאַנט: אַ פאַרגעסענער מאָטיוו האָט פלוצים אַ ציטער געטאָן אין חלל־העולם. יאַפּאַן דראָט פון מזרח און דייטשלאַנד פון מערב און אין לאַנד אַליין — פאַרביסנקייט, פאַרראַטן, פאַרשווערונגען און פאַרדעכטיק־שרייענדיקע לאָיאַליטעט. די ריזיקע רוסישע פּרעריע גרייט זיך נאָכאַמאָל פאַרוואַנדלט צו ווערן אין אַ מלחמה־יאַטקע — און דאָ, מיר־ניט, דיר־ניט קומט צו פליען אַן אַטלעטישע פיגור פון אַ בלויאויגיקן ענגלענדער און ער דערציילט אין פשוט׳ע, ערלעכע און איבערצייגנדיקע ווערטער, אַז ער איז שוין יאָרנלאַנג קראַנק מיט ליבע און אַז וואָס אויף דער וועלט זאָל ניט פּאַסירן איז זיין לעבן קיין לעבן ניט אָן יעלענאַ פּעטראָוונאַ גאַליוס: אַ יעקב אָבינו פונם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט קומט צופליען אויף פליגלען פון בענקשאַפט צו זיין סלאַווישער, שמאַלנאַזיקער רחל. וואָס איז דאָס? אַ מאָטיוו פון דער ווייט־אָפּגעשטאָרבענער פאַרגאַנגנהייט, וואָס איז פלוצים אויפגעשטאַנען תחית המתים? אַ פראַגמענט פון אַ ניי־ראָמאַנטישער צוקונפט? אַ ניגון פון דער אייביקייט? און פאַרהאַרטעוועטע, פון חשדים און מורא׳ס אויפגעפרעסענע סאָוועטישע סאַטראַפּן, האָבן זיך אויף אַ מאָמענט פאַרלוירן, בטל געוואָרן פאַר אַן אויפבליץ פונם אייביק־מענטשלעכן. גראַווער איז אָפּ־געקומען מיט אַ געלט־שטראָף און מיט דער קאָנפיסקאַציע פון זיין ביליקן אַעראָפּלאַנדל.

* * *

תחילת יאַנואַר, דערציילן די צייטונגען, איז דאָס גליקלעכע פּאָרל אַוועק־געפאָרן קיין ענגלאַנד. זייער אָפּרייזע איז געווען די גרעסטע סענסאַציע פון דער וואָך. אַמבאַסאַדאָרן האָבן זיך פאַר זיי משתדל געווען, מ׳זאָל זיי אַרויס־געבן טראַנזיט־וויזעס; קאָנסולאַטן האָבן זיך מתעסק געווען מיט זייער באַגאַזש און פון רעגירונגס־דעפּאַרטמענטן איז מען געלאָפן זיי באַזאָרגן מיט אייזנבאַן־בילעטן. צום וואָקזאַל זיינען זיי געקומען באַגלייטן דיפּלאָמאַטן, רוסישע רע־גירונגס־באַאַמטע, סתם מאָסקווער איינוואוינער אין גרויסע צאָלן. מ׳איז זיך צוזאַמענגעלאָפן אויפן — „גוט־וואונדער״. מ׳האָט געוואָלט זען מיט די אייגענע אויגן דאָס שטיק שיר השירים, וואָס האָט זיך פּלוצים אַריינגעריסן צווישן שטרענגע, גרויע מויערן, און האָט אַזוי אומדערוואַרטעט באַזיגט דעם סאָוועטישן חומר־הדין און חומר־ה׳פּראַקטיק.

* * *

באַזיגט?

הלוואי זאָל איך ליגן זאָגן:

נישטאָ קיין צאָל פאַר די ברכות, וואָס איך בין גרייט צו שיקן קיין לאָנדאָן, צום גליקלעכן ענגליש־רוסישן זיווג. אָבער מיין האַרץ זאָגט מיר: עמעצער וועט נאָך אפשר אין רוסלאַנד טייער באַצאָלן פאַר זייער גליק.

מ׳קען זיך נאָך דערמאָנען און... זיך פאַרשעמען: וואָס האָט אין יענע טעג פּאַסירט? וואָס זיינען מיר פּלוצים אַזוי צעשמאָלצן געוואָרן, בטל געוואָרן פאַר אַ ליבע־באַזועכענעם? ווער איז עס געווען דער, וואָס איז דער ערשטער אַריינגעפאַלן אין אַזאַ אידיאַטישער סענטימענטאַליטעט און האָט נאָכדעם אָנגעשטעקט אַנדערע? און אַז מען וועט יענעם „ערשטן״ זוכן — וועט מען אים געפינען, און וועט מען דאַרפן — וועט ער זיך אַרויסווייזן פאַר אַ טראָצקיסט.

אָדער אפשר בין איך אַליין שוין אַזוי דעמאָראַליזירט פון מיין אַנטי־באָלשעוויסטישער „מאַנקאָליע״, אַז איך קען מיר שוין ניט פאָרשטעלן, אַז דאָס אָפיציעלע מאָסקווע זאָל האָבן דורכגעלעבט אַ טאָג פון ספּאָנטאַנער, אויסער־פּאָליטישער, סתם־און־אייביק, מענטשלעכקייט, און זי זאָל נאָכדעם אויף דעם ניט חרטה האָבן?

1939

דער מענטש וואָס האָט ניט געוואָלט הייסן יאָסל

אַ ויפֿן גריכיש־אָרטאָדאָקסישן בית־עולם פֿון אַן אינדוסטריעלער אַמעריקאַנער שטאָט, וועלכע איך וועל בעסער ניט אָנרופֿן ביים נאָמען, וועט מען די טעג אַוועקשטעלן אַ טשיקאַווע מצבה. נאָך דער געוויינלעכער, רוסישער אויפֿשריפֿט מיט אירע קלויסטער־סלאַווישע בוכשטאַבן, וועלן אויף איר אויסגעקריצט ווערן אויך זעכצן אידישע אותיות: „פּה נטמן יוסף בן משה״. דער גלח, ווייס איך, האָט שוין געגעבן די דערלויבעניש אויף אַזאַ אויפֿשריפֿט, און מיין „לומדות״ איז צונוץ געקומען אויף צוזשטעלן דעם העברעאישן טעקסט.
דער פֿאַרשטאָרבענער, לאָזט זיך אויס, האָט אָנגעזאָגט זיין פֿרוי — אַ פֿרומער רוסישער עמיגראַנטקע — אַז מ׳זאָל באַזאָרגן פֿאַר זיין מצבה אויך אַ העברעאישע אויפֿשריפֿט; און טאָמער וועט מען דאָס ניט קענען אויספֿירן, זאָל מען אים ליבער אינגאַנצן קיין מצבה ניט שטעלן. ערשט נאָכן טויט האָט די קליינע און צוזאַמענגעוואַקסענע רוסישע קאָלאָניע פֿון יענער שטאָט אויסגעפֿונען, אַז איינער פֿון די גבאים פֿון זייער קירכע איז משמעות געווען אַ איד און אַז ס׳איז גאָר אַ ספֿק, צי ער איז ווען עס איז געווען געטויפֿט לויט זייער פּראַוואָסלאַוונעם צערעמאָניאַל. אַ חוץ זיין פֿרוי האָט קיינער אין שטאָט ניט געוואוסט דעם סוד, וואָס ער האָט אין זיך געטראָגן. זיין ברייט, קלייענדיק פּנים מיט די וואַסערדיק־גרויע אויגן האָט אויסגעזען מער סלאַוויש ווי אידיש, זיין רוסיש איז געווען פֿליסיק און נאַטירלעך, זיין ענגליש — מיט אַ האַרטן, רוסישן אַקצענט; זיינע מאַניערן, געוואוינהייטן, אינטאָנאַציע — דרום־רוסישגוי׳איש. זיין נאָמען (דאָס הייסט דער נאָמען אונטער וועלכן ער האָט אָפּיציעל געלעבט אין אַמעריקע) האָט אויך געשאַפֿן דעם איינדרוק, אַז ער שטאַמט פֿון אַן עכט־רוסישער אָדער אוקריינישער פֿאַמיליע. קיינעם האָט ניט געקענט קומען אויף דער מחשבה, אַז דער ברייטביינערדיקער „סטאַראָסטאַ״ פֿון דער קירכע — און דער הויפּט פֿון זייער חברה קדישא — איז גאָר אַ איד; און זיין וויב האָט אַלע יאָרן, ביז נאָך זיין פּריצייטיקן טויט, היילִיק געהיט זיין סוד.

* * *

די מצבה וועט אויף לאַנגע יאָרן בלייבן אַ רמז אויף אַן אומבאַקאַנט, מיסטעריעז לעבן פֿון אַ מאָדנעם מענטשן, וואָס איז געווען אי א איד און אי אַ גוי, און איז אַוועקגעגאַנגען פֿון דער וועלט מיט איין נאָמען פֿאַר דער קירכע און פֿאַר די רעגירונגס־אויטאָריטעטן — און מיט אַ צווייטן נאָמען פֿאַרן... חלל העולם. אין מיין זכרון וועט ער אָבער אויף שטענדיק בלייבן אונטער גאָר אַן אַנדער נאָמען, אַלס „דער מענטש וואָס האָט ניט געוואָלט הייסן יאָסל״.

דוכט זיך, אַ געווײנלעכער נאָמען, אפשר מיט אַביסל אַ טריוויאַלן קלאַנג פאַר אייניקע אויערן; אָבער אין אָט דעם נאָמען איז געלעגן זיין פּיין, זיין געפיל פון באַליידיקונג און יענע לעפּישקייט וואָס גייט אַזוי אָפט אַרום אין לעבן געאָרעמט מיט טראַגיק. פון זיינע פריע אינגלשע יאָרן אָן האָט ער געזען דעם אומגליק, איך וואָלט געזאָגט דעם פּאַטוס, פון זיין לעבן אין דעם דאָזיקן מיאוסן, ווי ער האָט זיך איינגערעדט, נאָמען וואָס זיין פאָטער האָט אויף אים אַרויפגעצוואונגען: יאָסל.

איך געדענק אים ווי היינט. ער איז געווען עלטער פון מיר מיט גוטע עטלעכע יאָר און אַ סך העכער און ברייטער פון מיר. די שקצים אין שטעטל פלעגן ציטערן פאַר אים אימת־מות. אַ האַנט האָט ער געהאַט אַ שטאַרקע און אַ שווערע און פון זינט ער האָט צע׳מזיק׳ט דעם גלח׳ס בײדע בנים, וואָס זענען נאָכדעם אָפּגעלעגן צוויי וואָכן מיט געשוואָלענע זייטן, איז ער געוואָרן אַזוי פּאָפּולער אַלס שלעגער — אַז קיינער האָט זיך שוין מיט אים ניט געוואָלט „זאַמירן". איך ווייס ניט, פאַר וואָס איך האָב געהאַט די זכיה; אָבער צו מיר פלעגט ער שטענדיק אַרויסווייזן אַן אומבאַגרייפלעך־צאַרטע באַציאונג. אָפּטמאָל, דערמאָן איך מיך, האָט מיך יענע באַציאונג, ווי איך וואָלט זיך היינט מסתמא אויסגעדריקט, „שאָקירט": מיר פלעגט זיך פון צייט צו צייט דוכטן, אַז דאָס איז די צאַרטקייט פון איינעם, וואָס פילט אין מיר אַ שוואַכלינג, וועלכער מוז נעבעך אָנקומען צום שוץ פון „א יונג מיט ביינער". איך דערמאָן זיך אָבער, אַז ער איז מיר געווען אויך דאַנקבאַר פאַר די מעשיות, וואָס איך פלעג קענען דערציילן. און פאַר יעדער מעשה פלעגט ער מיר אין די זומער־אויפדערנאַכטן אָפּצאָלן מיט לידלעך — פאַר יעדער מעשה אַ לידל און פאַר יעדן לידל ווידעראַמאָל אַ נייע מעשה. מיר האָט ער אויך אַמאָל אָנפאַרטרויט זיין מורא׳דיקן סוד: ער האָט פיינט זיין טאַטן תכלית שנאה, און ער וועט מיט דער צייט אַוועקפאָרן ערגעץ־וואו אין דער וייטער וועלט אַריין — קיין אַפריקע און אפשר קיין אַרגענטינע — און וועט קיין אַדרעס אַהיים ניט שיקן, און וועט פון זיין טאַטנס „זוואַניע" קיינמאָל ניט וועלן וויסן. אַן אומהיימלעכער ציטער, געדענק איך, איז יענעם אָוונט דורכגעלאָפן איבער מיין נאָךקינדעריש און ניט־פאַרהאַרטעוועטן לייב: איך האָב מיינע אויערן ניט געגלויבט און זיך ניט געקאָנט פאָרשטעלן, אַז אַ מענטש׳ס מויל זאָל גאָר קענען אַזעלכע ווערטער אַרויסריידן. ער האָט אָבער עטלעכע מאָל מיט אַ פולן, פרעכן מויל איבערגע׳חזר׳ט די דאָזיקע דערקלערונג פון שנאה: „פאַרוואָס האָט ער מיר אַ נאָמען געגעבן יאָסל? קיין אַנדער נאָמען ניט געקאָנט אויסזוכן? אפילו ביים קאַזיאָנע ראַבינער האָט ער מיך פאַרשריבן יאָסל! אָבער, נישקשה: איך וועל קיין מעטריקע ניט אַרויסנעמען, און קיין אַפריקע אָדער קיין

אַרגענטינע וועל איך אַוועקפֿאָרן אָן פֿאַפּירן — און די וועלט זאָל זיך אַפילו איבערקערן, וועל איך אויפֿהערן צו הייסן יאָסל״.

* * *

דעם רב אין שטעטל האָט מען גערופֿן רב יוסי (יאָסיע); דער שניט־קרעמער אויף דער לאַנגער גאַס האָט געהייסן יאָסקע; דעם פּאָסעסאָר׳ס איידעם, אַ קיר״ה׳שער יונגערמאַנטשיק, האָט געבראַכט מיט זיך פֿון דער היים דאָס פֿאַרצויגענע יאָסעלע; ביילע דער אלמנה׳ס בן־יחידל מיטן בלאַסן פּנים׳ל און די דינע, אויסגעדאַרטע הענטעלעך (דאָס בעסטע חדר־אינגל אין שטעטל) האָבן אַלע ציטעריק גערופֿן יאָסעניו; ראָזענבוים דעם אַדוואָקאַט האָבן גוטע־ברידער טיטולירט יאָסיף; און גרינקאָוו דער נאָטאַריוס האָט געהייסן אָסיפּ.

מיין פּריינטס „פֿילאָלאָגישער חוש״ האָט אים געזאָגט, אַז דאָס זיינען אַלץ אָנשטענדיקע וואַריאַנטן פֿון איינעם און דעם זעלבן נאָמען. אָבער ער הייסט גאָר יאָסל, טראָגט אין נאָמען מיטן שטאָט־גנב, יאָסל אַרעסטאַנט, וואָס ווען מען באַגעגנט אים אין גאַס, פֿרעגט מען אים: „ווי גייט׳ס עפּעס דעם קיסר אין געזונט?״ — ווייל אַלע ווייסן, אַז ער איז זעכצן חדשים אויסגעזעסן אין חד־גדיא, „ביים קיסר אויף קעסט״. פֿאַרוואָס קומט אים, ער זאָל הייסן יאָסל? ווייל דער ליטווישער מלמד זאָגט, אַז ס׳איז לייכטער צו מאַכן פֿונם רב אָן אָם איידער אים אויסצולערנען כאָטש אַבי־סעלע דקדוק? ווייל דער רוסישער הויז־לערער האָט געזאָגט אַז ווען מ׳זאָל אים פֿאָלגן, וואָלט מען אים באַצייטנס געדאַרפֿט אויסלערנען זיין אַ „טשאַ־באַן״ (אַ פּאַסטוך), ווייל פֿאַר עפּעס אַנדערש וועט ער שוין ניט טויגן? דאַרף מען אים דערפֿאַר רופֿן יאָסל?

* * *

ווען ער האָט אויסגעפֿונען די מעשה פֿון מכירת־יוסף, האָט ער אָנגעהויבן פֿאָדערן אין דער היים, מ׳זאָל אים רופֿן „מיט זיין ריכטיקן נאָמען״, אָט אַזוי ווי אין חומש שטייט: „יויסעיף״. ער האָט פֿאַרמאָגט אַן אויסגעצייכנט אויער — דאָס האָט מען געקאָנט זען פֿון זיין פּראַכטפֿולן זינגען ציגיינערישע, כאַכלאַצקע און אַנדערע לידער — און ער האָט געכאַפּט אַז יוסף פֿונם חומש רעדט מען אַרויס „יויסעיף״, מיטן אַקצענט אויף דער צווייטער זילבע האָט דער פֿאָטער אויסגעשטרעקט אויף אים אַ פּאָר בייזע אויגן און זיינע געדיכטע ווייסלעך־בלאָנדע ברעמען האָבן זיך אָנגעבלאָזן מיט רוגז און פֿאַר־אַכטונג: אַזוי? אַנדערש שטייט דיר שוין ניט אָן, ווי נאָר צו הייסן יויסעיף? אַזוי פּאַסט עס דיר טאַקע? אפשר זאָל איך דיר קויפֿן אויך אַ זיידן העמדל? אפשר ווילסטו אַז דיינע ברידער און שוועסטער, און איך, און די מאַמע זאָלן זיך צו דיר בוקן? אַ קליינינקייט — אַ קינד אַ דימענט? און די

נאָז קענסטו דיר אויסשנייצן ווי אַ מענטש? און עברי קענסטו ווי אַ אינגל אין דיינע יאָרן דאַרף קענען? און גיין קענסטו ווי אַ מענטש? טאָפּ-טאָפּ, טאָפּ-טאָפּ, מיט די לאַנגע בעל-עגלה׳שע רגלים... עשו מיט די ביינער... און אַז דו וועסט זיך איבערקערן מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף, וועט דיך דען עמיצער רופן „יויסעיף״? זיי צופרידן וואָס אַזאַ „זשלאָב״ (אַ גראָבער גוי) ווי דו הייסט כאָטש יאָסל... אויך צופיל פאַר דיר״...

אָבער יאָסל האָט זיך איינגעשפּאַרט, ניט מער צו הייסן יאָסל. אין דער היים, בכל אופן, האָט ער אויפגעהערט זיך אָפּצורופן אָדער זיך אומ-צוקוקן, ווען מ׳האָט זיך געווענדעט צו אים מיט זיין „העסלעכן״ נאָמען: נישטאָ אַזאַ באַשעפעניש אין הויז, וואָס הייסט יאָסל. מיט זיינע צוויי ברידער און איין-און-איינציקער שוועסטער האָט ער כמעט אויפגעהערט צו ריידן: דער עלטערער ברודער, דער סטודענט, מיט וועלכן דער טאַטע צאַצקעט זיך, קומט סאַי-ווי אַהיים נאָר אויף וואַקאַציע, און וויל אים כמעט ניט דערקענען; דער אינגערער ברודער שטאָלצירט מיט זיין וואוילקענערישקייט (ער לערנט שוין אַלגעברע און קען לייענען רש״י-כתב), און די שוועסטער („קרוין מיינע״, ווי דער טאַטע רופט זי), גיט אים כאַבאָר אַ גוט וואָרט נאָר ווען זי בעט זיך ביי אים, ער זאָל ניט דערציילן אין דער היים, אַז ער האָט זי שפּעט אין אָוונט געזען שפּאַצירן מיטן פּריסטאַוו׳ס „זינדל״. דער טאַטע האָט סאַי-ווי שוין אויפגעהערט אויף אים צו קוקן („ס׳איז ניט מיין קינד״, האָט ער אים איינמאָל געהערט זאָגן צו דער מוטער אין זייער שלאָף-צימער, „זאָג אויס דעם אמת, פון וועמען איז ער? פון אַ גוי?), און די מאַמע — ווען זיי בלייבן אַמאָל אליין, קוקט אויף אים, ווי אים דוכט זיך, מיט שולדיקע אויגן און וויינט.

האָט ער אָנגעהויבן אַוועקצוגיין פון דער היים אויף לאַנגע שעה׳ן, אַמאָל אויף אַ גאַנצן טאָג, צום טייכל אָדער אין דערבייאיקן וועלדל. ווי ער האָט מיר אין שפּעטערדיקע יאָרן דערציילט, פלעגט ער זיך דענסמאָל אַרומטראָגן אין זיין איינזאַמקייט מיט משונה׳דיקע מחשבות און חלומות: ער איז אויך אַ יוסף, אַ „יוי-סעיף״... ער איז בעסער פון זיינע ברידער און פון זיין שוועסטער; קלוגער, גראָטענער, פעאיקער און שענער — און דערפאַר האָט מען אים פיינט... אָבער אים וועט מען ניט קענען פאַר-קויפן פאַר אַ קנעכט, ווייל אַלע וויסן פון זיין גבורה: ער וועט זיך ניט לאָזן... אָבער עס וועט קומען אַ טאָג און ער וועט בינדן דעם סטודענט מיט די מעשענע קנעפּ אויפן מונדיר, און דעם רש״י-קנאַקער, און די „קראַסאַוויצע״, דעם טאַטנס „קרוין״, וואָס פירט זיך אַרום מיטן פּריסטאַוו׳ס „זינדל״, און וועט זיי אַלע פאַרקויפן צו די גרוזינען מיט די גראָבע וואָנ-

צעס, וואָס קומען יעדן זומער האַנדלען מיט זייד, טשע־סו־טשאַ און אַל־פּאַגאַ פּאַר מענערשע זומער־קליידער... און נאָכדעם — אַפריקע, אַרגענ־טינע... ער'ט ווערן אַ פּרעזידענט... אַ הונגער אין רוסלאַנד... יאָ, עסן וועט ער זיי געבן ווען זיי וועלן אָנקומען אין זיין לאַנד, און אַ דירה, און קליידער, אָבער רעדן מיט זיי — ניט אַ וואָרט... און זאָלן זיי וויסן, וואָס עס הייסט — יאָסל...

* * *

מיט דער צייט האָט ער זיך איבערגעקליבן צו די „יאַמשטשיקעס" (פערד־אַנטרייבער) אין הויף. איינס פונם פּאָטערס פיל געשעפטן איז געווען די „זעמסקע פּאָטשט" *), און די אַנטרייבערס, שמידן און אַנדערע דינער האָבן געוואוינט אין צוויי גרויסע פליגלען פון זיין הויז מיט זייערע פרויען און קינדער. גאַנצע טעג פלעגט זיך שוין יאָסל ניט באַווייזן צווישן די זייניקע און ער איז געוואָרן אינגאַנצן אַן אייגענער אין דער גרויסער משפחה רוסן, כאָכאָלן און ציגיינער פון דער „זעמסקע פּאָטשט". דער ליטווישער מלמד האָט אויפגעהערט אַריינצוקומען („אַ גוי'אישער קאָפּ!"), דעם רוסישן לערער האָט מען געגעבן צו פאַרשטיין, אַז עס איז גלייכער ער זאָל אָנשטאָט זיך צו מוטשען מיט יאָסלען אָוועקגעבן מער צייט אי־ציקלען, וואָס לערנט שוין אַלגעבראַ — און ווען מ'איז אָוועקגעפאָרן אין מיטן זומער אויף אַ וואָך צייט קיין אָדעס, וואו דער פעטער שמחה וואָס האַנדלט מיט סאַמאַרקאַנד און עקספּאָרטירט סחורה אַזש קיין לאָנדאָן, האָט אויסגעגעבן זיין ערשטע טאָכטער, האָט מען יאָסלען אפילו ניט געזאָגט אַז מ'פאָרט אָוועק. די מאַמע, האָט אים דערציילט אַנטאָן דער אַנטרייבער, וואָס האָט די משפחה אָוועקגעפירט צום וואָקזאַל, האָט שטאַרק געיאָמערט און געוויינט, און אים געבעטן אַכטונג געבן אויף יאָסלען, אָבער זעגענען זיך מיט אים (שוין ניט רעדן וועגן מיטנעמען קיין אָדעס) האָט אויך זי ניט געפונען פאַר נויטיק.

אַלץ מער און מער איז יאָסל אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער רוסיש־כאָכלאַצקע־ציגיינערישער סביבה פונם „הויף" (וואו מ'האָט אים גערופן מיטן נאָמען „דרוזשאָק", פריינד). אין שטעטל האָט מען אפילו אָנגעהויבן רעדן, אַז יאָסל האַלט ביי שמד'ן זיך, און כאָטש ער איז נאָך אַזוי יונג, כמעט אַ שנעק, וועט ער אין גיכן חתונה האָבן מיט דער ציגיינערטע נאַ־טאַשאַ, מיט דער יונגערער טאָכטער פון קאָנסטאַנטי'ן, דער שמיד, וואָס

---

*) אַ מין קאָנטראַקט מיט דער רעגירונג צו באַזאָרגן מיט טראַנספּאָרטאַציע די פּאָסט, שטייער־קאָלעקטאָרן, ריכטער, רעגירונגס־דאָקטוירים און אַנדערע באַאַמטע. אין דרום־רוסלאַנד זיינען די דאָזיקע קאָנטראַקטאָרן געווען מערסטנס אידן, וועלכע האָבן צוליב דעם געמוזט האַלטן גרויסע צאָלן וואָגנס, פערד און (שטענדיק גוי'אישע) אַנ־טרייבערס.

האָט ליב געהאַט צו דערציילן, אַז אין אונגאַרן איז ער אַמאָל געווען אַ באַרימטער פידל־שפּילער, נאָר אַ מיידל האָט אים פון אייפערזוכט געגעבן צו טרינקען עפּעס אַ געמיש פון ווייַן מיט אַ כישוף־גראָז און פונדעסטוועגן אָן האָט ער פאַרלוירן דעם „גוסט” צו שפּילן.

דעם פּאָסעסאָרס איידעם, דער קיר״ה׳שער יונגערמאַנטשיק — וואָס האָט יאָרנלאַנג „געסטראַשעט” אַז אָט־אָט לאָזט ער זיך אַוועק צוריק קיין לעמבערג און דרוקט דאָרט אָפּ אַ גאַנצן בוך לידער, און די וועלט וועט מיט אַמאָל דערזען, וואָס פאַר אַ פּאָעט אונזער שטעטל האָט זוכה געווען צו האָבן צווישן אירע איינוואוינער — האָט אפילו „פאַרפאַסט” אַ ספּעציעל לידל לכבוד יאָסל׳ס שמד און חתונה. איך געדענק נאָך ביז היינט די פיר סטראָפן פון יענעם לעפישן און סאַדיסטישן פּזמון:

„כ׳קען אַ אינגל, הייסט ער יאָסל,
עסט ער טריפ׳ס און טרינקט ער נסך.
נאָך כל־נדרי פרעסט ער ראָסל,
שטיקער ברויט אין מיטן פּסח.

ניט קיין תורה און ניט קיין מידות.
ניט קיין חומש, ניט קיין רש״י,
פרומע אידן רופט ער זשידעס,
און זיין זיווג איז נאַטאַשע.

כ׳קען אַ אינגל, הייסט ער יאָסל,
זויפט ער בראָנפן ווי אַן ערל;
זאָגט אויף אים זיין מומע סאָסל,
אַז אַ שיקסע איז זיין פּאָרל.

יאָסל, יאָסל, לויף צום גלח,
נעם אַראָפּ דעם טלית־קטן;
יויזעל נאָר וועט זיין דיין מלאך
און דיין גאָט וועט זיין דער שטן”.

איך קען ניט קאָווירן פאַר יאָסלס באַציאונגען מיט נאַטאַשאַן — ער איז צו פערצן יאָר געווען אַ מאַן מיט מענער גלייך — אָבער קיין בראָנפן האָט ער ניט „געזויפט”, און פרומע אידן האָט ער ניט גערופן „זשידעס”, און קיין מומע סאָסל האָט ער אויך ניט געהאַט. דעם פּאָסעסאָרס איידעם האָבן אויסגעפעלט גראַמען צו „יאָסל” און צו „מידות”, האָט ער זיך געלאָזט וואוילגיין מיט אַ מומע סאָסל און מיט זשידעס.

אָבער דאָס ליד האָט געהאַט אַ גרויסן דערפאָלג — מסתמא דער איינ־

ציקער דערפאָלג וואָס דער קיר"ה׳שער יונגערמאַנטשיק האָט געהאַט אַלס פּאָעט; ווי ווילד־פייער האָט זיך עס פאַרשפּרייט איבערן גאַנצן שטעטל. לייזער קלעזמער האָט צוגעטראַכט די „מוזיק" און אינגלעך וויסע־חברה׳־ניקעס האָבן עס אָנגעהויבן צו זינגען אין די גאַסן. עס איז געגוג געווען, אַז יאָסל זאָל אַרויסגיין פונם הויף און זיך באַווייזן ערגעץ אין גאַס, ווי עס פלעגן גלייך אויסוואַקסן, „ווי פון אונטער דער ערד", אַ כאַפּטע אינגלעך מיט קוויטשעדיקע קול׳עכלעך:

„כ׳קען אַ אינגל, הייסט ער יאָסל..."

דער יצר־הרע אויסצוזינגען דעם ניגון ביז צום סוף איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבן אפילו פאַרגעסן, ווי יאָסל האָט צע׳ממית׳ט דעם גלח׳ס צוויי זין, און האָבן ווי אויפגעהערט מורא צו האָבן פאַר זיין שטאַרקער און שווערער האַנט. יאָסל אַליין איז צוליב דעם לידל אַזוי געפאַלן ביי זיך אין די אויגן, אַז ער האָט אויפגעהערט צו גלויבן אַז זיין האַנט קען עפּעס באַווייזן.

* * *

אין אַן ערב סוכות איז יאָסל פאַרשוואונדן געוואָרן. ביים פּאָטער אין קעסטל האָבן געפעלט צוויי הונדערט און פופציק רובל און אין הויף, ביי די „יאַמשטשיקעס", האָט געפעלט יאָסל.

וואוהין ער איז אַוועק, ווי אַזוי, צוליב וואָס, האָט קיינער ניט געוואוסט, אויך ניט זיינע גוי׳אישע פריינט פונם „הויף".

עס איז נאָך היינט פּרי צו דערציילן אַלע גילגולים, וואָס ער איז דורכגעגאַנגען נאָך זיין אַנטלויפן. אין אַ פּאָר לענדער איז ער אין געוויסע ציטן געווען פאַרבונדן מיט וויכטיקע ענינים און אָנגעזעענע מענטשן, און איך וואָלט, האָב איך מורא, אַרויסגערופן אַ סך צרות, ווען איך וואָלט שוין איצט דערציילט וואָס ער האָט מיר מוסר־סוד געווען. קיין פּרעזידענט איז ער ניט געוואָרן — ניט אין אַפריקע און ניט אין אַרגענטינע. פּעאיקייטן אויף אַ געוויסן געביט האָט ער אין שפּעטערדיקע יאָרן אַרויסגעוויזן ניט קיין געוויינלעכע, און אין דער אַמעריקאַנער שטאָט, וואו ער האָט יאָרנלאַנג געלעבט פאַרשטעלט פאַר אַ גוי, מיט אַ גוי׳אישער פרוי (און דווקא ניט נאַטאַשע), איז ער געווען אָנגעזען און געליבט ניט נאָר פון דער קליינער רוסישער קאָלאָניע, נאָר אויך פון ברייטערע, ריין־אַמעריקאַנער קרייזן.

ווען איך האָב אים צופעליק באַגעגנט גלייך נאָך מיין אָנקומען קיין אַמעריקע, האָט ער מיך באַשוואוירן ניט אויסצוגעבן קיינעם ווער ער איז. „סוף־כל־סוף", האָט ער צו מיר אַ זאָג געטאָן, „בין איך געוואָרן אויס יאָסל. פּטור געוואָרן פונם נאָמען, פּטור געוואָרן פונם טאַטן. דער אַלטער, ווייס איך, איז שוואַך און אָרעם — שיק איך געלט מיט דער ברייטער

האַנט, אָבער ער ווייסט נאָך אַלץ ניט וואו איך בין. דאָס געלט קריגט ער גאָר פון אַן אַנדער לאַנד, ניט פון אַמעריקע, און די פּערזאָן וואָס שיקט עס לויט מיין אָנווייזונג, וועט מיך קיינמאָל ניט אויסגעבן. נאָך וואָס זאָל ער ווייסן, נאָך וואָס זאָל די גאַנצע פאַמיליע ווייסן, וואו איך בין? פאַר זיי בין איך דאָך יאָסל". ער האָט מיך, געדענק איך, לאַנג אויסגעפרעגט וועגן דער רוסישער רעוואָלוציע און ער האָט מיר פריינטלעך אויסגערעדט פאַר וואָס איך בין אַנטלאָפן פון רוסלאַנד. „אָבער עס קען זיין", — האָט ער צום סוף אַ זאָג געטאָן, „אַז אַנדערש האָסטו ניט געקאָנט האַנדלען. נישט קיין קלייניקייט: אַזויפיל מיליאָנען „יאָסלס" האָבן זיך צעבונטעוועט... דו ביזט צו צאַרט דאָס צוצוזען און אויסצוהאַלטן"...

* * *

דער מענטש וואָס האָט ניט געוואָלט הייסן יאָסל איז אַוועקגעגאַנגען, פון דער וועלט, ווי מ׳גיט מיר איבער, זאַט מיט יאָרן. ער איז געווען פולקאָם געזונט, אַן אויסגעצייכנטער אַטלעט, געקראָגן ערשט ניט לאַנג אַ פּרייז פאַר רייטן אויף אַ פערד, געברויזט מיט נייע פּלענער. אַן אויטאָמאָביל-אומגליק האָט אָפּגעקירצט זיין לעבן, פון וועלכן מיר וועט נאָך, האָף איך, אַמאָל אויסקומען צו דערציילן.

עס איז שווער צו טרעפן, צו וואָס און וואוהין זיין גורל וואָלט אים נאָך דערפירט, ווען ער וואָלט אויסגעלעבט אַלע זיינע יאָרן. איינס האָט ער אָבער אין זיין לעבן דערגרייכט: אַ גוטע פאָר צענדליק יאָר האָט ער ניט געהערט דעם נאָמען יאָסל. נאָכן טויט האָט ער אפילו דערגרייכט דאָס, וואָס ער האָט אין זיינע אומגליקלעכע אינגלשע יאָרן אַזוי ליידנשאַפטלעך געוואָלט דערגרייכן — דעם נאָמען יוסף — „יויסעיף", אַט אַזוי ווי ער האָט אַמאָל געהערט דעם בעל־קורא אַרויסרעדן דעם נאָמען.

אַזוי וועט ער איצט בכל אופן „זיך רופן" אויף אַ העלפט פון זיין מצבה...

1939

וואשינגטאָן סקווער

אַ ן אומבאַקאַנטער מענטש האָט מיך די טעג באַליידיקט. האָב איך אים פאַר דער באַליידיקונג אָפּגעצאָלט כפל־כפלים. פון מיין מויל האָט זיך אַרויסגעריסן אַן אזכריות'דיקע, וואולגאַרע קללה. מיט עטלעכע מינוט שפּעטער האָב איך אַליין ניט פאַרשטאַנען, ווי אַזוי דאָס האָט פּאַסירט. מילא, אכזריות — חידוש איך זיך ניט. איך קען זיך דערמאָנען נישט איין פאַל, ווען איך האָב זיך געמוטשעט, כדי עמיצן אַנדערש „אַרויסצונעמען די נשמה". אכזריות האָט זיך אירע וועגן, אומדירעקטע, קרומע, ביטרע און סובלימירטע, ווי אַזוי צו קומען צום אויסדרוק. האָט זי דאָס מאָל זיך געלאָזט וואוילגיין, אויף אַ מינוט זיך אויסגעטאָן נאַקעט. אָבער וואול־גאַריטעט? שילטן? זינט מיינע ערשטע קינדער־יאָרן, אויף וויפיל כ'קען זיך דערמאָנען, האָב איך קיין קללה קיינמאָל ניט אַרויסגערעדט. אַלס דריי־יעריק קינד האָב איך געוואוסט, אַז ווען גריגאָרי גנב גייט דורך די גאַס דאַרף מען אים נאָכשרייען: „אַ מכה דיר אין די קישקעס". פלעג איך אויך מקיים זיין די מצוה און שרייען פון אונזער גאַניקל מיט מיין דע־מאָלטדיקן חיתוך הדיבור: „דלידאָלי דאַנעוו, אַ מאַטע דיל אין די טיסטעס" — כאָטש איך האָב ניט געוואוסט, וואָס פאַר אַ מין כיבוד איז אַ מכה און פאַרוואָס דוקא די קישקעס דאַרפן קריגן אַזאַ זכיה. אָבער איצטער קען איך ניט האָבן דעם „אַליבי" פון ניט פאַרשטיין דעם פּירוש המילות און מיינע אויערן האָבן געהערט ווי פון מיין מויל האָט זיך אַרויסגעריסן: „דו וועסט פגר'ן פון הונגער ווי אַ פאַרשיווע הונט אין מיטן גאַס". אַרויס־געריסן? פונם מויל? אַ מויל רעדט ניט. עמיצער מוז פון אַ מויל אַרויס־ריידן; און וויפיל כ'זאָל ניט וועלן פון יענעם „עמיצן" זיך אָפּגרעניצן, ווייס איך דאָך אַז דאָס בין — איך.

דעם אָפּדרוק פון מיין קללה אויפן געשאָלטענעמס פּנים האָב איך ניט געזען. ער האָט זיך בליץ־שנעל אומגעקערט צו מיר מיטן שטומען רוקן און מיט אייליקע טריט פון אַ דערשראָקענעם זיך אַוועקגעטראָגן אין דער פייכטער גרויקייט פון אַ ניו־יאָרקער פרילינג־פאַרנאַכט. אַ סעקונדע האָט זיך מיר געדוכט, אַז מיין קללה פליט אים נאָך ווי אַ קויל פון אַ פּיסטאָל און אָט־אָט וועט זי „אַריינצילעווען" אין דעם לאָך פון זיין מאַנטעל־אָרעם, פון דער לינקער זייט.

אין די אויערן האָט פלוצים אָפּגעקלונגען אַ וואָרנענדיקער זאַץ: „קללה גוררת קללה". וואו שטייט אַזאַ מאמר? געליינט מסתמא אין אַן אַלטן

מוסר־ספר און פאַרגעסן דעם נאָמען. און אפשר דוכט זיך מיר בלויז, אַז כ׳האָב אים געלייענט. עס קען זיין אַז אַזאַ זאַך שטייט ניט אין ערגעץ. אָבער וואָס איז דער אונטערשיד? דער „משקל״ איז אַ באַקאַנטער, זייער אַן אַלטער. דער ריטם פון פרקי אבות...

אויף אַ באַנק, דערזע איך, זיצט אַ יאַפּאַנער. ער האָט אַ קאָנספּיראַטיוו פּנים. אויף יעדן יאַפּאַניש פּנים, ווי מיר זעען עס, ליגט אויסגעגאָסן אַ סוד. ער קוקט אויף אַ אינגער טויב מיט אַ מאָדנער זיכערקייט, אַז קיינער וועט זי דאָ ניט טשעפּען. דער יאַפּאַנער האָט אַ וואָרף געטאָן אויף מיר אַן אָנגעשטרענגט־פאַרדעכטיקן בליק. האָט ער געהערט מיין קללה? האָט ער פאַרשטאַנען די ווערטער? און נאָכאַמאָל „דערמאָן״ איך זיך: „קללה גוררת קללה״.

די עטער־כוואַליעס, קען זיין, האָבן שוין פאַרטראָגן מיינע גראָבע ווערטער קיין יאַפּאַן. קיינער וועט זיי דאָרט ניט דערהערן? אָבער ראַדיאָ האָט אונדז שוין לאַנג באַוויזן אַז דאָס ניט־געהערטע עקזיסטירט אויך, איז „בכח״ געהערט צו ווערן. מיין קללה בלייבט אין חלל־העולם — זי האָט ניט וואוהין אַרויסצופליען פון יענעם חלל. ערגעץ־וואו, ערגעץ־ווען קען זי נאָך עמיצער דערהערן, אויפכאַפּן. אַ משונה׳דיקער געדאַנק הויבט אָן צו „יאָדען״: פאַר דיין קללה וועט ווען עס איז, וואו עס איז עמיצער באַצאָלן. שפּעטער מיט הונדערטער יאָרן וועט מיינס אַן אור־אור־אייניקל אפשר פאַרוואָגלט ווערן קיין יאַפּאַן, קיין טאַסמאַניע, קיין פּאַטאַגאָניע, און ער וועט דאָרט פון עמיצן דערהערן דיזעלביקע קללה, געצילט קעגן אים, און ער וועט אויך מיט די זעלביקע דערשראָקענע שריט זיך אַוועקטראָגן אין דער גרויקייט פון אַ פאַרנעפּלטן פאַרנאַכט. אָבער דער „קלוגער״ אין מיר צעלאַכט זיך פון אינעווייניק: וואָס איז דאָס פאַר אַ פאַנטאַסטישע שטות׳עריי? פּרימיטיווער גלויבן אין מאַגיע פון ווערטער? שכר ועונש, אויסגעטיילט פון אַ קאָסמישן גערעכטיקייטס־ראַבאָט?...

* * *

פּאַסירט האָט עס מיט מיר אויף וואַשינגטאָן סקווער. די לעצטע יאָרן קומט מיר אויס גאַנץ אָפט דורכצוגיין יענעם סקווער וואָס האָט זיך אויס־געלייגט אַזוי מאַיעסטעטיש צווישן דעם אַרכי־בורזשואַזן קוואַרטאַל פון אַנהויב פיפט עוועניו און די אָרימע איטאַליענישע געסלעך פון גריניטש ווילעדזש. איך האָב שוין דאָרט אפילו געשלאָסן אַ צאָל „קאַנטשאַפטן״. דאָס בלאָנדע מיידעלע פונם ביילגענדיקן רעזידענץ־האָטעל לויפט מיר אָפט אַנט־קעגן אויף איר קינדער־וועלאָסיפּעדל מיט אַ פרייליכן געלעכטער: שוין עטלעכע חדשים אַז זי נעמט מיך אָן פאַר איר אָנקל פון קאַליפאָרניע וואָס האָט איר אַמאָל געבראַכט אַ געשמאַקע מתנה — צוקערקעס פון אַריזאָנאַ־

קאַקטוס. די גוואווערנאַנטקע לויפט איר נאָך, איבערטריבן־דערשראָקן און שאָקירט מיט איינעם און דעמזעלביקן פּזמון אויף ברוגזן פראַנצויזיש: „דער מאַסיע איז טאַקע אַן אַנקל אָבער ניט דיינער, און מאַמאַ האָט שוין סאַי־ווי פאַרבאָטן צו עסן קאַקטוס־צוקערקעס פון וועלכע די פיגור ווערט אַ פּעסל״.

דער מיוחס׳דיקער הונט וואָס קומט אַהין יעדן טאָג אַרויס אויף זיין „מאַציאָן״ אין דער באַגלייטונג פון אַ רייך־געקליידעטער פּרוי מיט אויס־געלאָשענע און ווי אונטערגעשלאָגענע אויגן — ער באַנעמט זיך ווי אַן אַריער אין דער כלבים־וועלט — שמעקט שוין צו אָפט צו מיינע הויזן ווי צו עפּעס היימישעס און אַ פּאָר מאָל האָב איך שוין זוכה געווען, ער זאָל אַ לעק טאָן מיינס אַ שיך־שנורל.

אין אַ זוניקן טאָג ווייס איך אַז צווישן דריי און פיר וועט דאָרט זיצן אויף איר שטאַם־באַנק די אכציקיעריקע פרוי, וואָס וואוינט, דוכט זיך, קעגנאיבער אין דעם אַלט־אַריסטאָקראַטישן נוסח־קאָלאָניע־הויז. אַז זי וועט מיך דערזען וועט זי (צום דרייהונדערטסטן מאָל) אַ פרעג טאָן אויף איר סאָדערן־ענגליש, וויפיל עס איז דער זייגער און צי ס׳איז אמת אַז שפּאַניע גרייט זיך שוין נאָכאַמאָל צו אַ מלחמה מיט אַמעריקע.

אַ סך פּאָפּולערער בין איך אָבער צווישן עולם, וואָס קומט פון דער אַנדערער זייט סקווער — פון די אָרימע „ווילעדזש״־געסלעך, וואו אפילו יענקיס בני יענקיס האָבן זיך שוין אויסגעלערנט ריידן ענגליש מיט אַ סיציליאַנער אַקצענט. צווישן יענעם עולם האָב איך אפילו אַ צאָל „קונדן״ — אָפּטע בעלנים אויף מיינע פּאַפּיראָסן. דער הינקעדיקער איטאַליענער פון מעקדוגאַל סטריט האָט שוין אויף מיר אַ חזקה. ער רופט מיך ביים ערשטן נאָמען און באַצאָלט מיר פאַר יעדן פּאַפּיראָס מיט דריי „סטעיט־מענטס״, פון וועלכע מיר דאַרף הנאה טאָן: „מוסאָליני נאָ גוד; אַי לאַיק טאָסקאַניני; העברעאָ גוד פּיפּל״. אַביסל שעמעוודיקער איז דער אַלטער „דזשים דער משוגענער״ (אַזוי שטעלט ער זיך אַליין פאָר פאַר אומבאַקאַנטע), וואָס האַלט זיך אויף ערגעץ אויף בליקער סטריט ביי אַ אידישן קרעמער. זומער־צייט, שפּעט ביינאַכט, ווען דער עולם צעגייט זיך, שטייט ער ביים פּאַנטאָן און חזר׳ט איבער פאַר זיך מיט אַ פאַרגליווערטן ריטם זיינע איי־גענע גראַמען:

“My days were bad,
My days were sad,
And Jim the mad
Will soon be dead.”

איך געדענק שוין ניט וויפיל מאָל ער האָט ביי מיר געבעטן דעם לעצטן פּאַפּיראָס: מער וועל איך שוין ביי אייך ניט נעמען, ווייל מאָרגן וועל איך שטאַרבן".

ער איז דער איינציקער וואָס „טרייסט" מיך מיט דער הבטחה, אַז מאָרגן וועט ער שוין ניט זיין צווישן די לעבעדיקע. עס איז שווער צו וויסן, וואָס אים אָנצואווינטשן, אָבער ניט איין מאָל לויפט מיר דורך אַ געדאַנק, אַז דזשים וועט מיך נאָך איבערלעבן.

און אָט דאָ, אויף וואַשינגטאָן סקווער, וואו עטלעכע מענטשן פילן שוין מיין אַפּוועזנהייט ווען איך בין אויסער דער שטאָט, האָט אַן אומבאַקאַנטער מענטש פריער ביי מיר געבעטן אַ פּאַפּיראָס און נאָכדעם זיך אָפּגעזאָגט אים צו נעמען.

אַ מיטליאָריקער מאַן, אין אַ היטל, מיט לאַנג ניט־געוואַשענע האָר, וואָס זיינען אַמאָל געווען בלאָנד, מיט בלוי־עצבות'דיקע אויגן, אין אַ פאַרלאָטעטן בגד מיט אַ קויטיק העמד, האָט מיך אָפּגעשטעלט מיט דער שוין־לאַנג לעגיטים־געוואָרענער בקשה:

— אפשר האָט איר פאַר מיר אַ פּאַפּיראָס? אַ גאַנצן טאָג האָב איך קיין איין צי ניט געהאַט.

איך האָב אָנגעהויבן טאַפּן די קעשענעס, כדי אַרויסצונעמען מיין שאַכטל ציגאַרעטן און דערווייל האָט דער אומבאַקאַנטער ווייטער גערעדט:

— כ'בין זייער צופרידן וואָס כ'האָב אייך באַגעגנט, ווייל ביי אידן נעם איך ניט קיין פּאַפּיראָסן... ניין, ביי אידן נעם איך ניט גאָרניט.

אין אַ פּאָר סעקונדן אַרום האָב איך געהאַלטן דאָס שאַכטל אין דער האַנט און אים דערווייל קיין פּאַפּיראָס ניט אויסגעשטרעקט.

— פון וואָס פאַר אַ געגנט זייט איר? — האָב איך מיט אַ געמאַכטער גלייכגילטיקייט אַ פרעג געטאָן.

— איך בין אַ רוס, פון ריאַזאַנער גובערניע.

— אַ לאַנדסמאַן, הייסט עס. אַן אַלטער „קרוב". — האָב איך אָנגעפאַנגען ריידן צו אים אויף זיין לשון. איך האָב אים שטיל און רואיק געגעבן צו וויסן, אַז ער איז נכשל געוואָרן און זיך גראָד אָנגעשטויסן אין אַ איד.

דער אומבאַקאַנטער האָט געקוקט אויף מיר מיט מוטנע געוואָרענע, דערשראָקענע אויגן. איך האָב אַרויסגענומען פון שאַכטל אַ פּאַפּיראָס און אויסגעשטרעקט צו אים אַ האַנט:

— אפשר וועסטו דאָך רויכערן דאָס מאָל אַ אידישן פּאַפּיראָס?

ער איז אויף אַ מינוט מבולבל געוואָרן, נאָר מיט אַמאָל האָט זיך אין דער בלוי־עצבות'דיקייט פון זיינע סלאַווישע אויגן באַוויזן אַ רציחה־פייערל:

— ניין, פון אַ איד וויל איך גאָרנישט ניט נעמען. כ'וועל בעסער וואַרטן ביז היטלער וועט קומען קיין אַמעריקע.

און דאָ האָט זיך פון מיין מויל „אַרויסגעריסן" די קללה, פאַר וועלכער, ווי מיר דוכט זיך, איך וואָלט אַזוי שנעל קיין ווערטער ניט געפונען אויף קיין אַנדער שפּראַך, אַ חוץ רוסיש. איך האָב געוואונטשן אַ מענטש דעם טויט, און ניט סתם דעם טויט, נאָר פגירה, און הינטישע פגירה, און פון הונגער, און אין מיטן גאַס.

ניט אומזיסט איז ער אַנטלאָפן פון מיר ווי אַ פּאַניק־באַנומענע חיה.

* * *

באַשערט: צוויי מענטשן, וואָס האָבן אַמאָל אפשר געאָטעמט איינע און דיזעלביקע לופט, האָבן געדאַרפטביידע פאַרוואָרפן ווערן אויף אַ וויטן קאָנטינענט, גנב'ענען גרעניצן, גיין צופוס איבער האַלב־געפרוירענע טייכן, איבערשניידן אַן אָקעאַן, כדי זיך שפּעטער מיט יאָרן צופעליק צו באַגעגענען אויף ווייניקער פון דריי מינוט און זיך צעגיין פאַרוואונדעטע און קעגנזייטיק־באַשפּיגענע.

און אָט שטיי איך דאָ, אויף וואַשינגטאָן סקווער, מיט אַ „פאַרשעמטן פּאַפּיראָס" אין דער האַנט. וואו איז דער הינקענדיקער איטאַליענער פון מעקדוגאַל סטריט? ווען ער איז איצטער דאָ, וואָלט דער פּאַפּיראָס באַלד געקראָגן אַ תיקון. גראָד היינט נישטאָ. איך וויל, ער זאָל מיך נאָכאַמאָל אָנרופן ביים ערשטן נאָמען, כ'זאָל הערן פון זיין ציינלאָזן מויל דעם באַקאַנטן, חניפה'דיקן פּזמון, וואָס פאַרענדיקט זיך מיט „העברעאָ גוד פּיפּל". איך ווייס, איך ווייס, אַז דער אומבאַקאַנטער סלאַוו איז ערלעכער און „גאָבעלער" פונם איטאַליענער. פאַר אים איז דער איד טריף און זיין פּאַפּיראָס איז טריף. מסתמא פאַרוואַגלט געוואָרן קיין אויסלאַנד מיט דער שארית־הפליטה פון אַ „ווייסער" אַרמיי, בשעת'ן בירגער־קריג — און ווען ער דערמאָנט זיך אין די אַרבעטסלאָזע ניו־יאָרקער טעג און פרײדלאָזע נעכט אָן די ווערבעס וואָס וואַקסן אין זיין ריאַזאַנער דערפל, אויפן ברעג פון דער שלענגלדיקער אָקאַ, און אין זיין אַלטער מוטער וואָס מעלקט מסתמא מיט אַלמנה'שע הענט קאָלכאָזישע קי, „ווייסט" ער אַז שולדיק אין דעם אַלעמען זיינען זיי — די אידן. פאָליסלייט טרייבן אים מסתמא פון די פּאַרקס, קאָנדוקטאָרן פון די אונטערגרונט־וואַגאָנען, און אין אַלץ, „ווייסט ער", זיינען שולדיק אידן. דאָס איינציקע שטיקל „ערד" וואָס ס'איז אים נאָך געבליבן, איז אפשר זיין נדר קיינמאָל גאָרניט צו בעטן פון אידן. ניט נהנה זיין פון וואָס זייערע טומאה־הענט ווילן דערלאַנגען. ניין, ער וועט זיך ניט מתיר־נדר זיין, ניט צוליב אַ פּאַפּיראָס, ניט צוליב אַ שטיקל ברויט. „בעסער וואַרטן אויף היטלערן" און פון זיין שטיקל יחוס זיך ניט

אָפּזאָגן. דער אומבאַקאַנטער סלאַוו איז אַ מענטש מיט „פּרינציפּן". און דאָך: וואו איז דער הינקענדיקער, קריכערישער, „פּרינציפּענלאָזער" איטאַליענער פון מעקדוגאַל סטריט? „מוסאָליני נאָ גוד", „אַי לאַיק טאָסקאַניני" — די קאָמפּענסאַציע וואָס איך באַקום פאַר אַ פּאַפּיראָס?

פּאַפּיראָסן־רויכערער זיינען אויף דער גאַנצער וועלט בבחינת אַן אינטערנאַציאָנאַל — אַן אַ קאָנסטיטוציע, אַן סעקרעטאַרן, אַן פירער, און דאָך אַ אינטערנאַציאָנאַל: אַ חברותא פון לייכטע געבערס און לייכטע נעמערס. אַ רמז אויף אַן אחד מששים פון אַ קאָמונע. דער סלאַוו האָט מיך היינט אויסגעשלאָסן פון יענער חברותא, אָבער עס זיינען פאַראַן אַנדערע, וואָס קענען מיך צוריק אריינגעמען. איך האָב פּאַפּיראָסן, איך וויל מ'זאָל ביי מיר נעמען, פון מיין אידישער האַנט. וואו איז דזשים דער משוגענער? איז היינט שוין יענער „מאָרגן", ווען ער איז טאַקע אויף אַן אמת'ן געשטאָרבן?

* * *

אויפן וועג אַהיים, ביים סוף פונם סקווער, איז צו מיר צוגעלאָפן דער צעניאָריקער דזשאַני, פון דער קאַטוילישער פּאַראָקיעל סקול, ווענען דער פּאָליסמאַן דערלויבט זונטיק און יום־טוב צו פאַרדינען אַ פּאָר ניקעלס פון פוצן שיך. ער האָט אויך דאָס מאָל געבעטן אַ פּאַפּיראָס „פאַר זיין עלטערן ברודער".

האָב איך אים משוגע'נער־וויז אויסגעשטרעקט דאָס גאַנצע שאַכטל:

— נעם, דזשאַני, נעם אַלץ וואָס ס'איז דאָ. איך האָב נאָך צוויי גאַנצע שאַכטלעך אין קעשענע.

דזשאַני האָט מיט ווילדע הענט אויסגעכאַפּט די אומגעריכטע מתנה און זיך געלאָזט לויפן צוריק צום סקווער. אַ פּאָר מאָל האָט ער, לויפנדיק, זיך אומגעקוקט אויף צוריק: אפשר האָב איך חרטה געקראָגן און איך לויף אים נאָך.

האָב ניט מורא, דזשאַני. ס'איז ניט געווען קיין שפּאָס, איך האָב ניט קיין חרטה און איך בין ניט משוגע געוואָרן. איך וויל, מ'זאָל נעמען ביי מיר פּאַפּיראָסן. איך וויל געהערן מיט דיר צו איין „אינטערנאַציאָנאַל" — מיט דיר, מיט דזשים דעם משוגע'נעם, מיטן הינקענדיקן איטאַליענער, מיטן אינגן עלעגאַנטן בחור וואָס איז געבליבן אָן פּאַפּיראָסן און קען ניט אַוועקגיין פון דער באַנק, ביי וועלכער ער האָט אָפּגערעדט זיך צו באַגעגענען מיט זיין מיידל, מיט טערקן, מיט יענקיס, מיט פּאַפּוּאַסן, מיטן אַראַבער פון די עין־כרם'ער בערג, וואָס האָט מיר „אָנגעטאָן דעם כבוד" און גענומען ביי מיר גאַנצע דריי פּאַפּיראָסן. דער מיוחס'דיקער הונט, וואָס גייט אַרום ווי אַן „אַריער אין דער כלבים וועלט", רויכערט ניט? אויב ער וויל

רויכערן, דזשאַני, ברענג אים, רוף אים — זאָל ער אויך געהערן צום „אינטערנאַציאָנאַל”...

* * *

סיסטער עליזאַבעט, די פאַרוואַלטערין פונם קאַטוילישן געמיינדע־צענטער אין מיין געגנט, איז געשטאַנען, לאָזט זיך אויס, צוויי־דריי שריט פון מיר און האָט צוגעזען די סצענע צווישן מיר און דזשאַני׳ן. זי ווייסט ווער איך בין. זי האָט אַ פּאָר מאָל געגומען ביי מיר האַלבע דאָלאַרס פאַר אַ „קריסט־מעס פּאַרטי”, וואָס זי אָרדנט איין יעדעס יאָר פאַר אָרעמע לייט און גאַסן־קינדער. זי האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן מיט איר איינגעשטודירטן, נאָנישן שמייכל:

— גוד אַפטערנון, דזשענטלמען!

— גוט אַפטערנון, סיסטער!

— עקסקיוז מי, איזנ׳ט דעט קרימינעל דזשענעראָסיטי?

* * *

מאָרגן, האָב איך מורא, וועט די גאַנצע גאַס וויסן, אַז איך דעמאָראַ־ליזיר קינדער. ווער ווייסט, וועלן שכנים טראַכטן, וואָס פאַר אַ בייזע כוונות עס שטעקן הינטער מיין „פריינטלעכקייט”... אָבער אין תוך איז דאָך סיסטער עליזאַבעט גערעכט: וואָס איז דאָס פאַר אַ דרך — שענקען שאַכטלעך ציגאַרעטן צעניעריקע אינגלעך?

מיין דירה־קאָנטראַקט ענדיקט זיך אין אָקטאָבער. אפשר זאָל איך זיך אינגאַנצן אַרויסציִען פון דעם טייל שטאָט? אפשר זיך גאָר באַזעצן אין אַ געגנט מיט גאָלע אידן?...

1939

„אַ רחמנות אויף ענגלאַנד"

אין אַמעריקע געפינען זיך איצט צו־גאַסט אַ היפּשע צאָל ענגלענדער, וואָס זיינען אויף אַזאַ אָדער אַנדערן אופן פאַרבונדן מיט דער רעגירונג אָדער מיט באַשטימטע פּאָליטישע גרופּירונגען. צווישן זיי זיינען פאַראַן זשור־נאַליסטן, שרייבער, פּראָפעסאָרן פון בריטישע אוניווערזיטעטן, געוועזענע באַ־אַמטע וואָס האָבן ניט איבערגעריסן די באַציאונגען מיט זייערע דעפּאַרט־מענטן, מיטגלידער פונם פּאַרלאַמענט. כמעט אַלע זאָגן, אַז זיי שטעלן דאָ קיינעם ניט פאָר; אַז זיי האָבן ניט קיין שום שליחות׳ן דורכצופירן; אַז זייער באַזוך איז אַן אַבסאָלוט פּריוואַטער. כמעט אַלע זיינען זיי אָבער די גאַנצע צייט פאַרנומען. זיי לייענען לעקציעס, האַלטן רעדעס אין פּאָליטישע, פילאַנטראָ־פּישע און קירכן־אָרגאַניזאַציעס. זיי באַזוכן אָפט פּאָליטישע סאַלאָנען — אויף וויפיל אַזעלכע עקזיסטירן אין אַמעריקע — פאַרטרעטער פון דער רעגירונג, קאָנגרעס־לייט, סענאַטאָרן, רעדאַקטאָרן פון צייטונגען און פירן מיט זיי גע־מיטלעכע שמועסן. וועגן וואָס? ווען איך זאָל עס פרעגן וואָלטן זיי באַלד פּראָ־טעסטירט: וואָס הייסט עס? וועגן גאָרניט, וועגן אַלץ אין דער וועלט, וועגן וואָס עס קומט אין קאָפּ אַריין ביי אַ גלעזל טיי אָדער ביי אַ קאָקטעיל. מען קומט אין אַ לאַנד, טרעפט מען זיך מיט מענטשן, שמועסט מען: גלאַט אַזוי, אָן אַ פּראָגראַם, אָן וועלכע ניט איז באַשטימטע כוונות, „פון וועלט־זאַכן", ווי אַן אַמאָליקער איד וואָלט זיך אויסגעדריקט. פירן זיי דאָך מיט קיינעם ניט קיין פאַרהאַנדלונגען; זיינען זיי דאָך פון קיינעם ניט אויטאָריזירט צו פירן וועלכע ניט איז פאַרהאַנדלונגען!

אָבער כמעט יעדער פון זיי האָט האָט זיך זיין — לאָמיר זאָגן, ניט־פאָר־מולירט און מיט קיין התחייבות ניט־פאַרבונדענעם — פּראָגראַם. איז עס „ניט קיין צופאַל", וואָס איינער רעדט גראָד וועגן טאַריפן און אַנדערע מסחר־אנגעלעגנהייטן, אַן אַנדערער וועגן אַוויאַציע, אַ דריטער וועגן דער יאַפּאַניש־כינעזישער מלחמה, אַ פערטער וועגן דעם ווי ענגלאַנד איז שטאַרק פאַר־זאָרגט איבער די סכנות וואָס לויערן איצט אויף פראַנקרייך, און אַ פינפטער וועגן דעם טראַגישן פּלאָנטער פון דעם ארץ־ישראל־פּראָבלעם. קיינער פון זיי איז מסתמא ניט קיין „אַגענט" אין דעם גראָבן זינען, אין וועלכן מיר נוצן אָפּטמאָל דאָס וואָרט. פּראָפעסיאָנעלע, פאַרקויפטע, אויף אַלע פּראָוואָקאַ־ציעס פעאיקע אַגענטן קומען אַהער פון איטאַליע און אַ סך אָפטער פון דייטש־לאַנד. ענגלאַנד דאַרף נאָך (אַזוי, בכל אופן, גלויבט מען דאָרט) צו אַזעלכע

דירעקטע, גראָב־געדונגענע און וואולגאַר־באַצאָלטע אַגענטן ניט אָנקומען. עס זיינען אָבער נאָך פאַראַן אין ענגלאַנד גענוג „וואָלאָנטערן", אַמאַטאָרן און פּאַטריאָטן־דילעטאַנטן. זיי זיינען גרייט אַריבערצופאָרן דעם אָקעאַן, זיך אַביסל באַקענען מיט אַמעריקע, באַקענען אַמעריקע מיט בריטישע און איראַ־פּעאיש־קאָנטינענטאַלע ענינים און דרך אַגב — אין אַ לעקציע, אין אַ סימ־פּאָזיום, אין אַ נאָך־מיטאָג־שמועס אויף אַ וויק־ענד־פּאַרטי, אויף אַ דעליקאַטן אופן, ניט שטעלנדיק קיין צו אַקצענטירטן טראָפּ, שאַפן (אָדער, לכל הפּחות, פּרוואוון צו שאַפן) אַ גינסטיקע שטימונג פאַר אַן ענגלישן אינטערעס. איך נעם זיך ניט אונטער צו פּסק׳ענען, וועלכע פון די דאָזיקע צוויי מעטאָדן איז אונטער די איצטיקע וועלט־פּאָליטישע אומשטענדן און אין דער איצטיקער גייסטיקער טעמפּעראַטור די צוועקמעסיקערע: די דייטשע אָדער די ענגלי־שע? ציוויליזירטער און אָנגענעמער (יעדנפאַלס עלעגאַנטער) איז, פאַרשטייט זיך, די ענגלישע, מיט אירע נישט־געשריבענע תקנות און „פאַרשוויגענע" אינסטרוקציעס.

מיט איינעם פון אַזעלכע ציוויליזירטע, פּערזענלעך־אָנגענעמע, עלעגאַנטע עגגלענדער איז מיר די טעג אויסגעקומען זיך צו טרעפן. געקומען קיין אַמע־ריקע איז ער צוליב אַן אַבסאָלוט־אומפּאָליטישן ענין. ביי זיך אין דערהיים פאַרנעמט ער, צווישן אַנדערע, אויך דעם אַמט פון אַ מיטגליד אין אַ רעגי־רונגס־קאָמיסיע פון אַפּיטראָפּסים איבער די תפיסות. ווייל ער זיך באַקענען מיטן פּריזאָן־רעזשים אין אַמעריקע, זען ווי אַזוי מען פּרוואווט דאָ צו לייזן די פראַגע ניט נאָר פון באַשטראָפן, נאָר אויך קאָרעגירן, „היילן" אָדער מחזיר־למוטב־זיין קרימינעלע פאַרברעכער. אין דערהיים געהערט ער אויך צו אַן אַנדער קאָמיסיע, וואָס אַרבעט איצט אויס אַ נייעם געזעץ־פּראָיעקט וועגן אָפּ־שאַפן טויט־שטראָף. ווייל ער זיך באַקענען מיט דער געזעצגעבונג און מיט די דערפאַרונגען אין יענע זעקס־זיבן אַמעריקאַנער שטאַטן, וואו טויט־שטראָף ווערט שוין ניט אָנגעווענדעט. אַן אומשולדיקע אויפגאַבע, אַ מין שטודיען־רייזע. אָבער אַלעמאָל „פּאַסירט" עפּעס אַזוינס וואָס שטערט אים אַדורכפירן זיין אַרבעט. ער קריגט איינלאַדונגען אין מער אָדער ווייניקער איינפלוס־רייכע הייזער. האַלט ער, אַז עס וואָלט געווען אומהעפלעך די איינלאַדונגען צוריקצואווייזן. טאָמער רופט מען אים אויף אַ לעקציע אָדער אַ סימפּאָזיום אין אַן אָנגעזעענעם קלוב (עמיצער זאָרגט שוין דערפאַר אַז מען זאָל אים רופן, כאָטש עס קען זיין אַז ער אַליין ווייסט טאַקע ניט ווער דער עמיצער איז) — וואָלט ער באַגאַנגען, פילט ער, אַ פעלער, ווען ער זאָגט זיך אָפּ.

מיר האָבן זיך באַגעגענט אין אַ לאָקאַלן צווייג פון דער אַמעריקאַנער „פאָרעין פּאָליסי אַסאָסיאיישאָן", אין אַ גרעסערער פּראָווינץ־שטאָט. אויף דער טאָג־אָרדנונג איז געשטאַנען „דער קריזיס אין ארץ ישראל" און די אַנ־

פירער פון דער אָרגאַניזאַציע האָבן געוואָלט האָבן אַן אַלזייטיקע פּרעזענטאַציע פונם ענין. צוליב דעם האָבן זיי איינגעלאַדן דריי געסט פון אַלע דריי פאַראינטערעסירטע צדדים: אַן ענגלענדער, אַן אַראַבער און אַ איד. מיין וויניקייט איז אויסגעקומען צו פאַרטרעטן דעם אידישן צד.

צי איך האָב אונזער צד „גוט" פאַרטראָטן, ווייס איך ניט. איך וויל אָננעמען אַז מיין אויפגאַבע האָב איך דערפילט געוויסנהאַפטיק. ווען מ'זאָל מיך אָבער פרעגן, ווער פון אונז דריי עס האָט געמאַכט אַ שטאַרקערן איינדרוק אויף די הונדערטער פאַרזאַמלטע ניט־אידן — וואָס האָבן זיך געוואָלט אָריענטירן אין אַזאַ קאָמפּליצירטער, פּאָליטישער פראַגע — וועל איך מוזן צוגעבן: דער ענגלענדער.

מיין שוואַכסטער קאָנקורענט איז געווען דער אַראַבער. אַן אָנגעזעענער שריפטשטעלער — מיט אַ ברייטער, פּאָליטישער בילדונג; רירעוודיק און געשיקט, מיט אַ געשליפענער צונג, אַ קאָמבינאַציע פון לעוואַנטינישער און ניו־יאָרקישער דורכגעטריבנקייט, מיט פּיפּיקע אויגן פון אַן „אויסגערויכערטע ליולקע" — האָט ער אָבער אויף דעם אַנגלאָ־סאַקסיש־רעזערווירטן און קולטורעלן מיטל־קלאַס־עולם קיין גאָר סימפּאַטישן איינדרוק ניט געמאַכט. ער האָט זיך צופיל געוויצלט, גערעדט טיילמאָל אַ געדיכטן סלענג און צופיל געלויבט דעם קעניג איבן־סאַאוד — אַ בעדואינער סאַטראַפּ — וועמען ער האָט אַזוי אומפּאַרזיכטיק פאַרגליכן צו דזשאָרדזש וואַשינגטאָן. וואָס מער ער האָט באַטאָנט, אַז ער פאַרטרעט ניט קיין שום רעגירונג און קיין שום אַראַבישע פּאַרטיי, אַלץ קלאָרער איז געווען פאַר די צוהערער, וועמענס פּובליסיטי־מען ער איז אין אַמעריקע. עס איז כלל ניט געווען קיין צופאַל און קיין מיספאַרשטענדעניש, וואָס בעת דער סימפּאָזיום האָט זיך געענדיקט, האָט דער פּרעזידענט פאַרזיכטיק און מיט אַ בכיוון'דיקער נאָכלעסיקייט איינגעלאַדן דעם ענגלענדער און מיך צו פאַרברענגען אַ פּאָר שעה מיט אַ גרופּע פריינט אין זיין הויז. דעם „פּאָליטיש אומאָפּהענגיקן" אַראַבער, האָט ער געלאָזט זיך אָפּזעגענען און אָוועקפאָרן פון שטאָט...

גאָר אַן אַנדער אַטמאָספערע האָט געשאַפן דער ענגלענדער. ער איז געווען אַ שוואַכער רעדנער און אַ שיין ביסל אומגעלומפּערט אינם בויען זיינע זאַצן. דאָך האָט ער פון דער ערשטער מינוט אָן אַרויסגערופן דרך־ארץ מיט זיין אַריסטאָקראַטישער איינפאַכקייט און מיט דעם אַלגעמיינעם איינדרוק פון יענער „קולטור", וואָס מ'קען קיינמאָל ניט אויסשטודירן, נאָר זי גייט איבער אין געבענטשטע פאַמיליעס ביי געבענטשטע פעלקער פון דור צו דור. זיין אַרגומענטאַציע איז געווען אַ קלאָרע, אַ פשוט'ע — און ווי דער גרעסטער טייל עולם האָט, לויט מיין רושם, געפילט — אַן אָפנהאַרציקע און אויפריכטיקע.

ער ווייסט, האָט ער דערקלערט, ווי אַזוי אָפּצושאַצן די פּראָ־ציוניסטישע סענטימענטן, וואָס באַהערשן אַזאַ גרויסן טייל פון דער אַמעריקאַנער עפנט־לעכער מיינונג. ער וואָלט געוועזן אַנטוישט, ווען ער וואָלט דאָ אַזעלכע סענ־טימענטן ניט געפונען. דער אַמעריקאַנער פּראָ־ציוניזם איז פאַר אים אַ נייע באַשטעטיקונג, אַז דאָ איז פאַראַן אַ געזונטער חוש פאַר גערעכטיקייט, מיט־געפיל מיט גע׳רודפ׳טע, סימפּאַטיע מיטן שוואַכן. אויף וויפיל עס האַנדלט זיך וועגן סימפּאַטיעס פאַרן ציוניזם, קען ער זיך בכלל ניט פאַרשטעלן, אַז וועל־כער ניט איז מענטש מיט אַ חוש פאַר היסטאָרישער דראַמאַטישקייט זאָל ניט פילן אין דער דאָזיקער נאָבעלער באַוועגונג אַן עלעמענט פון דערהויבנקייט. ער ווייסט, אַז ריין־לעגאַליסטיש האָט זיך זיין רעגירונג אין די מלחמה־יאָרן אַ שיין ביסל פאַרפּלאָנטערט: אין איינער און דערזעלבער צייט האָט זי גע־מאַכט צוזאָגן אי צו אידן און אי צו אַראַבער. איז איין צוזאָג סותר דעם אַנדערן. פונדעסטוועגן איז ער גרייט צו פּראָטעסטירן מיט זיין גאַנצער מאָראַלער קראַפט קעגן דעם סאַרקאַסטישן אויסדרוק, וואָס ווערט די לעצטע פּאָר יאָר אַזוי אָפט געניצט: „די טו מאָטש פּראָמיסד לענד״. ער איז אַ קריסט. ער גלויבט אין דער ביבל און ווייסט, אַז ארץ־ישראל איז צוגעזאָגט געוואָרן אידן פון אַ סך אַ גרעסערער „גרויס־מאַכט״ ווי די בריטישע אימ־פּעריע — „מפּי הגבורה״. ער וויל אויך ניט פאַרגעסן, אַז נאָך דער מלחמה האָט ענגלאַנד צוגעזאָגט ניט אידן און ניט אַראַבער, נאָר יענע העכער פופציק לענדער וואָס זיינען דענסמאָל געווען פאַראייניקט אינם פעלקער־בונד — מ׳קען זאָגן, דער גאַנצער וועלט, אריינגערעכנט אַמעריקע — אַז אידן וועט געגעבן ווערן די מעגלעכקייט אויפצובויען זייער היימלאַנד אין ארץ ישראל. אין תוך, הייסט עס, זיינען אידן גערעכט מיט די טענות און תביעות וואָס זיי האָבן איצט צו ענגלאַנד. אָבער —

„אָבער וואָס קומט דען אַרויס פונם פאַקט, וואָס אידן זיינען גערעכט? ענגלאַנד איז איצט ניט אין דער לאַגע מקיים צו זיין איר צוזאָג. פאַר אַן ער־לעכן ענגלענדער איז עס טראַגיש: דאָס איז אַ פראַגע פון ערע, פון זעלבסט־רעספּעקט. די געשיכטע האָט אָבער איר אייגענע לאָגיק און אירע קאַטע־גאָרישע פאָדערונגען. זי דערלויבט איצט ניט, אַז ענגלאַנד זאָל נאָכקומען אַלע אירע אינטערנאַציאָנאַלע התחייבותן. רופט עס באַנקראָט, רופט עס ווי איר ווילט — אָבער 1939 איז פאַרט אַן אַנדער דאַטום, איידער 1917. אין די הע־כער צוואַנציק יאָר האָט זיך די וועלט געענדערט. נייע כוחות זיינען אויפגע־קומען, מיט נייע קאָנפליקט־מעגלעכקייטן, אַפּעטיטן, סטראַטעגישע מעטאָדן און געפאַרן. די גאַנצע ענגלישע אימפּעריע שטייט היינט אונטערן סכנה־צייכן און צוזאַמען מיט איר, דירעקט און אומדירעקט, די גאַנצע וועלט־ציוויליַ־זאַציע. מיר מוזן פאַרמיידן — מיט אַלע מיטלען וואָס געפינען זיך, אָדער קע־

נען געשטעלט ווערן אין אונזער רשות — אַ נייע וועלט־מלחמה. מיר מוזן זיך באַצייטנס צוגרייטן, מיליטעריש, עקאָנאָמיש און דיפּלאָמאַטיש, צו אַזאַ וועלט־מלחמה, וועלכע וועט אפשר אויסברעכן קעגן אַלע אונזערע באַמיאונגען און קאָנצעסיעס. זי וועט אפשר אויסברעכן אַ סך פריער, איידער מיר אַלע ווילן אָדער שטעלן זיך פאָר. סיי כדי צו פאַרמיידן מלחמה און סיי כדי צו זיין געננג צוגעגרייט צו אַ מלחמה, אין יענע כמעט אומבאַגרענעצטע מאָס־שטאַבן אין וועלכע אַ נייער צוזאַמענשטויס פון פעלקער וועט איצט מוזן פאָרקומען, מוזן מיר האָבן די לאָיאַליטעט פון מאַכמעדאַנער אין אונזער קאָלאָניאַלער אימפּעריע — און פאַר אַלעמען, די פריינטשאַפט פון די אַראַבישע לענדער. ארץ ישראל און די אַראַבישע לענדער ליגן אויף די סענסיטיווסטע פונקטן פון אונזערע אימפּעריאַלע קאָמוניקאַציעס. אונטער געוויסע אומשטענדן, קענען אַראַבישע אומצופרידנקייטן און אַ מוסולמענישער געפיל פון קריוודע ווערן פאַטאַל פאַר די אינטערעסן פון דער אימפּעריע. אידן זיינען גערעכט. אָבער ווי גערעכט זיי זאָלן ניט זיין מיט זייערע טענות קעגן אונז, קענען מיר דאָך ניט מפקיר זיין אונזערע וויכטיקסטע אימפּעריאַלע אינטערעסן, בכדי צו האַלטן אונזער צוזאָג פון 1917".

„און לאָמיר באַטראַכטן די זאַך פון אַן אַנדער זייט — און זיך פאָרשטעלן, אַז מיר שטעלן אונזער הבטחה העכער פון ענגלישע אינטערעסן — וואָס קענען דען די אידן האָבן דערפון? אויב אונזער אימפּעריע זאָל קראַכן, אָדער אויב זי זאָל אפילו נאָר שווער אָפּגעשוואַכט ווערן, וועט דאָך ניט זיין ווער עס זאָל באַשיצן דעם אידישן סטאַטוס אין ארץ ישראל. אָנגענומען אַז מיר זיינען היינט מסכים אויף אַ אידנשטאַט אין ארץ ישראל, אַז ער ווערט אויף שנעל אויפגעבויט אין עטלעכע חדשים — קען ער דאָך קיין איין טאָג ניט עקזיסטירן אָן אונזער שוץ. ווי נאָר ענגלאַנד ווערט רואינירט אָדער איר קראַפט ווערט אונטערמינירט — ווער וועט דענסמאָל פאַרמיידן דעם דריטן אידישן חורבן אין ארץ ישראל? אידן מוזן פאַרשטיין די שווערע לאַגע, אין וועלכער די נייע וועלט־אַנטוויקלונגען האָבן אונז אַוועקגעשטעלט. דאַרפן זיי ניט אויסטייטשן ווי רשעות דאָס, וואָס מיר טוען אונטערן צוואַנג פון אומשטענדן, וואָס ניט מיר, יעדנפאַלס ניט מיר אַליין, האָבן געשאַפן".

„נאַטירלעך, דאָס געצוואונגענע ניט־מקיים זיין פון אַ פייערלעכן צוזאָג, דערציט נאָך צו אַן אַלט, נאָבל און מאַרטירעריש פאָלק, לייגט אַרויף אויף אונז גרויסע אחריות׳ן. וועלן מיר זוכן צו קאָמפּענסירן אידן אויף אַן אַנדער אופן, אפשר אין אַן אַנדער טעריטאָריע. עס וועט אונז מיט דער צייט מחייב זיין מיט אַ סך מער ענערגיע און מיט ברייטהאַרציקייט צו העלפן בויען זייער היים ערגעץ־אַנדערש".

„קיין פאָלק איז ניט פאַראינטערעסירט אַזוי שטאַרק ווי אידן, אַז ענגלאַנד

זאָל אַרויסקומען פון איר איצטיקן קריזיס אַ גאַנצע, אַ געשטאַרקטע, לכל הפחות אַ ניט־געשעדיקטע. מיר וועלן זיך נאָך מיטן אידישן פאָלק ניט איינמאָל באַגעגענען און מיר וועלן נאָך האָבן די געלעגנהייט, אויב אונזער מאַכט וועט ניט פאַרניכטעט ווערן, אים אָפּצוצאָלן אונזער חוב".

„דאָס דאַרפן פאַרשטיין אידן בכלל, אַמעריקאַנער אידן בפרט, און צוזאַמען מיט זיי דאָס גאַנצע אַמעריקאַנער פאָלק".

אַזוי אָדער אומגעפער אַזוי, האָט גע'טענה'ט מיין ענגלישער אָפּאָנענט, וועלכער האָט פאַרלאָזט צוליב אַ באַזוך אין אַמעריקע, אויף עטלעכע חדשים, זיינע אַמטן, זיינע אַקטיוויטעטן אין דער קאָנסערוואַטיווער פאַרטיי, זיינע פליכטן אַלס מיטגליד אין פאַרלאַמענט. עס איז ניט וויכטיק איבערצודערציילן, וואָס איך האָב אים געענטפערט. איך ווייס דעם רושם, וואָס איז געבליבן ביי אַ גרויסן טייל צוהערער: אויב אַזוי איז טאַקע די לאַגע, ווי דער ענגלענדער שילדערט זי, וואָס קען מען פון זיי פאָדערן? וואָלטן מיר, אַמעריקאַנער, געווען בעסער? און זענען דען אידן אַליין ניט פאַראינטערעסירט, אַז די גרעסטע וועלט־דעמאָקראַטיע זאָל ניט צעשמעטערט ווערן, זאָל ניט זיין אויסגעשטעלט אויף אַזוי פיל סכנות?

צי די לאַגע איז ווירקלעך אַזעלכע ווי זי איז פאַר זיי געשילדערט געוואָרן, ווייסן זיי ניט. זיי זענען אָבער גיכער געניגט צו גלויבן, אַז איך האָב אונטערשעצט די סכנות פאַר ענגלאַנד אידער אָנצונעמען, אַז דער ענגלענדער האָט איבערגעטריבן זייער באַדייטונג. דער חולה, האָט מיר נאָכדעם באַמערקט איינער פון דער אַסאָסיישאָן־פאַרוואַלטונג, ווייסט בעסער וואו און וואָס עס טוט אים ווי. קיינער, האָט ער נאָכדעם צוגעגעבן, האָט ניט ליב בפרהסיא איבערצוטרייבן זיינס אַ פאַרלעגנהייט.

* * *

דער ענגלענדער, מיט וועמען דער גורל האָט מיך די טעג צוזאַמענגעפירט, איז אָבער ניט קיין איינצלנער. אַזעלכע אָדער ענלעכע שטימען, אַזאַ אָדער אַן ענלעכע אויסטייטשונג פון דער לאַגע, הערן איצט גוטע, ערלעכע אַמעריקאַנער פון מער ווי איין גאַלאַנטן ענגלענדער. און איך האָב מורא, אַז דער געפיל מיט וועלכן זיי גייען נאָכדעם אַוועק, לאָזט זיך כאַראַקטעריזירן אין אַ משונה'דיקן, קורצן זאַץ: „ס'אַ רחמנות אויף ענגלאַנד".

1939

איך גיי אין מעדיסאָן סקווער גאַרדן

אין אַ פּאָר טעג אַרום וועט אין מעדיסאָן סקווער גאַרדן פּאָרקומען דער גרויסער אַנטי־נאַצי פּראָטעסט־מיטינג. פּריינט האָבן מיר שוין אָנגעזאָגט די ווייט ניט־פּריילעכע בשורה, אַז אויך מיר וועט אויסקומען צו זאָגן אַ פּאָר ווערטער. זיי גיבן זיך מן הסתם ניט אָפּ קיין חשבון, אין וואָס פאַר אַ פאַרלעגנהייט זיי האָבן מיך געשטעלט: נאָכאַמאָל רעדן. רעדן, רעדן, רעדן, דערצו נאָך הויך, פאַר אַ סך טויזנטער מענטשן — און אויב דו האָסט אין דעם אמונה, אָדער ניין — לכל הפחות, סימולירן אמונה; אַז אויך אין דעם פאַל און אין דעם מאָמענט איז רעדן די ריכטיקע פונקציע און הערן רעדן איז דאָס, וואָס דער עולם דאַרף איצט האָבן.

אָבער וועגן וואָס רעדן און ווי אַזוי, שוין ניט פרעגנדיק: צוליב וואָס? פריינט האָבן געמיינט, אַז עס איז געווען פון מיין זייט אַ שפּאַס, ווען איך האָב זיי געענטפערט, אַז אויב זיי ווילן טאַקע שטאַרק, איך זאָל אויפטרעטן אויפן אַנטי־נאַצי־מיטינג, זאָלן זיי זיך מטריח זיין און אָנשרייבן פאַר מיר אַ רעדע. ווי אַזוי זאָל איך זיי איבערצייגן, אַז ס׳איז ניט אינגאַנצן קיין שפּאַס? אַז אָנשרייבן איצטער אַ צען־מינוטיקע רעדע וועגן אונזער מעמד אין דער וועלט איז העכער פון מיינע כחות? וואָס קען מען נאָך זאָגן, וואָס מיר האָבן שוין הונדערטער מאָל אין די לעצטע זיבן יאָר ניט איבערגעזאָגט אויף אַלע שבעים לשונות, מיט וועלכע אידן באַנוצן זיך אויף דער וועלט?

אַנדערע ווערטער, אַנדערע רייד און נוסחאות? וואו נעמט מען זיי? וואָס מיר זאָלן היינט ניט זאָגן, איז דאָס אָדער אַן איבערטרייבונג פון אונזער טעמפּ־געוואָרענעם געמיט, אָדער — אַ שוואַכער רמז אויף דעם, וואָס אייניקע צווישן אונז לעבן איבער אין זייער הילפלאָזער איינזאַמקייט, בלילות על משכבם.

און צו וועמען רעדן? צו אידן גופא? אָבער וואָס ווילן מיר, אַז זיי זאָלן טאָן? און וואָס קענען זיי טאָן — יעדער באַזונדער, אַלע צוזאַמען?

מוסר׳ן היטלערן, נאַציס, דייטשלאַנד? אָבער, דאָרט פאַרשטייט מען היינט בלויז איין שפּראַך: ניט דאָס מוסר׳ן, נאָר דאָס דראָען, ווען די דראָאונגען זענען באַזירט אויף אַ רעאַלן כוח. און סטראַשען, ווייסן מיר, האָבן מיר ניט מיט וואָס.

אפשר וועקן דאָס געוויסן פון דער איבעריקער וועלט? אָבער די איבעריקע וועלט ווייסט אַלץ וואָס ס׳קומט מיט אונז פאָר און זי איז גענוג

פחדנ׳יש, ניט צו טאָן גאָרנישט כדי אונז צו ראַטעווען, אויב זי דאַרף פאַר דעם מיט עפּעס ריזיקירן, שטעלן אין קאָן אירס אַן אינטערעסל.

און ווער ווייסט? אפשר בין איך ניט גערעכט? אפשר קען מען דאָס וועלט־געוויסן יאָ אויפמונטערן און מיר טוען עס ניט. אפשר האָבן מיר די אַלע יאָרן ניט פאַרשטאַנען ווי אַזוי — זאָל מען מיך ניט שטראָפן פאַר די רייד — צו „דראַמאַטיזירן" אונזערע ליידן און אונזער חרפה, וואָס איז נאָך ערגער ווי די ליידן גופא. עס קען זיין און עס איז אפילו מעגלעך, אַז איצטער איז דער מאָמענט.

בין איך אָבער כלל ניט זיכער, אַז אויב מען דאַרף און מען קען דאָס טאָן, זיינע רעדעס דאָס מיטל. יעדער דענקנדער ניט־איד ווייסט שוין אויף אויסנווייניק, וואָס מיר קענען זאָגן: ער האָט שוין ביי זיך די פולע סטע־נאָגראַמע פון אַ אידישער פּראָטעסט־רעדע נאָך איידער ער האָט זי גע־הערט.

יעדער פון אונז, דוכט זיך, ווייסט עס. און דאָך: קיין אַנדער געווער געפינען מיר, ווייזט אויס, ניט אין אונזער אַרסענאַל. אין די וויכטיקסטע, ווי אין די קריטישסטע, מאָמענטן פון אונזער לעבן ווייסן מיר שוין ניט וואָס צו טאָן, ווי אַזוי אָפּצורעאַגירן דאָס, וואָס ס׳קומט אין אונז פאַר — סיידן דורך האַלטן אַ רעדע. פון אַ ברית ביז אַ לויה — דער גאַנצער וועג איז, אַזוי צו זאָגן, ביי אונז אויסגעבעט מיט דרשה־געצייג. עס איז אונז פאַרלוירן געגאַנגען יעדער געפיל פון שווייגנדיקער אָדער „שטומער" סימ־באָליק, פון צערעמאָניאַל. מיר זיינען אַלע צופיל פּקחים, אַז מיר זאָלן זיך קענען באַנוגענען אין אַ פייערלעכער שעה מיט דער „אומפאַרשטענד־לעכקייט" פון אַ סאַקראַמענטאַלן טאַט. אונזער אויג פאַרשטייט שוין לאַנג ניט, וואָס עס הייסט אַ „קריעה"־ריס אויף אַ בגד; און אונזער אויער איז שוין צו ערל׳דיק כדי אויפצוכאַפּן, וואָס עס „זאָגן" אויף זייער שפּראַך אַ פּאָר אויסגעטאָטענע שיך אין אַ ווינקל פונם צימער. פאַררעדן מיר און פאַרשרייען מיר אַ וועלט אפשר בלויז דערפאַר, וואָס מיר האָבן פאַרלוירן דעם טאַלאַנט פאַר אַנדערע אויסדרוק־פאָרמען — אַט פאַר יענע וואָרטלאָזע פאָרמען, וואָס זיינען אי פּרימיטיווער און אי ראַפינירטער פון די ימים מגידות, אין וועלכע מיר באָדן זיך.

עס האָט דערפאַר אויף מיר געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק אַ בריוו פון אַ רב, וואָס כ׳האָב די טעג געלייענט אין ניו יאָרקער אידישער צייטונג. ער לייגט פאָר, אַז רבנים זאָלן אויף אַ באַשטימטן טאָג גוזר־תענית זיין אַז דער טאָג פון תענית זאָל באַגלייט ווערן אויך פון ביטול־מלאכה; אַז איבער אַלע שולן (און אפשר איבער אַלע הייזער, אין וועלכע עס וואוינען אידן) זאָלן אין יענעם טאָג פלאַטערן טרויער־פאָנען און הונדערטער רבנים

זאָלן נאָכדעם מיט שוואַרצע פאָנען אין די הענט מאַרשירן קיין וואַשינגטאָן, צום ווייסן הויז.

אַזאַ „דעמאָנסטראַציע" (מעג מען נוצן אַזאַ וואָרט אין צוזאַמענהאַנג מיטן פאָרשלאָג פון אַ פרומען רב?) וואָלט זיכער אויף דער גאַנצער אומ־וועלט געמאַכט אַ סך אַ שטאַרקערן און, דער עיקר, אוממיטלבאַרן איינדרוק, ווי די בעסטע רעדעס, וואָס מיר און צוזאַמען מיט אונז די „חסידי אומות העולם" זיינען פעאיק צו האַלטן.

איך בין בלויז אַ סך „קלעריקאַלער" פון יענעם רב: לויט זיין פאָר־שלאָג, דאַרפן די רבנים אין וואַשינגטאָן אַדרעסירן דעם פרעזידענט מיט אַ רעדע. ביי מיר וואָלט מען גע׳פועל׳ט, אַז אויך דאָרט זאָל קיין איין און איינציקע רעדע ניט געהאַלטן ווערן. איך וואָלט גיכער אויסגעקליבן פאַר יענער געלעגנהייט אַ געהעריק קאַפּיטל תהלים, אָדער — זאָלן עס אָרטאָ־דאָקסישע אידן ניט אָננעמען פאַר חילול־השם — איך וואָלט דאָרט איינעם פון זיי געלאָזט איבערלייענען ביאַליק׳ס „שמים, בקשו רחמים עלי!" אָדער זיין רוף צו די שלענג, אַז זיי זאָלן אַוועקטראָגן אונזער צאַרן אין די וויטעגישן פון דער מדבר.

און אפשר דאָס אויך ניט. אפשר וואָלט נאָך ווירדיקער און איינדרוקס־פולער געווען, ווען יענע רבנים מיט די שוואַרצע פאָנען גייען אפילו צום פרעזידענט ניט אַריין; נאָר זיי זעצן זיך אויס מיט זייערע שוואַרצע פאָנען און אַראָפּגעצויגענע שיך אַרום דעם ווייסן הויז און זיצן דאָרט אַ טאָג און אַ נאַכט שוויגנדיק, טאָטאַל־שטום.

טעאַטראַליש? זיכער! אָבער דאָס איז די טעאַטראַלישקייט פון זיצן אויף דער ערד ביי קינות; טעאַטראַלישקייט אין וועלכער אַ פאָלק דריקט אויס די העכסטע עכטקייט פון זיין נשמה.

אָבער צי האָבן מיר נאָך אַ חוש — און אַ חוש הייסט אין דעם פאַל: אַן אויפריכטיקע באַדערפעניש — פאַר אַזאַ צערעמאָניאַל, פאַר אַ „ריטוס" פון אַראָפּשווייגן זיך פון דעם האַרצן? ווייזט אויס, אַז ניין. יענעם רב׳ס פאָרשלאָג איז געבליבן אַ קול קורא במדבר. קיינער האָט זיך אויף אים ניט אָפּגערופן. מיר זיינען דערצו אַלע צו ווייניק מעטאַפיזיש געשטימט, צו ווייניק פאָלקסטימלעך און (וואָס זאָל איך טאָן, אַז איך האָב פאַר דעם ניט קיין אַנדער וואָרט?)... צו ווייניק אַרטיסטיש. מיר זיינען גראָ, אָרעם אין פאַנטאַזיע און סקאַנדאַליעז „באַרעדעוודיק".

איך ווייס, וואָס מען וועט, אָדער וואָס מען קען, מיר אויף דעם ענטפערן: דאָס איז „דעקאַדענץ", פאַרצווייפלונג, יורד׳ישע רעזיגנאַציע — און מיר טאָרן אויף דער וועלט ניט מאַכן קיין איינדרוק פון רעזיגנירטע, פון מרה־שחורה׳דיק דערשלאָגענע. אפשר זיינען זיי טיילווייז גערעכט, כאָטש איך

קענ מיר קוים פֿאָרשטעלן, אַז מען זאָל די וועלט קענען אָפּנאַרן מיט סי־מולאַציע, מיט קנייפּן זיך אין די באַקן, אַז אַביסל פֿאַרב זאָל זיך אין זיי באַווייזן; אָדער מיט אונזער דראָענדיקער פויסט, פֿאַר וועלכער דער שונא דערשרעקט זיך ניט. עס איז פֿאַראַן מער ווירדע און מער שטאָלץ אין עפּנטלעכער אָנערקענונג פון אונזער הילפלאָזיקייט איידער אין „מעיק־בעליף"־קראַפט. און קינה׳דיק שוויגן איז אַ שטאַרקערער און ווירקזאַמערער פּראָטעסט, איידער בלאָזן שופר דורך אַ מיקראָפאָן.

אָבער גענוג: עס איז שוין, דוכט זיך, אַ צו לאַנגע רעדע וועגן... דער קונסט פון אויסדרוקפולן שווייגן. און סאַי־ווי־סאַי: איך שיק צום שניידער אויספּרעסן מיין טונקעלן אָנצוג און אויב עס וועט ניט פּאַסירן עפּעס, אויף וואָס איך האָב ניט קיין שליטה, וועל איך מיטוואָך, דעם דרייצנטן דעצעמבער, גיין אין מעדיסאָן סקווער גאַרדן און דערפילן דעם חוב וואָס חברים האָבן אויף מיר אַרויפגעלייגט.

זיי גלויבן נאָך אַלץ, ווייזט אויס, אין וואָרט, אויך אין דעם ניט־ספּאָנ־טאַנעם, טויזנט מאָל איבערגעו׳חזר׳טן וואָרט, און איך בין מסתמא ניט גענוג שטאַרק, אָדער ניט גענוג איינגעגלויבט אין מיין אייגענעם אמת און געשמאַק, כ׳זאָל קענען בלייבן זיצן, ווען אנשי־שלומנו ווענדן זיך צו מיר מיט זייער „יעמוד!"...

1939

הלכות טרעמפּ

מיינער אַ פריינט, אַ שטענדיק־עקזאַלטירטער מענטש, האָט אַנומלטן אַריינגעשטורעמט צו מיר אַהיים אין אַ פריער מאָרגן־שעה. פון צייט צו צייט באַזוכט ער מיך — סתם אַזוי, זיך דורכשמועסן — און מיר איז שטענדיק אינטערעסאַנט צו הערן זיין יאָדערדיק, קרעפטיק לשון און עטוואָס־מעלאָדראַמאַטישע אינטאָנאַציע. אַמאָל גיט ער מיר צו פאַרשטיין, ווי אינטערעסאַנט עס איז צו לעבן אויף דער וועלט און ווי דער טויט, פאַר וועלכן נאָר אַ שוטה בן פּיקהאָלץ שרעקט זיך, דאַרף אין תּוך ניט פאַרשטערן די הנאה פונם ביסל געשאָנקענע יאָרן. סאַי־ווי־סאַי, זאָגט ער, קענסטו דאָ גאָרניט ענדערן. אַן אַנדער מאָל זוכט ער מיר צו איבערצייגן, אַז די מצווה פון אַרבע־כוסות איז אַ מינימום און ניט קיין מאַקסימום. יציאת מצרים איז אַזאַ גרויס געשעעניש, אַז באמת וואָלט מען גאָר געדאַרפט פּראַוועון אַ סדר יעדן אָוונט; אַז אַן קידוש זעט אַפילו אַ וואָכעדיקער טאָג אויס ווי אַ נעבעטיקער, און אַז אַ מענטש מיט אַלע חושים דאַרף מאַכן הבדלה אַזויפיל מאָל, וויפיל נעכט עס זיינען דאָ אין יאָר. איינמאָל איז ער צו מיר געקומען מיט אַ פילאָסאָפישער פראַגע, וועלכע האָט אין זיך שוין כולל געווען דעם ענטפער אויך: ווי קומט עס, וואָס אויף ענגליש ווערט אַלקאָהאָל און רוחניות באַצייכנט מיט איין וואָרט („ספּיריט")? און פון וואַנען נעמט זיך עס, וואָס אויף דייטש, ווי ער האָט לעצטנס אויסגעפונען, הייסן שאַרפע משקאות „גייסטיקע געטרענקע"? צי איז דאָס ניט דערפאַר, וואָס אַ מענטש מיט אַ לעבעדיקן גייסט מוז זיין אַ „לחיים ווינשער" — און אַז די אַזוי־גערופענע „טרוקענע" זיינען שטיין־און־ביין בצורת מענטש און עס פילט זיך פון זיי שטענדיק אַ שלעכטער ריח פון ניכטערער נודאָטע? דאָסמאָל, האָט מען געקאָנט זען פון זיין פּנים, איז ער געקומען ניט „סתם זיך אַזוי", נאָר צוליב אַ קאָנקרעטן ענין. ער האָט מיך אָוועקגעזעצט אויף אַ שטול, אַליין געבליבן שטיין און געגעבן אַן ענערגישן קלאַפּ אויף דער הויזן־קעשענע, צופינטלענדיק דערביי מיטן לינקן אויג:

— „אָט־דאָ־אָ, גוטער ברודער, אין דער קעשענע, ליגט אַ וויכטיקע זאַך. אַזאַ בטלן ווי איר זייט וועט גאָר ניט טרעפן, וואָס דאָרט געפינט זיך. הקיצור, איך וועל אייך ניט מוטשען. דאָ ליגן ממתקים — צען טויזנט דאָלאַר במזומנים. היינט האָב איך זיי, אָבער מאָרגן — ווער ווייסט? מאָרגן, קען זיין, וועט מיר מיין ווייב דאַרפן געבן אויף פּאַפּיראָסן — אָט אַזאַ פאַרשווין בין איך, און אויב עס געפעלט אייך ניט, וועט איר זיך מיט מיר ניט משדך זיין. בין איך געקומען צו אייך מיט אַ פּראָפּאָזיציע. אָבער זיצט און שווייגט. רירט אייך ניט

פונם אָרט און הערט אויס מיט קאָפּ וואָס כ׳האָב אייך צו זאָגן. אייער פרוי הערט ניט? בעסער אַזוי. דאָס געלט דאַרפן מיר היינט צעטיילן אויף דריי חלקים: דריי טויזנט — אייער פאַמיליע, דריי טויזנט — מיין פאַמיליע, און דאָס איבעריקע — פאַר אונז ביידע. איר פאַרשטייט נאָך אַלץ ניט, וואָס איך מיין? נו, גוט, וועל איך אייך זאָגן אייער סוד. איר זייט ווי אַ פויגל אין אַ שטייג און דער אומגליק מיט אייך איז, וואָס איר האָט ליב די שטייג. איר האָט זי אפשר גאָר אַליין געמאַכט, מיט די אייגענע הענט. אָבער אַ שטייג איז אַ שטייג, אפילו ווען מען האָט זי טאַקע באמת ליב. שוין יאָרן און יאָרן אַז אייך ווילט זיך פון איר אַרויס — ניט אויף שטענדיק, אפשר, נאָר אויף אַ שטיק צייט. איר גאַרט צו אַנטלויפן פון ווייב און קינד, פון חברים און פריינט, פון ביכער, גאַזעטן, אַרטיקלען, קאָנפערענצן און טעלעפאָנען, און זיך אַוועקלאָזן אין דער ווייטער, ווילדער וועלט, אַן אַ פּלאַן און אַן אַ טאַלק, אַ הוליע טאָן אין צעכראַס־טעטע בגדים, הנאה האָבן פון אַביסל הפקרות. ניט אַזוי? קוקט מיר נאָך גלייך אין פנים און זאָגט מיר, אַז כ׳האָב ניט געטראָפן. איר׳ט ניט וואָגן — ווייל איך זאָג דעם אמת, ווייל איך קען אייך אויסגעבונדן. בין איך היינט געקומען אייך אויסלייזן פדיון שבויים. געלט טאָר קיין מניעה ניט זיין. לאָמיר זיך נעמען אָט פון דער קעשענע פיר טויזנט — און גוד באַי! די וועלט איז ברייט און דאָס געלט וועט זיין געננוג פאַר אונז ביידע אָפּצוטרעמפּעווען אַ יאָר צייט. נאָכדעם וועט אייך מסתמא ציען צוריק, צו אייגענע, צו אַרבעט, צו אייערע דזשאָבס. וועט איר ווייטער אַמאָל מאַכן אַן ערנסט פּנים, זיך פאַרקנעפּלען אויף אַלע קנעפּ און האַנדלען ווי אַ רעספּעקטאַבלער מענטש. אָבער אַ יאָר צייט וועט איר געהערן צו זיך אַליין און הערן די גאַנצע וועלט אין טראַק, ניט זיין, ווי איר זייט אַ גאַנץ לעבן געווען, אַ „פּראַדאַזשנאַיאַ שקוראַ“... אַנטשולדיקט, איך קען ווייניק רוסיש, אָבער איך האָב ליב דעם אויסדרוק, כאָטש מ׳האָט מיר שוין צענדליקער מאָל געזאָגט, אַז עס מיינט גאָר עפּעס אַנדערש, אַז ס׳איז גאָר אַ באַליידיקונג. אָבער איר ווייסט, וואָס איך מיין — אַ געפּענטעטער, אַ שטילער און אידל־איינגעקאָוועטער; אַזעלכער וואָס עטלעכע עמיצערס האָבן געלייגט אַן „אַטאַטשמענט“ אויף די שעה׳ן פון זיין מעת־לעת“.

עס איז ניט וויכטיק, וואָס כ׳האָב געענטפערט מיין בוחן־לבבות׳דיקן פריינט אויף זיין פאַרשלאָג צו ווערן, צוזאַמען מיט אים, אויף אַ יאָר צייט, אַ טרעמפּ־דע־לוקס. ער איז מסתמא אַוועקגעגאַנגען פון מיר אַן אַנטוישטער: „ניט געהאַט דעם מוט צו טאָן וואָס ער וויל, וואָס ער האָט שוין לאַנג געדאַרפט טאָן“.

איך האָב זיך היינט בלויז דערמאָנט אין אים און אין זיין פּראָפּאָזיציע, לייענענדיק אין אַ צייטונג וועגן דעם „נאַציאָנאַלן צוזאַמענפאָר“ פון די האָבאָס, אינם גאַסטפריינטלעכסטן פון אַלע אַמעריקאַנער שטעטלעך — בריט, אייאָוואַ.

די צייטונגען זיינען היינט פאַרנומען מיט בילכערע זאַכן און די רעפּאָרטן וועגן דעם האָבאָ־קאָנגרעס זיינען קורצע און מאָגערע. איך ווייס ניט גענוי, וואָס זיי האָבן דאָרט פאַרהאַנדלט, און ווער פון זיי ס׳האָט זוכה געווען גע־קרוינט צו ווערן אַלס „קעניג״ פאַרן קומענדיקן יאָר. אָבער אויך פון די קורצע ידיעות, וואָס די פּרעסע האָט געבראַכט פון בריט, זע איך אַז די טרעמפּ־וועלט האַלט אין אונטערגיין. אַמאָל, זאָגט מען, האָט מען אין אַמעריקע געציילט ארום אַנדערהאַלבן מיליאָן פּרינציפּיעלע נע־ונד׳ניקעס; היינט, זאָגן זייערע „סטאַ־טיסטיקער״, זיינען פאַראַן ניט מער ווי אַ פינף־און־צוואַנציק טויזנט. דער נאָמאַדן־אינסטינקט ווערט, ווייזט אויס, אויסגעלאָשן, און די טענדענץ איז אַלץ מער — זיך צו „באַ׳ישוב׳ן״. דער פאַרגעניגן פון מאַכן אַ פייער ערגעץ־וואו אויף אַ לאָנקע פון אַ ווייטן וואַלד און אָפּסמאַלען אויף אים אַ הון אָדער אַ קאַטשקע (וואָס ס׳וואָלט געווען אומהעפלעך צו פרעגן אַ טרעמפּ, ווי אַזוי זי איז צו אים געקומען), רופט היינט ניט אַרויס קיין גרויסן יצר־הרע. עס פאַר־מינדערט זיך די צאָל מענטשן, וואָס ס׳איז זיי ניחא, אַז דער פּאָסט־טרעגער זאָל ניט וויסן וואו צו פרעגן אויף זיי. מענטשן ווערן אומעטום רעגיסטרירט און רעגימענטירט — אַלץ איינס, אונטער וואָס פאַר אַ פּאָליטישן רעזשים. עס ווערט שוין אַלץ אוממעגלעכער „פאַרפאַלן צו ווערן״, ניט קענען אָפּגעזוכט ווערן — און באַלד־באַלד, דוכט זיך, וועט שוין דער גאַנצער ערד־קוגל ווערן קאַטאַלאָגיזירט, יעדעס ווינקל אין זיין קעסטעלע אויף דער מאַפּע, מיט זיין נומער און נאָמען. אויך די לעצטע נאָמאַדן־ראַסע אין איראָפּע, די ראַסע וואָס אַרומוואָגלען בציבור איז יאָרהונדערטן־לאַנג געווען איר הויפּט־פּראָפעסיע — די ציגיינער — ווערן אַלץ מער און מער פאַר׳בעל־הבית׳עוועט. אין סאָ־וועט־רוסלאַנד צווינגט מען זיי אַרויסצונעמען פּאַספּאָרטן, זיך אויסקלייבן שטענדיקע וואוין־ערטער און טאָן „פּראָדוקטיווע אַרבעט״. דער ציגיינערישער „טאַבאָר״ (די וואַנדערנדיקע קהילה), וועלכע פּושקין האָט אַמאָל פּאָראייביקט און ראָמאַנטיזירט אַלס דעם גליקלעכן קאָנטראַסט צום לאַנווייליקן, אָנגע־קראָכמאַליעטן לעבן פון דער פּעטערבורגער געזעלשאַפט, לייזט זיך ביסלעכ־וויז אויף אומעטום — אין רוסלאַנד, אין אונגאַרן, אין סלאָוואַקיע. נאָך צוריק מיט יאָרן אין בעסאַראַביע — אין דערזעלבער געגנט, וואו פּושקין האָט גע־קראָגן זיין ערשטע התפּעלות פון ציגיינערישער פרייהייטס־חדוה — האָב איך שוין באַגעגנט ציגיינער־פּויערים — געזעצטע און באַזעצטע, אין קליינע ליימענע כאַטקעס, מיט בילדער אויף די ווענט. אין איינער אַזאַ כאַטקע האָב איך געפונען הענגען צוזאַמען די פּאָרטרעטן פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, דעם אונגאַרישן העלד קאָשוט און טעאָדאָר הערצל („שיינע פּנים׳ער״, האָט מיר די בעל־הבית׳טע דערקלערט און איז געווען צופרידן וואָס כ׳האָב זי ניט

געפרעגט די אומבאַקוועמע שאלה, וואו זי האָט די דאָזיקע קונסט־חפצים גע־קראָגן).

און וואָס איז געוואָרן פונם אַמאָליקן רוסישן באָסיאַק? אין אָנפאַנג פונם יאָרהונדערט האָט ער געקראָגן גרויסע „פּובליסיטי", ווייט איבער די גרע־ניצן פון רוסלאַנד, דורך מאַקסים גאָרקי. דער שפּעטערדיקער באָלשעוויק האָט אין יענעם פּעריאָד פון זיין לעבן פיינט געהאַט מער פון אַלץ אויף דער וועלט דאָס געזעצטע און צוגעבונדענע, דאָס בעל־הבית׳ל („מעשטשאַנין"), דעם פויער וואָס איז געווען ווי מיט קייטן צוגעשמידט צו זיין שטיקל לאַנד, צו זיין קו און חזיר. אויפן באָסיאַק, אויפן שטענדיק־נייגעריקן וואַנדערער פון די אַרכאַנגעלסקער שניי־פעלדער ביז צו די אַסטראַכאַנער סטעפּעס און פון דעם פלאַכן וואָלגאַ־לאַנד צו די קאַווקאַזער „אָדלער־שפּיצן"; אויף דעם דאָזיקן אָפּלאַכער פון אָרדנונג און אָפּשפּעטער פון רוטין, מיט זיין אַריסטאָקראַטישן שטאָלץ, טראָץ די באָרוועסע פיס און די פאַרלאַטעטע הויזן, האָט גאָרקי אַמאָל געקוקט ווי אויף אַ מין „איבערמענטש" — ווי אויף דער איינציקער האָפע־נונג פון אַ מין קינסטלער־און ריטער־ראַסע, וואָס דאַרף אויפקומען אין דער צוקונפט. אָבער ניט בלויז אין רוסישן לעבן, נאָר אויך אין דער ליטעראַ־טור, איז דער אַרומשלעפּער שוין לאַנג געוואָרן „טאַבו". דער העלד פון דער עפּאָכע איז געוואָרן דער פלייסיקער, דער איבער־דיסציפּלינירטער און „טעי־לאָריזירטער" סטאַכאַנאָוועץ מיט דעם כשר־פאַרדינטן לענין־מעדאַל אויף דער ברוסט — אָדער דער קאָלכאָזניק וואָס האָט אַ גאַנץ יאָר ניט פאַרפעלט קיין איין טאָג אַרבעט און האָט אויסגעכאָוועט די געזונטסטע קעלבלעך אין דאָרף. דער מיוחס׳דיקער ליידיק־גייער פאַרשווינדט. די צאָל מענטשן, וואָס רייסן זיך אַליין אַרויס פון די „שטייגער"־האָלאָבליעס און זיינען גרייט פאַר דעם צו באַצאָלן דעם נייטיקן פּרייז, ווערט קלענער פון יאָר צו יאָר. עס קען מסתמא אַנדערש ניט זיין און ס׳איז פאַראַן גענוג יסוד צו פּסק׳ענען, אַז עס דאַרף גאָר אַנדערש ניט זיין. אָבער אָפּטמאָל דוכט זיך, אַז דאָס פאַרשוואונדן פונם ארחי־פּרחי איז אַ שלעכטער סימן פאַר דער „ראַסע", פאַרן מין מענטש בכלל. עס קאָן זיין, אַז די ירידה אין דער באָסיאַקן־קולטור נעמט זיך ניט אַזויפיל פון דעם, וואָס מענשן פאַרלירן זייער וואַנדער־חשק און זייערע גלוסטענישן פאַר אַן אָן־אַ־טאָלק־לעבן, ווי פון אָפּגעשוואַכטקייט: נישטאָ מער יענע יאָרן, ווען אַ געוויסער טיפּ מענטש האָט געקאָנט זיך שפּייזן מיט זונען־שיין און מיט צופעליקע סעודות (וואָס יעדע פון זיי האָט געטראָגן דעם כאַראַקטער פון אַ „נס"). דער מינימום באַדערפענישן, פון וועלכע אויך אַ האָבאָ קען זיך ניט אָפּזאָגן, איז געוואָרן העכער ווי אַמאָל — און ווי איך הער, האָט מען אין בריט, אויפן קאָנגרעס פון די אַדרעסלאָזע גדלנים, שוין אָנגענומען, אין האַלב־ערנסט און האַלב־שפּאַס, אַ רעזאָלוציע, וואָס פאָדערט פון די אייזנ־

באַנען־געזעלשאַפטן אַוועקצולייגן אין די „פּריִיטקאַרס״, מיט וועלכע די האָבאָס באַנוצן זיך אויף זייערע אומלעגאַלע נסיעות, מאַטראַצן מיט קאָלדרעס. אונזער דור שיינט צו זיין אַן אָפּגעשוואַכטער. ער מוז האָבן אַ מינימום פון קאָמפאָרט און צוליב יענעם מינימום איז ער גרייט אָנצוטאָן אויף זיך דעם כאָמוט פון אַ שטענדיקן אַדרעס. עס איז סימבאָליש, וואָס דער איינציקער פאַרשלאַג — וואָס מ׳האָט מיר ווען עס איז געמאַכט זיך צו נעמען אַ יאָר צייט פאַר אַ טרעמפּ־וואַקאַציע — איז באַגלייט געוואָרן מיט אַ קלאַפּ איבער דער הויזן־קעשענע: „אָט דאָ ליגן די מזומנים״. מיט פיר טויזנט דאָלאַר אַ יאָר פאַר אַ טרעמפּ־זיווג איז שוין גאָר ניט אַזוי שווער צו נע־ונד׳עווען: אַסיגנירט באַר אַזעלכע, ווי בערטראַנד ראָסעל רופט אָן, „טרעמפּ־ווײַדזשעס״, און איר וועט זען וויפיל מיליאָנען בעלנים עס וועלן זיך אָפּזוכן. מיר ווייסן גאָר ניט, ווי גרויס עס איז אַרום אונז די צאָל סטאַטעטשנע מענטשן, וואָס זיינען מיד און קראַנק, און נערוועז, און איבערדריסיק פון זייער רוטין און פון זייערע צוגעבונדנקייטן. זיי אַליין ווייסן אויך ניט קלאָר, אַז דאָס וואָס עס טוט זיי ווי, האָט צו טאָן מיט ד׳ אמות פון זייער טאָג־טעגלעכקייט, מיט צופיל „אייגנקייט״, מיט דעם ניט־פאַרווירקלעכטן חשק צו וויטקייט און פרעמדקייט, פאַר צופעליקייט און איינמאָליקייט. ווען איינעם פון זיי ווערט שוין צו שווער דאָס איבערצוטראָגן, געפינט ער אַמאָל אַ „תיקון״ אין אַ מאָדנער (אָדער מאָדערנער?) קראַנקהייט — אין אַמנעזיע: פאַרגעסט ער אויף אַ שטיק צייט זיין נאָמען, זיין אַדרעס, זיין באַשעפטיקונג און זיינע קרובֿה׳שאַפטן. ווען איך לייען די אַמעריקאַנער פּאָליציי־רעפּאָרטן וועגן אַמנעזיע־פאַלן, דוכט זיך מיר אַז אין 99 פאַלן פון 100 האָבן מיר צו טאָן מיט מענטשן, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין כוח און קיין מוט באַוואוסטזיניק צו וואַרפן דעם גט זייער אייגענעם רוטין.

* * *

אין אַמאָליקן רוסלאַנד האָבן זיך ציללאָזער וואַנדער־חשק און באַסיאַק־אינסטינקטן אויסגעווירקט אויך אין אַן אַנדער פאָרם. איבערן לאַנד זיינען אַרומגעגאַנגען צענדליקער טויזנטער מענער און פרויען (די סטראַניקעס און די סטראַניצעס), וואָס געהייסן האָט עס אַז זיי זיינען עולה־רגל פון איין הייליקן פּלאַץ צום אַנדערן. מאָנאַסטירן זיינען געוועזן פאַרזייט פון די אייז־ברעגעס פונם ווייסן ים ביז דעם כמעט טראָפּישן טורקעסטאַן — און יעדער מאָנאַסטיר האָט געהאַט אָדער זיינעם אַ הייליקן (אַ „סטאַרעץ״) אָדער אַ מאַדאָנאַ־בילד וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט מופתים. האָבן מערסטנטייל יענע, אַזוי צו זאָגן, רעספּעקטאַבלע וואַנדערער, שלעפּער און אַרומשלעפּער אַליין גע־גלויבט, אַז זיי ריכטן אָפּ גלות און לעבן פון צדקה בלויז צוליב פרומקייט. אין תוך זיינען זיי אָבער, אין די מייסטע פאַלן, געווען ציגיינערישע נאַטורן, און

האָבן אפשר אַליין ניט געוואוסט, אַז זיי איז בלויז געלונגען צו געפינען אַ מין „יראה״־לבוש פאַר זייער ציגיינערישקייט.

און וואָס איז געווען ביי אידן? מיך פאַרפאָלגן שוין אַ פּאָר טעג עטלעכע ווערטער פון אַ חב״ד'סקע לידל:

„וואָס מער קבצן, מער הוליאַקע,
און וואָס הער איך אייך?
וואָס מער עושר מער סאָבאַקע,
און וואָס דאַרף איך אייך?״

מיר איז באַקאַנט די חסידישע וועלט בלויז פון ליטעראַטור. נאָך ווייניקער האָב איך געהאַט די געלעגנהייט נאָכצוקוקן חב״ד־חסידים. אָבער ווען איך לייען אָדער הער פון חסידים, וואָס פלעגן אַמאָל איבערלאָזן זייערע היימען און „פאַרפאַלן ווערן״ ביים רבי'ן אויף אַ יאָר צייט און לענגער, קען איך זיך ניט באַפרייען פונם איינדרוק אַז זיי האָבן דאָס געטאָן ניט נאָר צוליב דעם רבי'נס תורה אָדער קדושה; אַז אין תוך זיינען דאָס געווען טרעמפּ־נשמות, וואָס האָבן געפונען אַ פרומען וועג פאַר אַביסל שטיפעריי, פּרינציפּיעלע זאָרגלאָזיקייט און אַוואַנטורע. אין דער היים איז אַמאָל לעכערלעך פאַר אַ באָרד־איד צו „פליאָסקעדריגעווען״; אין דער פרעמד — מיט נייע מענטשן, אין גרונט פרעמדע און דאָך היימישע — קען מען זיך לאָזן וואוילגיין מיט אַנדערשקייט און לעגאַל באַטראַכטן ניט נאָר יעדן „עושר״, נאָר יעדן מתנגד און סתם סטאַטעטשנעם אידן פון אויבן אַראָפּ — ווי אַ „סאָבאַקע״. עס לוינט אַמאָל אַ טראַכט צו טאָן וועגן דעם שטיק באַסיאַצקע קולטור וואָס שטעקט אין אַזאַ אויסדרוק ווי „אַ חסידישע מלוה־מלכה״.

אָבער דער חסידישער וואַגאַבונד איז שוין, דוכט זיך, אויך פאַרשוואונדן. אַלץ אויף דער וועלט ווערט, ווייזט אויס, ביוראָקראַטיזירט, און אויב איך מאַך ניט קיין טעות גיט מען שוין אָן אין די גאַזעטן די אַדרעסן פון די רביים'ס „אָפיסעס״.

וואָלט איך געווען אַ סאָציאָלאָג, אַ שטאַטסמאַן, וואָלט איך געדאַרפט מאַכן אַ ברכה אויף דער גסיסה פון אַן עקאָנאָמיש (און אַמאָל, לאָמיר זאָגן דעם אמת, אויך פּאָליציייאיש) אומבאַקוועמען טיפּ. אָבער ערגעץ־וואו פיל איך, אַז ס'איז אַ סימפּטאָם אויך פון אָפּגעשוואַכטער וויטאַליטעט, יעדנפאַלס פון אַ באַשטימטן מין וויטאַליטעט. עס וועלן אין גיכן ניט בלייבן קיין מענטשן אָן אַ באַדערפעניש פאַר זיכערקייט און מינימאַלן קאָמפאָרט, אָן מורא פאַר דער אומקלאָרקייט פונם מאָרגנדיקן טאָג. ניט נאָר דער ציגיינער, נאָר ציגיינערטום גייט אונטער. און עס איז ניט קיין צופאַל וואָס אַלע רעוואָלוציעס פונם לעצטן פערטל יאָרהונדערט (באָלשעוויזם, פאַשיזם, נאַציזם) טראָגן מיט זיך אַ טויט־אורטייל פאַר יענעם דעקלאַסירטן מענטש, וועמען עס איז אַמאָל „ניט אָנגעשטאַנען״ צו זיין אָריינגעאָרדנט אין אַ קלאַס.

1940

„אַמאָל איז געווען אַ מלך״

מאַרק טווען האָט געמוזט האָבן זייער אַ משונה׳דיקע פֿאָרשטעלונג פֿון פּאַריז. דאָס קען מען זען פֿונם נאָמען, מיט וועלכן ער האָט אַמאָל געקרוינט ניו אָרלעאַנס — „דאָס אַמעריקאַנער פּאַריז״. און אפשר בין איך ניט גערעכט. דער אַמעריקאַנער הומאָריסט האָט באַזוכט ניו אָרלעאַנס צוריק מיט פֿינף און זעכציק יאָר. עס קען זיין, אַז אין יענע צייטן איז נאָך לואיזיאַנאַ געווען עפּעס עכט־פֿראַנצויזיש, עפּעס קולטורעל־פּאַריזעריש, וואָס האָט אויף אים געמאַכט אַן איינדרוק. אַמאָליקע צייטן, שוין אונטער אַמעריקאַנער הערשאַפֿט, האָט ניו אָרלעאַנס געהאַט אַ גוטן פֿראַנצויזישן טעאַטער און אַן עולם, וואָס כאָטש וועגן זיינע פּראָפֿעסיעס איז גלייכער ניט צו פֿרעגן קיין קשיות, האָט ער אָבער פֿאַרמאָגט זיינעם אַ באַזונדערן „גוסט״ פֿאַר אַ טאַלענטירטן שוישפּילער און אַ טעמפּעראַמענטפֿולן זינגער. אין מאַרק טווענס צייטן האָט נאָך לואיזיאַנאַ שטאָלצירט מיט אַן אייגענער פֿראַנצויזישער ליטעראַטור, און אין ניו־אָרלעאַנס האָבן געלעבט פּאָעטן און נאָוועליסטן, וואָס האָבן געפֿונען דאַנקבאַרע לעזער אויך אין פֿראַנקרייך גופֿא. היינט אָבער מיינען נאָר טוריסטן פֿון נאָרד דאַקאָטאַ, אַז ניו אָרלעאַנס איז אויך פּאַריז, אָבער בלויז אין אַ קלענערן פֿאָרמאַט. פֿונם פֿראַנצויזישן „אינוועסטמענט״ אין לואיזיאַנאַ איז שוין זייער ווייניק געבליבן לעבן — און ספּעציעל אין ניו אָרלעאַנס, נאָך ווייניקער.

כ׳מוז מיך מודה זיין, אַז אויך איך בין געפֿאָרן קיין לואיזיאַנאַ מיט געוויסע דערוואַרטונגען: געפֿינען עפּעס אַ שטיקל המשך פֿונם פֿראַנצויזישן „אַמאָל״. לאָנגפֿעלאָ׳ס וואַרעם־פֿאַרחלומ׳טע פּערזן וועגן דעם אורוואַלד, וואוהין פֿראַנצויזישע קאָלאָניסטן זיינען צוריק מיט עטלעכע דורות געקומען פֿון מרחקים אויפֿצובויען פֿאַר זיך אַ נייע היים, זיינען אויפֿגעשוואומען אין זכרון. אָט גייען זיי, די פֿראַנצויזישע פּויערים און פּויערטעס, מיט די קלומיקעס אויף די אַקסלען, מיט קליינע קינדער אויף די אויסגעהאָרעוועטע און און מיט מאַזאָליעס באַדעקטע הענט. ברוטאַל־פֿאַרטריבענע פֿון נאָווא סקאָשיאַ, פֿון דער אַמאָליקער „אַרקאַדיאַ״ — מיט אַ ביטער געפֿיל קעגן די ענגלענדער, וואָס האָבן זיי אויסגעריסן מיט די יונגע וואָרצלען פֿונם צפֿון־קאַנאַדער באָדן — גייען זיי אָבער אויך מיט אַ נייער, פֿרומער לעבנסלוסט; מיט האָפֿענונגען אויף אַ נייער היים און אויף אַ נייער צוקונפֿט. וואָס איז פֿון יענע קאָלאָניסטן געוואָרן? וואו זיינען זייערע קינדס־קינדער און וואָס פֿאַר אַ פּנים האָבן זיי איצט? זיי האָבן געוואוסט, אַז זיי גייען אין אַ מדבר, אין אַן „ארץ לא זרועה״, ווייט פֿון די גרויסע ישובים וואָס האָבן שוין אין יענער צייט עקזיסטירט אויפֿן קאַנ־

טינענט. אויפֿן וועג פֿון זייערע וואַגלענישן האָבן זיי געהערט וועגן מאַלאַריע, געלן פֿיבער און צענדליקער אַנדערע קראַנקהייטן, וואָס דערוואַרטן זיי אין דער נייער געגענט. אָבער ערגעץ־וואוהין דאַרף מען דאָך גיין און אַ ניי מקום־מנוחה מוז מען דאָך קריגן — זיינען זיי געגאַנגען קיין לואיזיאַנאַ מיט קוראַזש און אַנטשלאָסנקייט. צו זייער לאַטייניש טעמפּעראַמענט האָט אַפּעלירט די וואַרעמע זון פֿון דער דרום־געגנט און צו זייער פּאַטריאָטיזם — דער פֿאַקט, וואָס ווי ווילד דאָס לאַנד איז געווען, האָט עס דאָך געהערט צו פֿראַנקרייך. ווי נאָר מען וועט דאָרט אַרויפֿציען אַ פֿאָן, וועלן אירע קאָלירן זיין היימישע און אירע עמ־בלעמען וועלן „רעדן מאַמע־לשון". וואָס איז געוואָרן פֿון יענע פֿראַנצויזישע גלות־מענטשן און חלוצים, וואָס האָבן אויסגעהאַקט דעם אורוואַלד און האָבן יאָר־איין יאָר־אויס געאַקערט, געזייט, געפּלאַנצט, געבויט און געכאָוועט? ס׳אַ חרפּה צו דערציילן: כ׳האָב געמיינט, איך וועל דאָרט נאָך באַגעגענען עוואַנדזשעלין, דאָס פּאַרצייטיקע, פֿאַר־רעוואָלוציאָנערע פֿאַר־שטאָט־קאָקע־טישע און פֿאַר־שטאָט־קאָקאָטישע פֿראַנצויזישע פּויערים־מיידל, מיט איר נאַאיוון קאַטוילישן גלויבן און מיט די טויזנטער חנ׳עך פֿון יאַדערדיקער און דאָך צאַרטער און כשופֿ׳דיקער דאָרפֿישקייט. ביי לאָנגפֿעלאָו, אויב איך דער־מאָן זיך ריכטיק, שטאַרבט עוואַנדזשעלין, אין דעם מאָמענט פֿון איר טראַגיש־פֿאַרווירקלעכטער ליבע, מיט אַ פֿרומען שיר השירים אויף די דאַנקבאַרע ליפּן, אין פֿילאַדעלפֿיע, אין אַ קוועיקער־שפּיטאָל, אַלס אַ באַרמהאַרציקע שוועסטער. אָבער — אַז זי איז געשטאָרבן — איז וואָס? קען זי היינט ניט לעבן? זיינען דען קיין גלגולים נישטאָ? האָט זיך דען איר ליבע ניט געקענט אַריבערגיסן אין עמיצן אַנדערש, אין אַן אַנדער פּויערים־מיידל פֿון דער פֿראַנצויזישער גזע, ערגעץ־וואו אין די דערפֿער, וואָס האָבן פֿאַרטריבן אין לואיזיאַנאַ די ווילדקייט פֿונם אורוואַלד? איך ווייס, איך ווייס, אַז דאָס זיינען אינגלערישע חלומות, ניט אויסגעלעבטע פֿאַנטאַסטיק פֿון איינעם וואָס וויל זיך ניט זעגענען מיט קליינשטעטלדיקן לבנה־שיין. דאָס זענען סתם אַזוי־זיך דער־וואַרטונגען פֿון אַ מענטש, וואָס ווי־פֿאַרנומען ער זאָל ניט זיין און מיט וויפֿיל זאַכן ער זאָל ניט האָבן צו טאָן, בלייבט ער דאָך אין שורש־נשמה אַ פּוסטע־פּאַסניק און אַ מה־יעשה׳ניק. איך האָב צו זיך אַליין אַ שמייכל געטאָן: אַל־טער, פֿאַר׳עקשנ׳טער און פּראָווינציעלער מעשה־ביכל־לייענער וואָס דו ביזט! און אין צפֿת, ווען דו ביזט געווען, האָסטו באַגעגנט מקובלים, דעם אַר״י הקדוש׳ס תלמידים? און אין איטאַליע, אויף דיינע באַזוכן, האָסטו זיך אָנגע־שטויסן אויף ראָמעאָ און דזשוליעט? און אַמאָל, אין רוסלאַנד, אַז דו האָסט שפּאַצירט אויף די לבנה־באַשיינטע שנייען אין דער דאָרף־פּראָווינץ פֿון יאַ־ראָסלאַוול און האָסט זיך דערמאָנט אין פּושקינ׳ען, אין אָניעגינ׳ען — האָסטו ווען עס איז באַגעגנט אַ גילגול פֿון טאַטיאַנאַ? דער נעכטיקער טאָג איז נעכ־

טיק און דאָס נעכטיקע מיידל איז אפשר גאָר אייערנעכטיק, אָבער דאָך: דער אַלטער נאַר (ניין, דער אינגער, דער אינגלערישער נאַר וואָס וויל ניט באַיאָרט ווערן) טוט זיך זיינס. ער זוכט וואָס מען קען ניט געפינען אָדער אַן אבדה, וואָס אויב ער זאָל זיך גוט אַריינטראַכטן, האָט ער זי גאָר קיינמאָל ניט פאַרלוירן.

האָב איך עוואַנדזשעלינ׳ען אין ניו אָרלעאַנס ניט באַגעגנט. אַ פּאָר שעה רייזע, ווייטער צו, אַרום ניי־איבעריא, אין מאַרטינוויל, האָט זיך אַן אַלטער פראַנצויז מיט מיר געוויצלט: „איר זעט? אָט־אָ־דאָ־דאָ איז עוואַנדזשעלינ׳ס קבר; דאָס הייסט, ווען זי וואָלט טאַקע געשטאָרבן אין לואיזיאַנאַ און ניט אין פּענסילווייניע, וואָלט מען זי דאָ מקבר געווען... אָבער די טוריסטן־אַגענטורן דאַרפן האָבן וואָס צו ווייזן, טאָ לאָמיר זיי ניט שטערן אין זייערע געשעפטן. יעדע פּראָפעסיע האָט אַ רעכט אויף איר שכר, אויב עס זיינען נאָך דאָ גענוג שוטים וואָס קריגן פון אים קעלבערנע התפעלות“. ניין, קיין גילגול פון דער עוואַנדזשעלין האָב איך ניט געזען און איר קבר איז נאָך מער ספק ווי דעם רמב״ם׳ס מצבה לעבן טבריה. פון דער גאַנצער אַמאָליקער פראַנצויזישקייט פון אַ גוטע פּאָר דורות פּיאָנערישע פּראַצע און עזות־פּנים קעגן דער נאַטור, איז געבליבן — ווי אַזוי האָט עס אחד העם אַמאָל אָנגערופן? — אַ פּאָר פראַנצויזישע „נקודות“ אין אַ לואיזיאַנאַ־ים פון לאַטייניש־צוגעפאַרבטער (אָדער לאַטייניש באַפלעקטער) אַמעריקאַנישקייט. אין די פּאָר דאָרפישע „נקודות“ — אַ מין זכר לחורבן? — רעדט מען נאָך פראַנצויזיש. דאָס איז ניט מחמת פּרינציפּ און אפילו ניט פון אַ באַדערפעניש זיך אַליין אַביסל צו צערטלען, נאָר צוליב אַלטער געוואוינהייט, אינערציע, אפשר אויך פון פוילקייט און אומבאַוועגלעכקייט. מחמת אינערציע (און ווייל לואיזיאַנאַ איז אַ „פרייע“ מדינה און עס אַרט איר נישט שטאַרק דער נעגערשער ביטול־תורה), רעדן נאָך דאָרט פראַנצויזיש אפילו די קאָלירטע לוין־אַרבעטער. פרעגט זיי ניט פאַרוואָס. „עבדים היינו ל׳פראַנצויז בלואיזיאַנאַ“ — און דער דאָרטיקער לאַנד־קנעכט האָט איבערגענומען די שפּראַך פון זיין פראַנצויזישן „בועז“. פרעגט אים ניט, פאַרוואָס ער איז אין יענעם ווינקל אַ קאַטאָליק. וואָס דען זאָל ער זיין? אין זיבעצנטן יאָרהונדערט האָט מען אים געבראַכט אַהין פון די קאָנגאָ־מדבריות. מ׳האָט אים געהייסן גלויבן, אַז איין ווייסער מאַן, וואָס מוז שטענדיק וואוינען אין איטאַליע, קען קיינמאָל קיין פעלער און קיין עוולה ניט באַגיין. אין זיינע הענט געפינען זיך עפּעס זייער וויכטיקע שליסלען, וואָס אַ איד פון ארץ־ישראל האָט אים איבערגעגעבן. יענע שליסלען האָבן עפּעס אַ שייכות צו אַן אַנדער איד, אַ בלאָנדן און אַ טרויעריקן, וואָס האָט באַוויזן עפּעס א משונה׳דיקע גבורה פון זיך לאָזן פייניקן און אויפהענגען. נו, גלויבט ער, דאָס שוואַרצע קינד פון מדבר; קריגט ער ווייניק שכירות און אַ סך פאַראַכטונג

— און גלויבט. זיינע אָבות האָבן עטלעכע נעכט באַווײנט די „גייסטער" וואָס האָבן זיי באַגלייט פון אַפריקע אין זייער שקלאַפן־גלות און האָבן נאָכדעם, ווייזט אויס, גע׳פּועל׳ט ביי זיך, אַז — פאַרפאַלן: ס׳איז אַ נייע ערד און איבער דער נייער ערד איז אויסגעשפּרייט אַ נייער הימל, און אין דעם הימל קענען זיך זייערע „גייסטער" ניט האַלטן...

אָבער ווי לאַנג וועט נאָך דאָס קליינע פראַנצויזישע אַגריקולטור־געטאָ׳לע האָבן אַ קיום? איז דען דאָרט ביי וועמען פאַראַן אַ ווילן עס אָפּצו־היטן, פאַרלענגערן די יאָרן? אויב מען וועט עפענען נאָך עטלעכע גרויסע פאַבריקן אין ניו־אָרלעאַנס, וועט ס׳ביסל יוגנט פון די פראַנצויזישע דערפער ניט באַשטיין דעם נסיון און אַוועק אין שטאָט אַריין. ניט אויס נויט, חלילה, נאָר ווייל אין שטאָט איז דער דאָלאַר גרינגער, און אין אָוונט קען מען שפּאַצירן אויף דער ברייטער, גראַגערדיק־אילומינירטער קאַנאַל־סטריט און כאַפּן אַ טענצל אין אַ ביליקן באַר, צו דער דזשעז־מוזיק פון אַ „רעזי־דעזי־ספּאַזם־בענד". קיין אידעאָלאָגיע, צוליב וועלכן עס זאָל זיך וועלן און לוינען בלייבן אין דאָרף איז ניט פאַראַן. איז עס כּלל ניט אויסגעשלאָסן, אַז אין משך פון איין דור זאָל דער פראַנצויז ניט ווערן אויס ישוב׳ניק, און דערמיט שוין אַליין — אויס פראַנצויז. אַ סך פאַרמס פון אַמאָליקע יענקי׳ס זיינען אין ניו־ענגלאַנד איבערגעגאַנגען אין די הענט פון סלאַוון און איטאַליענער (די יענקי׳ס האָבן געקראָגן לייכטערע פּרנסות אין די אינדוסטריעלע שטעט און שטעטלעך און אין דעם שטאַרק־אויסגעוואַקסענעם מלוכה־אַפּאַראַט), און מ׳קען פאָראויסזען אויך אין לואיזיאַנאַ אַז אין די פראַנצויזישע דערפער וועלן נאָך אין אונזערע יאָרן בלייבן בלויז זייערע היינטיקע לוין־אַרבעטער, די נעגער. די פראַנצויזן וועלן, אין שטאָט, ביסלעכוויז פאַרגעסן זייער ביסל לשון, און פראַנצויזישע „קול־טור" וועט דאָרט זיין רעפּרעזענטירט בלויז דורך... די נעגער. די געשיכטע האָט זיך אַזעלכע שפּאַסן: די איינציקע זעלבסטשטענדיקע רעפּובליק אין אַמעריקע, וואו פראַנצויזיש איז די אָפיציעלע שפּראַך, איז האַאיטי — און איר באַפעלקערונג באַשטייט היינט בלויז פון נעגער, פון אַמאָליקע קנעכט וואָס זייערע מייסטערס האָבן אויף זיי אַרויפגעצוואונגען זייער שפּראַך. איז פון די מייסטערס קיין שפּור ניט געבליבן, נאָר די אַמאָליקע קנעכט לעבן, קלייבן זיך לאַנג צו לעבן — און קיין אַנדער לשון ווי פראַנצויזיש וועלן זיי שוין ניט האָבן. אָבער ווען עס וועט מיט דער צייט ווערן אין לואיזיאַנאַ שטרענגער דער שוץ־געזעץ, וועלן אויך די פאַר׳פראַנצויז׳עוועטע נעגער אויפגעבן זייערע האַרנ׳ס לשון און רעדן, ווי אַלע זייערע אַמעריקאַנער ראַסן־ברידער — „יונאַיטעד סטעיטס".

אמת, אין ניו אָרלעאַנס גופא זיינען נאָך איצטער פאַראַן מער פראַנצויזן, ווי אין אַלע לואיזיאַנאַ־דערפער צוזאַמענגענומען. זיי זיינען שוין אָבער אַ סך

מער מנין איידער בנין. פון דער גאַנצער אַמאָליקער פּרעסע וואָס זיי האָבן פאַר־מאָגט איז געבליבן איין פראַנצויזישער זשורנאַל — „קוריער דע לאַ נואווועל אָרלעאַנס“ — וואָס גייט אַרויס צוויי מאָל אַ חודש מיט אַן ענגלישן תרגום: דער איינגערער דור פאַרשטייט שוין אַ סך בעסער דעם „תרגום“ איידער דעם פראַנצויזישן „מקרא“. פון דער אַמאָליקער פראַנצויזישער קולטור זיינען גע־בליבן הויפּטזעכלעך... די קישקע־עלעמענטן: מאכלים און משקה׳ס אַלאַ פּאַריז. דאָס „מאָנומענטאַלסטע,“ וואָס ס׳איז דאָרט פאַרבליבן פון פראַנצוי־זישן „גייסט“, איז דער באַרימטער אַנטואַן רעסטאָראַן, די מעקאַ פון טוריס־טישע זולל־וסובא׳ניקעס, וואו עסן איז אַ קולט און טרינקען אַ מין ליטורגיע. קיין מוזיק שפּילט דאָרט קיינמאָל ניט, ווייל — ווי דער היינטיקער אייגנטימער שטעלט פעסט — „אַ גוטע סעודה איז אַליין אַ סימפאָניע און זייטיקע מוזיק וואָלט געווען אַ דיסאָנאַנס“ (אויב אונז, אידן, אין אַמעריקע, איז באַשערט זיך אַזוי אויסצוקאָכן אין היגן שמעלץ־טאָפּ ווי אייניקע אַנדערע נאַציאָנאַלי־טעטן — וועלן געפילטע פיש, געהאַקטער הערינג און העלזלאַך איבער־לעבן אונזערע לשונות, אונזערע שבתים און ימים־טובים). אמת, ס׳זענען נאָך פאַראַן אין ניו אָרלעאַנס — אַ חוץ פראַנצויזישע רעסטאָראַנען, שענקען, קאַ־באַרע׳ס און כל׳ערליי אַנדערע זויף־און־טאַנץ שטיבלעך — אַ גרויסע צאָל פראַנצויזישע קונסט־קראָמען. טוריסטן פון דער ברייטער, פּראָווינציעלער אַמעריקע האַנדלען דאָרט איין „מציאות“, און עס וועלן נאָך אַוועקגיין גענוג יאָרן, ביז יענע קונים וועלן אַנטוויקלען אַ שטיקל געשמאַק און אַ שאַרף אויג פאַר דערקענען סטילן. היינט קען מען זיי נאָך פאַרקויפן אַן אַלט בעט, וואָס אַ מעקסיקאַנער שמוגלער האָט אַמאָל גענוצט אויף זיינע מיסיסיפּי־באַזוכן, פאַר אַ טייל פון מאַרי אַנטואַנעט׳ס בודואַר. ס׳איז אָבער גענוג צו פאַרברענגען אַ טאָג אין דעם אַזוי גערופענעם פראַנצויזישן קוואַרטאַל, כדי צו דערפילן, אַז זיין אַ פראַנצויז אין ניו אָרלעאַנס איז גיכער אַ פּראָפעסיע איידער אַ נאַציאָ־נאַליטעט. אין יענעם קוואַרטאַל לעבן שוין היינט און האַנדלען ניט ווייניק „קאַלוואַריער פראַנצויזן“: שפּאַניער, קובאַנער, מעקסיקאַנער און אויך אַנגלאָ־זאַקסן, וואָס ברעכן זיך די צונג צו רעדן ענגליש מיט גרייזן און מיט אַ פראַנצויזישן אַקצענט. וואָס טוט ניט אַמאָל אַ גוי צוליב פּרנסה? אָבער דער אַמעריקאַנער עולם וועט קליגער ווערן, קליגער און געניטער — און דאָס ביסל פּיקציע פון פראַנצויזישער קולטור וועט מוזן אונטערגיין. קיין השארת הנפש קען דאָרט, אין דער קאָסמאָפּאָליטיש־לעוואַנטינישער אַטמאָספערע פון דעם ראַסן־און־שטייגער־מישמאַש, פאַר די פראַנצויזן ניט זיין; זייער איינ־ציקע האָפענונג, האָב איך מורא, איז השארת ה׳מאָגן. אַנטואַן עקזיסטירט שוין הונדערט יאָר און עס זיינען נאָך דאָ אין אַמעריקע גענוג גאַסטראָנאָמען, אַז דער באַרימטער רעסטאָראַן זאָל נאָך קענען פייערן זיין צוויי־הונדערט־יאָריקן

יובילעאום. דאָס אַלץ? ניין, אַחוץ דעם וועלן נאָך בלייבן אין לואיזיאַנאַ־ענגליש אַביסל פראַנצויזישע ווערטער, וואָס האָבן זיך שוין דאָרט אײַנגאַנצן אײַנגעבירגערט. אַ פרוי וואָס וואַשט וועש וועט נאָך אויך אין דער צוקונפט הייסן „בלאַנשיסעז". אַן אָוונט־אונטערהאַלט (וואָס ס'הייסט ביי אונז אַ „פּאַרטי") וועט דאָרט ניט אויפהערן באַצייכנט צו ווערן אַלס „סואַרעי". דער אַלטער סקווער וועט ניט אויפהערן צו שטאָלצירן מיט זיין אַלטן נאָמען „וויעקאַרע" — און פולבלוטיקע אַנגלאָזאַקסן וועלן דאָרט ניט אַזוי גיך אויפגעבן דעם אויסדרוק „טו מעיק מענאַזש" אַנשטאט „טו קלין האַאוז".

טרויעריק? איך ווייס ניט. דאָס באַטראַכטן אַן אונטערגאַנג איז שטענדיק פּאַר אַ זייטיקן מענטשן פאַרבונדן מיט אַ געוויסן מעלאַנכאָלישן געפיל; אָבער דער „אונטערגייער" גופא, דוכט זיך מיר, איז אָפטמאָל ווייניקער מעלאַנכאָליש. איך האָב ניט געקראָגן דעם איינדרוק, אַז אין לואיזיאַנאַ נעמען זיך די פראַנצויזן צום האַרצן זייער אונטערגאַנג. זיי ווייסן זייער פאַרגאַנגענהייט. זיי געדענקען אַז „אַמאָל איז געווען אַ מלך"; און יענער פראַנצויזישער מלך האָט דעראָבערט לואיזיאַנאַ און האָט געטרוימט וועגן הערשאַפט אין דער נייער וועלט. זיי זיינען אפילו שטאָלץ ווען מען דערמאָנט זיי, אַז קאַנאַדער פראַנצויזן — וואָס האָבן געוואוסט פון יענעם מלך און פון זיין טרוים, — זיינען געווען די ערשטע אויפצובויען אַ ציוויליזירטן ישוב אין דעם פרוכטבאַרן אָבער ווילדן לאַנד. פון דעם דאָזיקן „ראַסן־שטאָלץ" קומט אָבער גאָר נישט אַרויס. מיט פיאָנערן־שטאָלץ און מיט זכרונות אַליין קען מען ניט לעבן. אויף יעדן פראַנצויז זיינען אין דער געגנט פאַראַן צען, צוועלף, אָדער פופצן ניט־פראַנצויזן. אין אויוון ברענט אַ שטענדיק פייער, דער קעסל אויפן אויוון הערט ניט אויף צו זידן און דאָס איבערקאָכן שטעלט זיך ניט אָפּ אויף אַ מינוט.

„אַמאָל איז געווען אַ מלך" אין פראַנקרייך און עס זיינען אַמאָל געווען פראַנצויזן אין נאָווא־סקאָשיאַ, וואָס ענגלענדער האָבן זיי פאַרטריבן אין גלות, און לואיזיאַנאַ איז אַמאָל געווען דאָס „פאַרשפּראָכענע לאַנד" פאַר יענע וואָגלער. נאָר קיין ממשות האָט עס שוין היינט ניט: מ'קען זיך אָן דעם דערמאָנען, אָבער נאָך דער דערמאָנונג קומט אַ פלעשל קאָקאַ־קאָלאַ, דער טרינקסימבאָל פון אָנקל סעם און — ווי כ'האָב געלייענט אין ניו אָרלעאַנס אויף גרויסע פּלאַקאַטן — „דער סימן פון אַמעריקאַניזאַציע".

1940

לעוו טראָצקי

א. צו זיין 60 טן געבורטסטאָג

לעוו טראָצקי איז די טעג געוואָרן אַ בן ששים.

קיין עפנטלעכן יובילעאום וועט מען אים אין ערגעץ ניט פּראַווען. אין סאָציאַליסטישן פאָטערלאַנד — וואָס ער האָט געהאָלפן אויפבויען מיט זיין ענערגיע און סטראַטעגיק אפשר מער ווי ווער עס איז פון די באָלשעוויסטישע קלאַסיקער — איז זיין נאָמען שוין לאַנג געוואָרן אַן אָפיציעל זידל־וואָרט. אין זיין מעקסיקאַנער גלות איז ער געצוואונגען זיך צו האַלטן שטיל און צוריק־געהאַלטן, ווי אַ פּריוואַטע פּערזאָן, וואָס ווערט בלויז טאָלערירט. אַ מחנה סטאַליניסטישע פּראָוואָקאַטאָרן, מיט געהאַלט און אָן געהאַלט, זיינען שטענדיק גרייט אים אונטערצושטעלן אַ פּיסל און שאַפן אַ פאַסנדיקע געלעגנהייט פאַר זיין דעפּאָרטאַציע. אין פראַנקרייך — וואו דער פּויפּסט פונם אַדרעסלאָזן פערטן אינטערנאַציאָנאַל, האָט, דוכט זיך, די גרעסטע צאָל נאָכפאָלגער — האָט די מלחמה פּאַראַליזירט די מעגלעכקייט פאַר וועלכע ניט איז מאַניפעסטאַציעס, אַחוץ פּאַטריאָטישע. אין אַנדערע לענדער זיינען דאָס ביסל לעגיטימיסטן — וואָס גלויבן באמונה שלמה אַז סטאַלין איז ניט מער ווי אַ „סאַמאָזוואַנעץ" און אַז נאָך לעניג׳עס האָט אויפן טראָן געדאַרפט אַרויפגיין טראָצקי אַלס דער גע־זעצלעכער „פּרינץ אָוו וועילס" פון דער רעוואָלוציע — זייער קליין אין צאָל און נאָך קלענער אין השפּעה. זיין זעכציקסטן געבורטסטאָג האָט טראָצקי מסתמא פאַרבראַכט אין איינזאַמקייט, אָדער אין קרייז פון די עטלעכע גע־שוואוירענע, וואָס רינגלען אים אַרום אין דער מעקסיקאַנער הויפּטשטאָט און פאַרנעמען זיך פלייסיק מיט מאַרקסיסטישער אַסטראָלאָגיע — וואַרטנדיק אויפן „קץ". טראָצקי׳ס יובילעאום איז, אַזוי אָדער אַנדערש, איינע פון די מעלאַנ־כאָלישסטע דאַטומס וואָס אַ מענש אין אונזער דור לעבט איבער. אַ מאַן, וואָס איז אַ צאָל יאָרן געשטאַנען ביים סאַמע רודער פון אַ ריזיקער מלוכה און פון אירע באַוואָפנטע כחות, זיצט היינט „עק וועלט", מיט געפּענטעטע הענט און פיס. וואָס קען זיין פאַטעטישער ? ווען עס וואָלטן איצט ניט געווען אויף דער וועלט אַזוי פיל מענטשלעכע באַשעפענישן — אַזעלכע וואָס איך קען און מיל־יאָנען מאָל מערער „נאָמענלאָזע" — מיט וועלכע עס איז נישטאָ געגוג כוח מיטצולײדן, וואָלט איך אפשר מסוגל געווען זיך אריינצולעבן אויף אַ שעה צייט אין טראָצקי׳ס פּערזענלעכער טראַגעדיע (כאָטש איך ווייס, אַז ער האָט פיינט דעמדאָזיקן אויסדרוק אַלס אַ „מיטאָלאָגישן" און, דער עיקר, אַ ניט־פּראָלעטאַרישן). אָבער אַזאַ ברייט האַרץ פאַרמאָג איך ניט און פאַר טראָצקי׳ן

אין מעקסיקאָ סיטי פיל איך איצט ניט מער סימפּאַטיע, ווי פּאַר נאַפּאָלעאָנ'ען אויפֿן אינזל פון דער „הייליקער העלענאַ.“

איך ווייס ניט און ס'איז אפשר ניט מיין עובדה צו וויסן, וואָס דער היס־טאָריקער אין צוויי־און־צוואַנציקסטן יאָרהונדערט וועט זאָגן וועגן טראָצקי'ן. איך בין אָבער זיינער אַ צייט־חבר און אין אַ געוויסן זינען זיינער אַ קרבן: ווען איך דערמאָן זיך, אַז שוין יאָרן און יאָרן קען איך ניט קומען קיין רוס־לאַנד און זען דאָרט לעבעדיק־געבליבענע נאָענטע מענטשן, און אַז יענע נאָ־ענטע קענען ניט געפינען קיין וועג צו מיר — ווייס איך, אַז, לכל הפחות, איינער פון די הויפּט־שולדיקע איז טראָצקי. ווי קען איך פאַרמאָגן אפילו אַן אחד מששים פון יענער אָביעקטיווקייט, וואָס דער קינפטיקער, אויף צוריק־קוקנדיקער, פון חשבונות־און לײדנשאַפטן־פרייער היסטאָריקער וועט אפשר אַמאָל אַרויסווייזן?

* * *

זאָל מיר דער נאָך ניט געבוירענער היסטאָריקער מוחל זיין מיין קליינ־לעכקייט און „וואולגאַריטעט“. אָבער איינע פון די אַסאָציאַציעס, וואָס טראָצ־קי'ס נאָמען רופט אין מיר אַרויס איז גאָר... אַ גאַסטראָנאָמישע. אין 1920, געדענק איך, בין איך אַ פּאָר וואָכן געווען פאַרנומען מיט אַ שווערער אויפגאַבע. איך האָב געדאַרפט צוליב אַ פּערזענלעכן ענין צופאָרן אויף אַ פּאָר וואָכן פון קיעוו קיין מאָסקווע. קריגן אַ דערלויבעניש אויף אַ פּריוואַטער רייזע איז דענסטמאָל געווען כמעט אַן אוממעגלעכקייט. אַחוץ דעם, ווען איך וואָלט די נויטיקע פּאַפּירן פון זיבן אָדער אַכט קאַנצעלאַריעס שוין יאָ געקראָגן, ווי קריגט מען אַ פּלאַץ (אַ פּשוט'ן, האַרטן זיצפּלאַץ אויף עטלעכע מעת־לעת) אין אַ וואַגאָן? האָבן זיך אויף מיר קאָמוניסטישע צער־בעלי־חיים'ניקעס מרחם געווען און מיך צוזאַמענגעפּירט מיט טראָצקי'ס אַ סעקרעטאַר, וועלכער איז דענסמאָל אָנגעקומען אויף אַ באַזוך קיין קיעוו אין זיין „אייגענעם וואַגאָן“. יענער סעקרעטאַר האָט מסכים געווען מיך אַריינצונעמען אין „זיין“ וואַגאָן — ווען ער וועט צוריקפאָרן קיין מאָסקווע — און מיר אַרויסגעגעבן אַ מין פּאַ־פּירל, וואָס האָט שוין אין זיך אויך כולל געווען אַ דערלויבעניש צו פאָרן. אין יענעם דאָקומענט, געדענק איך, איז געווען אַ שורה אין וועלכער עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַזאַ, פּאַר יענע צייטן, אידעלע מאַטעריע, ווי אכילה: איך האָב אַ רעכט, האָב איך דאָרט איבערגעלייענט צו קריגן פון אַ געוויסער רעגירונגס־קראָם פּראָדוקטן פאַר דריי טעג, וואָס איך וועל זיך געפינען אין וועג. ווען איך בין אָנגעקומען אין ביוראָ פון יענער קראָם, אין וועלכער פּשוט'ע סאָוועטישע בשר־ודמ'ס האָבן גאָרנישט געקאָנט קריגן — ווייל אירע פּראָדוקטן זיינען געווען „רעזערווירט“ פאַר יחידי סגולה — האָט מען מיר באַלד אַרויסגעגעבן אַן אָרדער, פון וועלכן עס האָט מיר אָנגעהויבן שווינדלען

אין קאַפּ: ווייס ברויט און פּוטער, און ביסקוויט, פּוטן קעז און פּונטן שינקע, טיי און צוקער וואָס וואָלטן געקאָנט קלעקן אויף גאַנצע וואָכן פאַר אַ פאַמיליע, וואורשט און געריכערטע אַסטראַכאַנער וואָבלע־פיש — און דאָס אַלץ אין אַ צייט, ווען ניין־צענטל פון דער שטאָטישער באַפעלקערונג אין רוסלאַנד האָבן געהונגערט אין בוכשטעבלעכן זינען פון וואָרט. איך האָב נאָכ־דעם אויסגעפונען, אַז ניט יעדער פּריווילעגירטער קען אַזוינס באַקומען; אַז צווישן די מיוחסים איז פאַראַן נאָך אַן ענגערער קרייז פון אַריסטאָקראַטן שב׳אַריסטאָקראַטן און אַז מיין וויניקייט איז אין דעם פאַל בייגעשטאַנען טראָצקי׳ס זכות. ווער עס פאַרט אין איינעם פון „טראָצקי׳ס וואַגאָנעס" איז אַן אמת׳ער קרוב למלכות — און פאַר אים האָט אויך דאָס דעמאָלסטדיקע פון הונגער־געשוואָלענע, לייזיקע און קרוע־בלוע׳דיקע רוסלאַנד געדאַרפט זיין אַן ארץ זבת חלב ודבש.

אין ליכט פון „פּלאַנעטאַרישע" געשעענישן איז דאָס נאַטירלעך אַ קליי־ניקייט, אַז אין אַן אַנשטענדיקער געזעלשאַפט וואָלט מען זיך גאָר געדאַרפט שעמען אַזעלכעס צו דערציילן (איז דאָס אַלץ, קען מען מיך פרעגן, וואָס דו האָסט צו דערציילן פון די יאָרן אין רוסישן בירגער־קריג?). אָבער יענע קליינִיקייט זיצט פעסט אין מיין זכרון, ווייל אין יענע טעג האָט מיך אַ דאָקטאָר געוואָרנט, אַז אויב איך וועל ניט אַרויספירן קיין אויסלאַנד דעם נאָענטסטן מענטשן וואָס איך האָב ווען געהאַט — דאַרף איך זיך אין גיכן ריכטן אויף אַ לויה: איך קען ניט היילן, האָט ער גע׳טענה׳ט, קיין לונגען אַן קאַשע און אַן פּוטער. מיר איז שווער צו פאַרגעסן אַזאַ קליינִיקייט, ווייל אין יענעם פּעריאָד האָב איך געצוואונגען אַ דאָקטאָר פון אַ מיליטערישן שפּיטאָל אַרויס־צו׳גנב׳ענען יעדע עטלעכע טעג אַ פּאָר טעלער זופּ, כדי צו דערהאַלטן ביים לעבן דאָס צען־חדשים׳דיקע מיידעלע פון מיינעם אַ פריינט — און אין די ווינטער־נעכט פלעגט מיר אויסקומען צו וואַרעמען די פון־קעלט־געשוואָלענע הענטעלעך פון יענעם קינד מיט דער פאַרע פון מיין הונגעריק מויל. עגאָ־צענטריש? זיכער! איך זוך קליינִינקע פלעקן אויף דער זון׳ס תפארת שבגבורה? אפשר. איך וואָלט זיך מסתמא אויך היינט ניט געוועז דערמאָנט אָן אַזאַ פּיצינקן און אומוויכטיקן פּרט פון נוסח־טראָצקי, ווען עס קומט מיר גראָד ניט אונטער די הענט טראָצקי׳ס מסכתא וועגן פּראָלעטאַרישער עטיק („זייער מאָראַל און אונזערע"). אין יענעם דאָקומענט פון שאַרפזיניק־ציניש־ן פּילפּול וואַרפט טראָצקי פאַר דעם באַשיידענעם, האַלב־אַסקעטישן נאָרמאַן טאָמאַס, אַז הגם ער רעדט און שרייבט סאָציאַליסטיש, לעבט ער נאָך „אַלץ" ווי אַ מיטגליד פון זיין קלאַס, פון דער בורזשואַזיע.

כאָטש פון דער אַנדערער זייט: וואָס איז דאָ פאַראַן נתפעל צו ווערן? טראָצקי האָט זיך מיט רעכט קונה־שם געווען אַלס אַן ערשטקלאַסיקער פאָלע־

מיסט — און זאָלן מיר אַ פּאָר פּערזענלעכע גוטע פריינט מוחל זיין: אין יעדן פּעאיקן פּאָלעמיסט שטעקט באַהאַלטן אַ סאַדיסט. וועגן שוחטים, דוכט זיך, זאָגט מען ביי אידן, אַז פאַר זייער געבורט האָט מען גאָר אין די הימלען מכריז געווען, אַז זיי זאָלן ווערן פעלד־גזלנים. נאָר דער זכות פון זייערע פרומע אבות איז זיי בייגעשטאַנען און זייער גזלנות איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַזאַ פרומער פּרנסה, ווי שחיטה. אָפּטמאָל דוכט זיך מיר אַז שאַרפע, דערפּינ־דערישע און בייסנדיקע פּאָלעמיק איז איינגעבוירענער סאַדיזם, וואָס האָט פאַר זיך געפונען אַ תיקון. טראָצקי׳ס פּאָלעמיק־לאַבאָראַטאָריע איז יעדנפאַלס שוין לאַנג אַ מין סובלימירטע טשע־קאַ. זאָל נאָר עמיצער באַגיין דעם קאָנטער־רעוואָלוציאָנערן חטא פון ניט מסכים זיין מיט אים — וועט טראָצקי לאַנג ניט וואַרטן מיט זיין אורטייל און מיט דער „הינריכטונג״ פון זייער פּערזענלעכער רעפּוטאַציע.

* * *

וואָס עס פאַרדריסט אַממערסטן איז דער פאַקט, וואָס אין געוויסע ליבע־ראַלע קרייזן האַלט זיך נאָך אַלץ אַ באַציאונג צו טראָצקי׳ן ווי צו אַן אומ־שולדיק־ליידנדיקן און — דער עיקר — ווי צו אַ דערווייל־באַזיגטן קעמפּער פאַר אַלע יענע גרויסע ווערטן, וואָס סטאַלין טרעט אַזוי מנוול׳דיק מיט זיינע דעספּאָטישע פיס. אָבער אין לעצטן חשבון איז טראָצקי אַ גוטער סטאַליניסט און סטאַלין — גאָר ניט אַזאַ שלעכטער טראָצקיסט. די „אידעאָלאָגישע״ די־פערענצן צווישן זיי זיינען גאָרניט אַזוי געוואַלדיק, ווי יעדער פון זיי האָט געזוכט איינצושמועסן דער וועלט. סטאַלין איז ניט פּילאַטוס און טראָצקי איז ניט קריסטוס. דער קאָנפליקט וואָס קומט פאָר צווישן זיי איז ניט קיין צוזאַמענ־שטויס צווישן אַ קין־נשמה און אַ הבל־נשמה, נאָר צווישן צוויי קין׳ס, פאַר וועלכע די וועלט איז צו קליין, אַז זיי זאָלן זיך קענען מיט איר צעטיילן. טראָצקי האָט געהאַט גענוג יאָרן און געלעגנהייטן צו באַווייזן בפּועל ממש, ווי טייער עס זיינען אים יענע ווערטן און פּרינציפּן, וואָס סטאַלין האָט באַשפּיגן. ער האָט באַוויזן, אַז ווען די מאַכט איבער רוסלאַנד איז אין אַזאַ גרויסער מאָס גע־לעגן אין זיינע הענט, האָט ער געהאַנדלט און געלאָזט אַנדערע האַנדלען... סטאַליניסטיש. אונטער דער לעגין־טראָצקי־הערשאַפט (די גאָלדענע און די צידקות־עפּאָכע אין דער געשיכטע פון באָלשעוויזם) האָט מען אויסגעשאָסן ניט ווייניקער מענטשן ווי אין אַלע סטאַלין־עקזעקוציעס, און נישט שטענדיק איז געווען קלאָר פאַרוואָס און צוליב וואָס. אויב עס זאָל זיין אמת, אַז, לכל הפחות, איינע פון די סיבות פאַר סטאַלינ׳ס קליניש־געוואָרענעם האַס קעגן טראָצקי׳ן איז — ווי אונזערע קדמונים פלעגן זאָגן — די גרייטקייט פונם עם־הארץ צו צערייסן דעם תלמיד־חכם „ווי אַ פיש״, געהערט טראָצקי צו יענעם טיפּ תלמידי־חכמים וואָס זיינען נוקם ונוטר ערגער פון שלענג. די

לעצטע יאָרן האָט זיך טראָצקי געפּרוּווט פּאַרענטפערן, אַז כאָטש אין די יאָרן פון זיין הערשאַפט האָט ער אַרויסגעוויזן ניט ווייניק אַכזריות (ניט סתם זינלאָזע און צוועקלאָזע רציחה, חס ושלום, נאָר צוועקמעסיקע און לויט זיין מיינונג כשר׳ע אכזריות פון אַ רעאַליסט און קאָנסעקווענט־דענקנדיקן רע־וואָלוציאָנער), האָט ער אָבער קיינמאָל קיין בילבולים אויף זיינע קרבנות ניט אויסגעטראַכט. אין פאַרגלייך מיט דעם, וואָס סטאַלין האָט געטאָן און טוט מיט זיינע קרבנות, וואָלט דאָס נאַטירלעך אויך געווען אַ מדרגה — ווען דאָס וואָלט געווען אמת. אָבער טראָצקי האָט זיך זיינע אייגענע באַגריפן אי וועגן יושר און אי וועגן אמת, אויך וועגן היסטאָרישן אמת. די ליגנס מיט וועלכע לענין האָט זיך ניט איינמאָל באַנוצט אין זיין פּאָליטישער קאַריערע (און טראָצקי, אַזוי ווי סטאַלין, האָלט נאָך אַלץ פאַר סטראַטעגיש־נויטיק אָנצוציינדן אַ ליכטל אונ־טער לענינ׳ס איקאָנע און מאַכן דערביי אַ פרום פּנים), האָט ער אַ פּאָר מאָל אָנגערופן מיטן מילדן וואָרט „לייכטע איבערטרייבונגען”. אַזעלכע „לייכטע איבערטרייבונגען” דערלויבט זיך אויך טראָצקי ווען עס האַנדלט זיך וועגן היסטאָרישע פאַקטן צו וועלכע ער האָט געהאַט אַ שייכות. די טויזנטער קראָנשטאַטער מאַטראָסן זיינען אויסגעשאָסן געוואָרן אין 1921 מיט טראָצקי׳ס וויסן און הסכמה — ער פאַרגיבירט עס שוין אפילו היינט ניט אָפּצולייקענען — אָבער קיין בלבול, זאָגט ער, האָט מען אויף זיי ניט אויסגעטראַכט. קיין „פּרעים־אָפּ”־געריכט האָט מען איבער זיי ניט געמאַכט. ער טענה׳ט נאָך ביז היינט, אַז דער בונט פון די קראָנשטאַטער איז געווען קאָנטער־רעוואָלוציאָנער, בשעת עס איז נאָר געווען איבערצוליינען די אַזוי גערופענע פּעטראָפּאַוולאָווס־קער רעזאָלוציע, וואָס איז פון זיי אָנגענומען געוואָרן, כדי צו זען ווי דורך־און־דורך ליגנעריש און „פּרעים־אָפּ׳יש” עס איז טראָצקי׳ס באַהויפּטונג. אין די פופצן פונקטן, מיט וועלכע די ערלעכע קאָמוניסטן פון קראָנשטאַט זיינען אַרויסגעקומען, געפינען מיר פאָדערונגען — וואָס די לענין־טראָצקי רעגירונג האָט דורכגעפירט אין לעבן עטלעכע וואָכן נאָכדעם ווי די „פאַרברעכער” זיינען עקזעקוטירט געוואָרן — אָדער אַזעלכע פּראָטעסטן און אויסזעצונגען (קעגן דער ביוראָקראַטיזאַציע פונם רעזשים, קעגן אָפּטויטן דעם דעמאָקראַ־טישן גייסט אין די סאָוועטן, אין דער פאַרטיי און אין דער אַרמיי), פון וועלכע טראָצקי גופא ציט שוין יאָרנלאַנג זיין פּאָליטישע חיונה. און דער ענין קראָנ־שטאַט איז דאָך ניט קיין איינצלנער: זאָל זיך טראָצקי דערמאָנען אין די פּראָצעסן פון סאָציאַליסטן, אַנאַרכיסטן און טעכנישע עקספּערטן אין די צייטן, ווען ער האָט נאָך אויסגעאיבט אַ געוויסן קאָנטראָל איבער די אָנגעלעגנהייטן פון סאָוועט־רוסלאַנד.

טראָצקי איז דער לעצטער, וואָס האָט אַ רעכט אַרויסצוקומען מיט טענות קעגן סטאַלינ׳ס יוסטיץ. סטאַלין פּראַקטיצירט טראָצקי׳ס יוסטיץ. טראָצקי

האָט געהאַנדלט לויט לעניג׳ס רעצעפּטן פון יושר — און לעניז איז געווען אַ געטרייער תלמיד פונם אבי אבות הטומאה פון דער רוסישער ניהיליסטישער רעוואָלוציאָנערישקייט, פון ניעטשאַיעווען, וועלכער האָט זיך אומשטערבלעך געמאַכט מיט זיין פאָרמולע: „עטיש פאַר אַ רעוואָלוציאָנער איז אַלץ וואָס העלפט דעם טריאומף פון דער רעוואָלוציע; אומעטיש און פאַרברעכעריש איז אַלץ וואָס שטערט איר״. און ווער איז עס דער פּוסק אחרון וועגן דעם, וואָס עס העלפט און וואָס עס שטערט דעם טריאומף פון דער רעוואָלוציע? דער, וועמען עס איז געלונגען אריינצוכאַפּן אין די הענט דעם רעוואָלוציאָנערן קאַנטשיק. היינט איז ער ביי סטאַלינען. ער איז אַמאָל טיילווייז געווען אין טראָצקי׳ס הענט און מיליאָנען מענטשן דאַרפן געדענקען די מלקות וואָס זיי האָבן פון אים געקראָגן און די מלקות, פון וועלכע זייערע מיטמענטשן זיינען אומגעקומען.

אין תוך זיינען זייביידע „יאַגאָדעס פון איין פעלד״. היינט באַטראַכט סטאַלין טראָצקי׳ן פאַר זיין בעל־חוב: ער איז אים שולדיק אַזאַ קלייניקייט ווי דעם קאָפּ. באַצאָלט אים טראָצקי מיט זיין וואונטש־טרוים: טאָמער וועט איינער פון אונז בלייבן אָן אַ קאָפּ אָדער סתם אָפּגעראַמט ווערן פונם וועג, פאַר איך צוריק קיין מאָסקווע... עס האָט געקאָנט זיין דער היפוך, אָדער, אין תוך, דאָס זעלבע: סטאַלין ערגעץ־וואו אין אַ לאָך — און טראָצקי אין קרעמל. די גורלות פון רוסלאַנד און פון דער וועלט בכלל וואָלטן דערפון ווייניק געענדערט געוואָרן. אַן עקספּאַנסיע פון באָלשעוויסטישן אימפּעריאַליזם איבער נייע לענדער און נייע פעלקער? ביז אַהער איז עס אויך פאַר טראָצקי׳ן סאַי־ווי־סאַי געווען אָביעקטיוו אוממעגלעך. אויב עס זאָל איצט ווערן מעגלעך, צוליב דער נייער מלחמה, וועט זיך סטאַלין אויך ניט פוילן און ניט „פאַרגעניצן״ קיין געלעגנהייטן. סטאַלין האָט שוין ניט איינמאָל באַוויזן, אַז ער קען אויך זיין „אַ טראָצקיסט״...

* * *

די ליידן פון די לעצטע יאָרן האָבן טראָצקי׳ן ניט געלייטערט, אפילו ניט אַרויסגערופן אין אים קיין הרהורי־תשובה. ער איז נאָך אַלץ, ווי פריער, פאַרגלויבט אין זיך און פאַרליבט אין זיך. יעדנפאַלס וויל ער אונז איינריידן, אַז ער האָט אין דער פאַרגאַנגנהייט ניט געמאַכט קיין טעות׳ן (אפשר בלויז אַ פּאָר סטראַטעגיש־טעותדיקע שריט) און ניט באַגאַנגען קיין זינד. ווען איינער וויזט אים אָן אויף זיינע הענט, אַז זיי זיינען איינגעטונקען אין בלוט, וועט ער זיך חוצפה׳דיק אויסלאַכן פון יענעמ׳ס בורזשואַזער צביעות־מאָראַל. ער וועט אייך דיאַלעקטיש אויס׳פלפול׳ן אַז די הענט זיינען גאָר הייליק גע׳טובל׳ט אין בלוט, און אַז טשעקאַ, פאַר וועלכער ער איז אינטעלעקטועל און פּאָליטיש פאַראַנטוואָרטלעך, איז גאָר אַ רעוואָלוציאָנערער בית־דין־צדק, אויב זי געפינט זיך

נאָר אין די רעכטע הענט — ניט אין די טומאה־הענט פון אַ סטאַלין. זיין לעצטע אָפּהאַנדלונג וועגן רעוואָלוציאָנערער מאָראַל, וואָס איז אַ מוסטער פון וואול־גאַריטעט און הפקרות, האָט ער געווידמעט דעם אָנדענקען פון זיין זון, „וועל־כער האָט אויך פיינט געהאַט פּרושים". מילא, וואָס טראָצקי ווייסט וועגן פּרושים! ער האָט זיך קיינמאָל ניט גענומען די טירחה אויסצוגעפינען אויף אַן אמת'ן, ווער זיי זיינען געווען. אָבער וואָס אים פעלט איז גראָד עטוואָס פונם פּרושים־גייסט, עטוואָס פון זייער געפיל פאַר טומאה און טהרה, פאַר זאַכן וואָס זיינען אָסור אונטער אַלע אומשטענדן, פאַר מוקצה אפילו אין האַנדלונגען לשם שמים.

אָבער אויב ער האָט אַזאַ געפיל ניט געקראָגן אין די זעכציק יאָר פון זיין לעבן — און באַזונדערס אין די לעצטע יאָרן וואָס זיינען פאַר אים געווען אָנגעזאַפּט מיט אַזוי פיל עינויים און פאַרפאָלגונגען — וועט ער שוין קיין רעוויזיע פון זיינע „אמת'ן" נישט מאַכן. ביז זיין לעצטן טאָג וועט ער ניט אויפגעבן זיין פּאָזע פונם רעוואָלוציאָנערן מורה־הוראה. פונקט ווי ער איז, ווייזט אויס, ניט פעאיק אויף קיין פערזענלעכער פריינטשאַפט (אַזאַ אַטעסטאַט האָט אים לעצטן זומער אַרויסגעגעבן דיעגאָ דע ריווערא, אַ מענטש וואָס ס'איז גאָרניט אַפּצושאַצן וואָס ער האָט פאַר אים געטאָן), אַזוי איז ער ניט פעאיק אויף דער טרייסטנדיקער מעלאַנכאָליע פון איינ־זאַמקייט; אויף דין־וחשבון מיט זיך אַליין. די וועלט איז אַ גאַליאַרקע און זי דערפילט איצט ניט איר אויפגאַבע. זי פּאַטשט ניט בראַוואָ און שרייט ניט היסטעריש „הוראַ, טראָצקי". וואַרט ער נאָך אַלץ אויף זיינע מיליאָנען חסידים, קוקט ער זיך אויס די אויגן אין אַלע עקן פון דער וועלט: ווען זיי אַמאָל קומען, נאָכאַמאָל קומען? און איז דער נייער פּיעדעסטאַל שוין פאַרטיק?

* * *

צו אַ געבורטסטאָג איז אָנגענומען צוצואווינטשן דעם געפייערטן, אַז עס זאָל מקוים ווערן אַלץ וואָס ער ווינטשט זיך אַליין.

אַזאַ ברכה קען איך טראָצקי'ן ניט שיקן. אַזאַ ברכה וואָלט געווען אַ קללה פאַר אַ סך, פאַר צופיל מענטשן.

דאָס איינציקע, וואָס איך קען אים יאָ ווינטשן, איז — אַ פּאַסיווע הנאה. זאָל ער לאַנג לעבן (און אפשר שרייבן אינטערעסאַנטע מעמואַרן, אפילו מיט „לייכטע איבערטרייבונגען"), זאָל ער זיין געזונט, ניט שטיין יעדן טאָג פאַר דער געפאַר פון דעפּאָרטאַציע; זאָל ער זיין, אויב ער וויל, אפילו רייך, און וואוינען אין אַ פיינער ווילע, קענען זיצן דאָרט פון איינ־דערפרי ביזן אָוונט אויפן גאַניק און זיך לאָזן וואוילגיין וויפיל זיין האַרץ גלוסט: קוקן אויפן זון־באַלויכטענעם, בלויען הימל און פיינט האָבן סטאַ־לינען.

1939

ב. טראָצקי׳ס טויט

איז שוין טראָצקי אויך „ליקווידירט" געוואָרן. אָן אַן אָפיציעלן געריכט, אָן דעם פּראָקוראָר׳ס אַ סאַדיסטישער רעדע, אָן דעם שוין־קלאַסיש־געוואָרענעם „ווידוי" פונם אָנגעקלאָגטן. „ליקווידירט" געוואָרן אין דער פרעמד, טויזנטער מיילן ווייט פונם קרעמל, דורך אַ באַשעפעניש וואָס האָט אויסגעפירט סטאַלינס באַפעל אונטער דער מאַסקע פון טראָצקי׳ס אַ פּריינט, תלמיד און ליבהאָבער. ווער איז נאָך געבליבן לעבעדיק פון דער אָריגי־נעלער באָלשעוויסטן־גרופּע, וואָס האָט אָרגאַניזירט און אָנגעפירט מיטן אָק־טאָבער־אויפשטאַנד? דוכט זיך, קיינער ניט, אַ חוץ סטאַלינען. ווער פון זיי עס האָט זיך באַצייטנס ניט צוגעאײַלט צו שטאַרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט, איז דערמאָרדעט געוואָרן פון סטאַלינען — נוצנדיק פּראָקוראָר ווישינסקי׳ס אויסדרוק — ווי אַ „משוגענער הונט".

עס איז נאַאיוו צו פרעגן, צוליב וואָס האָט סטאַלין אין איצטיקן מאָמענט געדאַרפט האָבן טראָצקיס טויט. שוין יאָרן און יאָרן איז נישט געווען קיין איין און איינציקער מאָמענט, ווען סטאַלין האָט זיין טויט ניט געדאַרפט האָבן. עס איז נאַריש צו דענקען, אַז ווען איין מענטש וויל באַזייטיקן פון דער ערדס אויבערפלאַך אַ צווייטן מענטשן, מוז הינטער דעם שטיין דווקא אַ קלאָרער, פּראַקטישער מאָטיוו. דער ערשטער מענטשן־מאָרד אין אונזער מיטאָס איז ראַציאָנאַל ניט באַגרינדעט. קין און הבל זיינען, אין „מאַטעריעלן" זינען, קיין קאָנקורענטן ניט געווען. די וועלט איז געווען גענוג גרויס פאַר זיי ביידע און יעדער פון זיי האָט געקראָגן זיין ממשלה אין אַן אַנדער ספערע. טראָצקי איז ניט געווען קיין הבל און פאַר סטאַלינען איז אפשר דער קין־נאָמען צופיל קאָמפּלימענט (מען זעט ביי אים ניט יענע סימנים פון שולד־געפיל, וועלכער האָט קין׳ען געמאַטערט, אויב מיר זאָלן גלויבן דער לע־גענדע). אָבער לעבן צוזאַמען אויף איין פּלאַנעט איז שוין לאַנג געוואָרן פאַר זיי אַן אוממעגלעכקייט; פאַר צוויי אַזעלכע עקסטרעמע עגאָצענטריקער וואָלט אַפילו אַ גרעסערער פּלאַנעט געווען צו קליין, אַז זיי זאָלן זיך קענען צעטיילן מיט... ניט בלויז מיט סתם־ממשלה, נאָר מיט אני־ואפסי־עוד־דינאַמיק, וועלכע האָט זיי ביידע אַזוי שטאַרק באַגייסטיקט.

אָנגענומען, אַז פּאָליטיש איז שוין טראָצקי געווען אין אַלע פּרטים אַ „לעבעדיקער בר־מינן" און קאָנקרעט האָט ער שוין סטאַלינס שטעלונג און אַמביציעס לחלוטין ניט געקאָנט שעדיקן. פאַר סטאַלינען איז אָבער די אַלע יאָרן געווען וויכטיק ניט נאָר דער שאָדן וואָס טראָצקי וואָלט אים און זיינע פּלענער געקאָנט ברענגען, נאָר די עצם עקזיסטענץ פון אַ מענטש, וועמענס טייוולאָנישער האַס צו אים איז געווען אַזוי גוט באַקאַנט — ווייל יענער האָס איז געווען אַזאַ טרייע קאָפּיע פון דעם, וואָס סטאַלין

האָט געפּילט צו אים. ביידע, סײַ סטאַלין און סײַ טראָצקי, זיינען לויט זייער שורש־נשמה תוכחה־מענטשן — און זייער קעגנזייטיקע שנאה־קנאה וועט אַמאָל דינען פאַר אַ געניאַלן קינסטלער אַלס שטאָף אפשר פאַר דעם גיהנום׳דיקסטן רשעות־ראָמאַן פון דער וועלט־ליטעראַטור.

דער אומגליק פאַר די דאָזיקע צוויי געניאַלע האַסער איז געווען דאָס, וואָס זיי זיינען ביידע ניט קיין קאָנטעמפּלאַטיווע, נאָר באַוועגונג־און־אַקט־נאַטורן. זיי זיינען ניט געגליכן צו יענעם אַנעקדאָטישן פּאַסיוון האַסער, וואָס האָט געהאַט נאָר איין בקשה צום רבונו של עולם — ער זאָל אים מאַכן פאַר אַ מיליאָנער, כדי ער זאָל זיך קענען קויפן אַ ווילע אין אַ רואיקן פּלאַץ, אין אַן אידילישער לאַנדשאַפט, און זיצן דאָרט טאָג איין, טאָג אויס אויף דער אין בלומען־איינגעטונקטער וועראַנדע און פיינט האָבן זיין שונא. פאַר אַזאַ שנאה זיינען זיי ביידע ניט גענוג אינטראָווערטן, ניט גענוג כלפּי־פּנים־מענטשן. כדי זיך צו זעטיקן, האָבן זיי ביידע געדאַרפט האָבן, ווי צוריק מיט טויזנט יאָר אין דעם פּעטשענעגע־סטעפּ, איינער דעם צווייטנס אָפּגעהאַקטן קאָפּ, אים טראָגן מיט ווילדע יובל־געשרייען אין דער הויך בפני כל עם ועדה, אפשר נאָכדעם נאָך מאַכן פונם שיידל אַ בעכער — און טרינקען פון אים לחיים מיט די „איבערגעגעבענע און געטרייע". אַ פּאָליטיש־אוממעכטיקער אָדער הילפלאָזער טראָצקי איז פאַר סטאַלינען אויך געווען אַ געפאַר: זיין עצם עקזיסטירן, אָטעמען, דענקען, געדענקען, האַסן, דערמאָנען; זיין צופיל וויסן און „סימפּאַטעטיש" פאַרשטיין ווער און וואָס סטאַלין איז; דער פאַקט אַז ערגעץ־וואו אויף דער וועלט איז פאַראַן אַזאַ אומפעלבאַרער, שאַרף־אַנאַליזירנדיקער און שניידנדיקער בוחן־לבבות — ווען עס איז קלאָר יעדעס רציחה־און־שקר־וכזב־ווינקעלע אין זיין נשמה — איז פאַר סטאַלינען געווען די גרעסטע פּיין פון זיין לעבן, דער שטענדיקער רו־שטערער, דער פּערמאַנענטער שלאָף־רויבער.

דערצו האָט נאָך סטאַלין די אַלע יאָרן גוט געוואוסט מיט דער זיכער־קייט פון אַ חיה׳שן אינסטינקט, וואָס טראָצקי וואָלט מיט אים געטאָן, ווען ער וואָלט געווען אויף זיין פּלאַץ דער זכה־בגורל; ווען ער וואָלט אַריינ־געקראָגן אין זיינע הענט לעבינס ירושה און דעם מעכטיקן, פאַרצווייגטן, דעם אַל־קעגנוועורטיקן אַפּאַראַט. בזה האופן קען סטאַלין מיט אַ גאָר־גאָר גרויסער מאָס פון אינווייניקסטער איבערצייגונג „רעכטפאַרטיקן" זיין האַנד־לונג: „איך האָב מיט טראָצקין געטאָן דאָס, וואָס ער וואָלט מיט מיר גע־טאָן, ווען ער זיצט אויפן פערד; דאָס וואָס ער האָט אין זיינע נקמה־טרוימען געזוכט מיט מיר צו טאָן; דאָס וואָס ער האָט טאַקע אַ פאַר מאָל בפועל־ממש אונטערגענומען צו טאָן, ווען ער האָט געשיקט מענטשן פון זיין

קאָנסטאַנטינאָפּאָלער גלות קיין מאָסקווע מיט דער שליחות מיך אָפּצוראַמען פון וועג״.

אָבער אַלץ איינס: פאַר זיך אַליין, פאַר זיין אייגענעם געוויסן — אין דער מאָס, אין וועלכער ער פאַרמאָגט אפשר אַ פּיצענקע כזית׳ל פון דעם דאָזיקן אָפּטמאָל אַזוי „אומבאַקוועמען שטאָף״ — דאַרף סטאַלין קיין רעכט־פערטיקונג ניט זוכן. ווי האָט ער עס אַליין אַמאָל געזאָגט, „כטוב לב הדיקטאַטאָר ביין״, ווען זיצנדיק צו־גאַסט ביי גאָרקין, האָט זיין צונג פראַנק־און־פריי אַרויסגעבראַכט עפּעס פון זיין לונג? „מיין גרעסטער פאַרגעניגן איז צו האָבן אַ שונא, אַ שטאַרקן, אַ כיטרען, אַ געפערלעכן, קאַלטבלוטיק־האַסנדיקן — און וואַרטן אויף מיין שעת־הכושר; לאַנגזאַם און פאַרזיכטיק צוגרייטן זיין אומקום און נאָכדעם — ווען ער איז שוין אָפּגעראַמט פון וועג — אויסטרינקען אַ פלעשל וויין, זיך אַריינלייגן אין בעט און זיך גוט־גוט אויסשלאָפן״. קיינמאָל, דאַרף מען דענקען, איז דאָס פלעשל וויין ניט געווען אַזוי געשמאַק און קיינמאָל איז זיין אויסשלאָפן זיך ניט געווען אַזוי אָפּע־טיטנע, ווי יענע נאַכט ווען ס׳איז אָנגעקומען קיין מאָסקווע די מחיה־נפשותדיקע טעלעגראַמע פון מעקסיקאָ סיטי. נישטאָ אויף דער וועלט, טראַכט זיך איצטער סטאַלין, יענע מרחקים, וואו מ׳קען זיך אויסבאַהאַלטן פון זיין גרימצאָרן. אומעטום קען ער האָבן זיינע תלינים און די גיליאָטינע קען געבראַכט ווערן, ווען מען דאַרף, אין דעם שונא׳ס שלאָפצימער.

אָבער פון דער אַנדערער זייט, ווער קען עס פעסטשטעלן, אַז סטאַלין האָט שוין לעצטנס לחלוטין ניט געהאַט קיין ראַציאָנאַלן יסוד מורא צו האָבן פאַר טראָצקין? עס איז ניט אמת, ווי אייניקע ווילן עס איצט שילדערן, אַז טראָצקי איז שוין לעצטנס געווען אַ מידער, אַנטוישטער צעבראָכענער און איינזאַמער אָרימאַן; אַ מאַן אָן נאָכפאָלגער, וואָס האָט שוין סיי־ווי־סיי סטאַלינען און דער איצט־הערשנדיקער סאָוועטישער קליקע קיין שאָדן ניט געקאָנט ברענגען.

טראָצקי איז, אמת, געווען פיזיש קראַנק, ערנסט קראַנק (ניט פון נעכטן אָן) — און מ׳האָט ניט געדאַרפט זיין קיין גרויסער בעל־חשבון, כדי איבערצוציילן די צאָל פון זיינע חסידים. זיין וויטאַליטעט איז אָבער געווען אַן אויסערגעוויינטלעכע. זייענדיק קראַנק ווי ער איז געווען, האָט ער ניט אויפגעגעבן אויף קיין איין־און־איינציקער מינוט זיינע אַנטי־סטאַלין־פּלענער, זיינע מאַכט־גלוסטענישן און אַמביציעס. ניט איינמאָל האָט ער זיך געקוויקט אין דער אָפּגעשלאָסנקייט פון זיין מעקסיקאַנער ווילע מיט דער וויזיע פון אַ מאָרגנדיקן טאָג, ווען אַ נייע וועלט־אויפטרייסלונג וועט אים אויפהויבן אויף צעבושעוועטע כוואַליעס צו דער מדרגה, וואָס עס „קומט אים״. ניט שטענדיק האָט טראָצקין פאַר זיינע פּלענער געפעלט אויך געלט (זיינע

אַנהענגער זיינען איצט ניט מחויב צו דערציילן פון וועלכע מקורות דאָס געלט איז געקומען).

זאָל קיינער אפילו ניט זוכן ארויסצורופן סימפּאַטיע פאַר זיין עמיג־ראַנטישער דאָליע: נאָך אַלע זיינע עינויים, וואָגלענישן און היימלאָזיקייטן, איז טראָצקי נאָך אַלץ געווען אַ פּריווילעגירטער „גלות־אַפּריכטער" אין פאַר־גלייך מיט יענע הונדערטער טויזנטער רוסישע פּאָליטישע עמיגראַנטן, וועמען זיין רעוואָלוציאָנערער גרימצאָרן האָט צעזייט, נאַקעטע, באָרוועסע, קראַנקע, אָן אַ גראָשן „למזון סעודה אחת", איבער אַלע שבעה ימים.

סטאַלין האָט געוואוסט, אַז טראָצקי באַטראַכט זיך נאָך אַלץ ווי אַן ערשט־קלאַסישער, אומאיבערטראָפענער פּאָלעמיסט און קינסטלער פון סאַרקאַזם; אַז צענדליקער גרויסע ציטונגען אין פאַרשיידענע לענדער זיינען נאָך אַלץ גרייט פון צייט צו צייט צו צירקולירן טראָציקס אַרטיקלען, אינטערוויוס, מיינונגען, „נבואות".

אַלץ איינס צי מען גלויבט אים אָדער נישט — אַז טראָצקי האָט געוואָלט ערשט צוריק מיט אַ פּאָר וואָכן אַרויסקומען מיט אַ סענסאַציאָנעלער „אויפ־דעקונג", אַז לענין איז ניט געשטאָרבן קיין מיתה בידי שמים, נאָר סטאַ־לין האָט אים פאַר'סמ'ט — האָט דאָס שטיקל נייעס באַלד דערגרייכט צענדליקער מיליאָנען מענטשן *).

עס איז כלל נישט אויסגעשלאָסן, אַז טראָצקי האָט נאָך אָנגעהאַלטן ביזן סוף פון זיין לעבן יענעם ספּעציעלן „קוריערן־דינסט" מיט רוסלאַנד, וועל־כער האָט אָפּערירט מיט אַזוי־וויניק דערפאָלג אין די יאָרן פון זיין טערקיי־גלות. סטאַלין האָט נאָך אַלץ געהאַט זיין גוטן יסוד צו באַטראַכטן טראָצקי'ן אַלס זיינעם אַן אַקטיוון, רירעוודיקן, שטענדיק אימיגרירנדיקן און שטענדיק קאָנספּירירענדיקן שונא. ער האָט זיך זיכער געטראַכט: „עס איז ניט וויכ־טיק, וואָס דער פערטער אינטערנאַציאָנאַל האָט ניט קיין אָפיציעלן און פער־

---

*) אגב, טראָצקי האָט ניט געהאַלטן פאַר נויטיק צו דערקלערן דער עפנטלעכקייט, פאַרוואָס ער האָט וועגן אַזאַ פאַרברעכן, פון וועלכן ער זאָל האָבן געוואוסט אַלע יאָרן, די גאַנצע צייט געשוויגן. פאַרוואָס ער האָט אַזאַ פּיקאַנט צוקער־לעקעכל געהאַלטן בסוד אין קעשענע פון 1924 ביז 1940? איצטער האָט אים סטאַלין אָפּגעטאָן אויף סטאַליניש: זאָל ער נאָר וועלן — און דאָס קען זיך אים נאָך פאַרגלוסטן — וועלן זיך אין רוסלאַנד געפינען הונדערטער עדות וואָס וועלן באַווייזן מיט „דאָקומענטן" אין דער האַנט, אַז ס'איז טאַקע אמת, אַז לענין איז פאַר'סמ'ט געוואָרן, נאָר דעם גיפט־בעכער האָט אים צוגעטראָגן טראָצקי, וועלכער האָט שפּעטער געזוכט אַרויפצו־וואַרפן די שולד פאַר זיין פאַרברעכן אויף סטאַלינען, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז מ'האָט אויסגעפונען „דעם אמת". אין מוזעאום פון קאָנטער־רעוואָלוציע קען נאָך אַמאָל אַוועקגעשטעלט ווערן די כלי, פון וועלכער טראָצקי האָט איינגעגעבן לענינען דעם סם־המות, און קיינער אין רוסלאַנד וועט ניט וואַגן צו פרעגן, צי יענע כלי איז מער „אויטענטיש", ווי דער חפץ וואָס אַ לץ האָט אַמאָל אַרויסגעשטעלט אין אַ פּראָנ־צויזישן מוזעאום אַלס „דער שטעקן, מיט וועלכער בלעם האָט באַשטראָפט זיין אייזל".

מאַנענטן אַדרעס; עס איז ניט וויכטיק, וואָס אַרום טראָצקין גרופּירט זיך איצטער בלויז אַ הייפעלע מענטשן. די אָריגינעלע באָלשעוויסטישע גרופּע, פאַר 1917, איז געווען נאָך קלענער. אָבער יענע גרופּע האָט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט אַ גינסטיקער סיטואַציע. די איצטיקע, מיט געפאַרן און סורפּריזן אָנגעלאָדענע וועלט־סיטואַציע, איז אַזעלכע, אַז — ווער ווייסט? — אויך דאָס טראָצקי־הייפעלע, אויב מ׳זאָל עס באַצייטנס ניט קעפּן, קען נאָך קומען צום וואָרט און צו טאַט, ווי די באָלשעוויסטישע „מתי מעט" זיינען עס געקומען אין זומער און אין האַרבסט פון 1917". די פּראָצעסן און די סדרה עקזעקוציעס פון די לעצטע יאָרן האָבן אָנגעוואָרפן אַ מיסטישע אימה אויף מיליאָנען פון דער סאָוועטישער באַפעלקערונג; זיי האָבן אָבער אין דערזעלבער צייט געמאַכט טראָצקי׳ן אומגעהייער פּאָפּולער אין לאַנד — פּאָפּולער, רייצנדיק, אינטריגירנדיק. טראָצקי איז געוואָרן אין רוסלאַנד אַ לעגענדאַרע פיגור, די פאַרקערפּערונג פון שנאה צו די רעגירער, ווען מ׳מוז אַרויסווייזן לאָיאַליטעט און ליבע, דער סימבאָל פון פאַרשווערונג און פון נקמה. אַזאַ לעגענדע אָדער סימבאָל מוז באַזייטיקט ווערן! זי איז געפערלעך, ווייל דיזעלבע מאַסן — וואָס מ׳קען אַזוי לייכט אַרויספירן אין די גאַסן, מאַכן מאַרשירן אין פּראָצעסיעס און אויסשרייען קעגן טראָצקי׳ן מיתה־משונה־לאָזונגען — קענען, אין אַן אַנדער סיטואַציע, אין שעה׳ן פון רעוואָלוציאָנערער געטשקע־בין־השמשות, זיך אָנכאַפּן מיט הענט און פיס גראָד אין דעם ערשט־נעכטן־געהאַסטן און טעמפּעראַמענטפול־געשאָלטענעם טראָצקי׳ן — און אים פירן איבער די גאַסן מיט עגל־הזהב־התלהבות: „אלה אלהיך, סאָוועטן־לאַנד". מען דאַרף דערצו ניט פאַרגעסן, אַז אינדיווידועלער טעראָר איז לעצטנס ביי טראָצקין שוין ניט געווען אַזאַ אָפּגעפּרעגטע זאַך ווי אַמאָל; אַז זיין וויכטיקע דערוואַרטונג אויף דער צוקונפט איז געווען אַ באַוואָפנטער אויפשטאַנד קעגן „קאָנטער־רעוואָלוציאָנערן, ביוראָקראַטישן אַפּאַראַט" פון דער סטאַלין־ממשלה. ערשט פאַראַיאָרן אין דער צייט איז ער אָפן אַרויסגעקומען מיט דער לאָזונג, אַז אוקראַינע זאָל זיך מיט געוואַלט אָפּרייסן פונם סאָוועטן־פאַרבאַנד, כדי זי זאָל ווערן דער זאַמל־פּונקט פון אַלע „לעניניסטישע" כוחות פאַר זייער אָפענסיווע קעגן „סטאַלינס דעספּאָטיזם".

אונזערע ווערטער, האָבן מיר מורא, קענען שוין באַלד אויסגעטייטשט ווערן ווי אַן אַדוואָקאַטן־רעדע פאַר דער פּאַרטיידיקונג פון סטאַלינ׳ען; ווי אַ מין באַרעכטיקונג פון דעם גרויל־האַפטיקן מאָרד, וואָס דער באָלשעוויסטישער יהודה איש קריות האָט דורכגעפירט אין מעקסיקאָ. מיר גלויבן אָבער, אַז פון אונזער זייט וואָלט געווען לחלוטין איבעריק, נאָכאַמאָל צו דערמאָנען, וואָס פאַר אַן עקל אַזעלכע אַקטן רופן אין אונז אַרויס; באַזונדערס, ווען די קאַלטע אכזריות מיט וועלכער דער אַקט איז דורכגעפירט געוואָרן, גייט געאָרעמט

מיטן אַריינ׳גנבֿ׳ענען זיך צו יענעם אין הויז און אין יענעמס צוטרוי אונטער דער מאַסקע פון פריינטשאַפט און פאַרערונג. מיר האָבן בלויז געזוכט אַ קוק צו טאָן אויף דער געשעעניש אין סטאַלינ׳ס טערמינען, וועלכע זיינען אין וועזן, כאָטש אפשר ניט אין פאָרם, אומגעפער דיזעלבע טערמינען, וואָס טראָצקי׳ס. ווען טראָצקי׳ן וואָלט צוריק מיט צוועלף־דרייצן יאָר געלונגען איבערסטאַ־לינעווען סטאַלינ׳ען, וואָלטן, לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן, בלויז די ראָלן געווען אַנדערע (טראָצקי דער מערדער און סטאַלין דער קרבן), אָבער די כאַראַקטערן פון די אַקטיאָרן וואָלטן געווען איינע און די זעלבע. קערענסקי רעדט אפשר ניט אינגאַנצן פון וועג, ווען ער שטעלט איצטער פעסט, אַז פון אַלע באָלשעוויסטישע גדולים איז טראָצקי געווען דער אכזריות׳דיקסטער. צופיל מענטשן זיינען איצטער, אונטערן איינדרוק פון דער מעקסיקאַנער סאָלאָ־לינטשינג־פּאַרטיי, גענייגט צו פאַרגעסן, וואָס טראָצקי איז געווען איידער זיין שטערן איז אונטערגעגאַנגען אין רוסלאַנד: זיין סאַדיסטישע רעוואָלוציאָ־נערישקייט, די איניציאַטאָרן־ראָלע וואָס ער האָט געשפּילט אין דער גרינדונג פון דער טשעקאַ און אין דעם איינפירן פון אינקוויזיטאָרישע מעטאָדן, זיינע הכשרים אויף מאַסן־טעראָר, זיין טעאָריע פון רעוואָלוציאָנערער מאָראַל — לויט וועלכער מען מעג באַשטראָפן פאַר זינד קעגן דער סאָוועטישער מלוכה ניט נאָר דעם דירעקט שולדיקן, נאָר אויך זיין אומשולדיקע פרוי, זון, זיין טאָכטער, פריינט אָדער שכן (די באַרימטע „זאַלאָזשניקעס״) — זיין פּרינציפּ און פּראַקטיק פון שטראָף־עקספּעדיציעס קעגן דערפער און גאַנצע געגענטן, זיינע עקזעקוציעס אין דער אַרמיי און די קראָנשטאַטער מאַסן־שחיטה אויף אייגענע, אויף באָלשעוויקעס, וואָס האָבן זיך שוין דענסטמאָל צעבונטעוועט קעגן יענער סאָוועטישער, ביוראָקראַטיע, וואָס טראָצקי האָט ענערגיש און מיט אַלע זיינע טאַלאַנטן געהאָלפן שאַפן, און וואָס ער האָט אין שפּעטערדיקע יאָרן געוואָלט אָפּשאַפן, ווייל איר אַפּאַראַט האָט זיך געשטעלט אין דינסט פון זיין שונא. די אונטערשידן צווישן סטאַלינען און טראָצקי׳ן זיינען געווען הויפּטזעכלעך אינטעלעקטועלע (טראָצקי — אַ תלמיד חכם, סטאַלין — אַן עם־הארץ; טראָצקי — דער בקי און חריף, סטאַלין — דער איבער׳פּשטן און דער רוף־מיך־קנאַקניסל אין סאָציאַליסטישע דברי תורה; טראָצקי — דער מענטש מיט די פיל חכמות, סטאַלין — דער מענטש מיט דער איין־און־איינ־ציקער חכמה פון פּרימיטיווע אינסטינקטן); אין מאָראַלישן זינען איז נישטאָ קיין גרונט פאַר קיין להבדיל, ווען זייערע נעמען ווערן אָנגערופן. מיר האָבן אויך יאָרנלאַנג צופיל איבערטריבן דעם היקף און דעם ווערט פון זייערע פּרינ־ציפּעלע חילוקי־דעות. עס וועט ניט זיין קיין צו גרויסער פּאַראַדאָקס צו זאָגן, אַז אין תוך איז טראָצקי אַלע יאָרן געווען אַ סטאַליניסט און סטאַלין — אַ טראָצקיסט. טראָצקי האָט געפּאָדערט וועלט־רעוואָלוציע און ניט „איזאָלירטן

סאָציאַליזם״ אין איין לאַנד הויפּטזעכלעך דערפאַר וואָס ער איז געווען די אָפּאָזיציע — און נאַטשאַלסטוואָ דאַרף שטענדיק זיין אומגערעכט. ווען ער וואָלט געהאַט אין זיינע הענט די מאַכט, וואָלט ער מסתמא אויך געשיקט ליטווינאָוון קיין איראָפּע פאַרהאַנדלען וועגן שלום און קאָאָפּעראַציע מיט בורזשואַזע רעגירונגען — נאָך דעם באַנקראָט פון רעוואָלוציאָנערער פּאָליטיק אין די מערב־לענדער, נאָך די אַנטווישונגען אין טערקיי, פּערסיע און אינדיע, נאָך די דורכפאַלן אין כינע. ווען קראַסין איז אַרומגעפאָרן איבער די גרויס־קאַפּיטאַליסטישע הויפּט־שטעט זוכן אויסלענדישע קאָנצעסיאָנערן פאַר רוס־לאַנדס אינדוסטריע און נאַטירלעכע רייכטימער — איז דאָס אויך געווען אַ מין דעקלאַראַציע אַז, דערווייל, פּלאַנעוועט מאָסקווע ניט קיין רעוואָלוציעס אין חוץ לארץ; אַז באָלשעוויזם איז אַ מין מצוה התלויה בארץ, און קראַסין האָט דאָס געטאָן ניט נאָר לויט לענינס באַפעל, נאָר אויך מיט טראָצקי׳ס הסכמה. סטאַלין, פון דער אַנדערער זייט, האָט זיך אויך קיינמאָל ניט אָפּגעזאָגט פון דער אידייע פון אַ וועלט־רעוואָלוציע. ער איז ניט ווייניקער בעלן פון טראָצקי׳ן צו קענען קאָמאַנדעווען פון מאָסקווע איבערן ערד־קוגל, געוועלטיקן ווי אַ באַל־שעוויסטישער אחשורוש איבער שבע ועשרים ומאה מדינות און ווערן זיין אייגענער המן־מיניסטער. ער האָט נאָר יאָרנלאַנג געהאַלטן — ווי טראָצקי וואָלט מסתמא געהאַלטן, ווען ער וואָלט געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער סאָוועטן־פּאָליטיק — אַז יעדע זאַך דאַרף האָבן איר צייט און אַז דורך אַ צו־היציקער תפסת־מרובה־פּאָליטיק קען מען לייכט פאַרלירן די ממשלה אי־בער דעם, אויף וואָס מ׳איז שוין אַן „אוחז ביד״. אין אַ מער אָדער ווייניקער „גינסטיקער״ אינטערנאַציאָנאַלער סיטואַציע איז סטאַלין שטענדיק גרייט „אָפּ־צוראַטעווען״ און צו „באַפרייען״ איין מדינה נאָך דעם אַנדערער — און טראָצקי אַליין האָט אים געמוזט געבן אַ מין קאָמפּלימענט, ווען סטאַלין האָט געשיקט די רויטע אַרמיי קיין פינלאַנד, אָדער ווען ער האָט זיך פאַרמאָסטן אויף די באַל־טישע מלוכות.

אומזיסט זוכן איצטער טראָצקי׳ס תלמידים און פאַרערער צו פאַרוואַנדלען אים אין אַ „קדוש״. אַ טויטער טראָצקי קען נאַטירלעך, אונטער געוויסע אומ־שטענדן אויסאיבן אויף אינגע מענטשן פון אַ באַשטימטער מענטאַליטעט אַ גרעסערע השפּעה ווי אַ לעבעדיקער. דער קרימינעלער מאָרד אין מעקסיקע קען פאַר געוויסע אויגן אַרומרינגלען טראָצקי׳ס געשטאַלט מיטן שיין פון הייליקן מאַרטירערטום. זי קען אפילו מיט דער צייט סטימולירן נקמה־געפילן, וואָס וועלן זיך אפשר אויסגיסן אין אַנטי־סטאַלין אָדער אַנטי־סטאַליניסטישן אינדיווידועלן טעראָר. אָבער פאַר דער ברייטער, ניט־סעקטאַנטישער וועלט, איז טראָצקי׳ס טויט אין אַ געוויסן זינען אַ „נאַטירלעכער״. ער איז „נאַטירלעך״ טראָץ דער אַטמאָספערע פון פאַרשווערונגען, כיטרעוועז און איבערכיטרעוועז,

פון פּראָוואָקאַציעס, אין וועלכער זיין לעבן האָט זיך געענדיקט. אין לעצטן חשבון איז טראָצקי דערמאָרדעט געוואָרן ניט פון אַן אַלפּן־שטאָק אין אַ גע־דונגענער אָדער פאַנאַטיזירטער האַנט פון סטאַלינ׳ס אַ מענטש, נאָר פון אַ סיסטעם — פון דעם זעלבן סיסטעם, וואָס ער האָט מיט זיינע אויסעראָרדנטלע־כע פעאיקייטן געהאָלפן שאַפן און פאַר וועלכער די געשיכטע וועט קיינמאָל ניט אַראָפּנעמען פון אים די פאַראַנטוואָרטלעכקייט.

אין אינטעלעקטועל־געזונטע און סענסיטיווע מענטשן מוז דער טראָצקי־מאָרד אַרויסרופן אַן ערנסטן חשבון־הנפש: אויב טראָצקי און סטאַלין זיינען טיפּיש פאַר רעוואָלוציאָנערע מענטשן־ליבהאָבער און וועלט־דערלייזער; אויב די, וואָס נעמען זיך אונטער אויפצוריכטן די מענטשהייט, טראָגן אין זיך אַזעל־כע וואולקאַנען פון האַס, ברוטאַליטעט און קרימינאַליטעט — און פון אַנדערע הענט קענען מיר די גאולה אחרונה ניט באַקומען — איז די גאולה אַ תוכחה. טאָ לאָמיר אויפהערן לאַכן פון יענעם ישוב׳ניקס ווייב, וועלכע האָט געטרייסט איר מאַן, ווען ער האָט איר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז משיח דאַרף די טעג קומען: אפשר וועט זיך דער אויבערשטער, וואָס האָט אונז געראַטעוועט פון פּרעה׳ן און המן׳ען, דערבאַרימען און אונז אויך אויסלייזן פון משיח׳ס הענט״...

פּ. ס. דאָסטאָיעווסקי איז אין פּאָליטישע פראַגן געווען אַ מאָנאַרכיסט און אַ שוואַרץ־מאה׳ניק. ער האָט אָבער פאַרמאָגט געניאַלע וויזיע־קראַפט אַלס קינסטלער און פּסיכאָלאָג. איז אַ שאָד, וואָס מען לייענט אים דאָ איצט אַזוי ווייניק. אונטערן איינדרוק פון טראָצקי־מאָרד וואָלט איך יעדן איינעם גע׳עצה׳ט נאָכאַמאָל איבערצולייענען זיינע „שדים״. נאָך די זיבעציק יאָר, זינט ער האָט אָנגעשריבן דאָס בוך, איז דאָס דער מאָדערנסטער ראָמאַן אין דער רו־סישער ליטעראַטור. אַ ריי געשעענישן פון די גאָר־גאָר לעצטע יאָרן ווערן פאַרן לעזער פון דעם דאָזיקן בוך אַ סך פאַרשטענדלעכער ווי זיי זיינען פאַר אים פריער געווען. געוויסע זאַכן אָבער ווערן דורך אים — און דאָס איז אַ גרויסער שבח פאַר דאָסטאָיעווסקי׳ן — נאָך ווייניקער פאַרשטענדלעך, ווייל זיי זיינען מאָוים׳דיקער, ווייל זיי שטעלן שרעקלעכע פראַגע־צייכנס איבער די פינצטערע קעלערן פון דער מענטשלעכער נשמה. דאָס איז אַ קאָנטער־רעוואָ־לוציאָנערער ראָמאַן, אָבער קיינער האָט שוין אין אונזער צייט קיין רעכט ניט צו זיין אַ רעוואָלוציאָנער, אויב ער האָט אים נישט דורכגעלייענט.

1940

ג. טראַצקיאַנאַ

1. דער נאָמען

עדמונד ווילסאָן (אין זיין נייעם בוך עסייען, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אונטערן נאָמען „טו דהי פינלאַנד סטיישאָן״), דערמאָנט אונז אין אַ פּרט פון טראָצקי׳ס ביאָגראַפיע: ווען און ווי אַזוי לעוו דאַווידאָוויטש בראָנשטיין האָט אָנגענומען אַ נייעם נאָמען. טראָצקי איז ניט סתם אַ פּסעוודאָנים און ניט קיין אויסגעטראַכטער נאָמען — און מיטן שטעטל טראָק אין ווילנער געגנט, פון וואַנען עס זיינען אַרויסגעקומען אַ צאָל טראָצקי׳ס, האָט עס גאָר ניט צו טאָן. ווען ער איז אַנטלאָפן פון זיין סיבירער פאַרשיקונג אין 1902 האָבן אים גוטע־ברידער אויף אַ קליינער אייזנבאַן־סטאַנציע איבערגעגעבן אַ קופּערט מיט קליידער און אַ ליידיקן בלאַנק פון אַ פּאַספּאָרט. אויפן וועג קיין סאַמאַראַ האָט ער אַליין געדאַרפט אויספילן דעם פּאַספּאָרט. ווען ס׳איז געקומען צום נאָמען, האָט ער קיין סך ניט געטראַכט און אַריינגעשטעלט דעם נאָמען פונם הויפּט־אויפזעער פון דער אָדעסער טורמע, וואו ער איז אַמאָל געזעסן עטלעכע חדשים.

פאַרוואָס זשע האָט זיך טראָצקי גענומען גראָד אַ נאָמען פון אַן אויפזעער אויף אַ תפיסה? ווילסאָן שטעלט זיך אויף דער זאַך ניט אָפּ. צוריק מיט דרייסיק־פערציק יאָר וואָלטן מיר זיך פון אַזאַ פראַגע אויסגעלאַכט: וואָס איז שייך, פאַרוואָס? סתם אַזוי זיך, צופעליק; דאָס איז אפשר געווען דער ערשטער נאָמען, וואָס איז אין יענעם מאָמענט אויפגעשוואומען אין זיין זכרון, און אויפגעשוואומען איז ער „אָן אַ סיבה״. היינט אָבער מעג מען אפילו ניט האַלטן פון אייניקע פּסיכאָאַנאַליטישע הנחות און זיך אויסלאַכן פון אַ סך פּסיכאָאַנאַליטישע עקסטראַוואַגאַנצן, אָבער מיר גלויבן שוין ניט מער אַז אין פּסיכישן לעבן קומען פאָר צופאַלן. פּסעוודאָנימען און סתם אַדאָפּטירטע נעמען זיינען זיכער ניט קיין צופאַלן: אָפטמאָל זיינען זיי גאָר פאַרבונדן מיט די אינטימסטע נשמה־צושטאַנדן.

איך וועל זיך ניט אונטערנעמען צו געבן אַ דערקלערונג פון דעם פאַל. מיר פעלט דערצו פאַך־וויסן און, דער עיקר, די טעכניק פון אַנאַליז. איך וויס נאָר, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ גאָר־פּיקאַנטער דערשיינונג: אַן עקסטרעמער רעוואָלוציאָנער נעמט זיך דעם נאָמען פון אַ טורמע־באַאַמטן און לעבט מיט אים אָפּ אַ לעבן. מיטן נאָמען פון אַ צאַרישן משגיח אויף אַרעסטאַנטן גרינדעט ער די רויטע אַרמיי, פירט ער אָן מיטן בירגער־קריג, שרייבט ער ביכער, האַלט ער רעדעס, גייט ער אַוועק אין גלות, וואַנדערט ער פון לאַנד צו לאַנד, לאָזט ער אויס די נשמה אונטער דער האַק פון אַ פאַררעטער. אין די קרוב צו דריי צענדליק יאָר האָט ער געהאַט גענוג געלעגנהייטן זיך צו נעמען אַן אַנדערן נאָמען (אָדער זיך אומקערן צו זיין אייגענעם) און האָט עס

ניט געטאָן. האָט ער פאַרגעסן דעם, נאָך וועמען ער האָט זיך אַ נאָמען געגעבן? זענען קיינמאָל אין פאַרבינדונג מיטן נאָמען ניט אויפגעשוואומען אין אים קיין שום אַסאָציאַציעס? אָבער אויך אַזאַ פאַרגעסן איז ווייט ניט קיין צופאַל...

2. פאַרגעסן

לייענענדיק טראָצקי׳ס אויטאָביאָגראַפיע, קריגסטו דעם איינדרוק אַז ער איז געווען אַ געניאַלער געדענקער (ער האָט גוט געדענקט יעדן מענטשן, וואָס האָט ווען עס איז זיך אַפילו בלויז פאַרמאָסטן אים אָנצוטרעטן אויף אַ מאָזאָליע), אָבער אויך אַ זעלטן־פעאיקער פאַרגעסער.

שרייבנדיק זיין אויטאָביאָגראַפיע, האָט ער גוט געדענקט, ווער זיין טאַטע איז געווען. אויף באָלשעוויסטיש לשון דאַרף ער קלאַסיפיצירט ווערן אַלס „קולאַק" (בעל־גוף). אים איז געלונגען אַריינצוכאַפּן אין זיינע הענט 650 אַקער לאַנד פון פאָלקאָווניק יאַנאָווסקי׳ס מאַיאָנטעק און ער האָט געפירט זיין ווירט־שאַפט ביד רמה. אַ פאַרמעגלעכער איד, האָט ער געקאָנט לאָזן אַ פויערטע צוויי מאָל גיין צו אים צופוס זיבן וויאָרסט, כדי צו קריגן אַ רובל, וואָס ער איז איר שולדיק געווען פאַר אַרבעט. די פויערים וואָס זיינען ביי אים געווען באַשעפ־טיקט אַלס לוין־אַרבעטער פלעגן קריגן צו עסן בלויז זופּ מיט קאַשע. כדי צו באַקומען אַמאָל אויך אַ שטיקל פלייש, פלעגן זיי פון צייט צו צייט דורכ־פירן אַמאָל אויך שטויגנדיקע דעמאָנסטראַציעס דורכן זיך אַוועקלייגן אויף דער ערד מיטן פנים אַראָפּ. טראָצקי געדענקט אויך גוט די טרערן פון פויערשע פרויען, ווען זיין פאָטער פלעגט פאַרשפאַרן זייערע קי פאַר דער עבירה פון אָפּ־צופּן אַביסל גראָז אויף זיינע פאַשע־פעלדער. דער איינציקער „זכות", וואָס ער וואָלט געקאָנט באַכזאָגן זיין פאָטער, איז דאָס, וואָס ער איז געווען, מ׳שטיינס געזאָגט, אַן „אַטעאיסט": ער פלעגט ניט אָפּהיטן קיין שבת, קיין יום־טוב און האָט אַ סך מאָל אָפן געזאָגט אַז ער גלויבט ניט אין חרוסת און ניט אין דער עקזיסטענץ פון גאָט. זיין „בילדונג" איז, דוכט זיך, באַשטאַנען בלויז אין ניט רעדן קיין אידיש אין דער היים, ווייל פון דעם וואָס טראָצקי דערציילט קריגט מען דעם קלאָרן איינדרוק, אַז קיין עברי האָט ער ניט געקענט — ניט קיין אידישע און ניט קיין גוי׳אישע. וואָס פאַר אַ בעל־מידות און בעל־מאַניערן דאָס איז געווען, קען מען זען פון טראָצקי׳ס שבחים פאַר זיין אָדעסער פעטער, ביי וועמען ער האָט אַ שטיק צייט געלעבט, ווען ער איז געגאַנגען אין גימנאַזיע: יענער פעטער האָט אים „אויסגעלערנט רוסישע גראַמאַטיק, ווי זיך צו וואַשן און ווי צו האַלטן אַ גלאָז".

די אַלע זאַכן האָט טראָצקי ניט פאַרגעסן און, צו זיין שבח דאַרף מען זאָגן, ניט פאַרגעסן אויך צו דערציילן (ווער עס וויל, האָט אַ רעכט צו גלויבן, אַז די גראָבע קלאַסן־קאָנטראַסטן, מיט וועלכע ער האָט זיך צוזאַמענגעשטויסן אין זיינע קינדער־יאָרן, האָבן געהאָלפן פרי אָנצוצינדן אין אים דעם רעוואָלוצ־

יאָנערן ברען). ער האָט אָבער אין שפּעטערדיקע יאָרן לחלוטין פאַרגעסן איין פּרט פון זיין קינדער־סביבה, וואָס ער האָט אונז באַשריבן — אַז פון יענער סביבה איז דאָך אַרויסגעוואַקסן... טראָצקי; אַז סתם מענטש מוז נישט, אין זיינע האַנדלונגען, קאַריערע, פּסיכאָלאָגיע און לעבנס־גורל דעטערמינירט ווערן צוליבן קלאַס, פון וועלכער ער איז אַרויסגעקומען. ווען טראָצקי איז געווען אין רוסלאַנד דער אוחז־ביד, איז ער געוואָרן דער ערגסטער קטיגור פון די קו־לאַקן — און אַ קולאַק האָט ביי אים געהייסן אַ פּויער וואָס האָט נישט פאַרמאָגט אפילו קיין צוואָנציקסטל פון דעם, וואָס זיין פאָטער האָט פאַרמאָגט. האָט ער (לשיטתו!) געהאַט אַ פולשטענדיק רעכט צו וועלן עוקר־מן־השורש זיין יעדער פּויער וואָס האָט פאַרמאָגט אַן אייגענע ציג און יעדן קרעמער, וואָס אויף זיינע פּאָליצעס איז געלעגן סחורה פאַר ח"י קערבלעך. אָבער וואָס האָט ער געהאַט צו זייערע קינדער? פון וואַנען האָט ער געוואוסט, וויפיל פּאָטענציעלע טראָצקי'ס עס וואַקסן אין די הייזער און די כאַטקעס פון יענע קלאַסן־שונאים? גראַד אונטער טראָצקי'ן האָט מען דאָך איינגעפירט דעם באַגריף פון „לישענ־צעס" (פון איינוואוינער וואָס צוליב זייער בורזשואזן אָפּשטאַם ווערן זיי ניט באַטראַכט פאַר גלייכבאַרעכטיקטע סאָוועטישע בירגער) מיט אַלע להרוג־ולאבד־קאָנסעקווענצן פון דעם דאָזיקן באַגריף*).

אַז פון קולאַצקע הייזער קענען אַרויסקומען „וועלט־דערלייזער", האָט טראָצקי געניאַל פאַרגעסן. און פאַרגעסנדיק דאָס, האָט ער מיט זיין פּאָליטיק אויסגעמאָרדעוועט אַזוי פיל „קולאַקישע" קינדער, אַז ער אַליין האָט זייער צאָל ניט געקענט וויסן...

3. טאָלעראַנץ

וויפיל טאָלעראַנץ טראָצקי האָט פאַרמאָגט אין זיך נאָך אין זיינע שנעקישע יאָרן, קען מען זען פון זיינעם אַ בריוו צו דער ניקאָלאַיעווער שטאָט־ביב־ליאָטעק. אין זיינע גימנאַזיאַל־יאָרן איז דער שפּעטערדיקער שאַרפער דיאַלעק־טיקער פון מאַרקסיסטישער קבלה געווען אַ נאַראָדניק — און אַלץ וואָס ס'האָט געשמעקט מיט היסטאָרישן מאַטעריאַליזם איז פאַר אים געווען טריפה. האָט אַזוי פּאַסירט, אַז אַ זשורנאַל וואָס נאַראָדניקעס האָבן אַרויסגעגעבן האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון זייערע הענט און איבערגעגאַנגען אין רשות פון אַ גרופּע סאָציאַל־דעמאָקראַטן (דאָס איז, אגב, געווען דער ערשטער לעגאַלער זשורנאַל, וואָס האָט אין רוסלאַנד פּראָפּאַגאַנדירט מאַרקסיזם). האָט טראָצקי קיין סך ניט גע'חקירה'ט און זיך געווענדט צו דער שטאָטישער ביבליאָטעק מיט אַ פּע־טיציע, אַז זי זאָל אויפהערן אויסשרייבן יענע אַפּיקורסישע פּובליקאַציע. אַזוי

---

*) גלייכע רעכט, אויב עמיצער איז גרייט אָנצואווענדן דעם דאָזיקן אויסדרוק אויף סאָוועט־רוסלאַנד, האָבן די לישענצעס געקראָגן אַ גוטע פּאָר יאָר נאָך טראָצקי'ס פאַר־שיקונג קיין אויסלאַנד.

פרי האָט שוין טראָצקי אַרויסגעוויזן צענזאָר־התלהבות. ווען ער האָט, אין 1918, צוזאַמען מיט לענינען פֿאַרבאָטן אַרויסצוגעבן די פּרעסע פֿון די עס־ערן (די גייסטיקע יורשים פֿון די נאַראָדניקעס), זיינען שוין פּעטיציעס אין רוס־לאַנד „ניט געווען אין דער מאָדע".

4. עראָס און מאַרקסיזם

„אַ פּלאָג אויף אַלע מאַרקסיסטן און אויף אַלע די וואָס ווילן אַריינברענגען האַרטקייט און טרוקנקייט אין אַלע לעבנס־באַציאונגען" — ס'איז שווער זיך פֿאָרצושטעלן, אַז די דאָזיקע ווערטער געהערן צו טראָצקי'ן. אָבער דאָס איז דער ניי־יאָר־לחיים וואָס דער גאָר יונגער אָבער פֿרי־רייפֿער טראָצקי האָט געטרונקען אַמאָל אין ניקאָלאַיעוו.

די הויפּט־טרעגערין פֿון דער מאַרקסיסטישער לערע איז אין זיין דע־מאָלסטיקער סביבה געווען אַ יונגע פֿרוי, אַלעקסאַנדראַ לוואָוונאַ סאָקאָלאָוו־סקאַיאַ (דער סלאַווישער נאָמען וועט קיינעם ניט פֿאַרפֿירן: דער אַפּאָסטאָל פֿון היסטאָרישן מאַטעריאַליזם אין דער פּראָווינציעלער שטאָט פֿון כערסאָנ־שטשינא איז געווען אַ אידיש קינד). טראָצקי האָט אין יענעם פּעריאָד געזען אין מאַרקסיזם אַ סכנה פֿאַר אינדיווידועלער פֿרייהייט און אויטאָנאָמיע. צווישן אים און אַלעקסאַנדראַ לוואָוונאַ, צו וועמען ער איז געווען ווייט ניט גלייכ־גילטיק, פֿלעגן שטענדיק פֿאָרקומען שאַרפֿע צו־להכעיס וויכוחים. ביי זייערע אָפּטע באַגעגענישן פֿלעגט טראָצקי געוויינטלעך זיך רייצן מיט איר: „איך קען מיר ניט פֿאָרשטעלן, ווי אַזוי אַ יונג מיידל וואָס איז אַזוי פֿול מיט לעבן קען פֿאַרטראָגן אַזאַ ענגן, טרוקענעם, אומפּראַקטישן שטאָף". די מאַרק־סיסטקע פֿלעגט קאָקעטיש ענטפֿערן: „און איך קען מיר ניט פֿאָרשטעלן, ווי אַזוי אַ מענטש וואָס דענקט, אַז ער איז אַזוי לאָגיש, קען זיך צופֿרידנשטעלן מיט אַזעלכע פֿאַרנעפּלט־אידעאַליסטישע עמאָציעס". זייערע צוזאַמענשטויסן האָבן אַ צייט געטראָגן דעם כאַראַקטער פֿון האַלב־פֿלירט און האַלב טעאָרע־טישע דיסקוסיעס. סוף־כל־סוף האָט די מאַרקסיסטקע געזיגט — סאַי טעאָ־רעטיש און סאַי עראָטיש. טראָצקי האָט געקראָגן מאַרקסיסטישע התגלות און האָט זיך אונטערגעגעבן.

טראָצקי איז נאָכדעם אַ גאַנץ לעבן געבליבן געטריי דער טעאָרעטישער אַסאָציאַציע פֿון זיין ערשטן ראָמאַן. דער אומטאָלעראַנטער אַנטי־מאַרקסיסט האָט נאָכדעם אַ סך יאָרן פֿאַנאַטיש געפּאַכעט מיט דער מאַרקסיסטישער שווערד קעגן אַלע אומגלויביקע און סקעפּטיקער. ער האָט שוין וויקטאָר אַדלערן — אַ לענגערע צייט פֿאַר דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע — געהאַלטן פֿאַר אַ פּושע־סאָציאַליסט, ווייל יענער האָט זיך דערלויבט צו זאָגן אים, אַז ער איז גיכער גרייט פֿאָראויסצוזאָגן פּאָליטישע אַנטוויקלונגען אויפֿן יסוד פֿון די אַפּאָקאַ־ליפּטישע שריפֿטן איידער אויפֿן יסוד פֿון דיאַלעקטישן מאַטעריאַליזם. מאַקס

איסטמאַן דערציילט עטוואָס ענלעכס אין זיין לעצטער אַרבעט („טראָצקי ווערט אַ סכאָלאַסטיקער", פאַרעפנטלעכט אין האַרבסט־העפט פון „סאָוטהערן רעוויו"). ווען ער האָט באַזוכט טראָצקי׳ן אין זיין גלות־טערקיי, אויפן פּרינקיפּאָ־אינזל, האָט ער געוואָלט זיך דורכשמועסן מיט אים וועגן זיין (איסטמאַנ׳ס) בוך „מאַרקס און לענין". טראָצקי האָט דעם בוך ניט באַוויזן צו לייענען. ער האָט אים, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, בלויז אַ ביסל געבלעטערט; אָבער ער האָט שוין פון פריער געוואוסט, אַז ער וועט אים דאַרפן באַקעמפן: „איך ווייס ניט פון קיין איין פאַל אין דער געשיכטע פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג פון די לעצטע דרייסיק יאָר, ווען אַ פאַרלייקענונג פון מאַרקסיזם האָט ניט רואינירט דעם רעוואָלוציאָנער אויך פּאָליטיש. נאָך מער, איך ווייס פון צענדליקער באַדייטנדיקע פאַלן, ווען מענטשן האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון דיאַלעקטישן מאַטעריאַליזם, און האָבן פאַרענדיקט דערמיט וואָס זיי האָבן שלום געמאַכט מיט דער בורזשואַזער געזעלשאַפט". אין די לעצטע וואָכן פון זיין לעבן האָט טראָצקי אַריינגעלייגט אין חרם אַ גאַנצע גרופּע פון זיינע ניו־יאָרקער חברים, וואָס זענען אַראָפּ פון גלייכן וועג. זיי האָבן דערקלערט, אָדער אַז זיי נעמען ניט אָן דעם דיאַלעקטישן מאַטעריאַליזם, אָדער אַז זיי ווייסן נאָך אַליין ניט וואָס דאָס איז אַזוינס. טראָצקי האָט מיט זיי איבערגעריסן די באַציאונגען ווי אַ פּויפּסט וואָס שליסט אויס אַפּיקורסים פון זיין „קירכע".

עפּעס איז פאַראַן „פאַרדעכטיקס" אין טראָצקי׳ס אינטעלעקטועלער עקשנות און כמעט אינקוויזיטאָרישן דאָגמאַטיזם. ער האָט פאַרמאָגט אַ שאַרפן, באַוועגלעכן מוח, אַ סך סאַרקאַזם און אַ פאַרשטענדעניש פאַר הומאָר און סקעפּטיציזם. ער האָט זיך אָבער געקלאַמערט מיט אַלע כוחות און געקעמפט מיט ביידע גראָבע פינגער, כדי זיך צו באַפעסטיקן (ווען מ׳דאַרף: דורך מדרש, דורך פּלפּול, מיט זיין אַקראָבאַטישן כח פון קאַזואיסטיק) אין די ד׳ אמות פון זיין מאַרקסיסטישער הלכה.

איך וויל ניט ציען קיין מסקנות, אָבער אויך דאָ לוינט זיך פאַר אַ געאיבטן פּסיכאָאַנאַליטיקער צו פּרואוון אויפדעקן די עראָטישע מאָמענטן און די אינפאַנטיליזמען אין טראָצקי׳ס „קאָנסעקווענטן" מאַרקסיזם: וואָס פאַר אַ ראָלע האָט געשפּילט דאָס געשטאַלט פון אַלעקסאַנדראַ לוואָוונאַ, אין דער אויסבילדונג פון זיין טעאָרעטיזירנדיקער פערזענלעכקייט?

5. פון לאַקאַהרט׳ס טאָגבוך

דער מאָסקווער רב מזא״ה האָט מיר אַמאָל געזאָגט אין שפּאַס וועגן אַ מאַן, וואָס איך וועל זיין נאָמען ניט אָנרופן (ער לעבט נאָך און איך ווינש אים אריכת ימים):

„זאָגט אים אָן, למען השם, ער זאָל ראש־השנה ניט גיין צו תשליך. ער קען נאָך דערזען אין וואַסער די אָפּשפּיגלונג פון זיין פּנים, און ער וועט דאָס

בפירוש ניט אויסהאַלטן: אויף אַ מינוט װעט ער מיינען, אַז אויף דער װעלט איז פֿאַראַן נאָך איינער אַזאַ װי ער, אַז ער איז אפשר ניט קיין איין־און־איינ־ציקערביים אוניװערסום״.

איך האָב זיך איצט דערמאָנט אין יענעם בייזן שפּאַס צוליב ברוס לאָק־האַרט. אין זיין טאָגבוך פון פעברואַר 1918, נאָך אַ באַגעגעניש מיט טראָצקי׳ן, האָט ער פאַרצייכנט:

„ער מאַכט אויף מיר דעם איינדרוק פון אַ מענטשן, װאָס װאָלט גערן אַװעקגעגעבן זיין לעבן אין קאַמף פאַר רוסלאַנד — אונטער איין באַדינג: עס זאָל דערביי שטיין אַ גרויסער עולם, װאָס זאָל צוקוקן װי אַזוי ער טוט עס״.

מען דאַרף אפשר צוגעבן: „און ער זאָל עס טאָן איינער אַליין, אַלס אַ מין אוניקום־קרבן״.

6. די ביבל האָט אים „אַרויסגעהאָלפן״

טראָצקי האָט אַמאָל עטלעכע חדשים נאָכאַנאַנד געלייענט יעדן טאָג בלויז איין בוך — די ביבל. אין דער אָדעסער טורמע האָט מען אים שטרענג באַ־האַנדלט און מ׳האָט צו אים קיין סתם ביכער ניט צוגעלאָזט. די הייליקע שריפטן אָבער האָבן אויך די צאַרישע אויפזעער ניט געקאָנט פאַרבאָטן און זיין שװעסטער האָט אים צוגעשטעלט די ביבל אויף פיר שפּראַכן: רוסיש, דייטש, פראַנצויזיש און איטאַליעניש.

מערקווירדיק װי װייניק איינדרוק דער ספר הספרים האָט אויף אים גע־מאַכט. אין זיין סטיל, אין זיינע אַסאָציאַציעס, אין ריטם פון זיין רעדן און שרייבן פילט מען ניט קיין שפּור פון אַ ביבלישער ליטעראַטור־השפעה. ער האָט דעם תנ״ך בלויז אוטיליזירט — זיך אויסצולערנען פרעמדע שפּראַכן. די נביאים, די ביכער פון איוב און שיר השירים זיינען פאַר אים געװען לינג־װיסטישע באַהעלפערס.

טראָצקי האָט װעגן דעם אַמאָל דערציילט דעם פּעליעטאָניסט אַ. ל. ד׳אָר׳ן. האָט יענער אים געענטפערט מיט אַ פּויעריש װערטל, װאָס לעניז פלעגט אָפט געברויכן:

„אין אַ גוטער בעל־הבית׳ישקייט קומט יעדע חזיר׳יי צונוץ״.

7. „באָנאַפּאַרטיסטישע נאַטורן״

טראָצקי האָט נאַטירלעך ניט געגלויבט אין אומשטערבלעכקייט, אָבער זעלטן װען אַ מענטש איז געװען אַזוי פיקסירט אויף זיין „היסטאָרישער עולם־הבא״ װי ער. זיין הויפּט־אַמביציע איז געװען — אַריינגיין אין דער װעלט־געשיכטע אַלס דער גרעסטער זכה־בגורל (אין אונזער דור קענען קאָנקורירן מיט אים אין פּרט פון „איך־איפלאַציע״ בלויז היטלער מיט זיין אָפענער מעלאָדראַמאַטיק און דער שװייגנדער סטאַלין מיט זיין טעמפּעראַטור, צו

וועלכער ער לאָזט ניט צו קיין טערמאָמעטער). אַ מאָנומענט צו זיין אָנדענק ערגעץ־וואו אין טיבעט און אין ניין־און־צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָט זיך לייכט געקענט אַריינפּאַסן אין זיין עולם־הבא־„וווירטשאַפט". זיינס אַ רעדע אויפן ערשטן קאָנגרעס פון די סאָוועטן, באַלד נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע, איז אין דעם זין זייער כאַראַקטעריסטיש. זיך ווענדענדיק צום מענשעוויק מאַרטאָוו'ן און זיינע נאָכפאָלגער — זיי זיינען נאָך אין יענע טעג געווען לעגאַל און זייער מיטגלידערשאַפט אין די סאָוועטן איז נאָך געווען אָנערקענט — האָט ער אויסגעשריען: „איר זייט מיזעראַבלע, איזאָלירטע יחידים; איר זייט באַנקראָט; אייער ראָלע איז אָפּגעשפּילט. גייט וואוהין איר געהערט פון היינט אָן און ווייטער — אין מיסטקאַסטן פון דער געשיכטע". פאַר באָלשעוויקעס האָט ער שוין דענסטמאָל געזען אָנגעגרייט די מזרח־וואַנט פון דער געשיכטע, פאַר זיך אַליין — דעם עמוד.

אָבער צוליב אַזאַ עולם־הבא מוז מען זיך פריער פאַרזיכערן מיט אַ גרויס שטיק עולם־הזה, מיט אַ קאָמאַנדירנדיקער פּאָזיציע אין זיין אייגענעם דור. די דאָזיקע ליידנשאַפט פאַר מאַכט האָט אין אים געברענט פון די אינגלשע יאָרן אָן. עס איז אינטערעסאַנט, אין שייכות דערמיט, זיך צוצוהערן צו דעם, וואָס ער אַליין דערציילט אין זיין אויטאָביאָגראַפיע וועגן זיינע גימנאַזיע־דערפאַרונגען. זיינע חברים, זאָגט ער, האָט ער פאַנאַנדערגעטיילט אויף דריי קאַטעגאָריעס: אויף אַזעלכע וואָס האָבן אים „פאַרראַטן", אויף אַזעלכע וואָס האָבן אים „פאַרטיידיקט" און אויף „נייטראַלע" (דער צענטער אינגם גימנאַזיע־אוניווערסום איז, הייסט עס, געווען טראָצקי). מיט די ערשטע, דערציילט ער אונז ווייטער, האָט ער אויף אַ שאַרפן אופן איבערגעריסן די באַציאונגען, די צווייטע האָט ער „קולטיווירט", די דריטע — איגנאָרירט: אַ בחור'ל וואָס איז ניט פאַר און ניט קעגן טראָצקי'ן איז בכלל אַ גאָרניט שב'גאָרניט.

די זעלבע סאָציאָלאָגיע פון מיין קעלנער אין אַ ניו־יאָרקער רעסטאָראַן. די מענטשהייט באַשטייט פאַר אים פון דריי קלאַסן: פון אַזעלכע וואָס עסן אָפּ און לאָזן ניט איבער קיין טרינק־געלט (אַ מגפה זאָל זיי אַלע אויסכאַפּן), פון אַזעלכע וואָס לאָזן איבער בלויז דאַימס (מילא, פאַרפאַלן זאָלן זיי זיך אַרום־דרייען אויף גאָטס וועלט) און פון „קאַסטימערס", וואָס לייגן אַוועק אויפן טיש מער ווי אַ דאַים (אריכות ימים זיי אויף דער וועלט און אַ ליכטיקער גן־עדן אויף יענער וועלט). זאָל מיין קעלנער אויף מיר פאַראיבל ניט האָבן — אין אַנדערע דימענסיעס איז דאָס כמעט־כמעט... נאַפּאָלעאָניש. דער ראָסל־פלייש־סאַרווער און דער פערמאַנענץ־רעוואָלוציאָנער זיינען ביידע, יעדער אויף זיין אופן און אויף זיין מאַסשטאַב, „באָנאַפּאַרטיסטישע נאַטורן" — אויף וויפיל ס'האַנדלט זיך וועגן קלאַסיפיצירן מיט־מענטשן.

1940

טאָוואַרישטש לייזערסאָן חי וקיים

איך בין שוין אַ סך יאָרן ניט געווען אין רוסלאַנד. ווייס איך גאַנץ גוט, אַז ס'האָט ניט קיין זין צו מעסטן די איצטיקע סאָוועטישע לעבנס־באַדינגונגען מיט דעם וואָס איך געדענק פון אַמאָל. אין די קאַרגע צוואַנציק יאָר, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אויסער די גרעניצן פון רוסלאַנד, איז דאָרט געגנוג וואַסער דורכגעלאָפן אונטער דער בריק — און אויך גענוג פון יענער אַנדערער פליסיקייט, וואָס איז טייערער פון וואַסער. איך ווייס, אַז די פּאָליטישע שקלאַפעריי — אויף וועלכער די באַלשעוויסטישע באַפרייאונג האָט פאַרמשפּט די באַפעלקערונג פון דער „ערשטער סאָציאַליסטישער מלוכה" — איז היינט אַ סך ערגער און טיפער איינגעפרעסן אין די ביינער, ווי אין מיינע סאָוועטישע יאָרן. איך האָב מיר אָבער איינגערעדט די לעצטע יאָרן אַז אין איין געביט איז די לאַגע דאָרט געוואָרן באַדייטנדיק בעסער: אין דורכשניט איז דער סאָוועטישער באַאַמטער געוואָרן טיכטיקער, געבילדעטער, מער קוואַליפיצירט פאַר די אויפגאַבן וואָס מען גיט אים איבער. דאָס בילד וואָס איך האָב געזען אין מיין צייט, נאָך דריי יאָר רעוואָלוציע און בירגער־קריג, איז געווען אַ ממשלה פון עם־הארצים. כמעט אין אַלע דעפּאַרטמענטן פון דער רעגירונג, צענטראַל און לאָקאַל (אַ חוץ דעם קריגס־מיניסטעריום, וואו דער אויסעראָרדנטלעך־טאַלאַנטירטער טראָצקי האָט געוואוסט ווי אַזוי אויסצונוצן דאָס פאַך־וויסן פון צאַרישע ספּעציאַליסטן און פון אימפּאָרטירטע דייטשע אָפיצירן) זענען געזעסן לאַ־יוצלח'ס, וויסטע קאַליקעס, כל־ערליי גראַפאָמאַנען; מענטשן מיט אומבאַגרעניצטער חוצפה און מיט דער קאָמערציעלער אויסרעכענונג, אַז אין דער רעוואָלוציע האָבן זיי לחלוטין ניט וואָס צו פאַרלירן און זיי קענען פון איר נאָר פאַרדינען. נאַאיווע און ענטוזיאַסטישע פאָלקסמענטשן האָבן אין יענע יאָרן גערן אָנועקגעלייגט זייערע קעפּ אויף די פאַרשידענע פראָנטן — און אין דער זעלבער צייט האָט דער ציניש ער קאַריעריסט פון דער רעוואָלוציע פאַרכאַפּט „מיט הוילע צען פינגער" וויכטיקע אַדמינסטראַטיווע פּאָזיציעס און אָנגעהויבן „קאָמאַנדעווען". זיינען שוין אָבער פון יענע צייטן אַוועק גאַנצע ניינצן יאָר, יאָרן פון שווערע נסיונות, פון אָן אַ סוף עקספּערימענטן, דורכפאַלן און אויך דערפאָלגן. האָט דאָס לאַנד אין די יאָרן באַצאָלט אַזוי פיל רבי־געלט און רבי־בלוט, אַז מען וועט עס, דוכט זיך, קיינמאָל ניט קענען צונויפרעכענען. דערפאַר האָט מען געמעגט דערוואַרטן, אַז איצטער, 23 יאָר נאָך דעם אָקטאָבער־זיג, ווייסט מען שוין אין רוסלאַנד ווער איז ווער און פאַר וואָס ער פאַרנעמט דעם פּאָסטן און ניט קיין אַנדערן. קומט אָבער די טעג צוגיין געדיע,

דער געוועזענער פּאַרטרעטער פון דער ניו יאָרק טאַימס אין מאָסקווע, און דערציילט אונז, אַז אויך אויף דעם פּונקט, האָבן זיך זאַכן זייער ווייניק געענדערט. אין רוסלאַנד זיצט נאָך ביזן היינטיקן טאָג דעם עם־הארץ פעסט אין זאָטל. דער שלימזל האָט נאָך היינט אויך, ווייזט אויס, אַ סך געלעגנהייטן עולה לגדולה צו זיין — אויב ער ווייסט ווי אַזוי נושא־חן צו זיין אין די אויגן פון דער קלייניקער קליקע, וואָס גרופּירט זיך אַרום דעם כל־יכול׳דיקן „פּאַרטיי־סעקרעטאַר". ווייל דאָס וואָס גדיע דערציילט וועגן דעם הויפּט־צענזאָר אין מאָסקווע, דער ממונה אויף אויסלענדישע קאָרעספּאָנדענטן, קען ניט זיין קיין איזאָלירטער פאַקט: טאָוואַרישטש לייזערסאָן איז, ווייזט אויס, אַ סימבאָל פון סאָוועטישן באַאַמטנטום. ווי אַזוי טאָוואַרישטש לייזערסאָן איז צוגעפּאַסט צו זיין אַמט (לאָמיר ניט פאַרגעסן, אַן אַמט וואָס האָט צו טאָן מיט כלפּי חוץ; וואָס ברענגט אים אין טאָג־טעגלעכן קאָנטאַקט מיט דער אויסלענדישער עפנטלעכער מיינונג), קען מען זען פון אַ פּאָר טשיקאַווע פאַקטן, וואָס גדיע גיט אונז איבער. אין איינער פון זיינע טעלעגראַמעס האָט ער געשריבן, אַז צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד אַנטוויקלט זיך איצטער אַ ברייטער אויסטויש פון סחורות: רוסלאַנד שיקט קיין דייטשלאַנד שפּייז און מאָסקווע אימפּאָרטירט פון דייטשלאַנד פאַרב־שטאָפן. האָט דער צענזאָר די טעלעגראַמע ניט דורכגעלאָזט, פּשוט דערפאַר וואָס ער האָט נישט פאַרשטאַנען דעם טעקסט. די ענגלישע ווערטער dyeing stuff האָט ער אָנגענומען פאַר dying stuff און האָט דעם שרייבער מיט ביטערקייט דערקלערט: „איך וועל אייך ניט לאָזן שרייבן אַזעלכע העצעס אויפן סאָוועטן־פאַרבאַנד; ווער האָט עס אייך דערציילט, אַז מיר אימפּאָרטירן פון דייטשלאַנד טויט־שטאָף, גיפטיקע גאַזן קעגן אונזער באַפעלקערונג?" ווען גדיע האָט שפּעטער, אין אַן אַנדער טעלעגראַמע, געשריבן וועגן סעקרעטאַריאַט פונם קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל און האָט גענוצט דאָס וואָרט "secretaryship", האָט עס טאָוואַרישטש לייזערסאָן ווידער אַמאָל ניט דורכגעלאָזט. ער ווייסט, האָט ער געזאָגט, דעם פּירוש־המילות. ער קען גענוג ענגליש צו וויסן, אַז "ship" איז אַ שיף, אָבער די גאַנצע מעשה איז אַ ליגן — דער קאָמינטערן האָט ניט קיין שיפן.

אָט מיט אַזאַ ידיעה אין ענגליש פאַרנעמט טאָוואַרישטש לייזערסאָן אַ הויכן פּאָסטן אין מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים. פון זיין פאַרשטיין דעם פּירוש המלות הענגט אָפּ די אינפאָרמאַציע, וואָס גייט פון רוסלאַנד צו טעלעכע הונדערט מיליאָן מענטשן אין דער ענגליש־רעדנדיקער און אין דער ענגליש־דאָמינירטער וועלט.

איך געדענק גוט דעם צאַרישן טשינאָווניק פון אַמאָל. אַ פּריסטאַוו אין מאַריופּאָל האָט מיך אַמאָל געוואָלט אַרעסטירן, ווייל כ׳האָב אויף אַ פאַרזאַמלונג עטלעכע מאָל גענוצט דאָס וואָרט „טעריטאָריאַליזם". אַזאַ וואָרט, האָט ער

געַ'טענה'ט, איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ, און איך האָב עס מסתמא גענוצט, כדי אים אָפּצונאַרן, אנשטאט דעם וואָרט „טעראָריזם". אָבער אין צאַרישן רוסלאַנד האָט אַזאַ למדן און בעל־לשון געקאָנט פירן די גרענדע אין אַ ווייטער פּראָווינציעלער שטאָט ניט אין פּעטערבורג אָדער אין מאָסקווע. געפין איך איצטער אויס, אַז דער גילגול פונם מאַריאופּאָלער פּריסטאַוו הייסט היינט לייזערסאָן, און איזן איז ער ניט אַן אַבי־ווער, נאָר דער הויפּטמאַכער אין דער סטאַליצע־צענזור.

* * *

דערמאָנט מיר געדיע'ס אַמוזאַנטער סיפור־המעשה אין אַנדערע סאָוועטישע למדנים און ספּעציאַליסטן פון די בירגער־קריג יאָרן. אויף אַ באַזוך אין די פּעטשערסקע לאַווּרעס, לעבן קיעוו (דער פּלאַץ, וואו עס געפינען זיך די קברים פון הייליקע, אויף וועלכע די וועדים האָבן ניט קיין שליטה), פון וואַנען מ'האָט אַרויסגעטריבן די מאָנאַכן וואָס האָבן דאָרט דורות־לאַנג געהאַנדלט מיט קדושה און מיט מופתים, האָב איך זיך צערעדט מיטן קאָמענדאַנט. ווען איך האָב אים אַ פרעג געטאָן, ווער עס וואוינט איצטער אין די הייזער וואָס די רעגירונג האָט קאָנפיסקירט — האָט ער מיר אָנגעוויזן אויף אַ צאָל בנינים, וואו מ'האָט איינגעקוואַרטירט רויטע אַרמייער, און אויף אַנדערע, אין וועלכע עס האָט זיך צייטווייליק איינגעאָרדנט „ציוויליזאַציע". אָבער אין אַ פּאָר חדשים אַרום, האָט ער צוגעגעבן, ווען מען וועט אין שטאָט פּאַרריכטן אַ צאָל געשעדיקטע הייזער, וועט מען די „ציוויליזאַציע" פון דאַנען אַרויסטרייבן: מיר דאַרפן האָבן דאָס פּלאַץ פאַר דער אַרמיי, ציוויליזאַציע מעג זיך זוכן אַנדערע וואוינונגען". עס איז ניט שווער געווען זיך אָנצושטויסן, וואָס דער רויטער אָפיציר האָט געוואָלט זאָגן: להיפּוך צו אַרמיי־מענטשן, וועט מען דאָרט ניט לאָזן וואוינען קיין ציווילע מענטשן; ער האָט דערמיט ניט געוואָלט, חס וחלילה, באַטאָנען אַז די אַרמיי איז ניט ציוויליזירט.

אָבער, מילא, ניט שרעקלעך, קען מען זאָגן, האָט ער ניט געטאָנצט מיטן לינגוויסטישן בער! דאָס האָט אים אפשר ניט געשטערט צו זיין אַ גוטער קאָמענדאַנט. אָבער אָט שטייט פאַר מיינע אויגן דער לעקטאָר, געשיקט אַזש פונם „צענטער", אין אַן אַרבעטער־קלוב אין טולאַ. טולאַ האָט זיך גערעכנט פאַר אַ שלעכטער, קלעריקאַלער שטאָט. דער קאָמאַנדירטער ליכט־ברענגער האָט דעריבער באַשלאָסן, אַז פאַר אַלעמען דאַרף מען אויסוואָרצלען פונם עולם די רעליגיעזע אַבערגלויבנס. האָט ער די פאַרזאַמלטע, געדענק איך, דערציילט אין יענעם אָוונט וועגן דאַרווינ'ס גרויסן אויפטו. „טאָוואַרישטש" דאַרווין האָט פון אים געקראָגן גאָר גרויסע קאָמפּלימענטן: האָט ער דאָך באַוויזן, אַז ס'איז אַ ליגן וואָס מ'זאָגט אַז גאָט האָט באַשאַפן דעם מענטשן — דער מענטש שטאַמט גאָר פון אַ מאַלפּע! דער גראָער עולם האָט אויפגענומען דעם ענין מיט

גרויסער באַגייסטערונג: אויס סוד! די זאַך איז אַ גאַנץ פּשוט'ע; איצט ווייסן מיר שוין, ווער אונזער אַלעמענס זיידע איז. אַפילו די־יעניקע וואָס האָבן ניט אַרויסגעוויזן קיין באַגייסטערונג פאַר דער אַנטדעקונג פון זייער יחוס, זיינען פונדעסטוועגן געווען צופרידן: די זאַך לייגט זיך אויפן שכל. די מאַלפּעס וואָס ציגיינער האָבן אַ פּאָר מאָל געבראַכט קיין טולא, זיינען טאַקע זייער ענלעך צו אונז. אָבער אָט שטייט אויף איין בחור, ווייזט אויס, אַ סקעפּטיקער און אַ גריבלער — און פרעגט אַ קשיא: אָנגענומען, אַז דער מענטש שטאַמט פון אַ מאַלפּע. אָבער פון וואַנען און פון ווּעמען שטאַמט די מאַלפּע גופא? דאָ האָט זיך דעם לעקטאָר'ס דאַרוויניסטישע בילדונג געענדיקט. ניט ווּיסנדיק וואָס צו ענפערן, האָט ער אַ קלאַפּ געטאָן אין טיש און אָנגעשריגן אויף זיין „העק־לער": „ווילסט מיר איינריידן, דו אַזוינער און אַזוינער, אַז דו ביזט אַזוי תמי־מותדיק און דו ווייסט טאַקע ניט, פון וואַנען אַ מאַלפּע שטאַמט? איך בין זי־כער, אַז דו גייסט אַרום מיט מיידלעך אין וואַלד און דו ווייסט צוליב וואָס דו נעמסט זיי אַוועק אין טונקעלע ווינקלען פונם וואַלד — ווייסטו טאַקע ניט פון וואָס עס ווערן געבוירן קינדער? יעדע מאַלפּע שטאַמט פון אַ טאַטן מיט אַ מאַמען, און הער אויף צו דולן אַ קאָפּ".

דאָס איז געווען, אַזוי צו זאָגן, אַ מין פּיעכאַטנער מגיד פון סאָוועטישער השכלה. אָבער אָט שטייט פאַר מיר אַן אַנדער פיגור — דער ממונה אויף די אַקאַדעמישע אַנשטאַלטן אין אַזאַ שטאָט ווי קיעוו. די רעגירונג האָט באַ־שלאָסן צו רעאָרגאַניזירן צוזאַמען מיט דער אוניווערזיטעט אויך דעם אַרכע־אָלאָגישן אינסטיטוט (ביז היינט איז מיר ניט קלאָר, צוליב וואָס באַלשעווי־קעס האָבן אין בירגער־קריג־צייטן זיך ניט געקאָנט באַגיין אָן אַרכעאָלאָגיע; אפשר איז דאָס געווען לונאַטשאַרסקי'ס אַ קאַפּריז — צו באַווייזן, אַז די רעוואָ־לוציע שטייט אויף דער וואַך און היט אָפּ אַלץ וואָס האָט אַ קולטור־ווערט). דער קורס פון די ערשטע צוויי יאָר האָט אויך לויט דעם נייעם פּראָגראַם גע־דאַרפט זיין אַן אַלגעמיינער — געשיכטע, ליטעראַטור, סאָציאַלע וויסנשאַפטן — ביז מען וועט איבערגיין צו די ספּעציעלע קעגנשטאַנדן. ווייס איך ניט, וואָס פאַר אַ זכות אָבות מיר איז בייגעשטאַנען, נאָר אין אַ שיינעם פרימאָרגן בין איך באַשטימט געוואָרן „פון אויבן" אַלס איינער אין אַ קאָמיסיע פון אַכט, וואָס האָט געדאַרפט אויסאַרבעטן די פּרטים פון דעם נייעם פּראָגראַם.

האָט זיך אין אונזער קאָמיסיע אָנגעהויבן אַ סדרה באַראַטונגען מיטן הויפּט־קאָמיסאַר — פּערזענלעך אַ זייער סימפּאַטישער און צוגעלאָזטער בחור פון אַן אוקראַאיניש־פּויערישן אָפּשטאַם, אָבער, לא עליכם, שטומפּיק אויף עטלעכע עברי'ס. ער האָט קאַטעגאָריש געפאָדערט אין נאָמען פון דער רעגירונג אַז ביים אַריינעמען סטודענטן זאָל מען זיי ניט פרעגן אויף קיין אַטעסטאַט זריע־לאָסטי (מאַטורע). פּראָלעטאַרישע קינדער, האָט ער גע'טענה'ט, האָבן ניט גע־

האָט קיין געלעגנהייט זיך צו לערנען אין גימנאַזיעס; אָבער די איצטיקע מלוכה איז זייערע, און ס׳איז אַן אומזין ניט צו האַלטן אָפן פאַר זיי די טירן פון אַקאַדעמישע אינסטיטוציעס. אומזיסט האָט מען מיט אים גע׳טענה׳ט, אַז זיין פאָדערונג איז אַן אוממעגלעכע; אַז אפשר דאַרף מען גאָר אין אַזאַ צייט בכלל ניט האָבן קיין אַרכעאָלאָגישע אינסטיטוטן. אָבער וויבאַלד מען האָט זיי יאָ, מוז מען אַהין אַריינעמען בלויז אַזעלכע סטודענטן וואָס האָבן די נויטיקע צוגרייטונג. מען האָט אים אויך נישט געקענט איבערצייגן אַז בכדי צו טאָן וועלכע ניט איז אַרכעאָלאָגישע אַרבעט אין רוסלאַנד אָדער אין אוקראַאינע מוז מען קענען לייענען טעקסטן, לכל הפחות, אויף אַלט־סלאַוויש, גריכיש און לאַטיין. סוף־כל־סוף האָבן מיר זיך נאַטירלעך אונטערגעגעבן: ניט קיין אַטעסטאַטן און ניט קיין עקזאַמענס, נאָר בלויז אַ „קאָלאָקוויאום" — אַ שמועס מיט יעדן אַספּיראַנט באַזונדער, כדי פעסטצושטעלן זיין אַלגעמיינע אינטעליגענץ און אַנטוויקלונגס־מדרגה.

שטייט נאָך ביז היינט פאַר מיינע אויגן אַ יונגער אַרבעטער, מיט וועמען מיר האָבן געדאַרפט דורכפירן דעם ריטואַל פון אַ „קאָלאָקוויאום". איין גאָט ווייסט, וואָס ס׳האָט אים — און אַזעלכע ווי ער — געבראַכט גראָד אין אַרכעאָלאָגישן אינסטיטוט: פּראָלעטאַרישע קינדער פון אַ באַשטימטן מין האָבן זיך געשפּאַרט אַהין מיט אַ באַזונדער אַמביציע — אפשר דערפאַר, וואָס אַמאָליקע צייטן האָבן אין איר שטודירט זין פון לײדיקגייערישער אַריסטאָקראַטיע. פאַר אייניקע פון זיי איז דאָס געווען אַ מין איינקויפן זיך אין „יחוס" (קיין פּרנסה האָט דאָך אַזאַ שטודיום קיינעם ניט געקאָנט צוזאָגן). אַן עלטערער פּראָפעסאָר האָט דעם יונגעמאַן אַ פרעג געטאָן, ווי ווייט זענען דערגאַנגען די דעראָבערונגען פון אַלעקסאַנדער דעם גרויסן. האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער אַספּיראַנט האָט אפילו נישט געוואוסט וועגן וועמען עס האַנדלט זיך — און דער „קאָלאָקוויאום" איז באַלד אָפּגעבראָכן געוואָרן. איז דער קאָמיסאַר אויף אונז אַלעמען ברוגז געוואָרן: „אַלעקסאַנדער דער גרויסער איז געווען אַ נידערטרעכטיקער אימפּעריאַליסט און ממילא שוין אַ שונא פון די אַרבעטנדיקע מאַסן. איז אַ פּראָלעטאַריש קינד אין סאָוועטן־לאַנד ניט מחויב צו וויסן זיין נאָמען"...

מיט מיר פּערזענלעך האָט זיך נאָכדעם דער קאָמיסאַר איבערגעבעטן. ער האָט מיר אפילו נאָכדעם געבראַכט אַ מתנה: דעם מאַנוסקריפּט פון אַן אַרבעט וואָס אַ אידישער געלערנטער האָט אים צוגעשטעלט. דאָרט באַווייזט יענער, לויט זיינער אַן אייגענער ביאָלאָגישער טעאָריע, אַז אויב אַ פּראָלעטאַריער האָט חתונה מיט אַ בורזשואַז מיידל, איז דאָס אַ „ווידערנאַטירלעכער" זיווג. דערפון מוזן אַרויסקומען דעגענערירטע קינדער (מיין קאָמיסאַר האָט זיך דערשראָקן, ווען כ׳האָב אַרויסגעזאָגט מיין מיינונג, אַז די גאַנצע אַרבעט איז

אַ פּלאַגיאַט. איך האָב אים דערציילט — און געבעטן איבערגעבן אויך דעם אידיש־באָלשעוויסטישן „געלערנטן“ — אַז אין דעם ווילנער גאונ׳ס חרם אויף די חסידים איז געשטאַנען, אַז מתנגדים זאָלן זיך, למען השם, ניט משדך זיין מיט חסידים ווייל אויף חסידישע טעכטער זאָגט דער פּסוק „אָרור שוכב עם בהמה“).

איך וואָלט געקאָנט צוזאַמענשטעלן אַ פיינע קאָלעקציע פון הונדערטער און הונדערטער אַנעקדאָטישע פאַלן, וואָס כאַראַקטעריזירן יענעם פּעריאָד פון סאָוועטישער געשיכטע און דעם טיף פון די נייע שררות, מיט וועלכע דער באָלשעוויזם האָט מזכה געווען דאָס לאַנד. אייניקע פאַלן זיינען אַ סך מער טרויעריק ווי אַמוזירנדיק. נאָך דער קורצלעביקער דעניקין־אָקופּאַציע פון אוקראַינע, געדענק איך, האָט מען פּלוצים, פון דער הוילער הויט, מאָביליזירט אַלע קיעווער שוסטער. אַ פּאָר וואָכן בין איך אַרומגעגאַנגען מיט די פינגער פון די פיס מער אין דרויסן ווי אינעווייניק (איך בין דעמאָלס אין דער הינ־זיכט, ברוך השם, ניט געווען קיין בן־יחיד) און עס איז אין דער גאַנצער שטאָט ניט געווען קיין שוסטער, וואָס זאָל קענען לייגן אַ לאַטע. געהייסן האָט עס, אַז די אַרמיי בויטיקט זיך אין שטיוול און די שוסטערס דאַרפן איצט ניט אַר־בעטן — איך נוץ שוין מיין קאָמענדאַנטס לשון — פאַר „ציוויליזאַציע“. אָבער קיין שטיק לעדער איז אין דער אַרמיי ניט געווען פאַר אַ רפואה און מ׳האָט וואָכן־לאַנג ניט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט די מאָביליזירטע בעל־מלאכה׳ס. האָט מען זיי דערווייל געגעבן אַנדערע אַרבעט. זיי האָבן עס ווידער אויפגעבויט די בריק איבערן דניעפּער, וואָס דעניקין׳ס אַרמיי האָט אויפגעריסן בשעת איר אַנטלויפן צוריק אויפן לינקן ברעג. אָבער אונטער דער לאַסט פון די ערשטע צוויי וואַגנס אָנגעלאָדן מיט תבואה האָט די מאָנומענטאַלע בריק געקראַכט — און אויב מיין זכרון דינט מיר, זיינען מיט דעם קראַכן געווען פאַרבונדן אויך מענטשלעכע קרבנות. האָט דענסמאָל קיינער פון אונז ניט געהאַט נאַטיר־לעך קיין טענות צו די שוסטער. זיי זיינען געווען גאָט די נשמה שולדיק און האָבן געטאָן וואָס מ׳האָט זיי געהייסן. אָבער עס וואָלט איצט געווען אינטע־רעסאַנט אויסצוגעפינען ווער איז געווען יענער סאָוועטישער אינזשענער וואָס האָט געבויט אַ גרויסע בריק מיט שוסטערישע הענט און מיט זיין טעכנישן וויסן און שכל. צי האָט ער אויך ניט געהייסן לייזערסאָן ? און צי איז ער געווען אַזאַ מושלם אין בריקן־בויען, ווי דער איצטיקער לייזערסאָן איז אין ענגלי־שער לינגוויסטיק ?

* * *

ווער עס וויל מיינען, אַז איך רעד סתם אין דער וועלט אַריין לשון הרע אויפן סאָציאַליסטישן פּאָטערלאַנד, אין הסכם מיט מיין נישט־צום־היילן קאָנטער־רעוואָלוציאָנערער טבע, זאָל זיך מטריח זיין און איבערלייענען לעניג׳ס

רעדעס און אַרטיקלען פונם נעפּ־פּעריאָד. לענין האָט, פאַרשטייט זיך, געוואוסט אַ שיין ביסל מערער איידער אַ פּשוטער סאָוועטישער בשר־ודם האָט געקענט וויסן וועגן דער לומדות און מעשים טובים פון דער באַלשעוויסטישער באַאַמטנשאַפט. קיינער אין רוסלאַנד האָט אין יענע יאָרן ניט גערעדט און ניט געשריבן (ניט געוואַגט צו רעדן אָדער שרייבן) מיט אַזויפיל ביטערקייט און סאַרקאַזם וועגן דעם פאַראַזיטישן עם־הארצ׳ישן טשינאָווניק, וואָס האָט זיך איינגעגעסן אין סאָוועטישן אָרגאַניזם, ווי דאָס האָט געטאָן לענין. אין יענער צייט, ווען ער האָט מיט אַ באַזונדער צו־להכעיס געקלאַפּט אין טיש און געשריגן: „לערנט אייך ביי דער בורזשואַזיע, גייט אין חדר אַריין צום קלאַסן־שונא, טרייבט אַרויס פון אַלע דעפּאַרטמענטן דעם עם־הארץ, דעם לא־יוצלח און דעם שווינדלער", האָט ער אויך געשאַפן זיין באַרימט וואָרט „קאָמטשוואַנסטוואָ": דאָס חוצפה׳דיק־גראָביונגישע גרויסן זיך מיט דעם וואָס מ׳איז אַ קאָמוניסט; דאָס פאָדערן פאַר זיך פּריווילעגיעס, אויך די פּריווילעגיע פון מעגן ניט וויסן און ניט פאַרשטיין, אויפן יסוד פונם פאַרטיי־בילעט. אָבער לענינ׳ס קריטיק פון יענע יאָרן האָט, ווייזט אויס, ווייניק געהאָלפן. אין עצם רעזשים איז עפּעס פאַראַן אַזעלכעס, וואָס גיט צופיל געלעגנהייטן דעם ניט־שעמעוודיקן הדיוט מיט די וואולגאַר־אַגרעסיווע עלנבויגנס צו זיין אַ קופּץ בראש און טאַקע ווערן אַ ראש. לענין האָט געוואָלט היילן די קראַנקהייט דורך בייזערן זיך אויף די סימפּטאָמען. וועגן דער סיבה פון דער עצם־קראַנקהייט האָט ער אויך, ווייזט אויס, מורא געהאַט צו טראַכטן. און דער סוף? דער סוף איז — טאָוואַרישטש לייזערסאָן חי וקיים. אָט יענער לייזערסאָן, וואָס איז במשך 23 יאָר פון סאָוועטישער מלוכה׳שאַפט אַמאָל געזעסן אין דער פּראָווינץ און אַמאָל אין צענטער, אַמאָל געווען אַ רוס, אַמאָל אַ איד, אַמאָל אַן אוקראַאינער, אָדער אַ לעט, וואָס הייסט אַמאָל פּעטראָוו, אַמאָל איוואַנאָוו און אַמאָל כאַטרובאַיטיס וואָס איז אָבער אין גרונט שטענדיק... לייזערסאָן, דער אייביקער לייזערסאָן פון דער רעוואָלוציע, דער סימבאָל פונם כיטרן, ציניש, אומפאַרשעמטן עם־הארץ, פאַר וועלכן ס׳איז גאָר נישטאָ יענע זאַך, וואָס ער קען זיך ניט אונטערנעמען צו טאָן.

* * *

איך געדענק, אַז מ׳טאָר ניט צופיל גענעראַליזירן. ניט יעדער סאָוועטישער באַאַמטער איז אומפאַרמיידלעך אַ לייזערסאָן. אין די 23 סאָוועטישע יאָרן האָבן אין רוסלאַנד גענוג מענטשן פון פאָלק, אַן בילדונג, אָן דערציאונג, אָן פאַך־וויסן, אויסגעאַרבעט פון זיך, דורך אייגענער, נאַטירלעכער אינטעליגענץ, גוטע און פעאיקע אַדמיניסטראַטאָרן. דעם דניעפּראָסטראָי און דעם מאַגניטאָגאָרסק האָט מען מיט לייזערסאָנישע טאַלאַנטן ניט געקאָנט אויפבויען. דער אומגליק איז אָבער, וואָס אויף וויכטיקע פּאָסטנס וואָס טראָגן אויך

אַ פּאָליטישן כּאַראַקטער — און אַזעלכע פּאָסטנס זענען, אַ דאַנק דער סאָ־וועטישער סטרוקטור, פֿאַראַן צופֿיל — ווערן נאָך אַלץ, און אפשר אין די לעצטע יאָרן אָפּטער ווי אַמאָל, באַשטימט מענטשן ניט לויט זייערע פֿעאיקייטן, וויסן, צוגרייטונג און צוגעפּאַסטקייט, נאָר לויט די סטאַליניסטישע סימנים פֿון לאָיאַליטעט. אָט די באַדינגונגען, די באַדינגונגען פֿון אַ קליקן־דיקטאַטור, זיינען אַ גן־עדן פֿאַר די לייזערסאָנס פֿון די צענדליקער נאַציאָנאַליטעטן אין רוסלאַנד. און ווען גערדיע דערציילט איצטער, אַז אַ פּאָר שיך איז אין רוס־לאַנד נאָך אַלץ אַ שטיק לוקסוס; און מיט וואָס צוצונייען אַ קנעפּל צו אַ העמד איז נאָך אַלץ אַ פּראָבלעם; און קיין דירות אין די שטעט קען מען אויך איצטער ניט קריגן; און אַז אויך אין 1940 שטייען מענטשן לאַנגע שעה'ן אין דער ריי כּדי איינצוקויפֿן שפּייז אָדער אפילו אַ צייטונג — און אָפּטמאָל גייט מען אַהיים מיט גאָרנישט — טראַכסטו זיך, אַז אין אַדמיניסטראַטיוון אַפּאַראַט, אין טראַנס־פּאָרט, אין דער אינדוסטריע און אין די קאָלכאָז־פֿאַרוואַלטונגען זיצן נאָך ביז היינטיקן טאָג צופֿיל לייזערסאָנס, צופֿיל מענטשן וואָס „לאָיאַליטעט" איז זייער פּראָפֿעסיע, זייער איינציקער „טאַלאַנט".

1940

נעגער

די נעגער־אויסשטעלונג אין שיקאַגאָ מוז זיין אַ שטאָלץ און אַ שטאַרקע דערמוטיקונג פאַר די 14 מיליאָן נעגער פון די פאַראייניקטע שטאַטן. איר צוועק איז צו ווייזן, וואָס די שוואַרצע ראַסע האָט אויפגעטאָן אין אַמעריקע אין די פינף־און־זיבעציק יאָר פון איר עמאַנציפּאַציע. און ווי איך זע פון די צייטונגען, איז פאַראַן וואָס צו ווייזן.

די נעגער־פראַגע אין אַמעריקע איז נאָך זייער ווייט פון אַן ענדגילטיקער און צופרידנשטעלנדיקער לייזונג. לינטש־אַקטן האָבן זיך כמעט אָפּגעשטעלט, אָבער אַ שיין ביסל רעכטלאָזיקייט דאַרף ערשט באַזייטיקט אָדער אָפּגעשאַפט ווערן. אין דער געבענטשטער סאַוט פאַסירט נאָך איצטער ניט זעלטן, אַז אַ נעגער וואָס האָט גראַדואירט פון האַרוואַרד אָדער יעיל קען זיך אין אַ דאָרטיקן שטאַט ניט באַטייליקן אין וואַלן, ווייל ער האָט ניט אויסגעהאַלטן דעם „טעסט", וואָס אַ ווייסער האַלב־גראַמאָטנער עקזאַמינאַטאָר האָט אים געגעבן. אויך אין ליבעראַלערן צפון־חלק פון לאַנד ווערט נאָך אויף יעדן שריט און טריט דיס־קרימינירט קעגן די „קאָלירטע" — עקאָנאָמיש, סאָציאַל, פּאָליטיש, אָפטמאָל אפילו אין רעליגיעזן לעבן. אָבער ווער קען פאַרגלייכן זייער היינטיקע לאַגע מיט דעם, וואָס זיי האָבן איבערגעלעבט און וואָס זייער סטאַטוס איז געווען ביז 1865?

מיר איז ערשט ניט לאַנג צופעליק אויסגעקומען צו לייענען אַ דאָקומענ־טירטע באַשרייבונג פון אַ שטראָף, וואָס אַ נעגער האָט באַקומען פון זיין אַנגלאָ־זאַקסישן בעל־הבית אין ווירדזשיניע אַ פּאָר יאָר פאַרן בירגער־קריג. ווען דער האַר איז מיד געוואָרן פון שלאָגן אים, האָט ער געצוואונגען צוויי אַנדערע נעגער, אַ מאַן און אַ פרוי, צו טאָן זיין אַרבעט אויפן שוין צע־קאַראַוואַשעטן נאַקעטן קערפּער פון דעם באַשטראָפטן. נאָכדעם ווי ער האָט זיך אָפּגערוט, האָט ער אָנגעהויבן בראָטן מיט פייער איינצלנע טיילן פון זיין גוף — דעם רוקן, דעם בויך, נאָכדעם (אַ שפּאַס אַזעלכער איז דאָס געווען!) . . . זיין אבר־המין. נאָך דער עקזעקוציע האָט ער אים ערשט געהייסן אָפּוואַשן מיט וואַסער „צוגעווירצט" מיט רויטן פעפער. עטלעכע שעה נאָך זיין באָד איז דער נעגער אויסגעגאַנגען. אַזעלכע שטראָפן זיינען געווען ניט קיין פאַר־איינצלטע פאַקטן ערשט צוריק מיט פינף־און־זיבעציק יאָר — ניט נאָר אין די פאַראייניקטע שטאַטן, נאָר אויך אין אייניקע בריטישע קאָלאָניעס: עס איז גענוג זיך צו דערמאָנען אין די שטראָף־עקספּעדיציעס, וואָס דער גאָווער־נאָר פון דזשאַמעיקאַ פלעגט דורכפירן אויף זיינע נעגער — און אַז ניט מער

און ניט ווייניקער ווי קאַרלייל האָט דעם ענגלישן המן געגומען אונטער זיין „מאָראַלישן" שוץ.

עס איז שווין היינט ניט אינגאַנצן לייכט תופס צו זיין די מענטאַליטעט און די „לאָגיק" פון דעם אַמאָליקן שקלאַפן־האַר צו זיין „אייגנטום". אָפּטמאָל קריגסטו דעם איינדרוק, אַז ער האָט די נעגער ניט באַטראַכט פאַר קיין מענטש־לעכע באַשעפענישן, אַז זיי זיינען פאַר אים געווען אפילו ניט קיין אינפעריאָרע ראַסע, נאָר אַ מין בהמה בצורת מענטש. האָבן דאָך אין אונזער מדינה עק־זיסטירט, אַזוי צו זאָגן, נעגער־פאַרמס (אין דעם זעלבן זינען וואָס „טשיקען־פאַרמס" אָדער „רעביט־פאַרמס") — צו אַנטוויקלען צווישן די נעגער וואָס מער פריה־ורביה און אויסכאָוועז שקלאַפן „פאַרן מאַרק", און ווי מ׳קען זען פון אַלטע אַמעריקאַנער פאַמיליען־כראָניקס, פלעגן זיך אַריסטאָקראַטישע און צניעות׳דיקע דאַמען ניט שעמען אויסצוטאָן נאַקעט אין דער אַנוועזנהייט פון שוואַרצע מענער: פראַוועט מען דאָך ניט קיין צניעות, פלעגן זיי זאָגן, פאַר אַ הונט אָדער פאַר אַן אָקס. פון דער אַנדערער זייט, פלעגט אָבער דער ווייסער פלאַנטאַטאָר אָנווענדן אויף זיינע נעגער דעם „פּריציפּ" פון שכר ועונש — שטרענג, ברוטאַל, סאַדיסטיש באַשטראָפן זיי פאַר זייערע „עבירות". אויף זיינע בהמות האָט ער נאַטירלעך קיינמאָל ניט געקוקט ווי אויף פאַראַנטוואָרט־לעכע, שטראָפבאַרע ברואים, און ער האָט אויף זיי קיין סאַדיסטישע עקזע־קוציעס ניט געפראַוועט. אָט גראָד, דוכט זיך מיר, דאָס באַהאַנדלען שוואַרצע קנעכט ברוטאַלער און רציחה׳דיקער פון חיות און בהמות, איז ערשט אַ באַווייז, אַז ערגעץ־וואו אין זיין אונטערבאַוואוסטזיין האָט דער אַנגלאָ־זאַקסישער שקלאַפן־טרייבער זיך געפילט זינדיק פאַר דער באַליידיקונג פונם צלם אלהים אויפן נעגער־פנים, און האָט די דאָזיקע זינדיקייט־געפילן... דערשטיקט אין זיך מיט נאָך מער אכזריות.

ווען דער אַמעריקאַנער נעגער קומט היינט אויף דער שיקאַגאָ׳ער אויס־שטעלונג מיט זיין „עבדים היינו" אין זיכרון, קען ער פון איר בשום אופן ניט אַוועקגיין קיין אַנטווישטער אָדער אַנטמוטיקער. אויף דער אויסשטעלונג מוז ער זיך איבערצייגן, דערזען באַשיינפּערלעך, אַז די 75 יאָר וואָס טיילן אים היינט אָפּ פון דעם עמאַנציפּאַציע־אַקט זיינען ניט אַוועק אויף גאָרניט. אין דעם פעריאָד איז אויסגעוואַקסן אין לאַנד אַ באַדייטנדיקער, נעגערשער מיטלקלאַס, און מ׳קען שוין היינט ניט זאָגן, אַז די שוואַרצע ראַסע איז אינגאַנצן אַ פּראָ־לעטאַרישע. עס איז ביי זיי אויסגעוואַקסן אויך אַ גרויסע פּראָפעסיאָנעלע אינ־טעליגענץ, וועלכע הויבט אָן צו פאַרנעמען — לכל הפחות, אין זייער איי־גענעם לעבן — אַן אַלץ גרעסערן פּלאַץ. אויף דער אויסשטעלונג קען ער דערזען אַזאַ וויכטיקן פאַקט ווי די עקזיסטענץ פון אַ גרויסער אייגענער פּרע־סע (גאַנצע 230 פעריאָדישע פּובליקאַציעס) און ער האָט יעדן יסוד שטאָלץ

צו זיין אויף זיינע צענדליקער נעגער־קאַלעדזשעס און אוניווערזיטעטן, וואו כמעט אַלע פּראָפעסאָרן און לערער זיינען פון זיין אייגן פלייש און בלוט. ווי איך זע פון דער פּרעסע, קען ער אויף דער אויסשטעלונג קוקן אויף די וואַנט־מאַלערייען (געמאַכט געוואָרן פון וויליאַם סקאַט, אַ נעגער־קינסטלער מיט אַן אינטערנאַציאָנאַלן נאָמען) מיט ניט ווייניקער שטאָלץ. זעט ער דאָך פאַר זיך די פּנים׳ער פון זיינע גייסטיקע „פּני״: בוקער ט. וואַשינגטאָן, וועלכער האָט אַזויפיל בייגעטראָגן צו דער פאַרשפּרייטונג פון אינדוסטריעלער בילדונג צווישן זיין פאָלק; און דזשאָרדזש קאַרווער, וועלכער פאַרנעמט אַזא בכבוד׳יקן פּלאַץ אין דער כעמישער וויסנשאַפט פון אַמעריקע; און ר. ר. מאָטאָן, וועלכער האָט זיך קונה שם געמאַכט אַלס פירער פונם טאַסקעגי אינסטיטוט; און דעם דיכטער פּאַול לאָרענס דאַנבאַר, און דעם שוישפּילער ריטשאַרד העריסאָן, און מעטיו הענסאָן, וואָס האָט זיך באַטייליקט אין פּיערי׳ס אַרקטישע פאַרשונגען ביים נאָרד פּאָל; און דעם קאָנצערט־זינגער פּאָול ראָבסאָן, און מעריאָן ענדערסאָן, וועלכע באַשיינט מיט איר זינגען שמחות אין ווייסן הויז. דער נעגער־באַזוכער פון דער שיקאַגאָ׳ער אויסשטעלונג מוז פילן, אַז ער האָט קיין סיבה ניט צו זיין געפאַלן אין זיינע אייגענע אויגן, און אַז ווי ביטער זיין לאַגע זאָל היינט ניט זיין, האָבן די יאָרן פון 1865 ביז 1940 באַוויזן, אַז ער האָט אַ האָפנונג אין אַ מאָרגן. „און דאָך באַוועגט זי זיך״. פאַר דער שוואַרצער ראַסע שטייט די וועלט ניט אויף איין אָרט...

* * *

ווער קען זיך אונטערנעמען נביאות צו זאָגן, צי די נעגער אין אַמעריקע וועלן ווען עס איז באַטראַכט ווערן פון די ווייסע ניט נאָר פאַר יורידיש גלייכבאַרעכטיקט? מיין איינדרוק איז, אַז דאָס איז בלויז אַ פראַגע פון צייט, פון גובר זיין אין זיך „איינריידענישן״. מיין איינדרוק איז, אַז די ביאָלאָגישע מחיצה צווישן ווייס און שוואַרץ איז אין אַ זייער גרויסער מאָס אַן אויסגעטראַכטע. דיזעלבע פראַנצויזישע דאַמען, וואָס האָבן אַמאָל אויפן האַיטי־אינזל געקוקט אויף נעגער (נוצנדיק היטלערס היינטיקן אויסדרוק) ווי אויף האַלב־מאַלפּעס, האָבן אָנגעהויבן האַנדלען גאָר אַנדערש נאָך דעם דערפאָלג פון דעם נעגער־אויפשטאַנד: דער שוואַרצער דיקטאַטאָר האָט אָנגעהויבן יעדן טאָג קריגן פון זיי אַזעלכע עראָטישע צערטלעכקייטן ווי לאָקן האָר און אַ מענגע ליבע־בריוו. וואוהין איז פאַרשוואונדן געוואָרן דער באַרימטער „פיזישער עקל״, מיט וועלכן זיי האָבן זיך אָקאָרשט געפּעטשטשעט? און וואָס איז געוואָרן פונם קאָלאָניאַל־פראַנצויזישן „געפיל פון חשיבות״, ווען זייערע מענער האָבן אָנגעהויבן גיין צו די שוואַרצע גענעראַלן צו גאַסט — פאַרברענגען מיט זיי, עסן און טרינקען ביי זייער טיש? אָבער נאָך וואָס גיין אַזוי ווייט ווי קיין סאַנטאָ־דאָמינגאָ? איך גלויב היינט ניט אויך די ווייסע

אַני־ואפסי־עוד׳ניקעס אין די פּאַראייניקטע שטאַטן אָדער אפילו ספּעציעל אין דער סאַוט, אַז אַ נעגער־פּנים רופט בײַ זיי אַרויס „אומבאַקוועמע״ געפילן. אַ סך מער ווי אין דער נאָרט, ווערן אין דער סאַוט ווײַסע קינדער געהיטן און אויסגעכאָוועט פון נעגער־פּרויען; די ווײַסע פרוי אין דער סאַוט לאָזט זיך באַדינען און ארומגיין אַרום איר, ווען זי ווערט קראַנק (און ווען די סענסיטיוויטעטן זײַנען בײַ מענטשן אַ סך שאַרפער), פון אַ נעגער־נורס; אין די „בעסטע פאַמיליעס״ געפינט זיך דאָרט די קיך אין נעגער־הענט, און איך האָב נאָך ניט געהערט, זיי זאָלן זיך מיאוסן צו עסן אין זייערע אייגענע היימען; פאַרן רייטנדיק לערנט זיך די פרוי פון דער סאַוט אויס פון שוואַרצע „גרומס״; איר שאָפער איז אַ נעגער; דער קעלנער אין רעסטאָראַן, וואוהין זי גייט פאַרברענגען, איז מערסטנטיילס אַ נעגער; דער פּולמאַן־פּאָרטער וואָס מאַכט פאַר איר דאָס בעט איז שטענדיק אַ נעגער — ווּעמען וויל זי אײַנריידן, אַז זי קען ניט איבערטראָגן דעם ריח פון אַ נעגעריש לײַב, און ס׳הויבט איר אָן צו איבלען ווען אַ נעגער שטייט נאָענט לעבן איר?

מיליאָנען ווײַסע אַמעריקאַנער האָבן זיך היסטאָריש אַליין אַרײַנגעהיפּנאָטיזירט אין אַ מין מוקצה־באַציאונג צו דער שוואַרצער ראַסע, אָבער דער היפּנאָז פלאַצט פון זיך אַליין, און די נאַטור צווינגט אָפט דורכצוברעכן דעם קינסטלעכן תחום פון באַציאונגען. אפילו פון די בינו־לבינה־באַציאונגען. אַז „די קאָליר־גרענעץ עקזיסטירט נאָר אין טאָג־ליכט״, איז אָן אויסדרוק וואָס קלוגע און ערלעכע ווײַסע נוצן איצטער אומעטום — אין אַפריקע אַזוי גוט ווי אין אַמעריקע. ווען שוואַרצע וואָלטן טאַקע געווען סעקסועל אַזוי אָפּשטויסנדיק פאַר ווײַסע, ווי אייניקע ווילן אונדז נאָך אײַנרעדן, וואָלטן אין צענטראַל און זיד־אַמעריקע זיך ניט געשאַפן קיין נײַע ראַסן, וואָס זײַנען אַ געמיש, אין פאַרשיידענע פּראָפּאָרציעס, פון ווײַס און שוואַרץ (אָפטמאָל נאָך מיט אַביסל ברוין). ווער עס האָט זיך צוגעקוקט אויך אין צפון־אַמעריקע צו די טויזנטער און טויזנטער מולאַטאָס, וואָס זענען שוין דאָ פאַראַן און וואָס זײַנען, בידוע, ניט געבוירן געוואָרן בלויז פון רוח־הקודש, מוז אָנערקענען אַז זיי זעען ניט אויס ווי „ביאָלאָגישע אויסוואורפן״, ווי זיי וואָלטן לויט א געוויסער שיטה אפשר געדאַרפט אויסזען, ווען צווישן ווײַס און שוואַרץ וואָלט טאַקע עקזיסטירט אַ נאַטירלעכע פיזישע אָפּשטויסונג. פון וואַנען נעמט זיך, אגב, בײַ מולאַטאָס, בײַ די אַזוי גערופענע „באַסטאַרדן״, אַזאַ רייצנדע, באַצויבערנדע שיינקייט? אָסור, דוכט זיך מיר, צי אַזעלכע אויגן, נעזער, מײַלער, פּראָפּילן און פיגורן, ווי די וואָס מיר זעען אַזוי אָפט בײַ מולאַטאָס, קענען שטאַמען פון אַ סעקסועלן לעבן, וואָס זאָל זײַן אין דער בחינה פון... כאילו כפאו שד.

איך דערמאָן זיך איצטער אין די חנ׳עוודיקע מולאַטאָ־קינדער, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו זען אַ פּאָר יאָר נאָך דער וועלט־מלחמה אין דײַטשלאַנד,

אין די קלענערע שטעטלעך צווישן פראַנקפורט אַם מאַין און וויסבאַדן. די קינ־דער זיינען געווען אַ פּראָדוקט פון צופעליקע זיווגים צווישן בלאָנדע דייטשע מיידלעך און שוואַרצע קאָלאָניאַלע סאָלדאַטן פון דער פראַנצויזישער אָקו־פּאַציע־אַרמיי. נאַצישע ראַסן־עבודה־זרה׳ניקעס, וואָס האָבן שוין דענסטמאָל אָנגעהויבן בושעווען אין דער דייטשער פּראָווינץ, האָבן געשריגן גוואַלט און געפאָדערט, מ׳זאָל יענע קינדער „צוריקשיקן״ קיין אַפריקע; היטלער קען ביז היינטיקן טאָג ניט מוחל זיין די פאַרפעסטונג פון זיין ראַסע מיט נעגער־בלוט. וועלכע די פראַנצויזן האָבן גורם געווען. אָבער די אַרישע מוטערס האָבן זייערע דריי־פערטל־שוואַרצע זינדלעך און טעכטערלעך געצערטלט ניט ווײ־ניקער פון אַנדערע מוטערס, און קינדער (וועלכע זיינען אין די זאַכן אַ סך בעסערע „פאַרשטייערס״ פון זייערע דערוואַקסענע דערציער) האָבן זיך מיט זיי אַרומגעשפּילט אַ סך גערנער, ווי מיט ווייסע קינדער.

אויך אַ ניט־מאַרקסיסט מעג דענקען, אַז די מחיצה צווישן ווייס און שוואַרץ איז הויפּטזעכלעך אַ סאָציאַלע, ניט קיין ביאָלאָגישע. מיט דער עקאָנאָמיש־קולטורעלן אויפשטייג פון דער נעגער־ראַסע, מעג מען האָפן, וועלן פאַרשווינדן די היסטאָריש־אויפגעשרויפטע „ריר־מיך־ניט־אָן״־געפילן, פון וועלכע עס ליידן נאָך ביז היינט מיליאָנען ווייסע.

* * *

די באַרימטע אומפעאיקייט פונם נעגער גובר צו זיין אין זיך דעם סעק־סועלן יצר־הרע, באַזונדערס ווען עס האַנדלט זיך אין ווייסע פרויען (זיין קרי־מינעלע גרייטקייט מאַנס צו זיין) איז מסתמא אַ שיין ביסל איבערטריבן. איך האָב די טעג אַריינגעקוקט אין ל. ר. דזשעימס׳ מאָנאָגראַפיע „היסטאָרי אָוו ניגראָ רעוואָלט״ און האָב דאָרט געפונען אַ ריי אינטערעסאַנטע פאַקטן, וואָס הלוואי זאָלן זיך געוויסע ווייסע און באָרדישע אַרמייען אַראָפּנעמען פון זיי אַ מוסר. אין אַפריקאַנער קאָלאָניעס זיינען ניט איינמאָל געשאַפן געוואָרן סי־טואַציעס, ווען די ווייסע מענער זיינען געווען פאַרנומען אין שלאַכטן קעגן נעגער־אויפשטאַנדן, און ווייסע פרויען — ענגלישע, האָלענדישע, דייטשע — זיינען געבליבן אין געוויסע געגנטן אַליין מיט שוואַרצע רעבעלן, וואָס האָבן צייטווייליק פאַרכאַפּט שטעט און פלאַנטאַציע־דערפער. די ווייסע זיינען נאָכ־דעם געווען דערשטוינט אויסצוגעפינען, אַז די „שוואַרצע בעסטיעס״ האָבן זייערע פרויען און טעכטער, אין די מייסטע פאַלן ניט אָנגערירט. ניט איינמאָל האָבן אין יענע געגנטן נעגער־רעבעלן אָוועקגעפירט מיט זיך ווייסע פרויען אַלס „משכנות״, אָבער ווען די שלאַכטן האָבן זיך געענדיקט מיט אַן אויס־גלייך, זענען די געפאַנגענע פרויען צוריקגעבראַכט געוואָרן אַ היים און זעלטן ווען איינע פון זיי האָט געהאַט אַ יסוד זיך צו באַקלאָגן אויף זייער באַהאַנד־

לונג. די אַמעריקאַנער „רעיפּ־קעיס״־סטאַטיסטיק פאַרדינט מ׳זאָל זי שטרענג בודק זיין.

* * *

אַ פריינט, וועלכער האָט מער געלעגנהייט פון מיר צו באַאָבאַכטן דאָס אַמעריקאַנער נעגער־לעבן, האָט מיר ניט לאַנג דערציילט: נעגער פון אַ באַשטימטן טיפּ באַרימען זיך אָפט מיטן כח־גברא פון זייערע ראַסן־גענאָסן. זיי רופן אָן נעמען פון אַריסטאָקראַטישע ווייסע פרויען, פון ווייסע שוישפּילערינס און אַנדערע בכבוד׳יקע פאַרטרעטערינס פונם שיינעם געשלעכט, וואָס האָבן אינטימע באַציאונגען מיט נעגער־מענער און קענען זיך ניט אָפּלויבן פונם צויבער פון זייער סעקסועלער ענערגיע. איך ווייס ניט, צי און אין וועלכער מאָס דאָס איז אמת, אָבער מיין אינפאָרמאַטאָר האָט עס מיר דערציילט מיט אַ פון־אויבן־אַראָפּ־שמייכל: זעט נאָר, מיט וואָס מענטשן פון אַן אונטערדריקטער און באַליידיקטער ראַסע באַרימען זיך! איך מיין, אַז ער איז אומגערעכט. פאַר וואָס, לאָמיר זיין ערלעך מיט זיך אַליין, זאָל מען זיך דערמיט ניט באַרימען? סעקסועלע אימפּאָטענץ איז אַ חרפה און אָפטמאָל אַ סימן פון דעגענעראַציע, און אויב מ׳דאַרף זיך שעמען מיטן מאַנגל פון כח־גברא, לייגט זיך אויפן שכל, אַז ס׳איז פאַראַן יסוד פאַר אַ ראַסע זיך צו באַרימען מיט סעקסועלער קראַפט און ענערגיע. דאָס איז פאַר אַ ראַסע עקזיסטענץ־גאַראַנטיע, האָפענונג, אין די לעצטע אַנאַליזן און „חשבונות״ אפשר דער מקור פון שעפערישע פּאָטענצן. דאָס האַרלעמער באַרימען־זיך האָט מסתמא נאָך אַ מאָטיוו: דער נעגער דעקט דערמיט אויף דעם שקר פון געוויסע טעאָריעס, אַז זיין ראַסע איז פיזיש אָפּשטויסנדיק. אָפּשטויסנדיק? — איז ער גרייט מיט אייך צו אַרגומענטירן — די פיינסטע און געשמאַקפולסטע ווייסע פרויען האָבן נעגער־געליבטע...

עס זיינען געווען ציטן ווען ווערנער זאָמבאַרט׳ן האָט זיך אפילו ניט גע׳חלומ׳ט, אַז ער וועט אַמאָל ווערן היטלער׳ס אַן אינטעלעקטועלער טעלער־לעקער. דאַן האָט ער געהאַט אַ שם פון א גרויסן אוהב ישראל און פלעגט אויפטרעטן אויף ציוניסטישע פאַרזאַמלונגען. איך דערמאָן זיך איצטער מיינס אַ באַגעגעניש מיט אים. ער האָט מיך ביי יענעם באַזוך אויטאָריזירט איבערצוזעצן אויף רוסיש זיינס אַ ווערק. בשעת אונזער לאַנגן און זייער סטימולירנדיקן שמועס האָט ער מיר, צווישן אַנדערע זאַכן, אַ זאָג געטאָן: „פון וואַנען נעמען זיך ביי אייך אַזעלכע אָנציענדיקע פרויען, ביי קיין שום אַנדער אומה ולשון באַצויבערן מיך ניט אַזוי די פרויען, ווי ביי אידן. איך פאַרליב זיך אָפט, און מערסטנטייל אין אַברהם אבינו׳ס אור־אייניקלעך״.

איך מוז זיך מודה זיין: מיר איז עס דענסמאָל געווען זייער אָנגענעם צו הערן. איז דאָס געווען דערפאַר, וואָס איך בין אויך אַ זון פון אַן אונטערדריקטער ראַסע, אַ האַרלעמער בנוסח איד?

1940

אַן ווידוי

ווען דעם אַז אַנרי בערגסאָן איז געוואָרן אַ קאַטאָליק, זײַנען אַהער דער־גאַנגען קלאַנגען נאָך צוריק מיט עטלעכע יאָר. פֿערזענלעך האָב איך עס די גאַנצע צײַט ניט געוואָלט גלויבן. אויף וויפֿיל איך בין תופס זײַן פֿילאָזאָפֿישן געדאַנקענגאַנג האָב איך אויך ניט געהאַט קיין יסוד דערצו. אָבער די טעג האָב איך זיך אָנגעשטויסן אויף אַ באַשטעטיקונג פֿון יענע קלאַנגען. נאָך דעם אַרטיקל וואָס מאַדאַם ראַאיסאַ מאַריטען (די פֿרוי פֿונם באַקאַנטן פֿראַנצויזישן פֿילאָזאָף און טעאָלאָג, זשאַק מאַריטען) האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אין דער ליבעראַל־קאַטוילישער „קאָמאָנוויל״, קען שוין, דוכט זיך, קיין ספֿק ניט זײַן, אַז בערגסאָן איז אַוועקגעגאַנגען פֿון דער וועלט אַלס מיטגליד פֿון דער „אוניווערסאַלער״ קירכע. מאַדאַם מאַריטען איז בערגסאָנ׳ס אַן אַמאָליקע תּלמידה. זי איז מיט אים יאָרנלאַנג געווען באַפֿרײַנדעט, און איצטער, נאָך זײַן טויט, געפֿינט זי פֿאַר מעגלעך אויסצוזאָגן דעם סוד. פֿאַר בערגסאָנ׳ס אינטימען קרייז פֿון פֿרײַנט איז דער פֿאַקט פֿון זײַן „שמד״, ווי מ׳קען זען פֿון איר אַרטיקל, די גאַנצע צײַט ניט געווען קיין סוד. ער האָט זיי נאָר געבעטן, ניט צו פֿאַר־עפֿנטלעכן דעם פֿאַקט, ווײַל אַלס איד האָט ער ניט געוואָלט אָנטאָן קיין יסורים זײַנע שטאַם־בירגער אין צײַטן פֿון רדיפֿות און דערנידערונגען. אידן, האָט ער געפֿילט, וואָלט שטאַרק געקרענקט, ווען זיי דערוויסן זיך אַז איינער פֿון זייערע גייסטער, מיט וועמען זיי האָבן יאָרנלאַנג שטאָלצירט, האָט זיי אין אַן עת־צרה „פֿאַרראַטן״.

אַלזאָ, וועגן פֿאַקט גופֿא איז שוין, דוכט זיך, קיין פּלאַץ פֿאַר צווייפֿל נישטאָ. אָבער פֿאַרוואָס האָט עס בערגסאָן געטאָן? וואָס האָט אים, גראָד אויף די עלטערע יאָרן, אַזוי שטאַרק באַווירקט און וועלכע אידייע אָדער עלעמענט אין קאַטאָליציזם האָט אים צו זיך געצויגן מיט אַזאַ קראַפֿט, אַז ער האָט זי ניט געקאָנט ביישטיין? אייגנטלעך, דאַרף דאָס אונדז בלויז אינטערעסירן ווען עס האַנדלט זיך וועגן אַ מאַן פֿון בערגסאָנ׳ס גייסטיקן וואוקס. פֿונם עצם „שמד׳ן״־זיך ווער איך נישט נתפּעל. מיט איין קאַטאָליק מערער און מיט איין איד ווייניקער (כאָטש פֿרעגט מיך בחרם, אין וואָס פֿאַר אַ זין איז בערגסאָן זײַן גאַנץ לעבן געווען אַ איד, אַחוץ זײַן אָפּשטאַם פֿון יחוסדיקער משפּחה אין פּוילן). אפֿילו אַ איד וואָס איז מער און טיפֿער פֿאַרבונדן מיט אידן און אידיש לעבן האָט, אין תּוך, אַ רעכט, ביי קיינעם זיך ניט צו פֿרעגן און ווערן אַ קאַטאָליק, אַ מאַכמעדאַנער, אַ מאָרמאָן און וואָס אין דער (רעליגיעזער) קאָרט, אויב ער ווערט פּלוצים רעליגיעז באַצויבערט. ווי מאַדאַם מאַריטען

דערציילט, זאָל בערגסאָן זיך האָבן אויסגעדריקט, אַז אין קאַטאָליציזם געפינט ער די דערפילונג; די לעצטע, הייסט עס, און ענדגילטיקע השלמה פון אידישן גייסט. מילא, זאָל זיין אַזוי — לויט מיין פּערזענלעכן חשבון וואָלט איך אים מוחל געווען זיין קאַטאָליציזם, אפילו ווען ער וואָלט ניט געווען די „העכערע מאַניפעסטאַציע" פון אידישן גייסט — אויב די נייע אמונה האָט אים געגעבן אַ נייע און שטאַרקערע אחיזה אין לעבן. דער פאַרשטאָרבענער פּויפּסט האָט געהאַלטן אַז „גייסטיק זיינען אַלע קאַטאָליקן און קריסטן בכלל — סעמיטן". איז דאָס געווען זייער פיין און נאָבעל פון זיין זייט וואָס ער איז אַרויסגע־קומען מיט אַזאַ מאמר גראד אין די צייטן פון היטלער׳ס אַנטיסעמיטישע גזרות און רציחות. אָבער צו אונזער ענין קער זיך עס ניט אָן. אַ גרויסער העברעאישער שרייבער (מיכה יוסף בערדיטשעווסקי) האָט יאָרנלאַנג געפירט אַ טעמפּעראַמענטפולן, מאָמענטנווייז אַ היסטערישן קאַמף, קעגן „אידישן גייסט" בכלל און קעגן זיין סעמיטישן יסוד. ער האָט אים געזוכט „עוקר מן השורש" צו זיין. קיינעם פון אונז איז ניט געקומען אויף דער מחשבה אים דערפאַר אויסצושליסן פון כלל ישראל אָדער אים ארויסצוגעבן אַן אַטעסטאַט פון אַן עוכר ישראל. ווען בערגסאָן וואָלט איצט געלעבט און וואָלט געהערט צום כלל ישראל, בלייבנדיק אַ קאַטאָליק, וואָלט איך אים פון „מיין קאָנגרעגאַ־ציע" ניט אויסגעשלאָסן. דער פאַרדרוס וואָס איך טראָג אויף אים האָט צו טאָן גאָר מיט עפּעס אַנדערש: פאַרוואָס האָט ער עס געהאַלטן פון אונז בסוד? און פאַרוואָס האָט ער אונז, בלינדע, פאַרבלאָנדזשעטע, רעליגיעז־צוריקגעשטאַ־נענע, ניט געגעבן צו פאַרשטיין; פּראָסט און פּשוט ניט דערציילט, ווי אַזוי האָט דאָס מיט אים „פּאַסירט"? ווען און ווי אַזוי איז אין זיין לעבן פאָרגעקומען יענער „גילוי אליהו" אָדער גילוי פּאַאולוס, וועלכער האָט אים פּלוצים געעפנט די אויגן, פאַרפלייצט זיין גייסט מיט אַ נייעם ליכט?

ווער עס וויל, קען גלייך געפינען אַ באַקוועמע פאָרמולע, כדי מלמד־זכות צו זיין אויף בערגסאָנ׳ען: רעליגיע איז אַ פּריוואַט־זאַך און קיינער איז ניט מחוייב זיינע מיטמענטשן אָפּצוגעבן דין־וחשבון וועגן זיינע רעליגיעזע אַנ־שויאונגען אָדער וועגן די ענדערונגען וואָס זיי האָבן דורכגעמאַכט. איך נעם אָן די דאָזיקע פאָרמולע און איך בין גאָרניט אַזוי גרייט זיך אריינצורייסן אין מיין שכנ׳ס אינטים לעבן. אָבער דאָך: עס איז פאַרן אַ חילוק צווישן אַ ריעל־עסטעיט־בראָקער, וואָס נעמט פּלוצים אָן אַ נייעם גלויבן, און אַ פילאָזאָף. דער ערשטער איז מיר גאָרנישט שולדיק, ער איז ניט מחוייב צו זיין בכח זיך אַליין אויסצוטייטשן די מאָטיוון פון זיין האַנדלונג. איך וואָלט אפילו העיוואוד ברון ניט אָוועקגעזעצט אויף אַ באַנק, אים אויסצופרעגן, פאַרוואָס און ווי אַזוי ער, אַ געבוירענער פּראָטעסטאַנט און נאָכדעם, יאָרנלאַנג אַ משמש פון מאַרקסיסטיש־אַטעאיסטישע תלמידי־חכמים און אַן אַרויסהעלפער פון קאָ־

מוניסטישע גבאים און גבאי׳טעס, איז פּלוצים געוואָרן אַ קאַטאָליק. עס קען זיין, אַז זיין קאַטאָליציזם איז געווען ניט ווייניקער שטיפעריי, פלירט און פּעליטעטאַניסטישע קונדס׳עריי ווי, פריער, זיין פּראָ־קאָמוניזם. אָבער פּאַר אַ פילאָזאָף, ווי בערגסאָן איז געווען; פּאַר אַ מאַן מיט אַן אייגענער שיטה אין מעטאַפיזישן דענקען; פּאַר איינעם פון די ראשי המדברים אין דער אייראָפּעאישער פילאָזאָפיע פון די לעצטע צוויי דורות — איז רעליגיע ניט קיין „פּריוואַט־זאַך״. ווען בערגסאָן — נאָך אַ האַלבן יאָרהונדערט פון זיין קאַריערע אַלס פילאָזאָפישער שריפטשטעלער און לערער — פאַרשווייגט די מאָטיוון פון אַ האַנדלונג וואָס דאַרף באַטראַכט ווערן אַלס דער עפּילאָג פון זיין גייסטיקער לעבנס־דראַמע הייסט עס, אַז ער איז געווען מיט אונז זייער באַרעדעוודיק וועגן אַלץ אין דער וועלט אַחוץ דעם עיקר, דעם עיקר פון אַלע עיקרים. וואָס קען דען זיין אַנטשיידנדיקער אינם נשמה־גורל פון אַ מענטש מיט אַן אינטענסיוו־גייסטיקן לעבן, ווי דאָס אָננעמען אַ גלויבן אין די פאַרקלערט־מעלאַנכאָלישע יאָרן פון געזעגענען זיך מיט דער וועלט?

איך געדענק נאַטירלעך, אַז אויך צוריק מיט יאָרן איז אַרומגעגאַנגען אַ מימרא, אַז בערגסאָנ׳ס פילאָזאָפיש דענקען איז בכלל פון אַ קאַטוילישן „שניט״. אַזאַ רעקלאַמע האָבן אים געמאַכט סאַלאָן־קאַטאָליקן אין פראַנקרייך. זיי האָבן געזוכט אויסצו׳פּלפּול׳ן, אַז היות בערגסאָן איז אַזאַ שונא פון אינטעלעקטואַליזם; ווייל ער האַלט ניט אַז דער „שכל התחתון״ קען שפּילן די ראָלע פון אַ וועלט באַנעמער און עקזיסטענץ־דערגרונטעוועער און ווייל ער זוכט אויפצודעקן אין מענשלעכן גייסט פעאיקייטן, וואָס צילן אַ סך נאָענטער צום שורש פון דער הויה איידער אונזער „געאָמעטריש־אָרגאַניזירטער מאָרך״ — מינעוועט ער אונטער יענע „חוצפה׳דיקע שכל׳דיקייט״, וואָס איז דער אַלטער שונא פון קאַטוילישן גלויבן. אָבער, אויב קריטיק פונם שכל־התחתון; אויב אָנצייכענען די גרעניצן ביז וועלכע יענער מעג זיך פאַרמעסטן צו גיין, פירט צו קאַטאָליציזם — אָדער איז אין תוך קאַטוילישן — קענען מיר מיט דעמזעלבן רעכט פאַרשרייבן צווישן „קאַטאָליקן״ אי שאָפּענהאַאוער׳ן (פּאַר וועמען ווילן איז געווען אַ סך אַ גרעסערער „יש״ ווי ווסן), אי ניטשען וועלכער האָט געמאַכט פונם אינטעלעקט „אויסצודרייען״, אי קאַנט׳ן מיט זיין „פּראַקטישער״, ניט־ראַציאָנאַלער פאַרנונפט, אי אפילו יהודה הלוי און... שמואל דוד לוצאַטאָ. דאָס אַנטשיידנדיקע דאָ איז ניט, וואָס איינער האָט דעם קוראַזש צו זאָגן דעם אינטעלעקט „אָרעמער דאַך, וואָס קנאַקסטו?״ וויכטיק איז, וואָס ער שטעלט אַוועק, אָדער אויף וואָס ער ווייזט אָן אנשטאט דעם אינטעלעקט. דער טיפּישער קאַטאָליק אין אַזעלכע פאַלן גיט אונז דעם אַדרעס צו דער קירכן־טראַדיציע, צו באַשטימטע דאָגמעס וואָס דאַרפן אָנגענומען ווערן אָן חקירות, צו אַ געוויסן פּלאַץ אין ארץ־ישראל וואו עס האָט זיך אין אַ באַשטימטן טאָג אָפּגעשפּיגלט

אַ געטלעכע מיסטעריע. אָבער בערגסאָנ׳ס וועג פון אינטעלעקטואַליזם האָט אים געפירט ניט צו טראַדיציע, ניט צו וועלכער ניט איז אויטאָריטעטן־ירושה, און ניט צו אַ דאָגמע וואָס מוז זיין אמת „אפילו ווען זי זעט אויס אַבסורד״ — נאָר צו דעם קוואַל פון אינטואיציע און יחיד׳ישער וויזיאָנעריש־קייט. וואָס האָט זיין „אַנטי־אינטעלעקטואַליזם״ צו טאָן מיט אַ ריטואַל, אין וועלכן ברויט ווערט פאַרוואַנדלט אין מענטשן־קערפּער און וויין אין מענטשן־בלוט? מיט אַ גלויבן, אַז אַ באַשטימטער מאַן אין יעדן דור איז אָן חסרונות און אין זיינע (בלויז און נאָר אין זיינע) הענט געפינען זיך די שליסלען צו די שערי שמים? מיט אַן „איבערצייגונג״ אַז ווער עס גייט אַוועק פון דער וועלט אָן דעם חסד פון דער קאַטוילישער קירכע וועט ווער־ווייסט וויפיל יאָרן גע־ברענט און געבראָטן ווערן אין גיהנום? אינדיווידועלע אינטואיציע האָט בערגסאָן געקאָנט זען אַ סך מער ביי פּראָטעסטאַנטישע מיסטיקער, ביי אידישע מקובלים, ביי אינדישע עקסטאַטיקער, ביי בעטהאָווענ׳ען און באַכ׳ן, איידער אין די סטאַטוטן פון אַזאַ מאָנאַרכיע אָדער טאָטאַליטאַרער מלוכה, ווי די קאַ־טוילישע קירכע. קאַטאָליציזם, דאַרף מען, פון דער אַנדערער זייט, ניט פאַר־געסן, האָט אין משך פון יאָרהונדערטער אויסגעאַרבעט — ווי משונה׳דיק די זאַך זאָל ניט אויסזען — אַן אייגענעם „ראַציאָנאַליזם״: אַ סיסטעם פון גע־קינסטלטער, „אַקראָבאַטיש־פילאָזאָפישער״ און פּרוכטלאָזער חקירה — וואָס אין פאַרגלייך מיט איר, איז די אויבערפלעכלעכסטע מעטאָדע פון וויסנשאַפט־לעכן דענקען ווי אַן אַאַזיס אין אַ מדבר.

עס איז געווען אַ גענוג אַריינצוקוקן אין בערגסאָנ׳ס לעצטן ווערק („די צוויי מקורות פון מאָראַל און רעליגיע״), וואָס דאַרף באַטראַכט ווערן אַלס זיין רעליגיעז־פילאָזאָפישער אני מאמין, כדי צו זען, אַז אַלס פילאָזאָף האָט ער זיך אויף דער עלטער אויך ניט געענדערט. אויך אין דעם ווערק שטיצט ער זיך אויף די הויפּט־געדאַנקען פון זיין „שעפערישער אַנטוויקלונג״, וואָס דאַרף פון יעדן קאַטאָליק באַטראַכט ווערן אַלס טריף־פּסול. אויך דאָרט איז ער זיך סומך אויף די דערפאַרונגען פונם דאָגמאַטיש־ניט־געבונדענעם מיסטיקער און וויזיאָנער; אויף „קריסטנטום״ וואָס קען לעבן אויסער דער קירכע און אָפּט־מאָל להכעיס דער קירכע. אין דעם דאָזיקן ווערק, דאָס איינציקע פון זיינע שריפטן אין וועלכן ער דיסקוטירט דירעקט רעליגיע, האַלט ער אפילו פאַר נויטיק פעסטצושטעלן, אַז „פון אונזער שטאַנדפּונקט, וועלכער אָנערקענט די געטלעכקייט פון „אַלע מענטשן״, איז ניט וויכטיק צי יעזוס איז אויך געווען קריסטוס (דער דערלייזער) און עס איז אפילו ניט וויכטיק, צי האָט ער טאַקע ווען עס איז עקזיסטירט. וואָס האָט אַזאַ באַציאונג צום קריסטנטום צו טאָן מיטן גלויבן, אַז ווען דעקאָראַטיוו־באַמאַנטלטע קאַרדינאַלן, נאָך לאַנגע טעג פון געהיימע פּאָליטישע פאַרהאַנדלונגען (און אַמאָל אויך אינטריגעס), אייניקן זיך

אָנצורופן איינעם פון זייער קרייז „פּויפּסט" ווערט יענער דורכדעם אַליין (דורך וואָלן פון בשר־ודמ'ס!) דער שטעלפאַרטרעטער פון דעם, וואָס איז אַמאָל געווען דער שטעלפאַרטרעטער פונם רבונו של עולם אַליין? און אויב ניט־גלויבן אין דעם, וואָס זשע הייסט עס דען ווערן אַ מיטגליד אין יענער „געשלאָסענער געזעלשאַפט" מיט אירע שטרענגע תקנות און רעגימענטירטן דענקען, וואָס עס שטעלט מיט זיך פאַר די קאַטוילישע קירכע?

נײַן, אין בערגסאָנ'ס ווערק, פונם ערשטן ביזן לעצטן, איז נישטאָ דער קלענסטער ממשות'דיקער רמז אויף וועלכער־ניט־איז נטיה פון זײַן זײַט צו קירכן־קאַטאָליציזם. זײַן שמדן־זיך איז געווען אַ פּלוצלימדיקער שפּרונג, אַ קאַטאַסטראָפישער אויסברוך — ניט קיין נאַטירלעכער סוף פון אַ לעבנס־לאַנגער אַנטוויקלונג.

* * *

בערגסאָן איז אונז דערפאַר געבליבן שולדיק אַ דערקלערונג. פאַרוואָס־זשע איז ער אַוועקגעגאַנגען פון אונז אַ בעל־חוב? און פאַרוואָס, ווי מען מעג משפּט'ן פון מאַדאַם מאַריטען'ס דערמאָנטן אַרטיקל, האָט ער אויך זײַנע נאָענטע פרײַנט ניט דערציילט — לאָמיר שוין רעדן עוואַנגעליש — וועגן זײַן „דמשק"? און פאַרוואָס האָט ער דעם עצם־פאַקט פון זײַן שפּרונג געהאַלטן אַ סוד פאַר אידן, פאַר דער ברייטער עפנטלעכקייט בכלל? ניט געוואָלט מצער זײַן זײַנע שטאַם־ברידער אין מאַרטירערישע צײַטן? אָבער איז דען דאָס באַהאַלטן און דאָס פאַרשוויגן פונם וויכטיקסטן פאַקט אין זײַן לעבן ניט קיין טיפע באַליידיקונג פאַר די זעלבע שטאַם־ברידער? אויב ער האָט מיטאַמאָל „דערזען ליכט", דאָס אמת'ע און אייביקע ליכט, פאַרוואָס עס ניט פּרובירן ווײַזן פאַר די הולכי־חושך פון זײַן „ראַסע"; אויך פאַר אַזוי פיל מיליאָנען און מיליאָנען ניט־אידן, צעטומלטע, גייסטיק־צעבראָכענע, דעזאָריענטירטע און אַנטוישטע, גאַריקע און דורשטיקע — אפילו ווען זיי ווייסן ניט נאָך וואָס זיי זײַנען גאַריק און אויף וואָס זיי זײַנען דורשטיק? „ניט געוואָלט", דערציילט אונז מאַדאַם מאַריטען, „אָנטאָן יסורים אידן". אָבער אויב בערגסאָן איז טאַקע געוואָרן אַ קאַטוילישער מאמין, איז פאַרוואָס האָט ער ניט געהאַלטן אַז גראָד אין אַזאַ שווערער צײַט, גראָד אין טעג פון מאַרטירערטום, איז ער מחויב אָנצואווײַזן זײַנע ברידער אויף אַן אויסוועג, אויף אייביקער טרייסט, אויף דעם נײַ־געפונענעם לעבנס־קוואַל, וואָס קען קיינמאָל ניט אויסגעטריקנט ווערן?

עס איז ניט לײַכט צו ענטפערן אויף די דאָזיקע פראַגן. מיר ווייסן צו ווייניק וועגן בערגסאָנ'ס פּריוואַטן און אינטימען לעבן, באַזונדערס פון זײַנע לעצטע יאָרן. אָבער דאָס, וואָס ער האָט געמאַכט פון זײַן קאַטאָליציזם אַ סוד, דער פאַקט וואָס ער איז געשטאָרבן אָן אַ פילאָזאָפישער ווידוי, צווינגט צו

דענקען, אַז דער „שפּרונג" איז קיין לײדנשאַפטלעכע, סטימולירנדיקע דער־פאַרונג אין זיין לעבן ניט געווען. ער איז שוין וואַרשײנלעך אויך גײסטיק גע־ווען צו אַלט. זיין עצם וויטאַליטעט איז שוין משמעות געווען צופיל אויסגע־שעפּט, כדי דורכצולעבן אַן עכטן, רעליגיעזן אויפציטער. בערגסאָן „דעם פּויפּסט'ס אַן אונטערטאַן" און דער קירכע'ס אַ קינד? נאָר אין אַ צושטאַנד פון גײסטיקער אונטערטעניקייט, אין קינדערשער פאַרלוירנקייט און דערשראָקנקייט, ווען דער קאָפּ איז וויליק זיך צו בויגן פאַר יעדן וואָס זאָגט צו „שוץ" און לאָזט זיך טוליען צו זיך — האָט דאָס געקאָנט מיט אים געשען. אפשר טאַקע דערפאַר (און ניט ווייל ער האָט ניט געוואָלט פאַרשאַפן אידן קיין עגמת נפש) האָט ער זיך ערגעץ־וואו אין האַרצן געשעמט מיט זיין באַקע־רונג — געשעמט זיך אויך פאַר ניט־אידן, אויך פאַר זיך אַליין. מיט אַ טייל פון זיין באַוואוסטזיין האָט ער נאָך געקאָנט וויסן, אַז זיין „טויף־סאַקראַמענט" איז פאָרגעקומען ניט אין אַ מאָמענט ווען עפּעס האָט אין אים אויפגעבליצט אָדער אויפגעפלאַקערט, נאָר אין אַ בין־השמשות־שעה, ווען עפּעס איז אין אים אויסגעלאָשן געוואָרן. איך נעם אָן, אַז פּסיכיש איז ער שוין געשטאַנען אויף יענער זייט פון „בגבורות". זיין קאַטאָליציזם איז געווען אַ פּועל־יוצא ניט פון נייער, פּלוצים אויפגעוואַכטער (און, לאָמיר זאָגן, פאַרפירנדיקער) קראַפט, נאָר פון אַ מיחוש.

* * *

כ'האָב שוין לאַנג ניט געזען קיין קאַטוילישן סידור, און איך געדענק ניט צי אין אים איז פאַראַן אַ תפילה אינם גייסט פון אידישע תחנונים:

„אל תשליכנו לעת זקנה"...

1941

„נצח ישראל"

אפשר וואָלטן מיר אויפגעהערט צו נוצן ווערטער, אין וועלכע מיר לייגן ניט אַריין קיין שום אינהאַלט; ווערטער וואָס מיינען אַ סך פאַר עמיצן אַנדערש און קענען ניט מיינען דאָסזעלבע פאַר אונז? אָט איז, למשל, אַן אַלט־אַלטער אויסדרוק — „נצח ישראל לא ישקר". די דאָזיקע פיר ווערטער זענען אומגעהויער־רייך אין אינהאַלט. זיי דריקן אויס טיפע אמונה, אפשר אַ גאַנצן וועלט־באַנעם, ווען זיי קומען פונם מויל פון אַן אמת־גלויביקן טראַדיציאָנעלן איד. אַזאַ איד, ווען ער זאָל זיך אַ פרעג טאָן, אין וואָס באַשטייט זיין זיכערקייט — אַז וואָס מיט אידן זאָל ניט פאַרקומען, וועלן זיי דאָך בלייבן אידן ביזן סוף פון אַלע דורות — ווייסט ער וואָס צו ענטפערן. די אייביקייט פון ישראל איז פאַר אים דאָס, וואָס ס'איז פאַר אַ וויסנשאַפטלעך־דענקנדיקן מענטש אַ פיזישער געזעץ. פּרובירט איינרעדן אַ נאַטור־וויסנשאַפטלער, אַז שפּעטער מיט כך וכך יאָרן וועט דער געזעץ פון גראַוויטאַציע בטל ווערן — פשוט, מיר וועלן זיך אויפכאַפּן אין אַ שיינעם פרימאָרגן און אַ קוק טאָן אויף דער וועלט און פּלוצים דערזען אַז אויס, זי גראַוויטירט שוין מער ניט — וועט ער מיט פולשטענדיקן רעכט אייך אָנזאָגן, אַז אָדער איר זייט משוגע געוואָרן אָדער איר האָט קיינמאָל אין תוך ניט פאַרשטאַנען וואָס גראַוויטאַציע איז. וואָס הייסט עפּעס, אידן וועלן אויפהערן צו עקזיסטירן? דאָס איז פונקט אַזוי מעגלעך, ווי אַ צווייטער מבול, נאָך דעם וואָס גאָט האָט חרטה געהאַט אויפן ערשטן און זיך געגעבן אַן ערן־וואָרט קיינמאָל מער אַזאַ עונש אויף דער וועלט ניט אָנצושיקן. וואָס הייסט עס, אַז אידן וועלן ווען־עס־איז אויפהערן צו זיין אידן? און וואו איז דער שומר ישראל, וואָס שלאָפט ניט און דרימלט ניט? און וואו איז דער שר האומה, וועמענס עובדה עס איז שטענדיק צו שטיין אויף דער וואַך? צווישן גאָט און ישראל געשלאָסן געוואָרן אַ „ברית", און דער רבונו של עולם איז ניט קיין „מפיר ברית", ניט קיין קאָנטראַקט־ברעכער. די וועלט זאָל בלייבן וועלט, נאָר קיין אידן זאָלן אין איר ניט זיין? גייט שוין, גייט! באַלד וועט איר זיך דערטראַכטן דערצו, אַז די וועלט קען בלייבן וועלט, נאָר די זון און די לבנה און די שטערן וועלן אויסגעלאָשן ווערן און פאַרוואַנדלט ווערן אין טויטע, קאַלטע שערבלאַך. אַזוי טראַכט און אַזוי האָט אַ יסוד צו טראַכטן אַ אידישער מאַמין. „נצח ישראל לא ישקר" איז דערפאַר פאַר אים ניט מליצה, נאָר אַ וועלט־אויפפאַסונג.

אָבער וואָס איז דער אינהאַלט פון די דאָזיקע ווערטער, ווען מיר הערן זיי פון „אנשי שלומנו", פון אידן וואָס האָבן שוין צו דער גאַנצער טראַדיציאָ-

נעלער אידישקייט בלויז אַ ליטעראַרישע, אַן עסטעטישע, אָדער אַ קולטור־היסטאָרישע באַציאונג? ווייסן זיי דאָך, אַז אין דער געשיכטע זיינען געווען „פאָלקס־אייביקייטן", וואָס האָבן זיך געענדיקט. פאַרוואָס זשע זאָל זיך, אונטער געוויסע באַדינגונגען, ניט קענען ענדיקן אויך די אידישע פאָלקס־אייביקייט? גלויבן זיי אויך אין אַ שר האומה? שטעלן זיי זיך אויך פאָר, אַז אַן אידן וואָלט דער רבונו של עולם חרטה געהאַט אויפן גאַנצן עסק, אויף דער טירחה פון מעשה־בראשית? אַט דערמאָן איך זיך, ווי צוריק מיט אַ צוועלף אָדער פערצן יאָר — ווען ביאַליק, עליו השלום, האָט געדאַרפט אָנקומען אויף זיין באַזוך קיין אַמעריקע — האָט ער פון דער שיף געשיקט די היגע אידן אַ ראַדיאָ־גרוס. און פאַרענדיקט האָט ער אים מיט אַ פסוק „ואלהי ציון וירושלים יהי בעזרכם" (און דער גאָט פון ציון און ירושלים זאָל אייך באַהילפיק זיין). וואָס האָבן דידאָזיקע עטלעכע ווערטער פון ביאַליק'ן געמיינט, אויב זיי האָבן טאַקע געהאַט פאַר אים וועלכן־ניט־איז אינהאַלט? אָסור, צי כ'האָב עס דענסמאָל געוואוסט און אסור, צי איך ווייס עס היינט. אויב ביאַליק האָט בכלל געגלויבט אין דעם „עיקר", לאָז איך איבער פאַר זיינע ביאָגראַפן און ספּעציעלע פאַרשער. פון לאַנגע שמועסן, וואָס כ'האָב מיט אים אַמאָל געהאַט אין בערלין און אין לייפּציג, האָב איך ניט געהאַט דעם איינדרוק, אַז ער האָט די אינטעלעקטועלע העזה צו גלויבן אין גאָט. אָבער ער האָט זיכער ניט געקאָנט גלויבן אין אַ גאָט, וואָס האָט אַ ספּעציעלע באַציאונג צו אַ פאָלק אַ ליבלינג און צו אַ לאַנד, וואו ער פילט זיך „היימישער" ווי אין אַנדערע טיילן פונם אוניווערסום. קיינער, דוכט זיך מיר, איז אין אונזער דור ניט געווען אַזאַ שונא פון מליצה ווי ביאַליק. דאָך איז ער אין דעם פאַל, ווי אין עטלעכע אַנדערע פאַלן, אַליין נכשל געוואָרן מיט נוצן אַ פסוק סתם זיך אַזוי — אפשר צוליב פאָלקסטימלעכקייט, צוליב „סטיליזאַציע".

מיר האָבן די טעג געהאַט אין ניו יאָרק אַ קערמעשל, לכבוד לעשצינסקי'ס נייעם בוך וועגן די סאָוועטישע אידן. איז דאָס קערמעשל אויך געווען ניט באַזונדערס בגילופינ'דיק. די מחשבות וואָס לעשצינסקי'ס געוויסנהאַפטע אַרבעט רופט אַרויס זענען גאַנץ מרה־שחורה'דיקע, „אונטערגענגערישע". אָבער אויך דאָרט האָב איך געהערט — און ניט פון קיין פוסטע מיילער, נאָר פון מיילער וואָס בדרך כלל האָבן זיי עפּעס צו זאָגן — די אַלטע מימרא וועגן נצח ישראל. נישקשה אויך אין סאָוועטן־רוסלאַנד וועלן אידן בלייבן אידן. עפּעס וועט אויפפלאַקערן, עפּעס וועט אויפציטערן, ניט היינט איז מאָרגן, אויב ניט אונטער דיקטאַטור, איז אין אַ פרייהייטלעך־סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט, וואָס וועט דאָך אַמאָל פאַרבייטן די דיקטאַטור. קיין באַדינגונגען האָט קיינער ניט געגעבן, קיין באַווייזן אָדער קיין לאָגישע השערות האָט קיינער ניט געבראַכט, אָבער דעם פסוק האָט מען גענוצט און דער פסוק האָט

עס געדאַרפט ווירקן אָנשטאָט איבערצייגונג אויפן געמיט: „נצח ישראל לא ישקר“.

מיט אַ פּאָר טעג פריער, האָב איך זיך דאָרט דערמאָנט, איז מיר אויסגעקומען צו לייענען סעסיל ראָטה׳ס אָפּהאַנדלונג וועגן דעם זעלבן ענין (אין די „דזשואיש סאָשעל סטאַדיס“). דער ענגליש־אידישער היסטאָריקער, זע איך, האָט זיך אָנגענומען מיט קוראַזש. ער איז אַרויסגעקומען מיט ברוטאַל־קלאָרע ווערטער וועגן דער איינרעדעניש, אַז די געשיכטע האָט אונז אַרויסגעגעבן אַ מין פאַרזיכערונגס־פּאָליסי אַז מיר וועלן קיינמאָל ניט אויפהערן צו עקזיסטירן. לויט ראָטה׳ן קומט אויס, אַז דער נצח ישראל האָט שוין ניט איינמאָל — מעג מען רעדן אַזוי וואולגאַר? — „גע׳שקר׳ט“. ער מאַכט פאַר אַלעמען אַ סטאַטיסטישן חשבון. אין דער צייט וואָס דאָס קריסטנטום איז אַנטשטאַנען האָבן אין ארץ־ישראל געלעבט קרוב צו דריטהאַלבן מיליאָן אידן (אַנדערע היסטאָריקער גיבן, אגב, אָן אַ גרעסערע ציפער), אָבער אַחוץ דעם האָבן זיך שוין דענסטמאָל געפונען באַדייטנדיקע צאָלן אידן אין אַנדערע לענדער, אין גלות. אָן אַלטער באַריכט ווייזט אָן, אַז אין די יאָרן פון אימפּעראַטאָר קלאַאודיוס, אין ערשטן יאָרהונדערט פון דער קריסטלעכער צייט־רעכנונג, האָבן זיך אויפן שטח פון דער דעמאָלסטיקער רוימישער אימפּעריע געפונען אַרום זיבן מיליאָן אידן. מען דאַרף נאָך צורעכענען צו דער ציפער מינימום אַ מיליאָן אידן, וואָס האָבן אין דערזעלבער צייט געלעבט אין מעסאָפּאָטאַמיע, אין פּערסיע און אין אייניקע אַנדערע געגנטן. מיר וועלן וואָרשיינלעך זיין נאָענט צום אמת, אויב מיר וועלן אָננעמען, אַז אין אָנפאַנג פון דער קריסטלעכער עפּאָכע האָבן אידן געציילט אַכט מיליאָן נפשות. אין די אַזוי גערופענע „פינסטערע דורות“ און אין מיטלאַלטער זיינען, לויט געוויסע מער אָדער ווייניקער באַגרינדעטע השערות, אין דער וועלט געווען ניט מער ווי צווישן אַ מיליאָן און אַנדערטהאַלבן מיליאָן אידן. וואוהין זענען די איבעריקע אידן פאַרשוואונדן געוואָרן? אין די דאָזיקע יאָרהונדערטער, ווייסן מיר, איז די אַלגעמיינע באַפעלקערונג פון דער אונז־באַקאַנטער וועלט פאַרקלענערט געוואָרן. גרויסע סכומים אידן זיינען אויך ספּעציעל אומגעבראַכט געוואָרן דורך רדיפות און דירעקטע שחיטות; אָבער דאָס דערקלערט נאָך ניט ווי אַזוי פון אַכט מיליאָן איז געוואָרן איינער אָדער אַ מיליאָן מיט אַ האַלבן. דער גרעסטער טייל אידן, איז ראָטה גענייגט צו גלויבן, האָט זיך אין משך פון דורות פּשוט אַסימילירט. אויף דערשיינונגען פון מאַסן־אַסימילאַציע קען מען זיך אָנשטויסן אויך אין אַנדערע פּעריאָדן. ראָטה דערמאָנט אונז, למשל, אַז אין פּאָרטוגאַל האָט זיך דער רוב מנין פון פּאָרטוגעזישע אידן אויסגע׳שמד׳ט אין סוף פונם פופצנטן יאָרהונדערט. איבערגייענדיק צו נייערע צייטן, שטעלט זיך ראָטה אָפּ אויף ענגלאַנד, וואוהין אידן האָבן זיך

אומגעקערט צוריק מיט לערך דריי יאָרהונדערטער: וויפיל ענגלישע אידן, פרעגט ער, קענען היינט אָנווייזן אויף אַ יחוס־בריוו, וועלכער זאָל זיי פאַר־בינדן מיט „אָבות" וואָס האָבן זיך דאָרט באַזעצט נאָך דער רעוואָלוציע? זייער ווייניק. די מערהייט פון די איצטיקע ענגלישע אידן שטאַמען פון מזרח־אייראָפּעאישע עמיגראַנטן, ספּעציעל פון רוסלאַנד, וואָס זיינען אַהין אָנגעקומען סוף נייַנצנטן און אָנפאַנג צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. די „אמת׳ע" ענגלישע אידן האָבן זיך אין זייער מערהייט אַסימילירט — דורך שמד, דורך געמישטע חתונות, דורך אומבאַמערקטע פאַרשווינדונגס־פּראָצעסן. ווען אידן וואָלטן זיך אין געוויסע פעריאָדן מאַסנוויז ניט אַסימילירט, וואָלטן איצטער, לויט ראָטה׳ס קאַלקולאַציעס, געדאַרפט זיין אויף דער וועלט אַרום צוויי הונדערט מיליאָן אידן.

אויף קיין גלייכער פּראָגרעסיע־ליניע פון אידישער אַסימילאַציע קען ראָטה נאַטירלעך ניט אָנווייזן. עס איז דאָ גענוג וואָס אויסצוזעצן קעגן זיין גע־נעראַליזאַציע אַז „פאַרשווינדונג" איז, אַזוי צו זאָגן, דער געזעץ פון אונזער עקזיסטענץ. ווען דער געזעץ וואָלט שטענדיק און אומעטום געווירקט, וואָלטן אָנשטאָט די מאַקסימום אָנדערטהאַלבן מיליאָן אידן וואָס האָבן געלעבט אין זיבעצנטן יאָרהונדערט, געדאַרפט איצטער זיין ניט מער ווי אַ פּאָר הונדערט טויזנט. פון וואַנען האָבן זיך, נאָך אַלע סטאַטיסטישע ירידות, מיט אַמאָל גע־נומען אין נייַנצנטן יאָרהונדערט אַכט מיליאָן אידן און אין אונזערע יאָרן — גאַנצע זעכצן מיליאָן (און אפשר נאָך מער)? ראָטה טיילט ניט אָפּ גענוג צווישן אַסימילאַטאָרן און אנוסים. ווען מען שטעלט גרויסע צאָלן אידן פאַר דער ברירה: אָדער שמד אָדער פיזישע פאַרניכטונג, אָדער שמד אָדער גירוש — און זיי גיבן זיך אונטער, שמד׳ן זיך, און ווערן נאָכדעם פאַרלוירן אָדער ביאָלאָגיש איבערגעקאָכט אין אָרגאַניזמען פון אַנדערע פעלקער — איז דאָס נאָך ניט קיין באַווייז אַז מיר ווילן זיך אַסימילירן, אָדער אַז מיר קענען ניט ביישטיין קיין השפעות פון פרעמדן לעבן און פרעמדע קולטורן. דאָס, וואָס מיר האָבן זיך אַזוי שטאַרק פאַרמערט אין נייַנצנטן יאָרהונדערט איז אַ סימן, אַז ווען מען רודפ׳ט אונז ניט אָדער מען רודפ׳ט אונז ווייניקער, זיינען מיר אונטער געוויסע באַדינגונגען ניט אַזוי להוט נאָך אַסימילאַציע. די מעשה־פּאָרטוגאַל איז דערפאַר קיין באַוויז ניט, ווי עס איז ניט קיין באַוויז דער פאַקט, וואָס גרויסע צאָלן אידן זיינען סוף פופצנטן יאָרהונדערט גע־בליבן אין שפּאַניע, געוואָרן (דערווייל לפנים) קאַטאָליקן און זיך געראַטע־וועט פון גירוש. אַ סך איבערציינגנדיקער איז זיין אָנווייז אויף ענגלאַנד, וואו אידן האָבן זיך אַסימילירט, אַזוי צו זאָגן, מאהבה, ניט מיראה. אַן ענלעכער פּראָצעס איז פאָרגעקומען אין איטאַליע. אין דייטשלאַנד וואָלט אויך היטלער געפונען בלויז אַ הייפעלע אידן, ווען עס וואָלט דאָרט ניט געקומען, אין די

לעצטע עטלעכע דורות, קיין שטענדיקער צושטראָם פון מזרח־אייראָפּעאישע אידישע אימיגראַנטן: ווען ניט די אָסט־אידן, וואָס זיינען מיט דער צייט „גערמאַניזירט" געוואָרן, וואָלטן איצטער אין דייטשלאַנד געווען אַ סך מער פערטל, פינפטל און זעקסטל אידן איידער אַזוי גערופענע „ראַסן־ריינע" אידן.

אָבער וואָס באַווייזט דאָס? האָט דאָס סתם צו טאָן מיט געאָגראַפיע? מעג מען זאָגן, אַז מזרח־אידן אַסימילירן זיך ניט און מערב־אידן יאָ? אָבער מזרח און מערב זיינען ניט בלויז געאָגראַפישע באַגריפן, נאָר אויך היסטאָ־רישע. אין אַ געוויסן זין מעג מען זאָגן, אַז וואָס מערב איז היינט וועט מזרח זיין מאָרגן — אַז קאַפּיטאַליסטיש־ליבעראַלע ציוויליזאַציע, די אָפּשוואַכונג פון קירכן־אויטאָריטעט ביי קריסטן און פון רעליגיעזער טראַדיציע און „איג־היביציעס" ביי אידן, מאַכן פון „מזרח" — „מערב". לעשצינסקי האָט אין זיין נייעסטער אַרבעט דעמאָנסטריט אויך אַן אַנדער מאָמענט: אַז אויך אין אַ סאָ־ציאַליסטישער אָדער אפילו פּסעוודאָ־סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט (סאָוועט־רוסלאַנד) קענען, אָדער מוזן, ווירקן אויפן אידישן לעבן דיזעלבע אַסימילירנ־דיקע געזעצן, וואָס אין אַ ליבעראַל־קאַפּיטאַליסטישער. וואָס קענען דאָ העלפן פּסוקים, נצח־ישראל־איינרעדענישן, קינסטלעך־אַרויסגערופענע אתה־בחרתנו־ספּאַזמעס, דובנאָוויסטישע ועד־ארבע־ארצות־רעצעפּטן, כל׳ערליי וועלטלעכע נאַציאָנאַליזמען, קולטורעלע אויטאָנאָמיעס, אידיש־ראָמאַנטיזמען, העברעאיש־סענטימענטאַליזמען און כל מיני טעאָ־לאָזע טעאָלאָגיעס, ווען דער עיקר פעלט? ווען עס פעלט יענע באַזונדערע מענטאַליטעט — וואָס נאָר זי קען פאַרוואַנדלען אַ מינאָריטעט אין אַ מין אַריסטאָקראַטיש־עקסקלוזיווען קלוב, וואָס זיינע מיטגלידער מישן זיך ניט אויס מיט „סתם עולם"? אַזאַ מענטאַ־ליטעט מאַכט מען ניט מיט די הענט, אויב זי איז שוין נישטאָ. מען שאַפט זי ניט דורך אַ טעאָריע אָדער אַ פאָרמולע. „אחד הרבנים המרגישים", געדענק איך, האָט זיך אַמאָל אַויסגעדריקט (אין זיין „כנסת ישראל ומלחמות הגויים"), אַז אַ גלויביקן איד מיטן תפילין־זעקל אין דער האַנט און מיטן תנ״ך אין קעשענע האָט ער ניט קיין מורא אָוועקצושיקן אפילו איינעם אַליין אין די ווילדסטע מדבריות אָדער אין די גרעסטע כרכים מעבר־לים: אויב מען וועט אים פיזיש ניט פאַרניכטן, וועט ער דאָרט אַלס איד קיינמאָל ניט אונטער־גיין. אָבער וואו נעמט מען אַ תפילין־זעקל און וואו נעמט מען אפילו אַ תנ״ך וואָס זאָלן צו היינטיקע אידן רעדן מיטן זעלבן לשון, וואָס זיי האָבן גערעדט צו אַנדערע אידן, אין אַמאָליקע דורות (ווען דער אחד הרבנים המרגישים זאָל איצט לעבן, וואָלט איך געהאַט די חוצפה אים צו עצה׳ן, אַז אַנשטאָט תנ״ך זאָל ער זיין אימאַגינערן און אייזאַמעם איד בעסער אַריינלייגן אין קעשענע דעם שולחן־ערוך: פאַרן באַזונדערן אידישן קיום איז ער אַ סך וויכטיקער ווי

דער אוניווערסאַל־געוואָרענער תנ"ך)? איך געדענק ניט, ווער עס האָט געזאָגט (גערשענזאָן?), אַז דער אמת'ער חורבן אין דער אידישער געשיכטע איז ניט דער חורבן בית־המקדש, נאָר דער רעליגיעזער באַנקראָט פון די לעצטע פּאָר דורות; דאָס אָפּשטאַרבן פון דער רעליגיעזער טראַדיציע און גלויבן אַלס אַ טאָג־טעגלעכער, ווירקנדיקער כח. אָן זיין זאַפּטיקער, אַלץ־אַרומנעמענדיקער, טאָטאַליטאַרער סעפּאַראַט־רעליגיעזער קולטור ווערט דער איד אַלץ מער און מער אַ מיטגליד פון אַ מינאָריטעט־גרופּע. און אַ מינאָריטעטס־גרופּע — אויב זי האָט ניט קיין אחיזה אין אַן אירעדענטאַ־באַוועגונג, אָדער אויב זי לעבט ניט אין אַ סביבה מיט אַ צו נחות־דרגא'דיקער קולטור — האָט שוין אַזאַ טבע, אַז פריער אָדער שפּעטער מישט זי זיך אויס מיט דער מאַיאָריטעט, אָדער רייבט זיך אָרום איר אַזוי לאַנג, ביז איר אייגענער קלסתר־פּנים ווערט אָפּגעריבן. אָפּטמאָל דוכט זיך מיר, אַז ערשט מיר, מאָדערנע אידן (אָדער אידן וואָס זיינען געווען „מאָדערן" אין אַמאָליקע עפּאָכעס), זיינען איבערגעגאַנגען אין אַ צושטאַנד פון מינאָריטעט. וועגן דעם זאַפּטיק־פרומעם, אויף אידישקייט פיקסירטן געטאָ־איד איז גאָר ניט שייך צו זאָגן, אַז ער האָט געהערט צו אַ מינאָריטעט פון דער באַפעלקערונג. אַמבאַסאַדאָרן און קאָנסולן אין אַ פרעמד לאַנד זיינען ניט קיין מינאָריטעט־גרופּע און זיי אַסימילירן זיך ניט. דער קלאַסישער גלות־איד, האָט זיך גאָר געפילט מעשה אַמבאַסאַדאָר אָדער קאָנסול פון זיינעם אַ רעליגיעזן קעניגרייך; זיין הויז און משפחה זיינען דערפאַר געווען אין אַ גרויסער מאָס „עקסטעריטאָריאַל". אָט די עקסטעריטאָריאַליטעט האָבן מיר פאַרלוירן און איך גלויב ניט אַז ס'איז עפּעס פאַראַן וואָס זאָל קענען פאַרנעמען איר פּלאַץ, סיידן טאַקע — דאַרף איך בעטן אַנטשולדיקונג פאַרן פאַרטייאישן זשאַרגאָן? — „אַ טעריטאָריע".

„נצח ישראל לא ישקר"? יאָ, אויב איר נעמט עס אין קאָנטעקסט פאַר אַ גאַנצער קולטור, פאַר וועלכער דער מאָדערנער איד טויג שוין נישט, פון וועלכער ער האָט זיך שוין האָפענונגסלאָז אויסגעליידיקט. אָן דעם איז דאָס סתם אַ מליצה; אַ מליצה ווען עס רעדט זיך וועגן ליבעראַלן קאַפּיטאַליזם, אָדער סאָוועטיזם אָדער אַפילו וועגן אַ העכערן סאָרט סאָציאַליזם אַלס אַ ראַם פון אידישער עקזיסטענץ. ישראל אָן אלהי ישראל קען — אין לאַנגן חשבון, אויב עמיצער וויל פאַרשטיין וואָס דאָס הייסט — האָבן אַ קיום נאָר אין ארץ־ישראל (אין דעם ארץ ישראל וואָס ס'איז אונז באַקאַנט אָדער אין „אַ" ארץ־ישראל). אָן דעם איז ער סתם „ישראל", אָן דעם עלעמענט פון „נצח", ווי אַלע אַנדערע, גוי'עשע ישראל'ס, ווי אַלע צעשפּליטערטע מינדערהייטן. און וואָס טוען יענע מינדערהייטן? זיי לייגן זיך ניט אַוועק אויף דער גסיסה באַנק און שיקן ניט דעם שמש נאָכן מלאך־המות, אָבער זיי ווייסן מער אָדער ווייניקער קלאָר דעם סוף און... נעמען אים ניט טראַגיש.

דאַרף זיך דערפאַר אַ אידישער מענטש אין אונזער צייט אויסלערנען איינע פון די צוויי זאַכן: אָדער ניט נעמען טראַגיש דעם גאַנצן ענין פון יאָ קיום און ניט קיום, יאָ אונטערגאַנג און ניט אונטערגאַנג — אָדער זיך אויס־לערנען נעמען זיין לאַגע רעאַליסטיש און ערנסט: קען מען ניט לעבן עקס־טעריטאָריאַל, מוז מען אָנהויבן לעבן אידיש־טעריטאָריאַל.

* * *

כ׳האָב איבערגעלייענט מיינע לעצטע שורות און זיך פאַרקרימט: באַנאַל. די פאָרמולע האָט שוין אַ באָרד, אַ לאַנגע און גראָע באָרד. איך אַליין האָב זי גענוצט ווען כ׳בין נאָך געווען אַ שנעק. אָבער וואָס זאָל איך טאָן, אַז כ׳קען אויך היינט אַ סך אידן, אידן־פּקחים, אידן אפילו איבערגעשפּיצטע און אַ וועלט־אויסגעוועזענע, וואָס האָבן אַזוי פיל מאָל די פאָרמולע געהערט און זיך נאָך אַלץ אין איר ניט ארייַנגעהערט?

* * *

יאָ, איין איד האָט מיך די טעג געטרייסט: וואָס? איר גלויבט ניט אין נצח ישראל? זייט איר גאָר אַ פאַנטאַזיאָר, אַן אָפּטימיסט און וואָס אין דער אילוזיאָניסטישער קאָרט. ניט גלויבן אין נצח ישראל קען נאָר אַזעלכער, וואָס גלויבט אין דער וועלט, אין מענטשן און אין מענטשלעכקייט. אָבער די וועלט גייט צו רשעות און אין דער צוקונפט וועט מען אונז, אידן, פיינט האָבן נאָך מער ווי איצטער. שנאה צו אונז וועט זיין די מחיצה, און מ׳קען זיך ניט אַסי־מילירן מיט דעם, וואָס וויל דיך אומברענגען. ביי אייך קומט אויס אַז באַלד־באַלד הויבט זיך אָן אַ פּעריאָד פון קוצעניו־מוצעניו צווישן איד און גוי, זאָגט איר אונז פאָראויס אַ מין מיתת־נשיקה. אָבער האָט ניט קיין מורא, די וועלט באַשטייט גאָר ניט פון האַלזערס און קושערס, און „יצר לב הגוי אַנטיסעמי־טיש מנעוריו“. זיי וועלן שוין זען, אַז אידן זאָלן ניט אונטערגיין.

כ׳האָב אים גאָרנישט ניט געענטפערט, אָבער אַזאַ „נצח ישראל“ בין איך דער געשיכטע מוחל: פאַר מיר, פאַר מיין קינד און קינדס־קינד און — אָן אַ פולמאַכט — פאַר כלל ישראל.

1941

„ביבל — איז דינאַמיט"

צוריק מיט דריי יאָר, אויפן וועג פון ענגלאַנד קיין אַמעריקע, האָב איך אויף דער „נאָרמאַנדי" באַגעגנט אַן עלטערן פּראָפעסאָר פון דער טאָקיאָ־אוניווערזיטעט. מיר האָבן זיך צופעליק דעם ערשטן טאָג צערעדט, הערנדיק די פּאָליטישע ראַדיאָ־נייעס וואָס אַ שיף־באַאַמטער האָט אַנאָנסירט, און נאָכ־דעם פלעגן מיר שוין פאַרברענגען לאַנגע שעה'ן ביז די שיף האָט אונז געבראַכט קיין ניו־יאָרק.

אַלע מאַנגאָלישע פּנים'ער זיינען פאַר מיר מיסטעריעז און קיין סך האָב איך אויפן יאַפּאַנישן פּראָפעסאָר'ס פּנים ניט געקאָנט איבערלייענען. אויף זיין באַזוך אין אייראָפּע, אין ענגלאַנד און אין דייטשלאַנד, איז ער נאָטיר־לעך געוועזן אַלס „פּריוואַטע פּערזאָן"; ער איז, פאַרשטייט זיך, בלויז אַ געלערטער און ניט, חס וחלילה, קיין רעגירונגס־באַאַמטער אָדער דיפּלאָמאַט. אָבער צופעליק האָט ער אין אָקספאָרד און אין קעמברידזש געהאַלטן פאָר־טראָגן וועגן יאַפּאַנ'ס מיסיע אין וויטן מזרח; צופעליק האָט ער געהאַט לאַנגע שמועסן מיט ענגלישע מלוכה־לייט און מיליטער עקספּערטן; צופעליק איז ער אויפגענומען געוואָרן אין בערלין פון די נאַצישע „פּני"; צופעליק רעדט ער רוסיש און האָט דריי מאָל דורכגעמאַכט דעם וועג פון וולאַדיוואָסטאָק קיין מאָסקווע. זופּנדיק טונקעלן ביר און דערציילנדיק מיר וועגן זיך — עפּעס וואָס מיר דערוואַרטן ניט, בדרך כלל, פון אַ יאַפּאַנער — האָט ער געמאַכט דעם איינדרוק, אַז זיין גאַנצע קאַריערע איז צונויפגעשטוקעוועט פון צופאַלן. על־פּי צופאַל האָט ער, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, רעפּרעזענטירט עטלעכע מאָל אויך די יאַפּאַנישע רעגירונג אויף אינטערנאַציאָנאַלע קאָנפערענצן (אין די אַלע פאַלן איז דער באַטרעפנדיקער פּראָפעסיאָנעלער דיפּלאָמאַט געוועזן קראַנק און מ'האָט געמוזט אָנקומען צו אַ „סאָבסטיטוט"), און אויף איינער פון אַזעלכע קאָנפערענצן האָט ער זיך באַפריינדעט מיט מעלקאָלם מעקדאָנאַלד. ערשט מיט אַ פּאָר טעג צוריק, לאָזט זיך אויס, האָט ער ביי אים געגעסן מיטאָג און זיי האָבן צוזאַמען דיסקוטירט „אַזיאַטישע פּראָבלעמען".

איך האָב דעם יאַפּאַנער געלאָזט וויסן, אַז צו „אַזיאַטישע פּראָבלעמען" האָב איך אויך עפּעס אַ גורל'דיקן שייכות. ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז ער רעדט מיט אַ איד — און מיט אַזעלכן וואָס האָט אַן אינטערעס אין ארץ־ישראל — האָט ער מיך אָנגעהויבן צו באַשיטן מיט שאלות. ער האַלט שטאַרק, האָט ער מיר דערקלערט, פון ציוניזם, אָבער די ציוניסטן טויגן ניט: אַ לאָ־

קאַל מלוכה׳לע אין ארץ ישראל איז, לויט זיין מיינונג, אַ צו קליין היטל אויפן גרויסן אידישן קאָפּ. אויב אידן איז שוין באַשערט נאָכאַמאָל צו ווערן „אַ נאַציע“, דאַרף עס זיין מיט אַ קנאַק — דאַרפן זיי ווערן, ווי ער האָט זיך אויס־געדריקט, „די יאַפּאַנער פון נאָענטן מזרח“, שאַפן אַ העברעאישע אימפּעריע, „אָרגאַניזירן“ אַרום ארץ־ישראל און אונטער איר השגחה אַלע אַראַבישע לענדער, אַריינברענגען אין זיי אָרדנונג און אָנווייזן יעדן פון די לענדער דעם פּלאַץ וואָס עס דאַרף פאַרנעמען אין אַ גרעסערן אינדוסטריעלן אָרגאַניזם. אויב ניט קיין סעמיטישע אימפּעריע מיט אידן אַלס דער הערשנדער עלעמענט, לוינט זיך פאַר אונז דער גאַנצער עסק ניט. אָבער ציוניסטן, אויך וויפיל ער איז מיט זיי פון ווייטן באַקאַנט, לעבן נאָך אין אַ וועלט פון בלוטלאָזע, ליבעראַלע און פּאַציפיסטיש־דעמאָקראַטישע אילוזיעס.

אין די טעג וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין ענגלאַנד האָט זיך שוין דאָרט געפילט אין דער לופט דער „ריח“ פון נייע אַנטיציוניסטישע גזירות אין ארץ־ישראל. בין איך געווען נייגעריג צו וויסן, צי האָט דער יאַפּאַנער, ווען ער האָט זיך געטראָפן מיט דעמאָלסדיקן קאָלאָניאַל־מיניסטער, ניט באַרירט אויך אונזער „אַזיאַטיש פּראָבלעם“. דער ענטפער וואָס ער האָט מיר אויף דעם געגעבן איז פאַר יענע טעג געווען אַביסעלע פּיקאַנט. מיין פּראָפעסאָר האָט בפירוש יאָ געוואָלט שמועסן מיט מעקדאָנאַלד׳ן וועגן ארץ־ישראל, אָבער יע־נער האָט זיך אויסגעדרייט מיט אַ קורצער, כאַטש זייער כאַראַקטעריסטישער באַמערקונג: “This is not a problem, it’s just a chronic headache.”

— און ווייסט איר — האָט מיר דער יאַפּאַנער געזוכט צו פאַרטייטשן — פאַרוואָס ער באַטראַכט עס פאַר אַ כראָנישן קאָפּווייטיק? ווייל אָדער ער ווייסט, אָדער ער פילט עס אינסטינקטיוו, אַז אַ אידיש ארץ־ישראל איז מער ווי ארץ־ישראל; אַז מיטן עסן וועט קומען דער אַפּעטיט, און אַלץ איינס ווי וויניק עקספּאַנסיע־טעמפּעראַמענט די מאָדערנע ציוניסטן זאָלן ניט אַרויסווייזן — זאָלן זיך נאָר באַזעצן אין ארץ־ישראל צוויי־דריי מיליאָן אידן, וועט זייער ממשלה אין איין דור צייט אָנשפּאַרן אין באַגדאַד, אין מעקאַ און מעדינאַ, און, ווער ווייסט, אפשר אויך אין קאַאירא און אין סודאַן. דער ציוניזם האָט נאָך ניט באַוויזן צו אַנטוויקלען אין מאָדערנעם איד דעם אימפּעריאַליסטישן אַפּעטיט, אָבער דאָס איז אַ פראַגע פון צייט. איך שטעל מיר ניט פאָר, אַז אַזאַ באַגאַבטע און טעמפּעראַמענטפולע ראַסע ווי אידן זיינען זאָל זיך, נאָך צוויי טויזנט יאָר יסורים און ניט פאַרווירקלעכטע טרוימען, איצטער וועלן באַנוגענען מיט אַ מין אַזיאַטישער נאָרוועגיע אָדער דענעמאַרק. וואָס יאַפּאַנער איז באַשערט צו ווערן אין ווייטן מזרח, אין כינע און אין אינדיע, אין בורמאַ און אין סיאַם, דאָס איז אידן באַשערט צו ווערן מיט דער צייט — און דורכן ציוניזם — אין נאָענטן מזרח. אַזאַ בחור ווי מעקדאָנאַלד זעט עס,

פילט עס בחוש — קוקט ער טאַקע אויף אידן, ווי אַבסורד דאָס זאָל הײנט ניט קלינגען, ווי אויף פּאָטענציעלע קאָנקורענטן, אַלס אַ שטאַרקע אימפּעריאַלע קראַפט.

איך האָב דעם יאַפּאַנער אָפּגעדאַנקט פאַר זײַנע קאָמפּלימענטן און אויס־געדריקט מײַן ספק אויב דאָס איז טאַקע די ריכטונג, אין וועלכער די געשיכטע פירט אידן, און צי עס איז בכלל פאַראַן אין דער צוקונפט פּלאַץ פאַר אימ־פּעריאַליזם, פון וועלכן די וועלט מוז פריער־שפּעטער פּטור ווערן. מיר איז אָבער געווען אינטערעסאַנט אויסצוגעפינען, פון וואַנען מײַן יאַפּאַנער האָט עס געקראָגן זײַן „וויסן" אָדער זײַנע אײַנדרוקן פון אידן. ווײַזט זיך אַרויס, אַז ער האָט אַ ריי יאָרן שטודירט אין דײַטשלאַנד, אַ שטיק צײַט אפילו געזעסן אין מאַרבורג און גענומען אַ קורס בײַ הערמאַן כהן. ער האָט אפילו ערשט צוריק מיט עטלעכע וואָכן אײַנגעאָרדנט, אַז זײַנער אַ אידישער פּראָפעסאָר פון רעכט, וואָס האָט זינט 1933 שוין געלעבט פון קצבה, זאָל אײַנגעלאַדן ווערן קיין יאַפּאַן אַלס לערער אין אַ דאָרטיקער אוניווערזיטעט.

דעם לעצטן אָוונט וואָס מיר האָבן פאַרבראַכט אויף דער שיף האָבן מיר דיסקוטירט, דערמאָן איך זיך, רעליגיעזע ענינים. דענסטמאָל האָב איך גע־הערט פון אים אַ זאַץ, וועלכער האָט די טעג פיגורירט אין אַ טעלעגראַמע פון טאָקיאָ:

— די ביבל איז דינאַמיט. און ווען איך זאָג די ביבל, מיין איך בלויז דעם אַלטן טעסטאַמענט. דער נײַער טעסטאַמענט איז האַרמלאָז — קליינ־שטעטלדיק, קינדיש, פּרוויאיש, סענטימענטאַל. איך וואָלט ניט וועלן, איר זאָלט מיך מיספאַרשטיין. מיר זײַנען בײַדע דערוואַקסענע מענער און אייך ווערט מסתמא ניט שאַטן, אויב איך וועל אייך זאָגן, אַז די מאָדערנע מלוכה, ריכ־טיקער, די מאָדערנע אימפּעריע, דאַרף זיך באַציִען צו רעליגיעזע ענינים און רעליגיעזער ליטעראַטור פּראַגמאַטיש. איז עס גוט פאַר די אינטערעסן פון דער אימפּעריע, דאַרף מען עס דערמוטיקן; איז עס שלעכט אָדער קען ווערן שעדלעך, דאַרף מען עס אויסוואָרצלען. לויט דער פּראַגמאַטישער מעטאָדע וואָלט איך דערפאַר אין יאַפּאַן גופא דערמוטיקט דאָס לייענען פונם אַלטן טעסטאַמענט, אַנשטאָט בודיסטישע ספרים וואָס זײַנען נאָך בײַ אונז צופיל פאַרשפּרייט און טראָגן מיט זיך דעם גיפט פון פּאַסיוויטעט, פּאַסיפיזם און כל־ערליי גייסטיקע מיחושים. די מעשה מיט די מרגלים און דאָס בוך יהושע, למשל, וועלן אַ מאָדערנעם יאַפּאַנער שטאַרק סטימולירן; די דעראָבערונג פון כנען איז בכלל איינע פון די פּראַכטפולסטע געשיכטעס אין דער וועלט־לי־טעראַטור — אַ געשיכטע פון מענער מיט מענעריש בלוט. אמת, עס זײַנען פאַראַן אויך אין אַלטן טעסטאַמענט טיילן וואָס רופן אַרויס „געפערלעכע מחשבות" (אַן אויסדרוק, וואָס איז איצט זייער פּאָפּולער אין יאַפּאַן און איז

אפילו געוואָרן אַ פּאָליציי־טערמין). אָט איז, למשל, פון מיין שטאַנדפּונקט, אַ דעמאָראַליזירנדיקער סיפור המעשה, אין שמואל א׳ — וועגן דעם נביא וואָס וויל איינרעדן דעם פאָלק, אַז עס דאַרף קיין קעניג ניט האָבן און אַז וואו קע־ניגטום דאָרט איז אוניווערסאַלע שקלאַפעריי. פאַר יאַפּאַן טויג דאָס ניט. אין יאַפּאַן דאַרף יעדער וויסן, אַז דער מיקאַדאָ איז פון געטלעכן אָפּשטאַם; אַז אויב ער האָט די געטער באַליידיקט קען ער נאָך תפילה טאָן און זיי זאָלן אים מוחל זיין — אָבער אויב דער מיקאַדאָ פילט זיך פון אים באַליידיקט, דאַרף ער באַ־גיין כאַרי־קירי. אָן דעם קעניג איז נישטאָ קיין נאַציאָנאַלע איינהייט. ווערן מיר פּולווערייזירט און צוויי כינעזישע גענעראַלן מיט אַ פּאָר טוץ געדונגענע באַנ־דיטן קענען אונז נעמען מיט די הוילע הענט. אָבער אויך דער סיפור־המעשה איז, סוף־כל־סוף, ניט אַזוי געפערלעך, ווי כ׳האָב אַמאָל געמיינט. ווייל דער זעלבער שמואל (אויך אַ פּראַגמאַטיקער, ווייזט אויס, און ניט קיין פּרינציפּן־משרת) גיט אויף זיין רעפּובליקאַניזם אָדער זיינע טעאָקראַטישע פאַנטאַזיעס און זאַלבט שאול׳ן פאַר אַ קעניג איבער ישראל. איז דאָס דען ניט דער גרעס־טער פּאַראַדאָקס אין דער געשיכטע? אָט פון דעם רעפּובליקאַנער, אָדער אַנאַרכיסט, אָדער איך ווייס אַליין ניט ווי אים אָנצורופן, שטאַמט דער ריטואַל פון קרוינען אַ מלך, ביי וועלכן מ׳האַלט זיך אין אייראָפּע ביז היינטיקן טאָג: קענט איר זיך פאָרשטעלן אַ קאָראָנאַציע אין ענגלאַנד אָן זאַלבונג, אָן די עט־לעכע טראָפּן בוימל, מיט וועלכע דער הויפּט פון דער קירכע (שמואל הנביא׳ס שטעלפאַרטרעטער) באַנעצט דעם נייעם קעניג׳ס קאָפּ? דער אַלטער טעס־טאַמענט קען, לויט מיין מיינונג, ווערן „רעקוואַירד רידינג“ אין יאַפּאַן, אָבער ניט דער נייער. אַ קעניג וואָס הענגט אויפן קרייץ און וואָס אין דעם באַ־שטייט זיין „מאַיעסטעט“ — דאָס איז פרעמד דער יאַפּאַנישער סאַמוראַיען־נאַטור. און הויבט אַזאַ בילד אָן צו זיין פאַרשטענדלעך, און פאַנגט עס אָן צו רעדן צו דער פאַנטאַזיע — איז אויס מיט אונז; ווערן מיר פאַרוואַנדלט אין אַ שבט פון דעגענעראַטן. אָבער דאָס אַלץ איז גערעדט וועגן יאַפּאַן גופא, ניט וועגן אירע קאָלאָניעס. אין אונזערע קאָלאָניעס וואָלט איך, פאַרקערט, דערמוטיקט דאָס לייענען פונם נייעם טעסטאַמענט — זאָלן זיך די „אָרעמע טייוואַלים“ דערקוויקן זייערע נשמות מיט פרומער הכנעה און מיט יענע־וועלט־טרוימען. ניטשע איז אפשר גאָר ניט געווען אַזוי אומגערעכט. אָט דער גיפט פון עוואַנ־געליום איז אפשר אַ גוטע מעדיצין פאַר שקלאַפן־פעלקער, פאַר באַזיגטע און באַהערשטע. איך האָב גאָרנישט דאַקעגן, אַז דער נייער טעסטאַמענט זאָל ווערן אַ טיש־בוך אין קאָרעאַ, אין פאָרמאָזאַ און — שאַקירט אייך מיין ציניזם? — איך וואָלט אפילו געגעבן אַ רעגירונגס־סובסידיע די אייראָפּעאישע מיסיאָנערן וואָס קומען אַהין מיט זייער בלאָסן און געקרייציקטן „פּרינץ פון שלום“ און... פון געדולדיקער הכנעה. דערפאַר אָבער וואָלט איך פאַר די קאָלאָניעס פאַר־

באָטן דעם אַלטן טעסטאַמענט. די „גנעיטיווס" קענען נאָך דאָרט פּיקסירט ווערן אויף אַזאַ געשטאַלט ווי משה, אויף אַ נאַציאָנאַלן העלד און פאָלקס־באַפרייער. דערמאָנט איך, וואָס פאַר אַ ראָלע אייער ספר־הספרים האָט געשפּילט אין דער ענגלישער רעוואָלוציע: דער חומש און קאַפּיטלעך תהלים זיינען געווען דאָס וויכטיקסטע געווער אין די הענט פון אָליווער קראָמוועל"...

* * *

מיין יאַפּאַנישער פּראָפעסאָר, וועלכער איז געווען אַזוי אומיאַפּאַניש באַ־רעדעוודיק און אָפנמויליק, איז ביי מיר די טעג אויפגעשוואומען אין זכרון, ווען כ'האָב אין אַ טעלעגראַמע פון טאָקיאָ איבערגעלייענט אַ זאַץ וואָס כ'האָב געהערט פון אים: „ביבל איז דינאַמיט".

אין דער טעלעגראַמע האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ נייער גזירה. די יאַפּאַ־נישע רעגירונג האָט פאַרבאָטן אין קאָרעאָ דאָס פאַרשפּרייטן און לייענען פון דער ביבל און אַ „ספּאָוקסמען" האָט דאָרט דערקלערט צו אַ גרופּע אויס־לענדישע קאָרעספּאָנדענטן, אַז „פאַר די קאָרעאַנער איז ביבל דינאַמיט".

האָב איך אַ שטיקל חשד, אַז דער פּראָפעסאָר, מיט וועלכן כ'האָב עטלעכע מאָל געטרונקען ביר און אַרומשפּאַצירט איבערן לאַנגן דעק פון דער „נאָר־מאַנדי" האָט אַ חלק אין דעם נייעם דעקרעט. ס'איז זיין געדאַנקען־גאַנג און זיין „דיקציע". אויף יאַפּאַן גופא איז דער פאַרבאָט ניט חל — דאָס הערן־פאָלק מעג וויסן פון משה רבינו און פון יציאת מצרים; אָבער זאָלן פון דעם וואָס ווייני־קער אָנגעהויבט ווערן די „גנעיטיווס" אין גושן. הגם עס שטייט ניט אויסדריק־לעך אין דער טעלעגראַמע, ווילט זיך מיר מיינען, אַז אויב מיסיאָנערן זאָלן איצ־טער אָפּדרוקן דעם נייעם טעסטאַמענט באַזונדער, ניט צוזאַמען מיטן תנ"ך, ווי זיי טוען עס געוויינלעך, וועט מען זיי אין קאָרעאָ ניט שטערן אים צו פאַר־שפּרייטן: „אַ געקרייציקטער פירער", ווי מיין פּראָפעסאָר האָט מיר ציניש גע־זאָגט אויף יענער באַגעגעניש, „אַ מלך אויף דער תליה, איז פאַר אונז, פאַר דעם מייסטער־פאָלק, ניט געפערלעך... געפערלעך פאַר אונז וואָלט געווען, ווען מיליאָנען קאָרעאַנער פאַרקוקן זיך צופיל אויף דער געשטאַלט פון אַ פירער וואָס פאַרשטייט די שפּראַך פון דער „יד חזקה" און פון דער „זרוע נטויה".

* * *

אין קאָרעאָ מיט אירע צוואַנציק מיליאָן נפשות פירט איצט יאַפּאַן אַן אויסראָטונג־פּאָליטיק. דאָס ביסל אינטעליגענץ, וואָס די קאָרעאַנער האָבן פאַרמאָגט, פוילט אין טורמעס. זייערע קריסטלעכע גייסטלעכע (אין קאָרעאָ איז פאַראַן צווישן אַ מערהייט פון בודיסטן און קאָנפוציאָנער אַ רעלאַטיוו גרויסע צאָל קריסטן) ווערן געצוואונגען צו פירן זייערע נאָכפאָלגער אין די שינטאָ־טעמפּלען און זיך בויגן פאַר די מיליאָנען גייסטער פון דער יאַפּאַני־שער, פּאַטריאָטישער עבודה־זרה; און טוען זיי דאָס ניט — ווערן זייערע קהילות

אויפגעלייזט. אויב דאָס אַלץ איז נאָך וויניק, האָט מען די לעצטע פּאָר יאָר פאַרבאָטן די קאָרעאַנער צו נוצן זייער אייגן לשון בפרהסיא: אין די שולן מוז מען לערנען און אין די געבעט־הייזער מוז מען דאַוונען אויף יאַפּאַניש, ניט אויף קאָרעאַניש. יאַפּאַנישע פּאָליצײ־אָפיצירן שעמען זיך ניט צו פאַרזיכערן אין זייערע שמועסן מיט אויסלענדער אַז אין משך פון איין דור וועט זיי געלינגען דערפירן די קאָרעאַנער צו אַ צושטאַנד פון „אַפּאַזיע“ — זייער אייגענע שפּראַך וועט אויסגעראָטן ווערן פונם זכרון און עס וועט פון איר קיין שפּור ניט בלייבן. איצט קומט דער ביבל־פאַרבאָט, דער איסור אויף גייסטיקן „דינאַמיט“. וואו מען וועט געפינען אַ תנ״ך־עקזעמפּליאַר, וועט אים די פּאָליצײ פאַרברענען.

א רחמנות אויף די קאָרעאַנער? אוודאי! אָבער — דאָס איז אויך דער גרעסטער קאָמפּלימענט, וואָס די יאַפּאַנישע אימפּעריאַליסטן האָבן געקענט געבן אונז, אידן...

1941

איוואַן און יונה

זאָלן מיר בעטן מחילה ביי איוואַן גראָזני׳ס שאָטן? האָט די וועלט גאָר קעגן אים געזינדיקט, ניט ער קעגן דער וועלט? האָט מען טאַקע הונדערטער יאָרן געהאַלטן אין איין פאַרפירן די רוסישע מאַסן מיט פאַלשע אָפּשאַצונגען פון זיין פערזענלעכקייט?

אַזוי גלויבט מסתמא דער סאָוועטישער שריפטשטעלער קאַסטילאָוו אין זיין נאָר־וואָס פאַרענדיקטן היסטאָרישן ראָמאַן, אין וועלכן איוואַן דער גרויזאַמער שפּילט די ראָלע פון הויפּט־העלד. אויך אין אַן אַרטיקל, וואָס דערזעלבער קאַסטילאָוו האָט פאַרעפנטלעכט אין דער מאָסקווער „איזוועסטיאַ", נעמט ער זיך אָן פאַרן כבוד פונם ערשטן מאָסקווער צאַר (ביז איוואַנ׳ען האָבן זיך די מאָסקווער הערשער טיטולירט, כידוע, מיטן באַשיידענערן נאָמען „גרויספירשט", „וועליקי קניאַז"). אין תוך איז איוואַן גאָר געווען אַ גרויסער פּאַטריאָט, אַ פאַרברייטערער און באַפעסטיקער פון די רוסישע גרעניצן, אַן אַנטוויקלער פונם האַנדל, אַ רעפאָרמער פונם יוסטיץ־סיסטעם, אַ ווייטזיכטיקער שטאַטסמאַן; אין תוך איז ער דאָס געווען וואָס האָט רוסלאַנד „גרויס" און שטאַרק געמאַכט. כאָטש קאַסטילאָוו זאָגט עס ניט בפירוש, איז קלאָר פון זיין ענטוזיאַסטישן „הלל", אַז אויב די סאָוועטן־מאַכט איז עמיצן שולדיק אַ מאָנומענט, וואָס דאַרף שטיין אויף דעם סאַמע אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער הויפּטשטאָט פונם סאָציאַליסטישן פאָטערלאַנד, דאַרף עס זיין אַ מאָנומענט — אַלע קאָנטער־רעוואָלוציאָנערן אויף צעפּיקעניש — פאַר איוואַן דעם גרויזאַמען. אָי, ער איז דאָך געווען אַ מערדער, האָט דערטרונקען גאַנצע פּראָווינצן אין טייכן בלוט, האָט אומגעברענגט אַלע זיינע פּאָליטישע שונאים, כמו־שונאים און ספק־שונאים — און נאָכדעם (עפּנטלעך, אויפן באַרימטן „לאָבנאָיע מיעסטאָ", ביי די טויערן פון קרעמל!) געוואָרפן זייערע קערפּערס פאַר יאַגד־הינט. אַז זיי זאָלן זיי צערייסן און צעפּיצלען? דאָס זענען אַלץ קלייניקייטן אין פאַרגלייך מיט דער „גרויסקייט", מיט וועלכער ער האָט מזכה געווען רוסלאַנד! אי, ער האָט דערמאָרדעט אפילו זיין אייגענעם זון? איז דאָס, ערשטנס, אויך אַ קלייניקייט — אַ זון מערער, אַ זון ווייניקער, אַבי די „מאַמע", רוסלאַנד תחיה, לעבט. אַ חוץ דעם האָט קאַסטיליאָוו „אויסגעפונען", אַז דימיטרי, איוואַנ׳ס עלטערער זון, „איז געווען אַ פאַררעטער און האָט פאַרדינט זיין מיתה משונה": דימיטרי, דאַרף מען טייטשן, איז געווען אַ טראָצקיסט נאָך אין זעכצנטן יאָרהונדערט...

אַלזאָ, עטלעכע הונדערט יאָר האָט רוסלאַנד און די וועלט בכלל געלעבט אין טעות. עמיצער האָט אַמאָל אָנגערעדט רכילות אויף איוואַן הצדיק און אַלע האָבן זיך געלאָזט פאַרפירן. אַלע — אפילו רוסישע צאַרן. אפילו זיי האָבן אין משך פון אַזוי פיל דורות, היטנדיק דעם פּרעסטיזש און די קדושה פון דער פּראַוואָסלאַוונער קרוין, קיינמאָל ניט געהאַט קיין מוט צו פאַרבאָטן די אוניווערסאַלע פאָלקס־קללה, מיט וועלכער איוואַנ׳ס נאָמען פלעגט דערמאָנט ווערן. זכות־אָבות איז דיר בייגעשטאַנען, מיין לאַנדסמאַן אילאָוואַיסקי, דו כראָנאָלאָגיע־פּייניקער פון מיינע קינדער־יאָרן, דו אָנערקענטער, מיט ראָמאַנאָוו־מעדאַלן־באַצירטער, פונם סאַמע־טראָן־רעקאָמענדירטער מחבר פון געשיכטע־טעקסטביכער, וואָס דו ביזט אַוועק פון דער וועלט איידער קאָסטיליאָוו האָט געקראָגן סטאַלינ׳ס ברכה אויפצודעקן די אמת׳ע פיזיאָנאָמיע פון איוואַן וואַסיליעוויטש. ווען דו לעבסט נאָך היינט, וואָלט מען דיך פאַרשיקט וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט: ניט דערפאַר וואָס דו ביזט געוועזן אַ טשינאָווניק־היסטאָריקער, ניט דערפאַר וואָס דו האָסט מיט לאַקייִאישער געטריישאַפט געדינט די געזאַלבטע מאָנאַרכישע קעפּ פון דער ראָמאַנאָוו־גזע און געזוכט צו פאַר׳סמ׳ען קינדער אין די שולן מיט שוואַרץ־מאה׳דיקן פּאַטריאָטיזם און פּאָגראָם־נאַציאָנאַליזם, נאָר ווייל דו האָסט אויך פּוגע כבוד געווען איוואַנ׳ען, דעם „בויער און פאַרפעסטיקער“, דעם גרעסער־און־ברייטער־מאַכער פונם גרויסן און ברייטן רוסלאַנד. אָרעמער פּושקין, אָרעמער לערמאָנטאָוו און אָרעמע, אַנאָנימע פאָלקס־דיכטער! איר האָט זיך אויך געלאָזט פאַרפירן פון געשיכטע־פעלשער און אויך איר האָט געהאָלפן פאַרפעסטיקן אין רוסלאַנד׳ס זכרון אַ פאַרקריפּלט געשטאַלט פון צאַר איוואַן. קאָסטיליאָוו ווייסט בעסער — און סטאַלין ווייסט, אַז קאָסטיליאָוו׳ס אָפּשאַצונג איז די ריכטיקע און אָביעקטיווע. די שוואַרצע פינטלען אויף איוואַנ׳ס קלסתר־פּנים דאַרפן פון איצט אָן און ווייטער קיינעם ניט פאַרפירן: איוואַן גראָזני איז אַ גרויסע און קאָנסטרוקטיווע פיגור אין דער רוסישער געשיכטע! פאַרשטומט זאָל ווערן אויף אייביק די קללה, וואָס האָט זיך עטלעכע הונדערט יאָר געריסן פונם פאָלקס מויל, פונם פאָלקס נשמה, ווען זיין נאָמען פלעגט נאָר דערמאָנט ווערן.

* * *

קיינער האָט קיינמאָל ניט געלייקנט, אַז איוואַן איז געוועזן אַן אַקטיווער, רירעוודיקער, פּאָליטיש־טעמפּעראַמענטפולער מושל. ער איז אפשר געוועזן דער געבילדעטסטער רוס פון זיין צייט און האָט, יאָרן און יאָרן פאַר פּעטער דעם גרויסן, געזוכט צו „עפענען אַ פענסטער קיין אייראָפּע“. ער איז געוועזן דער ערשטער צאַר, וואָס האָט געוואָלט אימפּאָרטירן קיין רוסלאַנד דייטשע מעכאַניקער און אַנדערע „ספּעצן“ פאַר דער היימישער ווירטשאַפט. אין זיינע יאָרן איז די וואָלגאַ געוואָרן אַ רוסישער טייך. מיט זיין ענערגיע האָט ער ליקווי־

דירט די טאַטערישע ממשלות אין קאַזאַן און אַסטראַכאַן. ער איז געווען דער ערשטער צו אַטאַקירן דאָס מאָנגאָלן־קעניגרייך פון קרים. די ראָמאַנאָווס האָבן זיך פאַרפעסטיקט ביים באַלטישן ים — דאָס פענסטער און די טיר קיין מערב־אייראָפּע. אויב אפילו יענע פּאָזיציע האָט זיך נאָך דער וועלט־מלחמה אַרויס־געגליטשט פון רוסישע הענט, האָט זי סטאַלין לעצטן זומער צוריק געוואונען; אָבער דער ערשטער וואָס האָט אין רוסלאַנד פאַרשטאַנען די וויכטיקייט פונם באַלטיקום פאַר דער אימפעריע איז געווען צאַר איוואַן. יאָ, דאָס זיינען אַלץ באַקאַנטע פאַקטן און קיינער האָט זיי קיינמאָל ניט געלייקנט. וואָס עס איז שייך סיביר, איז דאָס אויך אַ דבר ידוע: יערמאַק האָט זי טאַקע דעראָבערט, אָבער געמאַכט יענע ריזיקע געגנט פאַר אַן אינטעגראַלן טייל פון רוסלאַנד האָט טאַקע צאַר איוואַן און ניט קיין אַנדערער. וואָס זיינס איז זיינס און קיינער קלייבט זיך ניט צונעמען ביי אים זיינע היסטאָרישע „פאַרדינסטן". אָבער דאָס פאָלק (דאָס אומדאַנקבאַרע, פאַררעטערישע פאָלק) האָט די אַלע פאַרדינסטן נישט אָפּגעשאַצט. כאָטש איוואַן האָט רוסלאַנד „גרויס" געמאַכט, האָט עס צו זיין נאָמען דעם טיטל „גרויס" ניט געוואָלט צוגעבן. דער גרויזאַמער, דער שרעק־לעכער, דער בלוטפאַרגיסער, דער קאַלטער מערדער, „דער רוס מיטן האַרץ פון אַ טאַטער" — אַלס אַזעלכער און בלויז אַלס אַזעלכער איז ער געבליבן לעבן אין פאָלק׳ס זיכרון. אַזוי איז עס געווען דור נאָך דור און יאָרהונדערט נאָך יאָרהונדערט, ביז סטאַליניסטישע היסטאָריקער האָבן אָנגעהויבן רעווי־דירן, איבערשרייבן און איבערשאַצן; ביז דער צענטראַלער אָרגאַן פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי האָט געהייסן פאַרקוקן „די קליינינקע חסרונות" פון זיין „פּסיכישן מעכאַניזם" און זיך קאָנצענטרירן אויף זיינע מעלות, אויף זיין „גרויסקייט", אויף זיינע ראוי־לשבח׳דיקע מעשים. מאָרגן וועט שוין מסתמא שטיין אין סאָוועטישע טעקסט־ביכער, אַז עס קומט אַ גרויסער דאַנק צאַר אי־וואַנ׳ען, ווייל ער האָט צוגעגרייט אַ ברייטע ראַם פאַר סטאַלינען; ברייטער און ווייטער געמאַכט די גרעניצן פון יענעם לאַנד, וואָס די השגחה אַליין האָט באַ־שטימט צו ווערן אַן „אור לגויים" — דאָס ערשטע לאַנד פון סאָציאַליזם. אָן אַ גרויס רוסלאַנד וואָלט ניט געקאָנט זיין קיין אָקטאָבער, און אָן אָקטאָבער קיין סטאַלין, און אָן סטאַלינ׳ען וואָלט די וועלט געבליבן ניט־דערלייזט. איז ניט אמת, אַז צאַר איוואַן איז געווען אַ פאַרלויפער פון דער וועלט׳ס גאולה?

* * *

מען מאַכט אָפט פאַרגלייכן צווישן איוואַנ׳ען און סטאַלינ׳ען (סטאַלין ווייסט עס, ניט פון נעכטן). צוויי מענטשן, שושקעט מען זיך אין רוסלאַנד, מיט איין שורש־נשמה. האָט סטאַלין יענע פאַרגלייכן־מאַכער און פאַראַלעל־ציער איצט אָפּגעטאָן דורך קאָסטיליאָנ׳ן אַ „שפּיצל": איך וועל זיך פאַר אייך, כלבים שבכלבים, ניט פאַרענטפערן. איך וועל ניט זוכן צו באַווייזן, אַז איך בין

בעסער, און ריינער און מענטשלעכער פון איוואַנ׳ען. פאַרקערט, איך בין טאַ־קע אויך אַ איוואַן, אויך אַ „גראָזני“, אָבער איר וועט מוזן איצטער זינגען לויב־געזאַנגען אונזביידע. אַי, איוואַן איז ניט געווען קיין באָלשעוויק? האָט איר ניט די ריכטיקע היסטאָרישע פּערספּעקטיוו: איוואַן בדורו כ׳סטאַלין בדורו. און טאָמער איז ער געווען אַ קאַפּעטשקע גרויזאַמער פון מיר, איז וואָס? די צייטן זיינען געווען אַזעלכע! אַ חוץ דעם פאַרגעסט ניט, אַז איוואַן איז אויסגעוואַקסן אַ יתומ׳ל: דער טאַטע איז געשטאָרבן ווען ער איז אַלט געווען דריי יאָר און די מאַמע — ווען ער איז געווען ניט מער ווי זיבן יאָר אַלט; האָבן אים דערצויגן „באָיאַרן“, אַריסטאָקראַטן, שונאים פון דעם פאָלק; איז ער אפשר אויסגעוואַקסן ניט אינגאַנצן קיין בעל־מידות; דאַרף מען זיך ניט וואונדערן, וואָס צו דרייצן יאָר האָט ער זיך געלאָזט וואוילגיין, מיטן שיקן אַנגערייצטע הינט אויפצופרעסן דעם קערפּער פון פירשט שויסקי. צו ברוּ־טאַל? צופיל שאַקירנדיקע בפרהסיא? אפשר. אָבער וואָס נעמט איר זיך אַזוי אָן פאַרן פירשט שויסקי? ווער איז ער אייך — אַ ברודער, אַ פריינט, אַ פאַרטיי־גענאָסע? קומט ארויס מיט לשון!...

סטאַלין פילט זיך אַלץ מער און מער אומבאַקוועם מיט די „אָבות“ וואָס מען האָט אים אָנגעהאַנגען אָדער מיט וועלכע ער האָט אַליין יאָרנלאַנג געמוזט פאַראַדירן: מאַרקס? ענגעלס? לענין? זיי זיינען אַלע פאַר אים צו וויניק „בלאַט“. מיין טאַטע, אַ רוח אין אייער אַלעמענס טאַטנ׳ס טאַטן אַריין, איז איוואַן גראָזני, און איך שטאַלציר מיט אים, און איך וועל אייך אַלע צווינגען מיט אים צו שטאַלצירן. אַ מעדאַל דיר, קאַסטיליאָוו, צוויי מעדאַלן און נאָך אַן אויטאָמאָביל דערצו, וואָס דו האָסט געהאָלפן פעסטשטעלן מיין אמת׳ן יחוס־בוים.

* * *

אויב מען וועט טאַקע איצטער מאַכן אין רוסלאַנד פון איוואַן גראָזני אַ נייע פּאָליטישע איקאָנע — וועט מען מוזן איבערשרייבן אין די סאָוועטישע טעקסט־ביכער אַ וויכטיק קאַפּיטל רוסישע געשיכטע; אַ קאַפּיטל וואָס איז לײדער דעם ברייטן עולם אויסער רוסלאַנד ניט גענוג באַקאַנט. צו איוואַנ׳ס היסטאָרישע „פאַרדינסטן“ געהערט אויך די פאַרניכטונג פון פּאָליטישער זעלבסטשטענדיקייט אין נאָווגאָראָד. עס איז כדאי, אַז די וואָס אינטערעסירן זיך מיט די גורלות פון רוסלאַנד און מיט דער וועלט־געשיכטע פון דעמאָ־קראַטיע, זאָלן אַביסל מערער וויסן פון דער אָרדענונג וואָס האָט אַמאָל, אין מיטן מיטלאַלטער, דורות און דורות פאַר איוואַן גראָזני, עקזיסטירט אין דעם דאָזיקן סלאַווישן צפון־ווינקל: אין „גאָספּאָדין וועליקי נאָווגאָראָד“. נאָווגאָ־ראָד איז געווען אַן אָאַזיס פון רעלאַטיווער פרייהייט און אָנשטענדיקייט אין אַ מדבר פון ברוטאַליטעט און דעספּאָטיזם. דאָס איז געווען אַ צענטער פון

פאַרהעלטניסמעסיק־הויכער קולטור. איך האָב געזען, דערמאָן איך זיך, די חורבות און די שיריים פון יענער קולטור. די קאַטעדראַלע פון דער הייליקער סאָפיע, וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרן נאָך אין עלפטן יאָרהונדערט מיט דער הילף פון קאָנסטאַנטינאָפּאָלער אַרכיטעקטן, יאַראָסלאַוו'ס טורעם, דער זנאַ־מענסקי סאָבאָר און די ניקאָלאַאוס־קירכע, וואָס אייגענע, רוסישע אַרכיטעקטן האָבן אויפגעבויט אין צוועלפטן יאָרהונדערט, זיינען געווען גרויסע קונסט־דערגרייכונגען. אין תוך איז נאָווגאָראָד געווען מער אַ רעפּובליק ווי אַ מאָ־נאַרכיע. יאַראָסלאַוו'ס „גראַמאָטאַ" (טשאַרטער) איז געווען עטלעכע הונדערט יאָר נאָווגאָראָד'ס „דעקלאַרעישאָן אָוו אינדעפּענדענס". אמת, אין דער שפּיץ פון דער מלוכה איז געשטאַנען אַ פירשט. אָבער, ערשטנס האָט ער זיך ווייניק געקענט מישן אין ציווילע אָנגעלעגנהייטן פונם לאַנד. ער איז בעיקר דער ראש פון מיליטער. צווייטנס, האָט ער געמוזט אָנקומען צום חסד פון פאָלק: ער פלעגט קריגן זיין פּאָסטן דורך וואַלן. נאָווגאָראָד האָט פאַרמאָגט אַן אייגנ־אַרטיקן פּאַרלאַמענט — די באַרימטע „וויעטשע" — און דער פּאַרלאַמענט האָט גענוצט זיין געזעצלעכע מאַכט אַראָפּצוואַרפן פונם טראָן אַ פירשט, אויב ער האָט אַרויסגערופן גרויסע אומצופרידנקייט אין פאָלק. עס זיינען געווען צייטן, ווען נאָווגאָראָד האָט קיין פירשט ניט געהאַט און דער געוויינלעכער מעיאָר פון שטאָט איז געווען דער פאַרוואַלטער פון די מלוכה־ענינים. איז עס ניט געווען קיין צופאַל, וואָס, אונטער אַזאַ רעזשים, האָט אויך דאָס עקאָנאָמישע לעבן געטראָגן אַן אַנדער כאַראַקטער ווי אין אַנדערע רוסישע פּראָווינצן. נאָווגאָראָד האָט געהאַט גאַנץ לעבעדיקע האַנדלס־באַציאונגען מיט די האַנזאַ־פריישטעט, מיט סקאַנדינאַוויע; מיט קאָנסטאַנטינאָפּאָל, פון איין זייט, און מיט סיביר, פון דער אַנדערער זייט. נאָווגאָראָדער פּאָרשער און סוחרים האָבן אָנ־געשפּאַרט ביים ווייסן ים און זייערע יעגער און פעלצן־מאַכער זיינען געווען באַקאַנט מיט נאָוואַיאַ זעמליאַ. פּאָליטיש, קולטורעל און עקאָנאָמיש איז דאָס געווען אַ מין צפון־ווענעציע. אויף די איינוואוינער האָט מען געקאָנט דער־קענען, אַז זיי זיינען קיינמאָל ניט געווען אונטערן „טאָטערישן יאָך", וועלכער האָט אין גרעסטן טייל רוסלאַנד אויף פיל דורות איינגעפלאַנצט אַ גייסט פון הכנעה און פאַטאַליסטישן שקלאַפנטום. באָלשעוויקעס וועלן איצט האָבן אַ ניי שטיקל אַרבעט: באַרעכטיקן איוואַן גראָזני'ס פאַרניכטונג פונם נאָווגאָראָדער פּאַרלאַמענט, פון דער פּאָליטישער זעלבסטשטענדיקייט און פרייהייט אין יענער דינאַמישער, סלאַווישער דעמאָקראַטיע. זיי וועלן דאַרפן געבן אַ נייע אויסטייטשונג פונם זעקסוואָכיקן פּאָגראָם, וואָס צאַר איוואַן האָט דאָרט דורכ־געפירט; פון יענער שטראָף־עקספּעדיציע, וואָס האָט ניט געשאַנעוועט ניט דעם סוחר און ניט דעם גלח, ניט דעם פּויער און ניט דעם בעל־מלאכה, ניט פרויען און ניט קינדער, און אין וועלכער עס זיינען אומגעקומען זעכציק טויזנט

נפשות. זיי וועלן מוזן געפינען אַ זכות פאַר איוואַנ׳ס היטלעריסטישער באַפעל־קערונגס־פּאָליטיק, פאַר זיין אַרויסטרייבן פון נאָווגאָראָד טויזנטער אַלט־איינגעזעסענע פאַמיליעס און פאַר זיין „קאָלאָניזירן" די געגנט מיט אייגענע, לאָיאַלע מענטשן וואָס זיינען געווען גרייט אים העלפן צו פאַרניכטן דאָרט די לעצטע רעשטלעך פון דעם פרייהייטלעכן רעזשים. איך ווייס ניט, ווי אַזוי סטאַליניסטישע היסטאָריקער וועלן איצט מטהר זיין דעם שרץ. אָבער, אַן אַ באַרעכטיקונג פאַר יענער עקזעקוציע איבערן ערשטן דעמאָקראַטישן רעזשים אין דער רוסישער וועלט קען מען די געשיכטע ניט איבערשרייבן; קען מען פון איוואַן גראָזני קיין פּאָליטישע איקאָנע ניט מאַכן.

אָפּטמאָל טראַכסטו זיך: ווען נאָווגאָראָד וואָלט אין זעכצנטן יאָרהונדערט ניט פאַרניכטעט געוואָרן, ווען יענע אייגנאַרטיקע דעמאָקראַטיע וואָלט ניט צעטראָטן געוואָרן מיט די פיס פון איוואַנ׳ס סאָלדאַטן־האָרדעס — ווער ווייסט וואוהין רוסלאַנד׳ס אַנטוויקלונגס־וועג וואָלט געפירט? אפשר וואָלט נאָווגאָראָד מיט דער צייט אַנגעהויבן אויסצואיבן אַן השפעה אויף די איבעריקע טיילן פון רוסלאַנד און געוואָרן אַ זאַמלפּונקט פאַר די, וואָס האָבן אויך דענסטמאָל געלעכצט נאָך פרייהייט און מענטשלעכן כבוד? אפשר וואָלט נאָווגאָראָד מיט דער צייט געוואָרן דער צענטער פון אַ פאַראייניקט רוסלאַנד (ניט מאָסקווע!), מיט זיין פאַרלאַמענט, מיט זיין רירעווודיק־עקאָנאָמיש לעבן, מיט זיין דינאַמיק און ענערגיע? עס וואָלט דענסמאָל ניט געווען אין רוסלאַנד קיין פּלאַץ פאַר די ראָמאַנאָווס — ממילא שוין אויך ניט פאַר אָקטאָבער און פאַר יענע היסטאָרישע כוואַליעס וועלכע האָבן סטאַלינ׳ען אַוועקגעזעצט אויף איוואַן גראָזני׳ס פּלאַץ אין מאָסקווער קרעמל...

* * *

איוואַן אַליין זאָל זיך אַמאָל האָבן אויסגעדריקט, אַז זיין אכזריות נעמט זיך פון פאַרביטערונג קעגן ריבונו של עולם: הלמאי האָט דער טויט ביי אים צוגענומען זיין געליבטע פרוי אַנאַסטאַסיאַ (פאַר דער כאַראַקטערעסטיק פון יענער עפּאָכע און אפשר נאָך מער פון איוואַנ׳ען פערזענלעך איז אינטערעסאַנט זיך צו דערמאָנען, אַז אַנאַסטאַסיאַ איז דורך אים אויסגעקליבן געוואָרן פון אַ מענגע יונגע מיידלעך, וועלכע מ׳האָט אויף זיין באַפעל צונויפגעטריבן פון גאַנצן לאַנד קיין מאָסקווע, „אויף אינספּעקציע", ווי אין די גוטע צייטן פון אחשורוש מלך פרס). אָבער דאָס האָט אים פונדעסטוועגן נאָכדעם נישט געשטערט צו נעמען אַ צווייטע פרוי, נאָכדעם אַ דריטע און פערטע... און בשעת ער האָט געגאַסן פרייד און טרייסט פון אַ פינפטער פרוי, האָט ער שטאַרק חשק געהאַט נאָך צוגאָבלעך חתונה צו האָבן מיט מערי העסטינג, אַ שיינע ענגלענדערין פון דער קעניגין עליזאַבעט׳ס סוויטע. וואָס הייסט בכלל פאַרביטערט זיין קעגן ריבונו של עולם? אַ גאַנץ לעבן האָט זיך איוואַן געהאַלטן

פאַר אַ פרום־גלוביקן און איינער פון זיינע טיפסטע וואונטשן איז געווען צו קריגן אַ ברכה פונם מעטראָפּאָליט פיליפּ. ער האָט די ברכה ניט געקראָגן. דער מעטראָפּאָליט איז געווען דער איינציקער מענטש אין רוסלאַנד, וואָס האָט אַרויסגעוויזן מוט אָפּצוזאָגן דעם צאַר'ס אַ „געזעצלעכע" בקשה און צו דער־קלערן זיין הערשאַפט, זיין „אָפּריטשינאַ" (די גע־פּע־או אָדער די געסטאַפּאָ פונם זעכצנטן יאָרהונדערט) פאַר „אַנטיקריסטלעך". האָט ער טאַקע באַצאָלט מיטן לעבן. איוואַן האָט אים דערוואָרגן: אָדער דו בענטשסט מיך, אָדער איך „ליקווידיר" דיך.

דער „קאָנטער־רעוואָלוציאָנער" אין מיר זאָגט מיר אונטער די פאָרמולע: איוואַן האָט געהאַנדלט סטאַליניסטיש. אָבער איך וועל די פאָרמולע ניט באַנוצן. איוואַן איז, סוף כל סוף, ניט געווען קיין סטאַלין. אים האָט געפעלט סטאַלינ'ס... שלמות, סטאַלינ'ס אַבסאָלוטע אומפעאיקייט חרטה צו האָבן, תשובה צו טאָן; סטאַלינ'ס "טאַלאַנט" קיינמאָל צו זיך קיין טענות ניט צו האָבן, זיך ניט צו פּייניקן, זיך אַליין קיין מלקות ניט געבן. איוואַן האָט אין זיין לעבן געהאַט אַ סך „אַטאַקעס פון געוויסן", אויסברוכן פון פאַראַכטונג צו זיך אַליין, אָנפאַלן פון אַ באַדערפעניש זיך מודה צו זיין פאַר מענטשן אַז ער האָט געזינדיקט. ווען ער האָט צונויפגערופן דעם „זעמסקי סאָבאָר" (אַ מין פּאַראָדיע אויף אַ פּאַרלאַמענט), האָט ער ביי דער דערעפנונג זיך געשלאָגן על־חטא פאַר זיינע אַמאָליקע ברוטאַלע מעשים און צוגעזאָגט צו זיין אין דער צוקונפט גוט און פרום (ווער דערוואַרט אַזאַ האַנדלונג פון סטאַלינ'ען?). ער איז נאָכדעם באַ־גאַנגען נאָך גרעסערע, נאָך נידערטרעכטיקערע חטאים. אָבער גאַנץ מיט זיך איז ער ניט געווען און ער האָט אַ גאַנץ לעבן געפילט אַז ער קען יעדע מינוט צוזאַמענברעכן. נאָך דעם וואָס ער האָט מיט די אייגענע הענט דערמאָרדעט זיין עלטערן זון, איז ער אַריינגעפאַלן אין אַזאַ מרה שחורה, אַז ער האָט עפנטלעך דערקלערט וועגן זיין ווילן אָפּצודאַנקען: „נאָך אַזאַ האַנדלונג בין איך ניט ווערט ווייטער צו רעגירן" (איוואַן אַליין האָט, ווייזט אויס, ניט געהאַלטן פון דער סטאַלין־קאַסטיליאָוו־טעאָריע, אַז זיין זון איז געווען אַ פאַררעטער און האָט כשר פאַרדינט זיין מיתה משונה). ער האָט זיך נאָכדעם געלאָזט איינבעטן. זיינע תשובה־ספּאַזמעס האָבן, ווייזט אויס, קיינמאָל קיין לאַנגע צייט ניט גע־דויערט, אָבער ספּאַזמעס זיינען אין זיין לעבן געווען און קאָנוואולסיעס פון תשובה און זעלבסט־האַס זיינען אים ווייט ניט געווען אומבאַקאַנט. ניין, איוואַן איז ניט געווען קיין סטאַלין. ער איז געווען אַ מעלאַנכאָליש־ענערגישער, צעשפּאָלטענער מענטש, און אפשר טיפער פון אַלע האָט אים תופס געווען דער אידישער סקולפּטאָר מאַרק אַנטאָקאָלסקי, וועלכער האָט זיך קונה־שם געווען מיט זיין איוואַן־גראָזני־סטאַטוע: אַ חיה בצורת מענטש, אָבער דורך אירע אַכזריות'דיק־מרה־שחורה'דיקע אויגן שטראַלן אַרויס אומאויפהערלעכע

יסורים פון געוויסן, דער עונש פון אינעווייניק, מלקות פון אַ „צווייטן איך". אַנטאָקאָלסקי׳ס אַ גרויסער חסיד, דער קריטיקער סטאַסאָוו, האָט יענע סטאַטוע, געדענק איך, געגעבן זיינעם אַ נאָמען: „דער געפייניקטער פייניקער". ביין, זאָגט אייך וואָס איר ווילט, נאָך אַלע פאַרגלייכן און פאַראַלעלן איז דאָס ניט געווען קיין סטאַלין־נאַטור. סטאַלין איז גאַנצער, „געזונטער", ניט צעריסן פון נשמה־קאָנפליקטן, ווייל... געוויסנלאָזער.

* * *

אָבער נאָך וואָס די אַלע חקירות? פרעגט ניט דעם דאָקטער, פרעגט דעם חולה. וואָס איוואַן גראָזני, איז געווען האָט ער אונז אַליין „דערציילט" — בעסער, אויפריכטיקער, אמת׳ער ווי וועלכער ס׳איז ניט היסטאָריקער, ראָמאַניסט אָדער פסיכאָלאָג. „דערציילט" האָט ער עס, אויף זיין אופן, אין די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן. ווען ער האָט שוין געהאַלטן ביי גוסס׳ן, האָט ער גערופן צו זיך אַ פאַרשטייער פון אַ באַרימטן און זייער שטרענגען מאָנאַכן־אָרדן און האָט געבעטן, מ׳זאָל אים איצט, פאַרן טויט, אריינגעמען אין יענעם אָרדן. מ׳האָט אים געטאָן די טובה און — געשטאָרבן אין צאַרישן פּאַלאַץ איז שוין ניט קיין קעניג, נאָר אַן „אָרעמער מאָנאַך", און ניט אַ מענטש מיטן נאָמען איוואַן, נאָר... יונה. ווען איינער ווערט אַ מאָנאַך בייט ער דעם נאָמען, ווייל ער ווערט „נאָכאַמאָל געבוירן". יונה איז געוואָרן איוואַן גראָזני׳ס נייער נאָמען, זיין נאָמען... פאַר יענער וועלט.

אָבערגלויבן? זיכער. אָבער איז דען דאָס וויכטיק? וויכטיק איז וואָס איוואַן גראָזני האָט מורא געהאַט צו קומען אויף יענער וועלט מיט זיין אייגענעם נאָמען. ווען דער מלאך הדומה וועט אים פרעגן „מה שמך" — וועט ער ניט זאָגן, אַז ער איז אויף דער וועלט געווען אַ קיסר, אַ „בויער און שאַפער" פון אַן אימפעריע, וועט ער ניט זאָגן אַז ער הייסט איוואַן. ער וועט אָנבויגן דעם קאָפּ און ענטפערן: מיין נאָמען איז יונה, גאָט׳ס אַ קנעכט און אַ דינער פון מענטשן, אַן אָרעמער מאָנאַך. אין די לעצטע, אויפריכטיקסטע מינוטן פון זיין קין־לעבן האָט איוואַן גראָזני אַליין אויף זיך געזאָגט:

„ימח שמי וזכרי".

און דאָס פאָלק האָט געענטפערט:

„אָמן".

1941

דער פּאַל קריוויצקי

גענעראַל קריוויצקי׳ס פריינט, פערזענלעכע און פּאָליטישע, ווילן נאָך אַלץ ניט גלויבן, אַז ער איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד. זיין טויט, טענה׳ן זיי, איז טאַקע געווען אַ מיתה משונה, אָבער ניט אַזאַ מיתה־משונה, ווי די וואַשינגטאָנער פּאָליציי וויל אונז מאַכן גלויבן: אָדער סטאַליניסטן האָבן אים דערמאָרדעט מיט זייערע אייגענע הענט, אָדער זיי זיינען געשטאַנען איבער אים און האָבן אים געצוואונגען, דורך פאַרשיידענע דראָאונגען, זיך צו נעמען דאָס לעבן. עס איז געווען, שטעלן זיי פעסט, „אין בעסטן פאַל״, אַ מאָרד אויסגעפירט דורך אַ זעלבסטמאָרד.

ווייס איך ניט, צי מען קען זיך, אין אַזעלכע פאַלן, פאַרלאָזן אויף די ספּעציאַליסטן פון דער וואַשינגטאָנער פּאָליציי אָדער ניט. מען זאָגט מיר, אַז אויך אמתע מומחים אין קרימינאַל־מעדיצין קענען אַמאָל מאַכן אַ טעות. גאַנץ מעגלעך. אָבער וואָס גייט עס אַזוי קריוויצקי׳ס פריינט אין לעבן צו באַווייזן, אַז ער האָט זיך מיט זיין אייגענעם ווילן ניט גענומען דאָס לעבן? פאַרוואָס זוכן זיי אויף אַלערליי דרכים אַרויסצודרינגען, אַז גע־פּע־או־אַגענטן אין אַמעריקע האָבן דורכגעפירט אין אַ קליינעם וואַשינגטאָנער האָטעל־צימער אַ נייעם מאָרד?

אַז קאָמוניסטן זענען פעאיק אויף אַזעלכע פאַרברעכנס, ווייסט מען שוין ניט פון נעכטן. אַז לויט זייער שולחן־ערוך זיינען דאָס גאָר ניט קיין פאַרברעכנס, נאָר וויכטיקע מצוות־עשה׳ס, ווייסט יעדער וואָס האָט זיך אַביסל אינטערעסירט מיט דער לעניניסטיש־טראָצקיסטיש־סטאַליניסטישער מאָראַל. ווער עס איז ניט שוה־בשוה מיט דער הערשנדיקער קליקע אין רוסלאַנד — באַזונדערס ווען ער אַליין איז, אָדער איז געווען, אַ קאָמוניסט — דאַרף זיך גוט היטן די ביינער. די לאַנגע האַנט פון מאָסקווע קען אים דערגרייכן אין די ווייטסטע מרחקים, קידנעפּן אים און נאָכדעם „ליקווידירן״. ווער ווייסט דען נישט? דאָס זיינען אָבער אַלץ ניט קיין באַווייזן, אַז אין יעדן פאַל, ווען אַ געוועזענער באָלשעוויק ווערט געפונען טויט, מוז מען עס טאַקע אויסטייטשן אַלס אַ מאָרד, דורכגעפירט פון דער גע־פּע־או. אויך ביי אַ קאָמוניסט, באַזונדערס ביי אַ געוועזענעם, קען זיך מיטאַמאָל איבעררייסן יענער דינער „פּסיכישער פאָדים״, וואָס פאַרבינדט יעדן פון אונז מיטן לעבן. אויך אַזעלכער קען זיך אַמאָל באַשליסן אויף אַ מיתה־משונה צוליב זעלבסטהאַס, פון פאַראַכטונג צו זיך אַליין, מחמת באַנקראָט־געפיל — אָדער ווייל ער קען מער ניט איבערטראָגן די שווערע לאַסט פון זינד, וואָס דריקט יעדן טאָג

אויף זיין געמיט. קריוויצקי׳ס פריינט, וואָס ווילן בשום אופן ניט אָננעמען דעם פּאָליציי־פּראָטאָקאָל, אַז ער האָט זיך אַליין דערמאָרדעט, כאַראַקטעריזירן אים, אומדירעקט, אַלס אַ מענטשן מיט אַ האַרטער, גראָבער הויט; מיט אַ געוויסן וואָס האָט אויף אייביק אויפגעהערט צו פונקציאָנירן. פאַרוואָס קענען זיי זיך ניט פאָרשטעלן אַז ער האָט שוין מער ניט געקאָנט איבערטראָגן ... זיך אַליין, זיין פאַרגאַנגענהייט, זיינע האַנדלונגען, די פאַרברעכנס פון סטאַ־לין־רעזשים פאַר וועלכע ער איז יאָרנלאַנג געווען אַ לאָיאַלער שליח און אינסטרומענט, די סעריע מאָרדן פאַר וועלכע ער גופא איז געווען פאַראַנט־וואָרטלעך? קריוויצקי׳ס גוטע ברידער האַלטן אין איין דערציילן, ווי נער־וועז ער איז די לעצטע צייט געווען, ווי ער האָט אויף יעדן טריט און שריט „געזען" גע־פּע־אױ־אַגענטן, וואָס זיינען ספּעציעל געקומען קיין אַמעריקע מיט אַ פּלאַן אים אומצוברענגען. דאָס אַליין קען אויך אַמאָל זיין גענוג, כדי צו טרייבן אַ מענטש צו זעלבסטמאָרד. ניט איין מענטש האָט זיך אומגע־בראַכט, ווען עס האָט זיך אין אים אַנטוויקלט אַ פאַרפאָלגונגס־מאַניע: בעסער דער טויט, גלייך און מיטאַמאָל, איידער אַרומגיין טאָג־איין טאָג־אויס מיט אַ געפיל, אַז עס לויערן אויף דיר הונדערטער מלאכי־חבלה. טויט אַליין איז אַמאָל אַ קלייניקייט אין פאַרגלייך מיט דער טויט־שרעק, וואָס לאָזט ניט אָפּ אויף אַ מינוט. איך קען מיר אָבער אויך פאָרשטעלן, אַז קריוויצקי האָט זיך דעצי־דירט צו זאָגן אַן ענדגילטיקן זיי־געזונט דעם לעבן — ניט ווייל ס׳האָבן אים פאַרפאָלגט לעבעדיקע גע־פּע־אױ־משחיתים; נאָר ווייל ער האָט שוין ניט גע־קאָנט אויסהאַלטן די פאַרפאָלגונגען פון טויטע גע־פּע־אױ־קרבנות, פון זיינע אייגענע קרבנות, פון אַ גאַלעריע מתים. מתים זיינען אָפטמאָל אַ סך מער לעבעדיקע זינד־דערמאָנערס און מוכיחים ווי די לעבעדיקסטע צווישן די לע־בעדיקע. מ׳זאָגט אַז מתים זיינען נישטיק און קענען דערפאַר קיינעם גאָר ניט טאָן. אפשר — כאָטש קיינער, פון די וואָס זאָגן עס, איז נאָך קיינמאָל אַליין קיין מת ניט געווען און קען זיך ניט שטיצן אויף זיין אייגענער „דערפאַרונג". אָבער אויב זיי זיינען נישטן, גאָרניט־שבגאָרנישטן, זיינען זיי דאָס בלויז פאַר זיך אַליין, אָבער ניט פאַר די לעבעדיקע; פאַר די מיט וועמען זיי זיינען אַמאָל געקומען אין אַ באַרירונג, אין אַ רייבונג, אין אַ קאָנפליקט, אין אַ געראַנגל. מיר ווייסן ניט וויפיל מתים קריוויצקי האָט געטראָגן אויף זיין געוויסן. קיינער האָט אים ניט געקאָנט צווינגען צו דערציילן אַלץ וועגן זיך אַליין. עס קען זיין, אַז יענע מתים, זיינע און סטאַלין׳ס שותפות׳דיקע קרבנות, האָבן אים ניט געלאָזט רוען און אים גערופן צו זיך. וואָס? ער האָט קיינמאָל, ווי זיינע פריינט דערציילן, ניט גערעדט פון זעלבסטמאָרד? ער האָט אַ סך מאָל גע־וואָרנט, אַז אויב מען וועט אים געפינען אַ טויטן, זאָל מען ניט גלייבן, אַז ער האָט זיך אַליין גענומען דאָס לעבן? ס׳איז לעכערלעך זיך צו שטיצן

אויף דעם וואָס ער האָט פאַרשוויגן (אפשר פאַר זיך אַליין) און אפילו אויף זיינע וואָרנונגען. ווען אַ מענטש שטייט שוין נאָענט צו דער „גרעניץ", קען מען אים ניט מעסטן מיט דעם זעלבן לאָגיק־אַרשין, מיט וועלכן מיר מעסטן „איינגעפונדעוועטע" מענטשן...

פאול וואָהל, זיינער אַ דייטשער פריינט, דערציילט איצטער אין קאַטוילישן „קאָמאָנוויל" וועגן אַ ווינטער־נאַכט, וואָס זיי האָבן צוזאַמען פאַרבראַכט אין 1939 אויף ריווערסאַיד דראַיוו. זיי האָבן לאַנג און מעלאַנכאָליש גערעדט צווישן זיך וועגן דעם, וואָס וואָהל באַצייכנט אַלס „פעלערן פון דער פאַר־גאַנגענהייט". אינמיטן שמועס האָט קריוויצקי פלוצים אים אָנגעוויזן אויף אַ טונקל ליכט, וואָס האָט אַרויסגעשיינט דורך די פענסטער פון אַ קלייניקער קירכע אין דער געגנט — און אַ זאָג געטאָן: אַך, ווען מיר וואָלטן געקאָנט זיין דאָרט, אין יענער רואיקייט. „לאָמיר אַריינגיין", האָט וואָהל פאָרגע־שלאָגן. די קירכע, ווי ס'האָט זיך נאָכדעם אַרויסגעוויזן, איז געווען פאַרשלאָסן. איך ווייס ניט צי „יענע רואיקייט" וואָלט מסוגל געווען צו באַרואיקן קריוויצ־קי'ס געמיט. קיין גלויביקער איז ער ניט געווען, אויסגעכאָוועט איז ער געוואָרן אין אַ סביבה, פאַר וועלכע קירכע איז געווען מוקצה מחמת רעאַקציע. דערצו איז ער נאָך געווען אַ איד, און ווען קינדער־יאָרן אַ ליכט וואָס שיינט אַרויס פון אַ „תיפלה" איז מסתמא פאַרבונדן מיט אומהיימלעכע געפילן. אויף אַ מינוט האָט אפשר אין אים אַ בליץ געטאָן אַ פרוכטלאָזע בענקשאַפט צו דער נאַאיווער אמונה פון זיין גוי'עשן וויַיב'ס פויערים־קרובים. אָבער ניט נאָר די קירכע אויף ריווערסאַיד דראַיוו אָדער אַ בית־המדרש אויף דער ניו־יאָרקער איסט־סאַיד זענען שוין פאַר אים געווען פאַרשלאָסן. אויך דער וועג צו אַנדערע „תשובות" איז שוין פאַר אים מסתמא געווען פאַר'חתמ'עט. די פאַר צענדליק טויזנט דאָלאַר, וואָס ער האָט באַקומען אַלס ליטעראַרישן האָנאָראַר פאַר זיינע אויפדעקונגען פון סטאַלינ'ס טומאה, האָבן אים נאַטירלעך ניט גע־קאָנט קאָמפּענסירן פאַרן געפיל פון אייגענער טומאה. וואוהין קען זיך אַוועק־לאָזן אַ מענטש מיט אַ קין־געפיל? אין נאָטיץ־ביכל פון זיין לעבן זיינען גע־ווען פאַרשריבן בלויז פּאָליטישע אַדרעסן. קיין אַנדערע אַדרעסן — און דער עיקר, קיין אַדרעס צו זיך אַליין — האָט ער שוין נישט פאַרמאָגט. קיין „טאַ־לאַנט" פון אַ דאָסטאָיעווסקי־מענטש — זיך אַוועקצושטעלן אויף טאַימס־סקווער און זיך שלאָגן על־חטא פאַר פאַרבייגייער און בייז־וואונדער־אָנקוקער; זיך קלאַפּן מיטן קאָפּ אין דער ערד און בעטן ביי דער ערד וואָס טראָגט אים מחילה און סליחה — קיין מאָראַלישע חולי־נופל'דיקייט האָט ער ניט פאַר־מאָגט. וואוהין האָט ער געקאָנט גיין? אַנדערע פון זיין חדר האָבן זיך „געראַטע־וועט" אין טראָצקיזם, זיך אָפּגערייניקט פון דער סטאַליניסטישער טומאה אין אַ מקוה פון אַ צווייטער סטרא־אחרא. אייניקע האָבן ווידעראַמאָל געפונען

זייער „תיקון״ אין סאָציאַל־דעמאָקראַטישער לעבלעכקייט. אָבער פּאַר קרי־וויצקי׳ן האָט שוין אפשר ניט דאָס ערשטע און ניט דאָס צווייטע געקאָנט זיין אַ סגולה קעגן מתים פון וועלכע ער האָט זיך געפילט פאַרפאָלגט; ניט טראָצ־קיזם און ניט סאָציאַל־דעמאָקראַטיע האָבן אים געקאָנט געבן אַ קמיע, מיט וועלכער׳ס כח עס זאָל אים געלינגען צוריקצושיקן די מתים „אין זייער רו אַריין״. פאַרוואָס זשע זאָל איך ניט גלויבן, אַז ער האָט זיך פאַרשאַפט אַ רע־וואָלווער, אָפּגעזאָגט זיין פאַרפלאָנטערטע ווידוי אין אַ פּאָר פערזענלעכע בריוו און — אַוועק צו די מתים, כדי זיך צו באַפרייען פון זייער „טעראָר״?

* * *

עס איז אומגעהויער ברוטאַל, אָבער איך טראַכט עס גאַנץ אָפט. מיך חידוש׳ט ניט, ווען אַ באָלשעוויק פון אַ הויכן ראַנג באַגייט זעלבסטמאָרד. איך חידוש זיך אַ סך מער, פאַרוואָס עס קומען צווישן זיי פאָר אַזוי ווייניק זעלבסט־מאָרדן. אויפן סאָוועטישן בית־הקברות ליגן אַ סך אומגעבראַכטע באָלשעווי־קעס; אָבער ווייניק, חרפּה׳דיק־ווייניק זעלבסטמערדער. ווער האָט זיי פאַר־פאַנצערט אין אַזאַ דיקער הויט? ווער האָט עס אַזוי כלאָראָפאָרמירט זייער געוויסן, אַז עס זאָל אַזוי זעלטן דערפילן ווייטאָג? וואו ליגט דער סוד פון דער פסיכישער אַנעסטעזיע, מיט וועלכער באָלשעוויקעס קענען זיך מיט אַזוי פיל רעכט „באַרימען״? פאַרוואָס זיינען זיי מערסטנטיילס אַזוי שאַקירנדיק, אַזוי עקלקאַפּט „געזונט״? כ׳האָב שוין לאַנג ניט אַריינגעקוקט אין דער גע־שיכטע פון דער אינקוויזיציע. ס׳קען זיין, אַז יענע געשיכטע, ווען מען לייענט זי אויפמערקזאַם, גיט אַ שליסל צו דער אויסטייטשונג פון אַ סך „געזונטקייטן״ און קראַנקהייטן אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

* * *

די קריוויצקי׳ס, וועט מען מיר געבן צו פאַרשטיין, זיינען געמאַכט פון אַן אַנדער שטאָף און זעלבסטמאָרד גייט ניט אַריין אין זייער קאָדעקס. ווייל איך זיך ניט שפּאַרן, ווייל דאָס וואָלט געהייסן דערמאָנען זיך אַ זאַך וואָס יענע אָפּאָנענטן ווילן ניט פאַרשטיין — אַז יאָ קאָדעקס, ניט קאָדעקס, ווען אַ מענטש דערגייט „אָט צו יענער גרעניץ״, קוקט ער ניט אַריין אין שולחן־ערוך און טוט וואָס ער מוז אָדער וואָס ער מיינט אַז ער מוז טאָן, אָן אַ היתר. צווישן פרומע אידן זעט מען אַמאָל אויך אַ זעלבסטמערדער, כאָטש אין זייער „קאָדעקס״ גע־פינען זיי זיכער פאַר דעם קיין היתר ניט. אָבער אַלץ איינס, קריוויצקי איז דאָך ניט שטענדיק געווען קריוויצקי, און איך גלויב ניט אַז פערציק טעג פאַר זיין געבורט און אַכט און פערציק טעג פאַר זיין „ברית״ האָט מען אין די הימלען אויסגעשריען, אַז „לכך נוצר״, אַז מען שיקט אים אויף דער וועלט, כדי ער זאָל ווערן קריוויצקי. איידער ער איז נתגלגל געוואָרן אין קריוויצקי׳ן איז ער דאָך אַמאָל געווען (ווי די „ביו מעסעס״ האָט אונז אַמאָל דערציילט מיט אַ

משומד׳יש־אַנטיסימיטישן כי־כי־כאַ)... שמעלקע גינצבורג. און שמעלקע גינצבורג האָט דאָך געהאַט אַ טאַטע־מאַמע — און ניט קיין פּאַרטיי־חברים, נאָר טאַקע אמת׳ע חברים און ידידים; און שמעלקע גינצבורג האָט דאָך נאָך געגלויבט אַז די עשרת הדיברות האָבן עפּעס צו טאָן אויך מיט אים. אפשר איז גאָר גענעראַל קריוויצקי אין די לעצטע טעג פון זיין לעבן צוריק נתגלגל געוואָרן אין שמעלקע גינצבורג, אין אַ פּאָדוואָלאָטשיסקער אידיש אינגל מיט אַלע זיינע „שוואַכקייטן", מיט זיין גאַנצער אומפעאיקייט צו טראָגן אויף זיך אַ שווערע משא פון זינד און פאַרברעכנס, פאַר וועלכע מען קריגט פון דער „רע־וואָלוציע" מעדאַלן און דעקאָראַציעס? אַזעלכע צוריק־גילגולים האָבן שוין ניט איינמאָל געטראָפן. און אַז זיי טרעפן — ווער ווייסט וואוהין זיי קענען פירן און פאַרפירן. איך האָב דערפאַר גאָרניט קעגן דעם, אַז די וואַשינגטאָנער פּאָ־ליציי זאָל ענדערן איר פּראָטאָקאָל: זעלבסטמאָרד איז באַגאַנגען ניט גענעראַל קריוויצקי, נאָר שמעלקע גינצבורג — און אַזוי זאָל עס טאַקע זיין פאַרצייכנט אויף זיין מצבה.

* * *

אויב אַפילו איך בין אומגערעכט מיט מיין אויסטייטשונג און עס וועלן אויפגעדעקט ווערן פאַקטן, וואָס וועלן זי אינגאַנצן אָפּלייקענען, בלייב איך נאָך אַלץ גערעכט:

„מיין מעשה איז אַ שענערע".

וואָס? טאַקע, גע׳הרג׳עט געוואָרן פון דער גע־פּע־או? אויך מיר אַ סענ־סאַציע! ס׳אַרא באַנאַלע געשיכטע.

1941

די באַזאָרגטע מאַמע — און „יענע מיידלעך"

מיר האָבן זיך די טעג געזעגנט מיט אַ זייער חנ'עוודיקן בחור: אַ זון פון גוטע פריינט, וואָס איז אַוועק אין דער אַרמיי. קרובים, גוטע־ברי־דער, חברים האָבן אָנגעבראַכט אין זייער הויז אַ שלל מתנות, מיט וועלכער דער יונגער סאָלדאַט וועט זיך מסתמא ניט קענען באַנוצן אין זיין קאַזאַרמע. איך בין אים אפילו חושד אַז ער וועט זיי מערסטנטייל לאָזן אין דער היים. אַ יונגע דאַמע האָט געשפּילט מעלאַנכאָלישע מעלאָדיעס אויף דער פּיאַנאָ; אַ מיטל־יאָריקער גאַסט האָט דערציילט הומאָריסטישע זכרונות וועגן די חדשים וואָס ער האָט פאַרבראַכט, אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, אויפן פראַנצויזישן פראָנט; אַן עלטערער דאָקטאָר האָט דערציילט ווייט ניט קיין צניעות'דיקע הוזאַרן־אַנעקדאָטן פון דער אַמאָליקער עסטרייכישער אַרמיי, אין וועלכער ער האָט געדינט — און די באָבע האָט מקיים געווען איר באָבישן חוב מיט כליפּען אַלע עטלעכע מינוט, וואָס מ'נעמט צו די קרוין פון איר קאָפּ, ווער ווייסט וואוהין און צוליב וואָס.

קיינער האָט אָבער ניט געצויגן אויף זיך אַזוי פיל אויפמערקזאַמקייט — אויך ניט דער בעל־דבר גופא — ווי די מאַמע. זי האָט זיך באַמיט מיט אַלע כוחות דורכן גאַנצן אָוונט „צו זיין ווי אַלע מאָל". זי האָט אַכטונג געגעבן אויף די געסט זיי זאָלן געניסן פון אַלץ וואָס ס'איז געווען אויסגעשטעלט אויף די טישן, אָבער יעדע עטלעכע מינוט האָט זי זיך דערמאָנט עפּעס אַן אַנדער קלייני־קייט, וואָס מען דאַרף נאָך צוגעבן צום זונ'ס באַגאַזש. דאָס זיינען געווען קליי־ניקייטן, וואָס נאָר אַ מאַמע איז מסוגל זיי צו געדענקען און וואָס דער זון וועט (ווייטער אַמאָל!) ניט קענען, אָדער ניט וועלן נוצן אין דער סאָלדאַטסקער פרעמד. באַזונדערס האָט מיך פאַראינטערעסירט איר באַמיען זיך אַרויסצו־פּרעסן פון זון אַ הבטחה, אַז ער וועט העלענאַ'ן — זיין יונגער חבר'טע און משמעות קינפטיקער לעבנס־באַגלייטערין — שרייבן יעדן טאָג אַ בריוו, כאָטש עטלעכע שורות. עס אַרט זי ניט, האָט זי גע'טענה'ט, אויב ער וועט שרייבן אַהיים בלויז איינמאָל אַ וואָך און אפילו נאָך זעלטענער; אָבער וואָס שייך העלענאַ'ן וויל זי אפילו ניט הערן, אַז זי וועט ניט קריגן יעדן טאָג צוגע־שיקט אַ בריוול. דער זון האָט אַזאַ הבטחה ניט געוואָלט געבן. אויף צו שרייבן אַ בריוו, ניט קיין געשעפטס־בריוו, דאַרף מען זיין אין דער געהעריקער שטימונג — און ווי קען זיך עס אַ מענטש אונטערנעמען צו האָבן שטימונג יעדן טאָג? אויך העלענאַ האָט געוואָלט איבערצייגן איר פריינט'ס מוטער, אַז דאָס איז כלל ניט נויטיק; אַז זאָל ער איר בעסער שרייבן נאָר דענסטמאָל

ווען אים ווילט זיך — און אַז פון סתם מעכאַנישער פליכט־דערפילונג וועט זי סאַי־ווי־סאַי קיין הנאה ניט האָבן. די מוטער האָט זיך אָבער מיט פּאַרדעכטיקער עקשנות געהאַלטן ביי אירן: יעדן טאָג! קיינמאָל ניט פאַרפעלן! און אויב ניט קיין גאַנצן בריוו — איז, לכל הפחות, צוויי שורות.

ווען דער „אָפּגעגעבענער" איז נאָך מיטנאַכט אַוועק אָפּצופירן העלענאַ׳ן אַהיים און אין הויז זיינען נאָר געבליבן די גאַר־היימישע, האָב איך זיך ניט געקאָנט איינהאַלטן און אַ פרעג געטאָן די מוטער: „וואָס גייט אייך אייגנטלעך אַזוי אין לעבן, אַז ער זאָל יעדן טאָג שרייבן העלענאַ׳ן די פּאָר שורות?"

איך האָב זי קאָנטיק געשטעלט אין אַ שווערער פאַרלעגנהייט. זי האָט אַ פּאָר מינוט געשוויגן, אַראָפּגעלאָזט די אויגן, און נאָכדעם שטיל אָבער מיט אומגעהייערער אָנשטרענגונג אַ זאָג געטאָן:

„נו, איר ווייסט דאָך... אַרום די קעמפּס איז זייער ניט זויבער... אַט יענע מיידלעך האָבן זיך מחנות׳וויז אַראָפּגעלאָזט אויף די יונגע סאָלדאַטן ווי אַ היישעריק... סאַלונס, טרעילערס, ביליקע האָטעלס אין דער אומגע־געגנט... אַדאָלף איז יונג, ריין, אומדערפאַרן... אַלץ קען פּאַסירן... ווי אַזוי זאָל איך עס אייך זאָגן?... איך האָב געטראַכט פון אַ מין דיסציפּלין פאַר אים... פון אַ מין ,שמירה׳... לאַכט מיך ניט אויס"...

* * *

ניין, פאַרוואָס זיך אויסלאַכן פון איר? צי אַזאַ „שמירה" ווי שרייבן יעדן טאָג אַ בריוו — אָדער ווי די מעדאַליאָנען מיט העלענאַ׳ס מיניאַטור־פּאָרטרעט, וואָס זי האָט איינגעניית וואו זי האָט נאָר געקענט אין דעם זון׳ס זאַכן — קען טאַקע אין אַלע פאַלן העלפן, ווייס איך ניט. אָבער די דאָזיקע זאָרג פון אַ מוטער איז נאַטירלעך, פאַרשטענדלעך. עס איז אויך פאַרשטענדלעך איר זוכן אַ שטיק „אינהיביציע" פאַר אים: קיין טלית־קטן טראָגט ער דאָך ניט און קיין תפילין וועט ער דאָך אויך ניט לייגן. ניט־ווילנדיק האָב איך זיך דערמאָנט אין דעם פעטן, גוטמוטיקן ענגלישן אָפיציר אין גיבראַלטאַר, וועלכער האָט מיך אַמאָל געפירט מיט זיין אויטאָמאָביל קיין אַלזשעסיראַס, אין דער נאָענטסטער שפּאַנישער שטאָט. איבערפאָרנדיק די גרענעץ, האָט מיך געוואונדערט, הלמאי די מיליטערישע וועכטער האָבן ביי מיר קיין פּאַפּירן ניט געפרעגט, בשעת דער אָפיציר האָט געמוזט ווייזן זיינע דאָקומענטן. האָט ער מיר נאָכדעם דער־קלערט, אַז דאָס איז ניט קיין צופאַל: עס איז אַן אַלטע אַרמיי־רעגולאַציע, אַז פון גיבראַלטאַר קיין שפּאַניע מעגן אַריבערפאָרן בלויז יענע ענגלישע אָפיצירן און סאָלדאַטן וואָס קענען באַווייזן אַז זיי זיינען באַווייבטע. מען וויל פאַרהיטן דעם גאַרניזאָן פון ווענערישע קראַנקהייטן, מיט וועלכע מ׳קען זיך לייכט אָנ־שטעקן אין שפּאַניע. די הנחה איז, אַז נאָר אַ בחור איז אין געפאַר — אַ באַ־ווייבטער מענטש וועט דאָך ניט אַריינפאַלן אין דער פּאַסטקע פון פּראָפעס־

יאַנעלע פרויען. מיין אָפּיציר איז געווען אין כעס אויף אַזאַ משונה'דיקער רע־גולאַציע. ווען דאָס וואָלט נאָר געווען נאַאיוויטעט, וואָלט עס אים ניט געאַרט: יעדע אמת'ע נאַאיוויטעט האָט חן. אָבער דאָ שטעקט, האָט ער מיט מיר גע־טענה'ט, צביעות, „פּרעטענזיע": זיי ווייסן גאַנץ גוט, אַז אויב אַ סאָלדאַט פון גיבראַלטאַר האָט אַ ווייב ערגעץ־וואו אין לידז אָדער בריסטאָל, איז דאָס נאָך ניט קיין גאַראַנטיע אַז ער וועט ניט אַ הוליע טאָן מיט געקויפטער „ליבע", ווען ער וועט זיך אַריבערכאַפּן קיין שפּאַניע. אָבער אַזוי דאַרף עס הייסן: מען מאַכט אַ פרום, צניעות'דיק פּנים ניט נאָר פאַר זיך אַליין, נאָר אויך פאַר אַנדערע. מ'דאַרף זיך איינרעדן, אַז אין גיבראַלטאַר גופא, אונטער די אויגן פון מיליטער־פּאָליציי, איז פּראָסטיטוציע ניט בנמצא — כאָטש יעדער ווייסט ווער עס זיינען די פאַר הונדערט טענצערינס, זינגערינס און אַנדערע לעגאַליזירטע „ענטער־טעינערס" אין די דאָרטיקע שענקען, קאַפעס און קאַבאַרעטן...

כ'האָב אַדאָלף'ס מוטער וועגן מיין גיבראַלטאַר־שמועס ניט דערציילט; צוליב וואָס איר נאָך שווערער מאַכן אויפן האַרצן? קיין טרייסט־וואָרט האָב איך אָבער אין זיך ניט געפונען און טאַקע אָוועקגעגאַנגען פון הויז, ניט זאָגנ־דיק גאָרניט. וואָס קען מען איר זאָגן? אַז אַדאָלף איז ריין און ציכטיק? אַז פון זיינע בלויע אויגן שטראַלט אַרויס יוגנטלעכע זויבערקייט און שמוץ קען זיך צו אים ניט צוקלעפּן? אויף וויפל דאָס איז אמת, ווייסט זי עס אַליין. אָבער איז עס טאַקע אמת, אַז שמוץ קען אויף אים קיין שליטה ניט האָבן? אַבסאָלו־טע אימוניטעט (אויב ס'איז פאַראַן אַזאַ זאַך) פאַרמאָגן בלויז די וואָס פילן אַ פיזישן עקל, אַן איבעל פון וועלכן זיי קענען זיך שוין ניט באַפרייען ווען זייער אויג פאַלט אויף אַ „פּראָפעסיאָנעלער". אָבער וויפיל זיינען דען אַזעלכע פאַראַן? איך דערמאַן זיך איצט ווי צעמישט איך בין געווען אין מיין פריער יוגנט, ווען כ'האָב צום ערשטן מאָל אין אַ רוסישער טורמע זיך באַגעגנט מיט רעוואָלוציאָ־נערן, וואָס אַ קאַזיאָנער דאָקטאָר האָט זיי געמוזט היילן פון דעם וואָס אונזער טיר־וועכטער האָט אָנגערופן „פראַנצוסקאַיאַ באָליעזן" (די פראַנצויזישע קראַנקהייט). יעדער איינער פון זיי איז געווען גרייט צו גיין אויף דער גרעסטער מסירת־נפש און ס'איז דאַכט זיך ניט געווען יענער קרבן, אויף וועלכן זיי זיינען ניט געווען פעאיק. און דאָך — דעם „קרבן", דעם קרבן פון פּרישות, פון ניט קויפן אַ פרויען־לייב וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין דער עקלהאַפטסטער סחורה וואָס מענטשן האָבן ווען עס איז אויסגעטראַכט (יאָ, בפירוש אויסגע־טראַכט, אַזוי ווידערנאַטירלעך איז עס, אַזוי סתירה'דיק צו אונזערע זאָאָלאָגישע אינסטינקטן!) האָבן זיי ניט געקאָנט ברענגען. אין שפּעטערדיקע יאָרן האָט מיר דער אַלטער מינאָר, עליו השלום, איינע פון די שענסטע פיגורן וואָס די רוסישע רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג האָט אַרויסגעגעבן — אַליין אַן אַסקעטישע נאַטור, דערציילט: ער און זיינע חברים האָבן אין אַ ריי פאַלן, אין זייער פאַ־

ריזער עמיגראַציע, געמוזט מוחל זיין פונקציאָנערן פון דער רעוואָלוציע, וואָס האָבן פאַר'תכלע'וועט ניט־זייער געלט אויף, ווי אַדאָלפּ'ס מוטער זאָגט, „יענע מיידלעך". וואָס האָבן מיר געקאָנט טאָן? — האָט מיר מינאַר געזאָגט — ס'איז אַ ווייטיק און אַ חרפּה; אָבער עס ווייזט אויס, אַז אַ פּראָפעסיאָנעלער רעוואָלוציאָנער גייט שטענדיק אַרום אויף דער וועלט מיט אַ געפיל פון אַ פאַרמשפט'ן. ניט יעדער קען טראָגן אַזאַ געפיל אָן אַ באַשטימטער „אָפּלענקונג" אָדער „אָפּוועקסלונג". דערציילט האָט מיר דאָס מינאַר ניט פון קיין צופעליקע מענטשן, נאָר פון יונגעלייט וואָס האָבן זיך, אַזוי צו זאָגן, אַליין געבונדן און אַליין געלייגט אויף דער עקדה.

* * *

מלחמה און די טעמפּעראַטור פון ערב־מלחמה זיינען שטענדיק, זינט מענטשן געדענקען זיך, באַגלייט געוואָרן מיט אַ געוויסער אויפשרויפונג פון קאַנאַלן, וואָס בדרך־כלל האָבן מיר זיך אונטערגענומען זיי צו קאָנטראָלירן. זאָלן מיר מוחל זיין אַלע אַרמייען, דעמאָקראַטישע און קרעציק־רעאַקציאָנערע, קאָנטער־רעוואָלוציאָנערע און רעוואָלוציאָנערע — און אויך רעליגיעז־אָנגע־הויכטע: נישטאָ, דוכט זיך, קיין איינע צווישן זיי וואָס האָט, אין געוויסע באַ־דינגונגען, זיך ניט געלאָזט וואוילגיין אפילו מיט סעקסועלע געוואַלט־טאַטן. פאַנגען פרויען ביים שונא, זיי אַוועקפירן מיט זיך און האַלטן זיי אין אַ שטייג פון געצוואונגענער ליבע איז טויזנטער יאָרן געווען ביי אונז אַ כשר'ע זאַך („כי תצא למלחמה" — תורת־משה האָט דאָס אויך ניט גע'אסר'ט. זי האָט נאָר געפאָדערט, מ'זאָל די געפאַנגענע אַ חודש צייט לאָזן באַוויינען איר טאַטע־מאַמע, ביז וועט ווערן דעם פאַנגער'ס ווייב). אַזאַ „עטיק" האָט ביי אונז עקזיסטירט כמעט ביז נעכטן: פעטשאָרין (אין לערמאָנטאָוו'ס „העלד פון אונזער צייט") האַלט ביי זיך אין אַלקער פאַרשפּאַרט די טשערקעסישע קראַסאַ־וויצע בעלאַ און קיינעם פון זיינע קאָלעגן־אָפיצירן און קיינעם פון זיין נאַ־טשאַלסטוואָ קומט אפילו ניט אויף דער מחשבה, אַז פאַר אַזאַ האַנדלונג דאַרף מען אים באַשטראָפן. ערשט ניט לאַנג צוריק האָט מיר אַ רוסישער פריינט מגלה געווען דעם סוד, אַז ער איז ניט קיין ריינער „אַריער". אַ געוויסער פּראַ־צענט בלוט אין אים איז מאָנגאָליש, ווייל זיינער אַן עלטער־זיידע האָט מיט זיך אַמאָל געבראַכט פון דער מלחמה אַ געפאַנגען טערקיש מיידל. פון וועל־כער זיינע קינדער זיינען געבוירן געוואָרן. ווייזט אויס, אַז ווער עס פּועל'ט ביי זיך עובר צו זיין אויף „לא תרצח", קען שוין נאָכדעם לייכטער פּועל'ן ביי זיך ניט צו נעמען ערנסט אויך אַנדערע „דיברות", און עס האָט דאָ ניט קיין זינען אַלץ צו וואַרפן אויפן „מיליטאַריזם". אויך דער אַנטי־מיליטאַריסט, דער וועלט־דערלייזערישער רעוואָלוציאָנער — וואָס פּועל'ט ביי זיך, אַז צו־ליב זיין לאָיאַליטעט און זיין „יראה" מעג ער הרג'ענען מענטשן — ווערט מיט

דער צייט פּעאיק אַרויסצוואַרפן פון די לוחות אַ פּאָר אַנדערע „דיברות" (וואָס? ס'אַ בילבול? הערט וואָס מאַקסים גאָרקי דערציילט אין זיינע בעלעטריסטישע בירגער־קריג־נאָטיצן).

אָבער סאַי־ווי־סאַי; ניט דאָס איז דאָך אונזער הויפּט־זאָרג. סוף־כל־סוף איז אין אונזער צייט — און אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי — ניט פאַראַן קיין ערנסטע סכנה, אַז סאָלדאַטן זאָלן אָנהויבן פּראַווען יענעם טיפּ „ראַזגול", מיט וועלכן עס האָבן זיך אַמאָל אויסגעצייכנט רוסישע קאָזאַקן אין אַ פרעמדער געגענט — באַזונדערס ווען קיין מלחמה בפועל־ממש איז נאָך פאַר זיי נישטאָ. ניט וועגן אַזעלכע קרימינעלע עקסצעסן זאָרגט זיך דער טיפּ טאַטע־מאַמע, צו וועלכן אַדאָלפ'ס מאַמע געהערט. איר זאָרג איז ניט, אַז דער זון וועט אַוועק קיין אייראָפּע און וועט פון דאָרט מיטברענגען אַלס „פּרייז"־געפאַנגענע אַ בלוי־אויגיקע, בלאָנד־לאָקיקע גרעטכען, אויף וועלכער ער וועט אַרויפצווינגען זיין „מאַנשאַפט" און זיינע מענערישע רעכט. (פון אַזעלכע מלחמה־פאַנגען זיינען אגב, אין געוויסע פאַלן, אַרויסגעקומען אויך זייער רירנדיקע זיווגים). איר זאָרג האָט צו טאָן מיטן מיידל־אַנאָנים, מיטן מיידל אָן אַ נאָמען און מיט צופיל נעמען, כדי זיך אויסצודרייען פון אַ פּאָליצײ־רעקאָרד; אָדער, ווי אַדאָלפ'ס מוטער האָט מיר שעמעוודיק געזאָגט, מיט יענע מיידלעך, וואָס ניט זיי ווערן געפאַנגען, נאָר זיי פאַנגען גאָר די מענער און וואָס ווערן אַרויסגעהאָלפן אין זייער פּרנסה פון צענדליקער „סירסורים לדבר עבירה". און וועגן דער סכנה איז גאָר ניט אַזוי לייכט צו זאָגן אַ טרייסט־וואָרט צו דער־שראָקענע טאַטע־מאַמע...

* * *

די לאַגע אַרום אונזערע מיליטערישע קעמפּס איז, ווייזט אויס, שוין געוואָרן אַ מאָוויים'דיקע. די פּראָטעסטאַנטישע „קריסטשען סענטשורי" האָט נאָך אין מערץ געשריבן: „עס איז קיין פראַגע ניט, אַז אַן אמת'ער קאַרנאַוואַל פון שמוציקער אויסגעלאַסנקייט האָט אָנגעהויבן אָפּערירן אין דער שכנות פון יעדן וויכטיקן אַרמיי־קעמפּ אין די פאַראייניקטע שטאַטן". אַ שוידערלעך בילד ווערט געגעבן, אין אַ סעריע פון פיר אַרטיקלען, אין דעם מעטאָדיסטישן „קריסטשען אַדוואָקעיט": „די קאָאַליציע פון שאַרפע משקאות, געמבלינג און פּראָסטיטוציע איז שטאַרק כמעט אין יעדער געמיינדע וואָס האָט איצט לעבן זיך אַ קעמפּ. אַלע דריי קללות זענען לייכט צום דערגרייכן פאַרן סאָלדאַט, וואָס די הענט די פריינטלעכע קאָאָפּעראַציע אויף דעם געביט צווישן די צושטעלער פון זינד און די לאָקאַלע פּאָליטישע בעלי־בתים". אַ שטיק צייט האָט מען זיך געוואָלט איינרעדן, אַז די לאַגע איז ניט אַזוי שרעקלעך; אַז די קירכן־פּרעסע איז גרייט זיך מיט זיי צו באַנוצן. אין פיל פאַלן קען מען שוין אָנטאַפּן מיט איבערטרייבט די זאַך בכיוון און זי האָט אַ כאַראַקטעריסטישע הנאה פון

אַלאַרמירן דעם עולם. אָבער אָט לייען איך אַ רעפּאָרט פון אַ וועלטלעכן אַמעריקאַנער, וועלכער טראַכט ניט וועגן אויסנוצן די סיטואַציע פאַר „מיסיאָנערישער" אַרבעט — און אויך ער איז ניט ווייניקער אַלאַרמירט פון די גלח'ישע עדיטאָריעל־שרייבער. דר. ר. א. וואַנדעלער, איינער פון די הויפּט־דירעקטאָרן פון אונזער „פּאָבליק העלט סוירוויס", האָט לעצטן חודש דערקלערט, אויפן יסוד פון אָפיציעלער סטאַטיסטיק, אַז דער פּראָצענט ווענעריש־קראַנקע אין דער נייער, ציווילער אַרמיי איז שוין אַזוי הויך ווי אין דער רעגולערער אַרמיי פון פּראָפעסיאָנעלע סאָלדאַטן (אין דער רעגולערער אַרמיי איז דער פּראָצענט, כידוע, קיינמאָל ניט געווען זייער נידעריק). אין זיין באַריכט דערציילט ער, אגב, וועגן אַ שטעטל וואָס ער וויל ניט אָנרופן ביים נאָמען, וואו די גאַנצע באַפעלקערונג באַשטייט פון 4000 נפשות. נאָר לעצטנס, זינט מ'האָט דאָרט אויפגעבויט אַ קעמפּ, האָבן זיך דאָרט באַזעצט 3000 פּרעמדע פרויען. אונזער פעדעראַלער געזונט־אָפּהיטער איז שוין אַזוי פאַרצווייפלט, אַז ער איז די טעג אַרויסגעקומען — „פון אַ ריין־וויסנשאַפטלעכן שטאַנדפּונקט" — מיט אַ פּראָיעקט, אַז די רעגירונג זאָל שאַפן איבערן לאַנד „סעגרעגירטע דיסטריקטן" פאַר פּראָסטיטוטקעס, כדי עס זאָל לייכטער זיין צו האַלטן זיי אונטער אַ מעדיצינישן קאָנטראָל; אַנדערש גערעדט, די מלוכה זאָל פּראָסט־פּשוט לעגאַליזירן די דאָזיקע פּרנסה, ווייל אויסראָטן זי, אָדער ערנסט באַקעמפן זי, איז לויט זיין מיינונג, לחלוטין אוממעגלעך.

ווייס איך ניט, ווי אַזוי די רעגירונג האָט אויפגענומען זיין פּלאַן, אָבער סאַי־ווי־סאַי, אין בעסטן פאַל, האַנדלט זיך דאָ בלויז וועגן דעם מעדיצינישן אַספּעקט (וועגן „וויסנשאַפטלעכן", ווי וואַנדערלער דריקט זיך אויס), ניט וועגן דעם מאָראַליש־היגיענישן. די מעדיצין איז ניט מחויב צו זאָרגן אַז אַדאָלף זאָל צוריקקומען אַהיים פון דער אַרמיי און זאָל קענען קוקן גלייך אין פּנים אַריין העלענאַ'ן, דער מוטער און ניט פילן אין דער צוקונפט קיין עקל צו זיך אַליין. איר עובֿדה איז בלויז צו זען, אַז וואָס ס'זאָל ניט זיין זאָל ער אַהיימקומען פיזיש געזונט, און וועגן איבעריקן — זאָל זיך עמיצער אַנדערש זאָרגן.

* * *

אָבער ווער זאָל זיך זאָרגן אָט וועגן דעם „איבעריקן"? גוטע מענטשן זאָגן, אַז ווען מ'זאָל אין גוטע משפּחות אַראָפּנעמען דעם חרם פונם סאָלדאַט; ווען עלטערן אין די שטעט און שטעטלעך וואָס האָבן אין שכנות קעמפּס, זאָלן דערלויבן זייערע טעכטער צו פאַרברענגען מיט סאָלדאַטן אין זייערע פרייע שעה'ן; ווען מ'זאָל זיי איינלאַדן פון צייט צו צייט אין אַ וואַרעמער משפּחה־אַטמאָספערע — וואָלטן זיי זיך ניט געפילט אַזוי איינזאַם און לאַנגווייליק. אַזאַ הכנסת־אורחים וואָלט זיי טיילווייז פאַרטרעטן די היים. אין טייל פון זיי יעדנ־

פּאַלס וואָלט ניט פאַרגעקומען יענער איבערברוך, וואָס עפּנט אָפּטמאָל דעם וועג צו מאָראַלישער צעבראָסטעטקייט און הפקרות. אַזאַ רפואה, דערמאָן איך זיך, האָט נאָך לעצטן זומער פאַרגעשלאָגן דער גוט־אינפאָרמירטער וואַנדערער־קאָלומניסט פון דער „נעישאָן“, דניאל׳ס. איז דאָס אין פּרינציפּ מסתמא ניט קיין שלעכטע עצה. אָבער איך האָב מורא, אַז ווירקן אויף די מייסטע „בעל־הבית׳ישע“ עלטערן — באַזונדערס אין פּראָווינציעלע שטעט — זיי זאָלן אין זיך גובר זיין דעם טראַדיציאָנעלן פאַראורטייל קעגן סאָלדאַט און מאַטראָז, איז ניט קיין סך לייכטער ווי משפּיע צו זיין אויף „יענע מיידלעך“ אַז זיי זאָלן אויפגעבן זייער פּרנסה. כ׳האָב אַנומלטן געלייענט אַ טעלעגראַמע פון לאָס־אַנדזשעלעס, אַז אַ באַרימטע דאָרטיקע „סטריפּ־טיזערין“ האָט אַנאָנסירט אין די צייטונגען, אַז יעדן שבת־צו־נאַכט איז זי גרייט אויפצונעמען ביי זיך אַ סאָלדאַט, אַ מאַטראָז און אַ פליער און זיי מכבד זיין מיט היימישע מאכלים. איז דאָס מסתמא פאַר דער קאַליפאָרניער סלינע־אַרויסרופערין ניט מער ווי אַ שטיק פּובליסיטי. אָבער מענער און פרויען, וואָס האָבן טאַקע קינדער און פירן אַ פאַמיליע־לעבן, וועלן זיך גאָרניט אַזוי אײַלן צו פאַרבעטן אין די הייזער אוניפאָרמירטע אורחים מיט אַזאַ „אונטערגענעצטער רעפּוטאַציע“, אַפילו — אפילו ווען זייערע אייגענע זין זיינען אויך ערגעץ־וואו אין דער פרעמד, אין אַ מיליטערישן קעמפּ, און ווייסן אויך ניט וואָס צו טאָן מיט זיך שבת און זונטיק.

דאָס הייסט ניט, אַז מען דאַרף ניט זוכן קיין וועגן און מיטלען. עפּעס קענען זיכער אויפטאָן קירכן־אָרגאַניזאַציעס (ביי גוים, מיין איך; צווישן אידן זיינען, כידוע, פאַראַן צופיל „אויפגעקלערטע“); עפּעס קען טאָן די רע־גירונג גופא דורך שאַפן מער מעגלעכקייטן פאַר געזונטער „רעקרעאַציע“. אָבער ס׳איז פאַראַן אַ גרעניץ פאַרן דערפאָלג פון אַזעלכע באַמיאונגען.

עס איז נאָך פרי צו מאַכן אַ סך־הכל פון די קרבנות וואָס די איצטיקע מלחמה האָט אונז אָפּגעקאָסט. אָבער ווען דער טאָג פון סך־הכל וועט קומען, לאָמיר ניט פאַרגעסן אַריינשטעלן אין אונזער אַלגעמיינער שאָדן־ליסטע אויך דעם שאָדן: דעם שאָדן פון פאַרפעסטן יונגע גופים און פון פאַרברודיקן די אינטימסטע ווינקלען פון יונגע נשמות. ווער עס וויל מלחמה, אָדער ווער עס וויל זי ניט — נאָר ער נעמט זי אָן ווי אַ טראַגישע פליכט און גיט איר זיין ברכה — זאָל ער אויפהערן זיך מאַכן ניט־וויסנדיק; און זאָל ער געדענקען אַז ער גיט אומדירעקט אַ ברכה אויך אויף דער... אומפאַרמיידלעכער קללה.

* * *

איך וויל איר איצטער ניט ווי טאָן. אָבער ווען די מלחמה וועט זיך אַמאָל ענדיקן און איך וועל נאָך זיין אַ לעבעדיקער אויף דער וועלט, וועל איך צוגיין צו אַדאָלפ׳ס מוטער. איך וועל זי שטאַרק בעטן, זי זאָל אויפהערן צו רעדן

וועגן „יענע מיידלעך" אַזיווי טשעזאַרע לאָמבראָזאָ האָט אַמאָל גערעדט וועגן דעם „פאַרברעכערישן מענטש" אַלס אַ מין ביאָלאָגישן אויסוואורף פון דער נאַטור. זיי, „דער הישעריק" ווי זי האָט זיי אָנגערופן, זיינען ניט אַראָפּגעפאַלן צו אונז, אויף אונזער הייליקן גלאָבוס פון אַ ווייטן, זינדיקן פּלאַנעט. זיי זיינען, פּונקט ווי מיר, קינדער פון דער זעלבער ערד, אַרויסגעקומען פון מענטש־לעכע לענדן, אַריינגעשטראָלט אין דער וועלט דורך מענטשלעכער צערטלעכ־קייט און ליידנשאַפט. זייער זינדיקייט איז ווייט ניט אַזוי נאַטירלעך ווי דער באַרימטער ריח, מיט וועלכן דער אויבערשטער האָט באַשאָנקען דעם טכויר. זאָל זי אויף מיר ניט פאַראיבל האָבן: פון יעדע הונדערט אַזעלכע „יענע מייד־לעך" וואָלטן מסתמא ניינציק געקענט זיין העלענאַ׳ס; מער אָדער וויניקער אַזעלכע העלענאַ׳ס, ווי איר אַדאָלפ׳ס פריינדין, וואָס שרייבן איר יעדן טאָג אַ פּאָר שורות קען באַטראַכט ווערן אַלס אַ סגולה קעגן רוחות און מזיקים. „גע־קאָנט" — ווען מען וואָלט זיי געלאָזט, ווען אונזער גאַנצע לופט וואָלט ניט גע־ווען אַזוי פול מיט גייסטיק־שטיקנדיקע גאַזן. זיי האָבן אויך געהאַט אין די מייסטע פאַלן מאַמעס וואָס האָבן זיי געזונגען כשר׳ע וויג־לידער, וואָס האָבן געזאָגט שבת־צו־נאַכט „גאָט פון אברהם" אָדער (נו, גוט, להבדיל!) געשטעלט ליכטלעך פאַר מאַדאָנאַ־געשטאַלטן. עפּעס מוז זיין ניט אינגאַנצן אין אָרדנונג מיט אַדאָלפ׳ס מוטער און אַדאָלפ׳ס פאָטער; מיט דער כישוף׳דיקער הע־לענאַ און איר גאַנצער משפחה — און מיט טויזנטער און טויזנטער אַזעלכע ווי זיי און אַזעלכע ווי איך — אויב פון אַזויפיל פּאָטענציעלע העלענאַ׳ס „קענען" ווערן „יענע מיידלעך". ניין, לאָמיר ניט באַשולדיקן „די נאַטור": אַזעלכע קללות שיקט זי אויף אונז ניט אָן. זי איז צו אונז ניט מער שטיף־מוטער ווי זי איז צו חיות און בהמות — און זיי איז דאָך די קללה פון פאַר־קויפן זיך, זייערע לייבער און ליידנשאַפטן, אינגאַנצן אומבאַקאַנט. דער מקח־וממכר מיטן אייגענעם לייב איז אַ פּראָדוקט — שקץ תשקצנה — פון ציווי־ליזאַציע, פון אונזער ציוויליזאַציע. און אין איר האָבן מיר, יעדער פון אונז, אַ סך גרעסערן חלק איידער די נאַטור.

איך ווייס פון פריער אַז אַדאָלפ׳ס מוטער וועט האָבן וואָס מיר צו ענט־פערן. „באַנאַל", וועט זי זאָגן — און זי וועט זיין גערעכט. זי האָט עס שוין צוריק מיט אַ סך יאָרן געלייענט אין נייעם טעסטאַמענט. זי האָט ענלעכע מעשיות וועגן „ניט וואָגן וואַרפן אַ שטיין" אויך געהערט פון חסידישן פאָלק־לאָר. זי געדענקט גוט טאָלסטאָי׳ס „אויפלעבונג", גאַרשין׳ס און אַנדרעיעוו׳ס דערציילונגען. וואָס וויל איך דאָ איר, אָדער ווענען עס איז, מחדש זיין? דער אומגליק איז אָבער, וואָס אויב באַנאַל הייסט „אמת, אָבער שוין לאַנג באַקאַנט און טויזנטער מאָל איבערגעע׳חזר׳ט" — איז די באַנאַליטעט ניט דער איינציקער אמת, וואָס פילט זיך נאָך אין אונז ניט היימיש, כאָטש ער איז שוין לאַנג אַ

קוואַרטיראַנט אין אַ קעמערל פון אונזער וויסן. אָט האָט, למשל, ערשט די טעג אַ געלערנטער מיט אַ סך אידישן וויסן מיר געזאָגט, אַז ער קען ניט פאַר־טראָגן דאָס ראש־השנה און יום־כיפור'דיקע דאַוונען: „איך קען זיך ניט מודה זיין אין אזויפיל ווילדע, משונה'דיקע, פערווערזע חטאים, פאר מיין אייגענעם לעבן ניט געשטויגענע און ניט געפלויגענע זינד, וואָס זענען אויסגערעכנט אינם לאַנגן על־חטא־צעטל". ביי אים איז אויסגעקומען, אַז דער מחזור טשע־פּעט זיך צו אים, טראַכט אויס אויף אים בילבולים. איך ווייס, אַז כ'האָב אים ניט איבערצייגט ווען כ'האָב אים געענטפערט, אַז אַזוי לאַנג ווי אַזעלכע חטאים זיינען אויף דער וועלט פאַראַן, האָט אויך ער אין זיי אַ חלק; איז ער אַ מיטבאַשולדיקטער, אַ מיטזינדיקער. אָבער געננוג: ווער ווייסט, וואוהין אַזאַ געדאַנקענגאַנג קען מיט דער צייט פאַרפירן. איך ווייס אויך, אַז ווי נאָר מען הויבט אָן צו קולטיווירן צופיל דעם געפיל פון אייגענער זינדיקייט, פון זינדי־קייט בכח אויב ניט בפועל, קען דאָס ווירקלעך פאַראַליזירן אָט יענע כוחות, וואָס מען מוז איצט זאַמלען, כדי צו פאַרניכטן יענע נאַקעט־באַרוועסע און חיה'ש־באַהאָרטע טומאה וואָס האָט זיך אַזוי חוצפּה'דיק אויסגעשפּרייט איבער דער גאַנצער אויבערפלאַך פון לעבן...

1941

„קאַסאַ דע מאַניאַנאַ"

אַ ינם לופטיקן שפּייז־צימער פון דער „קאַסאַ דע מאַניאַנאַ" האָבן זיך די געסט אויסגעזעצט ביי די טישן צום אָונט־ברויט. פּאַסן פון דער פּאַר־גייענדיקער זון האָבן געשפּילט אויף די גלעזערנע כלים. דורך די אָפענע פענסטער זענען אַנגעקומען גאַנצע כוואַליעס געזאַלצענע לופט פונם פּאַסיפיק. איך בין געזעסן איינער אַליין ביי מיין טישל מיט אַ נאַגעניש פון תרעומות. שווער צופרידנצושטעלן אַ געוויסן סאָרט בשר־ודם. כ׳בין, דוכט זיך, געקומען אַהער רוען, געזוכט אַ פּלאַץ וואו איך וועל קענען שווייגן און ניט אָנשטרענגען די אויערן; נאָר איצט פּיל איך זיך געקריוודעט, הלמאי די געסט האַלטן זיך אַלע פונוויטנס, גיבן קוים אַ שאָקל מיטן קאָפּ אויף מיינע שטומע באַגריסונגען. כ׳בין, לויט אַלע סימנים, דער איינציקער איד אין האָטעל — איז מיר שווער צו פאַרטרייבן פון זיך די מחשבה, אַז מען „דערקוטשעט" מיר ניט, בלויז דער־פאַר וואָס מ׳האָט דערשמעקט אין מיר דעם פרעמדן און ניט־אָנגעלייגטן. איך קוק אויף דעם ריזיקן גלאָז אָראַנזשן־זאַפט און זאָג זיך אינעווייניק מוסר; ווער הייסט דיר קריכן אין גוי׳אישע זומער־האָטעלן? און אַחוץ דעם — אפשר ביסטו גאָר אַליין שולדיק? אפשר מאַכסטו דעם איינדרוק פון אַ בעזליודניק? אָט איז ערשט נעכטן געווען אַ טיי־קאָנצערט אויף דער לאָנקע פונם האָטעל, לטובת עפּעס אַ בית־יתומים אין דער קאונטי — האָסטו געקויפט אַ בילעט ווען מ׳האָט דיר פאַרגעלייגט, נאָר צו דער אונטערנעמונג ביסטו ניט געקומען. די געסט האָבן באַמערקט, ווי דו בלאָנקעסט זיך איינער אַליין אַרום בשעת מעשה אַנטקעגן, אויף דער געפלאַסטערטער סטעזשקע פונם ים־ברעג. צו וועמען־זשע האָסטו טענות? פון וואַנען ווייסטו, אַז צו זיי איז ניט דערגאַנגען דיין בקשה, מ׳זאָל דיר דיינע דריי מאָלצייטן סערווירן ביי אַן „אינדיווידואַ־ליסטיש" קליין טישל? פאַרוואָס זאָלן די געסט ניט קוקן אויף דיר ווי אויף אַ קרענק אָדער אַ קרענקלעכן, ווי אויף אַ נאַרישן סנאָב, ווי אויף אַ פּוסטן בעל־גאוה?...

* * *

ביי אַ קיילעכדיקן טיש זיצט אַ גרופּע פון זעקס: צוויי יונגע אָפיצירן, צוויי מיידלעך, אַ מיטליעריקער מאַן און אַן עלטער קאַטויליש גלח׳ל מיט אַ „לאַטיין־אַמעריקאַניש" פּנים. איינע פון די צוויי מיידלעך איז אָנגעטאָן אין כלה־קליידער, אויפן טיש שטייען בלומען — מערער ווי געוויינלעך — און עס ברענען צוויי דינע, הויכע שטאַלצע ליכט. משמעות, נאָר וואָס דורכגעפירט

די חתונה־צערעמאָניע און די קליינע גרופּע מחותנים זיינען געקומען אין דער „קאָסאַ דע מאַניאַנאַ" פּראַווען די חופּה־וועטשערע. איינע פון די פיל ספּאָנטאַנע חתונות אין וועלכע אוניפאָרמירטע יונגעלייט שפּרינגען היינטיקע טעג אַריין. דאָס באַלאַבעסל אין מיר פּראָטעסטירט: וואָס פאַר אַ זינען האָט עס? וועד ווייסט, צי מען וועט דעם חתן־בחור מאָרגן אין דער פרי ניט אַוועקשיקן אויף מי־יודע ווי לאַנג קיין בורמאַ אָדער וולאַדיוואָסטאָק? און צי וועט ער זיך פון דאָרט אומקערן? דאָס אַנטי־באַלעבעסל אין מיר טוט מיר אַ שטאָך: ביסט אַלט געוואָרן, גוטער־ברודער, און בעל־תכלית׳דיק, און עקלהאַפט בעל־חשבון׳דיק. דו האָסט שוין לאַנג ניט געלייענט שעקספּירן. געדענקסטו ראָמעאָ און דזשוליעט? און דעם ציקלוס פון אַ גאַנץ לעבן, וואָס זיי האָבן אַריינקאָנדענסירט אין וואָסערע פיר־און־צוואַנציק שעה; אין דעם לעבן־שפּאַן פון אַ שמעטערלינג?

די מחותנים קוקן ניט אויס צו זיין גאָר פריילעך, און וויל מיין פּוסט בעל־גאווה־טישל שטייט זייער נאָענט צו זייער קיילעכדיקן טיש, דערגייט צו מיר קלאָר יעדעס וואָרט וואָס זיי רעדן. איך געפין אויס, אַז דער חתן איז אַן ענגלענדער, בלויז אַ פּאָר יאָר נאַטוראַליזירט; אַז דער צווייטער אָפיציר איז זיינער אַ חבר וואָס ער האָט מיטגעבראַכט צו דער חתונה מיט זיין באַשערטער; אַז די כלה איז אַ מעקסיקאַנערין, נאָר דערצויגן אין אַמעריקע; אַז איר פאָטער (דער מיטליעריקער מאַן) האָט פאַרלאָזט מעקסיקאָ, ווען דאָס לאַנד איז געוואָרן „גאָטלאָז". ער פאַרמאָגט איצט גרויסע אָראַנזשן־פּלאַנטאַציעס אין דרום־קאַליפאָרניע און איז צופרידן וואָס אין אַנקל סעם׳ס מדינה קען מען דינען גאָט פראַנק און פריי. גייסטלעכע גייען דאָ אַרום אין די גאַסן אין זייערע בגדים, אַזוי אַז מען ווייסט באַלד, אַז „דאָס זיינען ניט קיין אינשורענס־אַגענטן". איך געפין אויך אויס, אַז דער חתן איז אַ קאַטאָליק בן קאַטאָליק פון אַ פאַר׳עקשנ׳טער ענגלישער משפּחה; אַז דאָס עלטערע גלח׳ל מיטן „לאַטיין־אַמעריקאַנישן" פּנים שטאַמט פון מעקסיקאָ און איז אַ לערער אין דער פּאַראָקיעל־סקול, אין וועלכער די כלה האָט שטודירט.

דער פאָטער הערט ניט אויף גוטמוטיק צו מוסר׳ן די טאָכטער, הלמאי זי האָט אַלץ געמאַכט אַזוי בהלה׳דיק: ערשט נעכטן ביינאַכט האָט ער טעלעגראַפיש געקראָגן די בשורה, אַז היינט איז די חתונה. ס׳איז שלעכט וואָס די מאַמע האָט דעם טאָג ניט דערלעבט; אָבער ווען ער ווייסט פריער, וואָלט ער באַוויזן מיטצונעמען טאַנטע אַניטאַ און די קוזינע מאַרי און דעם אַנקל כוערטאַ, און דער זיידע פון ווערא קרוז וואָלט אויך געקומען צו פאָרן. נאָך גוט, דריקט ער דעם גלח׳ל די האַנט, וואָס איר לערער און ווידוי־פאָטער איז געוועזן פריי און האָט אַליין וואָלאַנטירט צו פאָרן אויף דער חתונה. די כלה פאַרענטפערט זיך: זי מורמלט עפּעס אין שעמעוודיקע, געבראָכענע זאַצן וועגן „ספּעציעלע

אומשטענדן", "ניט פאַראויסגעזעענע סיבות" און וועגן — וואָס איז דער חילוק? זי איז דאָך סיי ווי גליקלעך אָן אַ שיעור, און איז דען דזשאָן ניט גליקלעך?

דזשאָן איז נאַטירלעך אויך גליקלעך "ווי מען קען גאָר גליקלעכער ניט זיין", אָבער — איין מענטש, זאָגט ער, פעלט אים איצט אויס ביים טיש; און אַ מענטש, דערקלערט ער, אַן אַנאָנימער. ער טוט דערביי אַ טאָפּ אין דער קעשענע־זייט פון מונדיר ווי איינער וואָס וויל זיך איבערצייגן צי דאָרט ליגט אַ פּאַפּיר, אָדער אַן אַנדער וויכטיקער חפץ וואָס ער האָט אַריינגעלייגט. קיינער, אַחוץ דער כלה, וואָגט ניט צו פרעגן, וואָס פאַר אַ מין אַנאָנים ער מיינט. אָבער די כלה ווערט אומרואיק־נייגעריק: ער מוז איר זאָגן, ווען ער וואָלט אין דער איצטיקער שעה געוואָלט האָבן ביים טיש. דזשאָן לאָזט זיך לאַנג בעטן, ביז ער דערקלערט, אַז ער וואָלט וועלן האָבן צווישן זיינע געסט אַ מאַן וואָס האָט חתונה געהאַט אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. די כלה טוט אויף אַ מינוט אַ ציטער־אויף און זי הייבט אָן מיט נערוועזער איילעניש צו פאַררוכטן די גירלאַנדע אויפן קאָפּ. די מחותנים שווייגן, זיי האָבן ווי מורא צו קוקן איינער אויפן אַנדערן, און בלויז דאָס גלח'ל נעמט זיך די טירחה אויפצושטיין און נאָכאַמאָל אָנצופילן די זעקס וויין־גלעזלעך...

* * *

דזשאָן באַקוקט דאָס שפּייז־צימער. מערסטנטייל זענען דאָ עלטערע מענטשן, הויפּטזעכלעך פרויען. און אויב שוין יאָ יונגע — זיינען דאָס מלופן־אָפיצירן אין די צוואַנציקער, וואָס זיינען געקומען הנאה האָבן פון אַ ציווילן מאָלצייט. ניין, ניט זיי דאַרף ער האָבן. ענדלעך פאַלן זיינע אויגן אויף מיר. עס דויערט נישט קיין מינוט — און ער שטייט שוין לעבן מיין טישל.

— איך האָב גאָרניט די ריכטיקע ווערטער, זאָגט ער, זיך צו אַנטשולדיקן פאַר מיין חוצפה... אָבער היינט איז דער גרויסער טאָג אין מיין לעבן און מאָרגן (ער טוט דערביי נאָכאַמאָל אַ טאָפּ דעם מונדיר ביי דער קעשענע־זייט, זיך איבערצוצייגן אויב עס ליגט דאָרט וואָס ער האָט אַריינגעלייגט)... אויב איר ווילט, האָט איר אַ רעכט מיך צו שיקן צו אַל־די רוחות און איך וועל גלייך זיך אָפּטראָגן פון אייך. אָבער — מעג איך אייך פרעגן: איר זייט אַ באַווייבטער?

— יאָ.

— און מעג איך שוין זיין חוצפה'דיק נאָך אַ מינוט? איר האָט חתונה געהאַט בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה?

— יאָ, אין 1918.

דזשאָן שטייט שוין ביים טיש מיט די מחותנים און איך הער ווי ער אַנאָנסירט זיי מיט אַ שטיל־טריאומפירנדיקער שטימע, אַז די השגחה איז היינט גוט צו אים: ער האָט געפונען דעם אַנאָנימעם מאַן! אין ווייניקער ווי אַ מינוט

שטייט ער שוין ווייטער ביי מיין טישל, דריקט פעסט מיין האַנט און טענה'ט מיט אַ נערוועז־עקזאַלטירט קול, אַז אויב איך וויל מאַכן גליקלעך אַ ווילד־פרעמדן מענטש וועמען איך וועל אפשר שוין קיינמאָל אין לעבן ניט באַגעגענען — זאָל איך מיך צוזעצן צום חתונה־טיש און טיילן מיט זיין געזעלשאַפט דעם מאָלצייט. בין איך גובר מיינע קווענקלענישן, שטייט שוין לעבן מיר אויך די כלה, דריקט מיין צווייטע האַנט און גיט מיר צו פאַרשטיין, אַז דאָס איז אַלץ ניט צופעליק, אַז דאָס איז בפירוש „גאָט'ס אַ פינגער", און אַז סיי זי און סיי דזשאָן האָבן ניט קיין מאָמעס...

* * *

איך זיץ ביי אַ חתונה־טיש פון מענטשן, וואָס צוריק מיט אַ האַלבער שעה האָבן זיי פאַר מיר געקענט זיין בלויז נומערן אין אַ סטאַטיסטישער טאַבעלע. דזשאָן און מאַגדאַלענאַ מיינען מסתמא, אַז אָט זיצט פאַר זיי אַ „פראַנטאָוויק", וואָס איז געבליבן לעבן נאָך די שלאַכטן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און איז בשלום אַהיימגעקומען. איך וויל זיי נישט אַנטוישן. איך וועל זיי ניט דערציילן וואָס פאַר אַ טעם עס האָט געקענט האָבן אַ רוסישער איד ניט צו גיין אין דער צאַרישער אַרמיי — און מיט וואָס פאַר אַ תחבולות אים איז געלונגען צו בלייבן ביזן סוף אַ ציווילער. דער חתן ווייסט שוין מיין נאָמען און ער שטעלט מיך פאָר פאַר דער געזעלשאַפט. דאָס גלח'ל בויגט זיך אַריבערן טיש און טוט מיך אַ פרעג בלחש: פון דייטשן אָפּשטאַם?

— ניין, ענטפער איך אים אַזוי אַז אַלע זאָלן הערן, איך שטאַם פון רוסלאַנד און בין אַ איד.

דאָס גלח'ל איז שוין געווען בגילופינ'דיק און ער האָט קיין סך ניט טראַכטנדיק מיטגעטיילט די מחותנים, ווי גוט און פיין עס איז וואָס דער גאַסט איז ניט קיין דייטש און ניט... קיין פּראָטעסטאַנט (איינגעהאַנדלט צוויי מציאות מיט אַמאָל). ער באַנעצט די פיש מיט אַ פריש גלעזל סאָטערן און הויבט אָן אַרויסצואווייזן אידישע לומדות. ער ווייס, אַז ביי אידן זיינען פאַראַן פיר „דאָמינאַציעס" (אָרטאָדאָקסן, קאַראַאימער, רעפאָרמער און נאָך עפעס אַ „סעקטע" וואָס ער געדענקט שוין ניט דעם נאָמען). אָבער אים אינטערעסירט צו וויסן, צו וואָס פאַר אַ אידישע „קאַסטע" איך געהער — צי בין איך אַ כהן אָדער אַ לוי, אָדער גאָר פּראָסט־פּשוט אַ ישראל, אַ געוויינלעכער „לעימען".

נאָר דער בוחן־לבבות ווייס אויף קלאָר און אויף זיכער, וואָס אין מיר איז דעסטמאָל פאָרגעקומען. אפשר איז פון מיר אַרויסגעשפּרונגען מיטאַמאָל דער לאַנג־אונטערדריקטער „הויך־שטאַפּלער" — ווער ווייסט? איך וויל מיר איינרעדן, אַז איך האָב געזאָגט אַ ליגן לשם שמים. איך האָב לאַנג ניט געקלערט און זיך פאָרגעשטעלט פאַרן גלח'ל אַלס אַ כהן. אויב די השגחה גופא האָט, ווי די כלה האָט פריער געזוכט מיר איינצורעדן, געשיקט אַ איד אויף אַ

קאַטוילישער שמחה, זאָל עס שוין זיין „אַ איד מיט אַ קניאַק". איך ווייס, ווי איך האָב דערמיט ווי׳ געטאָן דעם קאַטעגאָרישן אימפּעראַטיוו, און ער ווייס, אַז אַזאַ ווייטיק האָב איך אים ניט צום ערשטן מאָל פאַרשאַפט. אָבער מילא: עס איז אַ סברא, אַז ער איז שוין אַ סך, אַ סך עלטער פון קאַנט׳ן, וועלכער האָט אים דער ערשטער אָנגערופן ביי זיין שם־המפורש; אַ סך עלטער פון זיין מער־בילדלעכן, תלמודישן נאָמען „יקוב הדין את ההר". אַ גוטן טאָג האָט ער אפשר געלעבט פאַר בריאת העולם, אָבער פון דענסטמאָל אָן איז דאָך זיין הויפּט־עובדה יעדן טאָג צו רעגיסטרירן די ביליאָנען פאַלן, אין וועלכע מען פאָלגט אים ניט. איך האָב ווי געפילט, אַז איך בין געשטעלט געוואָרן פאַר אַ ברירה: אָדער דער קאַטעגאָרישער אימפּעראַטיוו זאָל יענעם אָוונט דורכלעבן אַ מינוט פון זיין אייזיקער הנאה, אָדער אַ פּאָר זינדיקע און קינדערישע בשר־ודמ׳ס זאָלן עטלעכע שעה קוקן דורך די ראָזיקע ברילן אויפן מאָרגנדיקן טאָג (נאָך יעדן זופּ ווייַן, זע איך ווי דער חתן טאַפּט זיך ביי דער קעשענע־זייט פונם מונדיר, גלייך ווי אין קעשענע ליגט פאַר׳חתמ׳עט אַ גזר־דין פאַר מאָרגן). איז, מילא, זאָל דער אימפּעראַטיוו זיצן ווי אַ נגזל, אָבי אָן אָדם און אַ חוה זאָלן ניט פילן אַז אָט־אָט טרייבט מען זיי אַרויס פון גן־עדן. אין דער „קאַסאַ דע מאַניאַנאַ" קומט פאַר אַ ספּעקטאַקל, איז בעסער אַ כהן איידער אַ אידישער אָבי־וואָר — נו גוט, וועל איך זיין אַ כהן...

מיין גלח׳ל לאָזט זיך וואוילגיין מיט סאַטערן, מיט טאָקאַי און מיט לויבן מיין יחוס. ער דערמאָנט דעם חתן, אַז איך בין אַ גרעסערער אַריסטאָקראַט פון זיין געוועזענעם קעניג (ווען אהרן הכהן, זאָגט ער, האָט שוין געטראָגן די בגדי־כהונה, האָט מען נאָך אויף די בריטישע אינזלען ניט געקענט ציילן מער ווי צען). ער פרעגט שטיפעריש די כלה, זיין תלמידה, וואָס זי געדענקט וועגן אהרן הכהן. דערמאָנט זי זיך זיין צויבער־שטעקן, וואָס האָט באַוויזן אַזויפיל נסים פאַר פרעה׳ן און זי הויבט אָן צו קוקן קינדעריש־בייגעריק אין מיינע אויגן; גלייך ווי זי זוכט אין זיי אָנצוטאַפּן דאָס שטיק מיסטעריע און מאַגישע קראַפט, וואָס איז איבערגעגאַנגען בירושה פון מיין „אורזיידן" אין מיר. זי נעמט אַרום דזשאָנ׳ען און פרעגט אים, צי פילט ער ניט ווי „פּראָווידענציעל" עס איז וואָס אויף דער חתונה געפינט זיך אויך אַ „היברו פּריסט"? און דזשאָן פון זיין זייט דערציילט איר, אַז ווי נאָר ער איז אַריינגעקומען אין שפּייז־צימער, האָט ער גלייך דערשפּירט, אַז דאָ געפינט זיך אַ געהיימניספולער „מעסענדזשער". (דאָס גלח׳ל האָט זיך דערביי אַריבערגעבויגן צו מיר און שטילערהייט אַ זאָג געטאָן מיט אַ שעלמישן שמייכל, אַז דער עולם ביים טיש געדענקט ניט די מעשה פון אהרנ׳ען און דעם עגל־הזהב, נאָר עס איז גלייכער זיי ניט צו דערמאָנען)...

שפּעטער אין אָוונט, ווען אַלע זייטיקע זיינען זיך שוין צעגאַנגען און

מיר אַליין זיינען געבליבן אין שפייז־צימער, האָט די כלה אָנגעהויבן מיך בעטן, איך זאָל איר געבן אַ ברכה. איך האָב איר געמוזט געבן צו פֿאַרשטיין, אַז כאָטש איך בין אַ „פּריסט" פֿון געבורט, באַטראַכט איך זיך אָבער פֿאַר אַ הדיוט. וויל זי דאָס ניט אָננעמען: „פּריסט איז אַ פּריסט" און אַזאַ איינער וואָס דאָס „פּריסטהנטום" איז ביי אים אין בלוט, איז אַ סך וויכטיקער פֿון אַזאַ איינעם וואָס מען האָט בלויז אויסגעלערנט כהונה און געגעבן סמיכה. איר שמחה, זאָגט זי, וועט ניט זיין גאַנץ, אויב זי וועט היינט ניט קריגן אויך אַ העברעאישע ברכה. האָבן מיר סוף כל סוף געמאַכט אַ מין קאָמפּראָמיס — איך זאָל איר זאָגן די פֿאָרמולע וואָס איז ביי סתם אידן אָנגענומען ביי אַזעלכע פייערלעכע געלעגנהייטן. דאָס גלח'ל וואָס האָט דעם גאַנצן אָוונט געשפּילט די ראָלע פֿונם שר־המשקים האָט זיך צוגעאיילט נאָכאַמאָל אָנצוגיסן ווין און געבן יעדן אין דער האַנט זיין כוס. אויב שוין אַ העברעאישע פֿאָרמולע ביי אַ רוימיש־קאַטוילישער חתונה, זאָל דאָס זיין וואָס פייערלעכער. ווען איך האָב אַרויס־גערעדט די צוויי קורצע ווערטער „מזל טוב", איז ער מיר פֿאַרלאָפֿן דעם וועג — זיך דערמאָנט דאָס ביסל לשון־קודש וואָס ער האָט אַמאָל געלערנט — און דער־קלערט די מחותנים אַז מזל הייסט שטערן, און עס הייסט גליק און גורל.

— שטערן, גליק, גורל — האָט די כלה מיט אַמאָל אונטערגעכאַפּט מיט אַ האַלב־היסטערישן ענטוזיאַזם — און דאָס אַלץ האָט געבראַכט דזשאָן; און אויך דעם „היברו פּריסט" האָט דזשאָן אויסגעפֿונען. שטערן, גליק, גורל! אַלץ אין איין וואָרט; ניט אומזיסט איז דאָס אַ הייליקע שפּראַך. שטערן, גליק, גורל! אַ גוטער שטערן, דזשאָן, וועט דיך באַגלייטן און באַשיצן היינט און מאָרגן, דאָ און וואו דו זאָלסט ניט זיין... איך ווייס ניט, צי דוכט זיך מיר איצט, אָדער עס האָט זיך מיר טאַקע גע'חלומ'ט לעצטע נאַכט, ווי אַ גרויסער לייכטנ־דיקער שטערן האָט צו מיר געשמייכלט פֿון אויבן, גלייך ווי ער וואָלט מיר זאָגן: איך בין דיינער! די שטערן זיינען אייביק און עס קען זיין, אַז דער זעלבער שטערן וואָס איך האָב געזען אין חלום האָט געוואונקען צו אהרן הכהן אין זיינע מדבר־נעכט; אין זיינע וואַנדערונגען מיט ישראל.

זי האָט מיך נאָכדעם געצוואונגען אָנצושרייבן אויף צוויי קליינע שטיקלעך פּאַפּיר די ווערטער „מזל טוב", און דווקא מיט העברעאישע אותיות. איר צע־טלע האָט זי גלייך באַהאַלטן אין אַ באַזונדער אָפּטיילונג פֿון איר פּאָרטמאָנע. דזשאָן האָט זיין צעטעלע באַהאַלטן (ווי אַ שמירה, ווי אַ קמיע) אין דער זעלבער קעשענע פֿונם מונדיר, וואָס ער האָט דורכן אָוונט אַזויפיל מאָל געטאַפּט — און וואו עס איז מסתמא געלעגן אַ וויכטיקער דאָקומענט...

* * *

צעגאַנגען זיינען מיר זיך שפּעט אין אָוונט ווי אַלטע, אַלטע גוטע פריינט. חתן־כלה האָבן ביי מיר גענומען אַ הבטחה, אַז אם ירצה השם נאָך דער מלחמה

מוז איך זיי קומען זען אין קאַליפאָרניע, אָדער זיי װעלן קומען צו מיר. דאָס גלח׳ל האָט נאָך די כוסות, װאָס קיינער האָט ניט געציילט, געפלאָנטערט מיט די פיס און מען האָט אים געמוזט אַרױספירן אַ האַלב־פאַרשלאָפענעם אין זײַן צימער. װען איך האָב זיך געזעגנט מיט חתן־כלה, האָבן זיי מיך ביידע אויפ־מערקזאַם געמאַכט אויפן נאָמען פונם האָטעל: עס איז סימבאָליש װאָס די חופה־װעטשערע איז פאָרגעקומען אין „קאַסאַ דע מאַניאַנאַ" (די שטוב פון מאָרגן). מיר זיינען שוין געשטאַנען אין דרויסן, עטלעכע טריט פונם ים. די כלה האָט אַ קוק געטאָן אויפן אויסגעשטערנטן הימל, גלײַך װי זי װאָלט אין אים געזוכט דעם שטערן פון דער העברעאישער פאָרמולע; דעם שטערן װאָס איר חלום׳ט זיך, אַז זי האָט אים געזען אין חלום און װאָס האָט אפשר באַגלייט אהרן הכהן אויף זיינע נאַכט־װאַנדערונגען אין דער מדבר. „מאַניאַנאַ, מאַניאַנאַ", האָט זי עטלעכע מאָל איבערגע׳חזר׳ט אויף איר מוטערשפּראַך, און נאָכדעם זיך געװענדט צו מיר: „איר האָט מיר געבראַכט גליקן אין מאָרגן, אין מײַן און אין דזשאָנ׳ס צוקונפט. מײַן שטערן האָט אײַך אַהער געבראַכט, מײַן גוטער שטערן. איך װעל אײַך קיינמאָל ניט פאַרגעסן"...

* * *

איך בין נאָך לאַנג געבליבן ביים ים־ברעג איינער אַליין. פון לאַמאַר, עטלעכע מייל װייט, האָבן געװאױנקען עטלעכע בלאַסע פײַערלעך; ניט אַלע, משמעות, שלאָפן דאָרט אין דעם מיליטערישן קעמפּ. װאוהין דזשאָן מוז זיך אומקערן פינף אַזייגער אין דער פרי. אין דער „קאַסאַ דע מאַניאַנאַ" האָט זיך געענדיקט דער ספּעקטאַקל פון זיך אָנבאַפן אין אַ שטיקל עקזאָטיק, אָדער כמו־עקזאָטיק, און שעפּן פון אים קינדערישן בטחון. געענדיקט האָט זיך אויך מײַן ראָלע אין אים.

שװער אַרײַנצודרינגען אין פרעמדע נשמות, אָבער מיר איז מיט אַמאָל שטאַרק אומעטיק געװאָרן פון מײַן היינטיקער ראָלע אַלס איד. אַ איד, האָב איך געפילט, איז פאַר זיי ניט סתם אַ מענטש: ער איז אָדער אַ בעל־מופת אָדער מכשף. היינט איז ער פאַר זיי געװען אַ בעל־מופת (זיי װעלן טראָגן זײַן צעטעלע מיט די צװיי העברעאישע װערטער װי אַ שמירה קעגן די מחבלים פון דער מלחמה); צי װעט אַן אַנדער איד, אָדער טאָקע איך אַליין, מאָרגן ניט זײַן פאַר זיי אַ בייזװיליקער מכשף, דער טרעגער פון פינסטערער, שדים׳דיקער מאַגיק?...

װען די מלחמה װעט זיך ענדיקן, און מיר זעקס װעלן בלײַבן לעבן, מוזן מיר זיך נאָכאַמאָל באַגעגענען. איך בין זיי שולדיק אַ חוב. איך מוז זיי זאָגן, אַז כ׳האָב זיי אָפּגענאַרט: כ׳בין ניט כהן, „אפילו ניט" קיין לוי — איך בין אַ פּראָסטער, געװיינלעכער ישראל.

לאַכאָיע, קאַליפאָרניע, 1942

„שאַמבאַט״

פון אַ סאָוועטישער צייטונג, וואָס איז צופעליק געקומען אין מיינע הענט מיט אַ פאַרשפּעטיקונג פון העכער אַ יאָר — האָב איך זיך דערוואוסט, אַז אין אָנהויב פון דער רוסיש־נאַצישער מלחמה איז אין קאַזאַן געשטאָרבן אין טיפן עלטער פּראָפעסאָר יעגיאַזאַראָוו. איך בין אַ קנאַפּער מבין אויף יורידישער לומדות, דערפאַר איז מיר ניט קלאָר וואָס די יוריספּרודענץ אַלס וויסנשאַפט האָט פאַרלוירן אין זיין פּערזאָן (ער איז אַ האַלבן יאָר־הונדערט געווען אַ לערער פון רוימישן רעכט אין פאַרשיידענע רוסישע אוני־ווערזיטעטן). אָבער פאַר מיר איז זיין נאָמען פאַרבונדן מיט אַן אינטריגירנ־דיקן שמועס, וואָס האָט אין מיר געלאָזט אויף לאַנגע יאָרן אַ פאַרנעפּלטן געפיל פון מיסטעריע. קען זיין, אַז דער ענין איז אַ סך וויניקער מיסטעריעז, ווי מיר דוכט זיך אויס און ווער עס איז באַהאַוונט אין די קליינע פּינטעלעך פון אַ באַשטימטן סאָרט, וואָלט מיר געקאָנט געבן אַ שליסל צו דער רעטעניש. אָבער פאַרפאַלן: פאַר געוויסע עם־הארצות׳ן מיינע זע איך שוין אין מיין איצ־טיקן גילגול קיין תקנה ניט.

פּראָפעסאָר יעגיאַזאַראָוו׳ן פלעג איך אָפט באַגעגענען אין קיעוו אין 1920. ער האָט מיר אויסגעזען אַביסל אָריענטאַליש, אָבער איך האָב זעלטן געטראַכט וועגן זיין אָפּשטאַם. אַ פּאָר מאָל האָט ער מיר געגעבן אָנצוהערן, אין האַלב־ערנסט און האַלב־שפּאַס, אַז ער האָט פאַר מיר אַ סוד, וואָס ער איז ניט זיכער צי ער וועט אים ווען עס איז אויפדעקן. די דאָזיקע באַמערקונג זיינע — אין די צעשרויפטע טעג און חדשים פונם בירגער קריג — וואָס ער האָט באַ־גלייט מיט אַ כיטרען שמייכעלע, האָט אין מיר אַרויסגערופן אַ נאָגנדיקע אומרואיקייט. אין האַרץ האָב איך אפילו געטראָגן אויף אים אַ האַלב־פיינט־לעכע תרעומות: איך האָב אים ביי דער צונג ניט געצויגן און אָנזאָגן אַ מענטש אַז מען האָט פאַר איּם עפּעס אַ סוד, אָבער דעם סוד וועט מען אפשר אָוועקטראָגן מיט זיך אין קבר, איז אַ גאַנץ ברוטאַלע און אומווירדיקע „חכמה״. ער איז שוין דענסטמאָל געווען אין די זעכציקער און מיך האָט בפירוש פאַרדראָסן, וואָס אין זיינע יאָרן און אין אַזאַ שווערער צייט שפּילט ער זיך אַרום מיט רמזים׳לעך.

סוף יאָר איז מיר אויסגעקומען אים צו באַזוכן אין זיין אוניווערזיטעטס־ביוראָ געשעפטלעך. זאָל מיך דער גאָט פון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע ניט שטראָפן, אָבער מיר איז דעמאָלט געלונגען איינצורעדן דער קיעווער אוני־ווערזיטעט, אַז זי זאָל מיך „קאָמאַנדירן״ אויף אַ וויסנשאַפטלעכער אויספאָר־

שונג קיין פּאָדאָליע. דער וויסנשאַפטלעכער ענין איז געווען אויף נײַן־צענטל אַן אויסגעטראַכטער און פאַרן לעצטן צענטל, וואָס האָט געהאַט אין זיך עפּעס ממשות׳דיקס, בין איך געווען ניט־צוגעגרייט. איך האָב אָבער געדאַרפט באַזוכן אַ פּאָר שטעטלעך אין פּאָדאָליע, ווײַל דאָרט האָב איך געקאָנט קומען אין קאָנטאַקט מיט קאָנטראַבאַנדיסטן, וואָס זאָלן מיך אַריבערפּעקלען איבערן דניעסטר קיין רומעניע (די איראָניע: רומעניע איז פאַר מיר אין יענע טעג געווען אַ מין „פאַרשפּראָכן לאַנד״; איך האָב געהאַט אַ גרונט צו גלויבן, אַז מען וועט מיר דאָרט גלײַך געבן אַ פּאַספּאָרט און די גרויסע אייראָפּע, די וועלט בכלל, וועט זיך פאַר מיר אויפּסניי עפענען). יעגיאַזאַראָוו איז געווען איינער פון די מיטגלידער אין יענעם אַקאַדעמישן ראַט, וואָס האָט געדאַרפט באַשטעטיקן די וויכטיקייט פון מײַן מיסיע. אַנדערש האָב איך גאָר אַלס רויט־אַרמייער (בלויז טעכניש) ניט געטאָרט אַרויספאָרן פון שטאָט. איך בין געקומען נעמען זײַן חתימה.

יעגיאַזאַראָוו, געדענק איך, האָט אַ צוויי־דריי מאָל איבערגעלייענט דעם דאָקומענט, זיך אויף אַ פּאָר מינוט פאַרטראַכט, נאָכדעם גענומען די פּען און ענערגיש אָוועקגעלייגט זײַן אונטערשריפט. ער האָט מיר דערלאַנגט דעם דאָקומענט, זיך ברייט צעלאַכט און אַ זאָג געטאָן:

— „איצט ווען איר האָט שוין מײַן חתימה אויך, מעג איך אײַך אָפנהאַר־ציק זאָגן: איר זייט, זייט מיר מוחל, אַ זשוליק. אײַער וויסנשאַפטלעכע בבא־מעשה קלינגט אפשר איבערצייגנדיק פאַר רוסישע און כאַכלאַצקע קעפּ; אָבער מיך קענט איר ניט אָפּנאַרן. איך בין אויך אַן אַזיאַט. איך ווייס, גוטער־ברודער, אַז איר אַנטלויפט קיין אויסלאַנד. דער קלימאַט פון סאָציאַליסטישן פאָטערלאַנד האָט אײַך ניט פאַליובעט און עס ציט אײַך צום „פאַרפוילטן מערב״. דעם אמת זאָגנדיק, וואָלט איך אויך וועלן פוילן דעם רעשט פון מײַן לעבן אינם „קאַפּיטאַליסטישן זומפּ״, אָבער... ניט פאַר מײַנע יאָרן צו גנב׳ענען גרענעצן און לויפן איבער פראָנטן... איצט, ווען איך בין באַוואוסטזיניק באַ־גאַנגען צוליב אײַך אַ פאַרברעכן קעגן זײַן מאַיעסטעט, דעם הערשנדן פּראָ־לעטאַריאַט, מוזט איר מיר צוזאָגן, אַז איר וועט די וואָך קומען צו מיר אַהיים און פאַרברענגען מיט מיר אַן אָוונט איידער איר לאָזט זיך אַוועק אויף אײַער ריזיקאַלישער רייזע״. אין יענע צײַטן האָט מען נאָך אין רוסלאַנד געגלויבט, אַז וועגט האָבן ניט קיין אויערן און צווישן פיר אויגן האָט מען זיך דערלויבט צו רעדן סאַרקאַסטיש, קאָנטער־רעוואָלוציאָנערן טריף־פּסול; אויך אין די צימערן פון רעגירונגס־געביידעס.

* * *

אין ברייטן שפּייז־צימער פון זײַן אַלטפרענקיש־אײַנגעפונדעוועטן הויז, אין וועלכן כמעט אַלע ווענט זײַנען געווען פאַרהאָנגען מיט האַריקע קאָוו־

קאַזער טעפּיכער (איך ווייס ניט ביז היינט, פאַר וועלכע זכות־אָבות מען האָט נאָך דענסטמאָל זיין הויז ניט רעקווירירט), איז שוין געשטאַנען אויפן טיש אַ בייכיקער, ציכטיק־אָפּגעפּוצטער סאַמאָוואַר און עס האָט זיך פון אים גע־טראָגן אַ געשמאַקע, רייצנדיקע פּאַרע. פאַר כיבוד זיינען געווען אָנגעגרייט זאַכן, וואָס איך האָב ניט געגלויבט, אַז זיי עקזיסטירן נאָך אויף דער וועלט: דריי־ערליי איינגעמאַכטסן, שעפּסן־קעז, פריש־אָפּגעבאַקענע „טשעבורעקי" פון אמת'ן, דריי־גולנע זעמל־מעל, אַ גאַנצער וואורשט און אַ פלעשל קאָכעטינער וויין. ער האָט מיר יענעם אָוונט אויסגעזען ווי אַ בעל־מופת; גלייך ווי אַזעלכע פּראָדוקטן קען מען באַציען נאָר פון אַן אַנדער וועלט — און ער האָט עס דעם שם המפורש אַריינצוקריגן מאכלים פון כוכבים ומזלות. אין מיינע אויגן האָט ער, משמעות, איבערגעלייענט גרויס פאַרוואונדערונג. אָבער אנשטאָט מיר צו דערציילן, אַז ער האָט אַ „צד" אין דער צענטראַלער רעגירונגס־קראָם, האָט ער מיר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז היות די הויפּט־רעגירער פון רוס־לאַנד זיינען איצט לענין און טראָצקי, איז יעדער בירגער מחויב צו נעמען איינעם פון זיי פאַר אַ מוסטער: „לענין איז, כידוע, אַן אַסקעט און לעבט בלויז אויפן פּאַיאָק, וואָס יעדער סאָוועטישער בירגער מעג קריגן, בשעת טראָצקי איז אַ גורמע און האַלט ניט פון קיין חומרות אין אכילה ושתיה. נו האָב איך באַשלאָסן צו זיין אַ טראָצקיסט, ניט קיין לעניניסט" (דאָס וואָרט טראָצקיסט איז נאָך דענסטמאָל נאַטירלעך ניט געווען קיין זידל־וואָרט און מען האָט עס בכלל כמעט ניט גענוצט).

ווען מען האָט אין שפּעטן אָוונט אָפּגעראַמט פון טיש און מיר זיינען גע־בליבן אַליין, האָט ער מיך אַוועקגעזעצט אין אַ שווערן, טיפן זעסל און מיך „גענומען אויפן צימבל".

— איר זייט אַ איד?

— אוודאי. איך ווייסט דאָך.

— איר געדענקט די ביבל?

— זי איז מיר ניט קיין פרעמד בוך.

— און העברעאיש, דוכט זיך, קענט איר אויך?

— יעדנפאַלס, גענוג אויף צו לייענען טעקסטן.

— איצט זאָגט מיר נאָר, וואוהין זיינען עס אַהינגעקומען די עשרת השבטים?

— פרעגט מיך עפּעס לייכטערס. אייניקע ענגלענדער גלויבן, אַז דאָס זיינען זיי די עשרת השבטים. אַנדערע האָבן אָנגענומען, אַז דאָס זיינען די אינדיאַנער אין אַמעריקע. איך האָב אפילו געהערט אַ סברא, אַז יאַפּאַנער זע־נען פאַרוואַגלטע אידן.

— הייסט עס, אַז איר ווייסט ניט. אפשר ווייסט איר, ווי אַזוי משה־רבינו׳ס שטעקן האָט אַרויסגעצויבערט וואַסער פון אונטער דער ערד?

— ניין, דאָס איז אויך ביי מיר אין קאַטאַלאָג פון די ביליאָנען זאַכן, וואָס איך ווייס ניט.

— נו, וועל איך אייך שוין פרעגן גאָר אַ לייכטע זאַך. איר האָט דאָך עפּעס צו טאָן מיט פילאָלאָגיע. וועט איר מיר אפשר זאָגן, וואָס איז דער שפּראַך־שורש פון מיין נאָמען, יעגיאַזאַראָוו? איך גיב אייך פינף מינוט אויף צו טרעפן; אָדער, ווי די חברה זאָגט, פאַרן מאַרפאָלאָגישן אַנאַליז פון מיין נאָמען. איך קוק אויפן זייגער, און טאָמער קריג איך ניט אין פינף מינוט אַרום קיין צופרידנשטעלנדיקן ענטפער, וועט עס זיין אַ סימן, אַז אין פילאָלאָגיע זייט איר אַ פרעמדער, פאַרבלאָנדזשעטער מענש. אַ פילאָלאָג, גוטער־ברודער, איז פאַר אַלעמען אַ דעטעקטיוו, און וויבאַלד עס פעלט אייך די נאָז פון אַ „סיסטשיק" (געהיים־פּאָליציאַנט) אָדער פון אַ שפּיר־הונט, וועט איר זיך שטענדיק אַרומדרייען אין דער שפּראַך־וויסנשאַפט ווי אויף אַ פרעמדער חתונה.

די פינף אָנגעשטרענגטע מינוטן האָבן זיך געענדיקט און איך בין געבליבן זיצן ווי אַ צעמישטער תם. דער שטרענגער טאָן פון אַן עקזאַמענאַטאָר האָט מיך אינגאַנצן פּאַראַליזירט: איך האָב געהאַט דעם געפיל, ווי עמעצער וואָלט מיר אַרויפגעלייגט אויפן מוח צוויי גרויסע מילשטיינער.

— שעמט אייך אין אייער פּנים, העבראַאיסט וואָס איר זייט! — האָט ער מיטאַמאָל געבראָכן די זייער־אומבאַקוועמע שטילקייט — אייך איז גאָר אויף דער מחשבה ניט געקומען, אַז איך טראָג אַ העברעאישן נאָמען. דער „אָוו" איז סתם אַ רוסישע צוטשעפעניש. ווען נאַפּאָלעאָן וואָלט געבליבן לעבן אין רוסלאַנד, וואָלט מען אים מסתמא פאַרשריבן אין פאַספּאָרט „באָנאַ־פּאַרטאָוו". מיין אמת׳ער נאָמען איז „יחי־עזר" (הילף זאָל לעבן), האָט מען אים אויף אַרמעניש פאַרקריפּלט און עס איז פון אים געוואָרן „יעהיאַזאַר", אָדער „יעהיאַזאַר"; און היות ווי אויף רוסיש איז ניטאָ קיין „ה" — איז ער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין יעגיאַזאַר (איר ווייסט דאָך ווי אָפט פון דער „ה" ווערט אין רוסיש אַ „ג").

אָט דאָ, האָב איך זיך אַ זאָג געטאָן, הויבט אָן אַרויסצוקומען דער סוד, מיט וועלכן ער האָט מיך עטלעכע מאָל גערייצט:

— הייסט דאָס, אַז איר זייט גאָר אַן אַרמענער?

— דער סוף איז גוט — האָט ער זיך צעלאַכט און מיר אַ קלאַפּ געטאָן איבער דער פּלייצע גוטברודעריש־לערעריש — ווייל איך טראָג אַ העברעאישן נאָמען, בין איך אַן אַרמענער! אפשר גאָר אַ איד, מזרעו של אברהם אבינו? (די לעצטע פראַזע האָט ער אַרויסגערעדט אויף העברעאיש).

און דאָ האָט ער מיר אָנגעהויבן דערציילן מעשיות, איינע חידוש־לעכער פון דער אַנדערער. ער ווייסט דעם סוד, ווי אַזוי אַרויסצוציבערן וואַסער פון אונטער דער ערד. משה רבינו איז ניט דער איינציקער וואָס האָט אַזאַ וואונדער געקאָנט באַווייזן, אַלע יחי־עזר׳ס אין אַרמעניע האָבן די דאָזיקע קונסט בקבלה פון זייערע אָבות (שפּעטער האָב איך אויסגעפונען, אַז יעגיאַזאַראָוו איז אַ פּאָר מאָל געשיקט געוואָרן פון דער קייזערלעכער געאָ־גראַפישער געזעלשאַפט קיין קאַווקאַז, צוזאַמען מיט באַקאַנטע איריגאַציע־עקספּערטן — און מיט עפּעס האָט ער, ניט זייענדיק קיין פאַכמאַן, יענע עקספּעדיציעס אַרויסגעהאָלפן; עס זיינען, ווי מיר האָט מיר שפּעטער איבער־געגעבן אין קאַנאַדע און אין ארץ־ישראל, פאַראַן גאַנץ איינפאַכע פויערים וואָס האָבן אַ באַזונדערן חוש פאַר וואַסער־קוואַלן אונטער דער ערד און זייערע שטעקנס באַווייזן אויך אַמאָל „נסים“). און וואָס עס איז שייך די עשרת־השבטים, האָט אַ זינען צו זוכן בלויז ניין פון זיי, ווייל דער צענטער — ניין, ער וועט מיר ניט אויסזאָגן דעם אידישן נאָמען פון יענעם שבט! — האָט, ווי ער און ווי אַ סך אַנדערע אַרמענער ווייסן אויף זיכער, זיך באַזעצט אין אַרמעניע, און ער אַליין, יעגיאַזאַראָוו, שטאַמט פון יענעם שבט.

ער האָט זיך אויפגעהויבן פון פּלאַץ, פּייערלעך אויסגעשטרעקט, אויף וויפיל זיינע צוויי הונדערט פונט וואָג האָבן דאָס דערלויבט, זיין פּלומפּע און אַביסל סטולאָוואַטע פיגור, און זיך, אַזוי צו זאָגן, לעגיטימירט פאַר מיר:

— איך בין אַ שאַמבאַט, אַן אמת׳ער הונדערטפּראָצענטיקער, פולבלוטי־קער שאַמבאַט. וואָס? איר ווייסט ניט, וואָס דאָס הייסט? איר ווייסט דאָך זיכער דעם נאָמען סמבטיון, וואָס פיגורירט אַזוי אָפט אין אידישן פאָלקלאָר. אַ שאַמבאַט איז אַן אַרמענער פון העברעאישן אָפּשטאַם, פון אַ אידישן שבט וואָס האָט זיך באַזעצט אין אַרמעניע, נאָך אין די טעג פון נבוכדנאצר, אויף די ברעגעס פון אַ טייך, וואָס מען האָט שפּעטער אָנגעהויבן רופן שאַמבאַט (סמבטיון), מחמת די ברעג־איינוואוינער האָבן יעדע וואָך געפייערט זייער „שאַבאַט“ (שבת).

ער האָט אַרויסגענומען פונם שראַנק אַ געדרוקטן בוך, זיינע אַן אייגענע אַרבעט, וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט, איבער מיין זיכרון דינט מיר, אין קאַזאַן, ערב דער וועלט־מלחמה, און מיר נאָכדעם געוויזן צוויי פּאַראַלעלע קאָלאָנעס:

— אָט האָט איר דאָ אויף איין זייט אַגראַרע געזעצן פון תורת־משה, און אָט האָט איר אויף דער אַנדערער זייט אַגראַרע געזעצן פון דער נאָך־געצנדינע־רישער אַרמענישער געמיינדע. עס איז אין תוך איינער און דער זעלבער קאָדעקס. דאָס זיינען אידישע געזעצן, וואָס אַרמענער האָבן איבערגענומען פאַר זיך און זיי פאָרמולירט אויף זייער אייגענעם אופן. אָבער דערמאָנט זיך נאָר: די געזעצן זיינען אַדאָפּטירט געוואָרן הונדערטער יאָרן פאַר דער

אַנטשטייאונג פון קריסטנטום. און פאַרגעסט ניט, איך בעט אייך, אַז די ערשטע סימנים פון אַרמענישן קריסטנטום קען מען זען ערשט אין דריטן יאָרהונדערט. ווי זשע קומט די ביבל אין דער געצנדינערישער אַרמעניע? ווי אַזוי האָט זי זיך באַקאַנט מיט די אַגראַרע געזעצן פון תורת־משה? אָט דורך יענעם שבט, דורך די שאַמבאַטס, וואָס נבוכדנאצר האָט פאַרטריבן פון ארץ־ישראל! פאַנטאַסטיש? לייענט אונזער קלאַסישן היסטאָריקער, משה פון כאָרען — און ער וועט אייך דערציילן וועגן דער מיוחס׳דיקער פאַמיליע באַגראַטוני. דור נאָך דור האָבן די באַגראַטוני׳ס געהאַט די פּריווילעגיע פון אַרויפזעצן די קרוין אויפן אַרמענישן קעניג׳ס קאָפּ און משה פון כאָרען באַווייזט, אַז זיי שטאַמען פון אידן — פון די שאַמבאַטס. אָבער די שאַמבאַטס האָבן זיך אַלע אויסגע׳שמד׳ט, ווען די כוואַליע פון קריסטנטום האָט דערגרייכט אַרמעניע. איך ווייס ניט, צי מיטן גוטן ווילן, צי מען האָט זיי דערצו געצוואונגען. עס קען זיין, אַז די ערשטע אנוסים האָבן אידן געהאַט אין אַרמעניע, אין דעם דור פון גריגאָרי דעם ליכט־ברענגער. אָבער אויך דאָס קריסטנטום איז אין אַרמעניע באַאיינפלוסט געוואָרן פונם אַלטן טעסטאַמענט אַ סך מער, ווי אין וועלכן ניט איז לאַנד. אָט ווערט, למשל, ביי אונז דערציילט, אַז ווען אַרמעניע איז עוואַנגעליזירט געוואָרן, האָבן די געצנדינערישע פּריסטער געשיקט צו גריגאָרי׳ן אַ דעלעגאַציע מיט אַ גאָר־אייגנאַרטיקער פראַגע: ביז איצט האָבן מיר געצויגן אונזער חיונה פון די קרבנות, וואָס מיר האָבן מקריב געווען צו די געטער. אָבער די נייע רעליגיע, ווי מיר הערן, אַנערקענט דאָך ניט קיין קרבנות — פון וואָס זשע וועלן מיר איצט לעבן? זאָל זיי גריגאָרי האָבן געענטפערט: אויב איר וועט אָננעמען דעם נייעם גלויבן, וועט איר ווייטער קענען ברענגען קרבנות, ניט צו די געטער, נאַטירלעך, נאָר צו דעם איין־און־איינציקן גאָט און צו זיין זון. די פּריסטער האָבן זיך מאַסנוויז געטויפט און האָבן טאַקע נאָכדעם דורות־לאַנג געלעבט פון די קרבנות, וואָס זיי האָבן געבראַכט אין די קריסטלעכע טעמפּלען (ווען פונם בית־המקדש איז שוין פּאַקטיש קיין שפּור ניט געבליבן). אין די אַלטע קריסטלעך־אַרמענישע קאַנאָנען געפינען מיר אָנווייזונגען אויף אַלערליי מינים קרבנות — אַ קרבן־נדר, און אַ קרבן־חטאת, און אַ קרבן־זיכרון פאַר אַ מת. ביזן צוועלפטן יאָרהונדערט זיינען אין די מייסטע אַרמענישע קירכן, צוזאַמען מיט דער מיסטישער „עווכאַריסטיע״, דורכגעפירט געוואָרן אויך צערעמאָניעס פון קרבנות. איך געדענק נאָך גוט פון מיינע קאַווקאַזער קינדער־יאָרן די פאַרצווייפלונג וואָס עס פלעגט דורכלעבן אַן אַרמענישער פויער, אויב נאָכן טויט פון זיינעם אַ נאָענטן, איז ער ניט געווען בכוח דורכצופירן דעם ריטואַל פון שלאַכטן אַ בהמה, וואָס האָט געדאַרפט אויסקויפן דעם בר־מינן׳ס זינד (אייגנטלעך, דאָס אידישע כפרות־שלאָגן).

און איז אייך דאָס אַלץ ווייניק — וועל איך אייך דערמאָנען, אַז אין משך פון אַ ריי יאָרהונדערטער האָט אין דער אַרמענישער קירכע עקזיסטירט אַ פּרינציפּ, אַז פּריסטערטום איז אַ ירושה־זאַך. יעדער גלח איז געווען אַ בן־גלח, אַ בן־בנו של גלח. ווייטער אַמאָל אַן אַלט־העברעאישער פּרינציפּ: כהונה געהערט נאָר צו דעם וואָס איז געבוירן פון אַ כהן . . .

— איך האָב אייך שוין געזאָגט — האָט ער ווייטער פאָרגעזעצט — אַז איך בין אַ שאַמבאַט, אַן אַרמענישער קריסט פון אידישן אָפּשטאַם. נוצנדיק אייער היינטיקע טערמינאָלאָגיע, וועל איך איצט זאָגן, אַז די שאַמבאַטס האָבן זיך ניט אַסימילירט. מיר זיינען דאָס ניט מפרסם — דאָס איז אַ סוד אין יעדער פון אונזערע פאַמיליעס — אָבער אַ שאַמבאַט האָט חתונה נאָר מיט אַ שאַמבאַט. ראַסנמעסיק זיינען מיר אפשר די ריינסטע אידן אין דער וועלט. עס זיינען פאַראַן ספּעציעלע, קוים באַמערקבאַרע, סיגנאַלן, לויט וועלכע אין שאַמבאַט דערקענט דעם אַנדערן. מיר זיינען אַ געמיינדע אין אַ געמיינדע. מיר האָבן אונזערע אייגענע טראַדיציעס און אין אַ סך שאַמבאַטישע משפּחות לערנט מען שטילערהייט העברעאיש. מיר האָבן ניט פאַר דעם קיין לערער; אָבער יעדער פאָטער וואָס קען לשון־קודש האָט אַן אַמביציע אַליין צו לערנען זיינע זין דעם תנ״ך אין אָריגינאַל. מיין פאָטער, למשל, האָט אַפילו געקאָנט תלמוד. ער האָט פאַרמאָגט אַ גאַנץ פיינע העברעאישע ביבליאָטעק, נאַטיר־לעך בלויז אַ טעאָלאָגישע, און איך געדענק פון מיינע קינדער־יאָרן ווי עס פלעגט קומען צופאָרן צו אונז פון ציים צו צייט אַ רב פון פּערסיע, אָפּזיצן ביי אונז וואָכן און לערנען פון מיין פאָטערס ספרים. מיין מוטער, דערמאָן איך זיך, פלעגט צוגרייטן פאַר יענעם הויך־רעספּעקטירטן גאַסט כשר׳ע מאכלים. אַ שאָד וואָס יענע ביבליאָטעק איז פאַרניכטעט געוואָרן. קורדן זיינען אַמאָל אַנגעפאַלן אויף אונזער גוט און פאַרברענט דאָס הויז און אַלץ וואָס עס איז אין אים געווען . . .

עס איז שוין געווען שפּעט אין דער נאַכט, ווען איך האָב זיך אויפגעהויבן אַהיים צו גיין. ער האָט לאַנג געהאַלטן מיין האַנט און מיך ניט געלאָזט אַוועקגיין. ער האָט נאָך געהאַט צו מיר אַ בקשה:

— ערשטנס, נעמט מיט מיין בוך וועגן דער אַגראַרער געזעצגעבונג אין דער געצנדינערישער אַרמעניע. אויב אייך וועט געלינגען דאָס אַריבער־צופירן קיין אויסלאַנד, שיקט עס אַוועק קיין ירושלים, אין דער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק — מיינע אַ באַשיידענע מתנה. און צווייטנס: אין ירושלים וועט מען מסתמא אין גיכן גרינדן אַן אוניווערזיטעט. האָט מיך אין זינען. איך וועל זיך מסתמא מיט דער צייט אַריבערפּעקלען קיין אַרמעניע און ווערן אַ פּראָפעסאָר אין דער דאָרטיקער אוניווערזיטעט — אויב גאָט וועט שענקען מיר יאָרן און די באָלשעוויקעס — אַביסל יושר און שכל־הישר. מיין

אַקאַדעמישע קאַריערע האָב איך געמאַכט ביי רוסן, אָבער וואָס פאַר אַ רוס בין איך? מיט אייער גאַנצן ציוניזם זייט איר מער רוס פון מיר. איך בין אַן אַזיאַט, דאָס אָריענטאַלישע בלוט רופט מיך צוריק קיין אַרמעניע, אַפילו קיין פּערסיע. וואָס איז פאַר מיר קיעוו, קאַזאַן, מאָסקווע? מיין פּלאַץ איז אין עטשמיאַדזשין, אין נאַכיטשעוואַן. אין גייסט בין איך אַן אַרמענער, אָבער ערגעץ וואו, אין אַ געהיימעם ווינקל פון דער נשמה, אויך אַ איד, אַ העברעער, און מיר דוכט זיך אָפט, אַז ווען מען שטעלט מיך אַוועק ערגעץ־וואו צווישן ירושלים און בית־לחם, וואָלט איך דערשמעקט באַקאַנטע גערוכן, היים־לאַנדשאַפט, אייגנס. וואָס איז דאָס? בלוט? פאַנטאַזיע? איינרעדעניש? זיינען די שאַמבאַטס היפּנאָטיזירט? איך ווייס ניט, אָבער דאָס איז דאָס: שני גויים בקרבי, אַרמענער און איד... איך זאָג עס אַנטקעגן דעם, אַז אויב איך וועל זיך טאַקע אַמאָל אַרויסרייסן קיין אַרמעניע און אין ירושלים וועט זיין אַן אוניווערזיטעט, האָט מיך אין זינען: איך וואָלט וועלן צעטיילן דאָס אַקאַדעמישע יאָר אין צווייען — איין סעמעסטער אין דער אַרמענישער, און דעם אַנדערן — אין דער אידישער אוניווערזיטעט... און אפשר וועלן מיר בכלל איינפירן אַ סיסטעם פון אויסטויש־פּראָפעסאָרן? ניט קיין שלעכטע אידייע...

— איר ווייסט? איך האָב דורכגעלעבט אין קיעוו צוויי פּאָגראָמען אויף אידן, און איך וויל אייך זאָגן דעם אמת. האָט מען געשלאָגן אַזאַ איינעם ווי איר, האָט מיך אויך געאַרט, האָב איך אויך געפילט ווייטיק. האָב איך אָבער געזען שלאָגן אַ אידן מיט אַ באָרד, אַ איד מיט פּרומע, דערשראָקענע, טרויע־ריקע אויגן (אַך, וואָס פאַר אַ אויגן עס האָבן פּרומע אידן — און וואוהין קומט ביי זיי אַוועק זייער שטילער חן, ווען זיי ווערן „וועלטלעך“?), האָט זיך מיר געוואָלט אויסשרייען: ניין, טשעפּעט אים ניט! ער איז מיין פלייש און בלוט! שלאָגט בעסער מיך! נאָר פאַרשאָלטענע פּחדנות האָט מיך ניט געלאָזט אונטערשטעלן די פּאָגראָמשטשיקעס מיין גוף, מיין רוקן, מיין קאָפּ...

* * *

אומגעפער אַ וואָך נאָך מיין באַזוך ביים פּראָפעסאָר יעגיאַזאַראָוו האָב איך זיך אָוועקגעלאָזט אויף מיין פּיקטיוו־וויסנשאַפטלעכער רייזע.

די אַלע יאָרן האָב איך פון אים ניט געהערט. איך האָב געהאַט גענוג סיבה אים קיין בריוו ניט צו שרייבן: זיי וואָלטן אים געקאָנט פאַרשאַפן צרות. ווען איך דערמאָן זיך אָן דעם „סוד“, וואָס ער האָט מיר האַלב־אַנטפּלעקט, ווייס איך באמת ניט, וואו עס ענדיקט זיך אין זיינע מעשיות די „וואָרהייט“ און וואו עס הויבט זיך אָן די „דיכטונג“. אפשר ווייסן פאַבליט־היסטאָריקער אין וואָס עס באַשטייט דער קערן אמת אין דעם, וואָס ער האָט מיר דערציילט?

און אפשר איז זיין „דיכטונג“ אויך „וואַרהייט“ — אויף אַן אַנדער שטח? די צאָל מענטשן אויף דער וועלט, וואָס מיר האָבן אין די טויזנטער יאָרן פון אונזערע וואַנדערונגען מיט זיך „פאַר׳דיבוק׳ט“, איז אפשר אַ סך גרעסער, ווי מיר מיינען. איך ווייס ניט. איך ווייס נאָר, אַז ווען איך באַגעגן אַן אַרמענער, ווילט זיך מיר אַריינקוקן אין זיינע אויגן און זוכן אין זיי עפּעס „באַהאַלטענס“; און אַמאָל ווילט זיך אפילו אויף אַ פּאַרזיכטיקן אופן אַ פרעג טאָן: „אפשר זייט איר אַ שאַמבאַט“?

ווי אַלט איז יעגיאַזאַראָוו געווען, ווען ער איז געשטאָרבן? אַ זקן מופלג, שוין גאַנץ נאָענט צו נײַנציק. קיין אַרמעניע איז ער, ווייזט אויס, ניט צוריק־געפאָרן. אויך קיין ארץ־ישראל איז אים ניט געלונגען „צוריק“ צו קומען...

1942

„וואַט׳ס יור ניים״?

אויף אַ גרויסער אייזנבאַן־סטאַנציע אין קאַליפאָרניע איז מיר אויסגעקומען, צוליב אַ פאָרמאַליטעט, אונטערשרייבן מיין נאָמען. דער באַאַמטער, אַן עלטערער מאַן מיט אַ „קאָסמאָפּאָליטיש״ פּנים, האָט אַ קוק געטאָן אויף מיין חתימה, זיך אויף אַ פּאָר סעקונדן פאַרטראַכט און דאַן אַ זאָג געטאָן: „איר זייט אַ שטאָלצער מאַן, איך בין אייך מקנא״. ער האָט באַמערקט ווי פאַרוואונדערט איך בין, מחמת דעם אומדערוואַרטעטן אַטעסטאַט וואָס ער האָט מיר אַרויסגעגעבן — און ער האָט מיר גלייך דערקלערט וואָס ער מיינט: „טאַטע־מאַמע האָבן אייך אויפן אַכטן טאָג אַ נאָמען געגעבן — האַלט איר זיך ביי אים אַ גאַנץ לעבן... און איך (ער זיך דערביי צוגעבויגן, זיך אַרומגעקוקט צי עס שטייען ניט נאָך מענטשן און פאַרגעזעצט מיט אַ שטילער שטימע)... און איך בין וועלוול, נאָר איך רוף זיך ווילי־אַם״.

וועגן דעם מאַן וואָס איז וועלוול און רופט זיך ווילי־אַם (ווער ווייסט? אפשר האָט ער — אויף דער עלטער — זיך פלוצים פאַרבענקט נאָך זיין שוין לאַנג־פאַרשטאָרבענער מאַמען און געוואָלט נאָכאַמאָל הערן ווי זי רופט אים אויפן נאָמען פון זיינע קינדער־יאָרן?) האָב איך זיך דערמאָנט די טעג, בלע־טערנדיק לואי אַדאַמיק׳ס ניי בוך „וואַט׳ס יור נעים״? אַדאַמיק׳ן קומט אַ יישר־כוח פאַר אַוועקשטעלן אויפן סדר־היום פון די מיליאָנען אימיגראַנטן און קינדער פון אימיגראַנטן אין אַמעריקע די דאָזיקע אינטערעסאַנטע און אָפּט־מאָל זייער פיינלעכע פּראָבלעם — די פּראָבלעם פון נאָמען. ער איז אַליין אַן אימיגראַנט און ביז היינטיקן טאָג — הגם ער פאַרנעמט שוין אַן אָנגעזעענעם אָרט אין דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור און זשורנאַליסטיק — קומט אים אויס פון צייט צו צייט צו הערן אי שטראָף־ווערטער, אי „פריינטלעכע עצות״ אין שייכות מיט זיין נאָמען. זיינע נאַציאָנאַליסטישע לאַנדסלייט פון סלאָוועניע וואַרפן אים פאָר, הלמאי ער האָט דאָ געענדערט זיין נאָמען: פון „אַדאַמיטש״ איז געוואָרן „אַדאַמיק״. „אמת׳ע״, אַנגלאָ־זאַקסישע אַמעריקאַנער עצה׳ן אים זיך בעסער רופן „אַדאַמ׳ס״: עס איז עטימאָלאָגיש דאָס זעלבע וואָס „אַדאַמיק״, אָבער עס איז „אַמעריקאַנישער״ און רופט ניט אַרויס קיין אויסלענדישע אַסאָ־ציאַציעס. ער האַלט זיך אָבער ביי זיינעם. ער וועט זיך ניט רופן אַדאַמס, ווייל ער וויל נישט אָפּווישן די שפּורן פון זיין באַלקאַנישן אָפּשטאַם, און ער וועט זיך ניט צוריק מגייר זיין אויף „אַדאַמיטש״, ווייל פּאַנעטיש איז דאָס ניט אינגאַנצן געשמאַק, מיינט ער, פאַר אַ היגן אויער.

אָבער אַלץ איינס: ניט אַלע אימיגראַנטן האָבן אַזעלכע ברייטע פּלייצעס

ווי אַדאַמיק — און ער ווייסט פון גרויסע צרות, קאָמפּליקאַציעס, מיספאַר־שטענדענישן און אפילו טראַגעדיעס, וואָס קומען פאָר אין אַמעריקע מיט טויזנטער און טויזנטער „בייע אַמעריקאַנער“ צוליב זייערע נעמען. אַ טייל פון זיין באַלערנדיקן מאַטעריאַל האָט ער אויסגענוצט פאַר זיין ניי בוך. וויכטיק אין דער דאָזיקער אַרבעט זייַנען ניט אַזוי די אויספירן, וואָס דער שרייבער וויל מאַכן, ווי דער אויסוואַל פון פאַקטן און זייער באַטאָנונג. ער האָט דערמיט, אָן ספק, אַן ערנסטן פאַרדינסט פאַר דער סאָציאַלער און קולטור־געשיכטע פון אַמעריקע.

* * *

אַ יונגערמאַן מיטן נאָמען דזשאָזעף פעדראַטי, דערציילט אונז אַדאַמיק, האָט ערשט פאַראַיאָרן געקראָגן אַן עצה אין פענסילווייניע, אַז ווען ער זאָל בייטן זיין נאָמען אויף פּיטערס, וועט ער ניט האָבן קיין שוועריקייט צו קריגן די לערער־פּאָזיציע, פאַר וועלכער ער האָט איינגעגעבן אַן אַפּליקאַציע. עס קען זיין, אַז אים וואָלט דער שינוי־השם געהאָלפן. איך בין אָבער ווייט ניט זיכער, אַז אין דעם זעלבן באָרד אָף עדיוקיישאָן וועט מען זאָגן אַ פינקלשטיין, אַז אויב ער וועט זיך רופן סטאָון, וועט מען אים ניט דיסקרימינירן. יענע שניאורסאָנס, וועמען דער נאָמען פונם „בעל־התניא“ איז געוואָרן אומבאַקוועם און זיי האָבן זיך דאָ אָנגעהויבן רופן „סנאָאו“ און „פלעיקס“, האָבן נאָך ביז היינט קיין איין גוי נישט אָפּגענאַרט און וועלן, אם ירצה השם, לעבן ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר אין אַ קליין געטאָ׳לע צוזאַמען מיט די דאָלגאָנאָסעס וואָס הייסן זיך רופן דאָגלאַס. איך האָב אַמאָל געקענט אַ קליין אברהמ׳ל, וואָס האָט זיך אַוועקגע־לייגט אויף טיפוס און מען האָט אים אין מיטן דער קראַנקהייט אַ נאָמען געגעבן אַלטער, כדי אָפּצונאַרן דעם מלאך־המות, און ער איז דאָך פון בעט ניט אויפגעשטאַנען: דער מלאך־המות און אַנטיסעמיטן האָבן זייערע דעטעקטיוון און זיי געפינען אויס, ווער איז ווער. עס איז אַ טעות צו מיינען, אַז אפילו ביי גויים־אימיגראַנטן איז שטענדיק די נאָמען־טראַנספאָרמאַציע אַ סגולה צו באַזייטיקן די מחיצה וואָס טיילט זיי אָפּ פון דער „אָריגינעלער“ אַמעריקע: איך האָב אין שיקאַגאָ געקענט אַ יונגן גריך, וואָס ווען ער האָט געביטן זיין לאַנגען נאָמען „טעאָדאָלאָפּולאָס“ אויפן קירצערן „טיודאָר“, האָבן נאָך אַלץ די עלטערן פון זיין „זיס־האַרץ“ ניט געוואָלט געבן קיין הסכמה אויפן שידוך. נאָך ווייניקער און זעלטענער ווירקט די דאָזיקע מאַגיק ביי אידן — און האַנדלט זיך עס וועגן אַ פּלאַץ וואו מען האָט ניט מורא צו שטיין אין די ד׳ אמות פון אַ איד, דאַרף מען צו יענער מאַגיק ניט אָנקומען (אַן אויסלענדישער איד וואָס הייסט חיים ווייצמאַן האָט ניט געדאַרפט ענדערן זיין נאָמען, כדי צו קריגן אַ קאַ־טעדרע אין דער אוניווערזיטעט פון מאַנטשעסטער. און מיין פריינט פיינמאַן, אויך אַ אימיגראַנט, הייסט בפרהסיא חיים אין דעם באַפּטיסטישן טעמפּל־אור־

ניווערזיטעט פון פילאַדעלפיע און איז דאָרט אַ מורה הוראה פאַר „שקצים" און „שיקסעס" פון זייער ענגליש מאַמע־לשון). בקיצור: אין עצה ואין תבונה ואין תחבולה כנגד דיסקרימינאַציעס. עס האָט ניט קיין זינען צו נאַרן אַ וועלט, ניט נאָר דערפאַר וואָס עס איז ניט יושר׳דיק, נאָר אויך דערפאַר וואָס זי לאָזט זיך נישט נאַרן. וואולגאַר גערעדט: „איט דאַז נאָט פּעי". דאָס בחור׳ל וואָס גייט ערשט אין דער עלעמענטאַרער שולע און הייסט וויקטאָר הוגאָ (ווייל דער זיידע האָט געהייסן וועלוול און די באָבע גנענדל און מען האָט געוואָלט נאָך ביידע אַ נאָמען געבן) ווינש איך אַלץ וואָס זיינע טאַטע־מאַמע ווינשן אים (און נאָך מער: איך ווינש אים אפילו, ער זאָל מיט דער צייט אויס־געפינען ווער עס איז געווען וויקטאָר הוגאָ און דערציילן וועגן אים אויך זיינע עלטערן, וואָס האָבן זיך צופעליק דערוואוסט וועגן אַזאַ טשודנעם נאָמען ביי אַ שכן). אָבער, ווען ער וועט אויסוואַקסן און זיך, חס וחלילה, אָנשטויסן אין זיין קאַריערע אויף דיסקרימינאַציע, זאָל ער נאָכדעם ניט אַרומגיין דער־ציילן אַז אין דעם און דעם פּלאַץ האָט מען אַ פאַראורטייל קעגן פראַנצויזן. טאַקע גוי׳עשע קעפּ, אָבער זיי קענען אָנטאַפּן אַ פראַנצויז און דערטאַפּן אַ איד.

* * *

טיילמאָל בייט מען נעמען ניט נאָר צוליב מיסרעפּרעזענטאַציע אָדער רע־דנדיק ביאָלאָגיש — צוליב מימיקרי. אַ סך אידן האָבן אין אונזערע יאָרן געענדערט זייערע פאַמיליען־נעמען אין ארץ־ישראל, נאַטירלעך ניט מיט דער כוונה צו באַהאַלטן זייער מקור אָדער פאַרלייקענען זייער יחוס: די סלאַווישע און דייטשע נעמען וואָס זיי האָבן מיט זיך געבראַכט פּאַסן זיך ניט אַריין, פילן זיי, אין דער נייער העברעאיש־רעדנדיקער סביבה. נאָרדוי׳ס אמת׳ער נאָמען איז געווען זידפעלד; איך ווייס ניט, צוליב וואָס ער האָט געענדערט זיין נאָמען, אָבער בכל אופן האָט עס מיט אַליין־פאַרלייקענונג ניט געהאַט צו טאָן: סאַי זידפעלד און נאָרדוי זיינען עכטע און כשר׳ע דייטשע נעמען... מיר טאָרן קיין תרעומות ניט האָבן אויף איינעם וואָס זיין נאָמען רופט אַרויס געלעכטער. אין בעסאַראַביע האָב איך געוואוסט פון אַ פריץ, וועמענס נאָמען איז געווען שעפּטיפּעטי. אַחוץ דעם וואָס דאָס איז פאַנעטיש אומגעלומפּערט, הייסט דאָס נאָך אויף רומעניש זיבן מיידן. גיי קום אין געזעלשאַפט (אין אַ געגנט, וואו מען פאַרשטייט רומעניש) מיט אַזאַ אַמוזירנדיקן נאָמען — האָט טאַקע ניקאָ־לאַי דער צווייטער אויף אים רחמנות געהאַט און אים דערלויבט אָנצונעמען דעם נאָמען סעמיגראַדאָוו... אין די דערציילונגען פון קאַרל עמיל פראַנצאָז געפינען מיר אַ צאָל זייער אומבאַקוועמע נעמען, וואָס מען האָט אַמאָל אַרויפ־געצוואונגען אויף אידן אין דייטשלאַנד: אָקסנשוואַנץ, לאַדשטאָקשווינגער, עזעלסקאָפּף, טאָטשלעגער, טרינקער, לומפּע, שנאַפּסער, זינגמירוואָס און אַנדערע. ווער קען עס פאַדערן אַז זיי און זייערע קינדער און קינדס־קינדער

זאָלן זיך שטענדיק אַרומטראָגן מיט אַזעלכע הויקערס וואָס מען האָט אויף זיי אַרויפגעזעצט? עזעלקאָפּפּ׳ס אייניקלעך קענען היינט, אויף צו־להכעיס, הייסן וואַלגעלערטער און עדעלשטאַם — און זאָל זיי אַזאַ צו־להכעיס וואויל באַקומען (כאָטש פון דער אַנדערער זייט, האָב איך אין בערן, אין מיטן שטאָט, געזען אַ רעסטאָראַן וואָס הייסט, לויטן נאָמען פון זיין אייגנטימער, ניט מער און ניט ווייניקער ווי „שמוץ". דער העלוועציע־דייטש האָט זיך איינגעשפּאַרט און ניט געוואָלט טוישן דעם נאָמען, און קליענטן האָט ער געהאַט אַ סך מער ווי זיין קאָנ־קורענט ענגעלבלאַאו).

אָבער אַ סך אינטערעסאַנטער זיינען די נעמען־ענדערונגען וואָס קומען אַמאָל פאָר ביי עסקימאָס; וואָס וועגן זיי קען מען דאָך, לכל הדעות, ניט טראַכטן, אַז זיי טוען דאָס צוליב אַסימילאַציע אָדער כדי צו פאַרמאַסקירן זייער אָפּשטאַם. ווען אַן עסקימאָ באַגייט אַ מאָרד (עס קומט פאָר פאַרהעלטניסמעסיק זעלטן), און זיין געוויסן קוועלט אים — און דער דערמאָרדעטער קומט אים צו חלום — ווענדט ער זיך צו די גייסטער, זיי זאָלן אים געבן אַ נייעם נאָמען. די גייסטער לאָזן זיך לאַנג נישט בעטן און ער „דערהערט" פּלוצים ווי אין חלל־העולם קלינגט אָפּ דער נייער נאָמען — אַמאָל ברענגט אים צו טראָגן אַ פויגל — און דענסטמאָל באַרואיקט ער זיך. דער מת הערט אויף זיך צו באַווייזן אין חלום, ווייל דער שינוי־השם האָט אויסגעמעקט די זינד: צוזאַמען מיטן אַלטן נאָמען האָט ער ווי אויפגעגעבן זיין אידענטיטעט. ער איז איצט ווי אַ ניי געבוירענער וואָס קען קיין זינד ניט האָבן... אין דער שווייץ האָבן אַ פּאָר פּסיכיאַטאָרן זיך אַרומגעטראָגן מיט עטלעכע יאָר צוריק מיט אַן אידייע, אַז מען קען אויסקורירן געוויסע פּאַציענטן פון זייערע גייסטיקע מיחוש׳ן דורך געבן זיי נייע נעמען און פאַרטיליקן אין זיי די זכרונות פון זייער פאַרגאַנ־גענהייט. די דאָזיקע עסקימאָסישע תורה האָבן זיי, אַרישע „פּסיכאָסינטעטי־קער", געוואָלט אַנטקעגנשטעלן צו פרויד׳ס „אידישער" פּסיכאָאַנאַליזע, וואָס איר הויפּט־מעטאָד איז, כידוע, פּונקט דער היפּוך: העלפן דעם פּאַציענט זיך דערמאָנען אין געוויסע עלעמענטן פון זיין פאַרגאַנגענהייט און אים צוריק־ברענגען צו דער רעאַליטעט (אַן אָפּשפּיגלונג פון דער דאָזיקער אַנטיסעמי־טישער פּסיכאָטעראַפּיע געפינען מיר ביי פּראַנץ ווערפל אין זיין פּיעסע „שוויגער"). ביי עסקימאָסן, הער איך פון אַנטראָפּאָלאָגן, ווירקט טאַקע דער שינוי־השם זייער גוט; ער קורירט אויס פון חרטה, אָבער גיי זיי אַ מבין אויף עסקימאָסישער מענטאַליטעט: ביי נאַש בראַט, ביים ווייסן מענטשן, קען עס ניט ווירקן, און ביי אידן אוודאי ניט. מיר זיינען געבענטשט אָדער געשטראָפט מיט אַן אַנדער מין זיכרון.

אַמאָל דוכט זיך מיר, אַז מיר טשעפּן זיך צופיל צו היינטיקע אידן, וואָס נעמען אָן פרעמדע נעמען. פאַרצייטיקע אידן האָבן דאָס אויך גאַנץ אָפט גע־

טאָן. אין מיטלאַלטער (לויטן שפּעטערן משכּילישן רעצעפּט פון „זיי אַ איד אין דערהיים און אַ מענטש אין דרויסן") האָבן זיי זיך באַנוצט מיט צוויי פּאַראַלעלע נעמען — מיט אַ „כּינוי" און מיט אַ „שם־הקודש". דער „כּינוי", פאַר דער אויסנוועלט און געשעפט, איז מערסטנטייל געווען אַ גוי'אישער; דער „שם הקודש" איז געווען רעזערווירט פאַרן בית־המדרש, פאַר עולה־תורה זיין און פאַר קבורת ישראל. אין אַ סך פריערדיקע דורות האָבן פיל אידן — ניט דווקא אויסוואורפן אָדער „אַסימילאַטאָרן" — געהאַט אפילו בלויז גוי'עשע נעמען: אַמאָל אַראַמעאישע, אַמאָל גריכישע און אַמאָל רוימישע. הורקנוס, ניקאַנאָר, פּאַפּוס, טריפאָן, אַנטיגאָן — און שוין אָפּגערעדט פון אַלעקסאַנדער — זיינען געווען פאַרשפּרייטע נעמען אין די תּלמוד'ישע דורות. אבאַ, הונא און אַנדערע נעמען פון חז"ל זיינען אויך ניט געווען קיין אידישע. עס האָט, ווייזט אויס, קיינעם ניט שאַקירט ווען אַ צדוק האָט זיך אויף לאַטיין גערופן יוסט, אַ ידידיה האָט פאַרגריכישט זיין נאָמען אויף פילאָן, און אַ נתנאל אויף טעאָדאָר. אונזערע פּייוואָשעס ווייסן ניט שטענדיק, אַז זייער נאָמען איז אַ רוימישער (פּעבוס), און אַז דער צווייטער נאָמען מיט וועלכן מען רופט זיי אויף צו דער תּורה (שרגא) איז אויך ניט קיין אידישער, נאָר אַן אַראַמעאישער. עס איז אָבער קלאָר, אַז סײַ אין שפּעטן מיטלאַלטער און סײַ אין די דורות פון די חז"ל האָבן די גוי'אישע נעמען גאָרניט געהאַט צו טאָן מיט אַסימילאַציע אָדער מיט זעלבסטפאַרלייקענונג. יענע אידן האָבן געצאָלט זייער צינז דעם „מנהג המדינה", אָבער אָפּגעאָרן האָבן זיי דערמיט קיינעם ניט געוואָלט. קיינעם פון זיי איז אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען, אַז דער גוי'אישער נאָמען קען ווערן אַ „קרדום לחפור בו". מאָראַליש און עסטעטיש איז ניט אַזוי וויכטיק דעם עצם־אַקט פון ענדערן אַ נאָמען, ווי דער מאָטיוו וואָס שטייט הינטערן אַקט. און דער מאָטיוו ביי אַ סך אימיגראַנטישע אידן איז אָפטמאָל ניט קיין כּשר'ער; ער אַנטהאַלט אין זיך מער ווי אַן אחד מששים פון... שמד.

* * *

ווי רעלאַטיוו עס זיינען די אַזוי־גערופענע עסטעטישע השגות וואָס האָבן צו טאָן מיט נעמען! אָט געדענק איך, למשל, אין אַ פּראָווינציעלער שטאָט אין רוסלאַנד אַ בת־ישראל וואָס האָט געהייסן עטל. האָט דער נאָמען אירע אויפגעקלערטע חברים און חבר'טעס ניט געשמעקט: זיי פלעגן זיך מיט איר רייצן — „עטל האָט אוועקגעלייגט דאָס זשילעטל אויפן בעטל". אַז זי איז אונטערגעוואַקסן, האָט זי זיך גענומען אַ נייעם נאָמען, און דווקא אַ פראַנצויזישן — „עטואַל". אויף אָרום דעם נאָמען (שטערן, מזל) האָבן זיך חברה געוויצלט, אָבער שוין גאָר אויף אַן אַנדער שטייגער, אויף אַ ראָמאַנטישן: מיט עטואַל, פלעגט מען זאָגן, איז אָנגענעם צו גיין שפּאַצירן „אַ לאַ בעל עטואַל" (אונטערן פרייעם הימל). עטואַל איז שוין האַלב־גראַ, זי וואוינט

איצט אין ניו־ענגלאַנד און הייסט היינט.... ווייטער אַמאָל עטל. אין אַמעריקע האָט זי אויסגעפונען, אַז דער „על״ אין סוף פונם נאָמען איז ניט קיין פאַרצוויגעניש; אַז דער נאָמען איז גאָר אָריגינעל ניט קיין אידישער נאָר אַן ענגלישער; אַז עטלס זיינען פאַראַן אין די גאָר־גאָר הויכע פענסטער פון דער בריטישער אַריסטאָקראַטיע, און אַז אויף אַלט אַנגלאָ־זאַקסיש איז דאָס גאָר דאָס זעלבע וואָס „עדעל״, אָדער „נאָבל״. אויפן „לעפישן״ נאָמען, וואָס מען האָט איר געגעבן נאָך אַן עלטער־באָבען מיט אַ פּאַריק און אַ שטערנטיכל, האָט מיט אַמאָל אַנגעהויבן רוען די שכינה פון קלאַסישן ענגלאַנד און ס׳איז צו אים נאָך צוגעקומען דער רייץ פון אַ גאָר פּאָפּולערער אַקטריסע וואָס הייסט אויך עטל... אַ שאָד וואָס אויף דער „מעיפלאַואוער״ איז ניט געווען קיין פּאַסאַזשיר מיטן נאָמען שמעלקע: אין בראַנזוויל וואָלטן היינט געווען אַ סך מער שמעלקעס ווי מילטאָנס.

* * *

אין תוך גענומען, הויבט מיך דער גאַנצער ענין ניט אָן צו אַרן. פון מיינעטוועגן מעג מען אַ איד ביים ברית אַ נאָמען געבן וויצלי־פּוצלי. ווילן וויל איך, דער עיקר, צוויי זאַכן. ראשית: מען זאָל געדענקען, אַז אַ נאָמען איז ניט קיין סוועטער, וואָס מען טוט אים אָן און מען טוט אים אויס לויט דער פּאַגאָדע. מען דאַרף ניט נאָכטאָן דעם אַמאָליקן רויט־אינדיאַנער, וואָס הייסט ביז צוועלף יאָר „מאָרגן־וואָלקן״, ווייל אַזוי האָט אים די פּאַעטישע מאַמע אַ נאָמען געגעבן; נעמט אָן צו צוועלף יאָר, נאָך זיין „בר־מצוה״, דעם נאָמען „הונגעריקער וואָלף״ — און מיטאַמאָל ווערט ער נתעלה צו דעם טיטל „דער וואָס נעמט אַראָפּ דעם שיידל ביי אַ וויסן מענטשן״ (כאָטש ביי אינדיאַנער, איז יעדער שינוי־השם באַרעכטיקט און דריקט אויס ענדערונגען אין טעמפּע־ראַמענט און פעאיקייטן). שנית: היטלער׳ס נאָמען איז נאָך ניט אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער וועלט — און אַזוי לאַנג ווי ער צווינגט יעדן איד זיך צו רופן ישראל און יעדע אידישע פרוי מוז הייסן שׂרה, ווילט זיך זען אין יעדן „בן־ברית״ אַ צו־להכעיס׳ניק, וואָס טראָגט אַ אידישן נאָמען דאָרט, וואו קיינער צווינגט אים ניט דערצו. עס איז אַ געזונטער צו־להכעיס און מען וואָלט אים געדאַרפט קולטיווירן.

דאָס איז, אַזוי צו זאָגן, אַ פּראָגראַם־מינימום. אמת, עס לאָזט זיך נאָך טראַכטן וועגן אַ פּראָגראַם־מאַקסימום, אָבער ער האָט שוין צו טאָן מיט אַן אויפפאַסונג פונם ענין נעמען וואָס ליגט גאָר־גאָר אויף אַן אַנדער שטח — כמעט אויפן שטח פון „קבלה״. וועמען ליגט דאָס היינט אין קאָפּ? אויך ניט לואי אַדאַמיק׳ן.

1942.

בראשית ברא... יאַפּאַן

אַיך האָב די טעג אַריינגעקוקט אין די הייליקע שריפטן פון די יאַפּאַנער. ס׳איז תמיד גוט צו וויסן, וואָס פאַר אַ מין געטער עס באַשיצן דיין שונא און אינספּירירן אים (כאָטש דער געפּערלעכסטער שונא אין אַ מלחמה, דוכט זיך מיר — יעדנפאַלס אויף אַ געוויסער צייט — איז דער וואָס האָט שוין אַלע געטער צעבראָכן און האָט אַוועקגעזעצט אויפן כסא־הכבוד זיינע נאַקעטע, צעיושעטע אינסטינקטן). אָבער די הייליקע שריפטן אין יאַפּאַן זיינען אַ גאַנצע, מאָנומענטאַלע ביבליאָטעק, פאַר וועלכער מען דאַרף האָבן יאָרן און יאָרן פון פלייסיקן שטודיום. ווייל הייליק איז פאַר מיליאָנען יאַפּאַנער די מרה־שחורה׳דיקע בודיסטישע ליטעראַטור, און אַ בכבודיקן פּלאַץ פאַרנעמען ביי זיי די ראַפינירטע שריפטן פון קאָנפוציוס און זיינע תלמידים, און אין משך פון די לעצטע דרייצן יאָרהונדערטן האָט די מיסטיק פון לאַ־אָט־זע אויך ניט ווייניק באַאיינפלוסט די בעסערע געמיטער אין יאַפּאַן. דאָס זיינען אָבער אַלץ רעליגיעזע עלעמענטן וואָס זיינען קיין יאַפּאַן אימפּאָר־טירט געוואָרן פון אינדיע און פון כינע. ניט אין זיי האָט זיך פאַרקערפּערט דער אייגענער נאַציאָנאַלער „געניוס״, דאָס אָריגינעל־יאַפּאַנישע. דעם פאָלקס־מיטאָס פון יאַפּאַן גופא דאַרף מען זוכן ערגעץ אַנדערש — אין איר נאַציאָנאַלער רעליגיע אָדער „שינטאָ״, וועלכע איז אין אויסלאַנד ווייניקער באַקאַנט און פאַרשטענדלעך איידער די רעליגיעס פון אַלט־אינדיע און כינע.

פאַר אַ מענטש פון אַן אַנדער ציוויליזאַציע איז ניט לייכט תופס צו זיין די טערמינען, באַגריפן און לעגענדעס, וואָס זיינען צונויפגעזאַמלט אין אַזעלכע כתבים ווי די „רעקאָרדן פון אַלטע ענינים״, אָדער „די קאָלעקציע פון צען טויזנט בלעטער״. ניט איינמאָל פילסטו, ווי אפילו די בעסטע ענגלישע איבערזעצונג שטייט צווישן דיר און אָריגינאַל ווי אַ שווערע, פינסטערע מחיצה. אַ סך האָט מיר אַרויסגעהאָלפן אַסטאָן מיט זיינע פירושים. זיין בוך (''Shinto, the Way of the Gods'') ווערט פאַררעכנט פאַר דער בעס־טער אַרבעט וואָס אַ ווייסער מענש האָט ווען עס איז אָנגעשריבן וועגן דער יאַפּאַנישער „יראה״. אָבער אויך אַסטאָנ׳ען איז ניט געלונגען ווי געהעריק אַריינצודרינגען אין דעם באַזונדערן מעכאַניזם פון דער אַלט־יאַפּאַנישער נשמה, וואָס האָט פון זיך אַרויסגעגעבן די אַממערסטן שאָוויניסטישע פּראָ־יעקציע אויף דער וועלט, וואָס איז ווען עס איז דערשינען אין דער מענשלעכער געשיכטע.

בודיזם איז לכתחילה געבוירן געוואָרן אַלס אַן אוניווערסאַלע רעליגיע; די תחומים פון לאַנד, פאָלק, ראַסע שפּילן אין אים קיין שום ראָלע ניט. דער בודיסט האָט, פון זיין שטאַנדפּונקט, אַ רעכט צו זאָגן, אַז אויב עס זיינען פאַראַן מענטשלעכע ברואים אויף דעם מאַרס אָדער אויף דער לבנה, קענען זיי אויך זיין בודיסטן. אויף די אַלט־כינעזישע רעליגיעס ליגט מער דער שטעמפּל פון כינע׳ס לאָקאַלער ציוויליזאַציע; אָבער אין תוך אַנטהאַלטן זיי ניט קיין עלעמענטן, וואָס מענשן פון אַן אַנדער פאָלק זאָלן ניט קענען אָננעמען. שינטאָ איז אין וויטן מזרח די איינציקע בולט־נאַציאָנאַליסטישע רע־ליגיע, וואָס פאַרהייליקט דאָס אייגענע פאָלק און באַציט זיך מיט פאַראַכ־טונג צו אַלע אַנדערע פעלקער פון דער וועלט. „אתה־בחרתנו״ איז אַ זייער שוואַכער אויסדרוק, כדי מיט אים צו כאַראַקטעריזירן יענע זעלבסט־פאַר־ליבטקייט, וואָס שינטאָ זוכט איינצופלאַנצן אין יאַפּאַנישן פאָלק. וויפיל אידן זאָלן אין זייער לאַנגער געשיכטע ניט האָבן גע׳אתה־בחרתנו׳וועט, האָט אין זייער באַוואוסטזיין שטענדיק געלעבט דער פאַקט, אַז שם, חם און יפת; יעקב און עשו; ישראל און עמלק; משה רבינו און בלעם; עזרא הסופר און המן; רבי שמעון בן יוחאי און טיטוס שטאַמען אַלע פון איין יחוס — און אַז וויפיל מענטשן עס זאָלן ניט קומען אויף דער וועלט, עד סוף כל הדורות, וועלן זיי אַלע זיין אדם־הראשונ׳ס קינדער. דער צענטער פון דער שינטאָ־קאָסמאָ־לאָגיע איז אַ גאַנץ אַנדערער, אַ שאַקירנדיק־ראַסיסטישער. דער יאַפּאַנישער „בראשית״ דערציילט ניט וועגן דעם ווי אַזוי גאָט האָט באַשאַפן הימל און ערד. בראשית ברא . . . יאַפּאַן. די וועלטשאַפונג האָט זיך אָנגעפאַנגען פון די יאַפּאַנישע אינזלען. די געטער, קען מען זאָגן, האָבן זיך אַ שטיק צייט געקווענקלט, צי זאָלן זיי נאָך באַשאַפן אַנדערע לענדער אויך, אָדער עס איז גענוג זיך צופרידנשטעלן מיטן קעניגרייך פונם מיקאַדאָ. עס וועט ניט זיין קיין גרויסער לשון־הרע צו באַהויפּטן: לויטן גייסט פון שינטאָ קומט אויס, אַז אַנדערע אינזלען און קאָנטינענטן זיינען נאָכדעם באַשאַפן געוואָרן, כדי די יאַפּאַנישע הערשאַפט זאָל האָבן פאַר זיך אַ ברייטערע ספערע. אָבער די הערשאַפט פון יאַפּאַנער הייסט די הערשאַפט פון קעניג — מערער ווי אין וועלכער ניט איז אַנדערער רעליגיע, וואָס האָט נאָך היינט אַן אָנהאַלט אין דער וועלט. ווייל דער מיקאַדאָ איז אינגאַנצן ניט קיין בשר־ודם; ניט אַפילו קיין איבערמענטש אָדער קיין הייליקער, נאָר פון דירעקטן געטלעכן אָפּשטאַם. דער ערשטער מיקאַדאָ שטאַמט פון דער וויכטיקסטער פיגור אין דער יאַפּאַנישער, רייכער געטער־גאַלעריע — פון אַמאַ־טעראַסו, די זון־געטין. דאָס האָט זי איר קינד געשיקט פון הימל אויף דער ערד מיט אַ ברכה:

„נידער אַראָפּ און וואוין דאָרט, און הערש איבער דעם דאָזיקן שפע׳דיקן

לאַנד פון וואַסער־רערן און פרישע רייז־זאַנגען". „די אימפעריע", לייענען מיר אין ניהאָן־גי, אין אַ קלאַסישן שינטאָ־בוך, „איז אָנפאַרטרויט געוואָרן פון דער זון־געטין צו די וואָס זיינען אַרויסגעקומען פון אירע לענדן. מיט די פאָלגענדע ווערטער: „מיינע קינדער, אין זייער אייגנשאַפט אַלס גאָט־הייטן, זאָלן זי רעגירן". מחמת דעם איז דאָס דאָזיקע לאַנד, זינט הימל און ערד האָבן זיך אָנגעפאַנגען, שטענדיק געווען אַ מאָנאַרכיע".

נאָך קלאָרער ווערט אויסגעדריקט דעם מיקאַדאָ'ס סטאַטוס אין אַן אַנדער קאַפּיטל פון דעמזעלבן בוך: „דאָס איז דער מאַנדאַט פונם יאַפּאַנישן אימפעראַטאָר, וועלכער הערשט איבער דער וועלט אַלס אַ פאַרקערפּערטער גאָט". מען דאַרף זיך ניט וואונדערן, וואָס אויך אין דער מאָדערנער קאָנסטיטוציע פון יאַפּאַן, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן אין 1889 אונטער דער השפעה פון מערב־אייראָפּעאישן און אַמעריקאַנער ליבעראַליזם, זענען איינגעשלאָסן ספּעציעלע צוויי פּאַראַגראַפן וועגן דער הייליקייט פונם מיקאַדאָ'ס פּערזאָן:

אַרטיקל איינס: די אימפעריע פון יאַפּאַן זאָל באַהערשט און רעגירט ווערן דורך אַ ליניע פון אימפּעראַטאָרן וואָס וועט ניט געבראָכן ווערן אין די דורות פון אייביקייט;

אַרטיקל דריי: דער אימפעראַטאָר איז הייליק און טאָר ניט נפגם ווערן.

און אין דעם באַרימטן דעקרעט וועגן פאָלקס־דערציאונג, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט אַ יאָר שפּעטער, ווערט אויך געפאָדערט אַבסאָלוטע אונטערטעניקייט צום „חוטר מגזע גאָט'עכע":

„וויסן זאָלט איר, אַלע אונזערע אונטערטאַנען, אַז אייער חוב איז אָפּצוהיטן און אויפצוהאַלטן דעם דערפאָלג פון אונזער אימפעריאַלן טראָן, וועלכער איז אַ צייט־חבר פון הימל און ערד, און איז אומפעלבאַר פאַר אַלע דורות".

יאַפּאַן איז נאַטירלעך ניט דאָס איינציקע לאַנד, וואו דער קעניג איז פאַרגעטערט געוואָרן. די פּרעה'ס זיינען געווען געטער אָדער האַלב־געטער און אויך אין דער רוימישער אימפעריע האָבן זיך קיסרים „אַרויפגעאַרבעט" אויף אַ סטאַטוס פון אַ גאָטהייט. דאָס כאַראַקטעריסטישע פאַר דער יאַפּאַנישער נאַציאָנאַלער רעליגיע איז די אַבסאָלוטקייט פון דעם דאָזיקן פאַרגעטערונגס־פּראָצעס און דער פאַקט, וואָס אין משך פון עטלעכע טויזנט יאָר, נאָך אַזויפיל ענדערונגען און גייסטיקע רעוואָלוציעס וואָס האָבן אויפגעטרייסלט די וועלט, איז דער מיקאַדאָ געבליבן ביי זיין אָריגינעלן יחוס — ביי זיין אָפּשטאַם פון דער גרעסטער געטין. דער געטלעכער ראַנג פונם קעניג איז אין קאָנטעקסט פון דער יאַפּאַנישער געשיכטע דער יסוד, אויף וועלכן עס האַלט זיך דער רעליגיעז־סאַנקציאָנירטער געפיל פון נאַציאָנאַלער סופּעריאָריטעט. יאַפּאַן איז דאָס ערשטע לאַנד וואָס די געטער האָבן געשאַפן. דער מיקאַדאָ איז באַשטימט געוואָרן צו ווערן דער הערשער איבער דער

גאַנצער וועלט, און דער מיקאַדאָ איז אויך אַ יאַפּאַנער. דאָס יאַפּאַנישע פֿאָלק אַלס גאַנצס שטאַמט פון די געטער: אויב אין יעדן דור איז פֿאַראַן אייִן יאַפּאַנער וואָס אין זיינע אָדערן פליסט „געטלעך בלוט״, זיינען אַלע יאַפּאַנער צוזאַמענגענומען ניט בלויז אַ געטלעך פֿאָלק, נאָר, אויב מ׳מעג זיך אַזוי אויסדריקן, אַ גאָט־פֿאָלק: אַלע פֿעלקער זיינען אין פֿאַרגלייך מיט די יאַפּאַנער נידעריקע — און באַזונדערס סטאַרען זיך די שינטאָ־טעאָלאָגן צו דערנידעריקן כינע און אינדיע — גראַד יענע צוויי לענדער, פון וועלכע יאַפּאַן האָט געקראָגן אַ העכערע קולטור, גרויסע קינסטלערישע אינספּיראַציעס, דערהויבענערע רעליגיעזע באַגריפן און אפילו דעם אלף־בית פֿאַר זייער ליטעראַטור. איינער פון די גרעסטע שינטאָ־געלערטע, מאָטורי, שעמט זיך ניט צו שרייבן (סוף פונם אַכצענטן יאָרהונדערט):

„אַלס פרעמדע לענדער זיינען כינע און אינדיע, באַזונדערס כינע, ניט אונטער דער ספּעציעלער השגחה פון דער זון־געטין. זיי האָבן ניט קיין שטענדיקע הערשער און בייזע גייסטער, וואָס האָבן דאָרט געפונען אַ גינסטיק פעלד פאַר זייערע האַנדלונגען, האָבן פון דאָרט־אויס־קאָרופּטירט די מענטשהייט״.

דערזועלבער מאָטורי זוכט צו דיסקרעדיטירן די לערע פונם כינעזער לאַאָ־טסע וועלכער האָט געקראָגן אין יאַפּאַן אַ געוויסע השפעה אין דער העכערער געזעלשאַפט: „מען פרעגט אָפּט, צי איז שינטאָ ניט דאָסזעלבע וואָס די טאַאָ־רעליגיע פון לאַאָ־טסע. לאַאָ־טסע האָט פיינט געהאַט די פּוסטע גאווה פון די כינעזישע תלמידי־חכמים און האָט געהאַט רעספּעקט פאַר נאַטירלעכקייט. היות אָבער ער איז געבוירן געוואָרן אין אַ שמוציק לאַנד. וואָס געפינט זיך ניט אונטערן ספּעציעלן שוץ פון דער זון־געטין, האָט ער בלויז געהערט פון די טעאָריעס וועגן דער שלשלת־היוחסין פון הייליקע באַשעפענישן״ (אָבער, הייסט עס, ניט געקאָנט זיי תופס זיין). נאָך קלאָרער שרייבט וועגן יאַפּאַן און די איבעריקע אומות העולם היראַטאַ, אַ שינטאָ־טעאָלאָג פונם ניינצנטן יאָרהונדערט:

„די צוויי פונדאַמענטאַלע פּרינציפּן זיינען, אַז יאַפּאַן איז דאָס לאַנד פון די געטער און אירע איינוואוינער שטאַמען פון די געטער. צווישן יאַפּאַנישן פאָלק, פון איין זייט — און כינעזער, הינדוסן, רוסן, האָלענדער, סיאַמעזער און אַנדערע פעלקער פון דער וועלט, פון דער אַנדערער זייט, איז פאַראַן אַן אונטערשיד אין וועזן, ניט אין דער מדרגה פון אַנטוויקלונג . . . דער מיקאַדאָ איז דער אמת׳ער זון פון הימל און איז דערפאַר באַרעכטיקט צו רעגירן איבער די פיר ימים און די צען טויזנט לענדער . . . פונם פאַקט וואָס דאָס יאַפּאַנישע פאָלק איז פון געטלעכן אָפּשטאַם קומט דער נאַטירלעכער אויספיר, אַז זיי זיינען אַן אַן ערך העכער פון די איינגעבוירענע אין

אַנדערע לענדער, וואָס שייך קוראַזש און אינטעליגענץ . . . פון דער אַנדערער זייט, דער פאַקט וואָס די דינאַסטיע פון די מיקאַדאָס לעבט אייביק — איז אַן אַבסאָלוטער באַוויַיז, אַז שינטאָ איז אָן אַן ערך העכער פון די סיסטעמען אין אַלע אַנדערע לענדער".

אויף וויפיל מיר איז אויסגעקומען ביזאָהער זיך צו באַקענען מיט עלע־מענטן פון דער קלאַסישער שינטאָ־ליטעראַטור, האָב איך אומזיסט געזוכט אין איר דעם טראַגישן מאָטיוו, וועלכער פּילט זיך אין פאַרשיידענע גראַדן פון די מייסטע רעליגיעס — דעם קאַמף פון גוטס און בייזס אין דער מענש־לעכער נשמה; די קאָמפּליצירטע פּראָבלעמען פון אַ מאָראַלישן אידעאַל; דעם קאָנפליקט צווישן פאַרשידענע פליכטן; דאָס לעכצן נאָך גייסטיקער דערלייזונג. אויך די מייסטע תפילות וואָס זיינען מיר געקומען אונטער דער האַנט טראָגן ניט דעם כאַראַקטער פון לירישע תחנונים אָדער פון אַ שטרעבן צו אַ מין „התבטלות היש" אין דעם וועלט־אַל (וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש ספּעציעל פאַר דער בודיסטישער קולטור). דאָס זיינען מערסטנטייל מאַגישע טראַנזאַקציעס, הבטחות צו פאַרשידענע געטער און גייסטער, אַז מען וועט זיי ווי געהעריק באַצאָלן מיט רייז־זאַנגען און שמעקנדיקן גראָז, מיט פויגלען און מיט פיש. אויב זיי וועלן בענטשן די גערעטעניש אָדער דעם פאַנג. ניט מיט אַלע געטער קענען די שינטאָ־מאמינים קומען אין באַרירונג — לויט איין נוסח זיינען פאַראַן 80 מאָל צען טויזנט געטער און לויט אַן אַנדערן, גאַנצע 800 מאָל צען טויזנט. עס איז אפילו אוממעגלעך צו קענען זיי אַלע ביי די נעמען. אחוץ דעם זענען צווישן זיי פאַראַן ניט־וויניק אַזעלכע, וואָס זיינען לויט דער אייגענער מיטאָלאָגיע גרויסע מנוולים. אָבער אַפילו אין באַצוג צו יענע געטער, צו וועלכע ס'ווערן אָפּט אַדרעסירט תפילות, פּילט מען ניט קיין „אינטעלעקטועלע ליבע", קיין טיפן ווייטיק פון שולד און זינד, קיין אינספּיראַציע פון חסד וואָס זאָל זיך ביי דעם דאַוונער נאָכדעם קענען איבערגיסן אין זיינע באַציאונגען צו דער אַרומיקער מענשלעכער וועלט.

עס קען זיין, אַז איך מאַך אַ טעות. סוף־כל־סוף זיינען מיר דאָס ביסל תפילות באַקאַנט אין איבערזעצונגען אויף אייראָפּעאישע שפּראַכן און עס איז ניט אויסגעשלאָסן אַז מיר האָבן גאָרניט קיין אויער פאַר געוויסע קלאַנגען פון אַ יאַפּאַנישער השתפכות־הנפש. ספּעציעל אַ איד טאָר קיינמאָל ניט פאַרגעסן, אַז אין געצענדינערישן רוים האָט מען אונזערע אורעלטערן פאַר־פאָלגט פאַר . . . אַטעאיזם: גאַנץ־געבילדעטע רוימער זיינען געווען איבער־צייגט, אַז אַן אומגעזעענער גאָט איז לחלוטין קיין גאָט ניט; און זיי האָבן ניט פאַרשטאַנען, וויאַזוי מ'קען דאַוונען צו אַ „גאָרנישט". ביי טאָלסטאָי'ן, דערמאָן איך זיך, זיינען אַמאָל געווען צו־גאַסט אין יאַסנאַיאַ פּאָליאַנאַ צוויי געבילדעטע יאַפּאַנער. האָט ער זיי געבעטען, זיי זאָלן אים זינגען זייערס

אַ פאָלקסליד: ער האָט זיך באַקלאָגט, אַז אים איז קיינמאָל ניט אויסגעקומען צו הערן יאַפּאַנישע מוזיק. האָבן אים די צוויי געסט צוגעזאָגט צו זינגען אַ ליד, וואָס מאַכט יעדן אין יאַפּאַן וויינען. אָבער אין־מיטן זינגען האָט טאָלסטאָי (וועלכער איז אגב געווען זייער מוזיקאַליש) אַרויסגעפּלאַצט מיט אַ ווילדן געלעכטער און געמוזט אַנטלויפן פון צימער. דאָס איז געווען, האָט ער נאָכדעם געזאָגט זיינע מקורבים, אַזאַ „קאַקאָפאָניע", אַז מ׳קען זיך עס גאָר ניט פאָרשטעלן. אָבער דער פאַקט וואָס דאָס זינגען האָט ביי טאָלסטאָי׳ן אַרויסגערופן געלעכטער, איז נאָך ניט קיין באַווייז, אַז די יאַפּאַנישע פאָלקס־מוזיק איז, אויף איר אופן, ניט מעלאָדיש, אָן אינהאַלט, און אַז זי מאַכט ניט וויינען די וואָס זענען זי תופס. איך זאָג דאָס מחמת דעם, וואָס ס׳איז מעגלעך אַז אַזעלכע ווי איך האָבן גאָר ניט קיין אויער פאַר אַ שינטאָ־תפילה, וואָס קלינגט פאַר אונז פּראָזאַאיש, ניט־צאַרט, אָן עכטער ליריק, כמעט קאָמערציעל. דאָס איז אַ וויטע, ווילד־פרעמדע ציוויליזאַציע מיט וועלכער מיר האָבן ביז ניט לאַנג צוריק כמעט קיין שום מגע־ומשא ניט געהאַט. אונז איז שווער צו באַגרייפן, וואָס עס לעבט איבער אַ פרומער יאַפּאַנער, ווען ער לייענט, למשל, די פאָלגענדע שורות אין אַ פּאָעמע פונם אַכטן יאָרהונדערט, ביים שינטאָ־דיכטער היטאָמאַראָ:

> יאַפּאַן איז ניט קיין לאַנד וואו מענטשן דאַרפן דאַוונען. יאַפּאַן אַליין
> איז געטלעך און איר לופט — אַ תפילה. און דאָך וועל איך מיין
> שטימע אויפהויבן — און זינגען אַ געבעט.

מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַזאַ ספּעציפישער סובלימאַציע פון פּאַטריאָ־טישן געפיל, פאַר וועלכער מיר האָבן גאָרניט קיין חוש. עס קען גאָר זיין, אַז פאַר מיליאָנען יאַפּאַנער איז שינטאָ אַ מקור פון טיפע מיסטישע איבער־לעבונגען.

אָבער אַלץ איינס: וואָס שינטאָ זאָל ניט זיין אין זיך און פאַרן יאַפּאַנישן געמיט — פאַר שכנים, פאַר אַנדערע פעלקער, פאַר דער וועלט איז אַזאַ רעליגיע מסוכן. אָט זע איך, צום ביישפּיל, ווי דער שוין־דערמאָנטער מאָטורי, דער גרויסער שינטאָ־קאָמענטאַטאָר פונם אַכצנטן יאָרהונדערט, זוכט צו פאַרענטפערן די פראַגע, פאַרוואָס אין די קלאַסישע שינטאָ־שריפטן איז דער ריין־עטישער מאָמענט אַזוי ווייניק און שוואַך באַטאָנט:

„ביז צום סוף פון דער צייט, איז יעדער מיקאַדאָ אַ געטינ׳ס זון. זיין גייסט איז אין פולשטענדיקער האַרמאָניע מיטן דענקען און פילן פון דער געטין. ער זוכט ניט קיין נייע דערפינדונגען. ער הערשט אין הסכם מיט פּרעצעדענטן וואָס שטאַמען פונם געטער־דור. און האָט ער אַמאָל אַ ספק, ווענדט ער זיך צו דער גרויסער געטין (צו זיין מוטער) און זי אַנטפּלעקט אים איר גייסט. ניט נאָר דער מיקאַדאָ, נאָר אויך זיינע מיניסטאָרן און זיין

פאָלק האַנדלען לויט די טראַדיציעס פונם געטער־דור. די אידייע פון מיטשי, אָדער עטיק, איז אין די אַמאָליקע צייטן דערפאַר קיינמאָל ניט באַרירט געוואָרן, ווייל „די יאַפּאַנער זענען געווען עכט־מאָראַליש אין זייער פּראַקטיק, האָבן זיי ניט געדאַרפט האָבן קיין טעאָריע פון מאָראַל. דער גאַנצער טומל וואָס די כינעזער האָבן געמאַכט אַרום טעאָריעס פון מאָראַל נעמט זיך דערפון, וואָס אין דער פּראַקטיק זיינען זיי לויז, הפקר׳דיק״.

אַזאַ כאַראַקטעריסטיק פון די כינעזער און דיזעלבע שאַקירנדיקע זעלבסט־פאַרליבטקייט געפינט זיך אויך ביי אַנדערע שינטאָ־קאָמענטאַטאָרן: אַט שרייבט, למשל, שוין אין אונזערע יאָרן, דאָקטאָר קאַקעהי, אַ פּראָפעסאָר פונם יורידישן פאַקולטעט אין דער טאָקיאָ־אוניווערזיטעט: „די יאַפּאַנער זיינען אַ פאָלק, אויסדערוויילט פון גאָט און גאָט׳ס אַנוועזנהייט מאַניפעסטירט זיך ספּעציעל אין דעם קעניג פון יאַפּאַן. שינטאָ איז לאָגיש פאָראויסבאַשטימט צו זיין די אוניווערסאַלע רעליגיע און די דערלייזנדיקע קולטור פון דער מענשהייט. די פליכט פונם יאַפּאַנישן פאָלק און פונם יאַפּאַנישן אימפּעראַטאָר איז צו פאַרשפּרייטן די דאָזיקע רעליגיע און קולטור, ביז דער מיקאַדאָ וועט ווערן דער העכסטער פּאָליטישער און גייסטיקער הערשער פון דער וועלט. די דאָזיקע דעראָבערונג פון דער וועלט דאַרף דורכגעפירט ווערן מיט פרידלעכע מיטלען; עס לייגט זיך אָבער אויפן שכל, אַז אויב פרידלעכע מיטלען זאָלן ניט האָבן קיין דערפאָלג, וועט מען מוזן נוצן מאַכט״.

איך פּרוביר פאַרגלייכן די שינטאָ־באַגריפן פון יאַפּאַנישער סופּעריאָריטעט מיט היטלער׳ס טעאָריע פון דער דייטשער „מייסטער־ראַסע״ און מיר דוכט זיך, אַז זיי זיינען נאָך געפערלעכער פון נאַציזם. דער נאַציזם איז אין זיין וועזן מיליטאַנט־אַטעאיסטיש; אַ מין בונט קעגן גאָט און קעגן מאָראַלישע געבאָטן. דאָס איז זיין בייזוויליקע קראַפט; אָבער אַ קראַפט וואָס מוז זיך אויסשעפּן, אויסלײדיקן און לאָזן אַ מיאוס׳ן טעם אין מויל ביים גאַנצן פאָלק. דער יאַפּאַנישער סופּעריאָריטעטס־געפיל שטיצט זיך אָבער אויף אַן אוראַלטן, רעליגיעזן קולט. ער איז פאַראַנקערט אין אַן עבודה־זרה מיט אַ לאַנגער טראַדיציע. ער האָט זיינע אַ ספּעציפישע מיסטיק. אין דייטשלאַנד דאַרף מען זוכן גייסטיקע מקורות פאַרן נאַציזם ביי פיכטע און העגעל, ביי טרייטשקע און ביי ניצשע — סוף־כל־סוף איינצעלנע פילאָזאָפן און וויסנשאַפטלער, וואָס דער רוב מנין פונם פאָלק האָט זיי קיינמאָל ניט געלייענט. נאָך אַלעמען איז דייטשלאַנד הונדערטער יאָרן געווען אַ קריסטלעך פאָלק, און ווילנדיק־ניט־ווילנדיק האָט זי אין אַ געוויסער מאָס געמוזט קולטיווירן ביי זיך אוניווערסאַליסטישע אידייען, וואָס מ׳קען זיי פון קריסטנטום ניט אָפּטיילן. אויך דער טעווטאָנישער געצנדינסט, די אמונה פון די דייטשע שבטים איידער דאָס קריסטנטום איז צו זיי אָנגעקומען, האָט אין זיך ניט אַנטהאַלטן אַזאַ עקסטרעמעם

שאָווינים ווי מיר זעען אים אין יאַפּאַנישן „שינטאָ", אין אַ רעליגיע וואָס איז אַלט מינדסטנס צוויי און אַ האַלב טויזנט יאָר. די וואָרצלען פון אַ מייסטער־ראַסע־פּסיכאָלאָגיע זיינען אין יאַפּאַן אַ סך טיפער ווי אין דייטשלאַנד — אויך אַ סך געפערלעכער, ווייל זיי האָבן אַ רעליגיעזע סאַנקציע. אין אַ געווויסן זינען מעג מען באַהויפּטן, אַז דער וועלט'ס שונא נומער איינס איז גיכער יאַפּאַן איידער דייטשלאַנד. אַ פאָלק מיט אַ מיטאָס — וועלכער לאָזט זיך אויסדריקן אין אַזאַ זאַץ ווי „בראשית ברא יאַפּאַן" — אויב יענער מיטאָס לעבט טאַקע אין פאָלק'ס באַוואוסטזיין און אין זיין פאַנטאַזיע, שטעלט ער מיט זיך פאָר אַ סכנה, וואָס מיר זיינען גאָרניט מסוגל זי ווי געהעריק אָפּצושאַצן . . .

* * *

אַז יאַפּאַן איז אויך איצט קראַנק (און גלייכצייטיק שטאַרק!) מיט אַ מיליטאַריסטישן אתה־בחרתנו, האָט מען יענע וואָך געקאָנט הערן פון דער טאָקיאָ־ראַדיאָ. דאָס פּראָפּאַגאַנדע־מיניסטעריום האָט געוואָרנט דאָס פאָלק, אַז עס מוז זיך גרייטן צו אַ לאַנגער מלחמה און צו אומציילִיקע קרבנות, פאַר וועלכע עס וועט ענדגילטיק קריגן אַ גרויסן שכר — הערשאַפט איבער דער גאַנצער וועלט! און פּראָפעסאָר קאָמאַקי פון דער קיאָטאָ אוניווערזיטעט, וואָס ווערט אין יאַפּאַן פאַררעכנט פאַרן הויפּט־ספּעציאַליסט אין „געאָפּאָליטיק", האָט אויך געפונען פאַר נויטיק אָנצוזאָגן זיינע פאָלקסגענאָסן אין אַן אוידיציע: „דער פּאַסיפישער אָקעאַן איז אַ ים פאַר אַזיע... דער אינדישער אָקעאַן מוז אויך זיין פאַר אַזיע. דער אַטלאַנטישער אָקעאַן איז אויך אַ טייל פון אַזיע. עס זיינען ניט פאַראַן קיין זיבן אָקעאַנען. עס איז פאַראַן בלויז איין אָקעאַן און ער איז פאַרבונדן מיט יאַפּאַן, וואו די זון גייט אויף. אַלע אָקעאַנען דאַרפן באַטראַכט ווערן ווי איין גרויסער יאַפּאַנישער ים".

* * *

שינטאָ איז די מלוכה־רעליגיע, וואָס ווערט אַרויפגעצוואונגען אויף אַלע יאַפּאַנער, אויך אויף די וואָס האָבן זיך באַקערט צום קריסטנטום און אויך אויף אַ פרעמד פאָלק, ווי די מיליאָנען איינוואוינער פון קאָרעאַ. אָבער אין יאַפּאַן זענען אויך פאַראַן, שוין אַ סך, אַ סך יאָרהונדערטן, מיליאָנען בודיסטן, קאָנפוציאַנער, לאָאָ־טסע'אַנער, וואָס האַלטן זיך אין דער זעלבער צייט ביי זייער נאַציאָנאַלער רעליגיע, ביי שינטאָ. ווי אַזוי זיי „מאַכן עס" , קען אונזערס אַ מוח ניט תופס זיין. גלייכצייטיק גלויבן אין שינטאָ און אין בודיזם, אין שינטאָ און אין די תורות פון קאָנפוציוס און לאָאָ־טסע — ווי וואָלט געווען, ווען מען דערציילט אונז פון אַ אידן, וואָס איז אַ קאָצקער חסיד, אַ מתנגד, אַ קאַטאָליק און אַ קוועיקער אין איינער און דער זעלבער צייט? עס איז אַ ווייטע, פרעמדע וועלט, וועלכע לעבט מיט אַ „לאָגיק", וואָס איז אונז אינגאַנצן ניט צוגעוואוינט . . .

1942

הונדערט מנינים

שוין אַ פּאָר וואָכן ווי איך קען ניט פאַרגעסן אַ זייער מעלאַנכאָליש וואָרט, וואָס כ'האָב געהערט פון אַ אידישן שרייבער. ווען די פּייערונג פאַר די פיר פּרייז־געווינער פון דער לאַמעד־פאַנדיישאָן האָט זיך פאַרענדיקט, האָב איך צו יענעם שרייבער אַ זאָג געטאָן: „אַ פיינער אָוונט".

— פיין, ניט־פיין — האָט ער מיר געענטפערט מיט גוטברודערישן בייזער — אָבער וואָס איז די פּעולה? דער לייענער איז נישטאָ. ער איז פאַרשוואונדן און מ'זעט אים ניט. באַגעגנסטו אים אַמאָל צופעליק, דערשרעקסטו זיך פאַר אים. ער איז געגליכן צו אַ געטשקע: ער האָט אויגן און זעט ניט, ער האָט אויערן און הערט ניט. מיר שרייבן אַלע מאָנאָלאָגן. אַ אידיש בוך איז אַ שמועס פונם מחבר מיט זיך אַליין...

* * *

די עצבות פונם אידישן שרייבער איז אַ באַגרינדעטע. אָבער צי איז זי ניט איבערגעטריבן? אַמאָל דוכט זיך מיר, אַז אַ סך פון זיין איינזאַמקייט־געפיל נעמט זיך פון דעם, וואָס ער מעסט ליטעראַטור מיטן „לאַנגן אַרשין" פון צייטונגס־צירקולאַציע. אין די לעצטע 30—35 יאָר איז דאָס אידישע צייטונגס־וועזן געוואָרן אַ מין „גראָסבאַטריב"; אַ מאַסן־פּראָדוקציע אויפן גרויסן אינדוסטריעלן פאַרנעם. דער דיכטער, דער דראַמאַטורג, דער נאָוועלן־שרייבער, דער קריטיקער און עסעאיסט איז מקנא דעם זשורנאַליסט, דעם קיקיון־דיומא־קאָלומניסט — זאָל איך מיך דאָ אויסדריקן וואולגאַר? — פאַר זיין גרויסער צאָל „קאָסטאָמערס". ניט קיין קליינער טייל פון זיין מרה־שחורה שטאַמט אפשר דערפון וואָס ער לעבט אין אַן עפּאָכע פון „ביגער ענד בעטער". אים וואָלט מסתמא געוואָרן אַ סך גרינגער אויף דער נשמה, ווען ער דערמאָנט זיך, אַז מ'קען צוליב אים ניט ענדערן דעם סדר־העולם: אויף פּריש־אָנגערייבענעם כריין זיינען שטענדיק פאַראַן מער קונים, ווי אויף אַלטן, „אויסגעהאַלטענעם" ווייַן. איך וויל דערמיט ניט זאָגן אַז אין אָריגינעלן פּלאַן פון מעשה־בראשית איז אַריינגעאַנגען אַ מין פּרינציפּ לעולם־ועד, אַז פון אמת'ע, שעפערישע ווערק זאָלן נהנה זיין נאָר יחידי־סגולה. איך גלויב אין אוניווערסאַלער אַריסטאָקראַטיע, אין אַ וועלט וואָס וועט אַמאָל באַשטיין בלויז פון מיוחסים, און אין אַ וואָך, אין וועלכער יעדער טאָג וועט האָבן אין זיך עפּעס פון „שבת קודש". אָבער ביז אַזאַ צייט וועט קומען (לאָמיר זיך אַלע באַוואָפענען מיט געדולד), איז די אידישע ליטעראַטור ניט די איינציקע קולטור־

דערשיינונג אין אונזער געשיכטע, און אין די געשיכטעס פון די אומות העולם, וואָס מוז זיך באַגרענעצן מיט אַ קלײנער צאָל געניסער.

אין מײַנע אינגלשע טשודאַק־יאָרן פלעג איך זײַן אַן אָפטער אַרײַנגײער אין אַ גריכישער קראָם, וואו מען פלעגט פאַרקויפן כאַלוואַ, מאַנדלען און ראַכאַט־לוקום. אײנמאָל, זיך לאַזנדיק וואוילגײן מיט היימיש־געמאַכטע גרי־כישע נאַשערײַען האָב איך דעם אַלטן גריך אַ פרעג געטאָן, אויב ער לײענט האָמערן אין אָריגינאַל, אָדער אין אַן איבערזעצונג (אַז דער עמיגראַנט פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט דעם נאָמען האָמער קײנמאָל ניט געהערט און אַז אפילו אויף ניי־גריכיש קען ער קײן צוויי ווערטער ניט איבערלײענען, האָב איך מיר מיט מײַן דעמאָלסדיקער וועלט־קענטעניש גאָר ניט געקענט פאַר־שטעלן). האָט דער קרעמער פריער אָנגעשטעלט אויף מיר אַ פּאָר דערשראָ־קענע אויגן און האָט מיר נאָכדעם געגעבן אַ קאַפּוליער אָנצוהערעניש: פּאַר כוליגאַנעס און גרוביאַנעס איז בײַ אים קײן פּלאַץ נישטאָ און אויב איך טראָג זיך באַלד ניט אָפּ, וועט ער צו מיר אַרײַנרופן אַ פּאָליציאַנט. איך דערמאָן זיך איצטער אָן יענעם משונה׳דיקן צוזאַמענשטויס צווישן מײַן „אידנטום״ און דעם כאַלוואַ־מאַכער׳ס „גריכנטום״ און איך פרעג זיך: אין דער גאָלדנסטער עפּאָכע פון גריכישער קולטור, וויפיל, אַ שטייגער, האָט געהאַט לעזער אַ גרויסער פּאָעט, אַ גרויסער פילאָזאָף? מילא, עסכילאָס, אָדער סאָפאָקלעס האָבן אויך געגאָסן פון „צירקולאַציע״. גריכנלאַנד האָט געהאַט אירן „אַ קונסט־טעאַטער״ און זײַן מעצענאַט איז געווען די מלוכה גופא. אַ פּאָר מאָל אין יאָר האָט דער אָנערקענטער דראַמאַטורג געקאָנט זען טויזנטער צושויער פון זײַנער אַ טראַגעדיע־פאָרשטעלונג און פאַר קײן בילעטן האָבן זײ ניט געדאַרפט צאָלן. אָבער וויפיל פון יענע צושויער זײַנען טאַקע געווען מסוגל אָפּצושאַצן, משיג צו זײַן די העלדן־מאָנאָלאָגן און די כאָר־געזאַנגען פונם „געשמידטן פּראָ־מעטעאוס״ אָדער פון „עדיפּוס אין קאָלאָן״, אָדער אפילו פון אַריסטאָפאַנעס׳ „לייכטזיניקע״ קאָמעדיעס? און וויפיל לעזער האָט עס געקאָנט האָבן אַ פּלאַ־טאָן, אַן אַריסטאָטל אין אַלע גריכישע שטאָטן? קײן דרוקערײַען זײַנען ניט געווען און יעדער ספר האָט מען געדאַרפט איבערשרײַבן מיט דער האַנט; און געלט איז געווען דענסטמאָל אין פאַרקער אַ סך ווייניקער ווי איצטער; און העכער אַ דריטל פון דער באַפעלקערונג זײַנען אין גריכנלאַנד געווען קנעכט און „באַרבאַרן״. און צווישן ניט־באַרבאַרן, „ראַסן־רײנע״ גריכן — וויפיל האָבן עס געקאָנט לײענען? און וויפיל פון די גראַמאָטנע האָבן געהאַט די נויטיקע דערציאונג, כדי דורכצובײַסן אַ פּלאַטאָנישן דיאַלאָג? גריכישע פילאָזאָפן און דיכטער האָבן, מסתמא, אין די בעסטע צײַטן, געהאַט עטלעכע הונדערט ביז אַ טויזנט לעזער — און דאָך רעדן מיר ביז הײַנטיקן טאָג וועגן אויפבלי פון ליטעראַטור, וויסנשאַפט, פילאָזאָפיע אינם קלאַסישן גריכנלאַנד ווי וועגן אַ היס־

טאָרישער ממשות. איך שטעל מיר פאָר, אַז פּעטראַרקאַ און דאַנטע האָבן אין דער צעפּיצלטער, בעזגראַמאָטנער און קבצנות׳דיקער איטאַליע פון זייערע צייטן געהאַט ניט מער, מסתמא נאָך ווייניקער לעזער. קיין סך טויזנטער לע־זער האָבן אין אונזער מיטלאַלטער ניט געקאָנט האָבן פאַר זייערע לידער ניט יהודה הלוי און ניט שלמה בן גבירול (אויף דער וועלט איז דעמאָלסט ניט געווען אפילו קיין פינפט־חלק אָדער קיין זעקסט־חלק אידן, וויפיל עס זיינען היינט פאַראַן. אַ ניי בוך איז אויך געווען אַ יקר־המציאות און פון איין לאַנד מיט אַ קליינעם אידישן קיבוץ אין אַן אַנדער לאַנד איז דעמאָלסט געווען אַ מהלך רב) — און דאָך זיינען טיילן פון זייער פּאָעזיע מיט דער צייט אפילו אַריינגע־נומען געוואָרן אין סידור. אַז מיר לייענען היינט וועגן דעם רושם, וואָס דער רמב״ם האָט געמאַכט מיט זיין „מורה נבוכים״ און וועגן דער שאַרפער מחלוקת וואָס זיין ספר האָט אַרויסגערופן נאָך זיין טויט — וויפיל אידן, לאָמיר זיך פרעגן, האָבן יענעם רושם געקאָנט קריגן און ווי גרויס האָט געקאָנט זיין די צאָל וואָס האָבן אָנטיילגענומען אין דער מחלוקת? און וויפיל לייענער, אָפּשאַצער און געניסער האָט געקאָנט געפינען ביי אידן אַזאַ ספר ווי דער זוהר, אין צייטן ווען אַראַמיש איז שוין ניט געווען די אומגאַנג־שפּראַך? און וויפיל פון זיי האָבן טאַקע געהאַט אַ יסוד זיך צו קאָכן אינם קאַמף צווישן קבלה און רבנות?

אָבער נאָך וואָס גיין אַזוי ווייט? איך שטעל מיר פאָר, אַז אין פּושקינ׳ס צייטן זיינען אין רוסלאַנד אויך ניט געווען קיין הונדערטער טויזנטער לייענער פון פּאָעזיע. מ׳שטיינס געזאָגט, וויפיל רוסן האָבן דעמאָלסט בכלל געקאָנט לייענען! און צווישן די גראַמאָטנע — וויפיל האָבן זיין פּאָעזיע באַטראַכט אַלס הפקרות און טריף־פּסול? מיצקעוויטש און סלאָוואַצקי האָבן מסתמא גע־האַט נאָך ווייניקער לעזער ווי פּושקין (הויפּטזעכלעך אין די פּאַלאַצן פון פּוי־לישע פּריצים). און געטע האָט אפילו ניט געקאָנט חלומען, אַז זיין „פאַאוסט״ זאָל געלייענט ווערן דורך אַ קליינעם חלק פון יענער צאָל, וואָס קויפט היינט אין אַמעריקע אַ „בעסט־סעלער״ (ווי גרויס, מעג מען פרעגן, איז אין אונזערע צייטן דער פּראָצענט דייטשן, וואָס קען לייענען און הנאה האָבן פון „פאַאוסט״?). שוין גאָר־גאָר שפּעט, כמעט אין אונזערע צייטן, האָט ניטשע נישט געקענט געפינען, ניט אין דייטשלאַנד און ניט אין דער שווייץ, קיין פאַרלעגער פאַר זיין „זאַראַטוסטראַ״ און ער האָט עס געמוזט אָפּדרוקן אויף זיין אייגענעם חשבון — אויב איך מאַך קיין טעות, אין בלויז הונדערט עקזעמפּליאַרן. וואָס עס איז שייך פּאָעזיע, זאָלן אונזערע דיכטער ניט שטאַרק מקנא זיין זייערע היינטיקע קאָלעגן ביי די אומות העולם: אפילו אויף ענגליש (און ענגליש האָט דאָך אַ גרעסערע צאָל לייענער ווי וועלכע ניט איז אַנדערע שפּראַך אין

דער וועלט) דרוקן זיך מערסטנטייל נייע לידער־זאַמלונגען אין 1000—1500 עקזעמפּליאַרן, און גאָר ניט זעלטן אויף דעם דיכטער׳ס חשבון.

וואָס איז אייגנטלעך פון דעם אַלעמען אַרויסצודרינגען? בלויז אַ טרייסטנדיקע באַנאַליטעט — אַז דער רעזאָנאַנס וואָס אַ ליטעראַריש ווערק רופט אַרויס, מוז ניט זיין קיין ברייטער און קיין צו־הילכיקער, כדי צו באַרעכטיקן דאָס ווערק גופא; געבן זין און באַדייטונג דעם לעבן פון זיין שאַפער. איך האָב ניט געמאַכט קיין גענויעם חשבון, אָבער, מ׳קען עס וויסן פון אויבן־אויף, אַז ווייל דיוראַנט האָט פאַר זיין קוואַטש וואָס הייסט „די מעשה פון פילאָזאָפיע" אַריינגעקראָגן אַלס האָנאָראַר אַזאַ סומע וואָס אמת׳ע פילאָזאָפן פון פּלאַטאָן אין אַטען ביז מאָנטאַגיו אין ניו־יאָרק האָבן אַלע צוזאַמען אין דריטהאַלבן־טויזנט יאָר ניט אַריינגעקראָגן פאַר זייערע ווערק — דער „רעזאָנאַנס", וואָס ער האָט געקראָגן איז, הייסט דאָס, געווען דער ברייטסטער אין דער וועלט־געשיכטע — נו, איז וואָס? ווער איז אים מקנא? אין וויפיל מוחות האָט עס אויף אַן אמת׳ן אַ בליק געטאָן? אין וויפיל נשמות האָט עס אויף אַן אמת׳ן אַ ציטער געטאָן, ביים זופן זיין זופּע פון שטרוי מיט וואַסער?

אַ פרומער איד האָט מיר אַמאָל געזאָגט, אַז כדי עס זאָל האָבן אַ זינען יעדן טאָג אויסצושרייען „שמע ישראל, ה׳ אלהינו ה׳ אחד", איז גענוג, אַז ביי איין עק וועלט זאָל שטיין איין איד און ביים אַנדערן עק אַ צווייטער איד: אויב עס איז פאַרן גאָט און בלויז צוויי אידן, איז דער סדר־העולם אין אָרדענונג. עפּעס פון יענעם חסיד׳ס מענטאַליטעט וואָלט איך וועלן זען אין היינטיקן שעפערישן איד: אַ מין אמונה, אַז אין דער וועלט זיינען נישטאָ קיין לעכער; אַז פון איר קען גאָרנישט אַרויספאַלן, און אַז יעדער טראָפּן פון שעפערישער לחלוחית און יעדער שטראַל — וואָס בליצט אַמאָל אַרויס פון אַ מענטשלעכער נשמה, וואָס ווערט ניט דערוואָרגן אונטער די זעק און די פּעק „חולין", וועלכע זוכן זי צו דערשטיקן — בלייבט לעבן אין „חלל העולם", אויף אייביק. אפשר פאָדער איך צופיל און אפשר איז אַזאַ „איינשטעלונג" מעגלעך נאָר ביי טיף־מיסטישע נאַטורן. עס קען זיין. אָבער אפילו „סאָציאָלאָגיש" גערעדט, איז גענוג פאַר אַ דענקער, פאַר אַ דיכטער, פאַר אַ קינסטלער אַז אין זיין דור זאָלן זיין, לאָמיר זאָגן, טויזנט מענטשן אין דער בחינה פון „מקבלים"; הונדערט מניינים וואָס זאָלן מיט אים מיט־דורכלעבן זיין ווערק און פון אים באַפרוכפערט ווערן. אויף „אָנצוטאַפּן" זינען אין שעפערישן לעבן, כדי זיך צו פילן ניט־איינזאַם, פאַרבונדן מיט „קהל" — און, אויב מען מעג זיך דאָ אַזוי אויסדריקן, אַלס פונקציאָנאַר פון „קהל" — זענען אחד מעיר ושנים ממשפחה, צעזייטע און צעשפּרייטע טויזנט סענסיטיווע און דאַנקבאַרע לעזער (און אפשר אפילו ווייניקער פון טויזנט), גאַנץ גענוג. פסיכישע פעדעם וואָס זאָלן זיך וועבן און ציען צווישן איין האַרץ און עטלעכע הונדערט אַנדערע הערצער —

אָט פון אַזעלכע שפּאַנונגען ווערן געשאַפן עפּאָכעס, שולעס, ריכטונגען, זשאַנרען. פון אַזאַ „שטאָף" זיינען אַרויסגעקומען אפילו גרויסע רעליגיעס.

* * *

אָבער ערשט איצט פיל איך, אַז איך בין אַ לועג לרש, אָט ווי יעקאַטערינאַ די צווייטע וועגן וועלכער מען דערציילט, אַז אויף אַ באַריכט וועגן הונגער אין רוסלאַנד, זאָל זי זיך האָבן אויסגעדריקט, אַז נישקשה, מ'קען דורכלעבן ביז דער נייער גערעטעניש מיט קאַפּע און ברויט־מיט־פּוטער. וואו נעמט מען פּאַרן גוטן אידישן בוך די (בלויז!) טויזנט „מקבלים"?

לויט סטאַטיסטיק, דאַרפן זיי ערגעץ־וואו זיין. אין אַמעריקע אַליין זיינען זיכער פאַראַן הונדערט מניניס אידן וואָס קענען אידיש, פאַרמאָגן גענוג אינ־טעליגענץ און זיינען לויט זייער שורש־נשמה מסוגל צו זיין געניסער פון אַ שעפעריש אידיש ווערק. אָפּטמאָל דוכט זיך מיר אפילו, אַז איך ווייס זייערע אַדרעסן. און וואָס האָט מיט זיי פּאַסירט? פאַרוואָס לאָזן זיי זיך ניט זען, פילן? פאַרוואָס גיבן זיי נישט דעם אידישן שרייבער דאָס געפיל, אַז זיי וואַרטן אויף אים און אויף זיין ווערק, אַז זיי זיינען גרייט מיט אים מיטצודענקען און מיטצופילן, מיטצוטרוימען און מיטצושאַפן — דורך זייער „געניסן"? אָפּט־מאָל דוכט זיך מיר, אַז זיי זיינען פאַרשמאַכט און פאַר'חלש'ט, נאָר זיי דער־שטיקן אין זיך דעם דאָרשט, גלייך ווי זיי וואָלטן אויף זיך גוזר געווען אַ גייסטיקן תענית. ווער אָדער וואָס האָט זיי דערבראַכט צו אַזאַ צושטאַנד?

1943

דער „אינטערנאַציאָנאַל פון די טיפּשים"

אין קעשענעוו, גיט מען אונז צו וויסן — ווי אין גאַנץ בעסאַראַביע — זיינען שוין איצט קיין אידן ניט פאַראַן. קרושעוואַנ'ס אַמאָליקער חלום איז דורך היטלער'ן מקוים געוואָרן: בעסאַראַביע איז „אידן־ריין" און אויף די גאַסן פון איר הויפּטשטאָט קען זיך שוין היינט קיין איד ניט באַווייזן. געווען אַ ישוב (כ'ווייס ניט וויפיל דורות) און ער איז מער נישטאָ. איך פאַרמאַך אויף אַ מינוט די אויגן און איך קען עס ניט זען. אוממעגלעך זיך פאָרצושטעלן קעשענעוו אָן אידן. מסתמא דערפאַר וואָס איך קען זיך בשום אופן ניט אויסמאָלן די שטאָט פון מיינע קינדער־יאָרן און פון מיין ערב־קינדהייט — אָן זיך. אַזוי לאַנג ווי די שטאָט גופא איז נאָך געבליבן, מיט אַ טייל פון אירע בנינים, מיט אירע גאַסן און געסלעך, מיט איר בולוואַר און פּראַכטפולן שטאָט־גאָרטן, בין איך נאָך אויך דאָרט; און עס איז נישטאָ יענער היטלער אָדער יענער אַנטאָנעסקו, וואָס זאָל אַזאַ מין „איך" מיינעם פון דאָרטן קענען פאַרטרייבן. איך בין נאָך דאָרט מיט מיין חוצפּה'דיקער פאַנטאַזיע פון די אינגלשע יאָרן, מיט מיינע נאַרישע האָפענונגען, אַז דער „אחרית הימים" קלאַפּט שוין אין טיר און בעט זיך מען זאָל אים אַריינלאָזן, מיט מיין אויבנאויפיקער צניעות און אינעווייניקסטער גדלות (די גדלות פון אַ שנעק וואָס האָט אַ פּלאַן ווי אויסצוהיילן די גאַנצע וועלט פון אַלע אירע הויקערס, פּרישטשעס און משוגעת'ן). איך בין נאָך דאָרט, מיט מיינע „אייביקע" פריינטשאַפטן און מיט די געשטאַלטן פון מיינע אינגלשע פריינט.

* * *

יאָ — מיינע פריינט. פינף זיינען מיר געווען אין אונזער אינטימערן קרייז און אין משך פון אַ פּאָר יאָר פלעגן מיר זיך באַגעגענען, עס האָט געמעגט דונערן און בליצן, יעדן טאָג. די פּאָליציאַנטן אַרום בולוואַר און דעם שטאָט־גאָרטן, האָבן אונז שוין גוט געקאָנט און האָבן אונז געקרויינט מיט אַ משונה'דיקן נאָמען „לונאָגלאָטאָטעלי" (די לבנה־שלינגער). משמעות דערפאַר, וואָס אין לבנה־נעכט פלעגן מיר אַרומשפּאַצירן ביז פאַרטאָג. דאָס איז ניט געווען אונזער איינציקער צונאָמען. אַ בייזער איד, אַ ווינקל־אַדוואָקאַט, האָט אונז געגעבן אַן אַנדער אַטעסטאַט — „אינטערנאַציאָנאַל דוראַקאָוו" (דער אינטערנאַציאָנאַל פון די טיפּשים). די פינף ידידים־נאמנים האָבן געהערט צו פיר נאַציאָנאַליטעטן: דודיע ראַפּאָפּאָרט און מיין דרייצן־יעריקע ווייניקייט האָבן „רעפּרעזענטירט" דאָס אידישע פאָלק; קאָליאַ דאָל־

גאַלעוו איז געווען אַ רוס; קאָסטיאַ קאַדריאַן האָט זיך געגרויסט מיט זיין רומענישקייט און מיט אַ גאַרטן לעבן פּיאַטראַ ניאַמץ, פון וואַנען מען פלעגט זיין פאַמיליע שיקן יעדן זומער האַלב־גרינע פּרוכט; און טעדעסקאַ איז געווען אַ דייטש און איינער פון די הויפּט־משוררים אין דער קליינער לוטעראַנישער קירכע לעבן גובערנאַטאָר׳ס הויז. דאָס אַליין איז שוין פאַרן בייזן „אַבלאַקאַט״ געווען געווען גענוג, כדי אונז צו שטעמפּלען אַלס אינטערנאַציאָנאַל; בפרט נאָך אַז אין אונזערע „פלענער״, פון וועלכע מיר האָבן פאַר קיינעם קיין סוד ניט געמאַכט, האָבן ניט עקזיסטירט קיין צו־סאָלידע מחיצות צווישן לאַנד און לאַנד און אפילו צווישן קאָנטינענטן. אָבער נאָך פּאָפּולערער זענען מיר געווען, ווי איך דערמאָן זיך איצטער, אונטערן נאָמען, מיט וועלכן דודיע ראַפּאָפּאָרט׳ס שטיפערישע מומע האָט אונז באַשאָנקען: „קלוב כאַחמאַטשעי״, דער קלוב פון די כאַכמאַטשעס (אַ „כאַחמאַטש״ האָט אויף איר לשון געהייסן אַזאַ איינער וואָס האַלט זיך פאַרן גרעסטן וועלט־חכם און פאַרמאָגט טאַקע זיינעם אַ סאָרט חכמה, אָבער די חכמה גופא — איז אידיאָטסטווע שב׳אידי־אָטסטווע). אָבער וואָס איז דער אונטערשייד, צי אַזאַ צונאָמען אָדער אַן אַנדערער? וויכטיק איז געווען וואָס מיר זיינען געווען זייער וויכטיק אין אונזערע אויגן און וואָס מיר האָבן טאַקע באמונה שלימה געגלויבט, אַז זאָל מען אונז זאַלבעפיגפט נאָר לאָזן — און לאָזן, פריער אָדער שפּעטער, וועט מען אונז מוזן — קענען מיר מאַכן אַ טאַלק פון דער זינדיקער און נאַרישער וועלט און מיט דער צייט וועלן אַלע זיין צופרידן.

ערשטנס, האָבן מיר נאַטירלעך געדאַרפט אַראָפּוואַרפן פון זייערע טראָנען אַלע טיראַנען. און טיראַנען זיינען ביי אונז געווען פאַר אַלעמען די קיסרים: ניקאָלאַי דער צווייטער און ווילהעלם; דער פּערסישער שאַך און פראַנץ יאָזעף; די „געקרוינטע כאַבאַרניקעס פון בוקאַרעשט״ און אַפילו דער ענגלי־שער קעניג. מיר זענען אין שולע געווען די בעסטע געאָגראַפן (געאָגראַפיע האָבן מיר געדאַרפט האָבן פאַר אונזערע „אויפגאַבן״), און כאָטש מיר האָבן געוואוסט, אַז קיסר צו קיסר איז ניט גליך און דער ענגלישער קעניג איז ניט מער ווי אַ שטיק „אַלטע מעבל״ אָדער נאַרישע דעקאָראַציע, האָבן מיר אָבער אויך אים דעם כסא־המלכות ניט געקאָנט פאַרגינען. קאָליאַ דאַלגאַלעוו פלעגט טענה׳ן, אַז אַפילו דאָס וואָרט קיסר דאַרף מען אויסמעקן פונם ווער־טערבוך — נישטאָ און ניט געווען אַזאַ זאַך — און אַז מיט „יענער חברה״ קען מען קיינמאָל ניט זיכער זיין: היינט וויל ער בלויז פּאָמפּע און כבוד, מאָרגן וועט זיך אים פאַרוועלן מאַכט. איך דערמאָן זיך איצטער, ווי איינמאָל אויפן „אַקט״ (די צערעמאָניע צום סוף פונם שול־יאָר) האָבן צוזאַמען מיטן אינספּעקטאָר געהאַלטן פאַר אונז רעדעס אויך צוויי גלחים און דער קעשע־נעווער קאַזיאַנער רב (קאָטלאָווער האָט ער, דוכט זיך, געהייסן), וועלכער איז

געווען דער אידישער רעליגיע־לערער אין אַלע מיטלשולן פון שטאָט. האָט זיך דעם ראַבינער פאַרוואָלט האַלטן אַ פּאַטריאָטישע דרשה און ער האָט דערמאָנט אידן, אַז „דינא דמלכותא דינא"; אַז „מלכותא" הייסט קעניגטום און אַז לויט דער תורה איז יעדער קיסר אַ גאָט־געזאַלבטער. אויף דער צווייטער וואָך איז „דערשינען" אַ נייער נומער פונם אומלעגאַלן זשורנאַל, וואָס „דער קלוב פון די כאַחמאַטשעס" פלעגט אַרויסגעבן אין איין און צוואַנציק העקטאָגראַפירטע קאָפּיעס און דער פאַררעטערישער ראַבינער האָט זיין עונש באַקומען. דודיע ראַפּאַפּאָרט האָט זיך אָפּגערעכנט מיט אים פאַר זיין מאַנאַרכיזם אין אַ ליד, פון וועלכן מיר איז געבליבן אין זיכרון דער ערשטער פערז:

«Ты не раввин и слова Божья не учитель,
Ты лицемер, ханжа и фарисей.
Проклятье шлет твоей душонке Небожитель,
Ты, блюдолиз и деспотов лакей».

(דו ביסט ניט קיין רב און ניט קיין לערער פון גאָט'ס וואָרט. דו ביסט אַ צוויי־פּנים'דיקער, אַ צבוע'ק און אַ פרושי. אַ קללה שיקט דער יושב במרומים דיין קליינינקער נשמה, דו טעלער־לעקער און לאָקעי פון דעספּאָטן).

אָבער באַפרייען די וועלט פון קיסרים איז פאַר אונז געווען בלויז דער ערשטער שריט. די צווייטע עובדה האָט געדאַרפט זיין אָפּצושאַפן אָרעמקייט. פון דער קליינער עס־ערן־גרופּע וואָס פלעגט זיך פאַרזאַמלען יעדן זונטיק נאָכמיטאָג ביי אַ פריסטאַוו אין הויז, האָבן מיר שוין געוואוסט, אַז פאַר דעם פאַדערט זיך אַ סאָציאַלע רעוואָלוציע, וועלכע קאַליאַ דאַלגאַליעוו פלעגט אונז שילדערן ווי אַ זייער קורצע, אָבער אומגעהייער־בלוטיקע, כירורגישע אָפּעראַציע. אויף זיין לשון האָט עס געהייסן: אָפּשניידן אַלע פאַרריסענע נעזער און זאַלן נאָכדעם די עקספּלואַטאַטאָרן אַרומגיין איבער דער וועלט מיט קורנאָסע פּנים'ער. דער איינציקער צווישן אונז, וואָס האָט זיך אַ געוויסע צייט געקווענקלט וועגן דעם ענין כירורגישע אָפּעראַציע, איז געווען דער דייטש. דזשיאָוואַני טעדעסקאָ — ווען מיר האָבן אין אָנפאַנג ניט געוואָלט גלויבן, אַז ער איז אַ דייטש, ווייל זיין נאָמען האָט געקלונגען איטאַליעניש (ער איז טאַקע געבוירן געוואָרן אין איטאַליע, וואו זיין פאָטער איז אַמאָל געווען דער אָרגאַניסט אין אַ לוטעראַנישער קירכע) — איז געווען זייער מוזיקאַליש און פאַר זיינע שנעקישע יאָרן, אומגעווייינלעך געבילדעט. ער האָט געלייענט פּאָעזיע אויף גאַנצע דריי שפּראַכן — איטאַליעניש, דייטש און רוסיש. ער פלעגט וויינען פון באַכ'ס קירכן־געזאַנגען, אַרויסגעוויזן טייל־מאָל צאַרטקייט און סענטימענטאַליטעט, אָבער אַמאָל אויך אומפאַר־שטענדלעך־רציחה'שן כעס און פאַרדעכטיקע אכזריות אין דער באַהאַנדלונג פון הינט און פויגל. ער איז געווען צווישן אונז דער אָנגעלייענט'סטער. אַ

גאַנץ יאָר האָט ער זיך געמאַטערט צווישן צוויי מאַגנעטן: צווישן טאָלסטאָי׳ס דרשות וועגן „קריסטלעכער ליבע״ און ניטשע׳ס אַנטיקריסטנטום און איבער־מענטשטום. אין זיינע ניטשעאַנישע וואָכן פלעגט זיך אים חלומ׳ען, אַז ער איז אין לאַפּלאַנד איינער אַליין, מיט אַ ריזיק מעסער אין דער האַנט; אַז ער איז אומגעהייער דאָרשטיק און אָט טרינקט ער זיך אָן מיט הייס בלוט, וואָס שטראָמט אַרויס פון אַ הירש, וועמען ער האָט איינס־און־צוויי דורכגעשניטן דעם בויך; אָדער גאָר אַז ער טראָגט אַוועק מיט געוואַלט אין זיינע אָרעמס אַ הויכגעוואוקסיקע, בלאָנדע פרוי אין דער געדיכטעניש און טיפעניש פון אורוואַלד און אַן אומגעזעצענער כאָר באַגלייט אים מיטן געזאַנג פון אַ קריגס־ליד אויף אַן אומפאַרשטענדלעכער, אָבער זיכער־אָריענטאַלישער שפּראַך (ער פלעגט „געדענקען״ פון יענעם ליד איינצלנע ווערטער און ער האָט זיך איינגערעדט, אַז דאָס איז סאַנסקריט). אין אַ טאָג, ווען ער האָט „איינמאָל פאַר אַלעמאָל״ באַשלאָסן, אַז ער איז אַ ניטשעאַנער און אַ טויט־שונא פון אַלע „בוימאיילדיקייטן״, האָט ער זיך אַוועקגעלאָזן אין אַ שוויצבאָד, גלייך ווי ער האָט דאָרט געזאָלט דורכמאַכן דעם ריטואַל פון אַ נייער „טויפע״ — די טבילה פון איבערמענשטום. אָבער גראָד אין שוויצבאָד האָט די קורצ־וואוקסיקע „בלאָנדע בעסטיע״ געקראָגן איר עונש. אַ הויכער, ברייטביינער־דיקער און בויכיקער קאַצאַפּ מיט אַ גרויסן צלם אויפן האָריקן ברוסטקאַסטן, איז צו אים צוגעגאַנגען אַ נאַקעטער מיט אַ שטיקל זייף: „הער נאָר אויס, בחור׳ל, זייף מיר גוט אָן דעם רוקן און וואַש אים אָפּ מיט הייסער וואַסער. נאָכדעם וועסטו נעמען אָט דעם בעזעמל און מיך גוט־גוט דורכשמייסן״. האָט טעדעסקאָ אויף אַ ווײַלע פאַרגעסן, אַז די שוויצבאָד איז פאַר אים אַ מין ירדן וואו ער דאַרף קריגן זיין ניטשעאַנישע „התגלות״ — און ער האָט זיך גענומען מיט אַלע כוחות זייפן און וואַשן דעם קאַצאַפּ׳ס רוקן. ערשט ווען ער האָט אָנגעפאַנגען אים „דורכצושמייסן״ מיטן בעזעמל און דער קאַצאַפּ האָט פון מתיקות אָנגעהויבן זינגען אויף אַ הייזעריקן באַס „טולאַ, טולאַ, טולאַ, טולאַ ראַדינאַ מאַיאַ״, האָט זיך טעדעסקאָ דערמאַנט, אַז אין דעם פייערלעכסטן טאָג פון זיין לעבן איז ער גאָר אַ משרת ביי איינעם, וואָס געהערט צו דער „פאַבריק־וואַרע פון דער נאַטור״. דער געדאַנק, אַז אויב אַזוי איז ער אויך אַ „שקלאַפן־נאַטור״, נאָך דערצו אַן עבד לעבדים, האָט אים אַריינגעבראַכט אין אַזאַ רציחה, אַז ער האָט אָנגעהויבן שמייסן מיטן בעזעמל איבערן קאַצאַפּ׳ס פנים. דער קאַצאַפּ איז פאַר שרעק און איבעראַשונג אַוועקגעפאַלן אויף דער פאָדלאָגע און האָט זיך צעבלוטיקט די נאָז און דאָס מויל. ווען ער איז אָבער געקומען צו זיך, האָט ער דעם צעבונטעוועטן איבערמענטש געגעבן אַזעלכע קלעפּ, אַז דזשיאָוואַני איז נאָכדעם אָפּגעלעגן אַ גאַנצע וואָך אַ קראַנ־

קער און צעביילטער. נאָך יענער אומגעלונגענער „טויפע" האָט ער זיך אויסגעהיילט, ווי ער האָט אונז פייערלעך דערקלערט, פון יעדן אינדיווידו־אַליזם; סיי פון ניטשעאַנישן און סיי פון טאָלסטאָיאַנישן און ער האָט געגעבן זיין „ענדגילטיקע הסכמה" אויף דער סאָציאַלער רעוואָלוציע.

* * *

פאַרן „אינטערנאַציאָנאַל פון די טיפשים" האָט אָבער די אָפּשאַפונג פון אָרעמקייט אויך ניט געקאָנט לייזן אַלע סאָציאַלע פּראָבלעמען. די פינף „כאַחמאַטשעס" האָבן גענומען אויף זיך צו לייזן אויך די נאַציאָנאַלע פראַגע. פאַר מיר מיט דודיע ראַפּאָפּאָרטן איז שוין דענסמאָל דער ענין ציוניזם געווען, ווי מיר פלעגן זיך אויסדריקן מיט אַן אָנשטעל פון באַיאָרטקייט און לאַטיין־אַדוואָקאַטישער סאָלידקייט, אַ קאָנדיציאָ סינאַ קוואַ נאָן: גיט מען אידן אַ לאַנד איז גוט, מאַכען מיר די סאָציאַלע רעוואָלוציע, אלא ניט — שטייען מיר פון דערוויטנס, ווייל נאָך דער „כירורגישער אָפּעראַציע" טאָר אויף דער וועלט ניט בלייבן קיין איין געקריוודעט פאָלק. די דריי ניט־אידן פונם אינטערנאַציאָנאַל האָבן לכתחילה ניט געקאָנט תופס זיין דעם ענין: אויף וואָס באַדאַרפן אידן אַ לאַנד, אַז נאָך דער סאָציאַלער רעוואָלוציע קען די גאַנצע וועלט זיין „זייערע"? איך האָב אָבער, געדענק איך, געמאַכט אַ רושם אויף קאָליאַ דאָלגאָלעוון: איך האָב אים איינמאָל אַ פרעג געטאָן, אין זיין טערמינאָלאָגיע, ווי אַזוי ער וועט זיך פילן אויף מאָרגן נאָך דער רעוואָלוציע, ווען ער וועט פלוצים דערזען, אַז אַלע פעלקער האָבן גלייכע נעזער, נאָר איין פאָלק, דאָס אידישע, גייט אַרום איבער דער וועלט — „קורנאָסע". דודיע ראַפּאָפּאָרט (אין דער היים האָט מען אים גערופן „דאַוויד" און אַזוי איז ער געווען פאַרשריבן אין זיין מעטריקע. נאָר צווישן חברים איז ער באַשטאַנען, מען זאָל אים רופן פאָלקסטימלעך־אידיש „דודיע" אָדער „דודל", אַלע אַסימילאַטאָרן אויף צו להכעיס) האָט נאָך צו מיין פראַגע צוגעשטעלט זיינעם אַ צוגאָב: „קורנאָסע — און קוקט קאָסאָקע". אונזער „אַרגומענט" האָט געהאַט אַ פּעולה און די דריי ניט־אידן האָבן מסכים געווען, אַז אין דעם אַלגעמיינעם פּלאַן פון לייזן די נאַציאָנאַלע פּראַגע דאַרף אריינגענומען ווערן אויך ארץ־ישראל פאַר אידן.

ערנסטע חילוקי־דעות זענען אָבער אויפגעקומען אין דעם אינטערנאַציאָנאַל, ווען מיר האָבן געדאַרפט לייזן די פּראָבלעם פון בעסאַראַביע גופא. אין יענע יאָרן זיינען נאָך אַפילו קיין סימנים ניט געווען פון קיין רומענישער אירדענטאַ אין בעסאַראַביע. אָבער אונזער רומענער, קאָסטיאַ קאָדריאַן, האָט געהאַט משפחה אין פּיאַטראַ־ניאַמץ, וואוהין ער פלעגט פאָרן מיט די עלטערן יעדעס יאָר אויף ווינטער־וואַקאַציע. פון דאָרט, פונם „רעגאַט", פלעגט ער ברענגען די ידיעה, אַז געוויסע פּאַטריאָטן גלויבן נאָך דאָרט אין

אַ שעת־הכושר, ווען די אָפּגעריסענע פּראָווינץ וועט זיך אומקערן צו איר לעגיטימעם בעל־הבית. קאָסטיאַ קאַדריאַן האָט מיט יענע פּאַטריאָטן אָנ־געהויבן סימפּאַטיזירן — כאָטש זיין שעת־הכושר איז געווען די סאָציאַלע רעוואָלוציע — און אויף זיין טיש האָבן מיר אַנגעהויבן זען פון צייט צו צייט קאָלעקציעס פון רומענישע פּאַטריאָטישע לידער, וועלכע מיר האָבן ניט געקאָנט לייענען. דער שלום־בית אין אינטערנאַציאָנאַל איז געווען אין סכנה: קאָסטיאַ וויל בעסאַראַביע פאַר רומעניע און קאַליאַ דאָלגאָלעוו טענה'ט, אַז דאָס איז רציחה און גנבה און גזילה און וואָס אין דער קאָרט; ווייל אַלע ווייסן, אַז איצט איז בעסאַראַביע אַ רוסישע געגנט. דער רומענער האָט געהאַט זיינעם אַ שטאַרקן אַרגומענט: פאַרט אַרויס צוויי וויאָרסט פון קעשענעוו, פאַרשטייט מען שוין קיין רוסיש ניט — וואָס זשע פאַר אַ רוסלאַנד איז דאָס? און קאַליאַ פון זיין זייט האָט אַרגומענטירט מיט היץ און איבער־צייגונג: די קולטור אין דער געגנט איז אַ רוסישע; איידער די רוסן זיינען אַהער אַריינגעקומען איז דאָס געווען אַ שטיק טערקישער מדבר מיט פּרימי־טיווע איינוואוינער, און דער איינציקער דענקמאָל וואָס מען האָט אין גאַנץ בעסאַראַביע אויפגעשטעלט פאַר אַ דיכטער איז — פּושקינ'ס. קאָסטיאַ האָט פון זיין זייט פּראָטעסטירט, אַז דאָס איז גרויסרוסישער שאָוויניזם; אַז דער עיקר איז אָפּשטאַם און דער לשון, אויף וועלכן עס רעדט די מערהייט פון דער באַפעלקערונג און ניט די אַרויפגעצוואונגענע פרעמדע קולטור. קאַליאַ האָט גערופן צו הילף דעם ציוניזם: אָט האָבן מיר אַלע מסכים געווען, אַז ארץ־ישראל דאַרף מען אָוועקגעבן אידן, כאָטש אַלע ווייסן, אַז די מערהייט אין ארץ־ישראל איז אַן אַראַבישע, מחמת די אידן ברענגען אַריין אַהין די מאָ־דערנע קולטור. האָט זיך ערשט קאָסטיאַ צעהיצט און געפילדערט, אַז ניט דערפאַר האָט ער געגעבן זיין הסכמה אויפן ציוניזם, נאָר צוליב די „היסטאָ־רישע רעכט" וואָס אידן האָבן אויף ארץ־ישראל. ער האָט זיך אויך סומך געווען אויפן פאַקט, וואָס בעסאַראַביער אידן וואָס זיינען קיין שולע ניט דורכגעגאַנגען קענען זייער ווייניק רוסיש; אָבער די מערהייט פון זיי רעדן גוט וואָלאַכיש, אָן שולן און אָן טעקסטביכער. דאָס אַליין איז אַ באַוויז, אַז די געגנט איז אין תוך אַ רומענישע. און אַחוץ דעם (קאָסטיאַ האָט נישקשה׳־דיק געקאָנט אידיש) הערט זיך נאָר צו צו דעם וואָס אידן זינגען אין בעסאַ־ראַביע. עס זיינען פאַראַן אידישע לידלעך, אין וועלכע עס זיינען איינגעפלאָכטן רומענישע זאַצן. אַז אידן ווערן פריילעך ביי אַ גלעזל וויין, זינגען זיי „דזישי לומי יוז בוגאַט" (די וועלט זאָגט, אַז איך בין רייך), און אַפילו אַ שבת־ליד הויבט זיך אָן ביי זיי מיט אַ רומענישן פערז: „יאַקאַ ויני סימבאַטי, אַך דאָמני, דאָמני" (אָט קומט אָן דער שבת, אַך, גאָט, גאָט); קיין רוסישע עלעמענטן זיינען אָבער אין אידישן פאָלקלאָר נישטאָ. דודיע ראַפּאָפּאָרט

און איך האָבן לאַנגע וואָכן זיך ניט געקענט דעצידירן אויף וועמענס צד זיך צו שטעלן. דער רומענער האָט צו אונז אַפּעלירט מיט דער דעמאָקראַטישקייט פון זיינע אַרגומענטן און דער רוס — נו, דער רוס האָט גאָר קיין אַרגומענטן ניט געדאַרפט האָבן. מיר זיינען אַליין אין אַ געוויסן זינען „געוועזן רוסן" — און אונז איז פאַרגעקומען זייער משונה׳דיק זיך פאַרצושטעלן, אַז פּלוצים, מיר־נישט דיר־נישט, וועט מען נעמען אָט די געגנט אָדער גאָר אָט די שטאָט, מיטן פּושקין־מאָנומענט אין צענטער, מיט אַזויפיל זאַפטיקן מיידלשן געזאַנג פון רוסישע לידער, מיט די אָפּטע דעקלאַמאַציע־אָוונטן, מיט די רוסישע רעוואָלוציאָנערע פאַרטייען און קרייזלעך, מיט בערנשטיין־כהן וואָס באַווייזט אויף רוסיש, אַז יעדער דענקנדיקער מענטש מוז זיין אַ דאַרוויניסט; און אַ איד אַ דאַרוויניסט, אויב ער איז נאָר „אויסגעהאַלטן", מוז זיין אַ ציוניסט — און מיט דעם לאַנגן בחור פון פּאָלטאַווע, וואָס האָט זיך ביי אונז קונה־שם געווען מיט זיין באַריטאָן און שטודירט מיט אונז איין פּרוג׳ס רוסישע לידער — און זאָגן אויף איר: פון היינט אָן און ווייטער איז דאָס רומעניע. דעם שלום־בית, פולשטענדיקע האַרמאָניע, האָט אין אונזער אינטערנאַציאָנאַל סוף כל סוף איינגעפירט דער דייטש. אין איינעם אַ טאָג איז טעדעסקאָ געקומען מיט אַ לאַנגן, אויסגעווירעטן פּאַפּיר, אויף וועלכן עס זיינען געווען אויסגערעכנט אַ פּאָר צענדליק לענדער מיט דער גרויס פון זייער שטח און מיט דער צאָל פון זייער באַפעלקערונג. זיינע טאַבעלן האָבן „קלאָר באַוויזן", אַז ארץ־ישראל איז צו־קליין אַריינצונעמען אַלע אידן; אַז, על פּי יושר, קומט אונז נאָך אַ לאַנד, און דאָס אָנגעמאָסטענע לאַנד פאַר דער צווייטער אידישער רעפּובליק, וואָס דאַרף געגרינדעט ווערן, אם ירצה השם, גלייך נאָך דער סאָציאַלער רעוואָלוציע, איז — בעסאַראַביע. די געגנט איז אַלזאָ ניט רומעניש און ניט רוסיש, נאָר גאָר אידיש. איך קען זיך שוין איצטער ניט דערמאָנען, אין וועלכער מאָס זיין אַרגומענטאַציע איז פאַר אונז געווען איבער־צייגנדיק: קעשענעוו אַלס אַ צווייטע ירושלים איז מסתמא געווען פאַר אונז עפּעס אַזעלכעס, וואָס מיר האָבן ניט געקאָנט לייכט איבערקאָכן. דער רוס און דער רומענער האָבן אָבער אויף דעם פּלאַן, נאָך אַ פּאָר וואָכן קווענקלע־נישן, געגעבן זייער הסכמה — און צו די צוויי אידן האָט זיך אויך די זאַך מיט דער צייט צוגעקלעפּט ווי אַ „רעאַליסטישער פּלאַן", אין וועלכן מיר האָבן נאָכדעם אָנגעהויבן אַריינטראָגן ניט־ווייניק אייגנאַרטיקע ראָמאַנטיק. ביי אונז אַלעמען איז מיטאַמאָל ווי אַראָפּגעפאַלן אַ שווערער שטיין פון האַרצן. דאָס וואָס בעסאַראַביע האָט פאַרמאָגט אַ פּאָר מיליאָן ניט־אידן איז פאַר אונז קיין גרויסע מניעה ניט געווען. פאַר אַזעלכע וועלט־איבערקערער און פּלאַנעט־פּלאַנירער ווי מיר זיינען דעמאָלט געווען איז דאָס געווען אַ פאַר־העלטניסמעסיק־לייכטע אויפגאַבע. „מען נעמט" די רומענער און מען שיקט

זיי אַלע אַוועק קיין רומעניע און די רוסן קיין רוסלאַנד („פּאַראַן דאָרט", האָט טעדעסקאָ געֿטענה'ט, „גענוג פרייער און פרוכטבאַרער באָדן"), און מען לאָזט איבער בלויז די קליינע נאַציאָנאַלע שפּליטערלעך — דייטשן, בולגאַרן, אַרמענער, ציגיינער און דאָס ביסל שווייצאַרישע פראַנצויזן לעבן אַקערמאַן — וואָס קענען מחמת זייער צאָל קיין פּאָליטישע תביעות ניט האָבן; און נאָכדעם עפּנט מען טיר און טויער און מען זאָגט אָן אידן פון גאָר דער וועלט: ווער עס גייט ניט קיין ארץ־ישראל, זאָל קומען אַהער, איש תחת גפנו ותחת תאנתו. געצוואונגענע עוואַקואַציע איז גאָר געווען אונזערע אַ „דערפינדונג", אָבער אָנגעווענדט האָבן מיר די דאָזיקע מעטאָדע אויף גויים און ניט אויף אידן . . .

* * *

אין אַ זונטיק־פרימאָרגן האָבן מיר אונזער גאַנצן פּראָגראַם, אַריינגע־רעכנט דעם „צווייטן אידנשטאַט" אין בעסאַראַביע, פּאַראייביקט אויף פּאַפּיר. מיר האָבן דעם „דאָקומענט" אַלע אונטערגעשריבן, אַראָפּגעלאָזט אים אין אַ פלעשל, וואָס מיר האָבן פעסט פאַרקאָרקעוועט און אים באַהאַלטן „לזכרון דברים" אין אַ טיפן גרוב, וואָס מיר האָבן דעם זעלבן טאָג פייערלעך אויסגע־גראָבן אויסער דער שטאָט, ביים „באַיוקאַנסקי ספּוסק". נאָך דער סאָציאַלער רעוואָלוציע, האָבן מיר צווישן זיך אָפּגעמאַכט, וואוהין דער גורל זאָל אונז ניט פאַרוואַרפן, דאַרפן מיר זיך אַלע נאָכאַמאָל באַגעגענען ביים „ספּוסק", אויסגראָבן דאָס פלעשל מיטן דאָקומענט און זיך נעמען פאַרווירקלעכן יענע טיילן פונם פּראָגראַם, וואָס זיינען נאָך ניט דורכגעפירט געוואָרן . . .

* * *

יאָרן זיינען אַוועק, און מיינע האָר זילבערן זיך שוין ניט פון נעכטן — ווער פון אונזער אינטערנאַציאָנאַל איז נאָך צווישן די לעבעדיקע? דודיע ראַפּאָפּאָרטן האָט זיין אומרואיק בלוט פאַרשלײדערט פריער קיין כינע און נאָכדעם קיין אַמעריקע, וואו ער איז געשטאָרבן פון טובערקולאָז ערגעץ לעבן סאַן פראַנציסקאָ. קאָליע דאָלגאָלעוו איז אומגעקומען, ווייס איך, אויף דער וואָלגאַ אין די טעג פון בירגער־קריג: דער באָלשעוויסטישער נוסח פון דער „כירורגישער אָפּעראַציע" איז אים ניט געווען צום האַרצן און ער האָט צו קלאָר געזען די נייע, קאָמיסאַרישע נעזער וואָס הויבן זיך אָן צו „פאַר־רייסן" — און וואָס ס'וועט נאָכדעם גאָרניט זיין אַזוי לייכט אָפּצושניידן. איך וויל האָפן, אַז מיין רומענער, קאָרדיאַן און דער דייטש מיטן איטאַליענישן טאָמען, טעדעסקאָ, זיינען נאָך אויף דער וועלט: עס קען אפילו זיין, אַז זיי זע־נען נאָך (אָדער שוין צוריק) אין בעסאַראַביע. ווער און וואָס זענען זיי היינט? צי דערמאָנען זיי זיך איצט אָן זייער פריער יוגנט, ווען אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט קעגנזייטיקן האַס, חשד, פאַראורטיילן, און אָטעמענדיק

יעדן טאָג געדיכטע פּאָגראָם־לופט, האָבן מיר — צוויי „אינגלעך" און דריי „שקצים" — מיט חוצפה׳דיקער פאַנטאַזיע און מיט אַזויפיל קאָמישן זיך־ערנסט־נעמען געשאַפן און קולטיווירט אונזער מיניאַטורן פעלקערבונד? אָבער צו וואָס פרעג איך עס? און אַז זיי געדענקען יאָ — איז וואָס? וועמען און וואָס און ווען וועט דערפון לייכטער אָדער וואַרעמער ווערן?

* * *

דער „צווייטער אידנשטאַט" אין בעסאַראַביע איז ניט געשאַפן געוואָרן און דער אידישער ישוב איז שוין דאָרט אינגאַנצן אויסגעראָטן. אָבער אונזער דאָקומענט ליגט נאָך, גלויב איך, אין זיין קבר, גאַנץ און ניט געמינערט. מיר דוכט זיך, אַז איך געדענק נאָך גוט דעם פּלאַץ ביים „באָיוקאַנסקי ספּוסק", וואו מיר האָבן אים באַהאַלטן... אַלערליי משונה׳דיקע געדאַנקען קומען אין קאָפּ אַריין, געדאַנקען מיט אַ בייגעמיש פון אַן עגאָצענטריזם נישט צום מוחל זיין: עס קען זיין, אַז אין בלוט־מבול פון דער איצטיקער מלחמה וועט דערטרונקען ווערן דער לעצטער רעשט פונם ביסל ציוויליזאַציע וואָס די וועלט האָט נאָך פאַרמאָגט (אַ זינדיקער, אַ קרימינעלער געדאַנק, אָבער דאָך: גיי פאַרטרייב אים!); אין טויזנט, אין צוויי טויזנט יאָר אַרום, אין אַ נייעם ציקל פון וועלט־ציוויליזאַציע וועט אַ היסטאָרישע עקספּעדיציע מאַכן אויסגראָ־בונגען דאָרט, וואו עס שטייט איצט קעשענעוו... און ווער ווייסט? (איז דאָס זייער אַ גרויסע עם־הארצות צו דענקען, אַז דאָס פלעשל מיטן פּאַפּיר קענען נאָך אַזוי לאַנג בלייבן גאַנץ?) — אפשר וועט זי אויסגראָבן דעם דאָקומענט מיט אונזערע פינף חתימות... וויל איך, אַלטער נאַר און ניט־צום־מוחל־זיין עגאָצענטריקער, עפּעס פאַרצייכענען פאַרן קומענדיקן היסטאָריקער: זיין וויסן, אַז דער פאַראיין פון די פינף האָט צווישן זיינע אַנדערע באַצייכענונגען גע־טראָגן דעם צונאָמען „דער אינטערנאַציאָנאַל פון די טיפּשים".

* * *

אַדיע, טיפּשות — אַראָמאַטנע, חנ׳עוודיקע, הימלבלויע טיפּשות. קו־קנדיק אויף צוריק, ווייס איך, אַז כ׳וואָלט דיך ניט אויסגעביטן אויף מיין איצטיקער „פּיקחות".

אַ חכמה איז צו זיין אַ פּיקח?...

1943

סאָלדאטן און ביקסן

די טעג איז מיר אויסגעקומען זיך צו באַגעגענען מיט ראָבערט וואָט און מיט דער שטילער, צניעות'דיקער מאַדאַם וואָט. דער „אויסלאַנדס־מיניסטער" פון דער אַמעריקען פעדערײשאָן אָוו לייבאָר האָט זיך אָקאָרשט אומגעקערט מיט זיין פרוי פון אַן אינספעקציע אין אַ פעדעראַלער טורמע אין פּענסילווייניע. פון אונזער שמועס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז צווישן אַנדערע זאַכן האָבן זיי דאָרט אויך אינטערוויואירט אַ צאָל „פּאָליטישע פאַרברעכער", אינגעלייט וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו דינען אין דער אַרמיי צוליב רעלי־גיעזע אָדער עטישע טעמים.

איך האָב געוואוסט, אַז דער בן־יחיד פון דער וואָט־משפחה געפינט זיך שוין אַ לענגערע צייט ערגעץ־וואו, ווייט אויפן פּאַסיפיק מיטן אַמעריקאַנער פלאָט און אַז די עלטערן האָבן שוין חדשים פון אים גאָרנישט געהערט. איז מיר באַזונדערס אינטערעסאַנט געווען צו וויסן, וואָס פאַר אַן איינדרוק האָבן — ספּעציעל אויף מאַדאַם וואָט — געמאַכט געזונטע אינגע מענער, וואָס בשעת אַזאַ גרויסער סכנה פאַרן פאָטערלאַנד איז זיי ליבער צו זיצן אין טורמע איידער צו גיין אויפן שלאַכטפעלד. איך האָב אָבער פון איר קיין איין ביטער וואָרט וועגן זיי ניט געהערט. פאַרקערט, זי האָט זיי כאַראַקטע־ריזירט אַלס „מאַיטי גוד פעלאָוס" און האָט דערביי אַ זאָג געטאָן:

„ווען אַלע אונזערע זין אין אַמעריקע וואָלטן געווען ווי זיי, וואָלט דאָס געמוזט משפּיע זיין אויך אויף דער יוגנט פון דייטשלאַנד און יאַפּאַן און מיר וואָלטן דענסטמאָל בכלל פּטור געוואָרן פון מלחמה".

די וואָטס קומען ביידע פון אַ שטרענג־קאַטוילישער סביבה, וואו פּאַסי־פיזם איז קיינמאָל ניט געווען קיין גאַנגבאַרע סחורה. דאָס אינטערעסאַנטסטע אָבער, וואָס כ'האָב פון מאַדאַם וואָט געהערט, איז געווען איר באַהויפּטונג, אַז די אינגעלייט אין טורמע מאַכן אַ זייער מענערישן איינדרוק. זי האָט אַמאָל געמיינט אַז פּאַסיפיסטן זיינען, כאָטש ניט קיין פּחדנים אָבער זיכער שוואַכלינגען; צאַרטע אָדער פאַרצערטלטע מפונקים, וואָס וואָלטן גאָר ניט געקאָנט אויסהאַלטן די רויע ווירקלעכקייט און די טעמפּעראַטור פון מלחמה. אין דער פּענסילווייניע־טורמע האָט זי זיך באַשיינפּערלעך איבערצייגט, אַז זי האָט וועגן זיי געהאַט אַ פאַלשע פאָרשטעלונג. די מייסטע פון זיי זיינען זייער מענלעך, מיט שטאַרקע כאַראַקטערן און מיליטאַנטע טעמפּעראַמענטן.

וואָלטן זיי געגאַנגען אין דער אַרמיי, וואָלטן זיי זיכער געווען, אַלס סאָלדאַטן, העכער פונם דורכשניט . . .

* * *

אונזער שמועס האָט מיך דערמאָנט אין וויליאַם דזשעימס׳ אַן עסיי וועלכע איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָך אין 1910. דער ניי־ענגלאַנדער פילאָזאָף האָט דאָרט דיסקוטירט די פּראָבלעם פון מלחמה, הויפּטזעכלעך פון פּסיכאָלאָגישן שטאַנדפּונקט. דזשעימס איז ניט געווען דער איינציקער (אויך ניט דער ערשטער), וואָס האָט אין מלחמה און אין „סאָלדאַטשינע״ געזען ניט בלויז חסרונות. אין זיין צייט איז שוין, אויך אין אַמעריקע, געווען גאַנץ פּאָפּולער שטיינמעטצ׳ס אָפּהאַנדלונג „די פילאָזאָפיע דעס קריגעס״, וואָס האָט אין זיך כולל געווען אַ מאָראַלישע פאַראורטיילונג פון פּאַסיפיזם. מלחמה איז, לויט שטיינמעצ׳ן, אַ מין יום־הדין; אַ נסיון פאַר וועלכן גאָט שטעלט די פעלקער, די איינצלנע חלקים פון דער מענשהייט. עס איז ניט פאַראַן, לויט זיין מיינונג, קיין נצחון וואָס זאָל ניט זיין דער פועל־יוצא פון אַ גרויסער צאָל גוטע אייגנשאַפטן און מידות; און עס איז אויך ניט פאַראַן אַזאַ מפּלה, פאַר וועלכער געוויסע אויסגעלאַסנקייטן (אָדער פיזישע און פּסיכישע שוואַכקייטן וואָס נעמען זיך פון זיי) זאָלן ניט זיין פאַראַנטוואָרטלעך. טרייקייט צום געגעבענעם וואָרט אָדער צו אַ שבועה, סאָלידאַריטעט און ענגע צונויפגעבונדנקייט מיטן כלל, איינגעשפּאַרטקייט און קאָנסעקווענטע דורכפירונג פון אַן אויפגאַבע, אַלץ איינס וואָס די באַדינגונגען זאָלן ניט זיין; געוויסנהאַפטיקייט און פּינקטלעכקייט, פיזישע קראַפט און אויסדויער, שפּאָרעוודיקייט און פאַראַכטונג צום טויט — ווי קען מען דען פירן און געווינען אַ מלחמה אָן אַזעלכע סגולות? אין לעצטן חשבון, מיינט שטיינמעטץ, שפּילן „צופאַל״ און „מזל״ כמעט קיין ראָלע ניט אין אונזערע מלחמות און יעדער נצחון איז, פון אַ געוויסן שטאַנדפּונקט, אַ גערעכטער און פאַרדינטער.

דידאָזיקע אַרגומענטאַציע האָט אויך אויף דזשעימס׳ן געמאַכט אַ געוויסן איינדרוק; כאָטש ער איז קיינמאָל ניט געווען גרייט אָנצונעמען דעם אויספיר, אַז מלחמה אַן־און־פאַר־זיך איז אַ געזונטע דערשיינונג און אַן אייביקע אומפאַרמיידלעכקייט. זיין פּראָבלעם, ווי זי שפּיגלט זיך אָפּ אינעם דערמאָנטן עסיי („מאָראַל עקוויוואַלענט אָף וואָר״) איז געווען אַן אַנדערע: צי איז עס מעגלעך, אַז מלחמות זאָלן פאַרשווינדן פון דער וועלט און די מענשהייט זאָל ניט דעגענערירן?

העברעאישע לייענער קענען זיך דערמאָנען, אַז אומגעפער אין דעמזעלבן פּעריאָד, ווען דזשעימס האָט געשריבן זיין אָפּהאַנדלונג, אפשר אַ פּאָר יאָר שפּעטער, האָט אונזער אייגענער זלמן שניאור פאַרעפנטלעכט זיין סאַטירישע

פּאַמע „והיה באחרית הימים‟ — אַ בייזע פּאַראָדיע אויף ישעיה הנביא׳ס דעמאָקראַטיש־עגאַליטאַריש־פּאַסיפּיסטישער זעאונג פון דער צוקונפט. דעם „וגר זאב עם כבש‟ האָט ער אויסגעטייטשט אַלס אַ צושטאַנד, ווען דער וואָלף וועט פאַרלירן זיין וואָלפישקייט — דעם שיעור־קומה וואָס די נאַטור האָט אים געגעבן — ווען ער וועט זיך פּאַשען צוזאַמען מיט די שאָף אויפן גראָז און אַליין „פאַרשאָפּט‟ ווערן. שניאור האָט געוואָלט זען אינם „אחרית הימים‟ אַ שטילע, זאַטע און פרידלעכע וועלט, אַ וועלט אָן אַנעמישע, מיט אָן איינגעשלאָפענער בלוט־צירקולאַציע — אָן כאַראַקטער, טעמפּעראַמענט און קראַפט, אָן שטורעם און דראַנג. צו וועלכע שוואַרצע יאָר דאַרף מען האָבן אַזאַ נודנעם אָדער (ווי אוקראַינער אידן זאָגן) אַזאַ „פּיסנעם‟ גן־עדן?

אייגנטלעך איז דאָס געווען, מיט מער ווי אַ דור פאַר דזשעימס׳ן, די פּראָבלעם ביי פרידריך ניטשע. מ׳שטיינס געזאָגט, וואָס פאַר אַ מיליטאַריסט ניטשע איז געווען לויט זיינע פּערזענלעכע אייגנשאַפטן! ווען ער איז שוין געגאַנגען אויף דער מלחמה, האָט ער זיך פאַרשריבן אין מעדיצינישן קאָרפּוס אַלס אַ מין באַרמהערציקע שוועסטער אין הויזן. אַליין האָט ער ניט געקאָנט טשעפּען קיין פליג אויף דער וואַנט, אָבער יאָרן און יאָרן האָט ער זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ מורא — „וואָס וועט זיין אַז משיח וועט קומען‟, אָט יענער משיח פון דעמאָקראַטיע, פון גלייכקייט און פּערמאַנענטן שלום? אויף זיין אופן איז ניטשע געווען אַ דאַרוויניסט און ער האָט מורא געהאַט, אַז אויב עס וועט אין דער מענשלעכער געשיכטע אויפהערן קאַמף, ביאָלאָגישע קאָנ־קורענץ, וועט ווערן אויס מיט אונזער ווייטערדיקער „עוואָלוציע‟, און „נאָפּע־לאָן וועט אָנהויבן טרינקען מילך מיט אָקרעפּ‟. דזשעימס׳ן האָט אויך אין אַ געוויסער צייט פון זיין לעבן געמאַטערט די שאלה: קלאָר, מלחמה אַן־און־פאַר־זיך איז עקלהאַפט, אַ קאָלעקטיווער פאַרברעכן. אָבער דער מענש אין דער מלחמה, דער סאָלדאַט, רופט אַרויס רעספּעקט און אָפטמאָל באַוואונדע־רונג. פון זיינע באַהאַלטענע רעזערוון רייסן זיך אַרויס אוצרות פון פעאיקייטן, וואָס ער אַליין האָט גאָרניט געוואוסט אַז ער פאַרמאָגט זיי; גאַנצע פאָנטאַנען פון ענערגיע — אויך פון גייסטיקער און מאָראַלישער ענערגיע — וואָס האָט אין אים ביז דער מלחמה בלויז געדרימעלט. וואָס זשע וועט ווערן פון יענע פעאיקייטן און פון יענער ענערגיע, ווען מלחמות וועלן אָפּגעשאַפט ווערן? און צי קענען זיי בכלל אָפּגעשאַפט ווערן? אויפן יסוד פון דער ביזאַהעריקער מענשלעכער דערפאַרונג איז דזשעימס געווען גרייט צו רעקאָמענדירן, אַז אין ווערטערבוך זאָל מען פאַרטייטשן „מלחמה‟ אַלס אַ צושטאַנד פון פּאָ־טענציעלן שלום און „שלום‟ אַלס אַ לענגערע אָדער קירצערע פּרעלו־דיע צו מלחמה — אַזאַ ציקלוס אָדער, ריכטיקער, אַזאַ ריטם פון לעבן,

וואָס איז זייער ענלעך צו דער פיזיאָלאָגישער פונקציע פון אַריינאָטעמען און אַרויסאָטעמען. דזשעימס האָט זיך אָבער ניט געוואָלט סומך זיין בלויז אויף היסטאָרישער דערפאַרונג. זיין אַלגעמיינע וועלטאָנשויאונג, אויף וויפיל ער האָט זי אויסקריסטאַליזירט, האָט אים געפירט אַלץ מער און מער אין דער ריכטונג פון פּאַסיפיזם. אָבער ווידער אַמאָל: וואָס וועט זיין מיט דער מענש־לעכער „נאַטור"? צי וועלן אין מענטשן ניט אַטראָפירט ווערן יענע רעזערוון פון אידעאַליזם און מסירות־נפש; יענע געבענשטע פעאיקייט צו פירן אַ האַרט לעבן, גובר זיין געפאַרן און אַרויסקומען אויף יענער זייט תחום פונם איזאָלירטן, אינדיווידועלן „איך"? איך דערמאָן זיך, ווי איך האָב אַמאָל, צוריק מיט יאָרן, אויף אַ טשיקאַווּעס געפרעגט זשאַבאָטינסקי׳ן, וויאַזוי ער שטעלט זיך פאַר אַ פּאַסיפיסט. האָט ער קיין סך ניט געטראַכט און אַ זאָג געטאָן: דאָס איז אַ מין מאַנספּאַרשוין וואָס אויפן קערפּער וואַקסן ביי אים ניט קיין האָר; ער טראָגט וואַטע אין די אויערן, באַנוצט זיך מיט אַ שירם אין אַלע פּאַגאָדעס, דעקלאַמירט נאַדסאָנ׳ס לידער און . . . אַ סולטאַן לאָזט אים איבערנעכטיקן אין זיין האַרעם. אָט אַזאַ מין, אָדער אַן ענלעכער, פּאַרשוין האָט געשוועבט פאַר דזשעימס׳ פאַנטאַזיע אַלס אַ סכנה פאַר דער מענשלעכער „ראַסע", ווען ער האָט געטרוימט וועגן אַ וועלט אָן מלחמות. ער איז אָבער געווען צופיל פּסיכאָלאָג, כדי ניט תופס צו זיין, אַז מלחמה איז אפשר מער היסטאָרישע געוואוינהייט איידער „נאַטור־געזעץ" און אַז עס איז פאַראַן מער ווי איין קאַנאַל, דורך וועלכן ענערגיע — ביאָלאָגישע, גייסטיקע, מאָראַלישע — קען זיך דערשלאָגן צו אירן אַ „תיקון".

ווער האָט עס אויסגעטראַכט, אַז מלחמה איז דער נאַטירלעכסטער אָדער דער איינציקער וועג, אויף וועלכן אַ יונגער מענש קען צופרידנשטעלן זיין באַדערפעניש פאַר אַוואַנטורע, פאַר ריזיקע, פאַרן אַרויסשפּרינגען פון די רוטין־צוימען און אַלטעגלעכקייט? דזשעימס האָט זיך לייכט פאָרגע־שטעלט באַטאַליאָנען, גאַנצע אַרמייען אָן שפיכת־דמים, מאָביליזאַציעס פון קרעפטיקער יוגנט פאַר ריין ציווילע צוועקן, פאַר „אָפענסיוועס" קעגן דער נאַטור. פאַרטרייבן פון דער וועלט מאַלאַריע, כאָלערע, דזשומאַ, צענדליקער אַנדערע טראָפּישע קראַנקהייטן, מאַכן די סאַהאַראַ פאַר אַ מענשלעכן ישוב, אויסטריקענען זומפּיקע געגנטן און באַפלאַנצן זיי מיט בוימער, דורכבויערן טונעלן וואו מען דאַרף זיי — עס איז לייכט צוזאַמענשטעלן אַ פּראָגראַם פאַר אַ פּאַסיפיסטישער „אַרמיי" פאַר די נאָענטסטע טויזנט יאָר. אַזאַ פּראָגראַם וועט פאָדערן פונם „סאָלדאַט" ניט ווייניקער דיסציפּלין, חבר׳שאַפט, קרבנות־גרייטקייט און ניט ווייניקער פעאיקייט צו לעבן אין אַ טעמפּעראַטור פון סכנות — ווי עס פאָדערט זיך פון אונז אין אַ מלחמה פון גזילה און רציחה.

אַט אַזאַ וויזיע פון דער צוקונפט; אַ וויזיע פון אַ מין אוניווערסאַלער „חלוציות", האָט דזשעימס געגעבן אויסדרוק, ווען ער האָט געשריבן וועגן „אַ מאָראַלישן עקוויוואַלענט פון מלחמה".

* * *

אַ שוחט, זאָגט ביי אונז דאָס פאָלק, האָט גאָר געדאַרפט געבוירן ווערן אַ פעלד־גזלן. איז אים בייגעשטאַנען זכות אבות און ער איז געוואָרן אַ שוחט, אַ טייל פון כלי־קודש. דאָסזעלבע מיטל, דערזעלבער אינסטרומענט — אַ חלף, אַ מעסער — אָבער דער צוועק איז אַן אַנדערער, אַ כשר'ער, כמעט אַ הייליקער. ער האָט געקאָנט ווערן, מיט אַן אַנדער זכות און אפשר פון אַנדערע אבות, אויך אַ כירורג, אַ רעוואָלוציאָנערער טעראָריסט, אַ פאָר־שער אין אַן אַנאַטאָמישן „טעאַטער" און — ווער ווייסט — אפשר אויך אַ וואָלפיש־פאַנגער.

* * *

איך בין געווען צופרידן צו באַשטעטיקן מאַדאַם וואָט'ס מיינונג, אַז פאַסיפיסטן זיינען בדרך־כלל גאָר ניט אַזעלכע „לעמעשקעס" ווי מ'שטעלט זיך זיי פאָר; אַז, יעדנפאַלס, מוזן זיי עס ניט זיין. אַט האָבן ביי אונז, צוריק מיט עטלעכע וואָכן, פערציק רעליגיעזע פאַסיפיסטן וואָלונטירט פאַר אַן עבודה, וואָס איז אפשר ניט ווייניקער געפערלעך און פאָדערט ניט ווייני־קער איבער־איכ'קייט ווי גיין אויפן פראָנט. די מעדיצין האָט נאָך ניט, כידוע, קיין ראַדיקאַל מיטל קעגן איינעם פון די ערגסטע מינים לונגען־אַנטצינדונג, „וואַירוס ניומאָניע". זוכנדיק זיך צו דערגריבלען צום מהות פון יענער קראַנקהייט, האָט מען ביז אַהער עקספּערימענטירט אויף חיות. די פאָרשונגס־אינסטיטוטן האַלטן אָבער אַז כדי צו דערגיין אַ טאָלק מוז מען דורכפירן אַ ריי עקספּערימענטן אויף מענשן. אָבער וואו נעמט מען זיי — געזונטע מענשן וואָס זאָלן זיך לאָזן קראַנק מאַכן אויף יענער מחלה און דער־מיט אַרויסהעלפן דער וויסנשאַפט און דעם כלל וואָס מוז צו דער וויסנשאַפט אָנקומען? איז דאָס ניט אינגאַנצן קיין צופאַל, וואָס אַזעלכע פערציק וואָלונ־טירן האָבן זיך אָפּגעזוכט אין אַ קעמפּ פון געוויסנס־פאַסיפיסטן. הלואי זאָלן זיי אַלע אַרויס לעבעדיקע און געזונטע פון דער לאַבאָראַטאָריע, אָבער זיי האָבן וועגן דעם ניט געטראַכט: דאָס איז זייער אַוואַנטורע, זייער פראָנט און זייער . . . פּאַטריאָטיזם.

* * *

איך ווייס, אַז צו די אויפגאַבן, וואָס מיר דאַרפן איצט לייזן אויף די פראָנטן אין איראָפּע און אַזיע קער זיך דער ענין ניט אָן. איך בין זיך מודה ומתוודה אַז נאָר אַ פוסטעפּאַסניק (פון אַ באַשטימטן סאָרט) קען זיך

אָפּגעבן מיט אַזעלכע „דעליקאַטעסן" אין יוני, 1944. מיר איז קלאָר אַז היינט האָב איך ניט קיין מאָראַליש רעכט (אויך ניט קיין קוראַזש) צו פּרעדיקן פּאַסיפיזם אפילו צו אַן איין און איינציקן אינגנמאַן. אָבער די געשיכטע מיט די פּערציק קרעפּטיקע יונגעלייט וואָס האָבן זיך פאַרמירט אין זייערער „אַ ראַטע" און זיך פרייוויליק פאַרוואַנדלט אין „גיני־פּיגס" איז ווערט, מ'זאָל זיי פאַרצייכענען און ניט נאָר אויפן פּאַפּיר, נאָר אויך אין דעם באַוואוסטזיין און אין דעם פאַרשטעלונגס־אַפּאַראַט. די מלחמה וועט זיך אַמאָל ענדיקן, און ווען עס וועט קומען די צייט פון אַן ערנסטערן חשבון־הנפש — ווער ווייסט, אפשר וועלן מיר די פּערציק „גיני־פּיגס" אָנהויבן באַטראַכטן אַלס אונזערע וועגווייזער פאַר דער צוקונפט.

1944

דוד זאַסלאַווסקי׳ס נדר

אין 1920 פלעג איך דוד זאַסלאַווסקי׳ן פון צייט צו צייט באַגעגענען אין קיעוו — „אויף אַ נייטראַלן באָדן״. דער דאָזיקער באָדן איז געווען אַ קליינע אינסטיטוציע, אָן אַן אייגענעם לאָקאַל, וואָס פלעגט יעדע וואָך זוכן און געפינען הכנסת־אורחים ביי אַנדערע אַנשטאַלטן — און אפילו אין נאָך ניט רעקווירירטע, פּריוואַט־היימען: די „רעליגיאָנס־פילאָזאָפישע געזעלשאַפט.״

מיר איז איצט אַזוי משונה׳דיק צו דערמאָנען זיך אין יענער געזעלשאַפט. וויאַזוי און צוליב וואָס האָט נאַטשאַלסטוואָ זי טאָלערירט? האָבן זיי דען ניט פאַרשטאַנען, אַז אויף די פאַרזאַמלונגען — וואָס די געזעלשאַפט פלעגט האָבן און וואָס פלעגן באַזוכט ווערן פון מענטשן וואָס האָבן געהערט צו פאַרשידענע ריכטונגען (אויך פּאָליטישע) — מוזן אומדירעקט אַרויסגעזאָגט ווערן אַ סך אפּיקורסות׳ן? די געזעלשאַפט איז אין ערגעץ ניט געווען רעגיסטרירט. לויטן געזעץ האָט מען געמעגט אירע מיטגלידער ניט נאָר פאַנאַנדערטרייבן פון זייערע אסיפות, נאָר אפילו זיי אַרעסטירן און זיי איבערגעבן צום רעוואָ־לוציאָנערן טריבונאַל. אָבער אין די מאַכטהאָבנדיקע קרייזן האָט מען פון איר געוואוסט און מ׳האָט דאָרט באַשלאָסן זיך דערפון ניט וויסנדיק מאַכן. מילא, האָבן זיי מסתמא געטראַכט, ס׳אַ חברה בטלנים, וואָס קענען קיין גרויסן שאָדן ניט ברענגען — זאָלן זיי זיך קוויקן מיט זייער פילאָזאָפישן שפּינוועב, אויב זיי האָבן דערפון הנאה. פון מאָל צו מאָל פלעגט אויף אַ פאַרזאַמלונג פאַר־בלאָנדזשעט ווערן אפילו אַן אָפיציעלער קאָמוניסט אָדער אַ העכערער סאָווע־טישער באַאַמטער, וואָס האָט געפילט אַז פאַר זיין אינטעלעקטועלער קוריאָ־זיטעט וועט ער ניט קריגן קיין עונש. דוד זאַסלאַווסקי איז מיט דער צייט געוואָרן אַן אָפּטער, שפּעטער אפילו אַ שטענדיקער, באַזוכער פון די פאַר־לעזונגען און סימפּאָזיומס.

איך האָב אין יענעם פעריאָד ביי אים ניט באַמערקט קיין באַזונדערס־שטאַרקן אינטערעס אין ספּעציעל־אידישע פּראָבלעמען. ציוניזם איז פאַר אים, נאַטירלעך, געווען פּסול און דער אַמאָליקער בונדישער אויטאָנאָמיזם האָט, ווי איך האָב געפילט, ביסלעכווייז אין אים זיך אויסגעוועפּט. וואָס ס׳איז שייך אַלגעמיינע פּאָליטישע פּראָבלעמען, זיינען מיר ביידע געווען אין יענער צייט, ניט צו נאַכט געזאָגט געוואָרן גרויסע „קאָנטר־רעוואָלוציאָנערן״. אָבער ווען מיר וואָלטן זיך ביידע מודה געווען פאַרן טריבונאַל אין אונזערע חטאים, וואָלט איך מסתמא געקראָגן אַ סך אַ לייכטערן עונש ווי ער. איך האָב נאַריש־אוטאָפּיסטיש בלויז גע׳חלום׳ט וועגן אַן ענדערונג פונם רעזשים „פון אינע־

וויניק״, מיט היימישע כוחות, דורך אַ מין פלוצימדיקן אויפשוואונג פון „לי־בעראַליזם״ אין פאָלק און אין דער אַרמיי; ביי זאַסלאַווסקי׳ן איז אָבער געווען ניט שווער צו פועל׳ן, אַז אַ מיליטערישע אינטערווענץ פון אויסלאַנד וואָלט אויך ניט געווען אינגאַנצן קיין קרומע זאַך. אַחוץ דעם, האָט ער נאָך גע־האַט אַ שטיק צייט אַ חולשה פאַר אוקריינישער „סאַמאָסטינאָסט״ (זעלבסט־שטענדיקייט) — און איך, את חטאי אני מזכיר, בין ניט גרייט געווען זיך צו רייסן דעם פעלץ פאַר אַ כאַכלאַצקע פּאָליטישן רענעסאַנס. מיך האָט ניט וויניק שאָקירט, וואָס אַ פּאָר חדשים — ווען די רויטע אַרמיי האָט צייטווייליק אָפּגעטראָטן פון אַ גרויסן טייל אוקריינע — איז זאַסלאַווסקי געווען כמעט אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון אַן אוקריינישער צייטונג, וועגן וועלכער מיר האָבן געוואוסט, אַז זי ווערט סובסידירט פון פּעטלורא׳ס שטאַב. איך קען זיך איצטער ניט דערמאָנען, צי ער האָט געקאָנט שרייבן אוקריייניש, אָדער מען פלעגט זיינע אַרטיקלען איבערזעצן פון רוסיש, אָבער יודעי־חן האָבן פון זיין סטיל געלעקט די פינגער. איך האָב געוואוסט, אַז ער אַרבעט דאָרט מיט ניט צוליב פּרנסה, נאָר מחמת סימפּאַטיעס פאַר דער אוקריינישער נאַציאָנאַליס־טישער באַוועגונג — און, דער עיקר, מחמת שנאה צו דער סאָוועטישער מאַכט. ווען די באָלשעוויקעס זיינען צוריקגעקומען קיין קיעוו, האָט זאַס־לאַווסקי גוטע עטלעכע וואָכן זיך געמוזט אויסבאַהאַלטן. זיינע פריינט האָבן אין יענע טעג געהאַט גענוג סיבה מורא צו האָבן, אַז אויב מ׳וועט אים אויס־געפינען וועט זיין לעבן געשטעלט ווערן אין אַ גרויסער סכנה. סוף־כל־סוף, דורך זייער פאַרפּלאָנטערטע און דעליקאַטע פאַרהאַנדלונגען, האָט מען גע׳־פועל׳ט ביי וועמען מ׳דאַרף, אַז מ׳זאָל אים מוחל זיין אַלע זיינע חטאים און אים לאָזן פריי, מיט דעם באַדינג, אַז ער זאָל זיך עפנטלעך אָפּזאָגן פון זיין פּאָליטי־שער פאַרגאַנגענהייט. זאַסלאַווסקי האָט דעם תנאי אָנגענומען און אין עטלעכע טעג אַרום איז אין דער פּרעסע דערשינען זיינער אַ ווידוי.

יענער ווידוי איז געווען אַ מעסיקער און האָט געמאַכט אַן איינדרוק פון אַ גאַנץ ערלעכן „מענטשלעכן דאָקומענט״. ער האָט זיך ניט דערקלערט פאַר קיין קאָמוניסט און ניט געוואָרפן קיין שמוץ אויף זיינע פריערדיקע מענשע־וויסטישע פריינט. ער איז נאָר געקומען, האָט ער געשריבן, צו דער איבער־צייגונג, אַז ער האָט געמאַכט אַ גרויסן טעות אין דער אָפּשאַצונג פונם „צייט־גייסט״; אַז די אָביעקטיווע טענדענץ פון דער געשיכטע איז, ווי ער זעט איצט איין, אַנדערש ווי ער האָט זיך זי פאָרגעשטעלט און ווי ער האָט זי געוואָלט באַנעמען לויט זיין פאַרשטיין מאַרקסיזם. עס איז נאַריש צו קעמפן קעגן כוחות וואָס קענען ניט באַזיגט ווערן, אַלץ איינס צי מ׳איז גרייט מיט יענע כוחות זיך צו אידענטיפיצירן אָדער ניט. דער פועל־יוצא פון זיין דערקלע־רונג איז געווען אַ פשוט׳ער: אויב איך, וואָס האָב זיך „געהאַלטן פאַר אַזאַ

חכם״, האָב געקאָנט מאַכן אַזאַ פאַטאַלן און אומפאַרגעסלעכן טעות אין דער אָפּשאַצונג פון אַ געוואַלטיק־ערנסטער היסטאָרישער סיטואַציע — איז דאָס אַ סימן, אַז איך דאַרף זיך אין פּאָליטיק בכלל ניט מישן; אַז איך בין מחויב אויף זיך אָנצונעמען דעם גזר־דין פון דער „סטיכיע״ און דאָס ביסל כוחות וואָס איך פאַרמאָג נאָך זאָל איך אָפּגעבן פאַר שטילער און נייטראַלער קולטור־אַרבעט — אין דער ראַם פון דעם הערשנדיקן רעזשים.

קיין גאַנץ־נייטראַלע קולטור־אַרבעט האָט שוין אָבער אין יענער צייט אין סאָוועטן־לאַנד כמעט ניט עקזיסטירט. מיט אַ קורצער צייט שפּעטער האָט זאַסלאַווסקי אָנגענומען אַ באַשיידענעם פּאָסטן (דאָסמאָל, ניט לגנאי געזאָגט געוואָרן, טאָקע צוליב פּרנסה) אין דער סאָוועטישער טעלעגראַפן־אַגענטור.

מיר האָבן אים נאַטירלעך קיינמאָל ניט געפרעגט וועגן כאַראַקטער פון זיין אַרבעט אין דער טעלעגראַפן־אַגענטור (דאָרט האָבן געקאָנט זיין אויך סודות), אָבער מיר האָבן זיך פאַרגעשטעלט, אַז ער איז דאָרט בלויז „אַ האַנט״ — אויף אויסצובעסערן דעם סטיל פון די ניט־זייער געבילדעטע, העכערע באַ־אַמטע פון יענער צייט; אָדער אויף צו באַאַרבן איבערזעצונגען פון דייטש און פראַנצויזיש.

איך דערמאָן זיך איצט זיין פּנים פון יענע טעג: באַשיידן, אפילו ענוותדיק, מיט דער מעלאַנכאָלישקייט פון אַ דענקנדיקן, גייסטיק און מאָראַליש־געלי־טענעם און אַנטוישטן מענטשן. דער זשורנאַליסטישער סאַרקאַזם האָט זיך פון אים ווי אָפּגעטאָן און זיין פּלאַץ האָט פאַרנומען אַ מין אײדעלע איראָניע פון אַ שטילן און ראַפינירטן אָבסערוואַטאָר. אין זיין באַנעמונג האָט מען ניט געקאָנט באַמערקן אפילו קיין שפּור פונם אַמאָליקן פּאַרטייאישן „אַלץ־וויסער״ און „בעסער־פאַרשטייער״. די פאַרזאַמלונגען פון דער רעליגיאָנס־פילאָסאָפי־שער געזעלשאַפט האָבן אים ניט באַקערט צו רעליגיע. זיי האָבן אים אויך ניט באַווירקט צו נעמען פילאָזאָפישע פּראָבלעמען מיט צו־גרויסן ערנסט. ער האָט הנאה געהאַט פון יענע פאַרזאַמלונגען בלויז אַ דאַנק זייער אַטמאָספערע: די לופט איז דאָרט געווען פרייער און קיינער האָט ניט פאַראיבל געהאַט, אויב דער אַנדערער האָט פעסטגעשטעלט אָדער געזוכט צו באַווייזן דעם אַבסאָלוטן היפוך צו דעם וואָס עס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן. מ׳האָט אָבער געפילט אין אים אַ שטרעבן אויסצואַרבעטן פאַר זיך אַ מין ניט־מעטאַפיזישן, עסטעטיש־מאָראַלישן „הומאַניזם״, וואָס זאָל פאַרנעמען ביי אים דעם פּלאַץ פון זיין אַמאָליקער מאַרקסיסטישער „יראה״.

איינמאָל, אין אַ שפּעטן הערבסט־נאָכמיטאָג, איז מיר אויסגעקומען צו־שפּאַצירן מיט אים אַ פּאָר שעה. מיר האָבן זיך אָוועקגעלאָזט פון קרעשטשאַטיק צו דער וולאַדימירסקאַיאַ גאָרקאַ, פון וואַנען מ׳האָט געקאָנט זען אַ גוטע פּאָר מייל פון דניעפּער מיט זיינע נאָך גרינע ברעגעס. פון אַ דראַמאַטישער סטודיע

זיינען אַרויסגעקומען עטלעכע זייער אינגע שילערינס, וואָס האָבן מיט זייערע פריילעכע, מונטערע שטימען און אַפּעטיטנעם געלעכטער אַריינגעטראָגן אין דער לופט אַ רייצנדיקן „אַראָמאַט״: דער אָפּטימיזם פון זיבעצניעריקייט און זיכערקייט מיט דער עכטקייט פון זייערע „טאַלאַנטן״. מיר זיינען אַלע געווען אַ שיין ביסל אונטערדערנערט און „אָפּגעריבן״. ביי זאַסלאַווסקי׳ן זיינען נאָך די אָפּצאָסן געווען כמעט גאַנץ, ביי מיר — אין אַ צושטאַנד, וואָס ס׳איז אַ חרפה צו דערציילן; דערפאַר אָבער האָב איך נאָך געטראָגן אַ ווייס, שטייף־געפּרעסט העמד מיט אָנגעקראָכמאַלטע מאַנזשעטן (אַביסל צו־בלוי, ווייל „סינקא״ איז געווען לייכטער צו קריגן ווי זייף), און ער האָט זיך שוין געמוזט אַראָפּלאָזן צו אַ ניט־געפּרעסט העמד פון עפּעס אַ קאָלירלאָזן שטאָף, וואָס אין מיינע קינדער־יאָרן, געדענק איך, האָט מען עס גערופן „אָקספאָרד״. די מיידלעך אָבער האָבן, אַלץ איינס, ווי גרויס זייערע קינסטלערישע טאַלאַנטן זיינען ניט געווען, פאַרמאָגט דעם „טאַלאַנט״ פון זאָרגלאָזיקייט און ביאָלאָגי־שער מאָרגן־זיכערקייט, וואָס קען דערוויל שלום מאַכן מיט דער טאָג־טעג־לעכער, מאָנאָטאָנער סעודה פון הירשענער קאַשע מיט וואַסער. דער וועטער איז נאָך געווען וואַרעם און זיי האָבן נאָך געטראָגן זייערע אימפּראָוויזירטע ווייסע קליידלעך, אויפגעניייט אפשר פון אַ פּאָר פאַרבליבענע טישטוכער אָדער ליילעכער. זאַסלאַווסקי האָט געוואָרפן אויף דער מיידלשער כאַליאַסטרע אַ מילדן קוק און אַ זיפץ געטאָן:

— ס׳איז זייער וועלט. ניט מיינע, אויך ניט אייערע. ווען מ׳קוקט אויף זיי, זעט מען ערשט, אַז מיר זיינען שויןביידע צוויי אַלטע אידן, אויסגע־מוטשעטע אידן. ס׳איז זייער וועלט, ווייל זיי קענען זיך צו איר צופּאַסן און אין אַ פּאָר יאָר אַרום וועלן זיי שוין ביי זיך זיין זיכער, אַז קיין אַנדער וועלט קען ניט זיין און דאַרף ניט זיין. קינדער פון דער רעוואָלוציע, פון אַ נייעם סדר־העולם. אַחוץ דעם: אויב זיי וועלן טאַקע בלייבן ביי קונסט, ביי טעאַטער, איז אַז וואויל צו זיי און זייערע יאָרן. אַרטיסטן זיינען בטבע אַפּאָליטיש, און ס׳איז ניט קיין געוואַלטיקער קאָמפּראָמיס, אויב איינעם ווילט זיך שפּילן שעקספּיר און מ׳מוז שפּילן — לאָמיר זאָגן, אַ פּראָלעטאַרישע פּיעסע וואָס דעמיאַן ביעדני וועט אפשר מאָרגן אָנשרייבן. אַ רעזשים פאַרגייט, אַ רעזשים קומט אָן — קונסט בלייבט קונסט.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט ער זיך אָנגעהויבן צו קאָרעגירן:

— ניין, ניט אמת. אויף פּאָעזיע, ליטעראַטור און טעאַטער האָט דער רעזשים אויך אַ שליטה. דער רעזשים קען הייסן מאָרגן שפּילן שעקספּיר׳ן לויט אַ נייער אינטערפּרעטאַציע, מיט וועלכער דער שוישפּילער קען גאָר ניט מסכים זיין. אויך מוזיק איז ניט פריי. דער קאָמפּאָזיטאָר וועט יעדנפאַלס צענ־זורירט ווערן. אידעאָלאָגיש קאָנטראָלירן איז אפשר אוממעגלעך בלויז דעם

דירעקטן שפּילער, דעם איינצלנעם וויאָליניסט אָדער פּיאַניסט. און אפשר איז דאָס אויך ניט אמת. מ'דאַרף זיין מער באַהאַוונט אין דער טעכניק פון מוזיק, כדי צו קענען פּסק'ענען. אָבער וואָס איז דער חילוק? קינדער! זיי וועלן זיך צופּאַסן און מיט דער צייט פאַרגעסן, אַז ס'איז אַמאָל געווען אַ צופּאַסונג. אָבער נאָך פינף־און־צוואַנציק, דרייסיק יאָר איז מען אַ פאַרמירטער מענטש — גיי דעפאָרמיר דיך. נאָר באַלוואַנעס זיינען אויף דעם מסוגל...

מיר האָבן אַ פּאָר מינוט געשוויגן. איך האָב אים נאָכדעם אַ פרעג געטאָן:

— זייט איר טאַקע מיט זיך זיכער, אַז איר וועט שוין צו פּאָליטיק ניט צוריקקומען?

ער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי איינער וואָס וויל זאָגן „נאָך וואָס זאָלן מיר ריידן דברים בטלים?":

— ניין, ניט אין דעם גילגול. צו־אַלט, אַלט אין די אינגע יאָרן, און דער עיקר אויסגעמוטשעט און נאָך מער — צעטומלט. ס'איז ניט מיין צייט. אפשר זענען זיי גערעכט, אָבער איך בין אָרגאַניש ניט מסוגל זייער גערעכט־זיין אָנצונעמען. כדי צו זיין גערעכט צו זיך, מוז איך אפשר זיין אומגערעכט צו זיי. אומגערעכט און הילפלאָז. ס'וועט אונז גאָרנישט העלפן: די כוואַליע איז קעגן אונז. אָבער ס'איז נישט שרעקלעך. מען קען לעבן מחוץ פּאָליטיק בעסער, וואַרעמער, מענטשלעכער ווי אין פּאָליטיק. פאַמיליען־לעבן קען זיין אַ סך אַ גרעסערער קוואַל פון ריינער, שטילער פרייד, ווי מיר האָבן זיך אַלע פאַרגעשטעלט... קינדער, אייגענע אָדער פרעמדע... פערזענלעכע פריינט־שאַפטן... אַ גוט בוך, אַ ליד, אַ שפּאַציר אין פּאַרק, אַן איינזאַמער באַזוך אין וואַלד. דאָס וועט דער רעזשימ בײַ אונז ניט צונעמען און אויב ער וועט יאָ צונעמען, איז נאָר אויף אַ ווײַלע.... דאָס איז דאָך דאָס אייביק־מענטשלעכע, וואָס קען געדייען אין יעדער געזעלשאַפט, אונטער אַלע רעזשימען... ניין, צו פּאָליטיק איז פאַר מיר קיין צוריק נישטאָ. כ'האָב זיך געגעבן אַ נדר און וועל אים מקיים זיין...

* * *

ער האָט דעם נדר, ווי באַקאַנט, ניט מקיים געווען. ער איז צוריקגעגאַנגען צום זשורנאַליזם, געוואָרן אַ בן־בית, אַ כמו בעל־הבית אין דער סאָוועטישער פּובליציסטיק. אין משך פון יאָרן האָב איך פון „חוץ לארץ", נאָכגעפאָלגט זיין אַרבעט אין דער „פּראַוודאַ". איך האָב ניט קיין גרויסן חשק אים צו משפּט'ן: מיר איז ער גאָרנישט שולדיק, און אַחוץ דעם, עס זיינען פאַראַן אַ היפּשע צאָל נדרים (און צווישן זיי מסתמא אויך ערנסטע), וואָס איך האָב אַליין ניט געהאַט קיין כוח מקיים צו זיין.

אין זאַסלאַווסקי'ס נדר האָב איך זיך די טעג בלויז דערמאָנט צוליב דעם פינף־און־דרייסיק־יאָריקן יובילײַ פון דער „פּראַוודאַ" (די איצטיקע צענטראַל־

קאָמוניסטישע צייטונג פון רוסלאַנד האָט עקזיסטירט, מיט הפסקות, עטלעכע יאָר פאַר דער רעוואָלוציע). זאַסלאַווסקי האָט געשריבן דעם יום־טוב אַר־טיקל, און פון די ציטאַטן וואָס זענען טעלעגראַפיש איבערגעגעבן געוואָרן קיין אַמעריקע, זע איך אַז דער אַמאָליקער סאָציאַל־דעמאָקראַט פילט זיך גאָר ניט שלעכט אין די „סטאַביליזירטע כוואַליעס" פון די באָלשעוויסטישע וואַ־סערן. ער פילט זיך אַזוי באַקוועם און גוט, אַז ער האָט אפילו רחמנות אויף דער ביטערער דאָליע פון זשורנאַליסטן אין דער זינדיקער, קאַפּיטאַליסטישער וועלט.

„וואָס אייניקע לענדער באַצייכענען אַלס פרייהייט פון פּרעסע, איז ניט מער ווי אַ שטריק, אויף וועלכן אַ קאַפּיטאַליסטישער פאַרלעגער האַלט זיינע זשורנאַליסטן", שטעלט פעסט דער הויך־טיטולירטער פּאָליטישער קאָמענ־טאַטאָר פון דער פּראַוודאַ; „בשעת דער סאָוועטישער זשורנאַליסט איז פריי, ווייל קיין שום אויסערלעכע מיינונגען קענען אים ניט באַאיינפלוסן". דער זשורנאַליסט אין דער קאַפּיטאַליסטישער אַמעריקע, שרייבט ער ווייטער, דינט זיין בעל־הבית און זשורנאַליזם איז פאַר אים אַ קאַריערע, בשעת דער סאָוועטישער זשורנאַליסט דינט דעם פאָלק און זשורנאַליזם איז פאַר אים אַ סאָציאַלע פונקציע.

עס איז איצט ניט קיין צייט פאַר פּאָלעמיק וועגן רוסלאַנד און דעם סאָ־וועטישן רעזשים. אַ קריטיש וואָרט וועגן די סאָוועטן ווערט אין אונזערע טעג (אָפּטמאָל בכיוון) מיסאינטערפּרעטירט; קען עס אויך לייכט אויסגענוצט ווערן פון אַזעלכע „קריטיקער", מיט וועלכע עס שטייט דיר נישט אָן צו שטיין אויף איין ברעטל. אָבער ווען דו לייענסט ווי זאַסלאַווסקי באַרימט זיך מיט זיין „פרייהייט" און „באַדויערט" זשורנאַליסטן אין אַנדערע לענדער אַלס קנעכט וואָס די קאַפּיטאַליסטן האַלטן זיי אויף אַ שטריק, מוזט דו זיך אָנהויבן פרעגן: מיינט ער טאַקע, וואָס ער זאָגט, אָדער, זאָל ער מיר טויזנטער מאָל מוחל זיין, ער קנייפּט זיך אין די באַקן, אַז די פאַרב זאָל אין זיי שטיין?

עס זענען פאַראַן זאַכן וועלכע אַ נאַש בראַט פוילט זיך שוין איצטער צו אַרגומענטירן: אַלע אַרגומענטן פון אַלע צדדים זיינען שוין אויסגעשעפּט. און טאָמער זאָל זיך דיר אַפילו אַנטפּלעקן אַ נייער אַרגומענט, איז וואָס? אין געווי־סע סיטואַציעס קומט עס אויס, ווי דו רעדסט צו דער וואַנט. אָבער דאָך: זאַסלאַווסקי איז איינער פון די סאָוועטישע זשורנאַליסטן, וואָס האָט ניט פאַר־לוירן דעם קאָנטאַקט מיט דער אויסנוועלט. ער לייענט אויסלענדישע פּרעסע, צייטונגען און זשורנאַלן וואָס זיינען דעם געוויינלעכן בירגער — און אפילו אַ סך זשורנאַליסטן — פאַרבאָטן צו לייענען. ער ווייסט די לאַגע אין דעם „פאַר־פוילטן מערב" ניט וויניקער פון אונז. איז די לאַגע אַ נאָרמאַלע, אַ צופרידנ־שטעלנדיקע? מיר ווייסן דאָ די מאַכט פון קאַפּיטאַל אין דער פּרעסע און מיר

וואָלטן געקאָנט צוזאַמענשטעלן אַ לאַנגע, לאַנגע רשימה פון פען־קנעכט; פון זשורנאַליסטן וואָס זיינען ניט מער ווי געבילדעטע משרתים פון זייערע בעלי־בתים. פריי איז אין אַמעריקע אפשר בלויז אַ קליינע מינדערהייט פון דער זשורנאַליסטישער פּראָפעסיע, אָדער יחידים וואָס האָבן שוין דערגרייכט אַזאַ רעפּוטאַציע, אַז זייערע „בעלי־בתים" קענען זיי שוין ניט צאַמען, אָדער אַזעלכע, וואָס פאַרמאָגן כאַראַקטער און זעצן דורך זייער כאַראַקטער, קעגן אַלע שוועריקייטן. אָבער אַזאַ מינדערהייט איז פאַראַן, און איר עצם־עקזיסטענץ מאַכט שוין פונם באַגריף „פרייהייט" אַ געוויסע רעאַליטעט. און ווייטער: די עצם־קאָנקורענץ צווישן פּריוואַטע ריווח־זוכנדיקע צייטונגען און זשורנאַלן, איז אָפטמאָל ממילא אַ סטימול פאַר אַ געוויסער מאָס פון פרייהייט. שוין ניט רעדנדיק וועגן דעם, אַז אין דער מערב־וועלט איז פאַראַן אַ מעג־לעכקייט פאַר עטלעכע טויזנט אָרעמע־לייט, אויב זיי זאָלן עס שטאַרק וועלן, צו גרינדן בשותפות זייערע אַן אייגענע פּובליקאַציע אויף דורכצוזעצן זייערע אידייען און מיינונגען (אָט, למשל, ווי אונזער היגער דעיִלי וואָרקער אָדער די „פרייהייט"). אַזאַ פּובליקאַציע האָט זעלטן אַ מעגלעכקייט צו קאָנקורירן מיט גרויסע קאַפּיטאַליסטישע פּרעסע־אונטערנעמונגען. איר צירקולאַציע בלייבט על פי רוב אַ באַשרענקטע און אַפּעלירן קען זי בלויז צו אַ מינדערהייט. אָבער, צי דאַרף מען אַ קאָמוניסט דערקלערן ווי אומגעהייער גרויס עס קען אַמאָל זיין די באַדייטונג פון אַ מינדערהייט, וואָס ווייסט וואָס זי וויל און פאַרוואָס זי וויל עס?

ניין, מיט אַלע חסרונות און הויקערס פון דער פּרעסע אין דער מערב־וועלט, האָט דאָרט די זשורנאַליסטישע פּראָפעסיע לחלוטין קיין יסוד ניט מקנא צו זיין דעם סאָוועטישן זשורנאַליסט וואָס „דינט דעם פאָלק". זיינע מעגלעכקייטן פאַר נאָענטע און ערלעך־אָפענע קאָנטאַקטן מיטן פאָלק זיינען אָן אַן ערך מער באַשרענקט, ווי די מעגלעכקייטן אין דער אַזוי־גערופענער דע־מאָקראַטיש־קאַפּיטאַליסטישער וועלט. אויך ער האָט אַ „בעל־הבית" — אַ סך אַ מעכטיקערן און אַ סך מער אויטאָקראַטישן ווי עס קען זיין דער פּרעסע־מאַגנאַט אין אַמעריקע אָדער ענגלאַנד, שוין דערמיט אַליין וואָס ס'איז ניט פאַראַן צו וועמען צו אַפּעלירן קעגן דעם; שוין דורך דעם אַליין, וואָס ער קען אים קיינמאָל ניט סטראַשען, אַז ער וועט איבערגיין אַרבעטן ביי אַן אַנ־דערן „בעל־הבית".

וועמען וועט זאַסלאַווסקי איינרעדן, אַז זשורנאַליזם אין רוסלאַנד איז ניט קיין קאַריערע? אָט האָט ער דאָך געמאַכט אַן ערשטקלאַסיקע קאַריערע, און ניט בלויז מיט זיינע פעאיקייטן, וועלכע קיינער וועט ניט אָפּלייקענען. פעאי־קערע פון אים און מער טאַלאַנטירטע פון אים האָבן אַזאַ קאַריערע ניט געקענט מאַכן, אָדער האָבן זיי יאָ געמאַכט און מ'האָט זיי אין ווייניקער ווי פיר און

צוואַנציק שעה „דעקאַריערעוועט", ווייל זיי האָבן ניט געוואָלט אָדער ניט געקאָנט גיין אין שפּאַן. וואָלט זאַסלאַווסקי ניט נושא־חן געווען ביי וועמען מען דאַרף, וואָלט ער אפשר היינט אָנגעשפּאַרט אין דער „פּראַוודאַ" פון צאַרעוואָקאָשאַיסק, אָדער פון סיזראַן, אָדער פון אַן אַנדער לאָך, ניט פון מאָסקווע. דאָס וואָלט שוין זיכער קיין קאַריערע ניט געווען. זאָל גאָר זאַסלאַווסקי פּרובירן היינט אָנשרייבן אַן אַרטיקל קעגן דעם פאַרבאָט פאַר סאָלדאַטן צו באַזוכן מיליטערישע קלובן צוזאַמען מיט אָפיצירן! אָדער זאָל ער אַרויסוויזן מוט קעגן דער נייער פאַראָרדנונג וואָס פירט איין נאָכאַמאָל (ווי אין די צאַרישע צייטן) דענשטשיקעס פאַר אָפיצירן — איז ער גרייט צו געבן אַ שבועה, אַז ער איז פאַר די דאָזיקע „רעפאָרמען"? — ווייסט ער אַליין בעסער פון מיר, וואָס מיט אים וועט פאַסירן. ער ווייסט אויך בעסער פון מיר, אַז אין רוסלאַנד איז איצט פאַראַן בלויז איין צייטונג, אין הונדערטער, אין טויזנטער לאָקאַלע אויפלאַגן. מען קען (ביז אַ געוויסע ליניע וועט געביטן ווערן) שטענדיק פאָראויסזאָגן, וואָס פאַר אַ מיינונגען עס וועלן מאָרגן אַרויסגעזאָגט ווערן אין די אויפלאַגעס פון טיפליס און אַרכאַנגעלסק, פון עריוואַן און מאָסקווע. לויט דעם סטאַטוס פון דער פּרעסע וואָלטן דאָרט זשורנאַליסטן גאָר געדאַרפט טראָגן אוניפאָרמען, ניט קיין ציווילע קליידער און די וואָס געהערן צום זאַסלאַווסקי־ראַנג — אויך עפּאָלעטן און רויטע לאַמפּאַסן אויף די הויזן: פּרעסע־גענעראַלן.

צוריק מיט יאָרן פלעגן די מער־געבילדעטע באַאַמטע אין פּרייסן זאָגן אויף זיך, אַז זיי זיינען אין לאַנד די אמת׳ע קאַנטיאַנער: זיי זיינען אַזוי שטרענג, געוויסנהאַפט, ריגאָריסטיש אין דער דורכפירונג פון זייערע פליכטן, אַז זיי זיינען עס די וואָס פאַרווירקלעכן אין דער פּראַקטיק דעם קאַטעגאָרישן אימפּעראַטיוו. אָבער פּרייסישע באַאַמטע זיינען ניט געווען קיין קאַנטיאַנער און סאָוועטישע זשורנאַליסטן זיינען ניט קיין „דינער פון פאָלק" אין דעם זין, ווי סאָציאַליסטן האָבן עס אַמאָל פאַרשטאַנען. פאַרן קאַטעגאָרישן אימפּעראַטיוו, כדי אים צו פּראַקטיצירן, דאַרף אַ מענטש נוצן ניט קיין פאַרשריפטן פון העכערע אויטאָריטעטן, נאָר אייגענעם אורטייל, אייגענעם אַנטשלוס און אייגענע דיסקרימינאַציע צווישן גוטס און שלעכטס. כדי צו זיין טרייע און פּרוכטבאַרע „דינער פון פאָלק", דינען מאהבה, דאַרפן פאַרן זשורנאַליסט זיין ברירות, צווישן וועלכע ער קען מכריע זיין — איין ברירה אָננעמען, די אַנדערע איגנאָרירן. עס קענען ניט זיין קיין מאָראַלישע מענטשן דאָרט וואו דער „יצר הרע" קען ניט פונקציאָנירן. פרייהייט הייסט אויסוואַל, אַנטשיידונג, אינעווייניקסטער קאָנפליקט און די גייסטיקע איבערשטאַרקונג פונם קאָנפליקט. דאָרט וואו עס איז ניט פאַראַן קיין מעגלעכקייט צו „זינדיקן", קענען קיין צדיקים ניט זיין. צדיקים זיינען די וואָס קענען אויסקלייבן טומאה אָדער

טהרה און קלייבן אויס טהרה. זאָל מען היינט קוילענען דעם יצר־הרע און די גאַנצע שליטה זאָל בלייבן ביים יצר־טוב, וועלן מיר האָבן ניט קיין ערלעכע מענטשן, נאָר ערלעכע אויטאָמאַטן — אָבער ווי קען אַן אויטאָמאַט זיין ער־לעך? און וואָס פאַר אַ טעם קען האָבן זיין ערלעכקייט? אַ זשורנאַליסט וואָס האָט ניט קיין אַלטערנאַטיוועס קען ניט זיין ערלעך און אוודאי ניט — פריי.

אָבער גענוג. ס'איז לאַנגווייליק, לאַנגווייליק ווי אַלף־בית אָדער ווי די כפל־טאַבעלע. אונזער אומגליק איז, וואָס מיר זיינען פעאיק זיך אַזוי צו פאַר־חכמה'נען, אַז מען פאַרלירט דעם חוש פאַרן איינפאַכן, עלעמענטאַרן, זעלבסט־פאַרשטענדלעכן, זעלבסט־עווידענטן. אין מיינע קינדער־יאָרן, ווען כ'האָב זיך ס'ערשטע אַמאָל אָנגעשטויסן אויפן וואָרט „סאָפיסט" און האָב ניט גע־וואוסט, וואָס דאָס מיינט, האָב איך געפרעגט אַן עלטערן. יענער האָט מיר פאַר־טייטשט, אַז אַ סאָפיסט איז אַזאַ מענטש וואָס קען באַווייזן, אַז „אַט דער טיש איז דיינער אַ זיידע". איך געדענק נאָך גוט די אימה וואָס ס'האָט אָנגעוואָרפן אויף מיין קינדערישן געמיט אָט די סאָפיסטישע באַשעפעניש. איז זאַסלאַווסקי אויך „אַזאַ מין מענטש"? איך ווייס ניט, אָבער די אימה איז דיזעלביקע, די אימה פאַרן — פערוועזן.

* * *

איך וויל, אַזוי צו זאָגן, לעגאַליזירן מיין ביסל „קריטיק". דערמאָן איך מיך, ווי סטאַלין האָט פאַראַיאָרן געפרעגט עריק דזשאָנסטאָנ'ען, וועלכער איז געווען ביי אים אויף אַ באַזוך, וואָס עס מאַכט ווילקי אין אַמעריקע. „אַ פיינער מענטש", האָט אים סטאַלין כאַראַקטעריזירט, „ער מוז זיין ברוגז אויף אונז פאַר דער אַטאַקע אויף אים אין דער פּראַוודאַ; מ'מוז מודה זיין, אַז ס'איז גע־ווען אַ נאַרישער אַרטיקל". איך האָב דענסטמאָל מסכים געווען מיט סטאַ־לינען. כ'בעט טויזנט מאָל מחילה פאַר מיין „חוצפה": דאַסמאָל, וואָלט איך וועלן, אַז סטאַלין זאָל מסכים זיין מיט מיין ווייניקייט, אַז אין דער „פּראַוודאַ" איז אָפּגעדרוקט געוואָרן נאָך אַ נאַרישער אַרטיקל.

ס'איז בכלל אין די העכסטע אינטערעסן פון דער וועלט, אַז פון איצט אָן און ווייטער זאָלן זיין וואָס מער פאַלן, ווען סטאַלין און אַני הקטן זאָלן קענען מסכים זיין אויף איינער און דערזעלבער זאַך. בנאמנות: ס'איז ניט בלויז מיין עקסטרעמער, אומפאַרבעסערלעכער עגאָצענטריזים. איך קען ווייזן אַ סערטי־פיקאַט פון דאָקטוירים, אַז דערווייל לייד איך ניט פון מעגאַלאָמאַניע. אָבער ניט דאָס בין איך אויסן: זאַסלאַווסקי קען שוין אין דער פרט זייער ווייניק העלפן...

1945

אַמעריקאַנער נעגער־„ציוניזם״

אין דער אַמעריקאַנער נעגער־פּובליציסטיק ווערט אָפט ציטירט אַ פּסוק פון ציצעראָנ׳ס אַ בריוו. דער בריוו איז געשריבן צו זײַנעם אַ פרײַנט, טיטוס אַטיקוס (אַ רוימישער געלערטער מיט אַ ברייטער גריכישער בילדונג, אַ שרײַבער וואָס זײַן ליטעראַרישע ירושה איז צו שפּעטערדיקע דורות ניט דערגאַנגען), וועמען ער גיט אַ צאָל פּראַקטישע עצות. איינע פון זײַנע עצות איז: זאָלסט דיך די געטער אָפּהיטן פון ענגלענדער, אָבער בעסער היט זיך אַליין פון זיי. קיין ענגלישע געפאַר האָט אין יענע צײַטן, בערך אַ דור פאַר דער קריסטלעכער ערע, ניט עקזיסטירט. די בריטישע אינזלען זײַנען דענסמאָל געלעגן „ווײַט״, אין אַ זײַט פון די ציוויליזאַציע־צענטערן און אין רוים אָדער אַטען האָט מען וועגן זיי גערעדט אומגעפער אַזוי, ווי מיר ריידן הײַנט וועגן די געגענטן וואָס זײַנען באַפעלקערט פון פּאַפּואַסן אָדער האָטענטאָטן. ציצעראָן האָט אָבער געוואוסט, אַז פון צײַט צו צײַט אימפּאָרטירט מען אין דער אימפּעריע, צווישן אַנדערע, אויך קנעכט פון ענגלאַנד — און אָט קעגן זיי האָט ער געוואָרנט זײַן אַדעליקן פרײַנט: „קויף ניט דײַנע שקלאַפן פון בריטאַניע, ווײַל זיי זײַנען אַזוי נאַריש און לחלוטין אומפעאיק זיך עפּעס אויסצולערנען, אַז זיי פּאַסן זיך ניט אַרײַן אין אַן אָנשטענדיקן הויז־אינווענטאַר״.

עס איז שווער צו האָבן טענות צו די נעגער־פּובליציסטן און געלערנטע, הלמאַי זיי נוצן צו אָפט די דאָזיקע ציטאַט פון ציצעראָנ׳ס בריוו. צרות־ענגלענדער איז אַ חצי־נחמה פאַר נעגער און עס איז ניט וויכטיק וואָס אַזאַ שרעקלעכן אַטעסטאַט האָבן ענגלענדער געקראָגן צוריק מיט צוויי טויזנט יאָר. וויכטיק איז, אַז וועגן דעם פאָלק וואָס האָט אין די לעצטע יאָרהונדערטער געשאַפן די מעכטיקסטע אימפּעריע אין דער וועלט, האָבן אין רוים געקאָנט הערשן אַזעלכע מיינונגען. ס׳איז אויך בכלל היגיעניש צו דערמאָנען אַ פאָלק פון תקיפים: „עבדים הייתם״ — דערצו נאָך „עבדים״ מיט אַ שלעכטער רעפּוטאַציע — און דערמיט באַטאָנען פאַר זיך אַליין און פאַר דער וועלט, אַז שקלאַפערײַ און אינפעריאָריטעט איז אַ היסטאָרישע דערשײַנונג, ניט קיין ביאָלאָגישע.

איך ווייס ניט, וויפיל אַמעריקאַנער נעגער עס טרייסטן זיך אָדער קוויקן זיך מיטן פּסוק פונם רוימישן אָראַטאָר. פאַר די פון זיי, וואָס זײַנען פעאיק אויף אַזאַ אינטעלעקטועלן לוקסוס ווי דענקען אין טערמינען פון הונדערטער אָדער טויזנטער יאָרן, איז דאָס זיכער אַ נחמה. אָבער אויך זיי קענען זיך ניט באַנוצן מיט דעם ווי מיט אַן אַרגומענט אין זייערע הײַנטיקע ראַנגלענישן פאַר

אַ חשובן פּלאַץ אין דער געזעלשאַפט. דאָס באַשעפעניש פון מיסיסיפי, וואָס רופט זיך סענאַטאָר בילבאָ, וועט אויף דעם מסתמא ענטפערן, אַז, ראשית איז ער קיינמאָל ניט געווען אַזאַ נאַר און פּוסטעפּאַסניק, ער זאָל שטודירן לאַטייניש ליטעראַטור. איז ער ניט מחויב צו וויסן, ווער ציצעראָן איז געווען. והשנית, האָבן אַזאַ ציטאַט, לויט אַלע סימנים, אויסגעטראַכט אידן און קאָמוניסטן. בילבאָ ווייסט, אַז נעגער זיינען אַ גאַר־נידעריקע ראַסע; אַז זיי זיינען מטמא דעם אַמעריקאַנער באָדן און אַז גאַר־גאָר אינגיכן וועט ער אַריינברענגען אין קאָנגרעס אַ געזעץ־פאָרשלאַג, אַז מ׳זאָל די נעגער־פראַגע לייזן אויף אַ ראַדי־קאַלן אופן. און אַ ראַדיקאַלע לייזונג איז, כידוע, פאַראַן בלויז איינע: אָן סענ־טימענטאַליטעטן און אָן צערעמאָניעס נעמען די דרייצן מיליאָן אַמעריקאַנער נעגער און דעפּאָרטירן „אַהין, פון וואַנען זיי זיינען געקומען" — קיין אַפריקע.

* * *

אידן האָבן נאָך לפי ערך גוט אָפּגעשניטן ביי דעם מיסיסיפּי־סענאַטאָר: פּאַרט ווייסע מענטשן. ער האָט אונז בלויז געראָטן, מיר זאָלן זיך ניט צופיל באַרימען מיטן פאַקט וואָס ישו איז אַרויסגעקומען פון אונזער ראַסע׳ס לענדן, ווייל מיר האָבן אים די ערשטע אָפּגעשטויסן, פאַרמוטשעט און נאָכדעם גע־קרייציקט. בלויז יענע „קאַיקס" וואָס חבר׳ן זיך מיט קאָמוניסטן און מאַכן יד־אחת מיט די נעגער סטראַשעט ער מיט „דעפּאָרטאַציע קיין פּאַלעסטינע"; אָבער די איבעריקע „קאַיקס", וואָס וויסן און געדענקען אַז זיי זיינען „קאַיקס" און מישן זיך נישט אין פּאָליטישע עסקים, איז ער גרייט צו טאָלערירן אין אַמעריקע. נעגער אָבער, אַלע איינס וויאַזוי זיי זאָלן זיך ניט אויפפירן, האָבן דאָ קיין פּלאַץ נישט. זיי זיינען אַ באַליידיקונג פאַר דער אַמעריקאַנער לאַנדשאַפט און זייער איינציקער וועג איז: צוריק קיין אַפריקע.

קיין בהלה, וויסן מיר, האָט בילבאָ׳ס רעצעפּט אין דער נעגער־באַפעלקע־רונג ניט אַרויסגערופן. עס איז נישטאָ קיין איין נעגער ביים פולן זינען, וואָס זאָל זיך דערשרעקן פאַר בילבאָ׳ס „ביל", אויב ער וועט אים אַריינברענגען אין סענאַט. אויב אַמעריקע וועט ניט ווערן מטורף; אויב זי וועט בלייבן דאָס וואָס זי איז די לעצטע עטלעכע דורות געווען — מיט אַלע אירע חסרונות און מאָראַלישע קרומקייטן — וועט קיין איין נעגער פון דאַנען ניט דעפּאָרטירט ווערן. בילבאָ׳ס נידערטרעכטיקע משוגעת׳ן רופן אָבער אַרויס ביי אַ דענ־קענדיקן נעגער זכרונות און פאַרנעפּלטע געדאַנקען: ווער ווייסט? אפשר רעדט אַרויס פון אַ ביליקן דעמאַגאָג׳ס מויל אַ שטיק פאַרקריפּלטער אמת? בילבאָ׳ס פאָרשלאָגן זיינען טאַקע אַ קאַריקאַטור, אָבער וואָס איז אַ קאַריקאַטור? אַ פאַר־גוזמא׳טער אמת. אין לאַנגן חשבון איז אפשר טאַקע אַמעריקע ניט דער אידע־אַלער פּלאַץ פאַר אונזער ראַסע. גאַריסאָן ווילאַרד האָט זיך מיט עטלעכע יאָר צוריק אויסגעדריקט וועגן אַמעריקאַנער שמעלצטאָפּ, אַז מיט דער צייט, אין

משך פון עטלעכע דורות, וועט ער אין זיך איבערקאָכן אַלע מינדערהייטן פונם לאַנד אַ חוץ צוויי — אידן און נעגער: אידן מחמת אַ סיבה, וואָס זיין מוח קען ניט תופס זיין (אַ מיסטעריעזע?), און נעגער — מחמת זייער הויט און קאָליר. אפשר איז ער גערעכט מיט זיין פעסימיזם? אַ סך אידן, ווייזט אויס, זיינען מיט אים מסכים און דערפאַר שטיצן זיי די ציוניסטישע באַוועגונג; זיי גרייטן זיך צו פאַר דער צוקונפט אַן אייגן פאָטערלאַנד. אפשר דאַרפן מיר, נעגער, אויך גיין אויפן אידישן וועג און שאַפן אונזער אייגענעם „ציוניזם", אַ באַוועגונג פאַר „שיבת אַפריקע"?

איך האָב שוין אַ פאַר מאָל געהערט פון אינטעליגענטע נעגער ווערטער אין פינסקער'ס נוסח; אַפילו דעם טערמין „אויטאָעמאַנציפּאַציע". די פאָרמעלע עמאַנציפּאַציע, האָבן זיי גע'טענה'ט, האָט באַנקראָטירט. ווען דער צפון האָט מלחמה געהאַלטן קעגן דרום, מכלומרשט צוליב אונז, האָט ער געמיינט גאָר עפּעס אַנדערש; ניט אַזוי אונזער טובה, ווי אַ צאָל אייגענע, „ווייסע" אינטערעסן. דזשאָן בראַון ביי האַרפּער'ס פערי אין ווירדזשיניע און הענרי טאָראָ אין מאַסאַטשוזעטס זיינען ניט אַמעריקע. זיי זענען די יחידי סגולה וואָס זענען קיינמאָל נישט כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ לאַנד אָדער אַ פאָלק. „אָט האָב איך", האָט מיר אַמאָל איינער פון אַזעלכע נעגער געזאָגט, „ניט לאַנג געלייענט אַ פּאַמפלעט פון אַן אַמעריקאַנער אַנטראָפּאָלאָג, אַשלי־מאָנטעגיו. ער לאַכט זיך אויס פון אַלע ראַסן־טעאָריעס און עצה'ט די אַמעריקאַנער וואָס ווילן זיך באַפרייען פון זייערע פאָראורטיילן, אַז זיי זאָלן וואָס אָפטער באַזוכן דעם זאָאָלאָגישן גאָרטן. זאָלן זיי זיך גוט איינקוקן אין די מאַלפּעס (אַלץ איינס, צי גאָרילאַס אָדער שימפּאַנזעס), וועלן זיי זען, אַז די האָר ביי די דאָזיקע ברואים זיינען צאַרט און די ליפּן דין. זיי זענען, הייסט עס, נענטער צום ווייסן מענטשן איידער צום נעגער. פונדעסטוועגן וועלן זיי דערפון ניט דרינגען, אַז דער ווייסער מענטש איז דערפאַר ביאָלאָגיש נידעריקער פון די קאָלירטע ראַסן. אָבער דערזעלבער אַנטראָפּאָלאָג, זאָל ער מיר מוחל זיין, וועט מסתמא אויסזוכן ניינצן תירוצים, פאַרוואָס ער זאָל ניט דאַרפן איבערנעכטיקן מיט מיר אין איין צימער. אינטעלעקטועל איז ער לחלוטין אָרענטלעך און ער מיינט טאַקע אַלץ וואָס ער זאָגט. אָבער די מחיצה בלייבט, ווייל זי ווערט געשפּייזט פון אַנדערע, ניט ראַציאָנאַלע קוואַלן. ענלעכע קוואַלן שפּייזן מסתמא אויך דעם אַנטיסעמיטיזם".

* * *

נעגער־„ציוניזם" איז ניט אינגאַנצן ניי. ניט בילבאָ, יעדנפאַלס, האָט אים דערפונדן. אַז מ'וויל, קען מען זאָגן, אַז נעגער האָבן אָנגעהויבן פּראַקטיש זייער „ציוניזם" נאָך פאַר אידן. אומגעפער אין דריסיקער יאָרן ווען מרדכי עמנואל נח האָט געטרוימט זיינע „אררט"־טרוימען — וואָס האָבן זיך געענדיקט מיט אַ

שטיקל ספּעקטאַקל אויף גרענד איילאַנד, לעבן באָפֿאַלאָ — האָבן אַ צאָל באַפּרייטע נעגער־שקלאַפֿן, וואָס האָבן ניט געקאָנט שלום מאַכן מיטן פֿאַקט אַז קיין פֿולבאַרעכטיקטע בירגער פֿון אַמעריקע קענען זיי נאָך אַלץ ניט ווערן, זיך אַוועקגעלאָזט קיין אַפֿריקע, אויפֿבויען פֿאַר זיך אַ „נאַציאָנאַלע היים". פֿון זייער קאָלאָניזאַציע איז מיט דער צייט אַרויסגעקומען ליבעריע, די ערשטע נעגער־רעפּובליק. פֿון אַ געוויסן שטאַנדפּונקט, איז דער נעגער־סטאַטוס אין דער וועלט אַ סך העכער פֿונעם אידישן. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ליבעריע, אַלס „זעלבסטשטענדיקע מלוכה", דערקלערט קריג קעגן דייטש־לאַנד און האָט זיך נאָכדעם אָפֿיציעל באַטייליקט אין דער שלום־קאָנפֿערענץ פֿון ווערסאַי (ליבעריע איז, נאַטירלעך, געווען פֿאַרטראָטן אויך אין סאַן־פֿראַנציסקאָ אַלס אַ מיטגליד פֿון די פֿאַראייניקטע פֿעלקער). אָבער די עט־לעכע דורות וואָס די נעגער־רעפּובליק אין אַפֿריקע האָט שוין אויף איר היס־טאָרישן חשבון (און מ'דאַרף ניט פֿאַרגעסן, אַז האַאיטי איז אין תוך אויך אַ נעגער־רעפּובליק) האָבן צו קיין מאַסן־עוואַקואַציע פֿון אַמעריקאַנער נעגער ניט דערפֿירט. צווישן די עטלעכע מיליאָן באַפֿעלקערונג פֿון ליבעריע זיינען היינט פֿאַראַן ניט מער ווי עטלעכע צענדליק טויזנט אַמעריקאַנער נעגער. די איבעריקע זיינען נעגער־שבטים, וואָס אויף וויפֿל זיי געדענקען — האָבן זיי שטענדיק געלעבט אין יענער געגנט. דאָס ביסל „רעוואָלוציאָנערישקייט" וואָס האָט אַרומגעכאַפּט קליינע צאָלן באַפּרייטע שקלאַפֿן אין אַמעריקע האָט זיך שנעל אויסגעוועפּט. פֿון שטאַנדפּונקט פֿון אַמעריקאַנער נעגערטום, דאַרף ליבעריע באַטראַכט ווערן פֿאַר אַן אומגעלונגענעם עקספּערימענט.

אפשר דאַרף מען זיך דאָ גאָר ניט חידוש'ן, אַז נעגער זיינען אַפֿריקאַנער, מעג זיין אַ קלאָרער אַנטראָפּאָלאָגישער אָדער היסטאָרישער פֿאַקט. אין זייער באַוואוסטזיין פֿאַרנעמט אָבער אַפֿריקע לחלוטין קיין פּלאַץ ניט. די דיאַלעקטן וואָס זיי האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך פֿון אַפֿריקע זיינען שוין אַזוי גרינטלעך פֿאַרגעסן געוואָרן, אַז פֿון זיי איז קיין שפּור ניט געבליבן. עס איז אויך פֿאַר־געסן געוואָרן זייער פֿאָלקלאָר, זייערע היימישע רעליגיעזע באַגריפֿן און פֿאַר־שטעלונגען. ווי שטיפֿמוטערלעך אַמעריקע זאָל ניט האָבן באַהאַנדלט אירע שוואַרצע איינוואוינער אין משך פֿון דריטהאַלבן יאָרהונדערטער, איז זי פֿאַר די דרייצן מיליאָן נעגער אין אַמעריקע — זייער אייגן לאַנד. אייגן — ווייל קיין אַנדער לאַנד געדענקען זיי ניט, און אין זייער קולטור־זיכרון זיינען לחלוטין ניט פֿאַראַן קיין אַפֿריקאַנישע עלעמענטן. קיין „חצות" נאָך אַפֿריקע האָבן די אַמעריקאַנער נעגער קיינמאָל ניט געפּראַוועט און עקאָנאָמיש — הלואי זאָל דער רוב מנין פֿון נעגער אין דער אייגענער אַפֿריקאַנער רעפּובליק אין אַ דור אַרום דערגרייכן דעם עקאָנאָמישן סטאַנדאַרד, צו וועלכן אַמעריקאַנער נעגער האָבן זיך שוין דערשלאָגן.

אַ דענקנדיקער נעגער אין אַמעריקע האָט גענוג סיבה צו מאַכן פון דער אָרומיקערווירקלעכקייט אַ טעאָרעטישן פּועל־יוצא, אַז די אידעאַלע לייזונג פאַר זיין ראַסן־פּראָבלעם איז ניט עמאַנציפּאַציע, נאָר אויטאָמאַנציפּאַציע; אַן אייגן לאַנד פאַר די דרייצן מיליאָן קאָלירטע אַמעריקאַנער. ער ווייסט אָבער, אַז קיין ענערגיע פאַר אַזאַ ריזיקער אונטערנעמונג איז ניט פאַראַן — ניט קיין ענערגיע און ניט יענע שעפערישע פאַנטאַזיע, אָן וועלכער אַזאַ ענערגיע איז אוממעגלעך. עס פעלן פאַר דעם קולטור־היסטאָרישע פּאָראויסזעצונגען...

* * *

עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס פון דער „ציוניסטישער" נעגער־באַוועגונג מיט אַ פערטל יאָרהונדערט צוריק איז גאָרנישט געבליבן, אַחוץ אַ פּאָר גאָר־אומאָנגענעמע אַנעקדאָטן.

מאַרקוס גאַרווי האָט לכתחילה אפשר געגלויבט, אַז פון זיין „אוניווער־סאַלן פאַרבאַנד פאַר פאַרבעסערונג פון דער נעגער־לאַגע" — וואָס ער האָט געגרינדעט אין דזשאַמעיקא צוזאַמען מיט זיין אינגערער פריינדין, עמי אַשוואוד — וועט מיט דער צייט אַרויסקומען אַ גרויסע נעגער־אימפּעריע. ס'איז אפשר ניט געווען אויף גאַנצע הונדערט פּראָצענט קיין ספּעקטאַקל און דעמאַגאָגיע, ווען ער איז געקומען קיין ניו יאָרק, זיך דאָ דערקלערט פאַר פּרעזידענט (שפּעטער פאַר קעניג און אימפּעראַטאָר) פונם גרעסטן טייל אַפריקע און האָט אַ צאָל פון זיינע אָנהענגער געשענקט טיטולן פון באַראָנען און פירשטן. טויזנטער און טויזנטער נעגער האָבן אים טאַקע געשטיצט מיט געלט און ווילדע אָוואַציעס; זיי האָבן געזונגען הללויה ווען ער האָט געגרינדעט זיין טרויעריק־באַרימטע שיף־געזעלשאַפט, איבערצופירן מיליאָנען נעגער פון אַמעריקע „צום אייגענעם קאָנטינענט", און זיי האָבן ענטוזיאַסטיש אַפּלאָדירט ווען גאַרווי האָט דערקלערט, אַז די „בלעק סטאַר לאַין" וועט גיין קיין אַפריקע, אפילו אויב זי „וועט דאַרפן דורכשניידן ימים און אָקעאַנען פון בלוט". צי האָבן זיי אָבער באמת געגלויבט, אַז זיי זיינען אים גרייט נאָכצופאָלגן; אַז אין אַ שיינעם פרימאָרגן וועלן זיי זיך בפועל ממש אַרויפזעצן אויף שיפן פון דער „בלעק סטאַר לאַין" און זיך אַוועקלאָזן צום „צוגעזאָגטן לאַנד"? ווי אַזוי האָט זיך אַ געבילדעטער נעגער אויסגעדריקט וועגן יענע „משיח'ישע טעג" צווישן אַמעריקאַנער נעגער? גאַרווי'ס נאָכפאָלגער האָבן אַרטיסטיש־קינדעריש געשפּילט אין „מעיק בעליוו", אָבער ניט אַרויסגעוויזן קיין „בעליוו". מיט דער באַוועגונג „צוריק קיין אַפריקע" האָבן זיי בלויז דראַמאַטיזירט — פאַר זיך אַליין — זייער פאַטעטישע לאַגע. דאָס איז געווען אַ שטיק פאָלקס־קונסט, ניט קיין פאָלקס־פּאָליק.

מאַרקוס גאַרווי'ס פּלאַץ צווישן די נעגער־מאַסן האָט שפּעטער געזוכט צו פאַרנעמען די קאָמוניסטישע באַוועגונג. „צוריק קיין אַפריקע" איז אַ ראָמאַנ־

טישע, רעאַקציאָנערע לאַזונג. די צוקונפט פאַר די נעגער ליגט דאָ, אין אַמעריקע; און די צוקונפט פון אַמעריקע גופא ליגט אין סאָוועטישן סיסטעם. רוסלאַנד האָט געוויזן דער גאַנצער וועלט דעם וועג, וויאַזוי צו לייזן נאַציאָנאַלע און ראַסן־פּראָבלעמען. אם ירצה השם, ווען אַמעריקע וועט אָנפאַנגען גיין אויפן דרך הישר, וועט אויפגעבויט ווערן אַן אייגענע טעריטאָריע פאַר די נעגער ניט אין די וויסטע און פוסטע מדבריות פון אַפריקע, נאָר אין אַ טייל פון דער פרוכטבאַרער אַמעריקאַנער ערד.

די קאָמוניסטישע פּראָפּאַגאַנדע צווישן די אַמעריקאַנער נעגער אין די דרייסיקער יאָרן וואָלט מען לייכט געקענט איבערזעצן אין אונזערע היימישע, אידישע טערמינען: ניט ארץ־ישראל, נאָר בירא־בידזשאַן. די מיליאָנען נעגער אין אַמעריקע האָבן אַ רעכט אויף „נאַציאָנאַלער זעלבסטבאַשטימונג" — און די דאָזיקע זעלבסט־באַשטימונג דאַרף פאַרווירקלעכט ווערן אין דעם אַזוי גערופענעם „שוואַרצן גאַרטל". ווען מען לייענט היינט נאָכאַמאָל אַדורך די פּאַמפּלעטן וואָס די קאָמוניסטישע פּאַרטיי האָט צוריק מיט עטלעכע יאָר אַרויסגעגעבן וועגן דער נעגער־פראַגע („ניגראָ ליבעריישאָן", „דהי ניגראָס אין אַ סאָוויעט־אַמעריקאַ" און אַנדערע), קען מען זען, וואָס „דער גאַרטל" איז און ווי גרויס עס האָט געדאַרפט זיין דער דעמאָלסט־געפּלאַנטער נעגערישער „בירא בידזשאַן". דער היקף איז אַ גאַנץ־באַדייטנדיקע טעריטאָריע, צוזאַמענגעשטעלט פון חלקים פון עלף דרום־שטאַטן מיט אַ גרויסער נעגער־באַפעלקערונג. ער נעמט אין זיך אַריין אַזעלכע שטעט, ווי ריטשמאָנד און נאָרפאָלק אין ווירדזשיניע, מאָנטגאָמערי און אַלאַבאַמאַ, ליטל ראָק אין אַרקענסאָ, מעמפיס אין טענעסי און דעם וויכטיקסטן צענטער פון דער סאַוט, ניו אָרלעאַנס. אין וועלכער מאָס די דאָזיקע מאַפּע פאַר „נאַציאָנאַלער זעלבסטבאַשטימונג" האָט אַפּעלירט צו די סענטימענטן פון באַשטימטע שיכטן פון דער נעגערשער באַפעלקערונג, איז ניט לייכט צו וויסן גענוי. קיין „טעריטאָריאַליסטישע" באַוועגונג האָט אָבער די דאָזיקע לאָזונג ניט אַרויסגערופן אין די מאַסן און אַ גאָר גרויסער טייל פון דער נעגער־אינטעליגענץ האָט אַזאַ פּראָגראַם באַטראַכט פאַר נאָך מער אוטאָפּיסטיש ווי „עוואַקואַציע" קיין אַפריקע. דערצו איז ער נאָך פּאָליטיש אָנגעלאָדן מיט דינאַמיט.

די לעצטע יאָרן האָבן מיר כמעט ניט געהערט קיין וואָרט וועגן דעם „שוואַרצן גאַרטל". דער קאָמוניזם אין אַמעריקע האָט געזוכט צו ווערן אַ רעאַל־פּאָליטישע און פּאַטריאָטיש־בכבוד'יקע באַוועגונג. די ערלעכערע צווישן די קאָמוניסטן זענען לכתחילה געווען שאָקירט פון אָנווענדן אַ רוסיש־סאָוועטישע מאָס אויף אַמעריקאַנער באַדינגונגען. די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן אין זייער באַפעלקערונג צענדליקער עטנישע גרופּן; אָבער זיי קענען ניט באַטראַכט ווערן ווי אַ נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה. דער רוסיש־סאָוועטישער משל

איז ניט געגליכן צום נמשל שוין מחמת דעם אַליין, וואָס דער סאָוועטן־פֿאַרבאַנד באַשטייט פֿון אַ צאָל נאַציאָנאַלע טעריטאָריעס, בשעת אין אַמעריקע זיינען די פֿילע נאַציאָנאַלע, שפּראַכן־און ראַסן־גרופּעס טאָפּאָגראַפֿיש צעוואָרפֿן און „אויסגעמישט". עס איז נישט פֿאַראַן קיין אַמעריקאַנער אוקראַינע, אָדער גרוזיע; קיין אַמעריקאַנער אַזערביידזשאַן אָדער אַרמעניע. דאָס שאַפֿן אַ נעגער־רעפּובליק אין די דרום־געגנטן איז ניט וויניקער לעפּיש ווי גרינדן אַ סקאַנדינאַווישע רעפּובליק אין וויסקאָנסין און מינעסאָטאָ; אַ דייטשע רעפּובליק אין פּענסילוויניע, אָדער אַן אייגענע מעקסיקאַנער רעפּובליק אין טעקסאַס און אַריזאָנאַ. ערנסטערע קאָמוניסטן האָבן באַטראַכט דעם גאַנצן ענין „שוואַרצער גאַרטל" פֿאַר אַ מיטל צוצוציען די סימפּאַטיעס פֿון דער נעגער־באַפֿעלקערונג, דורך געבן זיי אַ פּערספּעקטיוו פֿון פּאָליטישן אויפֿשוואונג. זיי זיינען פֿונדעסטוועגן געווען צופֿרידן, ווען די פּאַרטיי האָט וועגן דעם אויפֿגעהערט צו ריידן.

אָבער דער אַמעריקאַנער קאָמוניזם קערט זיך איצט אום צו זיין אַמאָליקער „רעוואָלוציאָנערער" ליניע און עס זיינען שוין פֿאַראַן סימנים, אַז ער איז גרייט אויפֿצולעבן דעם ליקווידירטן „שוואַרצן גאַרטל"־לאָזונג. בענדזשאַמין דעיוויס, דער קאָמוניסטישער קאָונסילמען פֿון ניו יאָרק, איז שוין די טעג (אויף אייגענער אחריות?) אַרויסגעקומען מיט אַ דערקלערונג, אַז די שאַפֿונג פֿון אַ נעגער־רעפּובליק אין טיילן פֿון די עלף דרום־שטאַטן מוז איצט נאָכאַמאָל ווערן אַ „קאַרדינאַלער פּרינציפּ פֿון קאָמוניסטישער טאַקטיק". שולדיק אין דעם וואָס די פּאַרטיי האָט די לעצטע יאָרן די זאַך פֿאַרשוויגן איז, נאַטירלעך, אוירל בראָודער. אָבער איצטער, ווען די באַוועגונג האָט זיך באַפֿרייט פֿון זיין דעמאָראַליזירנדיקער השפּעה, וועט די לאָזונג פֿון אַ נעגער־רעפּובליק ווייטער פֿאַרנעמען אַ חשוב'ן פּלאַץ אין די קאָמוניסטישע פֿאָדערונגען. טאָמער קלינגט עס נאָך וויניק רעוואָלוציאָנער, האָט דעיוויס געפֿונען פֿאַר נויטיק צו באַטאָנען, אַז יענע רעפּובליק, ווען זי וועט געגרינדעט ווערן, דאַרף ווערן אַזוי סואווערען, אַז זי זאָל אפֿילו האָבן דאָס רעכט זיך אָפּצוטיילן פֿון דער אַמעריקאַנער פֿעדעראַציע. ניט מער און ניט וויניקער.

אַמעריקאַנער נעגער זיינען איצט אַ סך מער ראַסן באַוואוסטזיניק ווי זיי זיינען געווען פֿאַר דער מלחמה. עס גלויבט זיך אָבער ניט, אַז אין זייער באַרעכטיקטער מיליטאַנטישקייט וועט זיך צו זיי צוקלעפּן אַזאַ פֿאַנטאַסטישע אידיאָטישקייט, מיט וועלכער קאָמוניסטן קלייבן זיך, ווייזט אויס אַפּעלירן צו זיי. עס איז ניט לייכט צו געבן עצות די דרייצן מיליאָן נעגער־בירגער, וויאַזוי זיי זאָלן אין דעם נאָך־מלחמה פּעריאָד קעמפֿן פֿאַר זייערע רעכט און סאָציאַלן סטאַטוס. ס'איז אָבער זיכער, אַז פֿלענער וועגן פּאָליטישער נעגער־הערשאַפֿט אין אַ טייל אַמעריקע, מיט אַ העלפֿט אָדער העכער אַ העלפֿט ווייסער באַפֿעל־

קערונג; אוואַנטוריסטישער סעפּאַראַטיזם און תביעות אויף אַזעלכע שטעט ווי ריטשמאָנד, מעמפיס אָדער ניו־אָרלעאַנס, וועלכע „מעגן" צוגענומען ווערן פון אַמעריקע — אפילו ווען זיי וועלן זיין (ווי זיי מוזן זיין) בלויז „רעטאָרישע פּלענער" — טראָגן אין זיך די גרעסטע געפאַר פאַרן וואוילזיין פון דער נעגער־באַפעלקערונג. די פאַראַנטוואָרטלעכע נעגער־פירערשאַפט וועט אין דעם פאַל דאַרפן דערפילן אַ וויכטיקע אויפגאַבע: פאַרהיטן די מאַסן פון דברים בטלים און פוסטע חלומות — און לענקען זייער ענערגיע צו ווייניקער „ספּעקטאַקולערע" און מער קאָנסטרוקטיווע קאַנאַלן...

אויב דער נעגער־ראַסע אין אַמעריקע איז באַשערט צו האָבן אַן אייגענע און רעאַלע „גאולה"־באַוועגונג, וועט זי קומען פון אינווייניק, פון אויפגעוועקטע און אַקומילירטע פאָלקס־כוחות, ניט פון דרויסן און ניט אַלס רעזולטאַט פון אַ דעמאַגאָגישער פּאַרטיי־לאָזונג...

1945

אַמעריקאַניש

1. די שריי־פּאַרטיי און די שווייג־פּאַרטיי

דאָס ביסל אידישע פאַרמערס, האַלב־פּאַרמערס און האָטעל־אייגנטימער האָבן זיך זונטיק אָוונט פאַרזאַמלט אויף אַן אספפה אין דער קאַסינאָ פונם האָטעל קאָסמאָפּאָליטאַן. אַ גאַנצן נאָכמיטאָג איז מען געפאָרן איינער צום אַנ־דערן אין די פאַרעלטערטע אויטאָמאָבילן און מען האָט זיך געשושקעט: אָפּ־האַלטן אַ פאַרזאַמלונג היינט אָוונט אָדער „לאָזן עס גיין״? און אויב יאָ אַ פאַרזאַמלונג, וואו זאָל זי פאָרקומען? תחילת האָט מען געטראַכט וועגן בית־המדרש, אָבער צום סוף האָט מען זיך באַרעכנט: די גויים אין די קעטס־קיל׳ס ווייסן, אַז זייערע אידן זיינען ניט איבעריק פרום און אַ גאַנצע וואָך איז קיין מנין נישטאָ. דער פּאָסטמייסטער האָט אַ אידישן לוח און ער ווייסט, אַז ס׳איז היינט ניט קיין יום־טוב און ניט קיין תענית — וועט מען זיך חידוש׳ן: ווי קומט פלוצים אַזאַ צונויפגעלויף פון אידן אין אַ פּשוט׳ן זונטיק אָוונט? האָט מען זיך דערשושקעט, אַז דאָס גלייכסטע וועט זיין אָפּצוהאַלטן די פאַר־זאַמלונג אין אַדאָלף זאַנענקראַנצ׳עס „קאָסמאָפּאָליטאַן האָטעל״, וואו די קאַסי־נאָ באַהאַלט זיך הינטער אַ פּאָר אַלטע געביידעס (אַמאָליקע שטאַלן) און אַ צאָל געדיכטע בוימער.

דער ענין, האָבן זיי צווישן זיך גערעדט אויף דער פאַרזאַמלונג, איז אַן ערנסטער און מ׳דאַרף זיך גוט באַטראַכטן וואָס צו טאָן. אין דער פרי איז דעם בעקער׳ס אלמנה צוגעפאָרן צום אידישן בית־עולם, אַ קוק טאָן אויף דער מצבה פון איר בן־יחיד, וואָס איז צופעליק גע׳הרג׳עט געוואָרן פון אַ טראָק אין זיין סאָלדאַטן־קעמפּ פון ניו־דזשוירזי. זי האָט זיך געוואָלט דערוויסן, אויב דאָס גראָז וואָס זי האָט פאַרזייט אַרום דער מצבה וואַקסט ווי געהעריק. אַ האַלבע שעה שפּעטער איז זי שוין געווען אין דער היים. אַהיימגעקומען — און אויסגעבראָכן אין אַ היסטערישן געוויין. פון די עטלעכע און צוואַנציק מצבות אויפן אינגן בית־עולם זיינען פערצן אומגעוואָרפן געוואָרן און עטלעכע פון זיי — אויך איר בן־יחיד׳ס מצבה — זענען געווען באַשמוצט מיט אַזאַ שטאָף, אַז זי קאָן אים אפילו אויפן מויל ניט אַרויסברענגען. ווער פון די שכנים האָט עס געקאָנט אָפּטאָן?

דער אידישער שאָפער פונם „סקול־באָס״ האָט זיך אויף דער אספפה גע־היצט און געפאָדערט — מעשים. ער האָט גע׳מוסר׳ט דעם עולם, הלמאי, מ׳האָט וועגן אַזאַ נידערטרעכטיקייט געוואוסט פון אין דער פרי אָן און מ׳האָט געמאַכט אַ שווייג. מ׳האָט גלייך געדאַרפט לאָזן וויסן דעם שעריף. האָבן אים

אַנדערע אונטערגעהאַלטן און געגאַנגען ווייטער: מ׳האָט גלייך געדאַרפט טעלעפאָנירן — טאַקע אום זונטיק — קיין אָלבאַני, דעם גאָווערנאָר. זאָל מען כאָטש איצט ניט אָפּלייגן אין דער לאַנגער באַנק. האָבן זיך נאָכדעם געפונען אַנדערע וואָס האָבן געהאַלטן, אַז מען דאַרף זיין פאָרזיכטיק: טאַקע זיך באַקלאָגן און פאָדערן אַז דער גאָווערנאָר זאָל גלייך אַראָפּשיקן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע אויסצופאָרשן דעם ענין, אָבער — ניט לויפן דירעקט. אין ניו־יאָרק זענען, כידוע, פאַראַן קאָמיטעטן און וויכטיקע אָרגאַניזאַציעס מיט פּראָמינענטע אידן בראש. זאָל מען זיי אָנטעלעפאָנירן און זאָלן זיי זיך ווענדן קיין אָלבאַני, וועט מען זיך דאָרט גיכער צוהערן. איז אין כעס געוואָרן לעאָ קאָן, דער איינציקער איד אין דער געגנט וואָס האָט זיך פאַר׳עקשנ׳ט און וויל אַ חוץ דער פאַרם קיין אַנדערע געשעפטן ניט האָבן: „וואָס מיר קאָמיטעטן און ווער מיר אָרגאַניזאַציעס! אויף וואָס דאַרף איך האָבן פּראָמינענטע אידן? ס׳איז אַמעריקע, ניט פּוילן און ניט דאָס אַמאָליקע רוסלאַנד. זיינען מיר אַמעריקאַנער אָדער ניט? אויב יאָ, דאַרפן מיר פון קיינעם קיין פּראָטעקציע ניט האָבן. גלייך צום גאָווערנאָר! איך אַליין בין גרייט נאָך היינט ביינאַכט אַוועקפאָרן צו אים. אויב מיר וועלן פאַרשוויגן דעם חילול־השם היינט, וועט מען אונז מאָרגן אונטערצינדן די הייזער און איבערמאָרגן וועט מען אונז אָנהויבן קוילענען״.

זיינען שוין כמעט אַלע געווען פּאַרטיק מסכּים צו זיין מיט לעאָ קאָן און אים לאָזן פאָרן צום גאָווערנאָר. „מיר צאָלן אים ווײדזשעס״, האָט אַ קליינוואוקסיק אידל, אונטערשפּרינגנדיק אַז ער זאָל אויסזען העכער, צוגעגעבן היץ. אָבער דאָ האָט זיך אויפגעשטעלט מאַרקוס אונגאַר און אָנגעהויבן אַפּעלירן צום עולם, מ׳זאָל זיך ניט היצן און ניט אָפּטאָן אין איילעניש קיין נאַרישקייטן:

„באַרעכנט זיך״, האָט ער געטענה׳ט, „וואָס וועט זיין, אויב איר וועט לויפן צום גאָווערנאָר? מען וועט די מה־יעשה׳ניקעס געפינען, און זיי מוזן פאַרשיקן אין טורמע אויף אַ פּאָר חדשים. איר ווייסט, וואָס דאָס הייסט? איר מיינט, אַז די שכנים וועלן אונז מוחל זיין, אויב אַ פּאָר פון זייערע זין וועלן דאַרפן אָפּזיצן אַ טערמין... איבער אידן? מיר וועלן אָנמאַכן ביי זיי אַן אייביקע שנאה. מיר אַלע וועלן מוזן פון דאַנען זיך אַרויסציען. איצט לאָמיר רעדן אויף צוריק: מ׳וועט די חברה ניט געפינען. וועט דאָס הייסן, אַז מיט אידן מעג מען אָפּטאָן כל דבר אסור און קיינער קריגט ניט קיין עונש. אַחוץ ווייטיק, וועלן מיר נאָך ליידן בושה אויך. מען וועט אונז אויסלאַכן אין דער גאַנצער קאַונטי״.

זיינען אַ פּאָר אידן אויף מאַרקוס אונגאַר אין כעס געוואָרן: „איז וואָס, ווילט איר, זאָלן מיר טאָן? פאַרשוויגן די גאַנצע זאַך?״ פונם עולם האָט עמיצער אפילו אַ וואָרף געטאָן: „מה יפית׳ניק!״

אָבער מאַרקוס אונגאַר איז ביי זיך ניט אַראָפּגעפאַלן. ער האָט אַ קלאַפּ געטאָן איבערן טיש און אָנגעהויבן שרייען:

„יאָ, פאַרשווייגן די גאַנצע זאַך. אפילו צווישן זיך טאָר מען מער וועגן דעם ניט רעדן. האַלטן עס בסוד, אַז ס'זאָל צו די צייטונגען ניט אָנקומען. פאַרגעסט ניט, אַז מיר זיינען ניט די איינציקע אידן אין אַמעריקע. מ'קען געוואויער ווערן אין אַנדערע געגענטן וואָס מ'האָט דאָ מיט אונז געטאָן און מ'זאָל דאָרטן אָנהויבן נאָכטאָן אונזערע שקצים. ס'קען נאָך, חס וחלילה, ווערן אַן עפּידעמיע פון פאַרשוועכן אידישע בית־עולמ'ס. לאָמיר האַלטן מויל... פאַרגעסן... אַנדערע מאַכן פאַרגעסן... מאָרגן זאָלן מיר צורעכט מאַכן די מצבות, זיי שטעלן אויף זייער פּלאַץ און זיך ניט וויסנדיק מאַכן... ס'האָט גאָרנישט ניט פּאַסירט..."

זיין אַרגומענט האָט אויף אַ וויל געווירקט. עטלעכע מינוט נאָכאַנאַנד איז דער עולם געזעסן שווייגנדיק: דער אַלטער אונגאַר האָט נאָך זיין שכל ניט אויסגעקרענקט; מ'דאַרף דאָך האָבן אין זינען אַנדערע אידן אויך... אַן עפּי־דעמיע, זאָגט ער, קען זיך נאָך, חס וחלילה, פאַרשפּרייטן. איז אפשר טאַקע גלייכער אָפּצואווישן די ליפּן און — פּתח שין שאַ?

אָבער מיטאַמאָל האָבן זיך דערהערט נייע פּראָטעסטן. דריי אידן האָבן גלייכצייטיק אָנגעהויבן שרייען אויף הייזעריקע קולות, אַז זייערע זין זיינען אין פּאַסיפיק — און זאָל דאָ דער עולם באַשליסן וואָס ער וויל — זיי וועלן זיך ניט אונטערגעבן. זיי וועלן מאַכן דעם גרעסטן סקאַנדאַל אין דער קאָונטי, אין סטייט; זיי וועלן לויפן קיין וואַשינגטאָן און אָנשפּאַרן, אויב מ'וועט דאַרפן, אפילו ביים פּרעזידענט. אויב דאָס זאָל אָפּגיין די כוליגאַנעס גלאַט, וועלן זיי קומענדיקע וואָך נאָכאַמאָל אָפּטאָן דאָסזעלבע — און אפשר נאָך ערגערס...

דער עולם האָט זיך צעטיילט אויף צוויי „פּאַרטייען": אויף אַ שריי־פּאַרטיי און אויף אַ שוויג־פּאַרטיי...

* * *

האַלב נאָך צוועלף האָט דער דאָקטאָר פונם דערבייאיקן שטעטל פּו־נאַנדערגעטיילט צווישן די פאַרזאַמלטע קליינע שטיקלעך פּאַפּיר: מ'האָט באַ־שלאָסן — צו ציען קוויטלעך.

2. אַ באַזוך ביי אַן אבל

ביים פּראָפעסאָר פון סאַנסקריט זיינען געזעסן דריי פון זיינע וויסע פריינט און האָבן געשמועסט וועגן אַלץ אויף דער וועלט, אַחוץ דעם עיקר. זיי זיינען געקומען צו זייער הינדו־קאָלעגע אים מנחם אבל זיין. ערשט

נעכטן זיינען זיי געווען אויף דער לויה פון זיין פאַרשטאָרבענער פרוי, אַ ווייסע אַמעריקאַנערין פון אַריסטאָקראַטישן אָפּשטאַם. זיינען זיי איצט געקומען פאַרברענגען מיט זייער קאַלעגע אַ שעה, אָפּציען זיינע מחשבות פונם אומגליק. פון די ערשטע מינוטן אָן האָבן זיי זיך געפילט מער ווי אומבאַקוועם. לויט זייערע באַגריפן זעט דער פּראָפעסאָר ניט אויס צעבראָכן (אָדער אפשר קענען זיי ניט לייענען פון קיין אָריענטאַליש פּנים ?). זיי האָבן געוואוסט, אַז ער האָט מיט זיין פרוי אָפּגעלעבט ניין און צוואַנציק יאָר. דער אַלגעמיינער איינדרוק איז שטענדיק געווען אַז דאָס איז אַ זיווג מן השמים. נאָר אָט זיצט ער איצט פאַר זיי, אויפן צווייטן טאָג פון דער לויה — שטיל, אָבער ניט דערשלאָגן; פייערלעך־טרויעריק, אָבער ניט „דעבאַלאַנסירט". טויט, האָבן זיי זיך גע־טראַכט, איז פאַר מענטשן פונם ווייטן מזרח ניט דאָס זעלבע וואָס פאַר אונז; לעבן, מסתמא, האָט אויך פאַר זיי אַן אַנדער אַראָמאַט. האָט זיך דער שמועס ניט געקלעפּט און מאָמענטנווייז האָבן זיי אפילו געפילט די געפאַר, אַז אָט־אָט גליטשן זיי זיך אַראָפּ אויף די רעלסן פון פּריוואַליטעט.

האָט דער אבל אליין זיי אַנגעהויבן אַרויסהעלפן:

„ווייסט איר, וועגן וואָס איך טראַכט היינט? ס'קען זיין אַז איך וועל אייך שאָקירן; איך האָף אָבער, אַז איר וועט מיך פאַרשטיין. איר געדענקט, ווי כ'האָב אייך אַמאָל דערציילט וועגן אַן אינדישן רעוואָלוציאָנער וואָס איז גע־גאַנגען צו דער תליה? מ'האָט אים אָנגעזאָגט, אַז אים איז געבליבן צו לעבן נאָך פינף מינוט. דאָס געזעץ דערלויבט אים צו זאָגן צו די אַנוועזנדיקע „דאָס לעצטע וואָרט", —אַלץ איינס וואָס ער וויל. האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט פאַר די שררות, פאַרן דאָקטאָר, פאַרן הענקער, אויפגעהויבן די רעכטע האַנט און דערקלערט: נאַרישע מענטשן וואָס איר זייט! איר מיינט, אַז אין פינף מינוט אַרום וועט איר פון מיר פּטור ווערן אויף אייביק. געווען און נישטאָ. אָבער איך קען אייך פאַרזיכערן, אַז אין זעקס מינוט אַרום, ווען איך וועל שוין, לויט אייערע מאַטעריאַליסטישע באַגריפן, זיין „טויט", וועל איך — אַנטשולדיקט מיר די וואולגאַריטעט — אויסמאַכן אַן אַפּליקאַציע: איך וועל נאָכאַמאָל גע־בוירן ווערן! גלויבט מיר, אַז איך וועל זיך לאַנג ניט דאַרפן בעטן. אין עטלעכע טעג אַרום וועל איך — ווי זאָגט איר דאָס אויף אייער לשון? — אויפשטיין תחית המתים. עס זיינען פאַראַן היינט אין אינדיע גענוג שוואַנגערע פרויען — און איר קענט קיינמאָל ניט וויסן פון וועמענס מוטערטראַכט איך וועל אַרויסקומען. ניין, איר ווערט פון מיר ניט פּטור. אין אַכצן־ניינצן יאָר אַרום וועט איר מיך אפשר נאָכאַמאָל דאַרפן פירן צו דער תליה, אָדער — איך אייך. אויף ווידערזען, מיינע האַרן!"

צוליב וואָס דערמאָן איך אייך אָן דעם דאָזיקן אויסטערלישן פאַקט? יע־נער רעוואָלוציאָנער איז שוין געווען אַ פרייִדענקער און געטאָן צענדליקער

זאַכן וואָס אַ הינדו אָדער אַ בודיסט טאָר ניט טאָן. אָבער די אמונה אין רע־אינקאַרנאַציע איז אים געבליבן אין בלוט — און ער האָט די ענגלענדער מיט זיין „גלגול" גאַנץ ערנסט געדראָט... נו, איך גלויב אויך אין ווידערפאַר־קערפּערונג, און נאָכאַמאָל אָדער אין פיל־מאָל געבוירן ווערן. ביי מיר איז די אמונה ניט נאָר ,אין בלוט', נאָר אויך אין גייסט, אין מיין גאַנצער פילאָזאָ־פישער אָנשויאונג. איך ווייס, אַז איך בין נאָך ניט ראוי אַריינצוגיין אין דער אייביקייט פון נירוואַנאַ. איך בין נאָך צופיל געבונדן, ערדיש, קנעכט פון ליידנשאַפטן. איך וועל נאָכאַמאָל אַרויסקומען פון אַ מוטערטראַכט, פון אַן אינדישער מוטערטראַכט. און איך מוז אייך זאָגן דעם אמת: אין יענעם ,גילגול' וועל איך מיט קיין ווייסער פרוי ניט חתונה האָבן...

„איך האָב אייך געוואָרנט: איר וועט אפשר זיין שאָקירט. איר ווייסט וואָס פאַר אַ קרבן מיין פרוי האָט צוליב מיר געבראַכט. אויך היינט רייסט אַן אַמעריקאַנער פרוי אויף די אויגן פון איר גאַנצער סביבה ווען זי נעמט אַ ,קאָלירטן'. נאָך ערגער איז דאָס געווען צוריק מיט העכער אַ פערטל יאָר־הונדערט. איר משפחה האָט זיך פון איר אָפּגעזאָגט, אירע פריינט האָבן זי פאַר־לאָזט... קיין ליכטיקערן מענטשן האָב איך אין אייער לאַנד קיינמאָל ניט געזען... זי איז דורכגעגאַנגען דורך מיין לעבן עפּעס ווי א מין בלויע לבנה־זויבערקייט... אָבער די אַלע יאָרן איז צווישן אונז געשטאַנען אַ מחיצה; אַ קוים־קוים באַמערקבאַרע, אַ כמעט ניט רעגיסטרירטע — אָבער דאָך אַ מחיצה... גלייך ווי צווי באַשעפענישן פון צוויי באַזונדערע פּלאַנעטן, ניין — פון צוויי באַזונדערע קאָסמאָסן, האָבן זיך באַגעגנט און האָבן דערפילט איינער צום אַנדערן דעם צויבער פון אַ מאַגנעטישער צוציאונג. מיר האָבן שוין איינס אָן דעם אַנדערן ניט געקאָנט לעבן — און דאָך... איך באַטראַכט עס ניט פאַר קיין צופאַל, וואָס מיר האָבן קיין קינד ניט געהאָט... בלומען, די שענסטע און צאַרטסטע בלומען — אָבער פאַר פרוכט האָבן מיר ביידע קיין כוח ניט געהאָט: דער מאַגנעט האָט ניט אָפּגעשאַפט די פרעמדקייט... איך ווייס, איך ווייס, מיינע פריינט, אַז אין דער אייביקייט איז יענע פרעמדקייט ניט פאַראַן און דאָס אמת'ע „זיין" ווייסט ניט פון מחיצות: ,איך בין דו, דו ביזט איך', נישטאָ קיין סוביעקט און נישטאָ קיין אָביעקט. אָבער דאָ, ,אויף דער וועלט', ווי איר זאָגט, אין דער וועלט פון אילוזיע, זיינען די מחיצות — רעאַל... געבענטשט זאָל זיין איר אָנדענק; אָבער איך וועל נאָכאַמאָל געבוירן ווערן און געפינען מיין זיווג"...

אויפן וועג אַהיים האָבן די דריי ווייסע פריינט געשוויגן. זיי האָבן געהאַט אַ נעפּלדיקן, משונה'דיקן, כמעט אַבסורדן געפיל, אַז זיי אַליין זיינען אָט נאָר־וואָס געווען אין קאָנטאַקט מיט אַן אַנדער פּלאַנעט...

3. סאַראָיאַנ׳ס אַמעריקע

וויליאַם סאַראָיאַן מאַכט ניט קיין סוד פון זיין אָפּשטאַם. פאַרקערט, אַ סך מיינען אפילו, אַז ער מאַכט אַ קאַריערע פון זיין אַרמענישער עקזאָטישקייט.

אין דער הקדמה צו איינעם פון זיינע לעצטע ביכער (״The Human Comedy״) געפינט ער פאַר נויטיק אויסצוזאָגן, אַז זיין מאַמע פאַרשטייט נאָך אַלץ נישט קיין ענגליש. ער גלויבט, אַז מיט דער צייט וועט עמיצער איבערזעצן זיין ווערק אויף אַרמעניש און אַז אַן אַנדערער וועט עס פאַר איר פאָרלייענען (און דאָס קען הייסן צוויי זאַכן: ערשטנס, אַז זיין מוטער קען אויך קיין אַרמעניש ניט לייענען, און צווייטנס אַז סאַראָיאַן גופא קען ניט גענוג אַרמעניש בכדי פאַר איר פאַרצולייענען זיין אייגן איבערזעצט בוך).

סאַראָיאַן, הייסט עס, שעמט זיך ניט מיט זיין יחוס. אָבער ווען מען לייענט איבער זיין ״מענטשלעכע קאָמעדיע״, דאַרף מען ניט אָנקומען צו קיין דעטעקטיוו־פּסיכאָלאָגיע, בכדי אויסצוגעפינען, ווי שטאַרק ער גאַרט נאָך אַן אַמעריקע, אין וועלכער אַלע סעפּעראַטע יחוס׳ן וועלן פאַרגעסן ווערן.

מיר גייט דאָ ניט אין דער ריין־קינסטלערישער זייט פון זיין בוך. טיילמאָל קלינגט זיין פּראָזע ווי קינדערגאָרטן־מאַטעריאַל (בכיוון? אַ ״טריק״ אַזאַ?). איטאַקאַ, קאַליפאָרניע, וואו די האַנדלונג שפּילט זיך מערסטנטייל אָפּ, איז אַ לא־היה׳דיק ולא נברא׳דיק שטעטל, אַ משל, אַ שטיק סינטעטישע אוטאָפּיע פון אַ גוטער, אָנשטענדיקער, ליריש־אידילישער אַמעריקע. ווי אַלע סענטימענטאַלע ווערק, איז אויך דאָס בוך פאַרפירעריש — פאַר די וואָס זיינען דאַנקבאַר אַ שרייבער ווען ער נעמט זיך אונטער זיי צו פאַרפירן אויף צוויי־דריי שעה (אויף לענגער סטייעט ניט ביי סאַראָיאַנען קיין בוימל פאַר זיין צויבער־לאָמפּ). אָבער ניט דאָס בין איך אויסן. וואָס מיר וואַרפט זיך אין די אויגן אין יענעם בוך, איז סאַראָיאַנ׳ס חלום וועגן אַ קינפטיקער אַמעריקע — אַט טאַקע נאָך דער איצטיקער מלחמה — וואָס וועט באַשטיין פון ״סתם״ אַמעריקאַנער, אָן אַן הינטערגרונט, אָן אַ פאַרגעשיכטע, בלויז מיט אַ צוקונפט. די פאַרגאַנגנהייט צעטיילט, די צוקונפט (לאָמיר זיך אַלע איינרעדן) פאַראייניקט, האַרמאָניזירט, מאַכט פון מיליאָנען — איינס. דער יונגער מאַקאָלעי שטאַרבט אויפן איראָפּעאישן שלאַכטפעלד פאַר אַמעריקע, פאַר זיינער און פאַר סאַראָיאַנ׳ס אַמעריקע און פאַר אירע קינפטיקע, כמעט־אַנאָנימע בירגער; אַט פאַר יענע וואָס וועלן געפינען ברידערלעכקייט אין זייער אַנאָנימיטעט. איר גלויבט ניט? ״אַט זעט איר דאָך!״... הערט זיך איין צום שמועס צווישן מאַקאָלעי׳ן און אַן אַנדער סאָלדאַט, מיט וועמען ער באַפריינדעט זיך פריער אין קאַזאַרמע און נאָכדעם אויפן וועג צום פראָנט.

„דיר איז גוט", טענה'ט דער פריינט צו מאַקאָלעי'ען, „דו ווייסט פון וואַנען דו ביזט — פון איטאַקאַ, קאַליפאָרניע. דאָרט וואַרט אויף דיר אַ מאַמע, אַ שוועסטער, צווי ברידער, אַ מיידל־פריינט און אויף דער וואַנט — דער פּאָרטרעט פון דיין פאַרשטאָרבענעם פּאָטער. דו האָסט אַן אַדרעס. וואוהין וועל איך זיך צוטוליען, אויב איך וועל לעבן בלייבן און צוריקקומען קיין אַמעריקע? איך בין אַן אונטערגעוואָרפן קינד, אויסגעוואַקסן אין אַ יתומים־הויז. איך ווייס אפילו ניט די נעמען פון מיין פּאָטער און מוטער און פון וואָס פאַר אַ נאַציאָנאַליטעט זיי זיינען געווען".

אָבער מאַקאָלעי טראָגט שוין אין זיך זיין שאַפער סאַראָיאַנ'ס וויזיע פון דעם אַמעריקאַנער אחרית הימים, וואָס קלאַפּט שוין, אַזוי צו זאָגן, אין אַלע אונזערע טירן (זיין פאַמיליע אין איטאַקאַ צוזאַמען מיט גוטע שכנים גייט זונטיק דאַוונען אין קירכע. וואָס פאַר אַ קירכע איז דאָס? אַ קאַטוילישע, אַ לוטעראַנישע, אָדער גאָר אַ חב"ד'ער מנין? דאָס קענען מיר ביי סאַראָיאַנען ניט אויסגעפינען. נאָך וואָס פרעגט איר? דאָס איז „סתם" אַ קירכע, אָדער „די" אַמעריקאַנער קירכע). מאַקאָלעי רעדט איין זיין חבר, אַז ער האָט אַ היים — און די היים איז גאַנץ אַמעריקע. דאָרט האָט מען דיך געפונען, אַ דאָרטיקער ביזטו. ווייסט ניט ווער דיין טאַטע־מאַמע זיינען געווען? אפשר איז עס נאָך בעסער: ביזטו אַ „סתם" אַמעריקאַנער, אַן אַל־אַמעריקאַנער, אַן אַמעריקאַנער אָן אַ צוגאָב, אָט ווי אַמעריקאַניש עס איז אַ בוים וואָס איז אויסגעוואַקסן אין איינעם פון די אַכט און פערציק שטאַטן. ווער פרעגט אַ בוים אויף היינטערגרונט, אויף אַ מעטריקע, אויף טאַטע־מאַמע?

און דער חבר לאָזט זיך איינריידן. ער קומט צוריק פון פראָנט און לאָזט זיך אַוועק גלייך קיין איטאַקאַ. ווען ער קומט אַהינצו אָן, עפנט זיך די טיר ביי דער מאַקאָלעי פאַמיליע: קום אַריין, אַמעריקאַנער, זיי דאָ ביי זיך אין דער היים און אם ירצה השם, גאָר אין גיכן וועלן מיר שטעלן פאַר דיר אַ חופּה מיט דער חנ'עוודיקער מאַקאָלעי־טאָכטער — און טאַקע דאָרט, אין יענער נאָמענלאָזער, היינטערגרונטלאָזער, „אַמעריקאַנער" קירכע.

איך מוז זיך מודה זיין, סאַראָיאַן, אַז כ'האָב דיר אָפּגעטאָן אַ גראָב, וואולגאַר שפּיצל. כ'האָב פאַרגעלייענט יענע שטעלן פון דיין בוך (אין מיין, אמת, זייער אומפּערפעקטער אידישער איבערזעצונג) צו אַן אַלטער אידישער פרוי, וואָס פאַרשטייט אויך ניט, אָט ווי דיין מאַמע, קיין ענגליש. אירע אויגן האָבן זיך אָנגעפילט מיט אימה און ניט טראַכטנדיק קייך סך, האָט זי אַ זאָג געטאָן: „אַ פיינע מדינה וועט דאָס אַמאָל זיין. לויט דיין אַרמענער קומט אויס, אַז כדי לייכט צו ווערן אַן אַמעריקאַנער, איז דאָס בעסטע גאָר צו זיין — אַ ממזר... אויף אַלע פוסטע פעלדער, אויף אַלע וויסטע וועלדער... אַ רחמנות אויף זיין מאַמען..."

דער קריסטלעכער „ברוך דיין אמת"

וואָס דאַרף מיט זיך טאָן די שארית־הפליטה פון אייראָפּעאישן אידנטום? וואָס דאַרפן מיט זיך טאָן אידן בכלל, נאָך דעם וואָס העכער אַ דריטל פון זייער פאָלק איז אויסגעמאָרדעט געוואָרן? וואָס איז דער מוסר־השכל וואָס זיי דאַרפן זיך אַראָפּנעמען פון טרעבלינקע און אוישוויץ? און וואוהין זאָלן זיי איצט ווענדן זייער גייסטיקן בליק? וואו קענען זיי געפינען טרייסט, אַ נייעם זין פאַרן לעבן, אַ תיקון פאַר זייערע נשמות?

די דאָזיקע פראַגע ווערט דיסקוטירט אין אַ וויכטיקער קאַטוילישער צייטשריפט. די ענגלישע דאָמיניקאַנער גיבן אַרויס אין אָקספאָרד אַ חודש־זשורנאַל „דהי בלאַקפרייערס", פון אַ גאַנץ הויכן אינטעלעקטועלן ניוואָ. אָבער דאָס שטערט זיי ניט פון צייט צו צייט אַרויסצואווייזן טעמפּקייט, אַ מאַנגל פון מידות און אפילו פון עלעמענטאַרע מאַניערן. אַזאַ טעמפּקייט ווייזט אַרויס איצט איינער פון זייערע שרייבער (א. פּ. דעי), ווען ער שטעלט זיך אָפּ, אין פעברואַר־העפט, אויף דער גייסטיקער לאַגע פון אידן.

ערשטנס: פאַרוואָס האָט עס פּאַסירט? ווען איינער וואָס גלויבט, אַז גאָט פירט די וועלט מיט השגחה שטעלט אַזאַ פראַגע, הייסט עס דאָס זעלבע, ווי פרעגן: ווי אַזוי האָט גאָט געקאָנט דערלאָזן, אַז מיליאָנען אומשולדיקע מענטשן זאָלן אומגעבראַכט ווערן פון מערדערישע מענטשן? די פראַגע איז, פאַר־שטייט זיך, אַלט ווי די וועלט; אַלט, לכל הפחות, ווי רעליגיע — זינט זי האָט אויפגעהערט צו זיין מאַגיק און געשאַפן מאָראַלישע פּרינציפּן פאַר מצוות וואָס אויך גאָט מוז זיי מקיים זיין. איוב האָט די פראַגע געפרעגט אין אַלטערטום, דער גריך עסכילאָס און עטוואָס שפּעטער סאָפאָקלעס האָבן עס געפרעגט אויף זייער אופן. דער ענין „צידוק הדין" האָט ניט אויפגעהערט צו מאַטערן דאָס רעליגיעזע געוויסן פון מענטשן ביז היינטיקן טאָג. צוריק מיט טעלעכע יאָר האָט דער אַמעריקאַנער פילאָזאָף מאָנטעגיו פאַרמולירט די פּראָבלעם אויף אַן אופן, וואָס וואָלט זיך איוב'ן געלייגט אויפן שכל: אָדער גאָט איז אַל־מעכטיק און אוממאָראַליש, אָדער ער איז מאָראַליש און ניט אַלמעכטיק (און ביי אונזער אייגענעם ביאַליק'ן געפינען מיר אין „בעיר ההרגה", אַ שטעלע וואו גאָט זאָגט צו פאַגראָמירטע אידן: „עני אני כמותכם", — איך בין אַזוי אָרעם און שוואַך ווי איר זייט). דער קאַטוילישער שרייבער היט זיך פון צו זיין גאָר קאַטעגאָריש, ווען ער שטעלט אַוועק די פראַגע. דאָך קען ער זיך ניט איינהאַלטן פון איבער'חזר'ן, אויף אַ פאַרזיכטיקן אופן, אליפז התימני'ס אַן אַרגומענט: מסתמא זיינען די פאַרמוטשעטע און אויסגעמאָרדעטע אויך ניט

געווען איינגאַנצן ריין פון זינד. ער דערמאָנט זיך, אַז אין די צייטן ווען די רוימער האָבן פאַרפאָלגט די איינגע קריסטלעכע געמיינדע, זענען געווען קריסטלעכע שרייבער וואָס האָבן די פאַרפאָלגונגען דערקלערט פאַר אַן עונש מן השמים: גאָט שטראָפט זיינע קינדער פאַרן עובר זיין אויף געוויסע עבירות, און די רוימישע געצנדינער, וואָס האָדעווען וועלף און לייבן מיטן פלייש פון קריסטלעכע מאַרטירער, זיינען גאָט'ס שליחים אָדער אינסטרומענטן. אין אונזערע צייטן, זאָגט דער שרייבער, זיינען געווען מאַרטירער־פעלקער — אַחוץ אידן אויך פּאָלאַקן, אירלענדער, אַרמענער און אַסירער. נאָר איינגאַנצן ריין פון זינד זענען זיי מסתמא ניט געווען, און אפשר דערפאַר האָבן זיי געקראָגן זייער עונש. אַזאַ הנחה, ווייסט פאַדער דעי, וועט מסתמא ביי אייניקע לייענער אַרויסרופן גרויס אומצופרידנקייט, אָבער זי האָט, לכל הפחות, די מעלה וואָס זי וואַרפט אַ ליכט־שטראַל אויף דעם פּראָבלעם פון ליידן. זאָלן מיר אין כעס ווערן אויפן ענגלישן דאָמיניקאַנער פאַר זיין „ברוך דיין אמת?״ אויב אַזאַ פּירוש אויף אידישע ליידן שאָקירט, איז ער ניט דער איינציקער וואָס איז דערמיט נכשל געוואָרן. אויב דער ליובאַוויטשער רבי האָט געקאָנט שרייבן אין אונזערע טעג (אָדער מ'האָט דאָס געשריבן אין זיין נאָמען), אַז דער אידישער מאַסן־אומקום אין אייראָפּע איז גאָט'ס עונש פאַר ניט אָפּהיטן אידישקייט — וואָס פאַר אַ טענות קען איך שוין האָבן צו אַ דאָמיניקאַנער מאָנאַך? דער ליובאַוויטשער רבי איז מיר שולדיק אַן ענטפער, וועלכן ער וועט מיר מסתמא קיינמאָל ניט געבן: פאַרוואָס בין איך ניט פאַרברענט געוואָרן אין איינעם פון היטלער'ס אויוונס אָדער דערשטיקט געוואָרן אין איינער פון זיינע גאַז־קאַמערן? פאַר וועלכע מעשים טובים (איך וואָלט אפילו ברוטאַל צוגעגעבן: פאַר וועלכע זכות אבות?) האָב איך זוכה געווען דערצו, אַז אפילו אַ האָר אויף מיין קאָפּ זאָל ניט געקרימט ווערן, ווען דער גרויסער „עונש״ האָט זיך אויף אונז אַראָפּגעלאָזט? פאַרוואָס בין איך און טויזנטער אַזעלכע ווי איך געשוינט געוואָרן, בשעת אַזויפיל שלומי אמוני ישראל אין פוילן (ניט מער זינדיקע ווי דער ליובאַוויטשער רבי מיט זיינע היגע חסידים) זיינען באַשטראָפט געוואָרן? אָבער נאָך וואָס „פאָלעמיזירן״ מיטן ליובאַוויטשער רבי'ן? אויך זיין „פּירוש״ איז מיר לייכטער אָנצונעמען ווי דעם „פּירוש״ פון אַ פּראָמינענטן מזרחי־רב (אַ תלמיד־חכם מיט אַ גרויסן יחוס), וואָס האָט, אין מיין ביי־זיין, געפּרואווט געבן אַ „טעאָלאָגישע״ אויסטייטשונג פאַר אונזער אומגליק אין אייראָפּע. פאַר אים איז דער ריבונו של עולם אַ גוטער „פּאָליטישער ציוניסט״ (פּאָליטישער ציוניזם איז, אַזוי צו זאָגן, איינער פון גאָט'ס אומענדלעכע אַטריבוטן, פון וועלכע שפּינאָזאַ, אין זיין באַגרענעצטקייט, האָט תופס געווען בלויז צוויי). דער שומר ישראל האָט געוואוסט שוין מכמה יאָרן — ער איז מסתמא אַ פלייסיקער לייענער פון גאַזעטן — אַז אין די הויכע

פענסטער אויף דער וועלט נוצט מען קעגן ציוניזם אַן אַרגומענט: ארץ־ישראל איז צו קליין, אַז מ׳זאָל דאָרט קענען לייזן די פּראָבלעם פון אַזאַ גרויסער צאָל אידן. וואָס זשע טוט גאָט? האָט ער (דורך היטלערן!) אפשר בכיוון פאַר־קלענערט די צאָל אידן, כדי... אָפּצושלאָגן יענעם אַרגומענט. אָט אַזאַ מין דעבאַטאַנט איז דער יושב במרומים, און אָט אויף אַזאַ אופן „געווינט" ער אַ פּאָליטישע דיסקוסיע, ניט ווי מיר, לא יוצלח׳דיקע בשר־ודמ׳ס. ביי יענער מסיבה, וואו דאָס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרן, זיינען געזעסן נאָך עטלעכע אידן מיט פּאַספּאָרטן פון פרומקייט — און קיינער פון זיי האָט קיין קריעה ניט געריסן ווען זיי האָבן געהערט אָט דעם חילול־השם. ווי קען מען שוין נאָך דעם האָבן טענות צום ליובאַוויטשער, אָדער אין כעס זיין אויף אַ דאָמיניקאַנער אין אָקספאָרד?...

* * *

אָבער ניט דאָס איז דער עיקר. דער עיקר איז, וואָס ער זעט איצט פאַר־אויס פאַר מאָדערנע אידן אַ גרויסע צוקונפט און אַ רייכע „ירושה". אַ סך פון די אידישע קדושים אין אייראָפּע, ווייסט ער, זיינען אומגעקומען ווי שאָף אין דער יאַטקע — אָן אמונה, ניט „על קידוש השם", אָן אַ בליק אין דער אייביקייט. זיי זיינען געווען ווי זאַנגוויל האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט, „פּאַ־סיווע מאַרטירער": ניט זיי האָבן אָוועקגעגעבן זייערע לעבנס, נאָר די לעבנס זיינען ביי זיי צוגענומען געוואָרן — און קיין שום ברירה איז פאַר זיי ניט געשטאַנען. זיי זיינען אומגעבראַכט געוואָרן ניט פאַר זייער אמונה, וועלכע זיי וואָלטן געקאָנט אויסבייטן אויף אַן אַנדערער און האָבן דאָס ניט געוואָלט טאָן אויס טרייהייט צו זייער גאָט (דענסטמאָל וואָלטן זיי געווען אַקטיווע מאַרטירער), נאָר פאַר זייער ראַסע, וואָס קען ניט געביטן ווערן. דער דאָמיני־קאַנער שרייבער געפינט אָבער אַ טרייסט אין זיין השערה: היות ווי ביי אידן זיינען ראַסע און רעליגיע ענג פאַרבונדן, האָבן פיל פון די דערמאָרדעטע אידן אין די לעצטע מינוטן פון זייער לעבן זיך אומגעקערט אין האַרצן צום גאָט פון ישראל. דערפון וואָלט מען געקאָנט מיינען, אַז ער זעט פאָראויס אַ פּראָצעס פון תשובה־טאָן ביי די וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון אַ מאַר־טירער־טויט, זייער אומקערן זיך „צום גאָט פון ישראל" (אָנגענומען אַז פריער האָבן זיי זיך פון אים אָפּגעקערט). קומט אָבער אונזער דאָמיניקאַנער און איז זיך סומך אויף ידיעות פון פּאַריז, אַז אין די לעצטע פינף יאָר איז די צאָל אידן, וואָס זוכן „דערלייזונג" אין דער קאַטוילישער קירכע, געוואָרן אומ־געהויער גרויס. אָט דאָס, האַלט ער, איז די טענדענץ, וועלכע ער באַצייכנט אַלס „אַ באַוועגונג אין דער ריכטונג פון רעליגיע" (סתם רעליגיע אָדער עכטע רע־ליגיע איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, קאַטאָליציזם). דער דאָמיניקאַנער שרייבער שאַצט אָפּ די דאָזיקע „באַוועגונג" און רופט די קאַטוילישע וועלט איר „אַנט־

קעגנצוקומען". ער איז גענוג אינטעליגענט צו פֿאַרשטיין, וואָס פֿאַר אַ היסטאָ־רישע זכרונות די קאַטוילישע קירכע רופֿט אַרויס ביי אידן און ווי אַזוי זיי קענען זיין אַן עיכוב פֿאַר זייער שמד'ן זיך — פֿאַר אַלעמען, די אינקוויזיציע. אָבער אויך אויף דעם האָט ער אַ תירוץ: „מיר ווילן ניט באַרעכטיקן אַלע מע־טאָדן פֿון דער אינקוויזיציע, אָבער די מייסטע צווישן אונז וועלן מסכים זיין, אַז טאָרקוועמאַדאַ איז געווען אַ מלאך אין פֿאַרגלייך מיט היטלער'ן, שטרייכערן און זייער קאָמפּאַניע. די אינקוויזיטאָרן האָבן געהאַט צו טאָן מייסטנס מיט די וואָס זיינען, לכל הפחות נאָמינעל, געוואָרן קריסטן, האָבן זיך (נאָכדעם) אין געהיים אומגעקערט צום אידנטום און האָבן זיך אויף אַזאַ אופֿן שולדיק גע־מאַכט פֿאַר דעם קירכן־געריכט. זיי (די אינקוויזיטאָרן) האָבן אויפֿריכטיק געגלויבט, אַז די צערעמאָניע וואָס איז באַקאַנט אונטערן נאָמען אויטאָ־דאַ־פֿע, אַן אַקט פֿון גלויבן, איז אַן עכטע תשובה פֿאַרן אַזוי גערופֿענעם אַפּיקורס. זייער שטרענגע האַנדלונג איז אויך געווען אַ פּועל־יוצא פֿון רעליגיעזער ליידנשאַפֿט. אַ געוויסן זכות קען מען געפֿינען אויך אין דעם פֿאַקט, וואָס זיי האָבן געהאַנדלט און זיך אויפֿגעפֿירט לויט דעם אָנערקענטן סטאַנדאַרד פֿון יענער תקופֿה".

דער מאָדערנער איד דאַרף, הייסט עס, ניט צופֿיל פֿאַראיבל האָבן אויף דער קאַטוילישער קירכע פֿאַר איר אַמאָליקער אינקוויזיציע: זי האָט געמיינט ניט דעם איד נאָר דעם „אומגלויבן" אינעם איד; בעת היטלער'ן האָט ניט אינטערעסירט אין וואָס אַ איד גלויבט, ווייל זיין עצם עקזיסטענץ איז אים געווען דערווידער. דער דאָמיניקאַנער שרייבער מאַכט זיך אָבער תמ'עוואַטע, ווען ער „פֿאַרגעסט", אַז יענע משומדים וואָס האָבן זיך אין געהיים אומגעקערט צום אידנטום און דערמיט זיך פֿאַרשולדיקט קעגן דער קירכן־יוריספּרודענץ, האָבן ניט סתם אָנגענומען דעם קאַטוילישן גלויבן, נאָר זיינען אין אים אַריינ־געצוואונגען געוואָרן בעל כרחם; אַז זייער „ווערן קריסטן" איז אַליין געווען אַ פּועל יוצא פֿון גרויזאַמע נגישות. וויאַזוי זאָל אַ ניט־פֿאַרבלענדעטער ניט־איד וועלן פֿאַרגעסן, אַז די אינקוויזיציע איז ניט געווען קיין צופֿעליקער עפּיזאָד אין דער געשיכטע פֿון דער קאַטוילישער קירכע, נאָר אירס אַ לעגיטים און „כשר" קינד; אַז די קירכע האָט געקאָנט גלויבן אַז דורך פֿאַרברענען אַן „אַפּיקורס" אויפֿן שייטערהויפֿן רופֿט מען אין אים אַרויס תשובה און אין גאָט — מחילה? די אינקוויזיציע איז געווען אַן אָרגאַנישע דערשיינונג אין קאַ־טאָליציזם מחמת אַ פֿאַרשטעלונג פֿון וועלכער די קירכע איז זיך ניט בכוח צו באַפֿרייען ביז היינטיקן טאָג: אַז ווער עס גייט אַוועק פֿון דער וועלט ניט געטויפֿט (און דווקא לויטן רוימישן נוסח) איז פֿאַר'משפּט צו אייביקן „ברענען און בראָטן" אויף יענער וועלט. גאָט אַליין וועט מאַכן שייטערהויפֿנס פֿאַר די „ניט־גלויביקע", טאָ פֿאַרוואָס דאַרפֿן קאַטוילישע בשר־ודמ'ס זיי שאַנעווען אין

זייער ערדישן לעבן? גאָט אַליין איז אַן אינקוויזיטאָר און אַ תליון פאַר אַזאַ חטא ווי ניט קענען זען „דאָס אמת׳ע ליכט״, טאָ פאַרוואָס זאָלן אים ערלעכע מענטשן ניט נאָכטאָן? פון אויגוסטינ׳ען אָן, ביז די גאָר־לעצטע דורות, איז דאָס פאַקטיש געווען אַ גלויבנס־אַרטיקל אין דער קאַטוילישער וועלט (אַנט־קעגן דער אידישער פאַרשטעלונג אַז ס׳איז כלל ניט נויטיק צו זיין אַ איד כדי צו האָבן אַ חלק אין עולם־הבא, אַז „חסידי אומות העולם״ וועלן אין דער פּרט זיין גלייך מיט אידן).

„קיין מענטש קען ניט קריגן קיין דערלייזונג און קיין אייביק לעבן, אויב ער האָט ניט קריסטוס׳ן פאַר זיין קאָפּ, און קיין מענטש קען ניט האָבן קריס־טוס׳ן פאַר זיין קאָפּ, אויב ער איז ניט קיין גליד אין זיין קערפּער, די קירכע״, אָדער אַביסל אין אַן אַנדער נוסח: „קיין מענטש קען ניט האָבן גאָט פאַר זיין פאָטער, אויב ער האָט ניט די קירכע פאַר זיין מוטער״ — פון וועמען האָבן קאַטאָליקן געהערט אַזעלכע ווערטער? ניט פון קיין קלענערן, ווי אויגוסטין. ניט־קאַטאָליקן זיינען ניט גאָט׳ס קינדער, איז וואָס זיינען יאָ? אויסוואורפן, שדים, רוחות. פאַרוואָס זשע זאָל מען זיי ניט ברענען און מאָרדן? דיזעלבע שטימען הערן מיר אין דער באַקאַנטער פלאָרענטינער דעפיניציע, אין דער דערקלערונג פונם פערטן לאַטעראַנער קירכן־ראַט, פונם קירכן־ראַט אין טרענט (אַזוי שפּעט ווי אין 1515), און וואו ניט? און צוליב וואָס דאַרף מען גיין אַזוי ווייט ווי אין זעכצנטן יאָרהונדערט? אפילו אין ניינצנטן יאָרהונדערט (דאָס יאָרהונדערט פון קאַטוילישן „ליבעראַליזם״) האָבן מיר געהערט פון פּויפּסט פּיאוס דעם ניינטן, אין זיין פאַנטיפישער דערקלערונג פון 1854, אַז:

„עס דאַרף געהאַלטן ווערן ווי אַן עיקר־אמונה, אַז אויסערהאַלב דער אַפּאָסטאָלישער רוימישער קירכע קען קיין מענטש נישט דערלייזט ווערן, ווייל זי איז די איינציקע תיבה אין וועלכער מ׳קען זיך ראַטעווען״. אַלץ איינס ווען די אינקוויזיציע האָט עקזיסטירט און וואָס עס זאָלן היינט ניט זאָגן וועגן איר די „אויפגעקלערטע״ קאַטאָליקן, אַזוי לאַנג ווי יעדער ניט־קאַטאָליק איז פאַרמשפט צו זיין אייביק אין גיהנום, איז די קירכע אויך היינט אינקוויזיטאָ־ריש אין איר וועזן, אויב ניט אין איר האַנדלונג. ווער ס׳איז ניט אויסגעכאָ־וועט געוואָרן אין דער לופט פון אַזאַ טומאה, מוז זיין אַ דעגענעראַט, כדי, אפילו אין די ערגסטע קריזיסן פון זיין לעבן, זאָל אים ציען און לאָקן צו דער קאַ־טוילישער קירכע. און אויף אַזעלכע דעגענעראַטן צווישן אידן האָפן איצט, ווייזט אויס, די געבילדעטע דאָמיניקאַנער און אַנדערע נשמה־רעטער...

* * *

די איראָניע פון דער זאַך: זיי „קומט נאָך אַרויס״. דייטשלאַנד האָט אָפּ־געלעבט אַ קיימא לן פון טויזנט יאָר אַלס קריסטלעך פאָלק און נאָכדעם פאַר־ענדיקט מיט נאַציזם און מיט גאַז־קאַמערן; קיין שפּאַניע איז דער קאַטאָליציזם

אָנגעקומען פריער ווי אין מייסטע אייראָפּעאישע לענדער, זי האָט אפילו קיין „אַפּיקורסישע“ רעפאָרמאַציע נישט דורכגעמאַכט, און האָט פאַרענדיקט איר ציקל מיט גענעראַל פראַנקאָ; פוילן איז יאָרהונדערטער געווען די פעסטונג פון קאַטאָליציזם קעגן מזרח־אייראָפּעאישן „באַרבאַריזם“. אָבער שוין נאָך איר זעקסיאָריקן נייעם מאַרטירערטום אונטער די נאַציס, זוכט זי אומצוברענגען דאָס לעצטע רעשטל פוילישע אידן, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון די נאַציס — אָבער אָנשטאָט צו רעדן וועגן באַנקראָט פון דער קריסטלעכער ציווילי־זאַציע און קריסטלעכער דערציאונג; אָנשטאט צו מאַכן אַ שטרענגען חשבון־הנפש מיט זיך אַליין, פאָדערן געלערנטע קאַטאָליקן, אַז מיר זאָלן נאָך אַלעמען זיך דערקלערן פאַר באַנקראָט און זוכן דערלייזונג בײַ זיי. דערלייזונג... ניט־ווילנדיק דערמאָנט מען זיך אָן ניטשע: „איך קען מיר מיינע קריסטן און איך זע זיי יעדן טאָג; זייער רעליגיע, זאָגן זיי, איז דערלייזונג, אָבער טוט נאָר אַ קוק אויף זיי — זיי זעען ניט אויס ווי דערלייזטע“. לאָמיר פאַרגעסן אויף אַ מינוט אָן ניטשע׳ס עקסטראַוואַגאַנצן. וואָס מיר זאָלן פון אים נישט דענקען, אָבער „אַ נאַז“ האָט ער פאַרמאָגט אָן אויסגעצייכנטע, און מיט זיין חוש־הריח האָט ער דערשפּירט שאַרפער ווי ווער עס איז אין די לעצטע דורות: אַז אַלץ איינס וואָס קריסטנטום זאָל ניט זיין אָן און פאַר זיך, די „קריסטלעכקייט“, די קאָנקרעטע קריסטלעכע וועלט איז פאַר׳דיבוק׳ט — און אַ סך ערגער ווי אַנדערע חלקים פון דער מענטשהייט.

1946

א שמועס אין פּאַנאַמאַ

פון דער גרויסער וועראַנדע אין מיין האָטעל קען איך לייכט זען, וואָס עס טוט זיך אין „אויסלאַנד". מיין האָטעל ליגט אין דער קאַנאַל־זאָנע — יורידיש, הייסט עס, אויף אַמעריקאַנער באָדן. אָבער געציילטע שריט, אַראָפּ פונם בערגל, ווינקען צו מיר די ביימער פון אַ טראָפּישן פּאַרק, וואָס געהערט שוין צו דער „זעלבסטשטענדיקער" רעפּובליק און צו דער שטאָט פּאַנאַמאַ. איבער די אַלייען פונם פּאַרק מאַרשירן פּראָצעסיעס. נײַנציק פּראָצענט פון זייערע אָנטיילנעמער זיינען שול־קינדער, באַשוכטע און באָרוועסע, און אויף צולהכעיס צעכראַסטעטע העמדער — געפירט פון זייערע לערערס און לערערינס. זיי טראָגן ריזיקע פּלאַקאַטן און נאַציאָנאַלע פאָנען. זיי זינגען דעם נאַציאָנאַלן הימן מיט פרישע קינדערשע קוויטש־שטימעלעך, און „פּאַרטיליקן" אַמעריקע מיט זייערע אויסגעשרייען: „נידער מיטן יענקי אימפּעריאַליזם", „נידער מיטן דאָלאַר־מיליטאַריזם", „כבוד איז וויכטיקער פון ברויט", „פּאַנאַמאַ האָט פאַר קיינעם קיין מורא ניט", „נידער מיט הערי טרומאַן", „הורא פאַר סימאָן באָליוואַר". דאָס קליינוואַרג קעמפט שוין עטלעכע טעג קעגן דעם הסכם וואָס די פּאַנאַמאַ־רעגירונג האָט אונטערגעשריבן מיט וואַשינגטאָן וועגן נייע מיליטערישע און פלאָטן־באַזעס אויף גאַנצע צוואַנציק יאָר. די שולן זיינען געשלאָסן. סאַי די לערערס און סאַי די תלמידים שטרייקן שוין היפּשע עטלעכע טעג. זיי וועלן זיך ניט באַרואיקן ביז דער פּאַרלאַמענט וועט ניט אָפּוואַרפן דעם „שענדלעכן" אָפּמאַך: פּאַנאַמאַ דאַרף זיין פריי; פריי און זעלבסטשטענדיק. מיינע באַוואָפנטע לאַנדסלייט — אַמעריקאַנער מיליטער־פּאָליציי — שטייען ביי די טרעפּ פון מיין האָטעל און הערן זיך צו צום ליאַרם וואָס טראָגט זיך פונם פּאַרק. איך ווייס, אַז זיי האָבן שטרענגע אינסטרוקציעס ניט אַריבערצוגיין „די גרענעץ" און לאָזן די קלענערע און באַיאָרטע פּראָטעסטאַנטן „וואָיעווען" וויפל זיי ווילן. זיי האָבן פאַרנומען „גרענעץ"־פּאָזיציעס גאָר צוליב עפּעס אַנדערש: ניט דורכצולאָזן קיין אוניפאָרמירטע אַמעריקאַנער, אַלץ איינס צי סאָלדאַטן אָדער אָפיצירן, אין שטאָט אַריין. די אַטמאָספערע איז אַן אָנגעצויגענע און די אַרמיי וויל ניט קיין „טראָבל" מיט דער באַפעלקערונג.

דער נעגער־קעלנער טראָגט מיר צו מיין פּאָרציע קאַלטן אָראַנזשן־זאַפט און טוט אַ וואונק צו מיר ווי אַן אייגענער צו אַן אייגענעם. ער איז בפירוש אַ געבוירענער אין פּאַנאַמאַ, אָבער אַז מען רעדט צו אים שפּאַניש איילט ער זיך ניט צו דערהערן. ער באַדינט שוין יאָרן־לאַנג אַמעריקאַנער גענעראַלן און אַדמיראַלן — און דערמיט אַליין געהערט ער שוין אין דער קאַנאַל־זאָנע,

און „שטאַט", מיינט ער, פּאָדערט, ער זאָל ריידן ענגליש. שמייכלט ער און זאָגט:

„האַו דו יו לאַיק טהי קידס"? פרעגט זיי בחרם, וואָס דער אָפּמאַך מיט אַמעריקע איז — קיינער פון זיי וועט אייך ניט קענען ענטפערן. דעמאָנסט־רירן זיינען זיי אָבער גרייט טאָג און נאַכט, אַבי ניט צו גיין אין שול. איצטער ברענען זיי אַ וועלט: די לערערס אַליין שטרייקן. מ'זאָגט, אַז קאָמוניסטן האָבן אונטערגעקויפט די פירער פון לערער־סינדיקאַט, אַבי צו שאַפן שוועריקייטן פאַר די פאַראייניקטע שטאַטן. וואָס, איר גלויבט ניט? כ'האָב עס געהערט מיט די אייגענע אויערן... איר פאַרשטייט דאָך אַז פון וויכטיקע מענטשן.

* * *

פונם פּאַרק קומען נייע אויסגעשרייען: „נידער מיט גענעראַל מאַרשאַל!"

מיין גאַסט פאַר מאָלצייט זיצט מיט מיר ביי אַ זייטיקן טיש פונם גרויסן „טיוואָלי"־עס־צימער, זופּט פּאַמעלעך זיין קאַפע, רויכערט אַ ביליקן סאָרט האַוואַנאַ־סיגאַר און האַלט זיך אין איין בייזערן:

„דעמאָנסטראַציעס האָט זיך זיי פאַרוואָלט! וואָס וועלן זיי דערמיט פועל'ן? און אַז דער פּאַרלאַמענט וועט זיך שוין אָננעמען מיט מוט און וועט זיך אָפּזאָגן צו ראַטיפיצירן — וואָס וועט דעמאָלט זיין? ס'איז נישטאָ אין פּאַנאַמאַ קיין איין בירגער וואָס קען זיך מיט מיר פאַרמעסטן אין פּאַט־ריאָטיזם, אָבער פּאַנאַמאַ איז סאַי־ווי־סאַי אַן אַמעריקאַנער קאָלאָניע. הייסן הייסט עס, אַז אַמעריקע איז ביי אונז ניט מער ווי אַ „קוואַרטיראַנט"; אָבער צי האָט איר שוין געהערט אַמאָל פון אַ לאָקאַטאָר וואָס האָט מיטן בעל־הבית אַ קאָנטראַקט עד סוף כל הדורות, אַז מ'זאָל קיינמאָל און אונטער קיין שום אומשטענדן ניט קענען פּטור ווערן פון אים? אָט אַזאַ קאָנטראַקט האָט אַמע־ריקע אויף דער קאַנאַל־זאָנע. איך בין געווען פאַראַיאָרן אַ פּאָר וואָכן אין פּאַריז, האָב איך זיך פּשוט דאָרט געשעמט צו זיין אַ פּאַנאַמער. אין אַ הויז וואו איך בין געווען איינגעלאַדן פאַר אָוונטברויט, איז אַ קליין מיידעלע גע־ווען דערשטוינט צו הערן, אַז ס'איז פאַראַן אַ לאַנד וואָס הייסט פּאַנאַמאַ. זי איז געווען זיכער אַז פּאַנאַמאַ איז פּשוט אַ פראַנצויזיש וואָרט — און מיינט דאָסזעלבע וואָס „שווינדל". גיי דערצייל איר, אַז דער שווינדל קיין פּאַנאַמאַ איז אַמאָל געקומען טאַקע פון איר אייגענער פּאַריז — און אַז איר לאַנדסמאַן, פערדינאַנד דע לעסעפּס, איז געווען פאַרבונדן מיט דער גרעסטער „אַפערע" פונם נייַנצנטן יאָרהונדערט; מיט פאַרטאַכלעוועט און צו'גנב'ענען 300 מיליאָן דאָלער פון ערלעכע און שפּאָרעוודיקע פראַנצויזישע קליינבירגער. אויב מיר איז וויניק דאָס קליינע מיידעלע מיט איר פראַנצויזישער „עטימאָלאָגיע", האָט זי נאָך אַן עלטערן ברודערל, וואָס גיט איר צו פאַרשטיין אַז פּאַנאַמאַ איז בפירוש אַ לאַנד; אַז זייער אָנקל טראָגט זומער אַ שטרויענעם פּאַנאַמאַ־הוט, אָבער ער

האָט ניט לאַנג אויסגעפונען, אַז די פּאַנאַמאַ־היט ווערן גאָר געמאַכט אין עקוואַדאָר. פּלאַצט דאָס מיידעלע אַרויס אַ געלעכטער: איז דאָך דאָס ערשט אַ באַוויז, אַז פּאַנאַמאַ הייסט אַ שווינדל! זוכט נאָכדעם דער בעל־הבית צו ראַ־טעווען די סיטואַציע און גיט דעם מיידעלע צו פאַרשטיין, אַז מ׳דאַרף זאַכן ניט נעמען אַזוי בוכשטעבלעך: אַט, צום ביישפּיל, האַוואַנאַ־סיגאַרן ווערן גאָר גע־מאַכט אין מעקסיקאָ. אמת, כ׳האָב זיך אין דעם מיידעלע אַביסל נוקם געווען. כ׳האָב זי אַ פרעג געטאָן: וואָס הייסט אויף פראַנצויזיש „פראַנס״? ענטפערט זי מיר, אַז „פראַנס״ איז סתם דער נאָמען פונם לאַנד, און אַז דאָס וואָרט אַליין הייסט „גאָרניט״, ס׳איז ניט קיין וואָרט בכלל. פּאַנאַמאַ, דערקלער איך איר, איז אָבער יאָ אַ וואָרט, און עס מיינט „אַ שפע פון פיש״. איז דאָס קליינע פראַנצויזישע נפש׳ל נייגעריק און עס וויל וויסן, אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך איז דאָס אַ וואָרט. זאָג איך איר, אַז דאָס וואָרט איז אינדיאַניש. שטרעקט זי אויס אַ פאַרוואונדערט פּנימ׳ל: אויף אינדיאַניש? זיינען דען נאָך פאַראַן אינדיאַנער? כ׳האָב געמיינט, אַז מ׳האָט זיי שוין לאַנג, לאַנג אַלע אויסגע־הרג׳עט...״

איך אונטערברעך מיין גאַסט:

— וואָס נעמט איר זיך אַזוי צום האַרצן, וואָס עפּעס אַ מיידעלע אין פּאַריז האָט געמיינט אָדער געזאָגט? וואו איז דאָ די טראַגעדיע? אָנגעהויבן אונזער שמועס האָבן מיר דאָך פון אַמעריקאַנער באַזעס.

— יאָ, באַזעס... אָבער פאַרוואָס מיינט איר, אַז מיר זיינען אַוועק פון אונזער טעמע? די באַזעס זיינען ניט מער ווי אַן עטאַפּ אויף אַ לאַנגן וועג, אַ וועג פון יאָרהונדערטער, וואָס האָבן געפירט צו שקלאַפעריי. אָנגעהויבן האָבן שפּאַניער. צוגעלייגט אַ האַנט האָבן אין פאַרשידענע צייטן די ענגלענדער. איז אייך באַקאַנט דער נאָמען העגרי מאָרגאַן מיט זיין פּיראַטישער מאָרד־און־רויב־עקספּעדיציע? — פאַרענדיקן ווילן אין מיינע יאָרן די אַמעריקאַנער. ס׳איז ניט קיין פראַגע פון דער באַזע אָדער יענער באַזע. וויכטיק איז, וואָס די ווייסע אַריינדרינגער האָבן פאַר׳ממזר׳ט מיין פאָלק, מיין ראַסע (אַנטשולדיקט פאַרן אויסדרוק; איך ווייס, אַז ער איז איצט נישט פּאָפּולער). יאָ, פאַר׳ממזר׳ט מיין ראַסע און דערשטיקט איר ציוויליזאַציע...

מיר זיינען ביידע אַ ווײַלע שטיל געבליבן. נאָך וואָס זאָל איך לייקענען? פונם וואָרט „ראַסע״ איז מיר מיטאַמאָל געוואָרן אומהיימלעך. צווישן מיר און מיין מיטשמועסער האָט זיך ווי אַוועקגעשטעלט אַ טויבע און פינצטערע מחיצה. איך בין ניט שטאַרק בקי אין דער געשיכטע און דער עטנאָגראַפיע פונם לאַנד, אָבער איך האָב זיך אָנגעהויבן דערמאָנען דאָס ביסל וואָס ס׳איז צו מיר דערגאַנגען. דאָס פּאַנאַמער פאָלק, ווייס איך, איז אַ געמיש, אפשר מער געמיש, דוכט זיך, ווי די באַפעלקערונג אין אַנדערע לאַטיין־אַמעריקאַנער לענ־

דער. ס׳איז, פאַר אַלעמען, אַ געמיש פון אינדיאַנער. פאַר אונז, וויסע, זענען — אויב מיר גייען ניט צו נאָענטער צו דער זאַך — אַלע אינדיאַנער גלייך: דער אינדיאַנער פון סאַסקאַטשעוואַן אָדער אַלאַסקאַ און דער אינדיאַנער פון דער אַרגענטינער פּרעריע געהערן צו איין „פאָלק". מיר פאַרגעסן אַז דאָס איז ניט מער ווי אַ טעכנישער נאָמען, מיט וועלכן מיר באַצייכענען אַלע שבטים און פעלקער, וואָס דער ווייסער מענטש האָט געפונען אין די אַמעריקעס און האָט ניט געוואוסט ווער און וואָס זיי זיינען. אָבער אין פּאַנאַמאַ, געדענקט זיך מיר, האָבן זיך באַגעגנט אינדיאַנער אי פון צפון און אי פון דרום, אַ שטראָם פון העזה׳דיקער, אַוואַנטוריסטישער עמיגראַציע איז אַמאָל אַהער געגאַנגען אפילו פון באָליוויע און פערו. ציוויליזירטע און ניט־ציוויליזירטע „אינדיאַנער" האָבן זיך דאָ באַגעגנט, זיך דערנענטערט, זיך געמישט און מסתמא אויסגע־מישט. שפּאַניער האָבן נאַטירלעך ניט קיין קליינעם חלק אין דעם בלוט פונם איצטיקן פּאַנאַמאַ־פאָלק: די שפּאַנישע אַריינדרינגער האָבן ניט באַטראַכט די אינדיאַנער פרויען פאַר מוקצה, און די קירכע האָט אפילו אַוועקגעקוקט אין אַ זייט, ווען עס זיינען געבוירן געוואָרן קינדער אָן חופה וקדושין. נעגער זיינען אַהער געבראַכט געוואָרן פון די וועסט־אינדיעס, כינעזער זיינען אימ־פּאָרטירט געוואָרן אויף צו בויען די אייזנבאַן אויף דעם שמאָלן שטח צווישן די צוויי אָקעאַנען. זאָלן מיר דערביי מוחל זיין מיינע אַמעריקאַנער לאַנדסלייט: צוריק מיט אַ הונדערט יאָר, אין די משוגע׳נע טעג פון דער גאָלד־בהלה, איז פּאַנאַמאַ געווען איינע פון די וויכטיקסטע דורכגאַנג־סטאַנציעס צו די פּאַבעל־האַפטע אוצרות פון קאַליפאָרניע, און — ווי אַזוי זאָל איך זיך דאָ אויסדריקן, אַז פוריטאַנער זאָלן אויף מיר קיין פאַראיבל ניט האָבן? — אין זייערע לאַנגע אכסניה־חדשים האָבן זיך די שפּעטערדיקע מיליאָנערן ניט אָפּגעזאָגט פון אַזאַ מצווה ווי פּריה־ורביה. וואָס קען הייסן אין פּאַנאַמאַ אַ ראַסע? ווער גע־דענקט און ווער ווייסט דאָ אויף זיכער, פון וועמען און פון וועלכן שורש ער שטאַמט? ווער איז דאָ „ריין" און וועמען האָט מען דאָ „מטמא" געווען?

וואונדערט זיך ניט מיין גאַסט אויף מיינע אַלע קשיות. ער ווייסט די עם־הארצות פון ווייסע וועגן דער אמת׳ער, אורשפּרינגלעכער אַמעריקע. פאַרוואָס, זאָגט ער, בין איך מחוייב וועגן דעם צו וויסן מער ווי עס ווייסט אַ דורכשניטלעכער אינטעליגענטער פּאַנאַמאַ־בירגער?

— וואָס קענט איר דאָ זען און וואָס קענט איר דאָ פאָרשן? — ווען איר קומט אין אונזער לאַנד, זעט איר בלויז די הויפּטשטאָט אָדער איר מאַכט אַ באַזוך אין קאָלאָן, וואָס איז נאָך מער „קאָסמאָפּאָליטיש" ווי די הויפּטשטאָט. ווער פון אייך האָט אַמאָל באַזוכט די ווייטערע געגנט, צווישן ריאָ טאַבאַסאַראַ און גאָלפאַ דולטשע? איך מאַך אייך ניט קיין פאָרוואורף. קיין האָטעלן וועט איר דאָרט ניט געפינען; דאָרט זייט איר אָנגעוויזן בלויז אויף דער

הכנסת־אורחים פון די אָרעמע איינוואוינער. אָבער יענע איינוואוינער, וואָס אָפטמאָל קענען זיי גאָר קיין שפּאַניש ניט רעדן, זיינען עס דאָס אמת׳ע פּאַ־נאַמאַ־פאָלק, און זייער ציוויליזאַציע האָבן די ווייסע מענטשן דערשטיקט. איך בין איינער פון זיי. איך בין אַ טשיריקי, וועמען דער מזל האָט פאַרטראָגן פריער אין אַ יעזואיטישער שולע, נאָכדעם אין אין אוניווערזיטעט, שפּעטער אין אַ צווייטער. מיין קאָפּ איז אָנגעפּילט מיט שטאָפן וואָס זיינען אייך באַקאַנט. לויט בילדונג, אויב איר ווילט, בין איך אַ אייראָפּעער. אָבער מיין שורש איז דאָרט — ביי די אינדיאַנער, ביי די „האַלב ווילדע״; ביי די וואָס קענען קיין שפּאַניש ניט רעדן און וואָס כאָטש זיי זענען ניט קיין ערגערע קריסטן פון אונזער ערץ־בישאָף, האָבן זיי נאָך אַלץ הנאה פון צו־דינען אַן אַמאָליקע פּרי־מיטיווע געטשקע. דאָרט איז מיין שורש און מיט זיי איז מיין האַרץ. איך בין אַ טשיריקי...

— קיינמאָל, מוז איך זיך מודה זיין, האָב איך דעם נאָמען ניט געהערט — טשיריקי?!

— טשיריקי. קענט איר זיך פאָרשטעלן, אַז מיינע אַמאָליקע אָבות האָבן געוואוסט פונם מבול, נאָך איידער די שפּאַניער זיינען צו אונז אָנגעקומען און אונז באַקאַנט געמאַכט מיט דער ביבל? אין די עלטסטע שפּאַנישע כראָני־קעס ווערט דערציילט וועגן דעם ווי גיל גאָנזאַלעץ האָט זיך פאַרגעשטעלט פאַרן דעמאָלסטדיקן הערשער פון די טשיריקיס, ניקאַראַגואַ. דער לעצטער האָט געפרעגט דעם שפּאַנישן מיליטערמאַן, צי ווייסט ער וועגן מבול? און צי פאַרשטייען זיינע מענטשן, פאַרוואָס די געטער האָבן פאַרפלייצט די וועלט? און צי וויסן זיי, אויב אַ צווייטער מבול וועט נאָך ווען עס איז ווידער פאַר־קומען? איך ווייס, איך ווייס. איר וועט מיר באַלד דערמאָנען אַז די מבול־ לע־גענדע איז אַן אוניווערסאַלע; אַז זי איז אַ טייל פון פאָלקלאָר כמעט ביי אַלע שבטים און אלע טיילן פון דער וועלט. וואָס וועט איר דערמיט באַווייזן? ניט מער, אַז יענע שבטים זיינען גאָרניט אַזעלכע ווילדע ברואים, ווי איר באַצייכנט זיי; אַז אויך זיי האָבן פאַרמאָגט אַמאָל זייערע אייגענע און אפשר גאַנץ גרויסע ציוויליזאַציעס. אָבער אַלץ איינס: ס׳איז ניט מיין עובדה איצטער צו פאַר־גלייכן מיין פאָלק מיט אַפריקאַנער שבטים אָדער מיט פאַלינעזער. די שפּאַניער, ווי זיי אַליין דערציילן, האָבן אין פּאַנאַמאַ געפונען מענטשן, וואָס האָבן אין משך פון יאָרן אויסגעאַרבעט זייערס אַן אייגענעם לעבנס־שטייגער, זייערע אַן אייגענע עטיק און עסטעטיק, זייערע אייגענע (און גאַנץ ראַפינירטע) באַ־גריפן פון גאַלאַנטקייט און ריטערלעכקייט. אין דער געגנט פון וועלכער איך שטאַם טראָגן נאָך איצטער ניט־פאַרהייראַטע פרויען אַ גאָלדענעם שילד אויף איין ברוסט — דערמיט אָנצוזאָגן די אַרומיקע אַז זי איז נאָך אַ בתולה — און אַז זי איז אַן אשת־איש וועט זי קיינמאָל ניט פאַרגעסן אַרויפצולייגן

גאָלדענע שילדן אויףביידע ברוסטן. ס'אַן אַלטער מנהג אַזאַ און איך וואָלט געראָטן אויך מענטשן פון „העכערע" ציוויליזאַציעס, אַז זיי זאָלן איינפירן אַן ענלעכן מנהג ביי זיך: אפשר וועלן זייערע משפחות דענסמאָל ווערן רייַנער ווי זיי זייַנען היינט. ס'אַ שאָד וואָס ס'איז אייך ניט לייכט צו לייענען שפּאַניש. כ'וואָלט אייך געגעבן בענדער פון שפּאַנישע פנקסים — פון מיליטער־מענטשן, פון גייסטלעכע, פון סוחרים און פּיראַטן — וואָס וואָלטן אייך דערציילט, וואָס פאַר אַ פאָלק זיי האָבן דאָ געפונען. אָבער אויך היינט וועט איר זען, אַז טשי־ריקיס האָבן אין זיגען אַן ווערטער, בלויז דורך אַ מין קינסטלערישער סיגנאַ־ליזאַציע, מודיע צו זיין אין וואָס פאַר אַ געמיט אָדער שטימונג זיי זייַנען. אויב ער איז אַן אָבל, וועט ער ניט אַרויסגיין אין דרויסן, סיידן ער וועט פריער אויסמאָלן אויף זיין פּנים מיט פאַרב אַ געוויסן סימן. לויט דער פאַרב אָדער לויט דער ליניע אויפן פּנים — אַ גלייכע, אַן אויסגעקרימטע, אַ לענגערע אָדער אַ קירצערע — דערקענט מען ביי זיי צי איז ער איצטער פאַרליבט, צי ער גייט שעכטן אַ קרבן פאַר איינעם פון זיינע געטער, צי גייט ער תפילה טאָן אויף אַ געהייליקטן אָרט. די אַרומיקע ווייסן דענסטמאָל, צי דאַרף מען אים לאָזן אַליין און אין שווייגנדיקער איינזאַמקייט; אָדער, פאַרקערט, מען דאַרף אים עפּעס זאָגן, דערציילן, אָדער זינגען. קיינער וועט אים קיין טריוויאַל וואָרט ניט זאָגן, אויב דאָס אויסגעמאָלטע פּנים סימבאָליזירט אַ ניט־טריוויאַלן נשמה־צושטאַנד. וואָס איז דאָס, זאָגט מיר — קולטור אָדער אומקולטור? סטיל אָדער מאַנגל אין סטיל? ווילדקייט אָדער אַ העכערע מדרגה פון גייסטיקן לעבן? אָדער נעמט אַן אַנדער ביישפּיל: אַ טשיריקי־איינגל ווערט רייף, הויבט אָן צו פילן אַז ער איז אַ מאַן, וואָס טוט ער דענסטמאָל? אין אייער ניו יאָרק, אויך דאָ, אין דער הויפּטשטאָט, הויבט ער אָן צו גיין אין אַ טאַנץ־זאַל אָדער אין אַ סך ווייניקער דרך ארץ'דיקע פּלעצער. אַ טשיריקי־בחור ווייסט, אַז ער דאַרף איצט דורכגיין אַ סעריע ריטואַלן פון תשובה־טאָן און קרבן; פון תענית און סיגופים. ער ציט זיך צוריק פון די אַרומיקע און פאַרברענגט טעג און נעכט אין התבודדות, אין דער טיפעניש פון וואַלד. און וואָס טוט ער ווען ער פילט זיך שוין געריייניקט און ראוי חתונה צו האָבן? ער זעצט זיך אַוועק ביי דער שטוב פונם מיידל, וואָס זיין האַרץ גלוסט, מיטן רוקן צום אַריינגאַנג. ער זיצט און שווייגט — אַט דאָס איז זיין סערענאַדע. אויב דאָס מיידל וויל אים, דאַרף זי אויך קיין וואָרט ניט זאָגן. זי ברענגט אים בלויז אַרויס צו עסן און טרינקען. דענסטמאָל ווייסט ער, אַז ער ווערט קעגנזייטיק געליבט. וואָס איז אַט די פּאַנטאָמימע? ווילדקייט אָדער קולטור? אָדער נעמט אַן אַנדער גרופּע, ווי איר רופט זיי, אינדיאַנער, וועגן וועמען די ערשטע שפּאַנישע אַריינדרינגער דערציילן אין זייערע פנקסים — די גוואַימיס. אין תוך, איז נישטאָ קיין אונ־טערשייד צווישן זיי און די טשיריקיס. די גוואַימיס זייַנען די זעלבע טשירי־

קיס, אָבער פון אַן אַנדער געגנט. אַ קאַטוילישער גייסטלעכער, וואָס האָט באַ־גלייט עספּינאָזאַן אין זיין מלחמה־עקספּעדיציע צו דעראָבערן יענע געגנט, דערציילט אין זיין טאָג־בוך וועגן אַ שמועס מיטן הערשער פון דער געגנט, נאָכדעם וואָס ער איז שוין געצוואונגען געווען מודה צו זיין די מפּלה און זיך אונטערצוגעבן. יענעם פּאַטעטישן און גלאַררייכן קאַפּיטל האָב איך אַזוי פיל מאָל דורכגעלייענט, אַז איך קען אים, דאכט זיך, ציטירן אויף אויסווייניק:

„ווי אַן אויסגעמוטשעטער מלחמה־מענטש זיץ איך איצטער און רו, וואַרטנדיק אויף מיין לעצטן טאָג. איך און מיין פאָלק האָבן אַנטדעקט, אַז מיר זיינען געבוירן געוואָרן מיטן תנאי צו שטאַרבן. ווי אַלע שטערבלעכע זאַכן, זיינען אויך אונזערע הענט און דאָס פלייש אויף אונזערע ביינער פאַר׳משפּט צו פאַרלירן קראַפט. פון אַן אומבאַקאַנטקייט גייען מיר צוריק. פון פינצ־טערניש צו פינסטערניש, פון בייז צו בייז, פון געבורט צו טויט, פון די גרוי־סע אויפשוואונגען אין דער נשמה צו דער פייַנפולער אַגאָניע פון האַרץ; פון שמחה צו טרויער; פון געלעכטער צו טרערן; פון יוגנט צו אַלטקייט, פון גבורה צו שוואַכקייט, פון שטויב צו שטויב — אָט דאָס איז אונזער גורל. איז פאַראַן עפּעס אַ טעם אין דעם אַלעמען — אין אונזער געבוירן ווערן מיטן תנאי צו לעבן; אין אונזער חוב צו לעבן מיטן תנאי צו שטאַרבן?

„צווישן פינסטערניש און ליכט האָבן מיר אָבער דערזען, ווי עס שיינט עפּעס אַזוינס וואָס איז ניט געגליכן צו דעם בייזן, וואָס לעבט אונטער דער זון. מיר האָבן דאָס געזען אין לעבן, אין טויט, אין אונזער טרויער און טרערן, צווישן די חיות פון פעלד און וואַלד, אין די הימלען צווישן די אומצאָליקע שטערן, ביז ס׳איז דערפון געוואָרן אמונה, און פון זינט מיר האָבן געקראָגן אמונה, האָבן מיר שוין ניט מורא צו שטאַרבן.

„מיר ווייסן, אַז אונזערע עלטערן האָבן אונז ליב געהאַט און האָבן זיך פון אונזערטוועגן געמיט; ניט כדי פון אונז עפּעס צו קריגן, נאָר בלויז צוליב ליבע. דאָס איז דער געזעץ פון לעבן צווישן חיות און בהמות. ווען מיר ווערן פאַרוואונדעט, ווען אברים ווערן אונז געשעדיקט, איז עפּעס פאַראַן אין דער נאַטור וואָס מאַכט דאָס צעבראָכענע גאַנץ און היילט. מיר וואַרפן אַריין זאָמען אין דער ערד און עפּעס איז פאַראַן וואָס ברענגט שפּעטער אַרויס פון די קברים נייע, לעבעדיקע זאָמען — די זעלבע זאָמען, אָבער אַ סך מער ווי מיר האָבן אַריינגעוואָרפן. מיר זעען אַז די זון שיינט יעדן טאָג און מיר דאַרפן זיך קיינ־מאָל ניט מטריח זיין כדי דאָס מעגלעך צו מאַכן. ווען מיר זיינען גוט צו די שטומע באַשעפענישן, ענטפערן זיי אונז אָפּ מיט גוטן. דער ווילדער חזיר און דער דעליקאַטער פאַזאַן ווערן מיט אונז היימיש; די דאַרנבושעס גיבן אַרויס ראָזעס, צאַרטקייט און שיינקייט. פון דער זון, פון דער לבנה און פון די שטערן, פון פלאַנצן און לעבעדיקע ברואים האָבן מיר זיך אויסגעלערנט אונטערצושיידן

צייט פון צייט, טעג פון טעג — צו פאַרערן די צייט, ווען דער קאָרן ווערט רייף, ווען די לבנה ווערט פול, ווען דער ווינטער הויבט זיך אָן. מיר האָבן גע־מאַכט פאַר זיך אַ רו־טאָג, אַ טאָג פון ליבע און אַ טאָג פון אָפּגעבן כבוד צו אַ קראַפט וואָס איז איבער אונז. מיר האָבן זיך אויסגעלערנט צו דינען אַ האַר, זינגען אים לויב־געזאַנגען, ברענגען אים קרבנות, צו טאָן דאָס גוטע. יענער האַר איז דאָס וואָס באַוועגט זיך אין דער גאַנצער נאַטור. מיר זעען אים אין דעם שמייכל פון די וואָס זיינען אונז טייער און ליב; מיר זעען אים אין דער עניוות פון אונזערע הינט; מיר פילן אים אין זיך ווען מיר לעבן דורך שעה'ן פון גליק, ווען אונזערע קעמפער קומען צוריק פון דער שלאַכט און ווען עס קומט ביי אונז פאַר די גרויסע יאַגד. פון דאַנקבאַרקייט טוען מיר צו אים תפילה, ברענגען מיר אים קרבנות, און ווייל מיר ווייסן אַז מיר זיינען דאָס העכסטע פון אַלע באַשעפענישן אַרום אונז, פאַרשטייען מיר אויך אַז ער איז אַ וועזן ענלעך צו אונז אָדער העכער פון אונז, אַז ער איז מסוגל אונז צו הערן און צו פאַרשטיין אונזערע געפילן... דעם ווינט קענען מיר ניט זען, מיר קענען אים אָבער פילן און מיר ווייסן אַז ער איז פאַראַן און אַז ער באַוועגט זיך. אַזוי ווייסן מיר אויך אַז ער איז פאַראַן: ווירקט ער דאָך יעדן טאָג אין דער ערד און אין דער זון, און אין אונזערע קערפּערס. ער וועט אונז פירן דורך דער אומבאַקאַנטקייט ווען מיר וועלן שטאַרבן. ער איז פעאיק צו פאַרניכטן אַלע אונזערע שונאים, צו באַפרייען אונז פון פיין און טרערן, צו פאַרטרייבן פינצטערניש, צו דערלייזן אונז אין טויט. מיר זעען אים אין דעם, וויאַזוי אַ וואונד היילט זיך אויס, וויאַזוי פון אַ דאָרנבוש שפּראָצט אַרויס אַ ראָזע, וויאַזוי זונענשיין קומט נאָך אַ רעגן, וויאַזוי אַ מענטשלעכע נשמה שטאַרבט אָן מורא פאַרן טויט."

אָט דאָס האָט פאַרשריבן אַ שפּאַנישער גייסטלעכער, און איך בעט אייך זייער, איר זאָלט מיר גלויבן, אַז איך האָב דאָ ניט פאַראַפראַזירט עפּעס פון די אייך באַקאַנטע הייליקע שריפטן. אונזערע שפּאַנישע דעראָבערער זיינען ניט געווען פאַראינטערעסירט פאַרצושטעלן די, וועמען זיי האָבן געמאָרדעט און גע־ראַבעוועט, און געזוכט אויף אייביק צו פאַרשקלאַפן, אין אַ בעסערן ליכט, אי־דעאַליזירן זיי. און איצטער וויל איך אַז איר זאָלט מיר אויפריכטיק זאָגן: צי האָט זיך מיין פאָלק געגייטיקט אין אייער ביבל, אין קריסטלעכע מיסיאָנערן, אין אַ „העכערער" ציוויליזאַציע, וואָס מען האָט אונז, ווי עס הייסט, געבראַכט פון גענואַ, מאַדריד און ליסאַבאָן? ווער ווייסט, צו וואָס פאַר אַ מדרגה מיר וואָלטן דערגרייכט, ווען מען וואָלט אונז געלאָזט צורו, ווען מען וואָלט פאַר אונז ניט געבויט קיין קירכן און קאַטעדראַלן, —קיין שענקען און קיין פריי־וואָלע טאַנץ־קלאַסן...

— און דערפאַר זאָג איך אייך נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל: מיך אינטערע־

סירט ווייניק, צי אַמעריקע וועט זיך באַנוגענען מיט אירע אַלטע באַזעס און צי וועט זי קריגן נייע. ווען איך האָב כח, טייל איך אָפּ פון פּאַנאַמאַ יענע געגנט, וואו די שארית הפליטה פון מיין פאָלק לעבט נאָך מיטן שורש פון איר אייגע־נער נשמה, און וואָלט אויף עטלעכע יאָרהונדערט פאַרבאָטן אַהינצו אַריינקומען אַמעריקאַנער, ענגלענדער, שפּאַניער, כינעזער, אידן. אפשר וואָלטן מיר געוואָרן אַ גרויס פאָלק מיט אַן אייגענער, ניט אויסגעבאָרגטער און ניט אַרויפגעצוואונ־גענער ציוויליזאַציע. ניין, איך בין ניט קיין פּאַנאַמאַ־פּאַטריאָט, איך בין אַ טשיריקי־פּאַטריאָט. איך ווייס, אַז מיין פּאַטריאָטיזם איז אַן אוטאָפּיע. ניין, ערגער ווי אַן אוטאָפּיע — די האָפּענונגסלאָזיקייט אַליין. מיט דער צייט וועט מען אויך אין מיין געגנט דורכפירן שאָסייען, אייזנבאַנען, און איינשטעלן טע־לעפאָנען, און עפענען קראָמען מיט פינף־און־צען־סענטיקע לוקסוסן פון ניו־יאָרק, און פאַרקויפן וויסקי, קאָקאַ־קאָלאַ, ביליקע ביבל־אויסגאַבן און רעקאָרדס מיט וואולגאַרע לידלעך פאַר די גראַמאָפאָנען. איך ווייס, אַז מיט דער צייט וועלן אַמעריקאַנער טוריסטן אַהין אַריינדרינגען, האָטעלן וועלן פאַר זיי אויסגעבויט ווערן, און מענטשן פון מיין פאָלק וועלן ווערן קעלנערס און קריגן קוואָדערס פאַר דעם וואָס איז נאָך היינט ביי זיי אַ ריטואַל פון הכנסת אורחים, און פּלאַפּלען שלעכט שפּאַניש און נאָך ערגערן ענגליש. מיין שטאַם גייט אונטער, און דער פאַקט גופא וואָס איך זיץ דאָ מיט אייך, וואָס איך בין אַ תושב פון דער הויפּטשטאָט און אַן אָפטער גאַסט אין באַלבאָאַ, אין דעם אַמעריקאַנער מיליטערישן קלוב, איז אפשר די גרעסטע דעמאָנסטראַציע פון אונטערגאַנג. יעדער מענטש האָט אָבער אַ רעכט זיך אַרומצוטראָגן מיט אַ האָפענונגסלאָזן חלום און אָט דערפון וועל איך זיך קיינמאָל ניט אָפּזאָגן".

פאַרביי אונזער טיש איז דורכגעגאַנגען אַן אַמעריקאַנער גענעראַל. ער איז מיט מיין גאַסט גוט באַקאַנט. האָט ער אים מעשה גוטער־ברודער אַ קלאַפּ געטאָן איבער דער פּלייצע, זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ פּאָר סעקונדן און אַ פרעג געטאָן מיט אַ טאָן פון איינעם, וואָס וואַרט גאַר ניט אויף קיין ענטפער:

„וועגן וואָס היצט איר זיך דאָ אַזוי? וועגן די באַזעס?"

מיין גאַסט האָט אים פלינק געענטפערט:

„ניין, בלויז וועגן איין באַזע, אָדער, אויב איר ווילט, וועגן דער באַזע".

דער גענעראַל האָט, דוכט זיך, דעם ענטפער ביזן סוף ניט דערהערט. ביי אַן אַנדער טיש האָבן אויף אים געוואַרט צוויי אינגע דאַמען.

פּאַנאַמאַ, דעצ. 1947

קאַראַאימער

אין מײַנע אינגלשע יאָרן האָב איך אַ שטיק צײַט געהאַט אַ שוואַכקייט פאַר קאַראַאימער. אַ שוואַכקייט איז, גלויב איך הײַנט, דאָס ריכטיקע וואָרט. וואָרים וואָס אַזוינס האָט מיך געקאָנט ציען צו זיי? אויף וויפל איך האָב זיך געקאָנט צוקוקן צו זיי, איז זייער לעבן געווען מאָנאָטאָן, גרוי, לאַנגווײַליק, זייער ווייניק אינספּירירט. מיך האָט אָבער געצויגן אין אָדעס, צו זייער „קענאַסע" — צו זייער אָריענטאַליש געבויטן מקום־תּפֿילה, מיט אַ פֿאָנטאַן אין הויף (ווי בײַ טאטארן, ווי בײַ מאַכמעדאַנער בכלל), מיט אַ חנ'עוודיקער סוכּה, באַצירט מיט בלומען; צו זייער „כאַכאַם" מיטן שניי־ווײַסן מיצל אויפֿן קאָפּ, וואָס ווען ער דאַרף דער ערשטער אַרויסגיין נאָכן דאַוונען פֿון דער „קענאַסע" שטעלט זיך דער עולם אויס פֿון בײדע זײַטן, און ער גייט געלאַסן און ווירדיק דורך די צוויי שלאַנקע רייען, פֿאַרנויגט דעם קאָפּ לינקס און רעכטס און בענטשט די קהילה: „שאַלאָם אַלייכעם".

אויב איך האָב — איינער פֿון די ערשטע — אָנגעהויבן לייענען און רעדן העברעאיש מיט דער ספֿרד'ישער הברה, שטאַמט דאָס ניט פֿון מײַנע לערער און ניט פֿון שליחים וואָס פֿלעגן קומען פֿון ארץ־ישׂראל (אין יענע יאָרן האָבן מײַנע שליחים גערעדט מיט מיר רוסיש, ניט העברעאיש), נאָר פֿון די קאַראַאימער, באַאײַנפֿלוסט פֿון זייערע תּפֿילות. און געצויגן האָט מיך צו זיי זייער אַנדערשקייט; זייער — זאָל איך מיך הײַנט מודה זײַן? — זייער ניט־אידישקייט. ערשטנס, קענען זיי קיין אידיש ניט און דאָס אַליין, דערמאָן איך זיך, איז געווען אַ גרויסע „מעלה". מיט מיר רעדן זיי רוסיש און צווישן זיך טאָטעריש. דאַוונען — דאַוונען זיי טאַקע אויף לשון־קודש, אָבער עס איז אַן אַנדער לשון־קודש; דער „אמת'ער", דער „עכטער", דער אָריענטאַלישער און, ווי כ'האָב זיך געוואָלט אײַנרעדן, דער קדמונ'דיקער, ניט דער צעכראַסטעטער, מלעיל'דיקער, נעגליזש־לשון־קודש פֿון אונזערע „כניאָקעס". און דריטנס, האָבן זיי ניט מורא פֿאַר קיין גויים. זיי קוקן גויים גלײַך אין די אויגן אַרײַן (אַזוי האָט זיך מיר, יעדנפֿאַלס, אויסגעוויזן) אָן פּחד און אָן הכנעה: אפֿשר דערפֿאַר וואָס זיי האָבן גלײַכע רעכט, דינען אין דער אַרמיי אַלס אָפֿיצירן און האָבן ניט קיין צרות מיט „פּראַוואָזשיטעלסטווע" און מיט דער פּראָצענט־נאָרמע. און דאָך זײַנען זיי... „אידן", אידן מיט אַ גוי'איש מזל.

איך בין שוין אין יענע יאָרן געווען, ניט צו נאַכט געזאָגט, אַן אָפּטער אַרײַנגייער אין כּל מיני „תּפֿילות"; קאַטוילישע, גריכיש־אָרטאָדאָקסישע, לו־

טעראַנישע קירכן, באַפּטיסטישע און שטונדיסטישע „שטיבלעך". יעדע פון זיי האָט געהאַט פאַר מיר אירע חנ'ען און איר צויבער־לופט; אָבער פון אַלע צו־זאַמען האָט געוויעט אויף מיר אַ קאַלטע עסטעטישע פרעמדקייט. ניט־פרעמד, האָב איך מיר געוואָלט איינרעדן, איז פאַר מיר געווען די קאַראַאימישע „קע־נאַסע". דער טעמפּאָ פון דאַוונען — אַ פאַרשלאָפענער; די שטימען, סאַי פונם „כאַזאַן" און סאַי פון די מתפללים, קומען אַרויס ווי פון היגערפלעט; קיין ברעקל התלהבות, קיין זכר פון מעלאָדישקייט, קיין רמז אויף מיסטעריעזעס, אָבער דאָך עפּעס אייגנס: ווייטע קרובים, אָבער דאָך קרובים. און דערצו נאָך — אַן אידישן צער, אַן אידישער עצבות אין די אויגן; און ווי אָפט מ'זאָל ניט ריידן אין שטאָט, אַז מ'גרייט צו אַ פּאָגראָם קער זיך דאָס מיט זיי ניט אָן. מיין שוואַכקייט צו זיי איז טאַקע געווען — שוואַכקייט, אַן אחד מששים פון שמד, פון זיך צוטוליען צו שטאַרקערע און זיכערערע, וואָס זיינען... פאַרט ניט קיין גויים.

מיין ראָמאַן מיט די קאַראַאימער, אין אַ צושטאַנד וואָס איז געווען אַ מין געמיש פון צו־להכעיס־ציוניזם און אַסימילאַטאָרישע מחשבות זרות, האָט זיך מיט דער צייט געענדיקט. קאַראַאימישע אינגלעך האָבן מיך אַ פּאָר מאָל מכבד געווען מיטן טיטל „זשיד"; דער שמש פון דער „קענאַסע" האָט מיר אָנגעהויבן מאַכן קאַפּוליער אָנצוהערעניש, אַז זייער גאָטעסדינסט איז ניט קיין ספּעקטאַקל און „פרעמדע" האָבן ניט נאָך וואָס אַהין צו קומען. ווען איך האָב אַמאָל אין פּאַליש אַ פרעג געטאָן וואָס עס ווערט אָנאָנסירט אין די מודעות, וואָס זיינען אויסגעקלעפּט אויף דער וואַנט, געשריבן אין אותיות וואָס האָבן אויסגעזען האַלב ווי רש"י־כתב און האַלב ווי אַראַביש, האָט מען מיר געגעבן אַ גוטע עצה, אַז אויב איך האָט טאַקע אַזאַ אינטערעס פאַר זייער קהילה־לעבן, זאָל איך זיך מטריח זיין און זיך אויסלערענען טאָטעריש. איך געדענק ניט קיין איין קריסטלעכע קירכע, וואו איך בין ניט געווען קיין אָנ־געלייגטער גאַסט; דער איינציקער מקום־תפילה וואו מיינע באַזוכן האָט מען אָנגעהויבן באַטראַכטן ווי אַן אינוואַזיע, איז געווען די קאַראַאימישע „קענאַסע". מיינע שפּעטערדיקע באַזוכן אין יעוופּאַטאָריע — דער דאַמאָלסטדיקער צענ־טער פון רוסישן קאַראַאימערטום, מיט דער ישיבה וואָס פלעגט אַרויסגעבן זייערע כלי־קודש — און אין טשופוט־קאַלע, נעבן באַכטשיסאַראַי, דער אַלטער קרוינשטאָט פונם טאַטאַרישן קיניגרייך, האָבן קיין נייע ליבע אין מיר ניט אַרויסגערופן. איך בין אין יענע יאָרן געווען נאָך ווייניקער באַהאַוונט אין קאַראַאימישער ליטעראַטור ווי איצטער, און צום ערשטן מאָל האָב איך זיך ביי מיינע באַזוכן אין קרים באַקאַנט מיט אברהם פירקאָוויטש'ס כמעט־אַנטי־סעמיטישע פעלשונגען. דער דאָזיקער קאַראַאימישער תלמיד־חכם האָט זיך נעמלעך פאַרנומען צו באַווייזן דורך פאַבריצירטע, „אַלטע" כתבי־יד און גע־

פעלשטע פאָטאָגראַפיעס פון מצבות, אַז קאַראַאימער אין קרים שטאַמען פון אַן טייל פון די עשרת השבטים, וואָס האָבן איינגעוואַנדערט אין יענער געגנט עטלעכע יאָרהונדערטער פאַר דער קריסטלעכער ציילונג, אין די יאָרן פון דער מלחמה צווישן די סקיטן און דעם פערסישן קעניג קאַמביז. זיי האָבן, הייסט עס, קיין שייכות ניט צו יענע אידן, וואָס האָבן זיך אין נייַנטן יאָרהונ־דערט אָפּגעשפּאָלטן פונם רבנישן אידנטום; זיי האָבן זיך פון תלמוד ניט געדאַרפט אָפּזאָגן, ווייל אין יענער עפּאָכע איז נאָך גאָר קיין תלמוד ניט געווען און די אידישע אמונה האָט נאָך עקזיסטירט אין איר אָריגינעלער ביבלישער „ריינקייט". אָבער דידאַזיקע טעאָריע האָט פירקאָוויטש געדאַרפט האָבן פאַר אַ באַשטימטן פּראַקטישן צוועק: צו באַווייזן דער צאַרישער רעגירונג און דער קירכע, אַז יענע „קלאַסישע" אידן, פון וועלכע די קאַראַאימער שטאַמען, האָבן ניט געהאַט קיין געלעגנהייט זיך צו באַטייליקן אין קריסטוס' משפט און קרייציקונג. אויף די רבנישע אידן, הייסט עס, ליגט אַלע יאָרן דער פלעק פון האָבן דערמאָרדעט דעם קריסטלעכן משיח; קאַראַאימער אָבער זיינען ריין פון דערדאָזיקער זינד און דאַרפן פאַר איר ניט באַשטראָפט ווערן.

וואָס פאַר אַ חילוק עס איז צווישן פירקאָוויטשן און די קרימער קאַראַ־אימישע קהילות — וואָס האָבן אים געשטיצט אין זיינע שונא־ישראל־פּעלשונ־גען — פון איין זייט, און די קרימטשאַקעס פון דער אַנדערער זייט! די אידן פון יענעם פאַרוואָרפענעם שבט, פון אַרום סימפעראָפּאָל און קאַראַסובאַזאַר (וואָס האָבן גלייך ווי די קאַראַאימער, גערעדט צווישן זיך טאָטעריש און האָבן, לויט אַ סך סימנים, געלעבט אין יענער געגענט ניט קיין קירצערע צייט ווי קאַראַ־אימער), זיינען בשעתם בייגעשטאַנען אַ גרויסן נסיון. ווען די געגנט איז דעראָבערט געוואָרן פון רוסלאַנד, האָט דער ערשטער גענעראַל־גובערנאַטאָר געשיקט רופן זייערע זקנים און זיי געמאַכט דעם פאָלגנדיקן פאָרשלאָג:

„איך האָב גרויס מיטלייד מיט אייך און מיט אייער לאַגע. איר זייט פלייסיק און ערלעך; איר פאַרנעמט זיך מיט ערד־אַרבעט און פיצוכט; אייער תפילה איז נאָבל און כאַראַקטעריסטיש מיט איר באַשיידענעם דעקאָרום, און איך וואָלט ניט וועלן, אַז איר זאָלט טיילן דעם טרויעריקן גורל פון רוסישע אידן. האָב איך פאַר אייך אַן עצה: מ'זאָגט מיר, אַז קיינער פון אייך, אפילו אייערע רבנים, קענען ניט קיין תלמוד. וועל איך אייך רעגיסטרירן אַלס אַ קאַראַאימישע סעקטע, און איר וועט קריגן דיזעלבע רעכט וואָס קאַראַאימער. איר דאַרפט זיך פון גאָרנישט ניט אָפּזאָגן: דעם תלמוד קענט איר סאַי־ווי־סאַי ניט".

האָבן די זקנים, ווי די קרימטשאַקישע טראַדיציע דערציילט, דערויף געענטפערט שטיל און קאַטעגאָריש:

„אמת, דעם תלמוד קענען מיר ניט, ווייל מיר זענען לאַנג געווען דער־

ווייטערט פון גרויסע אידישע צענטערן. דאָס איז אָבער אונזער חרפה, ניט אונזער שטאָלץ. פאַר דער חרפה פון עם־הארצות ווערן מענטשן ניט באַלוינט — און ווי קענען מיר אָננעמען גלייבע רעכט אַלס אַ באַלוינונג? ניין, מיר ווען זיך מיט דער צייט אויסלערנען אויך תלמוד, און מיר זיינען גרייט פאַר דעם צו ליידן צוזאַמען מיט כלל ישראל"...

מיט דער צייט האָט זיך אין מיר אַנטוויקלט אַ שטילער האָס צום קאַראַאימישן וועלטל: אפשר אַ רעזולטאַט פון ניט־געטיילטער אָדער אַנטווישטער „ליבע"? איך פלעג ווייכער ווערן, ווען מיר פלעגט אין שפּעטערע יאָרן אויס־קומען צו הערן אין מאָסקווער קאָנצערטן פון רעליגיעזער מוזיק די אָדעסער קאַראַאימישע זינגערין אַנאַ אל־טור. אפשר האָט דערצו גורם געווען, אַחוץ באַכ'ן, בעטהאָווען'ען און הייִדען'ען וואָס אַנאַ אל־טור פלעגט זינגען מיט איר טיפער ברוסט־שטימע און מיט כמעט מיסטישער פאַרציקונג, אויך די רייצנ־דיקע שיינקייט פון דער דאָזיקער רויט־האָריקער, דין־שלאַנקער עקזאַלטירטער פרוי. ניט איינמאָל האָב איך זיך געטראַכט בשעת אירע קאָנצערטן: אַ סביבה וואָס קען אַרויסגעבן אַזאַ זינגערין, מוז אין זיך האָבן אַ חוץ פסולת און טעמ־פער רשעות, אויך ניצוצות פון אמת'ער קדושה...

* * *

ווי קום איך אייגנטלעך היינט צו קאַראַאימער און פון וואַנען נעמט זיך ביי מיר פלוצלונג די כוואַליע פון אינגלישע רעמיניסצענצן?

אַ קאַראַאים איז מיך צוריק מיט עטלעכע וואָכן געקומען באַזוכן אין ירושלים. ווער איז ער? וואו וואוינט ער? ער האָט דאָס מיר ניט געוואָלט אַנטדעקן. איך ווייס, אַז אין ירושלים וואוינען עטלעכע געציילטע קאַראַאימער און אַז עפּעס זיינען צווישן זיי פאָרגעקומען די לעצטע יאָרן שווערע און סקאַנ־דאַליעזע סיכסוכים אַרום אַ שטיק באָדן אָדער הייזער אין דער אַלטער שטאָט. איך געדענק פון צוריק מיט יאָרן זייער „צענטער" אין ירושלים: דעם חצר הקראים, אַנטקעגן דער תפארת־ישראל־שול. אַ קלאָגעדיקער „צענטער" איז דאָס דאַן געווען: עטלעכע ווייבער און 413 מאַנסבילן. אַלע אַרום האָבן גע־וואוסט, אַז זיי זיינען פאַרשאָלטענע: אַ געוויסער רב האָט זיי אַמאָל, נאָך צו־ריק מיט עטלעכע דורות, פאַרשאָלטן, אַז קיינמאָל זאָל ביי זיי די צאָל מענער אין ירושלים ניט דערגרייכן ביז צען. ליגט נאָך אויף זיי ביז היינטיקן טאָג די קללה פון יענעם רב: קיין מנין קענען זיי ניט האָבן. אפשר איז מיין גאַסט איינער פון יענער מניג'לאָזער קהילה? ער האָט געהאַט זיינע סיבות מיר ניט צו אַנטדעקן, ווער ער איז. אָבער געקומען איז ער בעטן רחמים, ניט פאַר זיך נאָר פאַר אַנדערע קאַראַאימער. קליינע שפּליטערן זיינען פון זיי געבליבן אין עטלעכע לענדער פונם נאָענטן מזרח, אויך ערגעץ־וואו אין די באַלקאַנען און אין אַפריקע. פילן זיך יענע שפּליטערן איצט שוואַך, עלנט, פאַראיינזאַמט,

אויך ניט זיכער. קלאַפּן אייניקע פון זיי אין די טויערן פון דער מדינת ישראל: אדאָפּטירט אונז, לאָזט אונז זיך צוטוליען צו אייך, לאָמיר פאַרגעסן וואָס ס'איז געווען, סוף־כל־סוף, ווער זיינען מיר? אויך אידן! און אַז ערגע־רע אידן פון אייך, ווער קען עס היינט בודק זיין צווישן בעסערע און ערגערע? איז אַנטשטאַנען, האָט ער מיר דערציילט, אַ פראַגע, וואָס זאָל מען מיט זיי טאָן — אַריינלאָזן אָדער ניט? זאָל מען זיי באַטראַכטן פאַר אידן אָדער ניט? ווערט „ערגעץ־וואו" די פראַגע דיסקוטירט און די זאַך רירט זיך ניט פון אָרט. איז מיין קאַראַאים, דער מעלאַנכאָלישער שליח־ציבור, אומרואיק פאַרן גורל פון זיינע ברידער: „זיינען זיי דען ניט, טענה'ט ער צו מיר, אויך אין גלות? און וואָס זיי זיינען, זיינען זיי, אָבער קיין ערלים זיינען זיי ניט..."

האָב איך אים צוגעזאָגט צו נוצן מיין ברעקל השפעה, אַז די עטלעכע צענדליק קאַראַאימער זאָלן אריינגעלאָזט ווערן אין דער מדינת ישראל (און טאָקע נאָר וועגן אַ פּאָר צענדליק משפחות האַנדלט זיך דאָ. וויפל פון זיי זיינען נאָך בכלל געבליבן אויף דער וועלט? און וויפל פון די לעבנגעבליבענע קענען נאָך אַרויספאָרן פון די לענדער, וואו זיי געפינען זיך?).

כ'האָב נאָכדעם געהאַט אַ פּאָר שווערע שמועסן מיט אַ רב וואָס קען משפיע זיין דעם באַשלוס. „זיינען זיי אידן"? האָט ער מיר געהאַלטן אין איין עקזאַמינירן. ער איז אין דעם ניט זיכער.

בין איך אפשר ניט אימשטאַנד צו געבן מיינע אן איבערצייגנדיקע דעפי־ניציע, וואָס איז אַ איד און ווער עס קען אַנגענומען ווערן פאַר אַ איד; באַ־זונדערס אַזאַ דעפיניציע וואָס זאָל צופרידנשטעלן אַן אָרטאָדאָקסישן רב. קיין ראַסן־שטאַנדפּונקט קען אַזאַ רב יעדנפאַלס ניט פאַרטרעטן. אפילו אַן עמלק, אויב ער האָט זיך מגייר געווען, איז אַ איד. ס'איז פאַראַן א סברא, אַז אייניקע קאַראַאימער שטאַמען פון כאַזאַרן, פון מאָנגאָלן. וואָס איז מיר דער חילוק? ווער קען עס אַזוי אייזנפעסט פאַרזיכערן, אַז אַנדערע „אמת'ע" אידן שטאַמען ניט פון גויים, וואָס האָבן זיך ערגעץ־וואו און ערגעץ־ווען מגייר געווען? און וואָס ס'איז שייך רעליגיע — לאָמיר זיין אַביסל שטרענגער מיט זיך. קאַראַאי־מער גלויבן ניט אין תורה שבעל־פה, הייליק איז פאַר זיי בלויז תורה שבכתב. אָבער וואָס טוט מען מיט טויזנטער און טויזנטער אונזערע „אמת'ע" אידן וואָס גלויבן ניט אויך אין תורה שבכתב? האַלטן מיר זיי דען צוריק? פאָדערן מיר דען פון זיי, זיי זאָלן זיך „גייסטיק מל זיין", און ערשט נאָכדעם וועלן זיי קענען זוכה זיין אַראָפּגעלאָזן ווערן פון שיף? און אויב ניט וועלן פאַרגעסן, אַז קאַראַאימער האָבן געזינדיקט קעגן כלל־ישראל (ניט שטענדיק, ווייל עס זיינען געווען יאָרהונדערטער נאָך יאָרהונדערטער, ווען זיי האָבן מאַרטירעריש געטיילט דעם אַלגעמיינעם אידישן גורל), מוזן מען זיי טאָקע היינט, גראָד היינט, באַשטראָפן פאַר זייערע זינד? דייטשע אידן — ניט אַלע, אָבער אַ סך פון

זיי — האָבן געזוכט אויפצושטעלן אַ מחיצה, אויך אַ געזעצלעכע, דיסקרימינאַ־טאָרישע מחיצה צווישן זיך און „אָסט־יודן”. האָבן מיר זיי דערפאַר באַשטראָפט? פראַנצויזישע אידן פון באָרדאָ האָבן, ערב דער עמאַנסיפּאַציע, געפאָדערט גלייכע רעכט פאַר זיך, פאַר די אַלט־איינגעזעסענע ספרדישע אידן פון פראַנקרייך; אין קעגנזאַץ צו די אשכנזים, וואָס זענען אַהין אָנגעקומען פון עלזאַס, פון לאָטאַרינגען, פון דייטשלאַנד — באַשטראָפן מיר זיי אָדער זייערע קינדס־קינדער היינט? וויכטיק איז, וואָס יענע קאַראַאימער, וועגן וועלכע מיין שתדלן האָט גערעדט, פילן זיך, וואו זיי זיינען, עלנט, איינזאַם, אומזיכער — ווייל מען באַטראַכט זיי פאַר אידן; ווייל זיי זיינען ניט קיין קריסטן און ניט קיין מוסולמענער. וויכטיק איז, וואָס זיי אַליין הויבן זיך ווידער אָן צו באַטראַכטן פאַר אידן און ווילן פאַרפלעכטן אויף אייביק זייער גורל מיט ישראל און מיט דער מדינת ישראל; און וויכטיק איז, וואָס היטלער האָט זייער רוב מנין און רוב בנין אומגעבערענגט אין קרים און אין אַנדערע רוסישע געגענטן — צוזאַמען מיט אידן און אַלס אידן. איך זע ניט, וויאַזוי מען קען צוריקווייזן זייער פאַטעטישע בקשה; די בקשה פון די וואָס ווילן זיך צו אונז טוליען און צוזאַמען מיט אונז דערפילן דעם פאַר־טעם פון גאולה. אויך פאַר זיי, בין איך זיכער, וועלן זיך עפענען די טויערן פון ישראל.

1949.

„די נעץ פון גלויבן״

אַ קורצע ידיעה פון פראג: דאָס בילדונגס־מיניסטעריום האָט פאַרבאָטן די ביבליאָטעקן ארויסצוגעבן צו די לעזער פעטער כעלטשיצקי׳ס בוך „די נעץ פון גלויבן״.

איך קען ניט וויסן וויפל בעלנים עס זיינען היינט פאַראַן אין טשעכאָסלאָוואַקיע אויף צו לייענען כעלטשיצקי׳ס בוך, און פאַרוואָס איז די דאָרטיקע קאָמוניסטישע רעגירונג פּלוצים אַזוי אַלאַרמירט געוואָרן פון דער נאָכפראַגע אויף אַן אַלטער און ניט זייער פּאָפּולערער שריפט. קיין קאָנטער־רעוואָלוציאָנערע געדאַנקען — אין דעם זינען וואָס סאָוועטישע צענזאָרן נוצן דאָס וואָרט — האָט כעלטשיצקי ניט געפּרעדיקט. קיין לויב־געזאַנגען פאר דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדענונג זיינען אין זיין בוך ניט פאַראַן, און סטאַלין׳ס נאָמען ווערט דאָרט לגנאי ניט דערמאָנט. אין תוך איז די „נעץ פון גלויבן״ אַ מוסר־ספר, ווייט פון פּאָליטיק אינם ענגן זינען פון וואָרט, און קיין „העץ־מאַטעריאַל״ איז אין אים ניט פאַראַן. איז נאָך אַמאָל די פראַגע: וויפל מענטשן אין טשעכאָסלאָוואַקיע זיינען היינט להוט אַזאַ ליטעראַטור צו לייענען? ווי גרויס קען זיין דער פּראָצענט בירגער, וואָס וויסן אַז אַזאַ ווערק עקזיסטירט?

עס קען וועגן דעם קיין סטאַטיסטיק ניט זיין, אָבער איך פיל אַז כ׳וועל קיין גראָבן טעות ניט מאַכן אויב כ׳וועל אָננעמען, אַז אין אונזער ליבער אַמעריקע וויסן מסתמא ניט 70—75 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג ווער עס זיינען געווען טשאַנינג, טאָראָ אָדער גאַריסאָן, כאָטש זיי האָבן געלעבט און געווירקט אין ניי־ענגלאנד ערשט צוריק מיט אַ קנאַפּן יאָרהונדערט. אַ סך אַ גרעסערער פּראָצענט מענטשן אין בעמען און מערן וויסן מסתמא נישט אַז צוריק מיט העכער פינף יאָרהונדערטער האָט אין אַ קליין שטעטל (אָדער דערפל) געלעבט אַ באַשיידענער מאַן מיטן נאָמען פעטער כעלטשיצקי; אַז ער האָט געשריבן פרומע טראַקטאַטן און אַז זיין הויפּט־ווערק הייסט „די נעץ פון גלויבן״. דאָס ווערק איז, לויט אַ סך סימנים, נאָך ביים לעבן פונם מחבר פאַרברענט געוואָרן אויפן שייטערהויפן דורך דער קאַטוילישער קירך, אַלס אַ שטיק „חוצפה׳דיקע אַפּיקורסות״. עס זיינען פון אים געבליבן בלויז געציילטע עטלעכע עקזעמפּלאַרן, באַגראָבן אין אַרכיוון פון אוניווערזיטעט־ביבליאָטעקן און מאָנאַסטירן. הונדערטער יאָרן נאָכאַנאַנד האָט עס קיינער ניט אַרויסגעגעבן אויפסניי, טאָ וויאַזוי האָט אַ ברייטערער עולם געקאָנט דערפון וויסן? טאָלסטאָי, צום ביישפּיל, וועלכער האָט אין די אַכציקער און ניינציקער יאָרן אַוועקגע־

געבן אַ סך מי אויף צו זאַמלען קריסטלעך־״אפּיקורסישע״ און פּאַסיפיסטישע ליטעראַטור פון אַ סך לענדער און אויף פאַרשיידענע שפּראַכן, האָט וועגן כעל־טשיצקי׳ן געוואוסט בלויז פון אַ פּאָר קורצע פּאַראַגראַפן אין פּיפּינ׳ס ״געשיכטע פון דער טשעכישער ליטעראַטור״. אַביסל מער אינפאָרמאַציע וועגן דעם אינהאַלט פונם בוך האָט ער שפּעטער צופעליק צוגעקראָגן דורך אַ בריוו פון אַ פּראָפעסאָר פון דער פּראַגער אוניווערזיטעט, ווען עס איז געלונגען דעם דאָזיקן יקר־המציאות צו זען און צו לייענען. נאָך שפּעטער האָט טאָלסטאָי גופא געקראָגן די געלעגנהייט דאָס גאַנצע בוך איבערצולייענען, — אָבער אויך די געלעגנהייט איז געווען פאַרבונדן מיט אַ זייער כאַראַקטעריסטישן פאַקט אין דער געשיכטע פון דער צאַרישער צענזור. די פּעטערבורגער אַקאַדעמיע האָט באַשלאָסן, אין די אינטערעסן פון ליטעראַטור־היסטאָרישער פאָרשונג, אַרויסצוגעבן אַ קליינע צאָל עקזעמפּליאַרן פון דער ״נעץ פון גלויבן״ (פאַר פאַכלייט) — און דאָס: ניט אויף רוסיש, נאָר אין טשעכישן אָריגינאַל, כדי דער עולם זאָל זיך דערצו ניט צוכאַפּן. ווען דער גאַנצער מאַטעריאַל איז שוין געווען אויפגעזעצט, האָט זיך דער קירכן־סינאָד אַריינגעמישט און די קייזער־לעכע אַקאַדעמיע האָט געמוזט קאָנפיסקירן איר אייגענע אַרבעט. טאָלסטאָי׳ען איז אָבער געלונגען צו קריגן די קאָרעקטור־בלעטער און בזה האופן זיך באַ־קענען מיטן אינהאַלט פון אַ בוך, וואָס האָט אים עטלעכע יאָר אינטריגירט. אויב איך מאַך ניט קיין טעות איז ״די נעץ פון גלויבן״ אויפסניי אַרויסגעגעבן געוואָרן (אויף טשעכיש) ערשט אין 1912. צו מיר פּערזענלעך איז דאָס בוך דערגאַנגען מיט אַ צוואַנציק יאָר שפּעטער, אין אַ דייטשער איבערזעצונג וואָס דער ציריכער ״ראָטאַפּפעלפאַרלאַג״ האָט באַזאָרגט.

אפשר וועלן מיר געפינען אַן אויפקלערונג וועגן דער נייסטער גזרה פון דער פּראַגער קאָמוניסטישער צענזור, ווען מיר זאָלן נאָכאַמאָל אַריינקוקן אינם אינהאַלט פון דאָזיקן אַלטן טראַקטאַט, וואָס אַ טשעכישער האַלב־פּויער און האַלב־שוסטער האָט אָנגעשריבן אין דער ערשטער העלפט פונם פופצענטן יאָרהונדערט?

די טענדענץ פון זיין אַרבעט קען מען זען שוין פון דעם טשיקאַווען טיטל וואָס ער האָט איר געגעבן: ״די נעץ פון גלויבן״. ער שטיצט זיך אויף דעם סיפּור־המעשה פונם נייעם טעסטאַמענט וועגן די ערשטע תלמידים וואָס ישו האָט געקראָגן פאַר זיין לערע אין גליל. ״גייענדיק ביים ברעג פון ים־הגליל, האָט ער דערזען ווי צוויי מענטשן, ברידער, איינער מיטן נאָמען שמעון וואָס רופט זיך פּעטרוס און אַנדריי זיין ברודער, וואַרפן אַריין אין ים אַ נעץ, ווייל זיי זיינען געווען פישערס. האָט ער צו זיי אַ זאָג געטאָן: פאָלגט מיר נאָך און איך וועל אייך מאַכן פאַר פישערס פון מענטשן. האָבן זיי גלייך פאַרלאָזט די

נעצן און אים נאָכגעפאָלגט. גייענדיק ווייטער האָט ער דערזען ווי צוויי אַנדערע מענטשן, אויך ברידער, יעקב בן זבדי און יוחנן זיין ברודער, זיינען אויף אַ שיפל מיט זייער פאָטער זבדי און זיי פאַרריכטן זייערע נעצן. האָט ער זיך געווענדעט צו זיי, האָבן זיי אויך גלייך פאַרלאָזן דאָס שיפל און זייער פאָטער און האָבן אים נאָכגעפאָלגט“. מיט אַ רויעם סאַרקאַזם האָט כעלטשיצקי, אויף זיין אייגענעם אופן, ממשיך געווען דעם עוואַנגעלישן סיפור־המעשה. די אַפּאָסטאָלן זיינען געוואָרן „פישערס פון מענטשן“ און האָבן אין זייערע נעצן אַריינגענומען אנשטאט פיש גלויביקע מענטשן וואָס זיינען באַקערט געוואָרן צו ישו׳ס לערע. אָבער מיט דער צייט, דערציילט ער אונז, „האָבן די גרעסערע פיש דורכגעבראָכן די נעץ און זיינען אַנטרונען געוואָרן; נאָכדעם האָבן די קלענערע פיש זיך באַנוצט מיט די לעכער וואָס די גרעסערע האָבן געמאַכט אין דער נעץ, און זיי זיינען אויך נעלם געוואָרן, ביז די נעץ איז געבליבן כמעט אינגאַנצן ליידיק“. די „גרויסע פיש“ זיינען פאַר כעלטשיצקי׳ן געווען די פויפּסטן און די אַנדערע שררות פון דער קאַטוילישער קירך, ווי אויך די קיסרים און פּרינצן וואָס האָבן לפנים אָנגענומען דאָס קריסטנטום, כדי זיי זאָלן עס נאָכדעם קענען לייכטער פאַרגוואַלטיקן אָדער גאָר פאַרניכטן.

„די נעץ פון גלויבן“ איז געווען אַ מוטיקע אַטאַקע פון אַ טיפער און ליידנשאַפטלעך־רעליגיעזער נאַטור אויפן היסטאָרישן קריסטנטום, אויף דער קירך, ספּעציעל אויף דער קאַטוילישער, וועלכע האָט אין זיינע צייטן נאָך געהערשט דעספּאָטיש איבערן גרעסטן טייל פון אייראָפּע. דאָס איז געווען אַן אָפענסיווע אויף דער אָרגאַניזירטער קריסטלעכער וועלט אין נאָמען פון „פּרימיטיוון“ אָדער אָריגינעלן קריסטנטום, וואָס כעלטשיצקי האָט געגלויבט, אַז די קאַטוילישע גאָט׳ס סטריאַפּשעס האָבן אים געטראָטן מיט די פיס און געגעבן אַ חילול־השם־אויסטייטשונג. עס וואָלט אָבער געווען אַ טעות צו מיינען, אַז ער האָט זיך מיט זיין קריטיק געשטעלט אויף דער זייט פונם פּראָטעסטאַנטישן קריסטנטום. זיין אַטאַקע איז אין תוך געווענדעט אויך קעגן די הויפּטשטראָמען פון דער פּראָטעסטאַנטישער רעפאָרמאַציע, כאָטש ער איז נאָך ניט געווען ביכולת פאָראויסצוזען אין וואָס פאַר אַ ריכטונג די דאָזיקע רעפאָרמאַציע וועט זיך אַנטוויקלען. בעמען איז, כידוע, געווען איינס פון די גאָר ערשטע לענדער אין אייראָפּע, וואו דער פּראָטעסט קעגן דער רוימישער קירך — קעגן איר דאָגמאַטיק, ריטואַל און פאָלקס־פיינטלעכע פּאָליטיק — האָט זיך אָנגעהויבן. כעלטשיצקי האָט געלעבט און געשריבן זיינע ווערק שוין גוטע עטלעכע יאָר נאָכדעם וואָס יאָהאַן הוס האָט „סקאַנדאַליזירט“ די קאַטוילישע וועלט מיט זיין טראַקטאַט De Ecclesia, פאַר וועלכן ער האָט גאַנץ שנעל געמוזט באַצאָלן מיטן לעבן — אין דער צייט פון די רעליגיעז־רעוואָלוציאָנערע

הוסישטישע מלחמות פאַר „פרייהייט פון געוויסן"*). פּאַקטיש האָט זיך כעלטשיצקי גלייך געשטעלט אין שאַרפער אָפּאָזיציע אויך צו די פּאַרטיידיקער פון דער הוס־רעפאָרמאַציע קעגן דעם פּויפּסט'ס טעראָר, און מחמת אַ זייער קלאָרן און איינפאַכן טעם. ער איז געווען דורך און דורך פּאַסיפיסט און האָט קאַטעגאָריש אָפּגעלעגנט יעדע געוואַלט־טאַט, אפילו ווען זי ווערט באַגאַנגען, אַזוי צו זאָגן, לשם שמים. פון יענע יאָרן זיינען געבליבן געוויסע „שאלות ותשובות" וואָס וואַרפן אַ העלן ליכט אויף די אָנהויבן פון דער פּראָטעסטאַנטי־שער רעפאָרמאַציע. אַ צאָל מענטשן פונם פּראָסטן אָבער זייער אויפגעברויזטן פאָלק האָבן זיך געווענדעט צו דער פּראַגער אוניווערסיטעט (וועלכע איז, אַלס קאָלעגיע, געשטאַנען אויף דער זייט פון דער הוס־רעפאָרמאַציע) מיט אַן אָנ־פראַגע: צי מעג מען פירן מלחמה פאַר „גאָט'ס אמת", פאַר דער פרייהייט צו פרעדיקן דעמדאָזיקן אמת, וועלכע די קאַטוילישע שררות טרעטן מיט די פיס? די אוניווערזיטעט האָט אויף דער פראַגע געענטפערט: „יאָ" — מ'מעג, עס איז אפילו אַ רעליגיעזער חוב צו פירן מלחמה; אָבער נאָר אין אַ פאַל ווען דער שונא הויבט די מלחמה אָן, ווען ער דראָט צו פאַרניכטן די אמת־גלויביקע. כעלטשיצקי'ס געוויסן האָט אָבער אויך קיין דעפענסיווע מלחמה ניט געקאָנט אָננעמען. דער „לא תרצח" איז פאַר אים געווען אַ קאַטעגאָרישער געבאָט, וועל־כער טאָר אונטער קיין שום אומשטענדן ניט געבראָכן ווערן, און די עוואַנ־געלישע לערע וועגן זיך „ניט" אַנטקעגנשטעלן מיט געוואַלט איז פאַר אים געווען די קווינט־עסענץ פונם קריסטלעכן גלויבן. די „פּרימיטיווע קירך" איז פאַר אים געווען דער מוסטער פון אַ סאָציאַלער אָרדענונג, וואָס קומט ניט אָן צו מאַכט און געוואַלט כדי צו לעבן אין גלייכקייט, פרייהייט און ברידער־לעכקייט. מ'דאַרף זיך נאָר אומקערן, האָט ער געגלויבט „צום מקור" — צום קריסטנטום פון פאַר דעם פּויפּסט סילוועסטער, וועלכער האָט אַריינגענומען אין דער קירך אַזאַ געצנדינער און אויסוואורף ווי קאָנסטאַנטין „דעם גרויסן" — כדי מ'זאָל קענען לעבן לויטן געזעץ פון ליבע, אָן קירכן־דעספּאָטיע, אָן קיסרים און פּרינצן. באַוואָפנטע מלחמה, שפיכת דמים פאַר רעליגיע, פאַר קריסטנטום, פאַר געלייטערטן קריסטנטום, איז אויך רציחה. יעדער סאָלדאַט אָדער וואָפנטרעגער, ווער ער זאָל ניט זיין און פאַר וועלכע אידעאַלן ער זאָל ניט וועלן נוצן זיין געווער, איז אַ קרימינעלער פאַרברעכער, אַ מערדער און אַ הענקער, אַ גאָט־לעסטערער. זיין האַס צו געוואַלט און מאַכט האָט ער דער־פירט ביז צו אַזעלכע עקסטרעמע קאָנסעקווענצן, אַז דורות און דורות פאַר דער

---

*) אין דעם באַשרענקטן זינען, אין וועלכן די דאָזיקע פרייהייט איז אויפגעפאַסט גע־וואָרן אין די ערשטע און אויך אין די שפּעטערע דורות פון דער פּראָטעסטאַנטישער רע־פאָרמאַציע.

אַנטשטייאונג פון דער קוועיקער־באַוועגונג אין ענגלאַנד האָט ער געפּרעדיקט אַ מין רעליגיעזן אַנאַרכיזם; אַן אמת׳ער קריסט טאָר ניט זיין קיין קאָמאַנדיר אָדער סאָלדאַט, אָבער ער טאָר אויך ניט נעמען קיין אַנטייל אין רעגירונג. און ער דאַרף באַטראַכטן פאַר אַ האַרבער עבירה צו זיין אַ סוחר אָדער אַ גוט־באַזיצער. דער גאָטפּאָרכטיקער מענטש מעג זיין בלויז אַן ערד־אַרבעטער אָדער אַ בעל־מלאכה.

כעלטשיצקי האָט ניט געהערט צום געבילדעטן קלאַס פון זיין צייט. אין איינער פון זיינע שריפטן מאַכט ער די באַמערקונג אַז ער פאַרשטייט ניט קיין לאַטיין. אין יענער עפּאָכע האָט יעדער איינער וואָס איז ניט געווען „לאַטייניש געבילדעט" געגאָלטן פאַר אַן עם־הארץ. אָבער כעלטשיצקי האָט אין תוך צו לאַטיין ניט באַדאַרפט אָנקומען. די לומדות וואָס ער וואָלט געקאָנט קריגן פון לאַטיינישע שריפטן אין געווען אַ ריין סכאָלאַסטישע און דער קאַטויליש־טעאָלאָגישער פּילפּול, מיט וועלכן מ׳האָט גע׳כשר׳ט יעדן שרץ און יעדע ני־דערטרעכטיקייט האָט אין אים געקאָנט אַרויסרופן בלויז עקל. ער האָט זיך באַטראַכט פאַר אַן איינפאַכן פאָלקס־מענטש, וואָס ווען ער וואָלט געלעבט צוריק מיט הונדערטער יאָרן אין גליל, וואָלט ער נאָכגעפאָלגט, אָן קשיות און אָן חקירות, דעם „דערלייזער". ווער עס זוכט „ראַפינירטע" ליטעראַטור, וועט זי ביי אים ניט געפינען; זיין סטיל און אַרגומענטאַציע זיינען די איינ־פאַכקייט פון אַ ירא־שמים, וואָס נעמט זיין אמונה ערנסט און איז גרייט צו גיין פאַר איר אויף קידוש־השם. דער אינהאַלט פון זיינע פּשטנ׳ישע אידייען זענען, נאַטירלעך מיט אַ סך מער ערודיציע און מיט מער ליטעראַרישן גלאַנץ, אַרויסגעבראַכט געוואָרן אין ניינצענטן יאָרהונדערט פון טאָלסטאָי. אָבער דער קערן איז דערזעלבער און כעלטשיצקי׳ס רוף איז דערזעלבער וואָס טאָלסטאָי׳ס: דער רוף צו אַ קפיצת־הדרך, צו אַ שפּרונג איבער די קעפּ פון די אָרגאַניזירטע קריסטלעכע קירכן מיט דער טומאה וואָס זיי האָבן פאַר־פלאַנצט אומעטום וואוהין זייער האַנט האָט דערגרייכט — „צום מקור".

כדי זיך, אַביסל צו באַקענען מיט כעלטשיצקי׳ס סטיל און טעמפּעראַמענט, לוינט אפשר צו ברענגען אַ לענגערן אויסצוג פון דער „נעץ פון גלויבן":

„דאַוונט איין צד פאַר זיינע האַרן, דאַוונט דער אַנדערער צד פאַר זיינע שררות. דער ערשטער וויל אויסבעטן אַ זיג, דאָסזעלבע זוכט אויך דער צווייטער. און ביידע צדדים זיינען קריסטן, און יעדער פון זיי ווינשט אַלדאָס בייז פאַרן אַנדערן. וועמענס תפילה זאָל גאָט אָננעמען?... קרוע־ובלוע איז דער גלויבן פון אַזעלכע קריסטן און זייער תפילה איז אַ הינקענדיקע, ווייל ביידע גלוסטן זיי צו פאַרגיסן ברודער־בלוט. אָט מאַרשירט אַרויס איין ראָטע צו פאַרטיידיקן „די אַלטע הייליקע קירך"; און די אַנדערע מאַרשירט כדי צו באַשיצן „די געטלעכע אָרדענונגען",

וואָס די אַזוי־גערופענע אַפּיקורסים און אָפּנויגער צילן צו פאַרניכטן; און אַ דריטע ראַטע באַווייזט זיך, כדי צו פאַרטיידיקן דעם וואוילזיין פון פאָלק, אַז די אָרעמקייט זאָל ניט זיין אַזוי חרפּה'דיק־מאָגער. מלכים און פירשטן פירן אין שלאַכט, כדי „דאָס פאָטערלאַנד צו באַשיצן": אַז זייער הערשאַפט אין לאַנד זאָל, חלילה, ניט אָפּגעשוואַכט ווערן. זיי פירן מלחמה קעגן אַלעמען, ווייל עס גייט זיי גאָרנישט אָן, אַחוץ הערשאַפט און רום. און דער דאָזיקער ערב־רב פון צעטיילטע ראַטעס הייסט קריסטן, און יעדער פון זיי רעדט צו גאָט: „פאָטער אונזער, וואָס דו ביזט אין הימל". אַלע נעמען זיי זיך אָן פאַר גאָט דורך דער פאַרניכטונג פון זייערע מיטמענטשן. אַלע ווילן זיי גלויבן, אַז זיי דינען גאָט, ווען זיי דערטרינקען איינער דעם אַנדערן אין בלוט. „זיי אונז מוחל", זאָגן זיי אין זייערע תפילות, „ווי מיר זיינען מוחל אונזערע מיטמענטשן"... קיינער דענקט גאָר ניט וועמען עס איז מוחל צו זיין, אויב ס'איז נאָר דאָ אַ מעגלעכקייט דעם צווייטן צו באַזיגן אין שלאַכט. זייערע תפילות זיינען דערפאַר גאָט־לעסטערונגען".

איז דאָס דער „דינאַמיט", פאַר וועלכן די פּראַגער רעגירונג האָט מורא? די לעצטע עטלעכע יאָר האָט די קאָמוניסטישע רעגירונג פון טשעכאָ־סלאָוואַקיע געפירט אַ גאַנץ ענערגישע — טיילמאָל אַ צו ענערגישע — קאַמפּאַניע קעגן אָרגאַניזירטער רעליגיע און איר השפּעה אויפן פאָלק. ספּעציעל האָט זיך איר גרימצאָרן אויסגעגאָסן אויף דער קאַטוילישער קירך. איז עס פאַרשטענדלעך. קאַטאָליציזם איז אַליין אַ אימפּעריע, ניט נאָר אַ רעליגיע, און די אַזוי גערופענע „אוניווערסאַלע קירך" מיט איר פאַרצווייגטער אָרגאַניזאַציע, אויטאָריטעט, דיסציפּלין און גרויסע געלט־מיטלען, איז פאַר קאָמוניסטן אַ מין קלעריקאַלער „קאָמאינטערן". אויב עס זאָל איצט קומען צו אַ נייער וועלט־מלחמה, ווייסט מען אין פּראַג, ווי מען ווייסט עס אין מאָסקווע און אין וואַרשע, אין בוקאַרעשט און אין בודאַפּעסט, צו וועלכן צד דער וואַטיקאַן וועט אַקטיוו צושטיין. אָבער פון וואַנען נעמט זיך דער פּחד פאַר אַן אַנטי־קאַטאָליק, אין אַ געוויסן זין אויך פאַר אַן אַנטי־פּראָטעסטאַנט, וואָס האָט אַזוי מוטיק און מיט אַזויפיל טעמפּעראַמענט געשטורעמט קעגן היסטאָרישן קריסטנטום, אַזוי צו זאָגן, פון אינעווייניק, בפרט נאָך פאַר אַזעלכן, וואָס איז שוין פינף יאָרהונדערטער טויט? פאַרוואָס אריינלייגן אין חרם איינעם, וואָס ווען ער וואָלט היינט געלעבט, וואָלט ער מסתמא, אין זיין נאַאיוויטעט, אונטערגעשריבן די שטאָקהאָלמער שלום־פּעטיציע; אָדער ער וואָלט זיך אפשר אָפּגעזאָגט דאָס צו טאָן נאָר דערפאַר וואָס זי איז, לויט זיין געשמאַק, צו שוואַך און צו בלאַס? אויף וועמען קען היינט האָבן אַ השפּעה אַנאַרכיסטיש־קריסטלעכער פּאַסיפיזם? אין דער מערב־וועלט איז דער געוויסנס־פּאַסיפיזם

שוין א שיין ביסל יאָרן אין אַ מין הין־הער־פּלעט, און אפילו אין אינדיע איז שוין שווער מיט אַ נאַקעטן אויג צו באַמערקן די שיריים פון פריערדיקן ברען פאַר געוואַלטלאָזיקייט: אָפּטמאָל דוכט זיך, אַז דער גאַנדיזם האָט דאָרט אויס־געהויכט זיין אָטעם אין דעם טאָג, ווען מ'האָט גאַנדי'ן אָנגעטאָן אַ צווייטע מיתה משונה דורך דער צינישער הינריכטונג פון זיינע צוויי מערדער. גאַנדי ווערט אַלץ מער און מער לעגענדע, מיטאָס, אַ שטיק אָרנאַמענט אין דעם הויז פון אַ גרויסער משפּחה, און מ'קען שוין באַלד זיין אין אינדיע גלייכצייטיק אַ „גאַנדיסט" און אַ קריגס־מיניסטער — אָט ווי, למשל, ביי אונז האָט דער „קוועיקער" הואָווער געקאָנט זיין פּרעזידענט און ממילא... הויפּט־קאָמאַנדיר פון די באַוואָפנטע קרעפטן. אויב אין טשעכאָסלאָוואַקיע זאָל זיך לעצטנס האָבן באַוויזן אַן אינטערעס פאַר כעלטשיצקי'ן, ווילט זיך טראַכטן פון ווייטנס, אַז דאָס איז גיכער אַ מין ליטעראַרישער מאָדע־אינטערעס, ניט קיין עכטער דורשט נאָך אַ גייסטיקן וועגווייזער. אָבער ווער קען וויסן? וואָס ווייסן מיר דאָ וועגן די פּראָצעסן וואָס שפּילן זיך איצטער אָפּ אין מוחות און אין הערצער — הינטער דעם אייזערנעם פאָרהאַנג? אפשר איז פאַראַן אין פּראַג אַ יסוד צו טראַכטן, אַז פאַר געוויסע קרייזן, לאָמיר זאָגן אפילו באַשרענקטע, קען כעל־טשיצקי'ס ספר ווערן „דינאַמיט".

אָבער ערגעץ־וואו פיל איך, אַז „דער לץ אין מיר" איז מיך גרייט צו באַ־שטעקן מיט פעדערן. אַ מענטש גריבלט זיך דאָרט, וואו ס'לוינט גאָר ניט צו חקירה'ן. דער קאָמוניסטישער צענזאָר מוז גאָר ניט זיין אַזוי „סעריאָזנע" און אַזוי פאַר'מוח'ט, ווען עס קומט צו אַזעלכע ענינים, ווי אייניקע ווילן זיך פאָרשטעלן. פאַרבאָטן איז לייכטער ווי צו דערלויבן, באַזונדערס ווען מ'איז קיינעם ניט שולדיק קיין דערקלערונג, פאַרוואָס מ'האָט עפּעס פאַרבאָטן. אַ ווערק וואָס איז אָנגעשריבן געוואָרן צוריק מיט פינף יאָרהונדערטער — וואָס קען דאָרט בכלל אַזוינס „שטיין"? און אַז דער בירגער וועט עס ניט לייענען, וואָס קען דערפון פאַסירן? קליינע קינדער וועלן דערפון שטאַרבן? די סקאָדאַ־פאַבריקן וועלן שוואַכער אַרבעטן? צוריק אין דער „גניזה"! בוך, גיי אין דיין רו אַריין — אָט אין דערזעלבער רו, אין וועלכער די קאַטוילישע אינקוויזיציע האָט דיך אַמאָל פאַרשיקט. ווער פאַרלירט דאָ עפּעס? אויב דאָס בוך איז אפילו ניט שעדלעך, איז עס, אין בעסטן פאַל, אין דעם קלאַס פון „דעליקאַטעסן", און די „פאָלקס־דעמאָקראַטיע" איז זיכער ניט מחויב צוצו־שטעלן דעם בירגער יעדע פאַטראַווע, נאָך וועלכער עס קען זיך אים אַמאָל פאַרבענקען...

1950

„די זריעה אונטער שניי”

איגנאַצאָ סילאָנע׳ס נייע נאָוועלע „די זריעה אונטערן שניי” איז ווערט געלייענט צו ווערן. איז דאָס אַ גרויס קונסט־ווערק? איך ווייס ניט, איך נעם זיך ניט אונטער צו משפטן. די קלאַסיפיקאַציע־יוצרות פון „גרויס” און „ניט־אַזוי־גרויס” זיינען ביי מיר שוין אַביסל צעמישט. פאַר געוויסע ווערק האָבן מיר אפשר אויך ניט די נויטיקע דיסטאַנץ, כדי זיי צו קענען אָפּצושאַצן ווי געהעריק. עס קען זיין, אַז מיט אַ דרייסיק־פערציק יאָר שפּעטער וועלן מיר אויף זיי זיין גרעסערע מבינים ווי היינט. אויב אָבער איך האָב זיך פון אַ בוך, וואָס איז מיר צופעליק געקומען צו דער האַנט, ניט געקאָנט אָפּרייסן און האָב עס געמוזט דורכלייענען ביז צום סוף, אָן אַ הפסקה — הייסט דאָס, אַז ער האָט, לכל הפחות, דערוועקט אין מיר דעם געפיל פון נייגעריקייט. דאָס אַליין איז שוין אויך עפּעס. צו וואָס פאַר אַ קלאַס דעם איטאַליענישן גלות־שרייבער׳ס ניי בוך געהערט, לאָז איך גערן איבער צו באַשליסן פאַר געניטערע קלאַסיפיקאַטאָרן. פאַר מיר איז דאָס פריער פון אַלץ אַן אינטערעסאַנטער מענטשלעכער דאָקומענט.

פון סילאָנע׳ס פריערדיקן ראָמאַן „ברויט און וויין” זענען אין מיר געבליבן בלאַסע, כאָטש ניט קיין אומאַנגענעמע, זכרונות. פיעטראָ ספּינאַ׳ן, זיין הויפּט־העלד, ווערט נמאס אַרומצובלאָנקען אין דער פּאָליטישער עמיגראַציע. דאָס לעבן אין די איטאַליענישע אַנטי־פאַשיסטישע געטאָ׳לעך פאַרלירט שטאַפּלווייז דעם זין. עס הויבט זיך אָן צו ציען אַלץ שטאַרקער און נאָגנדיקער אַהיים — אַלץ איינס וויאַזוי די באַדינגונגען זאָלן דאָרט ניט זיין. אין דער איטאַליענישער עמיגראַציע האָבן, ווייזט אויס, צוריק מיט עטלעכע יאָר זיך אָנגעהויבן באַווייזן שטימונגען וואָס זענען אומגעפער ענלעך געווען צו די וואָס האָבן אין די פריע צוואַנציקער יאָרן אַרומגעכאַפּט געוויסע פּאָליטישע נע־ונד׳ניקעס פון רוסלאַנד (אַלעקסעי טאָלסטאָי מיט זיינע „וואָזוואַשטשענצעס”): רעזשים איז רעזשים. אָבער ווי פאַרהאַסט ער זאָל ניט זיין, איז אַ נאָרמאַלער מענטש קראַנק אויף נאָסטאַלגיע — און אויסקורירן זיך פון היימווי קען מען נאָר דורכן קומען אַהיים און וווייטיקן דאָרט צוזאַמען מיטן אייגענעם פאָלק. קופּרין, דערמאָן איך זיך, וואָס איז אויף דער עלטער בלינד געוואָרן אין זיין פּאַריזער גלות, האָט מיטאַמאָל זיך אָנגעהויבן בעטן, מ׳זאָל אים אין מאָסקווע אַמנעסטירן, כדי ער זאָל קענען אַהיימקומען און פאַרן טויט נאָך „זען” רוסלאַנד. פיעטראָ ספּינא איז אין פיל וויכטיקע פּרטים ווייט ניט ענלעך צו די רוסישע „וואָזוואַשטשענצעס”, אָבער דער פּועל־יוצא איז דער

זעלבער: ער איז מקריב זיין אויסלענדישע פרייהייט, מיט וועלכער ער ווייסט ניט וואָס צו טאָן — און פאָרט צוריק קיין איטאַליע. אויב אַ פּאָליטישע עמיגראַציע דויערט צו לאַנג, מוז זי — ספּעציעל אין אונזערע יאָרן — פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ צאָל קליינינקע, צעוואָרפענע גאַרניזאָנען. יעדער קומט מיט זיין אידעאָלאָגיע, מיט זיינע אייגענע פילאָזאָפן און גענעראַלן, וואָס באַקעמפן זיך איינער דעם אַנדערן. וואָס לענגער זיי דיספּוטירן אין די ביליקע, אַנגערויכערטע קאַפע־הייזער, אַלץ קלאָרער ווערט זיי, אַז זיי קענען זיך בשום אופן ניט צעטיילן מיטן גרויסן געווינס, צו וועלכן זיי וועלן זוכה זיין אויף מאָרגן נאָך דער רעוואָלוציע, אָדער קאָנטער־רעוואָלוציע. סילאָנע (דורך זיין הויפּט־פיגור, פיעטראָ) פילט שוין גוטע עטלעכע יאָר, אַז אַלע דיסקוסיעס וואָס ווערן געפירט אין די איטאַליעניש־עמיגראַנטישע קלייזלעך האָבן קיין ממשות ניט. דער עיקר האָבן זיי קיין שום שייכות ניט מיטן קאָנקרעטן לעבן און קאָנקרעטע יסורים ביי דעם „אָביעקט״ פון זייערע דאגות — ביים אויף דריי־פערטל פאַרהונגערטן, אויסגעפּאַטשטן און באַשפּיגענעם „עמך״ אין איטאַליע גופא. די ישועה, ווייסט שוין סילאָנע (באַזונדערס זינט ער האָט זיך פולשטענדיק אויסגעניכטערט פון זיין אַמאָליקן רוסיש־באָלשעוויסטישן נאַרקאָז), וועט קומען אין איטאַליע פון אינעווייניק; פון כוחות וואָס זאַמלען זיך אָן אין דער היים, אין די טיפענישן פון פאַראומערטן פאָלקס־לעבן, אָדער דורך היילנדיקע קאָנוואולסיעס פונם פאָלקס־צאָרן. זי וועט אָבער זיכער ניט קומען פון עמיגראַנטישע פאַרשווערער מיט זייערע קאָמיטעטן, דעלעגאַציעס, קרענקלעכער קנאה־שנאה און ניט שטענדיק ווירדיקע רייסערייען. סילאָנע שיקט דערפאַר זיין העלד — זיין אייגענעם פּראָזשעקטירטן איך — אַהיים.

אויב איך דערמאָן זיך ריכטיק דעם עפּילאָג פון „ווין און ברויט״, בלייבט פיעטראָ ליגן אין טיפן שניי, זוכנדיק זיך צו ראַטעווען פון די פאַשיסטישע זשאַנדאַרמען, וואָס פאַרפאָלגן אים. דער איינדרוק איז, אַז אין שניי גייט ביי אים אויס די נשמה. אין זיין נייעם בוך — „די זריעה אונטערן שניי״ — איז סילאָנע, אַזוי צו זאָגן, מחיה־מתים זיין העלד. פיעטראָ לעבט, אָבער פון אונטערן שניי קומט ער אַרויס, ווי אַ נייע פרילינג־שפּראָצונג; קאַמף, סכנות, יסורים, די אַגאָניע פון גסיסה רופן אין אים אַרויס אַ נייעם וועלט־געפיל. ער ווערט, אויב איך מעג זיך דאָ אַזוי אויסדריקן, ווידער־געבוירן, מיט אַ נייער נשמה, פאַר וועלכער עס אַנטפּלעקן זיך אַ נייער הימל און אַ נייע ערד. ניט נאָר מוסאָליני איז אים איצטער ווילד־פרעמד — און נאָך פרעמדער ווי פריער — נאָר אויך מאַרקס און באַקונין, לענין און סטאַלין, און אפילו יענער גרויסער איטאַליענער, וועמען סילאָנע האָט ערשט צוריק מיט אַ יאָר צוויי געווידמעט איינעם פון זיינע בעסטע עסייען — מאַדזיני. אַלע, ווייסט איצטער סילאָנע־פיעטראָ (אָדער ער וויל זיך איינשמועסן, אַז ער

וויסט), האָבן זיי זיך געפּאָרעט מיט דער אויבערפלאַך פון לעבן, ניט מיט זיין עיקר, מיט זיינע שרשים אין אייביקייט. רעוואָלוציעס, קאָנטער־רעוואָלוציעס, דעפּענסיווע און אָפּענסיווע מלחמות, רעזשימען מיט אַלע זייערע וואַריאַציעס זיינען איצט פאַר אים אַ סאָרט אַרגיעס, אין וועלכע מען שיכור׳ט זיך אָן מיט אויבערפלעכלעכע געטראַנקען. אינסטיטוציעס זיינען טפל, דעם עיקר רירן זיי וויניק אָן. אַמביציעס זיינען זיי, מיראַזשן וואָס פאַרפירן דעם מענטשן — אַוועק פון תוך. און תוך, ווייסט ער היינט, ליגט אינעם איינצלנעם מענטשן, אין זיין פעאיקייט צו שענקען זיינע פאַרבאָרגענע אָדער — צו נוצן אַ מלחמה־אויסדרוק — „פאַרפרוירענע" קאַפּיטאַלן; און פון אַלע קאַפּיטאַלן — דעם וויכטיקסטן, דעם טאַלאַנט צו ליבן.

אַלט? באַנאַל? שוין לאַנג אויסגעדראָשן? עוואַנגעליסטישע מגידות? אויף דער אויבערפלאַך — זיכער, אויפן ערשטן איינדרוק — אָן שום ספיקות. אָבער ווען מען הערט זיך אַביסל טיפער אַריין אינעם ריטם פון סילאָנע׳ס דער־ציילן, מוז מען אָנהויבן פילן, אַז דער אַמאָליקער באָלשעוויק איז באמת אויפן וועג צו מאַכן פאַר זיך אַ נייע אַנטדעקונג. עס איז כלל ניט וויכטיק, וואָס די נייע אַנטדעקונג איז, דוכט זיך, אַלט ווי די וועלט גופא. סוף־כל־סוף האַנדלט זיך דאָ ניט וועגן אַ דערפינדונג, נאָר וועגן אַן אַנטדעקונג. קיינער דאַרף היינט ניט האָבן, אַז עמעצער זאָל זיך אויפסניי דערטראַכטן צו אַ קאָמפּאַס, אָדער אַ טערמאָמעטער — און וואָס פאַר אַ בר־מזל עס זאָל היינט ניט זיין אַ נייער קאָלומבוס, וואָס האָט, לאָמיר זיך פאָרשטעלן אויף אַ מינוט, גאָר ניט געוואוסט, אַז אַמעריקע איז שוין אַנטדעקט געוואָרן — וועלן מיר אַלע צוזאַמען מיט אים ניט וויסן וואָס צו טאָן מיט זיין „מזל". אָבער די אַנטדעקונג פאַר זיך פון אַ שוין לאַנג אַנטדעקטן „פּסיכישן קאָנטינענט" איז, אין יעדן איינצלפאַל, אַ גרויסע און פייערלעכע געשעעניש, ווי עס איז יעדע עכטע, עראָטישע ליבע, טויזנטער און טויזנטער יאָרן נאָך דעם וואָס עמעצער האָט שוין אָנגעשריבן „ויאהב יעקב את רחל". און מיט אַזאַ „באַנאַל־פייערלעכער" אַנטדעקונג האָבן מיר אפשר דאָ צו טאָן. סילאָנע־פּיעטראָ האָט דערפילט זיינע ערשטע פרי־לינג־שטראַלן און ער איז אַרויס פון אונטערן שניי מיט אַן אַנטדעקונג אין זיך אַליין. אַ פאַרשטומטער קוואַל האָט אָנגעפאַנגען צו שלאָגן „מים חיים" — און אַלץ אַרום איז מיטאַמאָל געוואָרן בלאַס אין פאַרגלייך מיטן נר־תמיד, וואָס ער האָט גאָרניט חושד געווען, אַז ער ברענט אין אים. ס׳איז זיך ניט פאַר־צושטעלן, אַז איך וואָלט סילאָנע׳ן (וועלכער איז געקומען צום קאָמוניזם פון קאַטאָליציזם און גייט לעצטנס פון קאָמוניזם צו אַ באַנייטן, אומקירכלעכן קריסטנטום) געטאָן אַן אומרעכט, ווען איך זאָל אַוועקשטעלן אַלס מאָטאָ צו זיין נייעם בוך עטלעכע זאַצן פון פּאַאול׳ס בריוו צו די קאָרינטער:

„אויב איך זאָל ריידן אין די לשונות פון מענטשן און מלאכים און עס

זאָל אין מיר ניט זיין קיין ליבע, וואָלט איך געווען (ניט מער) ווי ליאַרמענ־דיקער קופער אָדער אַ צימבל וואָס לאָזט זיך הערן. אויב עס זאָל אין מיר (אפילו) זיין נבואה און איך זאָל וויסן אַלע מיסטעריעס און אַלץ־דאָס וויסן, און עס זאָל אין מיר (אפילו) זיין יענע גאַנצע אמונה, מיט וועלכער מען קען אַרויסרייסן בערג פון זייער פּלאַץ, און קיין ליבע זאָל אין מיר ניט זיין, בין איך גאָרנישט. און אויב איך זאָל פאַרטיילן אַלץ וואָס איך פאַרמאָג און זאָל (אפילו) איבערגעבן מיין גוף צו אַ ברענענדיק פייער, נאָר קיין ליבע זאָל אין מיר ניט זיין, וועט דאָס מיר גאָרנישט ניט העלפן".

איך ציטיר דאָ בכיוון פּאַאולוס'ן, ווייל דאָס וואָס עס שיינט היינט צו פאַראייניקטן סילאָנע'ן מיטן פרייעם אַפּאָסטאָלישן קריסטנטום איז דער באַ־גריף פון דירעקטער ליבע — פון יחיד צו יחיד, אָדער פון יחיד צו יחידים, ניט צום אַבסטראַקטן, אַנאָנימעם כלל, וואָס „ליבן" קען מען אים בלויז דורך אַ פאַרמיטלער, דורך פּאָליטישע אינסטיטוציעס. ניט ישו און ניט פּאולוס האָבן אַקטיוו געזוכט צו צעשטערן די אינסטיטוציעס פון זייער צייט און שאַפן אויף זייער פּלאַץ נייע (פּאַאולוס האָט אפילו אַן אַנטלאָפענעם קנעכט געהייסן צוריק־גיין צו זיין האַר, ווייל „אין גאָט" איז ער דאָך סיי־ווי־סיי פריי). פּיעטראָ, סילאָ־נע'ס תחית־המתים'דיקער העלד, איז אויך גרייט — לויטן אַלטן מוסטער — צו „איגנאָרירן" אינסטיטוציעס און רעזשימען. זיינען זיי דאָך ניט מער ווי „קליפּות" און אפילו דער איצטיקער פאַשיסטישער רעזשים אין איטאַליע איז בלויז אַ מיאוס'ע יאַך־שאָלעכטס — אָבער דאָך, „אין לעצטן חשבון", ניט מער ווי אַ שאָלעכטס.

ער זוכט און געפינט דעם תוך, דעם עיקר. עס איז אומזיסט צו דיס־קוטירן אין זיין היימישן שטעטל מיטן אַדוואָקאַט. ער געדענקט וואָס פאַר אַ פּעסט עס איז היסטאָריש געווען דער אַדוואָקאַט אין דער איטאַליענישער פּראָווינץ (און איז דען ניט דער אַדוואָקאַט בכלל די לעבעדיקע פאַרקערפּערונג פונם אינסטיטוציאָנעלן, בלויז־אינסטיטוציאָנעלן און, ממילא, שוין מאָראַליש און עמאָציאָנעל פאַרפלאַכטן מענטש, זיין גייענדיקער סימבאָל?). דער פּראָ־פעסיאָנאַל מיט די קליינע געשעפטלעך, דער אייביקער „מאַכער" און „דער־גרייכער", דער שטענדיק אַגרעסיווער, וואולגאַר־אָראַטאָרישער, זעלבסט־באַשטימטער מליץ־יושר פאַר יעדער אידעאָלאָגיע וואָס זיצט אין זאָטל — אייערנעכטן יעזואיטיזם, נעכטן די „אומשטערבלעכע פּרינציפּן פון 1789", היינט — די דיקטאַטור פון פּראָלעטאַריאַט, אָדער די באַנייאונג פון דער רוי־מישער אימפּעריע — פּיעטראָ ווייסט אַז ער האָט מיט אים קיין שותפות'דיקע שפּראַך ניט, ווייל אין תוך לעבט ער גאָר, אויב איך מעג זיך נאָכמאָל אַזוי אויסדריקן, אויף אַן אַנדער „פּסיכישן קאָנטינענט". זיין שותף ווערט גאָר

זיין אַכציק־יאָריקע באָבע. און איר פרומער נשמה — פאַר׳סם׳ט, אָבער אויך באַפרוכפּערט פון קאַטאַליציזם — געפינט ער אַן אָפּקלאַנג פאַר זיין אַלט־נייער „בשורה". מיט איר, און מיטן „סופער"־בונטאָווטשיק סימאָנע, און מיט אינפאַנטע, דעם טויב־שטומען פויער, דעם „דאָרף־אידיאָט" גרינדעט ער אַ נייע „געמיינדע" אין אַ שטאַל (ווייטער אַמאָל, אַן עוואַנגעלישע אַסאָציאַציע), און איר יסוד איז — פּשטות און פריינטשאַפט. דער רעזשים? זיי געדענקען, אַז ער איז פאַראַן, אָבער זיי זיינען אים „מבטל". די קליינע געמיינדע פירט דורך איר אייגענע „רעוואָלוציע": זיי אַרבעטן, זיי לעבן אין דחקות; אָבער די דחקות און באַ׳חנ׳ט מיט אַלע חנ׳ען פון עטלעכע ניט־גלייכע מענטשן, וואָס ווערן גלייך באַשטראַלט פון קעגנזייטיקער, אַלץ־אויסגלייכנדיקער ליבע, פון פרייד און צוטרוי און פון אחריות איינער פאַר דעם אַנדערן. אין דער פרייער צייט גייען זיי אַרום איבער דער געגענט, ניט צוליב פּאָליטיק, קאָנספּיראַציעס אָדער פאַרשווערונגען — נאָר פּשוט כדי צו באַנייען פאַרגעסענע באַקאַנטשאַפטן, באַשטעטיקן אַלטע און שליסן נייע פריינטשאַפטן. זיי ווילן איינפירן ביסלעכווייז, כאָטש אין אַ קליינעם ראַדיוס, דאָס „אייביק מענטשלעכע", דאָס פון פּאָליטיק צעטראָטענע, דעם דירעקטן מאָראַלישן קאָנטאַקט צווישן יחיד און יחיד.

עס איז ניט וויכטיק די גאַנצע האַנדלונג אין דער נאָוועלע. ניט וויניק איז אין דער האַנדלונג פאַראַן אַזוינס, וואָס איז פּסיכאָלאָגיש ניט מאָטיווירט. וויכטיק איז דער גרונט־טאָן פונם ווערק, דער ריטם פונם סיפור־המעשה — סילאָנע׳ס צוריקקער פון דער „ליבע" צום ווייטן, צום כלל׳ישן און פון אַלץ־אַרומנעמענדיקן — צו דירעקטער ליבע, פון יחיד צו יחיד, פון דערפל צו דערפל, אויך... פון טאָג צו טאָג. וויכטיק איז אויך די אמונה (אָדער דער פּרואוו צו אמונה) וואָס שטייט ביי אים אין הינטערגרונט: אַז די אמת׳ע, די תוך־„רעוואָלוציע" מוז זיך אָנפאַנגען פונם סאָציאַל־מיקראָסקאָפּישן, פון דער „געמיינדע אין שטאַל", ניט פון סאָציאַל־גיגאַנטישן; פון אַ קול דממה דקה, נישט פון שטורם־און־דראַנג און אָרגאַניזירטע ערד־ציטערנישן.

* * *

ווען איך האָב פאַרענדיקט לייענען דאָס בוך, איז מיר געקומען אויף דער מחשבה: דאָס איז סילאָנע׳ס אַ חלום וועגן נייע קאַטאַקאָמבן, גאָט׳ס „אונטער־ערדישע אינזלען" אינם ים פון פאַשיסטישער תיפלה. אַ טרוים? אפשר דאָס אויך ניט, נאָר גיכער גאָר אַן עקספּערימענט אין טרוימען וועגן איראַציאָנעלער, אומ׳תכלית׳דיקער און דערפאַר טאַקע עכטער פרייד, וואָס האַלט ביים אַרויסשפּראָצן נאָך לאַנגע ווינטערן. אָבער אויך אַלס אַן עקספּערימענט אין חלומות איז סילאָנע׳ס ניי ווערק אפשר סימפּטאָמאַטיש: האָט ער באמת אַ פאָרגעפיל וועגן כחות וואָס דרימלען היינט אונטערן שניי און באַלד־באַלד

וועלן זיי זיך אָנהויבן אַרויסווייזן מיט דער פּראַכט פון זייער פּשטות און עניוות? אין איטאַליע? אויף ערגעץ־אַנדערש?

* * *

סילאָנע, פּילט מען, איז אַ פּילפּאַך אַנטוישטער, מידער, צעבראָכענער מענטש. אָבער גראָד אין זיין צעבראָכנקייט זוכט ער צו באַשטעטיקן פאַר זיך עקזיסטענץ פון שלימות. מעג איך פאַרענדיקן מיט אַ קליינעם פּאַראַדאָקס? אויף אַזאַ מין מידקייט ווילט זיך מאַכן אַ ברכה:

„צו געזונט״!

1942

אין אַ „טי־רום״ פון אָהאַיאָ

איך האָב די טעג געבלעטערט ה. א. פרידלאַנד׳ס לידער און האָב זיך דערמאָנט אָן דער גבורה, מיט וועלכער דער דיכטער האָט איבערגע־טראָגן די עטלעכע יאָר פון זיין קראַנקהייט־מאַרטירערשאַפט. מיר איז קיינ־מאָל ניט אויסגעקומען צו זען נאָך אַ מענטש, וואָס האָט זיך אַזוי ערנסט — מ׳קען זאָגן, אַזוי ענערגיש — געגרייט צו באַגעגענען דעם סוף, און אין דער־זעלביקער צייט ניט פאַרלוירן קיין ברעקל פון זיין גוטמוטיקייט און פון זיין געזונטן, שטענדיק פריינטלעכן און קלוגן הומאָר. עס איז שוין געוואָרן אַ יאָר זינט דער טויט האָט אים אויסגעלייזט פון זיינע ליידן, אָבער זיצנדיק וואו איך זיץ איצטער, אין אַ פאַרוואָרפן דערפל אין די בערג, האָב איך ניט גע־הערט מ׳זאָל ערגעץ־וואו פּראַווען זיין יאָרצייט. איך האָב נאַטירלעך קיין טענות ניט צו די אומצייליקע פריינט און פאַרערער וואָס ער האָט נאָך זיך אי־בערגעלאָזט: אויף פאַר אבלות — מעג מען דאָס זאָגן? — דאַרף מען זיין „אויפ־געלייגט״, און די צייטן, וואָס מיר לעבן איצט איבער, טעמפּן אין אונז אָפּ אויך די פעאיקייט צו זאָגן קדיש...

* * *

מיר האָט זיך איינגעקריצט אין זכרון מיין לעצטע באַגעגניש מיט פריד־לאַנד׳ן עטלעכע חדשים פאַר זיין טויט — אין זיין היימשטאָט. מיר איז אויס־געקומען דענסטמאָל, אין פריעם פרילינג, צו פאַרברענגען אַ פּאָר טעג אין קליוולאַנד, און דער גאַסטפריינטלעכער „חית־אלעף״, ווי מיר פלעגן אים רופן, איז אויך דאַסמאָל, ווי אין די אַמאָליקע גוטע יאָרן ווען ער איז געווען פיזיש קרעפטיק און אַ שטענדיקער בעל־שמחה, באַלד געקומען זיך זען מיט מיר. ער האָט געוואוסט מיין שוואַכקייט פאַר שטילע פלעצער אויסערן שטאָט און ער האָט מיך אויך דאַסמאָל געוואָלט מהנה זיין. האָבן מיר גלייך פאַרלאָזט מיין האָטעל און ער האָט מיך אַוועקגעפירט אין זיין אויטאָמאָביל — איך געדענק שוין ניט דעם פלאַץ, אָבער אין אַ זייער חנ׳עוודיקן און אַלטמאָדישן „טי־רום״, צווישן וואַלד און אַ קליינער אָזיערע.

אונזער שמועס האָט זיך אין אָנהויב ניט געקלעפּט. אַ גוטע האַלבע שעה איז צווישן אונז פאַרגעקומען אַ פאַרמאַסקירטער געראַנגל. איך האָב אַלץ גע־זוכט אַוועקצוגיין און אים אַוועקצופירן פון „דער טעמע״, און ער, פאַר־קערט, האָט אַלעמאָל געוואָלט אויסנוצן אַ וואָרט, אַ רמז, אַ ווייטע אַסאָציאַציע, כדי מיר זאָלן אויף „דער טעמע״ מוזן אַרויפקומען. ער האָט שוין לאַנג גע־האַט דאָס באַוואוסטזיין, אַז ער איז אַ „פאַר׳משפט׳ער״, און ער האָט גע־

וואוסט, אַז דאָס איז אויך פֿאַר מיר קיין סוד ניט געווען. האָט זיך אים דאָסמאָל געוואָלט רעדן וועגן טויט — ניט בלויז וועגן זיין טויט, וואָס איז שוין געשטאַנען, אַזוי צוזאָגן, ביי זיין טיר, נאָר וועגן טויט בכלל — און איך האָב, לויטן באַנאַלן שטייגער אין אַזעלכע פֿאַלן, אַנגעווענדעט אַלע מיטלען, אַז מיר זאָלן זיך פֿאַרשמועסן וועגן אַנדערע ענינים, וויכטיקע, אומוויכטיקע, גאַנץ טריוויאַלע. ווי אויף צו׳להכעיס מיר, האָט די קעלנערין „קאָאָפּערירט" מיט פֿרידלאַנד׳ן. ווען זי האָט אונז אָנגעהויבן סערווירן טיי מיט סענדוויטשעס, האָב איך איר געזאָגט אַ פּאָר קאָמפּלימענטן פֿאַר דער זויבערקייט און פֿיינקייט פֿונם „טי־רום" און אויך אויסגעדריקט מיין פֿאַרוואונדערונג, וואָס אַ חוץ אונז איז איצט קיינער דאָרט נישטאָ. האָט מיר דאָס בלאָנדע מיידל געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז פֿאַר באַזוכער פֿון שטאָט איז נאָך צו פֿרי אין סעזאָן, און אַז די איינוואוינער פֿון זייער אייגענעם שטעטל זיינען איצטער אַלע אויף אַ לויה: זייער דאָקטאָר איז געשטאָרבן און קינד און קייט זיינען איצטער אויפֿן וועג צום בית־עולם.

ביי פֿרידלאַנד׳ן האָט זיך אַרויסגעריסן אַ ברייטער געלעכטער פֿון אַ „זיגער":

„איר זעט, ס׳איז מן השמים. ס׳האָט איך גאָרנישט געהאָלפֿן. מיר זיינען אַרויפֿגעקומען אויף „דער טעמע" און איר וועט זיך היינט מער ניט אַרויס־דרייען. זאָל איך אייך זאָגן דעם אמת? איר מיינט דאָך, אַז איר ווילט ניט רעדן וועגן יום המיתה אויס רחמנות אויף מיר. ס׳איז מסתמא אמת... אין אַ גע־וויסער מאָס... אָבער נאָך מער ווילט זיך אייך ניט רעדן אויס רחמנות אויף זיך אַליין. ס׳איז נאַטירלעך, מענטשלעך. ווען אַ פֿאַרהעלטניסמעסיק־געזונטער מענטש רעדט ניט וועגן טויט, קען ער נאָך לעבן אין זיין אילוזיע, אַז ער גופֿא געהערט ניט — איך נוץ אייערן אָן אויסדרוק — צו דער „חברה שטאַרבערס". איך בין אייך חושד, גוטער ברודער, אַז איר האָט מורא פֿאַרן טויט אַ סך מער פֿון מיר, כאָטש... כאָטש, אויב איך מאַך נישט קיין טעות, זייט איר ניט וויט פֿון גלויבן אין השארת־הנפש... איך ווייס, אַז איך האַנדל איצטער גראָביאַניש. איך פֿרעג אייך וועגן איינער פֿון די צוויי־דריי אינטימסטע זאַכן מיט וועלכע אַ מענטש קען זיך אַרומטראָגן אין לעבן. אָבער זאָגט מיר דעם אמת: איר האָט מורא פֿאַרן טויט? שטאַרק מורא? און אויב איר גלויבט טאַקע באמת אין השארת הנפש, אין אַ יענער וועלט, אין וועלכן־ניט־איז המשך, איז פֿאַרוואָס האָט איר מורא? מיין פֿראַגע איז ברוטאַל? איר מוזט ניט ענטפֿערן. אויב ס׳איז אייך פֿיינלעך אַזאַ שמועס, בין איך גרייט אויף אייך רחמנות צו האָבן... גו, גוט, לאָמיר רעדן פֿון עפּעס אַנדערש: וועגן סטאַלינ׳ען און היטלער׳ן, וועגן דזשים פֿאַרלי און דעם סיטי מענעדזשער פֿון קליוולאַנד, וועגן

קאַבאַק׳ס קריסטוס־ראָמאַן, אויב איר ווילט — אפילו וועגן אַ שוא נע און אַ שוא נח״. איך האָב זיך אומווילנדיק צעלאַכט:

„נייִן, אויב דיקדוק, איז שוין בעסער דער טויט״.

פרידלאַנד האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן איבער דער פּלייצע:

„אַ דאַנק. איר האָט אַ גוטן געשמאַק, אָבער זאָגט עס קיינמאָל ניט אַרויס פאַר די תלמידים פון אונזערע שולעס. הייסט עס, רעדן מיר דאָך וועגן טויט. גובר געווען די מורא — ניט פאַרן טויט, נאַטירלעך, נאָר פאַרן רעדן. אָבער פאַרוואָס האָט איר מורא פאַרן טויט גופא, אָנגענומען, אַז איר גלויבט טאַקע אין דער אומענדלעכקייט פון אייער „איך״?

איך האָב אויף דעם געמאַכט אַ באַמערקונג, וואָס, זאָגנדיק דעם אמת, האָב איך אַליין ניט געוואוסט, וויפיל ערנסט עס איז אין איר געווען און וויפיל... שפּיל:

„אפילו ווען איך וואָלט געווען אַ טיפער מאַמין אין עולם־הבא, וואָלט איך זיך אויך ניט געשעמט מורא צו האָבן פאַרן טויט. פאַר מאמינים איז דאָס גאָר אַ באַזונדער מין מורא; מ׳דאַרף אפשר פאַר דעם קריגן אַן אַנדער וואָרט. אין העברעאיש זאָגן מיר אין געוויסע פאַלן „חרדה״, וואָס איז וייט, ווי איר ווייסט מסתמא בעסער פון מיר, ניט דאָס זעלבע וואָס מורא אָדער פּחד. עס איז אפשר גיכער אַ ציטערן פאַר אַ זייער־פייערלעכן מאָמענט, פאַר דעם פייער־לעכסטן מאָמענט וואָס קען עקזיסטירן פאַרן מענטשלעכן באַוואוסטזיין. אויך אַ גרויסע פייערלעכקייט אָדער אַ רייזע אין אומבאַקאַנטע, כאָטש אומגעהייער רייצנדיקע מרחקים, ווילט זיך אָפּטמאָל אָפּלייגן אויף שפּעטער. אגב, איך האָב מסתמא שטאַרק מורא געהאַט, ווי יעדער מענטשלעך באַשעפעניש, געבוירן צו ווערן. עס קען זיין, אַז ווען איך וואָלט געקאָנט רעסטאַווירן דאָס, וואָס כ׳האָב איבערגעלעבט עטלעכע מינוט פאַר דעם געבורט, וואָלט איך זיך „דערמאָנט״, אַז מיר האָט זיך זייער ניט געוואָלט „אַרויסקומען״, אי־בערפירן מיין עקזיסטענץ פון איין פלאַץ אויפן אַנדערן. לאָמיר ניט רעדן וועגן מיר אָדער וועגן אייך, אָבער בדרך־כלל איז דאָס וואָס איר רופט־אָן „מורא״ פאַרן טויט גאָר ניט קיין באַוויז פאַר גלויביקע, אַז זייער אמונה איז ניט קיין עכטע״.

פרידלאַנד האָט מיר איבערגעשלאָגן: „אייער פרויד קומט אייך, ווי איך זע, זייער צונויץ. פרויד האָט פּאָפּולער געמאַכט דעם באַגריף „טראַאומאַ פון דער געבורט״, ריכטיקער, די פאָרשטעלונג, אַז דער אַקט פון געבוירן ווערן איז פאַרבונדן פאַרן נייעם נפש מיט אַ „שאָק״. אָנגענומען, אַז אַזוי איז דאָס, אָבער וואָס וואָלט פרויד געזאָגט ווען ער הערט, ווי איר ווענדט אָן זיינעם אַ ווויסנשאַפטלעכן באַגריף פאַר — זייט מיר מוחל — זייער־געקינסטלטער מיסטיק? דאָס דערמאָנט מיר, אגב, אָן דעם וואָס ביאַליק האָט אַמאָל דערציילט

וועגן מענדעלע מוכר ספרים אין זיינע זייער אַלטע יאָרן. רעדנדיק וועגן טויט, פלעגט דער זיידע אָפטמאָל פאַנטאַזירן: אַז אַ קינד ווערט געבוירן, פרייען זיך טאַטע־מאַמע, קרובים, פריינט... מזל־טוב, מזל־טוב... אָבער עס קען דאָך זיין, אַז אין אַן אַנדער וועלט, פון וואַנען דאָס נייע נפש'ל איז „נפטר גע־וואָרן", כדי געבוירן צו ווערן, רייסט מען אין דערזעלבער צייט קריעה און מען זיצט שבעה... און דאָס זעלבע, קען זיין, קומט פאָר, בשעת איינער שטאַרבט ביי אונז. מיר באַוויינען און באַקלאָגן דעם מת; אָבער ווער קען אונז באַווייזן, אַז אין אַן אַנדער וועלט, וואוהין דער מת איז „אַריינגעבוירן געוואָרן" דורך זיין שטאַרבן, טרינקט מען ניט לחיים? מזל־טוב! מזל־טוב! ס'קאָצל קומט, קלעפט אָן שיר־המעלות'לעך אויף דער וואַנט, אַז מזיקים און מחבלים זאָלן אויפן תינוק הנולד קיין שליטה ניט האָבן... אָט וואָס פאַראַ בבא־מעשות אפילו אַן ערנסטער און שטרענג־דענקנדיקער מענטש קען זיך איינ־שמועסן, אויב ער איז ניט מסוגל צו פועל'ן ביי זיך, אַז סוף איז סוף און ניט אַ נייע התחלה... אָבער פאַרוואָס טרינקט איר אַזאַ שטאַרקן טיי? זאָל איך בעטן ס'מיידל, זי זאָל ברענגען אַביסל הייסע וואַסער? און פאַרוואָס רויכערט איר אַזוי אָן אַן אויפהער? על פי חכמת המעדיצין זייט איר דאָך מקרב, ווי מענדעלע וואָלט אייך געזאָגט, אייער נייעם געבורטס־טאָג, און איך דערקען אויף אייער נאָז אַז איר האָט ניט קיין גרויסן חשק אַזוי גיך נאָכאַמאָל „געבוירן" צו ווערן... אָבער איך וויל אייך פרעגן גאָר עפּעס אַנדערש. דוכט זיך מיר, אַז פון אייך האָב איך אַמאָל געהערט וועגן אַ רוסישער סעקטע, וואָס האָט געגלויבט אין פיזישער אומשטערבלעכקייט, וואָס האָט ניט געהאַלטן דעם טויט, אַזוי צו זאָגן, פאַר קיין נאַטור־געזעץ. וואָס איז פון יענער סעקטע געוואָרן? אָ, יאָ, איך האָב זיך דערמאָנט. אַז שטאַרבן שטאַרבט נאָר דער, וואָס גלויבט ניט אין זיין פיזישער אומשטערבלעכקייט, איז געווען זייער הויפּט־דאָגמע. אַלע טויט־פאַלן וואָס זיינען פאָרגעקומען פון אדם הראשון'ען ביז זיי, זיינען געווען בלויז „פאַלן", אַקצידענטן, איבערן ניט־וויסן דעם „אמת". זייער באַווייז, אויב איך דערמאָן זיך ריכטיק, איז געווען אַן „עמפּירישער": דער עלטסטער מיט־גליד פון דער סעקטע איז שוין אַלט געווען קרוב צו צוויי טויזנט יאָר; ער איז געווען ניט מער און ניט ווייניקער ווי יוחנן המטביל און פלעגט דערציילן זכרונות וועגן הורדוס'ן און ישו'ן. ער איז נישט געשטאָרבן, ווייל ער האָט געגלויבט אין דער אומשטערבלעכקייט פון זיין גוף (שלומית די אידיאָטקע האָט געמיינט, אַז מ'האָט איר טאַקע צוגעטראָגן אויף אַ גאָלדענער טאַץ דעם קאָפּ פון אַ טויטן יוחנן). אָבער אין אַ שיינעם פרימאָרגן, ווי מ'זאָגט אין געוויסע מעשה־ביכלעך, איז דער „עמפּירישער באַווייז" אַליין געשטאָרבן און די סעקטע האָט זיך נאָכדעם ביסלעכווייז אויפגעלייזט... איר זעט, וואָס פאַר אַ זכרון איך האָב? ווי זאָגן אידן, „אַ נאַרישקייט געדענקט זיך"... אָבער עס

קען זיין, אַז איך בין אומגערעכט צו יענע סעקטאַנטן. מיט וואָס איז זייער טע־אָריע נאַרישער פון אַנדערע ענלעכע טעאָריעס ?... ווי איר האָט מיר דער־ציילט, זיינען זיי אַלע געווען פּראָסטע גויים, עם־הארצים. אָבער זיי האָבן שוין געפילט אין דער לופט די נאַטור־וויסנשאַפטלעכע מעטאָדע פון דענקען. און, זוכנדיק אייביקייט, האָבן זיי געזוכט אין פליש און בלוט, ניט אין אַן אַנעמישער יענער־וועלט־אַבסטראַקציע. אויב לעבן, זאָל זיין לעבן — מיט אויגן, מיט אויערן, מיט זוניקע טעג און לבנה־נעכט, מיט קאָליר און פאַרב, מיט מוזיקאַלישן קלאַנג, מיט גראַציע פון באַוועגונג, מיט ריטם, מיט אַ וואַרע־מער פרויען־האַנט... עס איז פאַראַן, גלויב איך, אַ סך מער זין אין מוסול־מענישן גן־עדן — פאָנטאַנען, בלומען, קאַלטער שערבעט, טאַנצנדיקע מיידלעך — איידער אין דעם „זיו השכינה" פון פילאָזאָפן, פון אידישע און קריסט־לעכע רעליגיעזע טרייסטער. איך זאָג „מער זין", ווייל עס איז, לכל הפחות, פאַרשטענדלעך, מסוגל פאַרגעשטעלט צו ווערן. אָבער ווען איך הער זיך איין צו דעם וואָס עס רעדן די כל'ערליי מעטאַפיזישע השארת־הנפש'ניקעס, דוכט זיך מיר אויס, ווי זיי זאָגן מיר צו, אם ירצה השם, נאָכדעם וואָס איך וועל איינעמען אַ מיתה משונה, וועל איך קריגן צוגעטראָגן אַ שיינע מתנה — די נצחיות פון געאָמעטרישן פונקט. נו, גוט, עס קען זיין אַז אַ געאָמעטרישער פונקט „לעבט" אייביק, אָבער אַזאַ אייביקייט בין איך דעם רבונו של עולם מוחל. איך ווייס ניט וואָס דאָס איז און איך פיל אין דעם קיין טעם ניט... אָבער נאָך וואָס רעד איז אַזוי פיל ? — אייער טיי ווערט קאַלט און צו די סענדוויטשעס, זע איך, האָט איר זיך אפילו ניט צוגערירט. נאָר איר פּיפּקעט און רק איר פּיפּקעט — אויב איר זייט ביז היינט קיין אַפּיקורס ניט געוואָרן, וועל איך אייך שוין פאַר אַזעלכן ניט מאַכן. כ'האָב אויך ניט קיין אינטערעס צוצונעמען ביי אייך אילוזיעס, אויב איר האָט זיי און איר קענט זיך נאָך האַלטן ביי זיי. אויב איר גלויבט טאַקע אין אַ יענער וועלט, זאָל דאָס אייך וואויל באַקומען... אויף דער וועלט. מיר האָבן זיך לאַנג ניט געזען און איך האָב סתם אַ באַדערפעניש מיט אייך צו שמועסן, צו „באַלאַקען", ווי איר זאָגט אַמאָל אויף אייער רוסישן אידיש. איז לאָמיר ווייטער „באַלאַקען". ווי מיינט איר, אויב ס'איז טאַקע פאַראַן אַזאַ זאַך ווי עולם־הבא, עקזיסטירט זי פאַר יעדן בשר־ודם אָדער נאָר פאַר די גייסטיקע „פּני", פאַר יחידי סגולה ? איז טאַקע יעדער בערל און שמערל אַן אייביק וועזן, אָדער כדי צו ווערן אַ בן־עולם־הבא דאַרף מען זיך דערדינען, דאַרף מען האָבן אַ באַזונדער זכיה — חכמה, אָדער גרויסע לומדות, אָדער קדושה, אָדער גאָר גבורה ?

זיין פראַגע האָט מיך דערמאָנט אָן אַ באַשרייבונג פון דעם קיסר פראַנץ־יאָזעפ'ס לויה, וועגן וועלכער איך האָב ניט לאַנג צוריק געלייענט אין פראַנץ ווערפעל'ס אַן עסיי. די פּראָצעסיע האָט זיך אָפּגעשטעלט אין דער „בייער

מאַרקט", פאַר דעם קלויסטער פון די קאַפּוצינער, וואו עס זיינען היסטאָריש געבראַכט געוואָרן צו קבורה די מיטגלידער פון דער האַבסבורגער דינאַסטיע. דער טויער איז געווען פאַרשלאָסן, גלייך ווי מ׳וואָלט יענעם טאָג אויף קיינעם דאָרט ניט געוואַרט. דער קייזערלעכער צערעמאָניע־מייסטער איז אַרויסגע־גאַנגען פאַראויס און האָט מיט זיין מאַיעסטאַטישן שטאַב געגעבן עטלעכע קלעפּ אויף דעם טויער. פון אינעווייניק האָט זיך דערהערט די שטימע פון אַ מאָנאַך: „ווער איז דאָרט, וואָס פאָדערט מ׳זאָל אים אַריינלאָזן?" דער צערע־מאָניע־מייסטער, שלאַנק און מיליטעריש אויסגעשטרעקט, ענטפערט מיט אַ קלאָרער, הויכער שטימע, באַטאָנענדיק יעדע זילבע באַזונדער, כדי עס זאָל ניט זיין קיין ספק אַז דער מאָנאַך האָט תופס געווען וועגן וועמען עס האַנדלט זיך: דאָס איז זיין קעניגלעכע, אימפּעריאַלע און אַפּאָסטאָלישע מאַיעסטעט, פראַנץ־יאָזעף דער ערשטער, דער אימפּעראַטאָר פון עסטרייך, דער קעניג פון אונגאַרן, דער קעניג פון די לאָמבאַרדן און ווענעציאַנער, דער קעניג פון בעמען, דער קעניג פון גאַליציע, דער קעניג פון קראָאַטיע און סלאָוועניע, דער קעניג פון ירושלים, דער פירשט פון שלעזיען, דער פירשט פון דער בוקאָווינע, דער פירשט פון שטיריע, זאַלצבורג, קאַרינטיע, קאַרנאָלאַ און ווינדשנאַרק, דער גראַף פון טיראָל און דער הערשער פון טריעסט". אָבער די שטימע פונם ניט־געזעענעם מאָנאַך פון אינעווייניק ענטפערט קורץ און טרוקן: „איך קען אים ניט". דער צערעמאָניע־מייסטער קלאַפּט נאָכאַמאָל מיט זיין שטאַב איבער דעם טויער און דער מאָנאַך חזר׳ט איבער זיין פראַגע. דער צערעמאָניע־מייסטער אַנאָנסירט דענסטמאָל אָנשטאָט דעם אַזוי געראָפענעם „גרויסן טיטל" דעם „קלענערן טיטל" — מער קאָנדענסירט, באַשיידענער. אָבער דעם מאָ־נאַכ׳ס שטימע גיט דעמזעלבן צוריקווייזנדיקן ענטפער: „איך קען אים ניט". ערשט נאָכן דריטן קלאַפּן און נאָך דעם צווייטן ענטפער פונם מאָנאַך אַנאָנ־סירט דער צערעמאָניע־מייסטער: „אַן אָרעמער, זינדיקער מענטש וויל אַריינ־קומען". „אים קען איך", ענטפערט דענסטמאָל דער מאָנאַך, און ער קומט אַרויס און עפנט דעם טויער.

„אָט דאָס", האָב איך אַ זאָג געטאָן, „איז דער ענטפער אויף אייער פראַ־גע. די קאַפּוצינער מאָנאַכן קענען ניט, ווען עס האַנדלט זיך וועגן דער לעצ־טער רו, דעם קעניג, דעם אימפּעראַטאָר, אפילו ניט דעם וועמען די קירכע באַטראַכט אין דער בחינה פון אַן אַפּאָסטאָל. זיי קענען נאָר דעם אָרעמעם און זינדיקן מענטשן, אַלץ איינס ווער ער זאָל ניט זיין אין זיין ערדישן לעבן. נאָר פאַר אים עפענען זיי דעם טויער: „זה השער... רשעים יבואו בו".

פרידלאַנד האָט מיר איבערגעשלאָגן מיט אַ באַגייסטערטן שמייכל (דער קינסטלער אין אים האָט ווי אויפגעוואַכט):

„אַ פּראַכטפולע מעשה וואָס איר דערציילט אין ווערפעל׳ס נאָמען. כ׳מיין,

אַ פּראַכטפולער, זייער רירנדיקער צערעמאָניאַל. כ׳ווייס ניט, צי שעקספּירן איז דער מנהג געווען באַקאַנט, ווען ער האָט געשריבן זיין „קעניג ליר״. אָבער — דאָס קער זיך, נאַטירלעך, צום עצם ענין ניט אָן, און איך זאָג עס בלויז אגב אורחא — ס׳איז זייער מאָדנע, וואָס ווען איר דאַרפט אַ משל, אַן איי־לוסטראַציע נעמט איר זיי פון פון דער קריסטלעכער רעליגיעזער פּראַקטיק... כ׳פרעג אייך ניט פאַרוואָס, און מיר שטערט עס ניט. אָבער וואָס וואָלט איר געטאָן, ווען איר רעדט היינט מיט אַ פרומען איד? איר וואָלט דאָך אים שטאַרק שאָקירט מיט אַ „ראיה״ פון קאַטוילישן ריטואַל״.

פרידלאַנד איז אַ סך יאָרן געווען אַ לערער און מיר האָט זיך דענסטמאָל געדוכט, אַז ער קוקט אויף מיר מיט אויגן פון אַן עקזאַמינאַטאָר.

„אַ פרומער איד״, האָב איך געענטפערט, „וועט מיך מסתמא אַזאַ פראַגע ניט פרעגן. ער ווייסט אָן מיר, אַז „כל ישראל יש להם חלק לעולם־הבא״ — אַ גאון און אַ הדיוט, אַ הייליקער און אַ ישראל שחטא, משה רבינו און „אחר״. אַ פרומער איד וועט אפשר צוגעבן, אַז איינער וועט גיין גלייך אין גן־עדן און דער אַנדערער אין גיהנום, אָבער זיינען זיי דען ביידע ניט — וועלט, יענע וועלט, עקזיסטענץ, המשך? וואָס איך האָב געוואָלט אַרויסברענגען, איז זייער פּשוט. עס איז ניט פאַראַן קיין לאָגישער אָדער וויסנשאַפטלעכער צוואַנג אָנצונעמען די אידייע פון אומשטערבלעכקייט. אויב עמיצער פילט אַזאַ צוואַנג צו גלויבן, איז עס אַ מין מאָראַלישער צוואַנג; די אוממעגלעכקייט שלום צו מאַכן מיטן געדאַנק אַז אין יסוד פון דער וועלט ליגט אַ מין סאַדיסטישער פּרינציפּ — פּראָדוצירן באַשעפענישן מיט אַ דאָרשט נאָך אייביקייט און זיי אַלע אויסשעכטן ווי די לעמער. פאַר אמת׳ער רעליגיע קען דערפאַר גאָר־נישט עקזיסטירן, ווען עס האַנדלט זיך וועגן השארת הנפש, דער אונטער־שייד צווישן „גרויס״ און „קליין״ — אַלץ איז גרויס אין זיינע אורשפּאַנונגען און אַלץ איז קליין אין פאַרגלייך מיטן אַבסאָלוטן. דער רמב״ם גלויב איך, דערפאַר (דער אמת׳ער רמב״ם פונם „מורה נבוכים״, ניט, אַנטשולדיקט מיר, דעם „פּאָליטישן״ פון די דרייצן עיקרים מיט זייער אמונה און פיזישער תחית המתים), איז באַגאַנגען דעם גרעסטן חילול־השם, ווען ער האָט צו־געזאָגט אומשטערבלעכקייט בלויז מענטשלעכע ברואים, וואָס וועלן קומען אויף יענער וועלט מיט אַ „שכל הפועל״, בשעת די וואָס האָבן זיך אויסגעלעבט די יאָרן בלויז מיט זייער „שכל הטבע״, אָדער מיט זייער „שכל נפעל״ ווערן פונם טויט אינגאַנצן און אויף אייביק פאַרניכטעט. נאָר אַן אינטעלעקטועלער בעל־גאווה האָט זיך צו אַזאַ געדאַנק געקענט דערטראַכטן, נאָר אַזעלכער וואָס האָט זיך ניט פאַרגעשטעלט אַז די גאַנצע חכמה פון זיין „שכל הנקנה״ זאָל אפשר ווערט האָבן אַ שמעק טאַבאַק, ווען ער וועט קומען אויפן עולם האמת. דער רמב״ם (און ער איז צווישן פילאָזאָפן געווען ניט דער איינציקער און

אויך ניט דער ערשטער) האָט מיט אַזאַ סדר־העולם אויסגעטראַכט אַ בילבול אויף גאָט; פאַרשוועכט, וואָלט איך געזאָגט, דאָס וויכטיקסטע און הייליקסטע אינם מענטשן, דאָס פּינטעלע מענטש, וואָס איז מיליאָנען מאָל באַדייטנדיקער פון אַלץ וואָס איינער איז זוכה צו אַקומילירן אַרום דעם פּינטעלע..."

אַ פּאָר מינוט האָבן מיר ביידע געשוויגן. פרידלאַנד האָט זיך פאַרקוקט אויף פּאַסן זונען־שיין וואָס האָבן זיך געצויגן צווישן פענסטער און אונזער טיש. ניט קוקנדיק אויף מיר, האָט ער, ווי צו זיך אַליין, אַ זאָג געטאָן:

„דאָס מוז זיין אמת. אויב ס'איז פאַראַן אומשטערבלעכקייט, איז זי פאַראַן פאַר יעדן. אָבער אָננעמען אומשטערבלעכקייט הייסט אָננעמען אויך... גאָט. גאָט, ווען ער זאָל עקזיסטירן, קען זיין די איינציקע גאַראַנטיע פאַר אומשטערבלעכקייט. אָבער — וואו איז גאָט?"

איך ווייס ניט, ווי פאַר אים, אָבער פאַר מיינע נערוון איז דאָס געווען צופיל. איך האָב זיך מיטאַמאָל דערשראָקן. אויפן גאַנצן לייב איז מיר דורכגעגאַנגען אַ גרויל: ווי קען מען עס זיצן ביי שיריים טיי און האַלב־אויפגעגעסענע סענדוויטשעס און פירן אַזעלכע שמועסן מיט אַ „קאַנדידאַט", מיט אַ נוטה למות?

אָבער פרידלאַנד האָט אויף מיר אַ וואָרף געטאָן אַ שאַרפן, אויספּרווענדיקן בליק:

„מיר דוכט זיך, אַז איר ווילט זיך אָן עפּעס דערמאָנען, אַ ליד, אַ פּאָעמע, און דער זכרון פאַלגט אייך ניט".

דאָס איז געווען אמת. איך האָב זיך געוואָלט דערמאָנען אָן עטלעכע פערזן פון וואָרדסוואָירט'ס „Tintern Abbey", און ס'איז מיר ניט געלונגען. פרידלאַנד איז געווען אַ גרויסער בקי אין ענגלישער פּאָעזיע און זיך אויסגעצייכנט מיט אַ געוואַלטיקן זכרון. איך האָב אים אָנגערופן בלויז די ערשטע צוויי־דריי ווערטער פון יענעם פראַגמענט, און ער האָט גלייך אָנגעפאַנגען דעקלאַמירן מיט זיין קלאָרער און לירישער שטימע:

". . . And I have felt
A presence that disturbs me with joy
Of elevated thoughts, a sense sublime
Of something far more deeply interfused
Whose dwelling is the light of setting suns,
And the round ocean and the living air,
A motion and a spirit that impels
All thinking things, all objects of all thoughts
And rolls through all things."

„האָט דאָס געזאָלט זיין״, האָט ער נאָכדעם אַ זאָג געטאָן, „אייער ענטפער אויף מיין פראַגע — וואו איז גאָט ? אַ שוואַכער ענטפער, גוטער ברודער, אַ פּאָעטישער ענטפער. און וואָס איז פּאָעזיע, וואָס איז קונסט ? „אַ ליגן אין אויסער־מאָראַלישן זין״, נוצנדיק ניטשע׳ס אַן אויסדרוק. אַ פּראַכטפולער, רייצנדיקער, אפשר געניאַלער ליגן, וועלכן מען דאַרף מוחל זיין, ווייל ער ווערט געליגנערט בלויז צוליב דעם, מ׳זאָל זיך דערוייל פּאַרקוקן אויף אַ מיראַזש און ניט זען פּאַר זיך דעם אָפּגרונט פון גאָרניט שבגאָרניט, וואָס וואַרט אויף יעדן פון אונז. אָבער ס׳איז גלייכער צו וויסן דעם אמת — דעם ברוטאַלן, נאַקעטן, מאוימ׳דיקער אמת : די וועלט איז חומר, זינלאָזער, גייסטלאָזער, בלינדער, טויבער, גולמ׳דיקער חומר און אין אַזאַ וועלט אָדער איבער אַזאַ וועלט איז נישטאָ יענער “spirit that impels” , פון וועלכן וואָירדסוואָירט זינגט. קען שוין ממילא אין איר קיין אומשטערבלעכקייט ניט זיין. אָט צו דעם אמת דאַרף מען זיך צוגעוואוינען און אויפהערן זיך פּאַר אים צו שרעקן. אַלע אונזערע ווערטן — אמת׳ן שיינקייטן, הייליקטימער, גוטסקייטן — זיינען אונ־זערע, מענטשלעכע, סוביעקטיווע ווערטן, און אויף אַנדערע פּלאַנעטן ווייסט מען פון זיי ניט, ווייל עס איז ניט פאַראַן ווער עס זאָל פון זיי וויסן. און פרעגט מיך ניט, פון וואַנען עס נעמט זיך אַזאַ „אינצידענט״ ווי מענטשלעכער גייסט אין אַ גייסטלאָזער וועלט. פון וואַנען זאָל איך עס וויסן ? אָבער אויב ס׳איז אַ נס, איז דאָס ניט אויף אַ האָר קיין גרעסערער נס אָדער קיין גרעסערע אומ־פאַרשטענדלעכקייט, ווי אַן אוניווערסום וואָס איז פול מיט ווילן, וויסן און נאָך דערצו... געוויסן. עס איז אימה׳דיק, אָבער איך פיל אַז דאָס איז דער אמת. אונז בלייבט גאָרניט איבער ווי אויסנוצן דעם „אקצידענט״ אויף איינעם פון די קלענסטע פּלאַנעטן און לעבן העראָאיש, און מאַכן די ערד אַזוי באַ־וואוינבאַר ווי נאָר מעגלעך, און קולטיווירן, כל זמן שהנשמה בקרבנו, אונזער געפיל פאַר אמת, פאַר יושר, פאַר מער שיינקייט און עלעגאַנץ און וואַרעמקייט און גוטפריינטלעכקייט אין דעם ביסל יאָרן וואָס זיינען אונז געשענקט. דאָס איז דאָס איינציקע וואָס מיר פאַרמאָגן. און ווייטער ? נישטאָ קיין ווייטער, און נישטאָ קיין תכלית, און מ׳דאַרף זיך אויסלערנען זיך ניט צו שרעקן פאַרן גאָרניט, וואָס שלינגט אונז איינציקוויז און גרופּנוויז איין...״

עס איז געוואָרן שפּעט. מיר האָבן שוין געדאַרפט צוריקפאָרן אין שטאָט. אויפן וועג פונם „טי־רום״ צום אויטאָמאָביל האָט ער פאַרענדיקט דעם שמועס :

„איך ווייס ניט פּינקטלעך ווען, אָבער דאָס יאָר וועל איך שטאַרבן. אויב איר וועט מיך זען אין חלום, זאָגט ניט, כ׳בעט אייך, אַז איך בין אייך געקומען צו חלום. עס וועט ניט זיין ווער עס זאָל קומען, און עס וועט שוין מער קיין איך ניט זיין. עס וועט זיך אייך חלומ׳ען אַ געשטאַלט וואָס איז געבליבן אין אייער

זכרון. איך זאָג דאָס אייך דערפאַר, וואָס חלומות זיינען, גלויב איך, איינע פון די וויכטיקסטע מקורות פונם אומשטערבלעכקייטס־גלויבן".

* * *

אין פראָנט פון מיין האָטעל, שטייענדיק ביי זיין אויטאָמאָביל, האָבן מיר זיך געזעגנט. ער האָט ביי מיר געבעטן מחילה:

„עס קען זיין, אַז כ'האָב אייך היינט זייער טרויעריק געמאַכט מיט מיינע רייד. כ'האָב עס ניט געדאַרפט טאָן. איר בלייבט איצט אין האָטעל איינער אַליין, מיט טאָנען מרה־שחורה וואָס כ'האָב אפשר אויף אייך אָנגעלאָדן. אַנטשולדיקט".

„אַנטשולדיקט", איז געווען דאָס לעצטע וואָרט, וואָס כ'האָב פון אים געהערט.

1940

דער דיבוק

ער איז זייער אַ פּאַרנומענער מענטש. איך בין באַקאַנט מיט זיין אַרבעט, מיט זיינע שווערע פליכטן, אויך מיט דער גרויסער אַחריות מיט וועלכע זיינע פליכטן זענען פאַרבונדן. ער איז — יעדנפאַלס, אין זיינע אייגענע טערמינען — אַ גוטער, וואַרעמער איד. אַביסל ווייט פון „עמך״: ניט, חלילה, ווייל ער איז סנאָביש, ער לעבט אַ צאָל יאָרן אין אַ ניט־עמך־סביבה, כאָטש ער האָט אַ זייער צאַרטע באַציאונג צום אידישן פאָלקס־מענטש. אידיש קען ער, ער שטאַמט פון יענער זייט ים, אָבער ער נוצט עס זייער זעלטן. זיין סאָציאַלן קרייז און די מענטשן מיט וועלכע ער האָט צו טאָן אין זיין לאַנגן און שווערן אַרבעטס־טאָג, איז אידיש על פּי רוב פרעמד. האָבן זיינע און מיינע פריינט צוריק מיט אַ שטיק צייט מיר צו וויסן געגעבן, אַז מיט אים איז לעצטנס עפּעס „ניט אין אָרדענונג״.

עס איז שוין אַ צאָל יאָרן אַז ער נעמט זיך יעדן נאָכמיטאָג (סיידן דער וועטער איז זייער שלעכט) אַ שעה צייט פאַר אָפּרו, און די דאָזיקע שעה פאַרברענגט ער אַליין־מיט־זיך אין צענטראַל־פּאַרק. דער שפּאַציר אין פּאַרק, דאָס זיין מיט זיך אַליין, איז זיין איינציקער ספּאָרט און אַ במקום־וואַקאַציע. נאָך אַזאַ שעה פילט ער זיך, האָט ער מיר אַ סך מאָל געזאָגט, דערפרישט און גענוג וואַכעדיק פאַר ווייטערדיקער אַרבעט. די לעצטע חדשים, האָט מען מיך אינפאָרמירט, האָט ער זיך אָנגעהויבן אויפפירן אויף זיינע איינזאַמע שפּאַצירן גאַנץ „מאָדנע״. ער האָט אָנגעפאַנגען רעדן צו זיך אַליין. אַמאָל רעדט ער גאָר אין צוויי שטימען, ווי אַן אַרטיסט וואָס דעקלאַמירט אַ דיאַלאָג. אַמאָל ברומט ער אַרויס אַ לידל. דער עיקר אָבער: די דאָזיקע „ספּעקטאַקלען״ מיט זיך אַליין פירט ער דורך בלויז אויף אידיש, מיט אַ דרום־רוסישער, האַלב־פּאָדאָליער און האַלב־בעסאַראַבער אויסשפּראַך. אויב ער האָט שוין אַ באַדערפעניש צו רעדן צו זיך אַליין (וואָס דאָס איז שוין אַן און פאַר זיך אַ „פאַרדעכטיקע״ זאַך), איז פאַרוואָס גראָד אויף אידיש — אויף אַ שפּראַך אויף וועלכער ער לייענט זעלטן און וועלכע עס קומט אים שוין לאַנגע יאָרן ניט אויס צו נוצן אין זיינע סאָציאַלע קאָנטאַקטן? דאָס מאַכט די זאַך נאָך „פאַרדעכטיקער״. זיין פאַמיליע, ווייס איך, איז געוועזן שטאַרק פאַר׳דאגה׳ט וועגן זיין נייעם משונה׳דיקן צושטאַנד, און מ׳האָט זיך אָנגעהויבן שושקען: וויאַזוי ווירקט מען אויף אים, ער זאָל גיין צו אַ דאָקטאָר — עקזאַקטער — צו אַ פּסיכאָאַנאַליטיקער?

עס איז ניט לייכט זיך גופא צו אַנאַליזירן און איך נעם זיך ניט אונטער אויפצוקלערן, וויאַזוי און פאַרוואָס איך האָב אין אַזאַ פאַל „געשטעלט אויף זיך". איך האָב געראָטן דער פאַמיליע דערוויל צו קיין פּראָפעסיאָנעלן בוחן־לבבות זיך ניט צו ווענדן. לאָמיר פּראָבירן, האָב איך אַרגומענטירט, אויף אַ פאַרזיכטיקן אופן אַליין די זאַך אויסצופאָרשן. אפשר וועט ער אונז, אויב מיר וועלן אים אויף אַן איידעלן אופן „פּראָוואָצירן", אַליין דערציילן וואָס אין אים קומט פאָר? און אפשר וועט זיך גאָר אַרויסווייזן, אַז ס'איז כלל ניט געפער־לעך און ניט „פאַרדעכטיקט"?

ווען איך דאָ ניט דערציילן, וואָס פאַר אַ סטראַטעגיק מיר האָבן אָנגע־ווענדעט, כדי אים מודיע צו זיין, אַז אונז — דער פאַמיליע און אַ פּאָר מקורבים — איז באַקאַנט דער נייער אופן, אויף וועלכן ער פאַרברענגט זיין „וואַקאַציע"־שעה אין פּאַרק. אַ פּאָר מינוט איז זיין פּנים געווען בלאַס. ער האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און שווייגנדיק עפּעס געטראַכט פאַר זיך, ווי איינער וואָס געפינט זיך אין אַן אומדערוואַרטעטער פאַרלעגנהייט. מיט אַמאָל האָט ער זיך אויפגעהויבן פון זיין שטול און אָנגעפאַנגען נערוועז אַרומצוגיין איבערן צימער, ניט קוקנדיק אויף די אַרומיקע. ווען ער איז געקומען צו זיך, האָט ער זיך געלאָזן אַראָפּגעלאָזט אין זיין פאָטעל און מיט אַ גאַנץ רואיקער שטימע אָנגעהויבן רעדן:

„שטעלט מיר ניט, מיינע ליבע, קיין פראַגן, ווייל איך וועל אייך איצט, נאָכדעם ווי מ'האָט מיך שוין „געכאַפּט", אַלץ אַליין אויפקלערן. זייט רואיק און האָט וועגן מיר קיין יסורים ניט. איך ווייס אַז איך בין היינט ניט ווייניקער נאָרמאַל ווי איך בין געווען ביז אַהער. איר קענט זען, אַז אויף מיין אַרבעט, אויף מיינע פליכטן, אויף מיין פעאיקייט צו אורטיילן און אויף די באַציאונגען מיט מיטמענטשן האָט די ענדערונג אין מיר, וואָס איז אייך באַקאַנט געוואָרן, ניט געווירקט. ניט איך דאַרף זיך קורירן, ניט איך וויל זיך קורירן, ניט איר קענט מיך צווינגען כ'זאָל איצט אָנהויבן אַ לאַנגן פּראָצעס פון סעאַנסן ביי אַ נעווראָלאָג אָדער אַ פּסיכאָאַנאַליטיקער. מיר זענען באַקאַנט זייערע מעטאָדן און זייערע דעטעקטיוו־שפּיצלעך — און איך דאַרף צו זיי ניט אָנקומען. אויב דאָס וואָס איך וועל אייך איצט דערציילן וועט פון אייך אויפגענומען ווערן ווי „אומנאָרמאַל", אַרט דאָס מיך אויך ניט. עס זיינען פאַראַן, גלויב איך, „אַבנאָר־מאַליטעטן" וואָס גראַד נאָרמאַלע מענטשן ווייזן זיי אַרויס — נאַטירלעך, אין אומגעווינלעכע, אַזוי צו זאָגן, אומנאָרמאַלע באַדינגונגען. אָבער נאָך וואָס פּי־לאָזאָפירן? איר קענט באַלד קריגן דעם איינדרוק, אַז עס שטייט פאַר אייך אַ חברה'מאַן וואָס ס'פעלט אים אַ קלעפּקע אָדער ער האָט אַריינגעקראָגן אַ אי־בעריקע קלעפּקע אין קאָפּ, און איצט זוכט ער זיך צו פאַר'עקשנ'ען אין זיין משוגעת, גלייך ווי זי וואָלט גאָר געווען אַ מעלה, אָדער אַ פּריווילעגיע. איך

קען דעם טיף פון מטורפים און איך וויל אייך פאַרזיכערן, אַז איך בין ניט איינער פון זיי. אָבער בעסער וועל איך אייך דאָ דערציילן דירעקט, וואָס מיט מיר קומט איצט פאָר.

„איך האָב לעצטנס אַ גרויסע הנאה — אמת, אַ הנאה וואָס איז געמישט מיט ניט ווייניק פּיין, אַמאָל אויך מיט פּשוט'ן, פיזישן ווייטיק — פון פאַרוואַנדלען זיך אויף אַ שעה צייט אין אַ קליינשטעטלדיקן איד פון דרום־רוסלאַנד, פון וואַנען איך שטאַם, ווי אייך איז באַקאַנט. דאָס שטעטל (איך ווייס ניט וויאַזוי, דורך וועלכן פאַרבאָרגענעם מעכאַניזם) האָט מיטאַמאָל אויפגעוואַכט אין מיר. כ'האָב געמיינט, אַז כ'האָב עס שוין לאַנג פאַרגעסן. איז עס ווי אויפגעשטאַנען אין מיר תחית המתים, און ניט איך רעד, נאָר דאָס שטעטל רעדט פון מיר אַרויס. כ'האָב זיך דערמאָנט אידיאָמען און אויסדרוקן אין אידיש; לאָקאַליזמען, וואָס זענען שוין לאַנגע, לאַנגע יאָרן געשלאָפן אין מיר אין זייער הינ־הער־פּלעט. עס וואַכן אויף אין מיר סצענעס, געשטאַלטן, זשעסטן, וואָס מ'קען זיי שוין מסתמא הייַנט ניט זען אין דעם שטעטל פון מיין פריער, גאָר־פריער יוגנט. וויאַזוי זאָל מען זיי דאָרט זען, אַז קיין אידן, ווי איך ווייס, זענען שוין דאָרט נישטאָ? דאָס שטעטל איז אינגאַנצן אָפּגעמעקט געוואָרן און אירע מענטשן, אירע אידן, זענען כמעט אַלע אויסגעשטראָכן געוואָרן פון צווישן די לעבעדיקע. דאָס שטעטל לעבט אָבער — אין מיר. עס לעבט מיט איר פּיקחות און בטלנות, מיט אַלע חנ'ען און אומ'חנ'ען, אָבער אויך די אומ'חנ'ען זענען מיר איצט נאָענט און ליב. אַ דיבוק, וואָלט מסתמא מיין באָבע געזאָגט. זאָל זיין אַ דיבוק. מיך אַרט עס ניט. איך וויל ניט, מ'זאָל דעם דיבוק פון מיר אַרויסטרייבן. וואָרים, אין תוך, וואָס איז אַ דיבוק? איינער אָדער עפּעס וואָס לעבט שוין ניט — לעבט שוין ניט לויט אונזערע בשר־ודם־באַגריפן — און וויל לעבן. זוכט זיך דער איינער אָדער „דער עפּעס" אָפּ אַ „כלי" און לעבט אין איר, לעבט און רעדט פון איר אַרויס. עס אינטערעסירט מיך ניט, וואָס פאַכלייט וועלן וועגן דעם זאָגן. איך האַלט עס פאַר גאַנץ נאָרמאַל און קיינער דאַרף פון דעם אין קיין פּאַניק ניט אַריינפאַלן.

„איך האָב אָנגעהויבן — איך געדענקט ניט פּינקטלעך ווען דער אָנפאַנג איז געווען און וויאַזוי ער איז פּלוצים אָנגעקומען — איך האָב אָנגעהויבן רעדן צו זיך אידיש, ווייל דאָס שטעטל האָט גערעדט אידיש און עס וויל דורך מיר ווייטער רעדן אידיש. ווילט איר וויסן, וואָס איך רעד צו זיך? גוט, איך וועל מאַכן אַ פּרואוו טיילווייז צו רעסטאַווירן פאַר אייך דעם אינהאַלט פון מיינס אַ דיבוק־שעה:

„אָט אַ שטייגער, שווימען פאַר מיר אויף משה זאָלאָטוכאַ און יאַנקל דעם בלעכער'ס. איך זע ווי זיי באַגעגענען זיך אין גאַס און איך רעד פאַר זייביידן.

יאַנקל: וואָס מאַכט איר, ר׳ משה?

משה: דאַנקען גאָט.

יאַנקל: כ׳האָב געהערט, די קו האָט זיך ביי אייך געקעלבט...

משה: ניין, ביידע קי. כ׳האָב אָבער געליטן די וואָך אַ שאָדן. מ׳האָט מיר צוגע׳לקח׳נט מיין טשערעדיניקל (אין בעסאַראַביע און דרום פּאָדאָליע — אַ לאָשעקל, אַ יונג פערדל).

יאַנקל: ס׳אַ היימישער גנב, ר׳ משה.

משה: וואָס רעדט איר? אידן גנב׳ענען ניט.

יאַנקל: שייך זאָגן, אידן גנב׳ענען נישט... ר׳ ברוך׳ל דיין גנב׳עט ניט, כאַצקל דער מלמד גנב׳עט ניט, דער אַפּטייקער גנב׳עט ניט. אָבער... נו, כ׳וועל שוין בעסער שווייגן.

משה: בעסער שווייגט טאַקע. כ׳האָב געטראַכט, אפשר האָט עס צוגע־גנב׳עט אַנדריושאַ. איר קענט דעם שייגעץ, מיין שכנ׳ס זון?

יאַנקל: האָט איר אים געפרעגט?

משה: יאָ, כ׳האָב אים אַזוי, ווי אגב אורחא, אַ פרעג געטאָן, צי האָט ער ניט עפּעס אַ חשד, וואוהין דאָס באַשעפעניש איז אַהינגעקומען. האָט ער זיך צעשמייכלט מיט די טריפה׳נע ציין און אַ זאָג געטאָן: איך בין זיכער אַז די ציציליסטן (סאָציאַליסטן) האָבן עס צוגע׳גנב׳עט. זיי דאַרפן געלט אויף צו דרוקן נייע פּלאַקלאַמאַציעס (פּראָקלאַמאַציעס).

די צוויי אידן פאַרשווינדן, אָבער אַ פּאָר מינוט האָבן זיי געלעבט — גע־לעבט און גערעדט דורך מיר: איך בין געווען — זיי.

„און אָט שווימט אויף זיידל דער פּראַצענטניק מיט די געדיכטע, בייזע ברעמען און קליינע פעטע אייגעלעך. ער שטעלט אָפּ סענדער דעם מלמד און טוט אים נאַכלעסיק אַ פרעג:

— ווען מאַכט דיין ברודער חתונה זיין מיידל?

— אם ירצה השם, שבת נאָך שבועות.

— זי איז שוין קיין עין־הרע?

— וואָס איז זי שוין קיין עין־הרע?

— ניט וויכטיק. כ׳האָב נאָר געטראַכט ביי זיך, אַז זי איז שוין נאָך שלושים — זי מעג שוין הערן כלי־זמר...

„און אָט איז לייזער בעל־עגלה, וועמען ס׳קומט אָפּט אויס צו פירן שררות, הויכע טשינאָווניקעס, פונם שטעטל אין דער גובערניע. ער ווינשט זיי, די כוליגאַנעס, אַלע עשר מכות פון מצרים, און ווי אַן הוספה נאָך די כאָלערע. ער איז אַרומגערינגלט מיט חברה פון צעך, דערציילט זיי וואָס ס׳טוט זיך אין דער גובערניע און וואָס פאַר אַ נייע גזירות מען גרייט צו פאַר אידן, און פאַר־ענדיקט מעלאָדראַמאַטיש:

„אוי אהר׳עלע מיטן צונגעלע, אוי משה׳לע מיט דעם שטעקעלע! וואו זענט איר, די צוויי ברידערלעך? און אַז פּרעה איז שוין אויף דער וועלט נישטאָ, איז אונז שוין גוט? וואו זענט איר, משה׳לע און אהר׳עלע?

„און אָט זיצט גיטל דאָס שניידער־מיידל אין אַ לבנה־נאַכט, אַליין אויפן גאַניק, און קוקט פאַרטראַכט אין דער ווייטקייט. פון איר מויל הויבט אָן אַרויסשטראָמען מיט אַ שטילער, בענקנדיקער שטימע (ס׳הייסט, די שטימע איז מיינע, איך מאַך איר נאָך, און מסתמא קלינגט מיין נאָכמאַכעניש זייער משונה׳דיק) אַ לידל, וואָס איך געדענק פון אים בלויז די ערשטע צוויי זאַצן, און אפשר אויך זיי ניט גאַנץ ריכטיק:

„געלט אין פאַלק אַריין וועל איך דיר שיקן,
און איך וועל זיך מוטשען ביי שניידעריי...

און אָט שטייען אויף פאַר מיר אידל שוחט און כאַצקל דער מלמד:

— ר׳ כאַצקל, ווי קומט עס, וואָס אַלע יאָרן האָט איר עס ניט געמערקט? ווען זאַנוול חזן זאָל ניט מאַכן אַ מי שברך דעם רשע־מרושע, איז אַז ער קומט צו די ווערטער „ובכל מעשיו יצליח", טוט ער מיטאַמאָל אַ דריי מיט דער נאָז און ער זאָגט ניט „יצליח" נאָר „יסריח".

— און דאָך האָט עס ניט געהאָלפן. ניקאָלאַי איז נאָך אַלץ אויפן כסא המלוכה.

— ס׳וועט העלפן, ס׳וועט העלפן, רב כאַצקל.

„ביידע קוקן זיך אַרום, צי מ׳הערט ניט וואָס די צוויי קאָנספּיראַטאָרן רעדן, און ר׳ אידל דער שוחט לייגט צו צוויי פינגער צום מויל. דער מלמד פאַרענדיקט דעם שמועס מיט אַ דערשראָקענעם האַלבן־קול: פתח שין — שאַ...

„און אָט גייט דורך דער ליטווישער מלמד (פאַר די גמרא־אינגלעך) וואָס זיצט שוין אַליין אַ צאָל יאָרן אין שטעטל אָן דער משפחה און פאָרט אפילו אויף פסח ניט אַהיים: אַלץ, זאָגט מען און מען חידוש׳ט זיך, כדי צו שפּאָרן געלט. אַ כאַליאַסטרע פאַרשייטע אינגלעך, פון אַנדערע חדרים, גייען אים נאָך און זינגען אויף־צו־להכעיס אַ לידל, וואָס זיי האָבן צוזאַמען „פּאַרפּאַסט" (איך געדענק נאָך די „מעלאָדיע", וואָס חברה „שאַלטעקעס" האָבן פאַר דעם לידל גענוצט):

„ליטוועק, ליטוועק, וואו׳ז דאַן פרו? (אַ פרוי)
ליטוועק, ליטוועק, וואו׳ז דאַן קינד?
ליטוועק, וועסט שוין גראַז און גרו (גרייז און גראָ).
פון דאַן עסן פלייש פון רינד.
זיצט ביי אונז שוין יאָרן זיבן
און דעם וואָב (ווייב) קאַן בריוו געשריבן.

„און אָט איז אַן אַנדער גאַס — אַן אַנדער ,טשאַטע׳ אינגלעך, וואָס זינגען אַ

„ציגיינערישׂ" לידל. איך ווייס ניט, פון וואַנען זיי האָבן עס גענומען, אויף וואָס פאַר אַ לשון עס איז „פּאַרפאַסט" געוואָרן, און צי איז דאָס בכלל אַ לשון. זיי זינגען עס (ס'הייסט איך זינג עס פאַר זיי) אין אַ זנאַכערישן טאָן פון עמיצן אָפּשפּרעכן אָדער פאַר'כישופ'ן:

„אַנאַ מאַנאַ, שיטראַ בראַך
בראַקאַ לאַמטי, לאַמטי דאַך.
מונע לונע מאַסטע נעקאַ,
וואוקאַ לוסטע קאַנטע ברעקאַ.

„און פּלוצים זע איך זיך ביי עלי צעלניקער אין קראָם. רחל, דעם גביר'ס שנור וואָס קומט, דוכט זיך, פון „ווייט טשערניגאָוו", קוקט אָן גאַלאַנטעריע, פאַרדרייט דאָס מיילכל, און טוט אַ זאָג מעשה־וואוילקענעדיקע און גע־פּיעשטשעטע:

„די צוויי לענטעס משל'ן זיך ניט".

איך זאָג דעמדאָזיקן זאָץ פאַר איר און טו אַ טראַכט: „משל'ן זיך" איז אַ גוטער אויסדרוק פאַר „האַרמאָנירן". נאָכדעם צעלאַך איז זיך: נאַ דיר אַ נייעם פילאָלאָג, און נאָך אויף אידיש.

רחל פון „ווייט טשערניגאָוו" גייט אַרויס פון קראָם מיט ליידיקע הענט און איך זאָג מיט אַ בייז ווייבעריש קול פאַר עלי דעם צעלניקער'ס פרוי:

„ס'משל'ט זיך ניט ביי איר. אַ גאַנצע סוויענטשע מאַרענטשע. משל'ן זאָל זיך איר אין די קישקעס".

„געגנוג? ניין! אָשר דער בוכהאַלטער שטייט לעבן דער פּאָטשט און שפּאַרט זיך מיט ברוך שדכן וועגן דעם „פּראָגראַם" פון דער מיידלשער שקאָלע. ברוך שדכן וויל באַווייזן, אַז אין דער שקאָלע לערנט מען העברעאיש, נישט לשון־קודש. אָשר דער בוכהאַלטער לאַכט אָפּ פון אים:

„העברעאיש און לשון־קודש איז איין זאַך".

לאָזט זיך ברוך שדכן ניט באַזיגן:

„איין זאַך, זאָגט איר? פּונקט ווי אַ קוקוסטערקע און אַ ציג זענען איין זאַך. לשון קודש איז... איז... נו, איר ווייסט דאָך וואָס לשון־קודש איז: קידוש, הבדלה, סליחות, מודה אני, ברוך הבא, בעזרת השם יתברך, ציצית, שמע ישראל — אָט דאָס איז לשון־קודש. אָבער וואָס לערנט מען דאָרט? צפּור, כלב, סוס, חמור, הלכתי, גנבתי, זנבתי, נשבתי, ברחתי, פּאַשאָל סאָבאַקאַ נאַ יאַרמאַראָק — אָט דאָס איז העברעאיש.

„גענוג? ניין ניט גענוג! אַ שעה איז לאַנג. אָט זע איך שבת נאָכמיטאָג אַ גרופּע דינסטמיידלעך, ווען זיי גייען שפּאַצירן אין זייערע „בעסטע" מלבושים אויף דער בראָקירטער גאַס. ציכטיק פאַרקעמט, כאָטש פון די האָר טראָגט זיך, דוכט זיך, דער „אַראָמאַט" פון קעראָסין. זיי גייען מיט געלאַ־

סענע, געמאָסטענע טריט, ווי „גביר׳ישע טעכטערלעך״, מיט די קעפּ העכער און שטאָלצער ווי אין מיטן וואָך: די שבת׳דיקע נשמה יתרה. היינט רעדן זיי (זיי אַליין, געדענק איך, האָבן דעם אויסדרוק געשאַפן) — „אידיש געצערטלט״: מיט אַ מער מוזיקאַלישער אינטאָנאַציע און אַביסל באַשמינקט מיט דייטש־מעריש פון „זשאַרגאָנישע״ מעשה־ביכלעך. דער שמועס איז דורך און דורך „ספּעקטאַקל״, אויסלייעניש און אויסטראַכטעניש, אָבער זייט רואיק: נישטאָ צווישן זיי קיין איינע וואָס וועט אַמאָל אויפוואַרפן דער אַנדערער אַז זי האָט געזאָגט אַ ליגן. טרוים און פאַרשטעלונג זענען ניט קיין שקר:

— האָסט אפשר געהאַט אַ בריוו פון דיין ברוטיגאַם?

— צוויי בריוו, צוריק מיט אַכט טאָג.

— וואו איז ער איצטער?

— אין אַמסטערדאַם.

— ווען קומט ער צו דיר?

— ניין, ער וועט ניט קומען אַהער. ער שיקט אינגיכן אַ שליח, מיך נע־מען צו אים — אַהין. די מאַמע וועט קומען שפּעטער, ווען דאָס הויז מיטן גרויסן גאָרטן וועט פאַרטיק ווערן.

„איך האָב אייך מסתמא שוין מיד געמאַכט. איך אַליין בין אויך שטאַרק מיד. איך ווער ניט מיד אין פאַרק ווען איך בין אַליין מיט זיך, אָדער, ריכטי־קער, מיט זיי. דאָרט איז עס עכט, לעבן; דאָ, היינט — בלויז רעפּאָרט. און איצט — אייער אורטייל. משוגע? עובר־בטל? אַלטקייט? קרענקלעכע נאָס־טאַלגיע? זאָגט אייך וואָס איר ווילט, אָבער קיין דאָקטאָר רופט ניט. איך ווייס עפּעס, וואָס ער ווייסט ניט. ער איז דאָס אפשר גאָר ניט מחויב צו וויסן. איך בין ניט קיין מיסטיקער, און אויב איר וועט זאָגן אַז איך בין עס יאָ, בין איך יעדנפאַלס ניט קיין ספּיריטואַליסט. און דאָך ווייס איך: מיין שטעטל שוועבט אַרום אין עולם־התוהו און ,עס וויל לעבן׳. עס ווייסט אַז ס׳וועט שוין קיינמאָל ניט אויפגעבויט ווערן אויפסניי. עס איז פאַרגאַנגענהייט, דורך און דורך אַמאָליקייט, אויסגעלאָשנקייט, אָבער עס וויל לעבן — אין עמיצן, דורך עמיצן. און די אידן פון שטעטל? זיי זענען פאַרגאַזט, פאַרברענט, געשאָסן, געהאָנגען, דערוואָרגן, באַגראָבן געוואָרן לעבעדיקערהייט, אָבער זיי, די מתים, ווילן אויך לעבן — אין עמיצן, דורך עמיצן. זיי ווילן לעבן אין מיר, אין נאָך טויזנטער און טויזנטער אַזעלכע ווי איך. וואָס? אַנדערע הערן ניט, ווי די מתים בעטן זיך ביי זיי: לעב פאַר אונז אַ שעה אַ טאָג, אַ שעה אַ וואָך, אַ חודש, אַ יאָר? זענען זיי טויב. איך בין נישט קיין טויבער. אויך ניט קיין בלינדער. לעב איך פאַר זיי, רעד איך פאַר זיי, און אַז איך רעד פאַר זיי — רעד איך אידיש. און מערקווירדיק: וואָס איך האָב פון אידיש פאַרגעסן, געדענקען נאָך זיי. זיי געדענקען און דערמאָנען מיך״.

מיין פריינט איז צו קיין דאָקטאָר ניט געגאַנגען. די פאַמיליע האָט זיך ביס־לעכווייז צוגעוואוינט און באַרואיקט. ער טוט יעדן טאָג זיין אַרבעט געוויסנ־האַפט און מיט ניט־קלענערער דיסציפּלין. ער איז אַ נאָרמאַלער מענטש כמעט אַלע שעה'ן פון טאָג און נאַכט. „אומנאָרמאַל" איז ער בלויז איין שעה אַ טאָג — אין פּאַרק, אויפן שפּאַציר, ווען ער רעדט צו זיך אַליין, ווען ער רעדט אידיש.

וויאַזוי ער האָט זיין „דיבוק" דיסציפּלינירט, וויאַזוי ער האָט אויף אים גוזר געווען, ער זאָל „פונקציאָנירן" נאָר איין שעה אַ טאָג, און דערצו נאָר אַ באַשטימטע שעה — איז זיין סוד. איך בין שטאַרק מסופק, צי ער אַליין איז אימשטאַנד דאָס אויפצוקלערן. איך וועל אים יעדנפאַלס וועגן דעם קיינמאָל ניט פרעגן...

1952

גלויבן — און „אהבת ישראל"

דער צדיק האָט געפּאָדערט פונם ריבונו־של־עולם ער זאָל בטל מאַכן זיין גזרה. צוליב זיין אהבת ישראל איז ער געווען גרייט אפילו זיך צו קריגן מיטן בורא־עולם. איז אַרויסגעקומען אַ בית־קול און האָט דעם צדיק מודיע געווען אַז זיין וואָרט האָט געהאַט אַ פּעולה אין די עולמות העליונים. די גזירה וועט בטל ווערן, אָבער ער וועט דערפאַר דאַרפן באַצאָלן מיט זיין עולם־הבא. האָט דער צדיק פון גרויס שמחה אויפגעהויבן די הענט צום הימל און אויסגעשריען: איך דאַנק דיר, גאָטעניו; פון איצטער אָן און ווייטער וועל איך דיך שוין קענען דינען שלא על מנת לקבל פּרס.

אַזוי דערציילט די פאָלקס־מעשה. זאָל איך גלויבן דעם צדיק, אַז ער האָט טאַקע געמיינט וואָס ער האָט געזאָגט? האָט זיך דען דער צדיק אויף אַן אמת׳ן געפילט אַזוי זינדיק, אַז דער אויבערשטער זאָל מעגן דערפאַר ביי אים צונעמען זיין חלק עולם הבא? איז אהבת ישראל אַ חטא? און פאַר־וואָס דאַרף מען עס דינען אַ גאָט, וואָס באַשטראָפט פאַר ליב־האָבן? ווער ס׳איז גרייט צו דינען אַ בייזן, אכזריות׳דיקן גאָט — מיט וואָס איז ער אַ צדיק?

איך מיין, אַז אין תוך, אין זיינע „מעמקים", האָט דער צדיק גאָר דעם בת־קול ניט געגלויבט: מאַלע וואָס אַ קול פון אויבן זאָגט? אָט האָט אַמאָל אַזאַ קול געהייסן אברהם אָבינו׳ן ברענגען יצחק׳ן אויף דער עקידה — האָט עס דען געמיינט אויף אַן אמת׳ן? דאָס סטראַשען מיט צונעמען דעם חלק עולם הבא איז גאָר אַ נסיון. די פּמליא של מעלה וויל אויסגעפינען, צי דער צדיק איז טאַקע אַ צדיק, צי איז ער גרייט צוליב אהבת ישראל אַוועקצוגעבן דאָס וויכ־טיקסטע, און אפשר גאָר — צי קען מען אים איינרעדן, אַז דער ריבונו־של־עולם איז מסוגל צו באַגיין אַזאַ עוולה. דאָס, וואָס דער צדיק האָט זיך ניט דערשראָקן, איז אַ סימן אַז ער איז אַ גרויסער מאמין: זאָל מען דראָען פון אויבן וויפל מען וויל — אַז ס׳וועט קומען צום יום־הדין, וועט מען מיר געבן וואָס מיר קומט, און מען וועט מיר אפשר נאָך פאַררעכענען פאַר אַ מצוה מיין „עבירה", מיין חוצפה כלפי שמיא.

אויב ביים צדיק איז אויף אַ מינוט דורכגעלאָפן אַ ספק, אַז אפשר מיינט מען טאַקע ערנסט מיט דער דראָאונג, אַז ער האָט גראָד אין יענער מינוט אויס־געשריען, אַז ער איז מוחל זיין חלק עולם־הבא, ליגט ערשט אין דעם אויסגע־שריי די רעכטע „חוצפה": וואָס פאַר אַ גאָט, אַזאַ עולם־הבא; און ביי אַ גאָט, וואָס קען באַשטראָפן זיינס אַ באַשעפעניש פאַר רחמנות־האָבן אויף אַנדערע

באַשעפּעניש קען די עולם־הבא קיין טעם ניט האָבן. פון דער עולם־הבא פון אַזאַ גאָט איז גאָרניט אַזוי שווער זיך אָפּצוזאָגן.

* * *

פּריוויליקע מאַרטירערשאַפט איז שטענדיק אַן אַקט פון רעליגיעזער אמונה. אָן אַזאַ אמונה איז נישטאָ קיין מסירת נפש, קען ניט זיין קיין קבלת יסורים. זינט די וועלט שטייט האָט זיך נאָך קיין איין מענטש ניט מפקיר געווען פאַר אַן ערדישן אידעאַל אָדער פאַר אַן ערד־געבונדענעם ציל. אויך די ניט־גלויביקע האָבן אַוועקגעגעבן זייער לעבן בלויז פאַרן שטראַל פון אייביקייט וואָס האָט דורכגעלויכטן דורך דער היסטאָרישער אָדער סאָציאַלער אידייע, וועלכע זיי האָבן געדינט. זייער ניט־גלויביקייט, זייער ניט־מעטאַפיזישקייט איז געווען אַן אילוזיע. אַוועקגעבנדיק זייער לעבן, האָבן זיי מקדש געווען דעם־זעלבן „שם״, אין וועלכן זייער שכל התחתון האָט געלייקנט. וואָס? זיי האָבן וועגן דעם ניט געוואוסט? אָבער ווייסט טאַקע אַ מענטש אינגאַנצן וואָס עס „ווייסט־זיך״ אין אים?... דעם אמת׳ן, דעם איינציק־מעגלעכן וועלט־געפיל פונם עכט־ניט־גלויביקן האָט אַמאָל אויסגעדריקט וואָלטער: ״Je men fiche״, „עס הויבט מיר ניט אָן צו אַרן״, אָדער — „הכל הבל״... וויליאַם דזשעימס האָט דערפון געמאַכט אַ טערמין „זשע־מ׳אָן־פישיזם״, מיט וועלכן ער האָט באַצייכנט דאָס לייקענען פון וועלכן ניט איז ווערט אין דעם גאַנצן וועלט־זיין. דער היפוך פון דער דאָזיקער איינשטעלונג איז יענער וועלט־געפיל, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט ביי די ניי־ענגלענדער טראַנסצעדענטאַליסטן: ״I accept the universe.״ „איך אַקצעפּטיר דעם אוניווערז״ — דאָס קען האָבן ביי טויזנט יחידים טויזנט אינהאַלטן אָדער וואַריאַנטן פון אַן אינהאַלט. אָבער וואָס דער אינהאַלט זאָל ניט זיין, איז דאָס, פאַר אַלעמען, פייערלעכקייט. און וויל מען וויסן, צי איינער איז רעליגיעז אָדער ניט־רעליגיעז, דאַרף מען זיך גאָר ניט נאָכפרעגן אויף דעם וואָס ער זאָגט (אָדער ער מיינט) אַז ער גלויבט, און וואָס עס זענען זיינע „איבערצייגונגען״ אָדער אינטעלעקטועלע עקשנות׳ן. מען דאַרף זיך בלויז צוקוקן צו אים און זען, אין וועלכער מאָס ער איז מסוגל צו לעבן אָדער צו האַנדלען פייערלעך.

* * *

קידוש־השם איז אפשר, אין געוויסע פאַלן, אַן עקספּערימענט — דער געוואַגטסטער, סאַמע אַוואַנטוריסטישער עקספּערימענט, אויף וועלכן דער מין מענטש איז מסוגל. „ווען דער לעצטער פונק פון מיין מאַרטירערישן לעבן וועט אויסגעלאָשן ווערן, וועט מיט מיר געשען עפּעס שפּאָגל־נייעס, אָדער איך וועל איינגעשלונגען ווערן פונם אַבסאָלוטן נישט. קומט טאַקע דאָס שפּאָגל־נייע, וועט אַלצדינג פאַרענטפערט ווערן און עס איז ניט פאַראַן יענע טרער וואָס וועט דאַרט ניט קריגן איר תיקון; עפנט אויף זיין שלונג דער „נישט״ — איז

דאָך דער גאַנצער הפסד קיין הפסד ניט און ס׳איז סאַי־ווי־סאַי ניט געווען כדאי צו לעבן״.

אָבער ניט יעדער בעל־חשבון איז פּעאיק צו מאַכן אַזעלכע חשבונות.

* * *

מען דאַרף זיך לערנען פונם בעל־שם אָדער אפשר גאָר פון יענע חסידים וואָס האָבן געזען דעם בעל־שם אין חלום. איינעם פון זיי האָט זיך גע׳חלום׳ט, אַז דער בעל־שם האָט געהאַט אַ וויכוח מיטן אַר״י הקדוש. יעדער פון די צוויי האָט געהאַט זיין פּירוש אויף אַ געוויסער שטעלע אין זוהר. האָבן זיי אָפּגע־מאַכט צווישן זיך, אַז זיי וועלן פרעגן דעם מחבר פון זוהר, וואָס ער האָט מיט יענעם מאמר געמיינט. ר׳ שמעון בן יוחאי האָט זיי אויסגעהערט און גע־פּסק׳נט, אַז דער אַר״י הקדוש איז געווען גערעכט מיט זיין אויסטייטשונג. אָבער דער בעל־שם איז ביי זיך ניט אַראָפּגעפאַלן: אויך ר׳ שמעון בן יוחאי איז נאָך ניט דער פּוסק אחרון, ווייל געשריבן דעם זוהר האָט ער דאָך מיטן כוח פון רוח־הקודש, איז דאָך גאָר דער אמת׳ער מחבר ניט ער, נאָר דער רוח־הקודש. האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט גלייך צום רוח־הקודש און ביי אים אַליין זיך אָנגעפרעגט. האָט זיך דענסטמאָל אַרויסגעוויזן, אַז ר׳ שמעון בן יוחאי האָט „פאַרגעסן״ וואָס דער רוח־הקודש האָט דורך אים געשריבן, און דעם בעל־שם׳ס פּירוש איז געווען דער אמת׳ער.

גיין דירעקט צום רוח הקודש; טרינקען פונם קוואַל גופא און ניט פון די כלים, וואָס עמעצער אַנדערש האָט געטראָגן צום קוואַל כדי זיי אָנצופילן; ניט צו פאַרהייליקן קיין שום מענטשלעכע אויטאָריטעט; זיך ניט פאַרלאָזן, ניט אויף קיין נביא און ניט קיין שליח און ניט אויף קיין מלאך, איז די העכסטע אויטאָנאָמיע פונם יחיד ווי אַ תנאי פון אַקטיוו־רעליגיעזן לעבן.

אָן אַ מינימום פון אַזאַ אויטאָנאָמיע; אָן, לכל הפחות, אַ טיילווייזער פריי־הייט פון „פאַרמיטלער״, האָט דאָס גאַנצע גייסטיקע לעבן קיין טעם ניט.

* * *

משיח וועט קיינמאָל ניט קומען — אין דעם באַשטייט זיין אייגנאַרטיקע רעאַליטעט. ווי די רעאַליטעט פון אַ געאָמעטרישן פּונקט: קיינער האָט נאָך אַזאַ זאַך ניט געזען און — דאָך...

יעדער געקומענער אָדער קומענדער משיח; יעדער משיח וועמענס קומען עס ווערט דערוואַרט אין צייט און רוים, איז אין פאַרגלייך מיטן „עכטן״ משיח אומגעפער דאָסזעלבע וואָס אַ פיזישער פּונקט אין פאַרגלייך מיט אַ געאָמעטרישן פּונקט. אויך משיח־בן־דוד וועט זיין ניט מער ווי אַ מפנה־דרך פאַר אַן אַנדער משיח, וועלכער וועט נאָך אויך ניט זיין דער לעצטער, דער ענדגילטיקער, דער אַבסאָלוטער.

פונדעסטוועגן איז משיח ניט קיין פיקציע, ניט קיין אילוזיע. ווער קען עס זאָגן אויף אַ שפּאַנונג אַז זי איז אילוזיאָריש ?

* * *

מען דערציילט מיר, אַז אחד העם זאָל זיך האָבן אויסגעדריקט, אַז ווען עס וואָלט געשטאַנען פאַר אים די ברירה אויסצוקלייבן צווישן אַבסאָלוטער גערעכטיקייט („הצדק המוחלט") און דער עקזיסטענץ פונם אידישן פאָלק, וואָלט ער אויסגעקליבן דאָס צווייטע. עס גלויב זיך מיר ניט, אַז אחד העם זאָל דאָס טאַקע האָבן געזאָגט. עס איז פּונקט אַזאַ אַבסורד ווי, למשל, זאָגן אַז מיר איז ליבער סתם אַ פיר־עק איידער אַ קוואַדראַטער קרייז. עס קען ניט זיין ליבער ווייל (לויט אונזער תפיסה) עקזיסטירט נישט קיין קוואַדראַטער קרייז. נישטאָ אַזאַ אַבסאָלוטע גערעכטיקייט, וואָס דער אונטערגאַנג פון אַ פאָלק (אפילו פון אַ „מינדערוויכטיקערן" פאָלק ווי אידן) זאָל זיין אַ תנאי פאַר איר עקזיסטענץ אָדער טריאומף.

אויב עמיצער זאָגט דאָס, וואָס עס ווערט צוגעשריבן אחד־העם'ען, איז דאָס ניט קיין „אהבת ישראל", נאָר סתם נאַציאָנאַליסטישע מליצה אָן וועלכן ניט איז אינהאַלט.

* * *

אַז דער באַריכט וועגן ישו'ן איז אין די דריי סינאָפּטישע עוואַנגעליעס אַ מער אָדער ווייניקער ריכטיקער — באַזירט אויף זכרונות פון תלמידים און צייט־עדות, וואָס זענען אין משך פון עטלעכע דורות איבערגעגאַנגען פון מויל צו מויל — קען מען זען פון שטעלן, וואָס זענען פאַר אים מער גנאי ווי שבח. די שרייבער און רעדאַקטאָרן פונם נייעם טעסטאַמענט האָבן, ווייזט אויס, ניט געוואָגט אַרויסצונעמען אַ פּאָר געשיכטעס, וואָס וואַרפן אַ שווערן שאָטן אויף זיין פּערזענלעכקייט: יענע געשיכטעס זענען שוין מסתמא געהייליקט געוואָרן דורך טראַדיציע און מ'האָט ניט געוואָגט זיי אָנצורירן.

ווען דער נייער טעסטאַמענט איז קאַנאָניזירט געוואָרן, איז קריסטנטום שוין געווען אַן אוניווערסאַלע רעליגיע און, לויט אירע צילן, אַן אוניווערסאַלע קירכע. נאָך אין פּוילוס'ס טעג איז „די פריילעכע בשורה" שוין אַרויסגעגאַנגען פון די ד' אמות פון אַ קליין אידיש סעקטעלע אין אַן „אַזיאַטיש ווינקל" פון דער רוימישער אימפּעריע. און דאָך זענען אין די עוואַנגעליעס געבליבן שטאַרקע סימנים פון ענגהאַרציקן נאַציאָנאַליזם. ווען ישו שיקט זיינע שליחים אָנצוזאָגן די בשורה פון גאָט'ס קעניגרייך, גיט ער זיי אַ כמעט־ראַסיסטישע אינסטרוקציע: „אויף דעם וועג פון די גויים זאָל איר ניט גיין און אין דער שטאָט פון די שומרונים זאָלט איר ניט אַריינקומען; גייט (נאָר) צו די פאַר־בלאָנדזשעטע שאָף פון ישראל'ס הויז־געזינד". צו דער כנעני'שער פרוי וואָס בעט ביי אים אַ רפואה פאַר איר טאָכטער, גיט ער אַ טיף־שאָקירנדיקן ענטפער:

„עס איז ניט גוט צו נעמען דאָס ברויט פון די קינדער און עס וואַרפן פאַר די הינטלעך", און לויט איינעם פון די עוואַנגעליעס, זאָל ער דענסטמאָל האָבן איבערגעחזר'ט די ווערטער, וואָס ער האָט ביי אַן אַנדער געלעגנהייט געזאָגט צו די שליחים: „איך בין געשיקט געוואָרן נאָר צו די פאַרבלאָנדזשעטע שאָף פונם בית ישראל". פאַר די „קאַטוילישע" (איבערנאַציאָנאַלע) צוועקן פון דער קירכע האָבן אַזעלכע זאַצן געקאָנט האָבן בלויז אַ נעגאַטיוון ווערט; זיי האַרמאָנירן ניט מיט אַזאַ צענטראַלן פונקט אין דער קריסטלעכער לערע, לויט וועלכן אין גאָט'ס קעניגרייך „איז ניט פאַראַן קיין גריך און ניט קיין איד" (אין אַ צייט, ווען דער רוב מנין פון די קריסטלעכע געמיינדעס זענען שוין געווען גריכן, רוימער, סתם „גויים", און זייער ווייניק אידן). עס איז ניט לייכט צו ענטפערן, ווי אַזוי דער „נביא פון נצרת", וועמעס פערזענלעכקייט איז געוואָרן דער יסוד פון אַן אוניווערסאַלער רעליגיע, האָט נאָך — בכל אופן, אין געוויסע מאָמענטן פון זיין לעבן — געקאָנט טראָגן אין זיך אַזאַ האַס אָדער פאַראַכטונג צו ניט־אידן. די דאָזיקע שטעלן אין נייעם טעסטאַמענט דאַרפן אָבער דינען פאַר יעדן טעאָלאָגישן אָדער קינסטלערישן אידעאַליזאַטאָר פון ישו'ס פיגור אַלס אַן ערנסטע וואָרנונג: ער זאָל אים ניט איבעראידעאַליזירן; ער זאָל אים זען אין דער ריכטיקער היסטאָרישער פערספּעקטיוו; ער זאָל ניט פאַרמאַכן זיינע אויגן פאַר ישו'ס סתירות, דואַליזמען און פאַר דעם „מענטשלעכן, צופיל מענטשלעכן" אין אים, וואָס ער איז ניט געווען בכוח אין זיך גובר־צו־זיין.

ווער עס איז אַביסל באַקאַנט מיט דער גייסטיקער טעמפּעראַטור פון ארץ־ישראל אין ישו'ס צייטן, וועט מוזן צוגעבן, אַז פון אַזאַ אכזריות'דיקן און בלינדן נאַציאָנאַליזם זענען שוין געווען פריי אַלע יענע פרושים, וועמען די שפּעטערדיקע קריסטלעכע טראַדיציע האָט געזוכט צו פאַר'מיאוס'ן אין די אויגן פון דער וועלט אַלס אַנטי־אוניווערסאַליסטן. אַזעלכע ווערטער, ווי די וואָס ווערן צוגעשריבן ישו'ן אין באַצוג צו גויים, וואָלט מען ניט געקאָנט הערן, ניט פון הלל'ן און ניט פון ר' גמליאל'ן. אידישע תלמידי־חכמים האָבן שוין אין יענער צייט געוואוסט, אַז גויים וואָס זענען מקיים די שבע מצוות בני נח, וועלן האָבן זייער חלק אין עולם הבא.

* * *

ווער עס זאָגט אַז אידנטום איז ענג־נאַציאָנאַליסטיש אָדער אַפילו ראַ־סיסטיש און אַז ערשט אין קריסטנטום האָט עס געקראָגן דעם אוניווערסאַ־ליסטישן תיקון, ווייסט ניט וואָס ער האָט געלייענט אין זיין תנ"ך. דער העלד פונם פרומסטן בוך אין תנ"ך איז אַ גוי: איוב. דוד המלך שטאַמט פון אַ גויה (משיח בן דוד וועט אַלזאָ זיין ניט אינגאַנצן „ראַסן־ריין"). יונה הנביא האָט געקראָגן פון גאָט אַ שווערן עונש ווייל ער האָט ניט געוואָלט גיין נבואה־זאָגן

פאַר די גויים פון נינוה און זיי ראַטעווען פון אומקום. און מיט וועמען האָט חתונה געהאַט משה רבינו?

* * *

קריסטנטום, זאָגט מען, איז אַ דערלייזונגס־רעליגיע, אָבער דער קריסט? וועגן אים האָט אַמאָל ניטשע געזאָגט: "Er sieht nicht erloest aus."

איך ווענד אָן דעם משקל פון ניטשע'ס ווערטער אויף אונזערע היינטיקע אידישע אתה בחרתנו'קעס: זיי זעען גאָר ניט אויס אתה־בחרתנו'דיק. אויס־דערוויילטקייט איז דאָסזעלבע וואָס האָבן אַ שליחות אין דער וועלט. אָבער שליחות איז טאָט, ניט בלויז דאָס האַלטן אַ שליחות־סמיכה אין קעשענע. וואו איז די טאָט? וואו איז די אָפּענסיווע אויף דער אינפעריאָרער, ניט־אויסדערוויילטער וועלט?

וועגן „אתה בחרתנו" האָט געמעגט רעדן און דענקען ר' אברהם אַבולאַפיאַ. ווייל ער האָט טאַקע אין דעם געגלויבט, האָט ער געקאָנט זיין „אַגרעסיוו" — האָט ער זיך אַוועקגעלאָזן קיין רוים מיט'ן צוועק צו איבערצייגן דעם פויפּסט, אַז ער זאָל זיך מגייר זיין. „אתה בחרתנו" איז רעליגיעזער „אימפעריאַליזם" אָדער סתם אַ זינלאָזע שטיק רעטאָריק. רעדן וועגן אויסדערוויילטקייט און דערביי זיך גוט אויסגעניצן, שמועסן וועגן סופּעריאָריטעט צווישן זיך, אין דער אייגענער משפחה, און בלחש (אַז די שכנים זאָלן עס, חס וחלילה, ניט דערהערן) — ווער עס פילט אין דעם אַ טעם, זאָל אים וואויל באַקומען.

* * *

צווישן אידן אין אונזער דור איז שוין ניט געפערלעך צו זיין אַן אַטעאיסט. פאַר ניט גלויבן אין גאָט לייגט מען ביי אונז איצט אין חרם ניט אַריין. עס זענען שוין פאַראַן אפילו רבנים, פאַר וועלכע גאָט איז בלויז אַ „סינטעטישער באַגריף" פון אמת, גוטסקייט און שיינקייט, אָבער ניט קיין מציאות פאַר זיך. ס'איז אָבער נאָך אַלץ אַ סכנה צו זיין אַ מאמין לויט אַן אייגענעם נוסח. ניט־דאַוונען מעג מען, אָבער דאַוונען פון אַ סידור, אין וועלכן עס פעלט אַ טראַדיציאָנעלע תפילה אָדער עס איז אַריינגעשטעלט אַ נייע תפילה — ווער עס טוט עס איז אַן עוכר־ישראל, אַ מסית ומדיח און וואָס אין דער קאָרט. אויב דו ווילסט אויף זיך נעמען אַ רעליגיעזן דרך (בעסער וואָלט געווען, ווען דו לאָזט זיך אין אַזעלכע שטות'ערייען ניט אַריין), האָט דעם דרך פאַר דיר שוין אויסגעטראָטן מיין זיידע אין קאָלאָמיי, און קיין נייע אָדער אַנדערע וועגן טאָרסטו ניט זוכן. ביזטו אַ כופר־בעיקר — מהיכי תיתי, האָב איך קעגן דיר גאָרנישט, אָבער טאָמער וועט זיך אַרויסווייזן אַז דו ביזט אַ כופר־בזיידע, וועט מען אין שול אָנצינדן שוואַרצע ליכט און מען וועט בלאָזן שופר און מען וועט דיך אַריינלייגן אין דער „ח"ם".

* * *

דעמאָקראַטיע איז אין תוך אַ רעליגיעזע אידייע. גלייכהייט פון יעדן מענטשן פאַרן געזעץ, זיין גלייכווערטיקייט אין דער מלוכה און אין דער געזעלשאַפט איז געבויט אויף אמונה, ניט אויף דערפאַרונג. אין דער נאַטור איז קיין גלייכהייט ניט פאַראַן און פון דער ביאָלאָגישער וועלט האָבן מיר די אידייע פון גלייכהייט ניט געקאָנט אַרויסקריגן. די פאָרמולע „אַלע זיינען גלייך" קען האָבן בלויז אַ מעטאַפיזישן יסוד. זיי זענען גלייך פאַר גאָט, פאַר דער אייביקייט, פאַרן אַבסאָלוטן. ווי גרויס עס זאָלן ניט זיין די אונטערשידן צווישן איינעם און דעם אַנדערן — קערפּערלעך, פּסיכיש, אינטעלעקטועל, מאָראַליש, עסטעטיש — און ווי ממשות׳דיק יענע אונטערשידן זאָלן ניט זיין, זענען זיי, אין לעצטן סך־הכל, אומבאַדייטנדיקע וואַריאַציעס אין פאַרגלייך מיטן „צלם אלהים" וואָס אַלע טראָגן בשותפות. אויף אַ בלויז־ראַציאָנאַלן אָדער עקספּערימענטאַלן אופן וואָלטן מיר דעם באַגריף גלייכקייט קיינמאָל ניט געקאָנט שאַפן.

אין דעם פּרט איז שלום אַש גערעכט, ווען ער זאָגט, אַז דער הינטערגרונט פון דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציע איז אַ רעליגיעזער און אַז די דעקלאַראַציע פון אומאָפּהענגיקייט איז אין אַ געוויסן זינען אַ רעליגיעזער דאָקומענט. ער איז אָבער אומגערעכט ווען ער וויל מיינען אַז בלויז די אַמעריקאַנער רעוואָלוציע האָט אַ רעליגיעזן מקור. דאָסזעלבע קען געזאָגט ווערן אויך וועגן דער ענגלישער און „אפילו" וועגן דער פראַנצויזישער. די „גאָטלאָזיקייט" פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע איז געווען ניט מער ווי אַ שילד, ניט איר אינווייניקסטער תוך. יעדע דעמאָקראַטישע רעוואָלוציע, אַלץ איינס וואָס עס זאָל ניט זיין דער אָפיציעלער אני־מאמין פון אירע פירער, איז געשפּייזט פון אַ רעליגיעזן מקור; קריגט איר קראַפט און אימפּעט פון אַ זיכערקייט אַז אַלע מענטשן זענען „בנים למקום". די לאָזונג פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע איז געווען „נאַטירלעכע רעכט, רעכט מיט וועלכע יעדער מענטש ווערט געבוירן און וואָס קיינער טאָר דערפאַר ביי אים ניט צונעמען". מענטשן וואָס קעמפן פאַר אזעלכע רעכט מעגן זאָגן און מיינען אַז זיי זענען אַטעאיסטן. אָבער הייליקייט פון רעכט, וואָס שטיצן זיך בלויז אויף אַזאַ פאַקט ווי געבוירן ווערן; פון רעכט וואָס אַ מענטשלעך באַשעפעניש ברענגט מיט זיך אין דער וועלט, איז ניט נאָר אַ רעליגיעזער, נאָר אפילו אַ מיסטישער באַגריף — אַנגעהויכט מיט אַ געפיל פון פּראָווידענציעלער שליחות אין יעדער געבורט. אין איר אור־יסוד און אירע פּאָטענצן איז דערפאַר יעדע דעמאָקראַטישע געזעלשאַפט אַ טעאָקראַטיע.

פונדעסטוועגן וואָלט איך אין אידישן סידור ניט אַריינגעשטעלט, ווי אַש רעקאָמענדירט, די דעקלאַראַציע פון אומאָפּהענגיקייט. ווען איך וואָלט געווען אַ קריסט, וואָלט איך זי אויך אין קריסטלעכן סידור ניט אַריינגענומען. זי

איז דאָרט איבעריק, ווייל זי טראָגט מיט זיך ניט אַריין קיין מאָטיוו וואָס איז דאָרט ניט פאַראַן. זי איז אַליין אַ פּראָדוקט פונם „סידור", פון דער אידיש־קריסטלעכער וועלט־אַנשויאונג. רעוואָלוציעס האָבן נאָך געגוג צו לערנען פון רעליגיע, אָבער קיין רעוואָלוציאָנערער דאָקומענט פאַרמאָגט ניט אין זיך אַזעלכעס וואָס רעליגיע האָט אין תוך שוין לאַנג ניט אַנטדעקט.

איך זאָג „רעליגיע", בדרך כלל — ניט יעדע פון די קאָנקרעטע אָדער היסטאָרישע רעליגיעס. עס זענען פאַראַן רעליגיעס, וואָס זענען לויט זייער עצם וועזן אַנטי־דעמאָקראַטיש. דער הינדואיזם מיט זיין באַגריף וועגן דעם אַז יעדער מענטש ווערט געבוירן אַלס אַ מיטגליד פון אַ באַשטימטער קאַסטע איז אַנטי־דעמאָקראַטיש, אָבער אין אַ הינדואיסטישן סידור וועט מען די אַמע־ריקאַנער דעקלאַראַציע פון אומאָפּהענגיקייט סאַי־ווי־סאַי ניט אַריינבעמען: זי איז קעגן דעם גייסט פון אָרטאָדאָקסישן הינדואיזם, וואָס גלויבט נאָך אַלץ אַז מענטשן ווערן געבוירן מיט ניט־גלייכע רעכט און מיט ניט־גלייכע התחייבות׳ן.

* * *

אויך די אידייע פון דער רוסישער רעוואָלוציע (די אומבאַוואוסט־סטימולירנדיקע אידייע, ניט די וואולגאַר־מאַרקסיסטישע אידעאָלאָגיע) איז געוועזן אַ רעליגיעזע. אמת, אירע מיטלען זענען שאָקירנדיק אַנטי־רעליגיעז, אָבער איז עס דען דאָס ערשטע מאָל אין דער מענטשלעכער געשיכטע וואָס רעליגיעזע אינסטיטוציעס פאַרשוועכן זייערע גרעסטע הייליקטימער? דער וועג פון „לשמה" צו „לא לשמה" איז לייכטער ווי — פאַרקערט.